

ISSN: 1012-0165

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Science

Cilt/Volume: 19

Sayı/Issue: 2

Temmuz / July- 2009

ELAZIĞ

(Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Hakemli Bir Dergidir)

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Science
ISSN: 1012-0165

YAYIN İLKELERİ / *The principles of the publication*

Her yıl Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere iki sayı halinde yayımlanır.
This journal is published two issues in January and July every year.

Dergide sosyal bilimler alanlarında Türkçe ve yabancı dillerde yazılmış özgün araştırma makaleleri yayımlanır.
Original articles written in Turkish or in any foreign languages are published in the area of social science in this journal.

Yazılar yayın ve danışma kurulunun onayından geçtikten sonra yayımlanır.
Articles are published after approving of editorial and advisory boards.

Yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.
All writers are responsible for the content of the articles.

Tüm hakları saklıdır. Derginin adı belirtilmeden hiçbir alıntı yapılamaz.
No part of this publication may be reproduced or utilized in any form without referring the name of the journal.

Cilt/Volume: 19 Sayı/Issue: 2

ISSN: 1012-0165

EDİTÖR / Editor

Doç. Dr. Erdal AÇIKSES
Enstitü Müdürü

EDİTÖR YARDIMCISI

Associate Editors
Doç. Dr. Harun TUNÇEL
Yrd. Doç. Dr. Mukadder BOYDAK ÖZAN

YAZI İŞLERİ / Editorial Secretary

Hüseyin DONMUŞ
Sibel KÜÇÜKTAĞ
Ahmet KILIÇ

Yazışma Adresi / Correspondence

Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
23119 - ELAZIĞ

Tel : 0-424-241 54 80
Faks : 0-424-233 21 80
e-mail: sbedergi@firat.edu.tr
Web: http://web.firat.edu.tr/sosyalbil

Dizgi / Composition:

Doç. Dr. Harun TUNÇEL

Baskı / Print: Fırat Üniversitesi Basımevi

Tel : 0-424-237 00 00/3134
ELAZIĞ - 2009

YAYIN KURULU

Editorial Board

Doç. Dr. Erdal AÇIKSES
Doç. Dr. Harun TUNÇEL
Yrd. Doç. Dr. Mukadder BOYDAK ÖZAN

BU SAYININ BİLİMSEL

DANIŞMA KURULU

Advisory Board

Prof. Dr. Ali ÖZÇAĞLAR (Ankara)
Prof. Dr. Ali UÇAN (Gazi)
Prof. Dr. Aytül KASAPOĞLU (Ankara)
Prof. Dr. Burhan AYKAÇ (Gazi)
Prof. Dr. Cemal YÜKSELEN (Mustafa Kemal)
Prof. Dr. Emine ORHANER (Gazi)
Prof. Dr. Erhan ATIKER (İstanbul)
Prof. Dr. Hayati DOĞANAY (Atatürk)
Prof. Dr. İlhan KAYAN (Ege)
Prof. Dr. Mahmut ATAY (Fırat)
Prof. Dr. Mehmet ŞİŞMAN (Osmangazi)
Prof. Dr. Mehmet TAŞPINAR (Gazi)
Prof. Dr. Mehmet TIKİCİ (İnönü)
Prof. Dr. Mesut ÇAPA (Karadeniz Teknik)
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK (Fırat)
Prof. Dr. Nazmiye ÖZGÜÇ (İstanbul)
Prof. Dr. Nevhiz ERCAN (Gazi)
Prof. Dr. Nevin SAYLAN (Balıkesir)
Prof. Dr. Nurşen MAZICI (Marmara)
Prof. Dr. Orhan KILIÇ (Fırat)
Prof. Dr. Ramazan ÖZEY (Marmara)
Prof. Dr. S. Selçuk GÜNAY (Atatürk)
Prof. Dr. Semih YALÇIN (Gazi)
Prof. Dr. Zeki ARIKAN (Ege)
Prof. Dr. Zuhale CAFOĞLU (Gazi)
Doç. Dr. Cevdet YILMAZ (19 Mayıs)
Doç. Dr. Erdal KARAKAŞ (Fırat)
Doç. Dr. Gürkan GÜRGEN (Ankara)
Doç. Dr. Ömer AYTAÇ (Fırat)
Doç. Dr. Rahmi DOĞANAY (Fırat)
Doç. Dr. Selahattin Turan (Osmangazi)

**Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, TÜBİTAK – ULAKBİM
Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) tarafından dizinlenmektedir.**

İÇİNDEKİLER / CONTENT

Coğrafya / Geography

Döndü ÜÇEÇAM KARAGEL, Hulusi KARAGEL: Kadırlı İlçesi'nde Tarımsal Arazi Kullanımı ve Üretim <i>The Agricultural Land-Use and Production in the District of Kadırlı</i>	1
Erdal KARAKAŞ: Suç Coğrafyası Çalışmalarında Veri Kaynakları <i>The Research Data Sources in Crime Geography</i>	25
Veysel KUŞÇU, Harun TUNÇEL: Samandağ'ın (Hatay) Organik Tarım Potansiyeli <i>Organic Agricultural Potantial of Samandağ District (Hatay)</i>	43
Nurettin ÖZGEN, Sabri KARADOĞAN: Siirt Şehrinin Kuruluşu Ve Gelişimi <i>Establishment and Development of the Siirt City</i>	61
Murat SUNKAR, Saadettin TONBUL: Baskil Havzası'nda (Elazığ) Doğal Ortam Özelliklerinden Kaynaklanan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri <i>Problems Associated with Natural Environment Features In Baskil Basin (Elazığ) And Proposal For Solution</i>	83

Eğitim Bilimleri / Education Sciences

M. Kayhan KURTULDU: Müzik Öğretmenliği Bölümü Piyano Öğrencilerinin Sınav Kaygısına Yönelik Tutumları <i>Attitudes of Piano Students of Department of Music Teaching Towards Examination Anxiety</i>	107
Mukadder BOYDAK ÖZAN, Celalettin KORKMAZ: Öğrencilerin Devam Ettikleri İlköğretim Okullarına Güven Düzeyinin Veli Görüşlerine Göre İncelenmesi <i>Investigation of Reliability Level of Primary Schools by the Opinions of Parents</i>	127
Rüştü YEŞİL, Özgen KORKMAZ, Sinan KAYA: Eğitim Fakültesindeki Akademik Başarının Kamu Personeli Seçme Sınavı'ndaki Başarı Üzerinde Etkisi <i>The Effect of the Academic Achievement in Educational Faculty on Achievement in the Public Personnel Selection Examination</i>	149
Etem YEŞİLYURT: İşbirliğine Dayalı Öğrenmenin Öğrenci Davranışları Üzerindeki Etkisine İlişkin Öğrenci Görüşleri <i>The Views of Students on the Effect of Cooperative Learning On Student Behaviors</i>	161

İktisadi ve İdari Bilimler / Economics and Administrative Sciences

Ekrem CENGİZ: Bireylerin Kredi Kartlarını Değiştirme Tutumları <i>People's Attitude of Changing Their Credit Cards</i>	179
Hakan EVİN: Hazardous Waste Management in the World and Turkey: A Comperative Analysis <i>Dünyada ve Türkiye'de Tehlikeli Atık Yönetimi: Karşılaştırmalı Bir Analiz</i>	197

Sosyoloji - Psikoloji / Sociology - Psychology

- Ersan ERSOY:** Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği (Malatya Örneği)
Woman and Man Identity in Gender Culture (Example of Malatya) 209
- Yelda SEVİM, Yavuz Selim DAYI:** Doktorların Ekonomik Durumları ve Toplumsal Konumları (Elazığ İli Örneği)
The Economical Situation and the Social Status of Doctors (A Case Study of Elazığ) 231
- M. Ruhat YAŞAR:** Elazığ Yoksulluk Haritası Projesi
The Map of Poverty Project of Elazığ 249

Tarih / History

- Hüseyin ÇAVUŞOĞLU:** Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizginin Tarihi
The History of the Centre-Right Spectrum in Turkish Political Life 265
- Rahmi DOĞANAY:** Milli Mücadele Döneminde Türkiye, Sovyet Rusya ve İtilaf Devletlerinin Kafkas Politikaları
The Caucasian Politics of Turkey, Soviet Russia and the Entente States during The Turkish National Independence War 279
- Ayşegül HÜSEYİKLİOĞLU, Handan ARSLAN:** 16. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Niğde Kazası Yerleşme Merkezlerinin Tespiti
A Proving Study About the Regions Which were Inhabited in the First Quarter of the 16 th Century in the District of Niğde 299
- Mehmet KARAGÖZ:** Ayıntab (Antep) A'yanı Es-Seyyid El-Hac Mehmed Ağa Bin Es-Seyyid Battal Ağa'nın Terekesi
Estate Register Belonging to es-Seyyid el-Hac Mehmed Aga bin es-Seyyid Battal Aga the A'yan of Ayıntab 315
- İsmet ÜZEN:** İngilizlerin Kudüs'ü Ele Geçirmesi ve General Edmund H.H. Allenby'nin Kudüs'e Törenle Girişi (9-11 Aralık 1917)
The Capture of Jerusalem by British and Official Entry of Edmund H.H. Allenby's to Jerusalem (9-11 December 1917) 329

KADIRLI İLÇESİ'NDE TARIMSAL ARAZI KULLANIMI VE ÜRETİM¹

The Agricultural Land-Use and Production in the District of Kadirli

Döndü ÜÇEÇAM KARAGEL*

Hulusi KARAGEL**

Özet

Araştırma sahası ova tabanı, alçak plato alanları ve yükseltinin 1000 m ve üzerinde olduğu dağlık sahalar olmak üzere 3 farklı morfolojik ünitelerden meydana gelmektedir. Zengin alüvyal arazinin hakim olduğu ova tabanında zirai faaliyetler yoğun bir şekilde yapılmaktadır. Engebeli ve eğimli alçak plato alanlarında sulama şartları kısıtlı olduğu için kuru tarım yapılırken, kuzeydeki dağlık alanlarda ormancılık ve hayvancılık faaliyetleri hakim ekonomik faaliyeti oluşturmaktadır.

Araştırma sahasında orman, çalılık ve fundalık alanlar arazi kullanımı içerisinde en fazla orana sahiptir. Bu alanlar sahanın doğu ve kuzeyindeki alanlarda yer almaktadır. Toplam tarım alanı içerisinde tarla tarımı yapılan alanlar % 91'lik oran ile en önemli kullanımı oluşturmaktadır. Bölgede buğday, mısır ve yerfıstığı en fazla üretilen ürünlerdir. Son yıllarda zeytin alanlarının genişlemesi de dikkat çeken bir özelliktir.

Anahtar Kelimeler: Kadirli, Arazi kullanımı, Tarım, Üretim

Abstract

Our field-area consists of three different units which are plain-base, low-plato areas and mountainous areas at the heights of 1000 m and higher. The agricultural activities are done intensively in plain-base where are the rich alluvial area is dominant. While dry-farming is done owing to the irrigation conditions at rugged and sloped low-plato areas, forestry and animal-breeding activities are the dominant economic activities in northern mountainous areas.

The forest and moor have the highest proportion among the land-usages. These areas take part in the east and north of field study. Field-agricultural areas constitute the most usage with % 91 proportion among the total agriculture areas. The wheat, corn and groundnut are the products which are produced the most. Recently, the expansion of olive areas is of the greatest attention.

Key Words: Kadirli, Land-use, Agriculture, Production

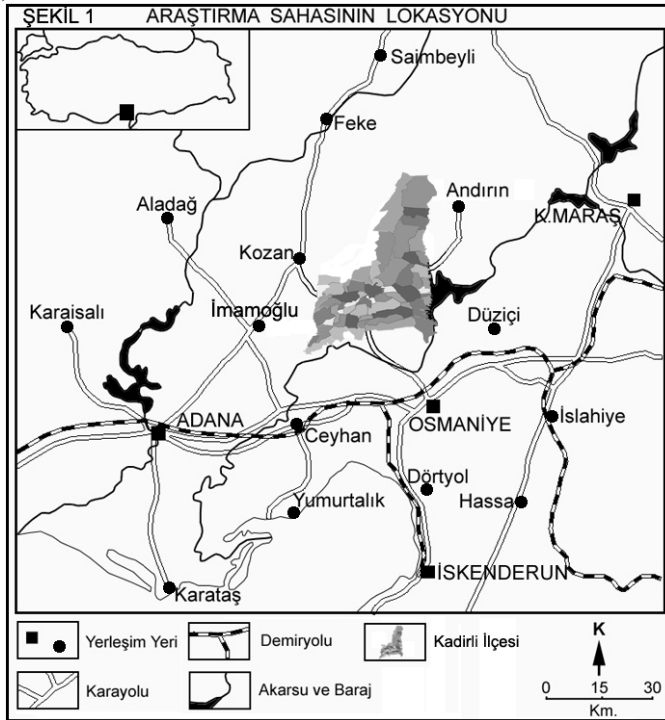
¹ Bu çalışma yazarın "Kadirli İlçesi'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası" isimli Doktora Tezi'nden faydalanılarak hazırlanmıştır

* Dr., Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, ducecam@firat.edu.tr,

** Uzm., Elazığ Bilim ve Sanat Merkezi Coğrafya Danışmanı, hulka2367@hotmail.com

GİRİŞ

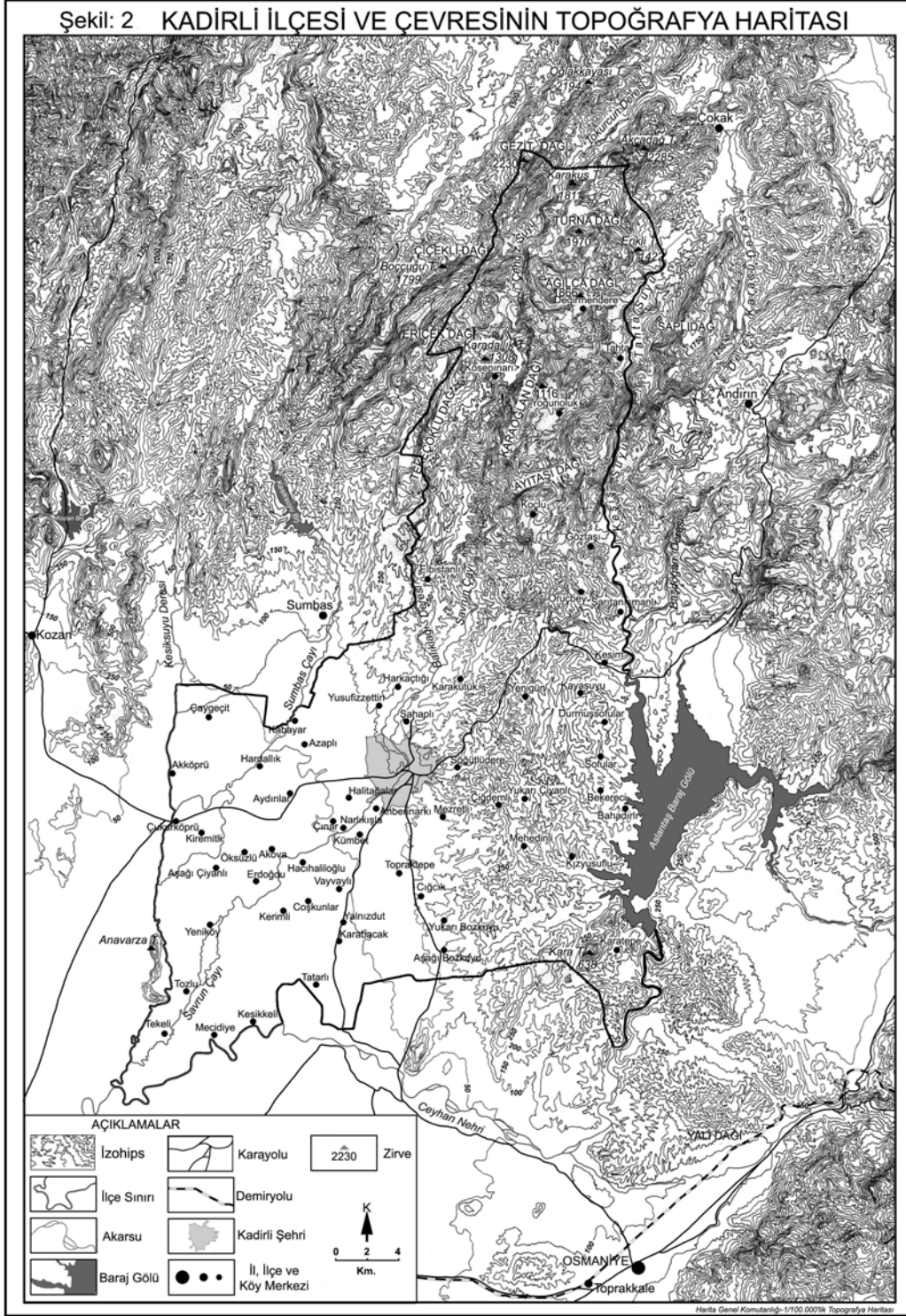
Kadirli ilçesi, kuzeyden Toroslar, doğudan Amanos dağları ve güneyden Akdeniz ile çevrelenmiş Türkiye'nin en büyük alüvyal ovası olan Çukurova'nın kuzeyinde, Ceyhan Ovası'nın (Yukarı Ova) kuzeydoğu kesiminde, Osmaniye ilinin de kuzeyinde yer almaktadır. Lokasyonun sağlamış olduğu avantajlar buranın tarihin en eski zamanlarından beri yerleşmelere sahne olmasına yol açmıştır (Şekil: 1).

Kadirli ilçesinde tarım alanlarının kullanımında morfoğrafik ünitelere göre önemli farklılıklar görülmektedir. Ova tabanı, engebeli ve eğimli yamaçlar ile vadiler tarafından derince yarılmış alçak plato alanları, yükseltinin 1000 m ve yukarısı olduğu dağlık sahalar tarım alanlarının ve dolayısıyla arazi kullanımının değişiklikler gösterdiği ünitelerdir (Şekil: 2-3). Araştırma sahasının 150 m izohipsinin güneyinde bulunan yerlerini ova ünitesi oluşturmaktadır. Bunun dışında kalan alanlar ise yüksek ve engebeli plato ve dağlık sahadır. Engebenin ve yükseltinin en fazla olduğu alanlar 500-2000 metreler arasında bulunan kuzey kesimlerdir ve bu alanlar bütünüyle orman sahası içerisinde kalmaktadır. İlçenin fiziki şartlarının bir sonucu olarak halkın ekonomik uğraşısı da buna göre şekillenmektedir. Zengin alüvyal örtünün bulunduğu ova kesiminde halkın 1. derecede geçimini zirai faaliyetler oluştururken kuzeydeki alanlarda geçim zirai aktivite dışında hayvancılık ve ormancılık olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil: 2 KADIRLI İLÇESİ VE ÇEVRESİNİN TOPOĞRAFYA HARİTASI

Kadirli ilçesi Çukurova'nın kuzeyinde yukarı ova denilen yerde (Kara 1975, s.160, Kara 1977, s.164) bulunmaktadır. Sahanın zirai şartlar bakımından sağladığı avantajlar bölgede insan yaşamının Neolitik çağa kadar uzanmasına neden olmuştur (Göney 1976, s.68). Bu sayede saha yüzyıllardır yerleşime açılmış, dolayısıyla insanlar toprağı işleyerek ekonomik faaliyetlerde bulunmuşlardır. Araştırma sahası aynı zamanda eski dönemlerde göçebe yörüklerin, konar-göçer oymak, aşiret ve cemaatlerin hayvancılık faaliyetlerini sürdürdüğü yer olarak ta önem arz etmektedir. Hayvancı gruplar 1876 yılında "Fırka-i İslâhiye" ordusu tarafından ovalık alanlara yerleştirilerek tarımsal faaliyetlerin yapılması ve verimli arazilerin değerlendirilmesi gaye edinilmiştir (Halaçoğlu 1973, s.1-3). Kadirli ilçesi'nde zirai faaliyetlerin zorlanarak ta olsa bu hayvancı gruplar tarafından başlatılmış olması önceleri yeterli düzeyde arazilerin kullanımını kısıtlamıştır. İnsanlar bu toprakları nasıl işleyeceklerini tam olarak bilememişlerdir. Ayrıca ova arazilerinin geniş bölümlerinde bataklık alanlarının olması buraların kurutulması tarıma açılmasını geciktirmiştir. Dolayısıyla başlangıçta asgari düzeyde elde edilen gelir sonraları toprak şartlarının iyileştirilmesi ve insanların artık ziraat yapmayı öğrenmesiyle azami düzeye yükselmiştir.

İnsanların ziraat yapmayı öğrenmesi ile tarım topraklarının nasıl kullanılacağı fikri de gelişmiştir. Yani artık yılda tek ürün almak yerine birden fazla ürün elde edilmesi yoluna gidilmiştir. Böylelikle ova tabanında zirai ürünlerde çeşitlenme ve bolluk görülürken, engebeli dağlık alanlarda daha ziyade tahıl tarımının yapılmasıyla ekonomik seviye farklılaşmıştır. Sonuçta birinci sınıf arazilerin bulunduğu ova tabanının yoğun bir şekilde tarımsal aktiviteler için kullanılması ile yöre halkı da zenginleşmiştir.

Genel Arazi Kullanımı

Kadirli ilçesini kuzeyden güneye doğru kat ederek güneydeki ova tabanının oluşmasında birinci derecede rol oynayan Savrun çayı, zirai faaliyetlerdeki sulama imkânlarının meydana gelmesinde de büyük katkılar sağlamıştır. Araştırma sahasının % 29,3'ü çeşitli derecelerden tarıma uygun arazileri oluştururken (1-4. sınıf araziler) (Gözenç 1977, s.174), % 70,7'si ise tarıma uygun olmayan alanları meydana getirmektedir. Ziraat yapmaya elverişli olmayan alanlar içerisinde en fazla payı % 62,7'lik oranla yedinci sınıf araziler oluşturmaktadır. Bu alanlar Kadirli ilçesinin doğusundan kuzeyine kadar olan tüm alanı kaplamaktadır. Yedinci sınıf arazilerin bulunduğu alanlar genelde çok engebeli, meyilli, dağlık arazilere karşılık gelmektedir. Bu alanlar çoğunlukla orman, funda ve ağaçlandırma alanlarıdır (Gözenç 1977, s.139). Tarım arazileri ise daha çok eğim şartlarının nispeten hafiflediği plato düzlüklerinde ve az eğimli yamaçlarda görülmektedir. Araştırma sahasının güneydoğusunda bulunan alanlar kuzeydeki dağlık alanlara göre daha fazla zirai olanaklara sahiptir. Çünkü kuzey kesimlerde yer alan dağlık ve çok engebeli alanlar zirai faaliyetlerden ziyade hayvancılık ve ormancılık gibi ekonomik aktivitelerle değerlendirilmektedir. Araştırma sahasının kuzeyindeki alanlarda zirai faaliyetler daha çok dağlar ve tepeler arasında

bulunan çöküntü alanlarında, polye, uvala ve dolin tabanlarında yapılmaktadır. Buralarda ise tarımsal ürünler tahıl tarımından öteye gitmemektedir.

Araştırma sahasını arazi kullanım türleri açısından değerlendirdiğimizde en büyük payın % 42'lik oranla orman, çalılık ve fundalık alanlara ayrıldığını görmekteyiz (Tablo: 1, Şekil: 3). Bu kullanımlar ilçenin tamamen kuzey kısımlarını kaplayan dağlık ve çok engebeli alanlar ile araştırma sahasının doğusunda yer alan alçak plato sahalarında görülmektedir. 150 m izohipsinin geçtiği çizgiden doğuya Aslantaş Baraj Gölü'ne doğru plato ve vadi yamaçlarında daha çok fundalık arazi yaygın iken, devlet tarafından ağaçlandırılmış kızılçam ormanları da yayılış göstermektedir. Ağaçlandırma alanları, ilçenin güneydoğu diliminde yoğun olarak görülürken, Aşağı ve Yukarı Bozkuyu ile Cıgıcık köylerinin doğusu, Çiğdemli ile Mehedinli köyleri arasındaki vadi ve plato yamaçları, Bekereci ile Sofular köyü arasındaki plato yamaçları ve Söğütlüdere köyünün güneyindeki vadi yamaçlarında da izlenmektedir (Şekil: 3).

Tablo: 1. Kadirli İlçesi Arazisinin Kullanım Türlerine Dağılışı (2006)

Arazi Kullanım Türü	Alan (ha)	%
Orman, Çalılık, Fundalık Alan	6.580	2
Şulu Tarım Alanı	7.230	4,6
Kuru Tarım Alanı	8.220	6,5
Kültür Dışı Alan (yol, su yüzeyi, drenaj vb)	373	,7
Dağlık Taşlık Arazi	220	,7
Yerleşim Alanı	000	,5
Çayır-Mera Alanı	094	
İlçe Toplam Yüzölçümü	10.717	100

Kaynak: Kadirli İlçe Tarım Müdürlüğü

Ağaçlandırma alanlarının yoğun olarak görüldüğü araştırma sahasının güneydoğu dilimi dalgalı yamaç arazilerinin uzandığı, yükseltisi 150-500 m arasında olan hafif eğimli ve engebeli topografyadan oluşmaktadır. Burası genelde kuru tarım faaliyetlerinin yaygın olduğu, ziraat alanları fazla geniş olmayan, tarla ve bahçe ziraatına uygun sahalardan oluşmaktadır.

Araştırma sahasında kuzey ve kuzeydoğuya doğru gidildikçe yükselti tedricen artmakta ve önce yamaçlar, sırtlar ve tepelikler sahası geçilmektedir. Yörenin akarsuları tarafından, engebeli aşınım düzlükleri, aşağı kesimlerde hafifçe, ancak daha yukarı kesimlerde derince yarılmışlardır. Söz konusu dalgalı ve yüksek bu aşınım yüzeylerinin daha da yukarı kesimlerinde ise dağlık alana geçilmektedir. Bu sahalarda, 500-1250 metreler arasında ziraat potansiyeli fazla olmayan, geleneksel kuru tarım faaliyetlerinin yaygın olduğu, ziraat alanları, genellikle eğimli, dar ve parçalı arazilerden oluşmasından dolayı modern tarım yöntemlerinin kullanılmadığı, orman ve fundalık alanları geniş, hakim geçim kaynakları hayvancılık ve ormancılık faaliyetleri olan eğimli ve engebeli alanlardır. Araştırma sahasının kuzeyindeki bu alanlarda Kösepınarı, Koçlu, Değirmendere, Yoğunluk ve Tahta köyleri geniş orman alanlarına sahiptir. Bu sebepten dolayı da buralarda

halkın birincil geçim kaynağı ormancılık olarak belirlemiştir.

Araştırma sahasındaki önemli arazi kullanım türlerinden biri de sulu tarım alanlarıdır. Savrun çayı ve ona katılan kollar, bölgede ziraata dayalı bir ekonomik yapının ortaya çıkmasında ve gelişmesinde azımsanmayacak derecede etkili olmuştur. Sulu tarım arazileri, ilçeyi kuzey ve güney olarak iki parçaya böldüğümüzde güneyde kalan kısımda yoğunluk göstermektedir. Araştırma sahasının güneybatısı tamamen sulamalı tarıma ayrılmış durumdadır. Bu sahada 30 köy yerleşmesi yer almaktadır. İlçe arazisinin % 24,6'sı (27.230 ha) sulanabilir durumdadır (Tablo: 1, Şekil: 3).

Araştırma sahasının güneydoğu diliminde yer alan bu sulanan yoğun bölge dışında da bazı alanlar sulanabilmektedir. Elbistanlı ile Karakütük köyleri arasında sınır teşkil eden Savrun çayı Şahaplı köyü kuzeyinde Balıklıağ deresi ile birleşmektedir. Bu alanda yaklaşık 220 ha sahada sulamalı tarım yapılmaktadır. İlçenin doğu sınırını oluşturan Tahta ve Keşiş suları da geçtikleri alanlarda sulamalı ziraatın yapılmasına olanak tanımaktadır. Aslantaş Baraj Gölü kıyısında bir kısım alanda sulanabilmektedir. Arazinin kullanılışı ve değerlendirilmesi belirli faktörlere bağlı olarak zamanla değişir. Bu hususta sosyal ve teknolojik değişimler en büyük etkiyi yapar (Gözenç, 1977, s.176). Baraj gölünün yapımından önce Keşiş suyu bu bölgedeki tarım alanlarının sulanmasında önemli bir rol oynuyordu. Baraj gölü yapımıyla önemli oranda tarım alanı sular altında kalmıştır. Dolayısıyla geride sulama şartlarının zorlaştığı engebeli bir saha ortaya çıkmıştır. Yine de baraj gölü kıyısında düz alanlarda sulamanın yapıldığı bir kısım arazi yer almaktadır.

Araştırma sahasında %16,5 (18.220 ha)'luk oran ile kuru tarım alanları yer almaktadır. Kadirli ilçesinde kuru tarım alanlarının yayılış gösterdiği sahalarda ilçenin güneydoğusundan kuzey sınırına doğru uzanan bir hat boyunca parçalar halinde tüm sahaya yayılmış ve bu bölgedeki hemen hemen bütün köylerin arazi kullanımına yansımış durumdadır (Şekil: 3).

Araştırma sahasının kuzeyindeki engebeli ve dağlık alanlarda kuru tarımın en fazla yapıldığı yerler Elbistanlı köyü sınırları içerisinde bulunmaktadır. Burası 250-500 metreler arasında bulunan alçak plato sahasına denk gelmektedir. Bölgede Balıklıağ deresi ve bu derenin Savrun çayına kavuştuğu alanlar dışında sulama imkânsızlaşmaktadır. Bu nedenle platonun üst kısımları ve yamaçları tamamen kuru tarım alanları durumundadır. İlçenin kuzeyine doğru Kösepinarı, Değirmendere, Koçlu, Yoğunluk, Tahta köylerinin bulunduğu sahalarda da orman ve fundalık alan dışında kalan yerlerde kuru tarım yapılmaktadır. Bu sahada çoğunlukla buğday ve arpa ziraatı ön plandadır. Aslantaş Baraj Gölü kıyısındaki alanlardan Kadirli şehrine doğru araştırma sahasının doğusunda kalan sahada da kuru tarımın yoğun bir şekilde yapıldığı bir bölge dikkat çekmektedir (Şekil: 3, Foto: 1).

Araştırma sahasının doğu ve güneydoğusunda yer alan bu bölge akarsularla derince parçalanmış alçak plato sahasına denk gelmektedir. Akarsularla derince parçalanması sonucunda,

engebeli bir topografyanın sergilendiği alanda baraj gölü kıyısındaki çok az sulanabilen saha dışında çoğu yer kuru tarıma ayrılmış durumdadır.

Foto: 1. Araştırma sahasının doğu ve güneydoğusunda bulunan alanlarda zirai faaliyetler genellikle sulama imkânının yetersizliğinden dolayı kuru olarak yapılmaktadır. Cıgıcık, Mehedinli, Mezretli köyleri örneğinde görüldüğü gibi araziler çoğunlukla tahıl, susam, karpuz, kavun gibi ürünlerle değerlendirilmektedir.

Araştırma sahasında mera alanları çok az yer kaplamaktadır. Mera alanlarının ilçe arazisinin % 2'si (2094 ha) gibi az bir orana sahip olmasında, kuzeydeki engebeli ve dağlık alanların çoğunlukla orman ve fundalıklarla kaplı olması, güneydeki ova tabanının ise zirai aktivitelerce değerlendiriliyor olması etkili olmaktadır. Mera olarak kullanılacak araziler ya bitkisel üretim için değerlendirilmekte ya da ormancılık faaliyetlerinin sürdürülmesi ile yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Kadirli ilçesinin kuzeyinde yer alan dağlık sahada mera alanlarının diğer kullanımlara göre daha fazla olduğu görülmektedir (Şekil: 3). Bu sahalar hayvancılık ve ormancılık faaliyetlerinin de 1. derecede geçim kaynağı olduğu alanlara karşılık gelmektedir.

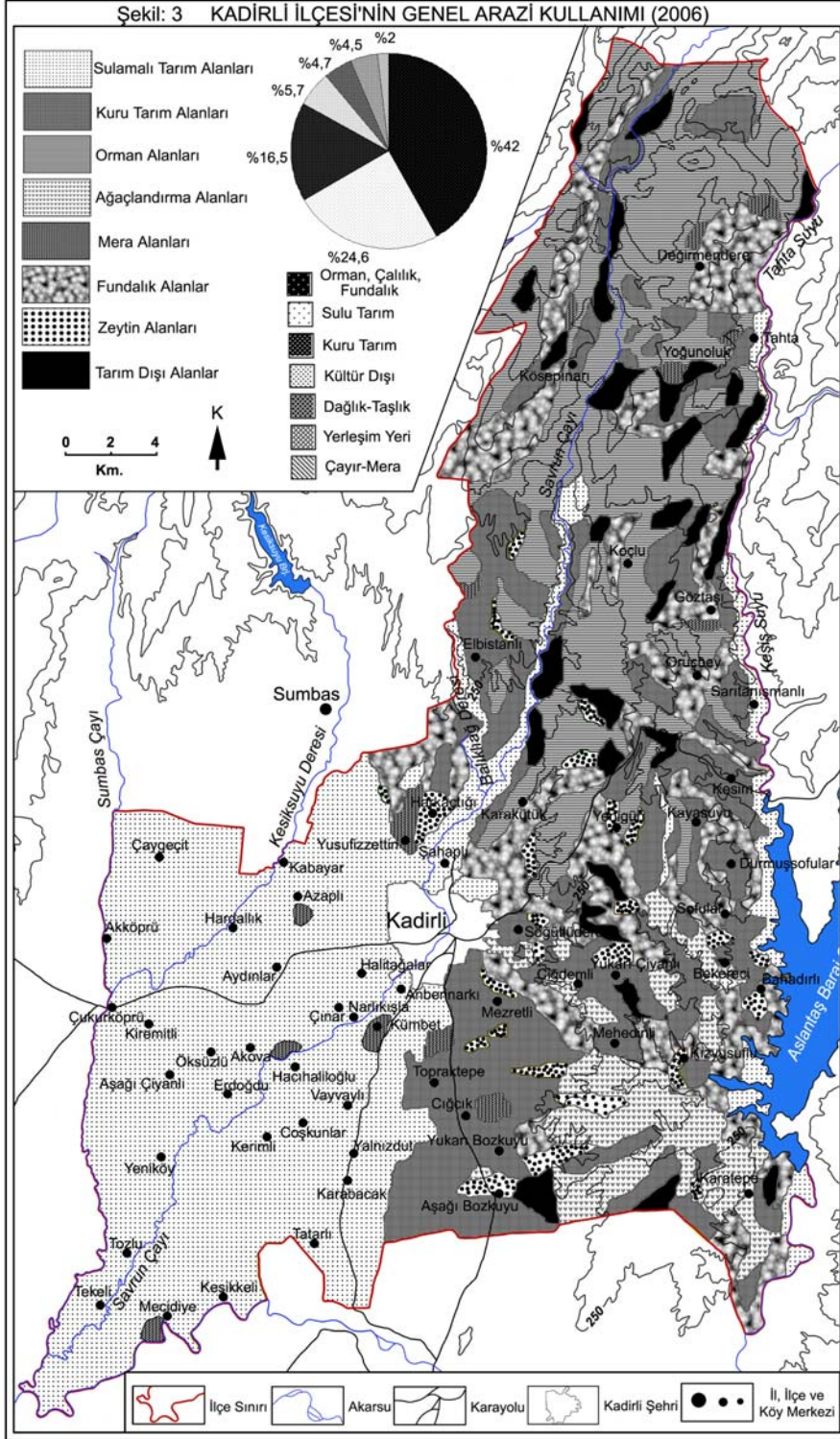
Ziraat Alanlarının Kullanılışı ve Üretim Durumu

Araştırma sahasında toplam tarım alanı içerisinde tarla tarımı yapılan alanlar % 91 oranıyla sebze, meyve ve bağ alanlarına göre ezici bir üstünlüğe sahiptir. Tarla tarımının Kadirli ilçesinde bu derece önemli olmasında, getirisi daha yüksek olan ürünlerin ekiminin yapılmasının payı çok büyüktür. Sebze ve meyve ziraatı ise, çoğunlukla küçük alanlarda ve daha çok insanların geçimini temin etmek için yapılan bir faaliyet durumundadır. Bunların tarım alanları içerisindeki oranları da % 8,9 gibi bir değere sahiptir. Bağ alanları da % 0,1'lik bir oranla araştırma sahasında çok az bir yer işgal etmektedir (Tablo: 2).

Tablo: 2 Kadirli İlçesinde Ziraat Alanlarının Kullanım Türlerine Göre Miktarları (2006)

Tarım Alanı	Alan (ha)	%
Tarla	41.422	91
Sebze	2630	5,9
Meyve	1374	3
Bağ	24	0,1
Toplam	45.450	100

Kaynak: Kadirli İlçe Tarım Müdürlüğü

Araştırma sahasında toplam tarla arazisinin ürün türlerine bölünüşü bakımından en dikkat çeken özellik, **buğday** ziraatının diğer ürünlere göre en fazla alan kaplamasıdır. Bunun en önemli sebebi ise, hemen her türlü arazi yapısına sahip olan yerlerde yetişebilmesi ve fazla zahmet gerektirmeyen bir ürün olmasından kaynaklanmaktadır. Kadirli köylerindeki en önemli tahıl olan buğday eylül-ekim aylarında kışlık olarak ekilmektedir. Özellikle sonbahar yağışlarının buğdayın çimlenmesindeki etkisi büyüktür. Hasat işlemi ova tabanında bulunan köylerde mayıs ayı ortalarından başlarken, yükseltinin artmasıyla birlikte araştırma sahasının doğusunda ve kuzeyinde bulunan alçak plato sahalarında haziran sonu, daha yüksek dağlık alanlarda ise temmuz-ağustos ayına kadar sarkmaktadır. Buğday ekimi ilçenin hemen her köyünde yoğun olarak görülse de, yükseltinin artmasıyla birlikte araştırma sahasının kuzey kesimlerinde yer alan dağlık ve çok engebeli sahalarda bu sefer buğdayın yerini arpa ve yulaf almaktadır. Kış şartlarının bu kesimlerde araştırma sahasının güney bölümlerine nazaran oldukça sert geçmesi buğday ziraatının yapımını zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla çetin kış koşullarına daha iyi uyan arpa ve yulaf ekimi bu sahanın en önemli tahılları durumundadır.

Buğdayın son 15 yıl içerisindeki üretim miktarlarına bakılacak olursa; dengeli bir seyir görülmektedir (Tablo: 3). Azalışların yaşandığı dönemler, tarla sahiplerinin nadas suretiyle arazilerini bir yıllığına dinlendirmek istemelerinden kaynaklanmaktadır. Buğdayın hasat işlemi biçerdöğerlerle yapılmaktadır. Biçerdöğerin giremediği dağlık alanlarda ise tırpanlarla toplanan buğday, arpa ve yulaf batöz vasıtasıyla samanından ayrılmaktadır (Foto: 2). Satışın büyük çoğunluğu, Kadirli şehir merkezinde bulunan zahirecilere, az bir kısmı da TMO'ya yapılmaktadır.

Tablo: 3. Kadirli İlçesi'nde Yıllara Göre Bazı Ürünlerin Üretim Miktarları (1991-2007)

Yıllar	Buğday	Mısır	Yerfıstığı	Arpa	Soya Fas.	Pamuk	Susam	Yulaf
1991	137400	21500	4160	2400	21450	20250	40	750
1992	158330	61600	7500	2550	19296	15500	60	875
1993	175200	85600	14000	2550	11450	7600	120	875
1994	156000	45000	12740	3000	9860	6215	140	1000
1995	116550	52500	15200	3600	15400	10475	140	1000
1996	-	-	13600	-	5740	5160	120	-
1997	116400	67400	9300	4500	1270	2160	155	925
1998	118000	65850	9830	4500	1550	1900	120	750
1999	128000	109400	10400	6000	1575	1240	180	750
2000	136500	105300	11030	6600	1850	850	150	750
2001	134000	98600	11040	8500	2150	1500	110	750
2002	132800	57950	16150	8750	15350	1640	110	750
2003	138170	109550	15700	8750	3350	1600	160	600
2004	136500	115000	14000	8750	3250	1400	150	600
2005	136200	116250	12250	8750	3250	1350	150	600
2006	135800	123800	10465	9000	3000	1200	140	550
2007	136000	127500	10500	9000	2900	1050	140	550

Kaynak: İlçe Tarım Müdürlüğü, Üretim: Ton

Buğdayın Kadirli ilçesinde en fazla ekilen ürün olmasının bir sebebi de; son yıllarda mısır ve yerfıstığına ikincil ürün ekimi uygulamasının oldukça başarılı sonuçlar vermesidir. Birincil ürün mısır ve yerfıstığının ekim zamanı mart ve nisan ayları olduğu için bu alanlara buğday ekimi yapılamamaktadır. Dolayısıyla bazı yıllar buğday alanlarında azalma yaşanmasının bir diğer sebebi de bundan kaynaklanmaktadır. Kadirli ilçesinde buğdayın hasat edilmesinden sonra mısır, yerfıstığı ve soya fasulyesi ekimi gerçekleştirilmektedir. Bu şekilde yapılan üretim ikincil ürün ekimini oluşturmaktadır.

Mısır, yerfıstığına nazaran fazla bakım ve masraf gerektirmeyen bir üründür. Ayrıca buğdayın hasat edilmesinden sonra ikinci ürün olarak ekimi yapılabilmekte ve oldukça iyi verim alınmaktadır. Yerfıstığı ve soya fasulyesi için de aynı durum söz konusudur. Fakat mısır ekim alanları ve üretim miktarı yıldan yıla artış gösterirken, yerfıstığı ve soya fasulyesi azalma eğilimindedir (Tablo: 3).

Kadirli ilçesinde tarla tarımı içerisinde mısır ve yerfıstığı ziraatı, ova köylülerinin vazgeçilmez ürünlerindedir. **Soya fasulyesi** ise, bu ürünlere nazaran arka planda yer almaktadır. Kadirli ilçesinde ilk defa 1978 yılında 150 da alanda ekimine başlanan soya fasulyesi, daha sonraki yıllarda Aslantaş Sulama Barajı'nın hizmete girmesi ile sulanabilir sahaların artması, soya fasulyesi tohumlarındaki çeşitlenme, 2. Ürün Araştırma Yayım Projesi çerçevesinde yeterli teknik bilgilerin çiftçilere iletilmesi ve çiftçilerin bu konuda bilinçlendirilmesi sonucu soya ekim alanları 1991 yılında 8250 hektara çıkmıştır. Ancak daha sonraki yıllarda önemli miktarlarda düşüşler yaşanmıştır (Tablo: 3). Soya fasulyesi ekim alanlarındaki düşüşün nedeni olarak; soya taban fiyatlarının geç açıklanması ve düşük tutulması, girdi fiyatlarındaki yükselmeler dolayısıyla buğday+mısır tarımının, buğday+soya fasulyesi tarımına göre daha karlı olması ve bu nedenle çiftçilerin ikinci ürün mısır ekimine yönelmesi söylenebilir.

Foto: 2. Araştırma sahasının kuzeyinde yer alan dağlık sahada tahıl tarımı genellikle polye ve uvala tabanlarında yapılmaktadır. Buralarda buğday ve arpa tarlalarına biçerdöğeri giremediği için hasat işlemi tırpanlarla yapılmakta ve sonrasında da batöz vasıtasıyla ürün samanından ayrılmaktadır.

Mısır ve yerfıstığı, Çukurova denince akla ilk gelen ürün olan pamuğun bu bölgedeki öneminin azalmasındaki rolü büyüktür. Pamuk Çukurova köylüsünün sanayi için ürettiği kıymetli bir hammadde olduğu gibi, bu bölge köylülerinin aynı zamanda en önemli bir gelir kaynağı durumundaydı (Kara 1975, s.181-182). Günümüzde bu durum yerini başka ürünlere bırakmış durumdadır. Nitekim 1991 yılında 9000 ha olan pamuk ekim alanı 2005 yılında 750 ha alana kadar düşmüştür (Tablo: 3). Son 15 yılda görülen bu düşüşün en önemli sebepleri olarak; pamuğun çok fazla bakım, masraf ve işçi gerektiren bir ürün olması, mısır ve yerfıstığının ikinci ürün olarak ekiminin yapılabilmesi, mısırın hasadı için buğdayda olduğu gibi biçerdöğeri kullanılabilmesi ve işçiye gerek duyulmaması, yerfıstığı toplama makinesinin icat edilmesiyle bölge dışından işçiye gerek kalmaması sayılabilir.

Mısır, yerfıstığı ve soya fasulyesinde birinci ve ikinci ürünlerin ekim alanları ile üretim miktarlarında önemli farklılıklar olduğu görülmektedir. Birinci ürün ekiminde azalma yaşanırken, ikinci ürün ziraatında önemli artışlar olmuştur (Tablo: 4). Mısır ziraatı ise diğerlerine nazaran belirgin bir üstünlük göstermektedir. Birinci ve ikinci ürünlerden elde edilen ortalama verimin bunda payı büyüktür. 1 dekardan alınan ortalama verim mısırdaki birinci ürün ekiminde 500 kg iken, ikinci ürün ekiminde 750 kg, yerfıstığında birinci üründe 300 kg ikinci üründe 250 kg. dır. Soya fasulyesinde ise birinci ürün 350 kg, ikinci ürün ise 300 kg gibi değerler göstermektedir. Dolayısıyla mısır ekim alanlarının yıldan yıla gösterdiği önemli artışta, ortalama verimin de büyük etkisi vardır.

Tablo: 4. Kadirli İlçesi'nde Mısır, Yerfıstığı ve Soya fasulyesi Ekim Alanları ve Üretimleri (2000-2007)

Yıllar	Mısır				Yerfıstığı				Soya Fasulyesi			
	I. Ürün		II. Ürün		I. Ürün		II. Ürün		I. Ürün		II. Ürün	
	Ha	Ton	Ha	Ton	Ha	Ton	Ha	Ton	Ha	Ton	Ha	Ton
2000	500	2550	13700	102750	3600	10800	100	230	100	350	500	1500
2001	200	1600	14000	97000	3400	10200	300	840	100	350	600	1800
2002	200	1700	7500	56250	3500	12250	1500	3900	100	350	5000	15000
2003	100	800	14500	108750	3200	11200	1500	4500	100	350	1000	3000
2004	100	700	14950	114300	2000	9000	2000	5000	100	350	900	2900
2005	100	700	15400	115550	1500	7250	2000	5000	100	350	900	2900
2006	90	675	16200	123125	990	5465	2000	5000	50	175	900	2825
2007	80	600	16920	126900	900	5250	2100	5250	50	175	850	2725

Kaynak: İlçe Tarım Müdürlüğü, Ekim alanı (ha), Üretim (Ton)

Kadirli ilçesinde tarla tarımına konu olan ürünler, tahıl tarımı dışında büyük oranda sulama gerektirmektedir. Özellikle mısır, yerfıstığı, soya fasulyesi, pamuk vejetasyon devresi boyunca hem “yağmurlama” hem de yörede “sallama” olarak adlandırılan “salma” sistemleri ile sulanmaktadır. Tarlaların ürün ekimi için hazırlanırken de nem doymuş olmaları gerekmektedir. Bu nem oranı tohumların filizlenip toprak yüzeyine çıkmasını sağlar. Ürünün filizlenmesinden sonra, eğer hava şartları kurak giderse yağmurlama sistemi ile tarlaların sulanması gerekir. Aksi takdirde ürünün büyümesine fırsat kalmadan kuruyarak yok olmasına neden olabilir. Özellikle yerfıstığında

yağmurlama sisteminin önemi çok büyüktür. Vejetasyon devresinin sonuna doğru yağmurlama sistemi ile sulanan yerfıstığı tarlalarında verim artışı görüldüğü bilinmektedir. Mısır, pamuk ve soya fasulyesinde ise genellikle salma sulama yapılmaktadır. Bunda bitki boyunun daha fazla olmasının etkisi vardır. Bu bitkilerden vejetasyon süresi boyunca maksimum düzeyde ürün almak için 2 veya 3'er hafta aralıklarla sulama işleminin yapılması gerekmektedir.

Araştırma sahasında sulamalı tarla tarımı ova tabanında bulunan köylerin hepsinde yoğun bir şekilde yapılmaktadır. Mısır ve pamuk ziraatı ova tabanı dışında bulunan yamaç köylerinde ise sulamaya ihtiyaç duyulmadan da yapılabilmektedir. Mısır daha çok hayvan yemi olarak üretilirken, pamuk ise yörede "kuru pamuk ziraatı" olarak isimlendirildiği şekliyle sulama gerektirmeden de yapılabilmektedir (Kara 1975, s.175). Ama verim oldukça düşük olmaktadır. Sulama yapılan alanlarda pamuk tarlalarından 3 veya 4 defa ürün alınırken, kuru pamuk tarlalarından sadece 1 defa ürün elde edilmektedir.

Kadirli ilçesinde yerfıstığı ve mısırın dağılışına bakılacak olursa; araştırma sahasının ova tabanına karşılık gelen güneybatı dilimi bu ürünlerin yoğun bir şekilde yetiştirildiği alanları oluşturmaktadır (Şekil: 4). Savrun çayı, Kesik suyu ve Sumbas çaylarının bu sahanın sulanmasında birinci derecede önemli rol oynaması yoğunluğun burada toplanmasına neden olmuştur. Mısır ziraatı bu bölge dışında Göztaş, Sarıtanişmanlı, Kesim, Durmuşsofular, Sofular, Bekereci ve Bahadrlı köylerinde de çok az miktarlarda üretilmektedir. Bu bölgede ise Keşiş suyu vadi tabanı ve Aslantaş Baraj Gölü kıyısı mısır ziraatının sulamalı olarak yapıldığı alanlara karşılık gelmektedir. Ancak araştırma sahasında mısır ziraatının yoğun olarak yapıldığı ova tabanına göre kapladığı yüz ölçüm % 1 gibi çok az bir değer göstermektedir (Şekil: 4).

Mısır ziraatının hasat işlemleri için aynı buğdayda olduğu gibi biçerdöğeri kullanılmaktadır. Bu nedenle işçiye gereksinim duyulmamaktadır. Ancak yerfıstığının hasat edilmesinde, son yıllarda önemli miktarda azalmış olmakla birlikte işçiye ihtiyaç duyulmaktadır. Yerfıstığı toplama makinesinin icat edilmesi ile birlikte bölge dışından getirilen işçi sayısında da azalmalar yaşanmıştır. Ancak daha eski dönemlerde özellikle Urfa, Adıyaman ve Maraş'tan çok sayıda işçi gelmekteydi. Günümüzde gelen sayısı çok azalmış olmakla birlikte gene de makinenin bulunmadığı yerlerde işçiler getirilmektedir. Çadırları ile beraber gelen işçiler mera, okul bahçesi, boş tarla alanı veya tarlaların kenarı gibi tarla sahibinin uygun gördüğü alanlara yerleştirilmektedirler (Foto: 3).

Araştırma sahasında 45.450 hektarlık toplam tarım alanı içerisinde % 5,9 (2630 ha) oranıyla **sebzeçilik** de yapılmaktadır. Sulu tarım alanlarında yoğunluk kazanan sebze bahçeleri, sulanamayan alanlarda da verimi düşük olmakla birlikte, ilçenin güneydoğusundaki yamaç köylerinde ve alçak plato sahalarında ekilmektedir. Buralarda genellikle patates, soğan, sarımsak, karpuz, kavun gibi sebzeler yetiştirilmektedir. Ova köylerinde daha erken yetişen sebzeler, bu

kesimlerde daha geç ürün vermektedirler. Özellikle karpuz ve kavun ova köylerinde hasat edildikten sonra engebeli dağlık alanlardan getirilen ve yörede “*dağ kolunun kara karpuzu*” olarak isimlendirilen ürünler pazara sunulmaktadır.

Sulu tarım alanlarında kış mevsiminde, kısa sürede yetişen **turp** ekimi yapılmaktadır. Mısır ve yerfıstığının dağılışında görülen durum turp ekim alanlarında da aynı şekilde yayılış göstermektedir. İlçenin güneybatısı turp ekim alanlarının yayılış gösterdiği yerlerdir (Şekil: 4). Yörede tarla tarımının önemli olması sebze ve meyvecilik için ayrılan alanların azalmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla sebzeçilik ova köyleri dışında ekonomik olarak değil, evin geçimini karşılamak amacıyla yapılmaktadır.

Araştırma sahasında en fazla yetiştirilen sebzeler; karpuz, turp, ıspanak ve yeşilbiber olarak görülmektedir. Bu ürünlerde de yıldan yıla salınımlar yaşanmaktadır. Bunun sebebi ise, bir önceki yıl elde edilen kâr durumu bir sonraki yıl ekim alanlarının azalmasına veya çoğalmasına yol açmaktadır. Kadirli ilçesinin özellikle kuzeyinde yer alan yamaç köylerinde yeşilbiber üretimi son yıllarda önem kazanmıştır. Elbistanlı, Şahaplı, Yusufizzettin, Harkaçtığı köyleri önemli biber yetiştiricisi köyler durumundadır. Kırmızıbiberden ev salçası yapımının değer kazanması biber yetiştiriciliğine olan talebi arttırmıştır. Ayrıca toplanmasında da işçiye gereksinim duyulması yörede günübirlik çalışmak isteyen halkın geçim kapısı olmuştur.

Foto: 3. Mecidiye köyünde yerfıstığı tarlalarında çalışmak için Urfa Suruç'tan gelen işçiler ve kaldıkları çadırlar. Köyün kullanılmayan okul binası dahil olmak üzere, bahçesinde kurulmuş yaklaşık 15-20 çadırda (çocuklar dahil 50 kişi) işçiler kalmaktadır. Bunlar karpuz hasadı zamanı olan Mayıs ayında gelip, yerfıstığı hasadı bitimi olan kasıma kadar yaklaşık 6 ay burada kalarak tarım işçisi olarak çalışırlar. Tarla sahipleri, işçileri her sabah kaldıkları yerden alarak çalışmak üzere tarlaya götürmekte ve akşam iş bitiminde yeniden kaldıkları yere getirmektedir.

Her tarımsal faaliyette olduğu gibi sebzeçilikte de önemli oranda işçiye ihtiyaç duyulmaktadır. Karpuz, turp, yeşilbiber, ıspanak, marul, patates, soğan vb. gibi sebzelerin tarlaya ekiminden hasat edilmesine kadar pek çok işlem yapılmaktadır. Turp ve ıspanak dışında sebzelerin pek çoğu fideler halinde tarlaya elle dikilmektedir. Bu nedenle Kadirli ilçesi köylerinin bir kısmından sürekli işçiler sebze tarlalarında günübirlik çalışarak geçim sağlamaktadırlar. İlçenin doğusunda yer alan Söğütlüdere, Çiğdemli, Yukarı Çıyanlı, kuzeyinde bulunan Karakütük ve

Yenigün köyleri işçilerin büyük oranda temin edildiği yerlerdir. İşçilerin büyük çoğunluğunu kadınlar oluştururken okulların tatil olduğu dönemlerde çocuklar da harçlık biriktirmek için tarlalarda çalışmaktadırlar. Tarla sahipleri her gün sabah bu köylere giderek işçileri toplayıp tarla alanına getirmekte ve akşamları da yine evlerine bırakmaktadır. Ücretleri de gününbirlik olarak ödenmektedir.

Kadirli ilçesinde tarım alanları içerisinde *meyve bahçesi* alanları % 3 (1374 ha) gibi düşük bir değer göstermektedir. Tarla tarımından elde edilen üretim miktarının fazla olması ve buna bağlı olarak faaliyetin ekonomik bir şekilde yapılması meyveciliğe ayrılan alanların az olmasındaki en önemli faktördür. Meyve alanları içerisinde zeytin bahçelerine ayrılan alan diğerlerine göre ezici bir üstünlük göstermektedir. Zeytin dikili alanlar da yıldan yıla önemli miktarlarda artış göstermektedir.

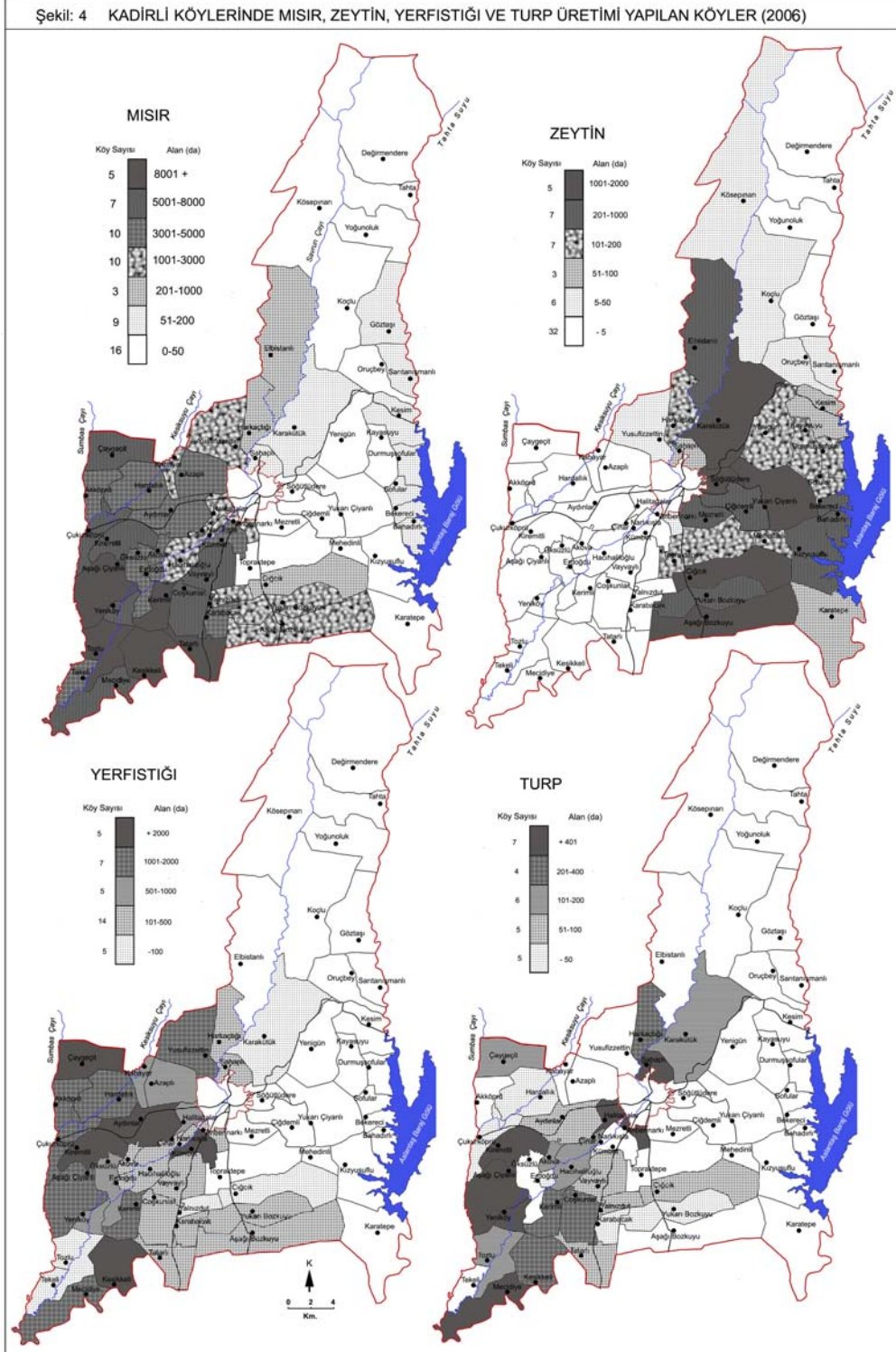
Zeytin alanlarının dağılışıma baktığımız zaman; tarla tarımının yayılış gösterdiği ova ünitesi dışında çoğunluğu eğimli ve engebeli yamaç arazileri, alçak plato yüzeyleri ile daha az miktarlarda da yükseltinin 500-1000 m arasında olduğu dağlık alanlar dikkati çekmektedir (Şekil: 4). Bu alanlar akarsular tarafından derince parçalanmış, vadi tabanlarında kısmen sulamanın yapılabildiği ancak çoğunlukla kuru tarım yöntemlerinin uygulandığı sahalara karşılık gelmektedir. Sulama yapılamadığı için tarla tarımı ve sebzeçilik ekonomik bir değer taşımamaktadır. Yöre halkı son yıllarda zeytin ekimine büyük önem vermektedir. Aşağı Bozkuyu, Cıgıcık, Karakütük, Söğütlüdere ve Yukarı Çiyanlı zeytin alanlarının en yoğun olduğu köylerdir (Şekil: 4).

Zeytin alanlarında görülen bu önemli genişleme sayesinde Kadirli ilçesinde daha ileriki yıllarda zeytinciliğin ortaya çıkaracağı yeni iş olanaklarının doğması beklenmektedir. Öncelikle meyve veren yaşta zeytin ağaçlarının çoğalması ile meyvelerin hasat edilmesinde işçiye ihtiyaç olacaktır. Hasat işleminden sonra toplanan zeytinlerin değerlendirilebilmesi için zeytinyağı atölyeleri veya fabrikasının kurulması gerekecektir. Böylelikle sanayi alanında yeni iş imkânlarının ortaya çıkması ile işsiz olan nüfusa çalışma kapısı açılabilir.

Kadirli ilçesinde zeytin alanları kadar olmasa da portakal, şeftali ve nar bahçeleri de önemli bir yere sahiptir. Portakal ve şeftali bahçelerine genellikle ova köylerinde rastlanırken, nar bahçelerine dağlık ve engebeli alandaki Oruçbeyli, Tahta, Değirmendere, Kösepinarı, Elbistanlı ve Yoğunluk köylerinde tesadüf edilmektedir. Özellikle Oruçbeyli köyünün narları ilçede çok ünlüdür ve pazarlarda “Oruçbeyli nar ekşisi” şişelenmiş olarak satışa sunulmaktadır.

Kızılcık, ceviz, kiraz, elma, armut, Trabzon Hurması gibi meyve bahçeleri ise araştırma sahasında yükseltinin fazla olduğu dağlık ve engebeli alanlarda yayılış göstermektedir. Bu alanlarda yaz ayları ova tabanına göre oldukça serin geçtiği için meyvelerde kurtlanma olmamaktadır. Bu meyveler yayla ürünleri olarak satışa sunulmakta ve büyük oranda alıcı bulmaktadır. Ova tabanındaki bazı köylerde yetişen Trabzon Hurması tercih edilmezken dağlık sahada üretilen bu meyve kokusu ve tadının güzelliği ile yöre halkının severek tükettiği bir ürün olmuştur.

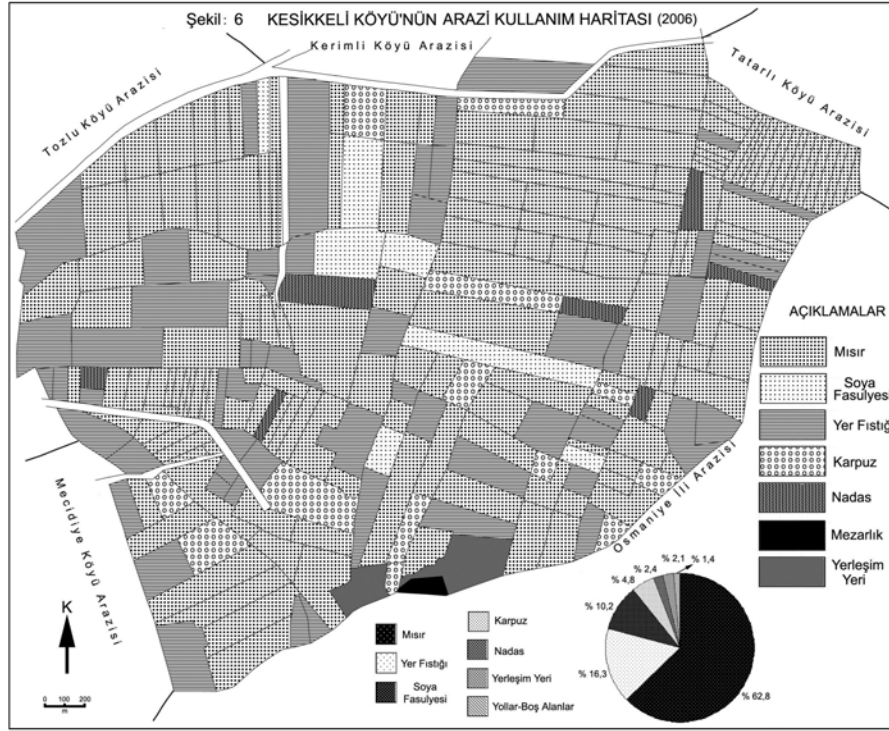
Şekil: 4 KADIRLI KÖYLERİNDE MISIR, ZEYTİN, YERFISTIĞI VE TURP ÜRETİMİ YAPILAN KÖYLER (2006)

Kadirli ilçesinde tarım alanlarının kullanımında morfoğrafik ünitelere göre önemli farklılıklar görülmektedir. Ceyhan nehrine dökülen Savrun, Kesiksuyu ve Sumbas çaylarının oluşturduğu verimli Kadirli ovası, bu ovayı doğudan ve kuzeyden çeviren tepelik alan (engebeli ve eğimli yamaçlar ile vadiler tarafından derince yarılmış alçak plato alanları), yükseltinin 1000 m ve yukarı olduğu dağlık sahalar tarımsal faaliyetlerin ve dolayısıyla arazi kullanımının değişiklikler gösterdiği ünitelerdir (Kara 1992, s.1). Bu 3 ünite de kadastro çalışmaları tamamlanmış köyler arasından seçilen 6 köyde 2006 yılı itibarı ile tarım alanlarındaki ürün deseni durumunu yansıtmak için mikro arazi çalışması yapılmıştır (Şekil: 5, 6, 7, 8, 9, 10). Seçilen köylerin buldukları morfoğrafik ünite de yer alan diğer köylerle ürün deseni açısından daha çok benzer özellikler göstermesi, tercih edilmelerindeki en önemli sebeplerden biri olmuştur.

Ova tabanında yer alan Kümbet, Akköprü ve Kesikkeli köyleri, araştırma sahasının doğusundaki eğimli yamaç arazilerinde bulunan Çiğdemli ve Bekereci köyleri ile yükselti değerlerinin 1000 m ve üzerinde olduğu Tahta köyü mikro arazi çalışmaları için örnek alınmıştır.

Ovalık alanın kuzey, orta ve güney kesimlerinden seçilmiş olan Akköprü, Kümbet ve Kesikkeli köylerinde yapılan mikro arazi çalışması sonuçlarına göre; her 3 köy yerleşmesinde ürün deseni, parsel büyüklüğü ve parsel şekilleri bakımından birbirine benzer özellikler göstermekle birlikte bazı farklı yanlar da bulunmaktadır. Akköprü ve Kesikkeli köylerinde sulama ile ilgili her hangi bir sıkıntı olmadığı için mısır, yerfıstığı ve soya fasulyesi ekim alanları büyük yer kaplamaktadır. Kümbet köyünde ise sulama problemi yaz aylarında çiftçilerin en büyük sorununu oluşturduğu için burada nadasa ayrılan alanlar daha fazlalaşmakta (700 da), mısır ekim alanları diğer köylere nazaran azalmaktadır (Şekil: 5-6-7). Mısır tarlası, yaz süresince her iki haftada bir sulanmaya ihtiyaç duyduğu için ovadaki bazı köylerde, Kümbet köyü de dahil su problemi önemli boyutlara ulaşmaktadır. Köy arazisinin yaklaşık yarısında sulama sıkıntısı olduğu arazi çalışmaları sırasında köylüler tarafından belirtilmiştir. Önümüzdeki yıllarda, bu sahaların su sıkıntısını gidermek amacıyla yapımı tamamlanacak olan proje ile Aslantaş Baraj Gölü'nden sulama yapılabileceği belirtilmiştir.

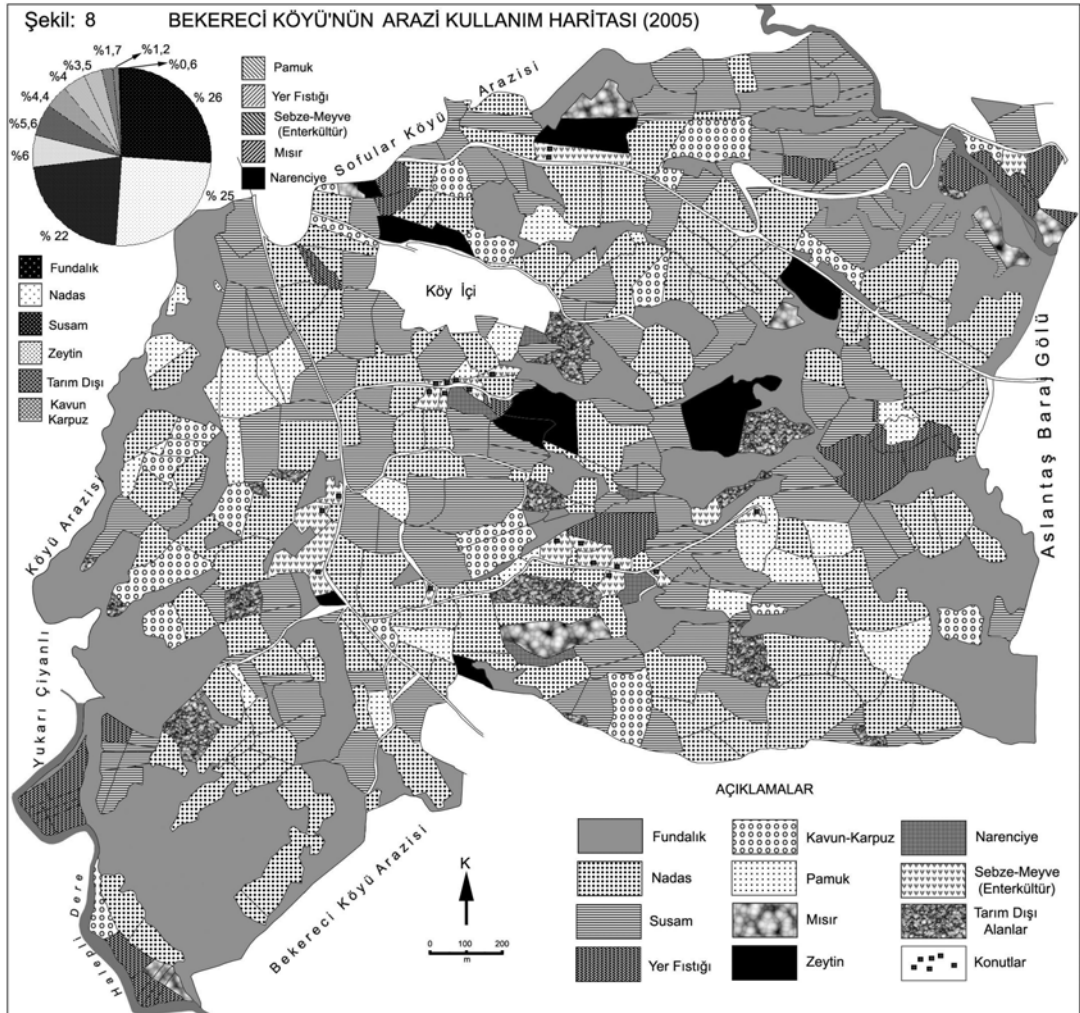
Akköprü ve Kesikkeli köylerinde parseller daha büyük iken Kümbet köyünde daha parçalı ve daha küçük oldukları dikkat çekmiştir. Ova köylerinde 1980'li ve 1990'lı yılların en önemli

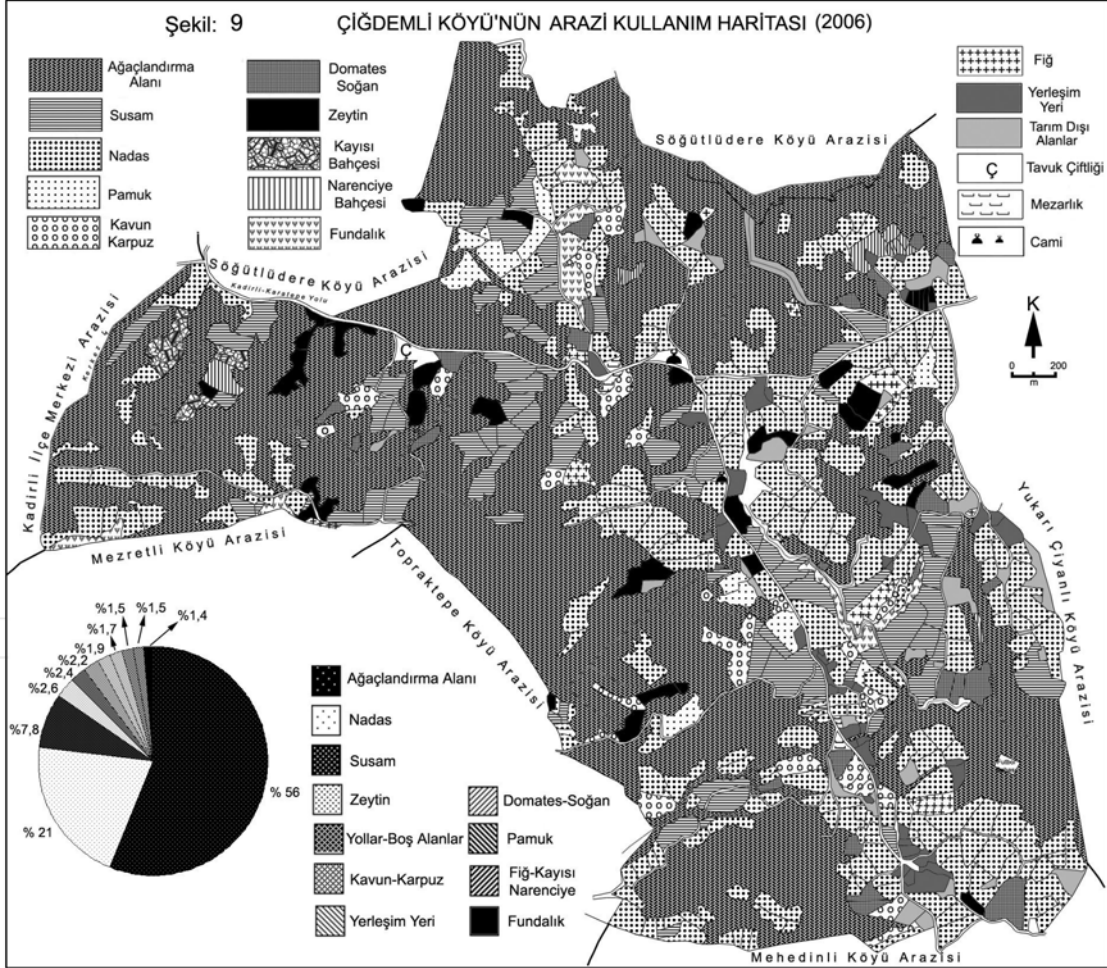

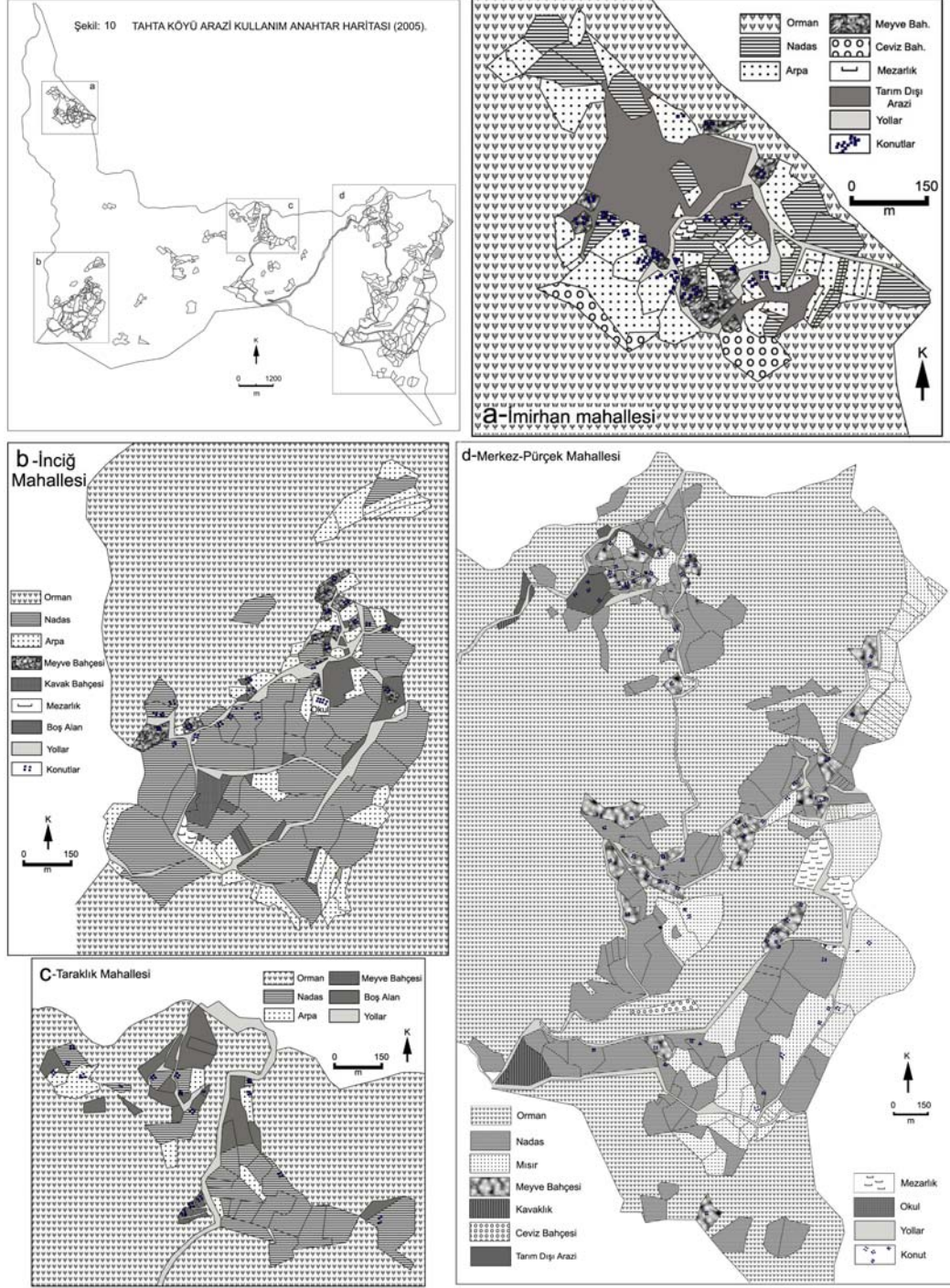
Foto: 4. Bekereci köyü Aslantaş Baraj Gölü kıyısında yer almaktadır. Baraj gölü kıyısında çok az bir alanda sulamalı tarım yapılmaktadır. Bu alanlar dışında köyün arazisinde kuru tarım yöntemleri uygulanmaktadır. Susam, zeytin, kavun-karpuz, pamuk yetiştirilen belli başlı ürünlerdir.

Susam, araştırma sahasının doğusunda bulunan engebeli alanlarda en iyi yetişen ürünlerden birisidir. Pamuk ve kavun-karpuz ise ova köylerindeki yetişme şartlarını burada bulamadığı için çok daha az ürün vermektedir. Pamuk alanlarından ova köylerinde vejetasyon devresi boyunca 3-4 defa ürün alınabilirken, sulanamayan alanlarda bir sefer ürün alınabilmektedir. Yine kavun-karpuz için de aynı durum söz konusudur. Sulanabilen alanlarda hem daha erken, hem de daha iri kavun-karpuz yetiştirilebilirken bu bölgede daha geç ve daha ufak ürün elde edilmektedir. Nitekim ova köylerinde kavun-karpuz sezonu bittiğinde, bu sefer ilçe halkının tabiri ile “dağ kolunun kara karpuzu” olarak adlandırılan bu bölgedeki ürünler pazara sunulmaktadır. Cinsinin ovada yetişenlere göre farklı olması bu şekilde anılmasına sebep olmuştur.

Son yıllarda Kadırlı ilçesinde zeytin ekim alanları gittikçe artmaktadır. Zeytin ekim alanları da ilçenin doğusundaki bu engebeli alanlarda önemli yer işgal etmektedir. Zeytinin diğer ürünlere göre daha uzun yıllık bir ürün olmasına rağmen, verim vermeye başladıktan sonra daha kazançlı

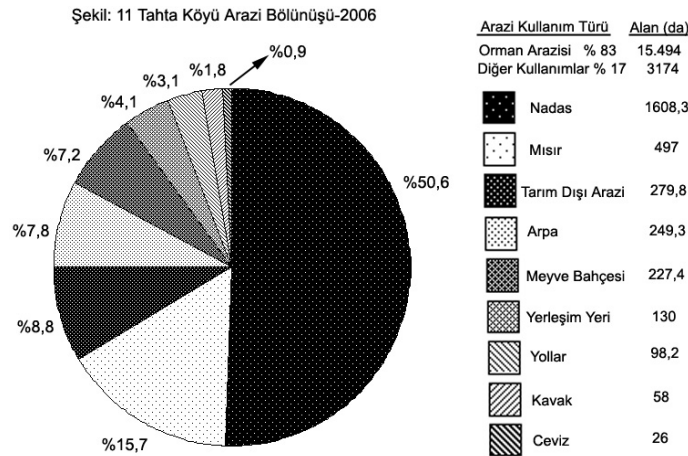
olacağı düşünülerek dikiminin yaygınlaşması için çabalar harcanmaktadır. Bekerci köyünde % 5,8'lik (260 da) pay ile susamdan sonra gelen zeytin alanları Çiğdemli köyünde % 2,6'lık (300 da)

yer kaplamaktadır.

Kadirli ilçesinin kuzeyindeki dağlık sahada yer alan Tahta köyü bu bölgede bulunan diğer köyler (Değirmendere, Yoğunluk, Koçlu, Kösepınarı) ile arazi kullanımı açısından benzer özellikler göstermektedir. Orman alanları en geniş kullanımı oluşturmaktadır. Bunun sonucu olarak da buralarda halkın ekonomik aktivitesi orman ürünleri ve orman işçiliği yönünde belirginleşmiştir.

Tahta köyünde orman alanları toplam alan içerisinde % 83'lere varan bir paya sahiptir. Orman alanları dışında kalan % 17'lik oranı nadas, mısır, arpa, meyve bahçesi, kavaklık ve ceviz alanları oluşturmaktadır (Şekil: 10-11). Bölgenin dağlık ve çok engebeli olması ziraat alanlarını oldukça kısıtlamıştır. Tahta köyünde yerleşmelerin orman sahalarıyla birbirinden ayrıldığı görülmektedir. Bu nedenle mahalle ve yayla formundaki köyden küçük yerleşim birimleri köyün genelde birbirinden oldukça uzakta bulunan alanlarına dağılmış durumdadır.

Tahta köyünün İmirhan, İnciğ, Taraklık ve Pürçek mahallelerinde yapılmış olan mikro arazi kullanımı çalışmalarında Pürçek mahallesi dışında diğerlerinde bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Pürçek mahallesindeki ziraat alanlarının bir kısmı araştırma sahasının doğu sınırını oluşturan Keşiş suyunun kolu Tahta deresi tarafından az da olsa sulanabilmektedir. Tahta deresi kıyısında sulanabilen ve eğimin azaldığı alanlarda genellikle mısır ziraatı yapılmaktadır. Bunun dışında meyve bahçeleri de yer almaktadır (Şekil:10-11). Bu bölgede buğday ekilen araziler yazın, arpa ekilen araziler de kışın nadasa bırakılmaktadır. Arazi çalışmalarının yapıldığı dönem temmuz-ağustos aylarına rastladığı için nadasa ayrılan alanlarda buğdayın hasat edilmiş olduğu görülmüştür. Arpa ise yazlık ekildiği için bu dönemde arpa tarlalarını görmek mümkün olmuştur.

SONUÇ

Kadirli ilçesi, ekonomisi tarıma dayanan bir yerleşme yeridir. Tarımsal potansiyel özellikle ova tabanında yer alan yerleşmelerde halk tarafından maksimum düzeyde değerlendirilmekte ve bu bölge insanının zengin ova köylüsü sıfatıyla adlandırılmasına neden olmaktadır. İlçe arazisi farklı morfolojik birimlere ayrıldığı için bu alanların tarımsal kullanım açısından değeri tamamıyla halkın gelir seviyesine yansımakta ve dolayısıyla da yöresel tabir olarak çok sık kullanılan *zengin ovalı, fakir dağ kolu adamı* sözlerini ortaya çıkarmaktadır.

İlçe arazisinin büyük kısmı dağlık ve engebeli alanlardan oluşmaktadır. Buralar ise sahanın doğu, güneydoğu ve tamamen kuzeyini kaplamaktadır. Orman, çalılık ve fundalık arazi dışında kalan ve tarım yapmaya müsait olan yerlerde kuru tarım yapılmaktadır. Sulama imkânları bu bölgede çok kısıtlıdır. Kuru tarım metotları uygulanarak yapılan faaliyetler neticesinde halk sadece geçimini temin edebilecek kadar ürün elde etmektedir. Fiziki şartların bir sonucu olarak ovada yılda 2 ve bazen 3 ürün almak söz konusu iken, engebeli ve dağlık arazide yılda en fazla 1 ürün alınmakta ve nadas suretiyle araziler dinlendirilmek zorunda kalınmaktadır.

Kadirli ilçesinde son 10 yılda halkın en fazla ürettiği ve bundan çok iyi gelir elde ettiği ürün mısır ve yerfıstığı bitkisidir. 1990'lı yıllara kadar pamuk yöre halkının vazgeçilmez ürünü olmasına rağmen, mısır ve yerfıstığı pamuğa alternatif ürün olarak ortaya çıkmış ve günümüzde pamuk önemini tamamen kaybetmiştir. Mısır ve yerfıstığının 2. ürün olarak yetiştirilebilmesinin bunda payı çok büyüktür. Ayrıca bu ürünler pamuğa nazaran üretimi daha kolay ve işçi sorunu çok yaşanmayan bitkilerdir. Son 5 yılda yerfıstığı toplama makinesinin bölgede yaygın olarak kullanılması da daha önce yaşanan işçi problemlerinin ortadan kalkmasına neden olmuştur.

İlçenin güneydoğusundan başlayarak kuzeyine kadar devam eden alçak plato sahalarının büyük oranda zeytinliklere dönüştürülmesi, tarımsal arazi kullanımında yeni eğilimlerin ortaya çıkmasına ve dolayısıyla bu bölgedeki halkın ekonomik gelir seviyesinin yükselmesine yol açmıştır. Yeni dikilen zeytin fidelerinin ürün vermeye başlamasıyla birlikte gelir seviyesinde ve iş olanaklarında artma yaşanacağı muhtemeldir.

KAYNAKÇA

- GÖNEY, S., 1976, Adana Ovaları, İ.Ü. Yay. No:2162, Coğ. Enst. Yay. No:88, İstanbul.
- GÖZENÇ, 1977-a, "Arazinin Kullanılması ve Değerlendirmesinin Coğrafi Yönden Tetkiki", İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü Dergisi, S:20-21, s.169-180, İstanbul.
- GÖZENÇ, 1977-b, "Küçük Menderes Havzasında Arazi Kullanışının Tarihi Temelleri ve Halihazır Arazinin Değer Bakımından Sınıflandırılması", İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü Dergisi, S:22, s.127-141, İstanbul.
- HALAÇOĞLU, Y., 1973, "Fırka-i İslahiye ve Yapmış Olduğu İskan", İ.Ü. E.F., Tarih Derg., S:27, s.1-20, İstanbul.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2009-19/2

KARA, H., 1975, “Çukurova’da Pamuk, Çukurova’da Gelişen Pamuk Tarımının Köy Hayatı, Tarım Ekonomisi ve Endüstri Üzerine Etkileri”, A.Ü. Coğrafya Araştırmaları Dergisi, S:7, s.159-208, Ankara

KARA, H., 1977, “Çukurova’nın Üç Köyünde Tarım Nüfus İlişkileri ve Bölge Kır Kesimi Sorunu Konusunda Bir İnceleme”, A.Ü. Coğrafya Araştırmaları Dergisi, No:8, s.159-179, Ankara.

KARA, H., 1992, “Kadirli’nin Coğrafi Özellikleri”, Yedimart Gazetesi, Yıl:2, S:2, s.1, Adana.

ÜÇEÇAM KARAGEL, D., 2008, Kadirli İlçesi’nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası, F.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi (Basılmamış), Elazığ.

Kadirli İlçe Tarım Müdürlüğü İstatistikleri, 1991-2007

Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 19, Sayı: 2, Sayfa: 25-41, ELAZIĞ-2009

SUÇ COĞRAFYASI ÇALIŞMALARINDA VERİ KAYNAKLARI

The Research Data Sources in Crime Geography

Erdal KARAKAŞ

Firat Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Elazığ.
ekarakas@firat.edu.tr

Özet

Yayınlanmış veya yayınlanmamış kaynaklardan oluşan suç verileri T.Ü.İ.K (Türkiye İstatistik Kurumu), Polis, Jandarma ve mahkeme kaynaklarından alınır. Bu verilerin her biri içerik ve detay açısından birbirinden farklıdır. Bu yüzden suç çalışmasında kullanılacak veri tipi araştırma konusuna, bilim dalına, alana göre değişmektedir.

Çalışmanın asıl amacı suç çalışmasında kullanılabilir veri kaynaklarının neler olduğu ve bu kaynaklardan nasıl faydalanılabileceğinin belirtilmesidir. Bu çalışmada suç veri tiplerinden örnekler verilerek olumlu ve olumsuz yönlerinin değerlendirilmesi yapılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Suç coğrafya çalışması , Suç veri kaynakları

Abstract

Crime data consisting of published and unpublished sources is taken from the sources of T.Ü.İ.K (statistical institute of the Turkey), police, gendarme and court. Each of them is different from each other regarding the contents and characteristics. Therefore, the data type to be used in crime research, changes according to the research subject, science branch and the area.

The main purpose of the study is to determine what the data source to be used in crime research is, and how to benefit from these sources. In this study, the positive and negative aspects of the crime data will be evaluated by giving examples from the sort of crime data and the evaluation of its negative aspects will be done.

Key Words: Research in Crime Geography, Crime data sources

GİRİŞ

Coğrafyada başarılı bir araştırma için bir dizi adımların uygulanması gerekir. Bunlar konunun seçilmesi (Tunçel, 2001), araştırma sorununun formüle edilmesi (mekânsal ölçüsü), hipotezlerin tanımı, toplanacak verinin türü, analizi ve işlenmesidir (Özgüç, 1994, 4). Suç çalışmalarında da yukarıdaki kurallar geçerlidir ve ilk aşamada konunun tespit edilmesi gerekir. Çalışmada suç, suç tipleri ve gerçekleştiği alanlar mı yoksa suçu işleyenler yani suçlular mı ön planda olacaktır bu belirlenmelidir. İkinci olarak mekân (saha) boyutuna karar verilmelidir ki, bu da ülke, bölge, il, ilçe gibi idari bir birim veya bir şehir, kasaba gibi yerleşim merkezine göre değişiklik gösterecektir. Seçim farklılıkları veri türünü, detayını, temin edilecek kaynağı farklılaştıracaktır. Verinin niteliğini etkileyeceği için çalışma alanı önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. ÇALIŞMANIN AMACI, MALZEME VE METOD

Her ne kadar gün geçtikçe suçla ilgili çalışma sayısı artmaya başlasa da hala istenilen düzeyde değildir. Bunun ana nedeni suçla ilgili veri kaynaklarının yeterince bilinmemesidir. Suç çalışmalarında aile büyüklüğü, işsiz nüfus vb sosyal, gelir, iş durumu vb. ekonomik ve suçun işlendiği zaman, yer ile suçun niteliğini içeren suç verileri olmak üzere üç tür veri kullanılır (Dönmezer, 1994, Soyaslan, 1998). Daha önce yaptığımız çalışmada (Karakaş, 2005) suç haritalaması için gerekli olan ve kullanılabilir veri kaynaklarından konunun ölçüsü çerçevesinde bahsedilmişti. Haritalama ile ilgisinin bulunmaması ve değerlendirme kısıtlılığı nedeniyle suç çalışması esnasında kullanılabilir tüm veri kaynakları ve detayları açıklanmamıştı. Bu çalışmamızda suç konusunda araştırma yapacaklara veri toplama ve değerlendirme esnasında zaman kazandırmak amacıyla çalışmalarında kullanabilecekleri veri kaynaklarının hepsi değerlendirmeye alınmıştır. Yukarıda belirttiğimiz amaçlar çerçevesinde ülkemizdeki suç veri kaynaklarının neler oldukları, hangi kurumlarda buldukları, yayınlanıp yayınlanmadığı ve çeşitli özellikleri, detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

İlk önce yayınlanmış veri kaynakları nitelikleriyle verilmiş ardından yayınlanmamış veri kaynakları asıllarına bağlı kalınarak tablolarla gösterilmiş ve her bir veri kaynağındaki bilgilerin neler olduğu açıklanmıştır. Sonrasında bu veri kaynakları içinde yer alan bilgilerden hangi tür bilgilerin suç coğrafyası çalışmalarında kullanılabilir olduğu açıklanmıştır.

3. SUÇ ÇALIŞMALARINDA KULLANILABİLECEK VERİ KAYNAKLARI

Tüm bilimsel çalışmaların oluşumu ve biçimlenmesi için gerekli olan ilk temel malzeme veridir. Veri belirli bir sonuca ulaşmak için gerekli olan her türlü işlenmiş veya işlenmemiş bilgiyi kapsar. Çalışmalarda kullanılacak verilerin kaynağı, zamanı, kesinliği, mekanı çalışmaların şekillenmesinde önemli rol oynar (Özgüç 1994, Tuncel, 2005, 122-129). Veriler kurumların

yayımları, istatistikler gibi çeşitli kaynaklardan elde edilir. Veri kaynağı; verinin kişi ya da belirli bir kurum tarafından yapılıp yapılmadığını, verinin kesinliği verinin nasıl, ne şekilde toplandığını gösterirken, zamanı ise verinin toplandığı dönemi verdiği gibi ileride yapılacak çalışmalarda ve farklı tarihlerde yapılmış olanlarla karşılaştırmaya imkân sağlamaktadır. Öte yandan mekânı da verinin toplandığı sahayı (ülke, bölge, il vb) belirlemektedir.

Kurumlar ve onlara bağlı birim kayıtları, tutanakları vs. gibi kaynaklardan sağlanan suç verileri, bir kurum tarafından yayınlanmış istatistiklerden, yayımlanmamış kurum kayıtlarından ve araştırmacının çalışmanın özelliğine göre kendisinin hazırladığı anketlerden temin ettiği bilgilerden oluşur. Araştırmacının anket, mülakat, vb şekillerde elde ettiği veriler birincil tür veriler, çeşitli kurumlarca yayınlanmış olanlar da ikincil veri kaynakları olarak değerlendirilir (Tunçel, 2005 ,122-124).

Ayrıntılı bilgilerin yayınlanmış veya yayınlanmamış kaynaklarda bulunmaması nedeniyle araştırmacının bilgileri kendisinin toplaması zorunluluğu doğar, bu da anket veya mülakat yoluyla elde edilebilir (örnek çalışmalar için bakınız, İçli, 1993, Emniyet Genel Müdürlüğü, 2002, Kızmaz, 2006, Saran, 1968, Aytaç, Bayram, 2007). Bu işlemlerin gerçekleştirilmesi esnasında maliyet, zaman, ölçek vb bir takım zorlukların göz önünde tutulması gerekir (Özgüç, 1994, 63-90, Tunçel, 2005,123)

Ülkemizde suçlarla ilgili olarak TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), Adalet Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı gibi veri temin edilebilecek çeşitli kurumlar bulunmaktadır. Fakat bu verileri derleyen kuruluşların amaçları birbirinden farklıdır. Bu sebepten her bir kaynağın veri içerikleri de diğerinden farklı olmaktadır.

Bu çalışmada, önce yayınlanmış olan veri kaynakları, yayınlanan kurumlara göre ayrı ayrı incelenecek sonrasında ise yayınlanmamış veri kaynakları yine kurumlarına göre ele alınarak değerlendirilecek ve içerikleri ile kullanım özellikleri belirtilecektir.

3. 1. YAYINLANAN VERİ KAYNAKLARI

3.1.1. TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU VERİLERİ:

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayınlanan veri kaynakları içinde suç çalışmalarında kullanılabilecek tek kaynak adalet istatistiğidir. 1937 tarihinden günümüze kadar değişik isimler altında ayrı ayrı yayınlanmış (Tablo 1) olan bu istatistik günümüzde tüm konuları içeren tek bir kitap halinde Adalet İstatistiği adı altında yayınlanmaktadır. Yıllık yayınlanan bu kaynaktaki Anayasa Mahkemeleri, Yargıtay, Danıştay, Adalet Bakanlığı, Adli Tıp Kurumu, Cumhuriyet Başsavcılıkları, mahkemeler, noterler, ceza evleri, Milli Savunma Bakanlığı'na ait bilgiler yer almaktadır.

Tablo.1: İstatistik Adı ve Yayınlandığı Dönemler.

İstatistik Adı	Yayınlandığı Dönem
Adliye İstatistiği	1937-1939
Danıştay İstatistiği	1975-1982
Hükümlüler İstatistiği	1935-1958
Mahkumlar İstatistiği	1932-1959
Noterlik İstatistiği	1935-1959

Bugün Adalet İstatistikleri,

1. Bölüm: Adalet teşkilatı, askeri adalet teşkilatı, noterlikler,
  - A) Adalet teşkilatı,
  - B) Askeri adalet teşkilatı,
  - C) Noterlikler,
2. Bölüm: Cumhuriyet Başsavcılıkları
  - A) Cumhuriyet Başsavcılıkları,
3. Bölüm: Mahkemeler ve İcra müdürlükleri
  - A) Ceza Mahkemeleri
  - B) Hukuk Mahkemeleri
  - C) İdari Mahkemeler
  - D) İcra Müdürlükleri,
4. Bölüm: Cezaevi hükümlü ve tutuklular,
  - A) Cezaevleri
  - B) Cezaevine giren hükümlüler
  - C) Cezaevinden çıkan hükümlüler
5. Bölüm: Çocuk cezaevi ve ıslahevindeki hükümlüler,

olmak üzere 5 ana bölümden oluşmaktadır

Adalet teşkilatı, askeri adalet teşkilatı ve noterlikler adını taşıyan ilk bölümde illere göre baro, avukat ve dava vekili sayısı, Danıştay, Yargıtay ve Anayasa Mahkemesi personel sayıları, gelen dava sayıları, vb, bilgiler adli tıbbın illere göre yaptığı çalışmalar (ölüm ve yara muayeneleri vb), noter sayıları ve noterlik işlem türleri ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Cumhuriyet Başsavcılıkları başlıklı ikinci bölümde Devlet Güvenlik Mahkemelerinin yer aldığı illerdeki dava sayıları, cumhuriyet başsavcılığınca illerde açılan dava sayıları ve türlerine ait bilgiler bulunmaktadır

Mahkemeler ve icra müdürlükleri adlı üçüncü bölümde il ve ilçelerdeki mahkemeler ve icra müdürlüklerinin verilerini kapsar. Veriler Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü'nden temin edilmektedir. Bölümde her il ve Türkiye geneli dava sayıları, sanık sayıları, suç türüne göre açılan ve karara bağlanan dava sayıları, sanıkların yaş ve cinsiyet bilgileri yer alır. Ayrıca hukuk, ceza ve idari olmak üzere mahkeme türüne göre açılan davalar ve dava sayıları ile ilgili bilgiler hem Türkiye geneli için hem de her il için ayrı ayrı verilmektedir.

Cezaevi hükümlü ve tutuklular başlıklı bu bölümde illere göre cezaevi sayısı ve türleri, personel sayısı gibi bilgilerin yanı sıra, cezaevine giren çıkan hükümlülerin işledikleri suç türleri, sosyal ve ekonomik yapıları ile ilgili bilgiler yer alır. Bu bölümdeki bilgiler il ve ilçelerdeki tüm cezaevlerini kapsayan, cezaevine giren tutuklu istatistik formları ile toplanır. Burada her ilde cezaevine giren hükümlü sayısı, yaş grubu, cinsiyet özellikleri, işledikleri suç türü, eğitim, meslek, medeni durumları gibi bilgiler yer alır.

Çocuk cezaevi ve ıslahevindeki hükümlüler adını taşıyan son bölüm ise tüm çocuk ceza ve ıslahevlerini kapsar. Bu bölüm güvenlik birimine gelen ve getirilen çocuk istatistikleri adı altında 1997 tarihinden itibaren ayrı bir kitapçık olarak yayınlanmaya başlamıştır. Bu bölümde, coğrafi bölgeleri temsilen seçilen Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Gaziantep, Isparta, İçel, İstanbul, İzmir, Kars, Kayseri, Kocaeli, Konya, Malatya, Manisa, Muğla, Sakarya, Samsun, Tekirdağ, Trabzon, Urfa, Zonguldak olmak üzere 27 ile ait bilgiler bulunur. Türkiye geneli ve adı geçen illerle ilgili suç türü, suçluların yaş, cinsiyet, öğrenim durumlarının yanı sıra güvenlik birimine geliş nedeni vb. bilgiler yer almaktadır.

3.1.2. ADALET BAKANLIĞI ADLİ SİCİL VE İSTATİSTİK GENEL MÜDÜRLÜĞÜ VERİLERİ

Genel müdürlükçe, 22 adet anket formu Türkiye genelinde 8322 adet savcılık ve mahkeme vb. birime gönderilerek bilgi toplanır. TÜİK'nun yayınladığı Adalet İstatistiklerindeki adalet, savcılık, mahkemeler ve cezaevleri ile ilgili veriyi de burası temin eder. Bu nedenle TÜİK tarafından yayınlanan Adalet İstatistiğindeki bazı bilgiler burada yer alan bilgilerle aynıdır. Verilerin bir kısmı özet halinde Türkiye genelini kapsayacak şekilde kendilerine ait www.adli-sicil.gov.tr adlı internet sitesinde verilmektedir. Bunun dışındaki daha detaylı veriler de kurumdan temin edilebilir.

Bu kurumdan temin edilebilecek verileri Yargıtay, Cumhuriyet başsavcılıkları, ceza mahkemeleri, çocuk mahkemeleri, cezaevi hükümlü ve tutuklular, çocuk cezaevi ve ıslahevindeki hükümlüler olmak üzere kurumlarına göre ele almak mümkündür.

Yargıtay: Yargıtay'a ait dosya iş yükü, karar oranları, davaların görülme süreleri vb gibi Türkiye geneline ait bilgiler yer almaktadır.

Cumhuriyet Başsavcılıkları: Ağır ceza mahkemeleri ile Cumhuriyet Başsavcılıklarına ait iş yükü tahkikat (soruşturma) dosya sayıları, bunların merkezlere dağılımı, sanıklarla ilgili karar türleri, açılan davaların suç türüne göre dağılımı vb. bilgiler yer almaktadır.

Ceza mahkemeleri: Ceza mahkemelerinin iş yükü, sonuçlanan dava sayısı, türü ile T.C.K maddelerine göre durumu ele alınarak bölgeler ve illere ait veriler yer alır.

Çocuk Mahkemeleri: Açılan davalarda çocuk sanıkların yaş gruplarına göre durumu, sonuçlanan dava sayısı, ceza alan çocuk sayısı, suç türlerine göre durumu vb. bilgiler yer alır.

Ceza İnfaz Kurumları (Cezaevi): Hükümlü ve tutuklu sayısı, giriş ve çıkış tarihlerine göre suçlu sayıları ve bunların öğrenim durumu, yaş grupları, suç türleri, ceza süreleri, meslek durumları vb. bilgiler bulunur.

Hukuk Mahkemeleri: Mahkemelerin iş yükü, gelen ve sonuçlanan dava sayıları, dava türleri, davaların mahkeme türüne göre dağılımı, davaların açılış yılları, yargı süresi vb. bilgiler yer almaktadır.

İcra Müdürlüğü, Danıştay, İdari Mahkemeler: Bunların iş yükleri ile ilgili bilgiler, konularına göre dağılımı, karar türlerine göre durumu vb. bilgiler yer alır.

3.1.3. EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ İSTATİSTİKLERİ

Emniyet Genel Müdürlüğünde terör, asayiş, trafikle ilgili istatistikler yer alır ve bazıları genel müdürlüğün kendi web sitesinde (www.emniyet.gov.tr) istatistikler başlığı altında verilmekte ve ayrıca asayiş olayları değerlendirmesi adı altında kitap şeklinde yayınlanmaktadır (Emniyet Genel Müdürlüğü, 1999).

Terör İstatistikleri: Türkiye geneli terör olayları, olay sayıları, örgüt gruplarına göre olaylar, yakalan sayısı vb. bilgiler yer alır.

Asayiş İstatistikleri: Asayiş dairesi başkanlığı verilerine göre düzenlenen bilgiler suç tiplerine göre her il için şahsa karşı ve mala karşı işlenen suçlar başlığı altında iki gruba ayrılarak verilmektedir.

3.1.4. JANDARMA GENEL KOMUTANLIĞI

Jandarma Genel Komutanlığının web sitesinde (www.jandarma.gov.tr) asayiş ve trafikle ilgili bilgiler verilmektedir. Jandarma asayiş istatistiklerinde suç cinslerine göre Türkiye toplamı ile il bazında toplam suç miktarları, ayrıca gasp, öldürme, otomobil ve hayvan hırsızlığı suçlarının illere göre sayıları verilmektedir. Daha ayrıntılı bilgiler ancak özel izinle elde edilebilir. Jandarma verileri ile illere göre kırsal yerleşmelerde meydana gelen suçlarla ilgili il geneli çalışmalar ve karşılaştırmalar yapılabilir. Fakat bu verilerle herhangi bir il ya da ilçeye bağlı kırsal yerleşmeler veya tek bir kırsal yerleşmeyi konu alacak bir çalışma yapılamaz.

Sonuç olarak yukarıda özellikleri, kurumları, içerikleri açıklanmış olan ve web ortamında veya kitap olarak yayınlanmış veri kaynakları ile suç ve suçlularla ilgili değişik türden (suç türü, yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi vb) çalışmalar gerçekleştirilebilir. Ayrıca ülke geneli, bölge ve illere göre suç çalışmaları ve yıllar bazında iller arası karşılaştırmalar yapılabilir. Tüm çalışmalar illere göre olacağı için coğrafi çalışmaların özünü oluşturan ne, nerede ve niçin sorularının cevapları ile dağılımın diğer olaylarla olan bağlantısının açıklanmasında zorluklar yaşanacaktır. Zira A'da ki olay sayısının B'de fazla veya az olmasının nedenlerini verebilmek zorlaşacak ancak iller genelinde araç sayısı, işsiz sayısı, nüfus artışı, göçler vb genel faktörlerle bağlantılar kurularak verilmeye

çalışılacaktır. Dolayısıyla yorum yapabilmek, gerçek dağılışı alanlarını göstermek ve gerçek sorunlar ile nedenlerini ifade etmek mümkün olmayacaktır. Ayrıca verilen rakamlar tüm ili kapsadığından tek bir ilçe veya yerleşme merkezi ile ilgili çalışma yapmak imkânsız hale gelecektir.

3.2. YAYINLANMAYAN VERİ KAYNAKLARI

Ülkemizde yerleşmeler idari anlamda il, ilçe, bucak ve köyler olmak üzere sınıflandırılmakta ve bu alanlarda asayişle ilgili hizmet veren kurumlar da farklılaşmaktadır. İl, ilçe merkezlerinin belediye sahaları polis bölgesi, bunun dışında kalan tüm sahalar (beldeler dâhil) ve kırsal alanlar jandarma bölgesi içinde yer almaktadır. Saha bakımından Türkiye'nin %92'si jandarma, %8'i ise polis yetki ve sorumluluk bölgesi içinde yer alır. Dolayısıyla her iki kurumda yer alan verilerin alanları da değişmektedir. Bu nedenle kırsal alanlarla ilgili veriler jandarma karakol ve diğer komutanlıklarda il, ilçe belediye alanlarının verileri de il emniyet müdürlüğü ve polis karakol kayıtlarında yer almaktadır.

Bu bölümde yayınlanmayan veri kaynakları buldukları kurumların başlığı altında önce özellikleri ile içerikleri verilecek, ardından nasıl faydalanılacağı belirtilecektir.

3.2.1. EMNİYET TEŞKİLATI VERİLERİ:

Emniyet teşkilatında en alt birim olarak karakollar hizmet etmekte ve her birim kendi kayıtlarını suç defterlerine işlemekte, her yıl sonunda da yıl sonu envanterleri tutmaktadırlar. Bu bilgileri il emniyet müdürlüklerine de göndermektedirler. İl emniyet müdürlüklerinde tüm ilçelerden gelen bu bilgiler toplanarak bir döküm oluşturulmakta ve emniyet genel müdürlüğüne gönderilmektedir. Bu nedenle her hangi bir ilde il ve ilçe merkezlerine ilişkin olarak karakollarda karakol suç defteri kayıtları (Tablo.2) ve yıl sonu toplam döküm kayıtları (Tablo.4), il emniyet müdürlüğünde ise karakollardan gelen toplam kayıtlar (Tablo.5) ile il geneli toplam verileri olmak (Tablo.6) üzere dört ayrı veri kaynağı bulunmaktadır.

Karakolların kendi sorumluluk alanında meydana gelen suçları detaylarıyla kayıtlara geçirme ve numaralandırma zorunluluğu olduğundan sorumluluk alanında ortaya çıkan tüm suçlar karakol suç defterine işlenmektedir. Karakol suç defterlerine karakol sorumluluk sahasında bir yıl içinde meydana gelmiş tüm olaylar ay, gün, saat, adres bilgileri ile suç cinsleri ve işleyenlerle ilgili diğer özel bilgiler günü gününe kayıt edilir (Tablo.2). Bu verilerle yılsonunda toplam suç miktarları ve cinslerinin genel envanteri yapılarak defterin o yılki bölümü kapatılır. Yeni yılın kayıtları ya başka bir deftere ya da defter bitmemişse yeniden başlangıç yapılarak aynı deftere devam edilir.

Karakol suç defteri günler ele alınarak incelendiğinde ve verisi değerlendirildiğinde her bir suçun hangi ayda, günde, saat kaçta, hangi mahallede, bu mahallenin hangi sokağında meydana geldiğini belirlemek mümkün olmaktadır. Böylece suçun hem zaman, hem de mekân boyutu

birlikte ele alınabilmektedir. Ayrıca suçu işleyenlerin cinsiyeti, yaşı (doğum tarihi), ikamet adresi (oturduğu mahalle), mesleği vb. sosyal ve ekonomik niteliklerine ilişkin bilgiler de çalışmalarda kullanılabilir (Tablo.2).

Karakol suç defterinde suçlarla ilgili bölümde yer alan suç numaraları defterdeki kayıt numarasını vermektedir. Şikâyetçiler (mağdurlar) bölümünde ise adı soyadı, baba adı, doğum yeri, iş ve ikamet adresi gibi şikâyetçinin kimlik bilgileri yer alır. Suçlu hanesinde ise suçu işleyen kişinin kimlik bilgileri yanında iş ve ikametgâh adresi bulunmaktadır. Yakalanıp yakalanmadığı hanesinde ise suçu işleyen kişinin yakalanıp yakalanmadığı veya bilinmediği hakkında bilgiler yer alır. Yapılan işlemler bölümünde de emniyet birimince yapılan işlemler belirtilir (Tablo.2).

Karakol suç defterinde yer alan bilgilerin kullanılması çalışmayı yapan kişinin bilim dalına ve kurumuna göre değişiklik göstermektedir. Emniyet biriminde görevli araştırmacılar bu bilgilerin tümünü kullanmaktadır. Ama coğrafi çalışmalarda ve analizlerde kişisel bilgiler vb verilerin kullanılmasına büyük ölçüde ihtiyaç olmadığından verinin yapılacak çalışma için yeniden düzenlenmesi gerekir. Dolayısıyla şikâyetçi ile suçlunun kimlik bilgileri kişiyi deşifre edeceğinden ve suç çalışmasında önemi olmadığından veri toplama esnasında dikkate alınmamalıdır. Ayrıca suçluların mesleği kayıtlara çoğu zaman yazılmamaktadır, bu sebeple bu verilerden yararlanılamamaktadır.

Nüfusa kayıtlı olduğu yerle ilgili bilgi ise kişinin kayıtlı olduğu ile yaşadığı alanların çoğu zaman farklı olması sebebiyle kullanılamaz. Dördüncü bölümde yer alan bilgiler ise birim tarafından yapılan işlemleri göstermektedir; yani coğrafi anlamı yoktur. Bu yüzden belirtilen verilerin de düzenleme dışında tutulması gerekir (Karakas, 2005, 65).

Tablo.2 : Karakol Suç Defteri Bilgi Tablosu Örneği

SUÇUN				MAGDUR VE ŞİKÂYETÇİLER				
No	Çeşidi	Yeri	Tarih ve Saat	Adı Soyadı	Baba Adı	Doğum Yeri Tarihi	İş ve İkamet Adresi	
SUÇLULAR				Nüfusa Kayıtlı Olduğu Yer				
Adı Soyadı	Baba Adı	Anne Adı	Doğum Yeri Tarihi	Uyruğu	İl	İlçe	Buca k.	Köy ve Mahalle
SUÇLULAR				Yakalanıp Yakalanmadığı				
İşi	İş ve İkametgâh Adresi	Suç Delilleri	Yakalandı	Firar	Faili Meçhul			
YAPILAN İŞLEMLER								
Hazırlık Evrakının	Sevk Şekli			Birlikte Gönderilen Deliller	Gön. Yer	Sonuç		
Sevk Tarihi	No	Suçüstü	Mevcutlu	Genel Hükümlere Göre				

Suç çalışmalarında hangi tür suç veya suçların ağırlıkta olduğunun tespiti için suç türü, suç-zaman ilişkisi açısından suçun işlenme zamanı, suç işleyenlerin özellikleri açısından suç işleyene

ait bilgiler, mekândaki dağılışı bakımından mekânsal bilgiler ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle çalışmada kullanılmak üzere karakol suç defterindeki bilgilerin yeniden suç cinsi, zaman ve mekân bilgilerine göre tasnifi yapılmalıdır. Tasnif çerçevesinde defter bilgilerinden suçun cinsi, işlenme zamanı (yıl, ay, saat ve gün), işlendiği yer (mahalle, cadde, sokak) ve suç işleyene ait bilgiler (cinsiyet, yaş, ikamet adresi) değerlendirmeye alınmalıdır. Bu tasnif çerçevesinde verileri kayıt ederken yeni bir tablo oluşturmak veri derlemede yardımcı olacaktır (Tablo.3).

Tablo. 3: Araştırmacı Tarafından Oluşturulacak Veri Toplama Şablonu.

Suç Cinsi	Suç Yeri			Tarih Saat			Cinsiyet		D T	M	İkamet adresi				
	Mah	Cad	Sok	Ay	Gün	Saat	E	K			İl içi		İl dışı		
											İlçe	Köy	İl	İlçe	Köy

Not.: Mah. mahalle, Cad. cadde, Sok: sokak, D.T: doğum tarihi, M: meslek

Böylece çalışmada ne, nerede, niçin sorularına cevap bulmak kolaylaşacak ve haritalama rahatlığı yanında alansal analizler daha verimli hale gelecek, aynı zamanda çeşitli yorumlar ile nedenlere ulaşmada da büyük fayda sağlanacaktır. Karakol suç defterlerinin yılsonu genel döküm rakamları o polis karakolunun sorumluluk alanında o yıl meydana gelen tüm suçların cinslerine göre toplam miktarını vermektedir (Tablo.4). Bu veriler adı geçen karakol sorumluluk alanında o yıl meydana gelmiş tüm suçların cinsi ve sayısını verdiği için bu suçların hangi mahallelerde

Tablo.4: Karakol Suç Defteri Yıl Sonu Envanteri

Suç Türü	Suç sayısı
	Evden
	İşyerinden
	Resmi kurum ve kur.
	Bankadan
Hırsızlık	Otodan
	Oto hırsızlığı
	Büyük ve küçükbaş hır.
	Diğer
	Şahıstan
	Evden
	İş yerinden
	Gasp- yağma
	Bankadan
	Adam kaldırma
	Zorla çek senet tahsilatı
	Devlete ait bina ve tesis
Yangın	Şahsa ait bina ve tesis
	Orman yangını
	Emniyeti suistimal
	Suç eşyası satın almak vb
	Mala zarar vermek
	Diğer suçlar
	Bileşim suçları
	Mesken masuniyetine ait suçlar
	Hükümet amirlerine muhalefet
Tasnif dışı suçlar	
Genel toplam	

oluşturduğunu bilmek ve çalışma yapmak zorlaşacaktır. Zira asayişte hizmet verilen sahanın büyüklüğü, nüfus, arazi kullanım durumu vb. kıstaslara göre belirlendiği için her bir karakolun

sorumluluk alanına giren mahalle sayısı farklılaşmakta ve mahalle sınırları ile karakol sorumluluk sahası sınırları birbirine uymamaktadır. Bu nedenle herhangi bir mahallenin yarısı bir başka karakolun sorumluluk alanında olabilmekte hatta bir mahalle üç ayrı birimin sorumluluk alanında yer alabilmektedir. Yılsonu envanter rakamı verileri karakol hizmet sahasındaki toplam verileri kapsadığından ve yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı suçların mahallere göre dağılımını verme yanında yorum yapmak da zorlaşmaktadır.

Karakollar tarafından il emniyet müdürlüğüne gönderilen istatistik formunda yılsonu envanterinden daha fazla bilgi bulunmasına rağmen yılsonu envanterinde yaşanacak olan problemler bu veri için de geçerlidir (Tablo.5). Tek fark, formun kapsadığı döneme (aylık, 6 aylık veya bir yıllık) bağlı olarak dönem öncesi veya ele alınan dönem içinde suç tiplerine göre olay sayısındaki artma veya azalmaların incelenebilmesidir. Ayrıca bunlarda suçu işleyenlerin yakalanıp yakalanmadığı, uyuşu, kullanılan suç aleti gibi bilgiler de yer almaktadır. Suç coğrafyası ile ilgili çalışmalara katkısı ve faydalanma açısından bu verinin yıl sonu envanter verisinden üstün ve farklı bir tarafı bulunmamaktadır.

Tablo.5: Karakollardan İl Emniyet Müdürlüklerine Gönderilen İstatistik Form Örneği ve İçeriği

Suç.Tür.	Olay Sayısı							Şüpheli Sayısı							
	Önceki Dönem				Dönem.İçi			Yakalanan			Firari				
	F.M		F.F		F.Y	F.F	F.M	Top.	T.C		Yabancı		T.C		Yabancı
D	Ç	D	Ç									E	K	E	K
	Mağdur Sayısı							Suç Aleti							
	Ölü			Yaralı		Diğer		Ateşli silah			Bıçak		Diğerleri		
	T.C		Y	T.C		Y	T.C		Y	Ruh-satlı		Ruh-satsız			
E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K

Not: F.M:Faili Meçhul, F.F: Faili Firar, F.Y: Faili Yakalandı, T.C: Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı, D: Devralınan, Ç:Çözümlenen, E:Erkek, K:Kadın

İl emniyet müdürlüklerinde her bir ilçe, merkez şehir ve il geneline ait toplam suç envanterleri bulunmaktadır. Bu envanterlerde ele alınan ölçüğe göre suç türü ve olay sayısı ile ilgili bilgiler yer almaktadır (Tablo:6). Bu bilgiler il geneli ve ilçe merkezlerinin karşılaştırılması amacıyla yapılabilecek çalışmalarda kullanılabilir

Tüm verilerde suç toplamları verildiğinden mahalle, cadde, sokak, zaman vb bilgiler yer almamaktadır. Bu veriler gerçek suç alanlarına bağlı olarak yapılacak detaylı çalışmalarda yetersiz kalacaktır.

3. 2 .2. JANDARMA VERİLERİ:

Ülkemizin saha olarak %92'sinin asayişinden sorumlu olan bu kurumda da jandarma karakol hizmet defteri ve ayrıca ilçe jandarma komutanlıkları bünyesinde suç defteri bulunmaktadır (Tablo.7). İki kaynağın da içerikleri aynı olduğu için burada suç defterinin örneği ve içerikleri

açıklanmıştır.

Tablo 6: İl Emniyet Müdürlüğünün Hazırladığı İl Geneli Envanteri (Polis Bölgesi) Örneği.

SUÇ TÜRÜ	OLAY SAYISI		
	Fail Belli	Fail Meçhul	TOPLAM
ASAYİŞE MÜESSİR SUÇLAR	Gasp ve soygun		
	Öldürme olayları		
	Kasten çıkarılan yangın		
	Zabita kuvvetlerine saldırı		
	Meskene saldırı		
	Kız-kadın kaçırma		
	Adam kaçırma		
	Çocuk kaçırma		
	Cebren ırza geçme		
	Zina		
	Fuhuş		
	Irza tasaddi		
	Toplam		
	Polise..hakaret..mukavemet. ve darp		
POLİSİN TAKİBİNİ GEREKTİREN SUÇLAR	Dev. me. hak.darp		
	6136 S.K.M		
	Darp		
	Yaralama		
	Dolandırıcılık		
	Kumar		
	Tehdit		
	İntihar		
	Rüşvet .zim. vb		
	Oto hırsızlığı		
	Diğer hırsızlık		
	Tasnif dışı suçlar		
	Toplam		

Not: FB: Faili belli, FM: Faili meçhul, Dev.Me.Hak:Devlet memuruna hakaret, SKM :Silah kanununa muhalefet, Zim: zimmet.

İlk sütundaki sıra numarası o yıl içinde meydana gelmiş suç sayısını verir. 2. sütunda suçun ne olduğu ve türü belirtilir. 3. sütunda suçun işlendiği tarih ve yeri hakkında bilgi yer alır. 4. sütunda suçlunun kimliği ile ilgili bilgiler bulunur. 5. sütunda suça maruz kalanlar hakkında bilgiler, 6. sütunda olayın özeti oluş şekli vb. bilgiler bulunur. 7. sütunda evrak ve suçlunun teslim edildiği makam ve tarih belirtilir, 8. sütunda olayla ilgili ele geçen suç aletleri, tutuklanan, serbest bırakılan ve dinlenen tanık sayıları ile ilgili bilgiler yer alır, 9. sütunda ise suç aleti ve deliller hakkında bilgiler verilir

Çalışmalarda suç cinsinin tespiti için 2. bölümün, suçun işlendiği tarihin tespiti ve yeri içinde 3. bölümün, suçlunun cinsiyet yaş ve meslek tespiti için ise 4. bölümün bilgileri kullanılabilir.

Burada yer alan bilgilerle kırsal kesimdeki yerleşmelerde işlenen suçların cinsleri, suç sayılarının ne olduğu, nerede daha fazla sayıda suç işlendiği ve hangi tür suçun nerelerde yoğunlaştığı tespit edilebilir. Ayrıca suçların yoğunlaştığı aylar, saatler, günler hakkında da geniş değerlendirmeler yapılabilir. Bu bilgilerin derlenmesinde yukarıda örneği verilen veri toplama şablonu kullanılabilir. Verilerin toplanması esnasında kişi adları ve kimlik bilgileri kişisel bilgileri

içerdiği için ve çalışmada kullanılması gerekmediğinden değerlendirilmeye alınmamalıdır.

Tablo.7: İlçe Jandarma Suç Defteri Veri Detayı

S.N	SC	Suçun işlendiği		Suçlu kimliği								Mağdur kimliği							
		T.	Y.M	A	S.A	B.A	N.K.Y	D.T	İ.A	M	A	S.A	B.A	N.K.Y	D.T	İ.A	M		
Olayın özeti		Evrak ve suçlunun teslim edildiği				Sonuç				Düşünceler									
		Tarih/no	Makam	T.E.S.A.Cve miktarı	Tutuk-lanan	Serbest bırakılan	T.A												

S.N: sıra no, S.C : suçun cinsi, T.:Tarih, Y.M: yer ve mevki, A.adı, S.A: soyadı, B.A:baba adı, N.K.Y: nüfusa kayıtlı olduğu yer, D.T:doğum tarihi, İ.A: ikamet adresi, M:mesleği,işi, T.E.S.A.C: teslim edilen suç aleti cinsi, T.A: tanık adedi.

3 2 3. MAHKEME VERİLERİ:

Mahkemeler hukuk ve ceza mahkemeleri olmak üzere 2'ye ayrılırlar. Hukuk Mahkemeleri kendi içinde sulh, asliye, iş, kadastro, icra, ticaret mahkemeleri, Ceza Mahkemeleri ise sulh, asliye, ağır, devlet güvenlik, trafik, icra, çocuk mahkemeleri olmak üzere ayrı konularda hizmet verirler. Hukuk mahkemeleri her il ve ilçede yer alır. Ceza mahkemeleri ise her il merkezi ile iş yoğunluğu fazla olan bazı ilçelerde kurulur (Özel, 2006).

Her bir mahkemenin baktığı davalar farklı olmakla beraber, hukuk mahkemelerinde isim değişikliği, gaiplik vb gibi çelişmesiz ile babalık davaları, trafik hasar, boşanma vb. çelişmeli davalara bakılır. Ceza mahkemelerinde ise hakaret, dövme, yaralama, dolandırıcılık vb. kamu ve şahsi davalar ağırlık kazanır (Türk Hukuk, 2006).

Suçlarla ilgili davalar önce savcılığa gider ve buradan mahkemeye sevkine karar verilir. Mahkemeye gitmesine karar verilmişse hangi mahkemeye gideceği belirtilir. Bu tip bilgiler kayıt defterlerinde bulunmaktadır (Turan, 1986,40-41). Ancak bugün Ulusal Yargı Ağı Projesi (U.Y.A.P) nedeniyle birçok iş bilgisayar ortamında yapılmaktadır. Son çıkan mevzuat kararları çerçevesinde meydana gelen değişiklikler nedeniyle öncekine göre defter sayısında farklılaşmalar olmuştur. Eski hazırlık defteri bugün soruşturma defteri olarak isim değiştirmiş ve yeni olarak kabahat ve eylemler defteri uygulamaya konulmuştur (Tablo.8) (www.adalet.gov.tr).

Tablo. 8: Cumhuriyet Savcılığında Kullanılan Defter Çeşitleri

Önceki Yıllar	Bugün
Hazırlık defteri	Soruşturma defteri
Esas defteri	Esas defteri
İlamat defteri	İnfaz defteri
Hapis ve tazyik defteri	Hapis ve tazyik defteri
Arama defteri	Arama defteri
Talimat defteri	İstinabe defteri
Kitaplık defteri	Kitaplık defteri
Muhabere defteri	Muhabere defteri
Zaptolunan eşya defteri	Zaptolunan eşya defteri
Sarf defteri	Denetimli serbestlik genel defteri
Zimmet defteri	Zimmet defteri
	Kabahat eylemler defteri
	Adli kontrol karar defteri

Güvenlik güçlerince ve şikâyet üzerine gelen tüm dosyalar U.Y.A.P'den giriş yapılarak incelenir. Diğer bir deyişle savcılık makamı dava açılıp açılmaması vb işlemlere karar vererek işleme başlar ve daha sonra hangi mahkemeye (sulh, asliye, ağır ceza) gideceğine karar verir. Bu işlemler savcılık esas defterine kayıt edilir. Bu arada her bir mahkemenin de ayrıca aynı özelliklerde tuttuğu defterler bulunmaktadır. Bu defterlerde o il, merkez veya dışarıdan gelen evrak da bulunduğu kayıtlı bilginin incelenen alandaki suçlara ait olduğunu tespit zorlaşmaktadır.

3.2.3.1. Soruşturma Defteri: Cumhuriyet Başsavcılığına gelen tüm soruşturma evrakının kaydedildiği ve soruşturma evresinin işlendiği defterdir (Tablo.9). Soruşturma defteri; sıra numarası, mağdur veya şikâyetçinin adı ve soyadı, şüphelilerden her birinin kimliği, TC kimlik numarası, suçun nev'i, suçun haber alındığı tarih veya başvurma tarihi, tutuklama tarihi, tahliye tarihi, suç eşyası esas defteri numarası, soruşturma için evrakın adli kolluğa veya diğer kolluk birimlerine gönderildiği ve gelip-gittiği tarihler, adli kolluk veya diğer kolluk birimleri tarafından gönderilen soruşturma evrakının tarih ve sayısı ile birim adı, davanın açıldığı tarih ve Cumhuriyet Başsavcılığı esas defteri numarası, kovuşturmayaya yer olmadığına dair karar verilmişse tarih ve numarası ile suçtan zarar gören ile önceden ifadesi alınmış veya sorguya çekilmiş şüpheliye tebliği tarihi, bu karara itiraz edilmişse neticesi ve düşünceler sütunlarını ihtiva eder.

Tablo. 9: Savcılık Soruşturma Defteri Örneği

SN	M.A.S	S.H	S.N	S.H.ve M.T	T.T	T.T	Z.E.D.N	H.T.E Z.G.	P.T	D.A.T.C. S.E.D.N	Takipsizlik kararı verilmişse	D		
											T.N	S.T.T	İ.N	

S.N:Sıra no, M.A.S:Mağdur adı soyadı, S.H: suçlunun hüviyeti, S.N: suçun nevi, S.H ve M.T: suçun haber alındığı veya müracaat tarihi,T.T:Tevkif tarihi, T.T: tahliye tarihi, Z.E.D.N: zapt olunan eşya defter no, H.T.E.Z.G: hazırlık tatbikatı için evrakın zabıtaya gönderildiği tarihler, T.T:tekit tarihleri, D.A.T.C.S.E.D.N: davanın açıldığı tarih ve cumhuriyet savcılığı esas defter no, T.N:Tarih ve no, S.T.T: suçluya tebliğ tarihi, İ.N: itiraz neticesi, D: düşünceler.

3.2.3.2 Kabahat Eylemleri Kayıt Defteri: Herhangi bir ihbar veya şikâyet üzerine kabahat türünden eylem sebebiyle Cumhuriyet başsavcılığınca karar verilecek evrakın ve infaz işlemlerinin kaydedildiği defterdir. Kabahat eylemleri kayıt defteri; sıra numarası, ihbar eden veya şikâyetçinin kimliği, kabahat eylemini işleyen kişinin kimliği, kimlik numarası, kabahat eyleminin türü, tarihi, uygulanan yaptırım, verilen karar ve tarihi, başvurma yolu tarihi ve neticesi, itiraz yolu tarihi ve neticesi, infaz için merciiine gönderilme tarihi, infaz tarihi, kararı veren Cumhuriyet savcısının sicili ve düşünceler sütunlarını içerir.

3.2.3.3. Esas Defteri: Ceza davasının başlangıcından sonuna kadar takip ettiği safhaların kaydedildiği defterdir. Esas defteri; sıra numarası, mağdur ve şikâyetçinin adı ve soyadı, şüphelilerden her birinin kimliği, T.C. kimlik numarası, suçun nev'i soruşturma defteri sıra numarası, tutukluluk tarihi, tahliye tarihi, evrakın mahkemeye verilmiş tarihi, kanun yolları işlemleri ve düşünceler sütunlarını ihtiva eder.

Savcılık ve mahkeme kayıtlarıyla o savcılık veya mahkemenin sorumlu olduğu saha ile ilgili suç cinslerine göre çalışmalar yapılabilir. Fakat savcılık ve mahkemelerin yoğun çalışma ortamında defterlerin incelenmesi, inceleme için izin alınmasındaki zorluk vb. nedenlerden dolayı savcılık ve mahkeme kayıtlarını yapılacak çalışmalarda kullanmak oldukça zordur. Ayrıca kayıtlar da dışarıdan gelen davaların bulunması suçun işlendiği yerin bilinmemesi suç dağılışı ve yorumlamaları kısıtladığı gibi alan çalışmaları ile analizlerini de imkansız hale getirmektedir. Bu nedenle çalışmada mahkemelere ait diğer defter örneklerine yer verilmemiştir. Buradaki bilgileri daha derli toplu şekilde adalet ve adli sicil istatistiklerinde bulmak mümkündür.

SONUÇ

Ülkemizde yayınlanmış veya yayınlanmamış suç veri kaynaklarının içerikleri kurumların alan ve görev farklılığı nedeniyle değişmektedir. Dolayısıyla verinin saha boyutu değişiklik göstermektedir. Bu nedenle Tablo 10 ve 11’de kurumların sahip olduğu verilerin saha kapsamı ve hangi tür alanda çalışma yapılacağı gösterilmiştir.

Tablo.10 Türkiye’deki Suç Veri Kaynakları ve Saha Kapsamları

VERİ KAYNAGI	VERİLERİN KAPSADIĞI ALANLAR								
	Ülke	Bölge	İl	İlçe	Şehir	Köy	Mahalle	Cadde	Sokak
TÜİK	X	X	X						
Adalet İstatistikleri.	X	X	X						
Emniyet Genel Müd.	X	X	X						
Jandarma Genel Kom.	X	X	X						
İl Emniyet Müd.			X	X	X				
İl jandarma Kom.			X	X					
İlçe Emniyet Müd.				X	X				
İlçe Jandarma Kom.				X		X			
Polis Karakol Suç Def.			X	X	X		X	X	X
Polis Kar. Yıllık Env.			X	X	X				
Jan. Kar. Suç Defteri						X	X	X	X
Mahkeme kayıtları			X	X					

Müd: Müdürlüğü, Kom: Komutanlığı, Def. Defteri, Kar: Karakolu, Jan. Jandarma, Env: Envanteri

Mahkeme kayıtları o mahkemenin sorumluluk alanındaki verileri kapsadığından kayıtlarla suç cinsine göre çalışmalar yapılabilir. Fakat her hangi bir yerleşim birimini ele alan çalışmalar yapmak zorlaşır.. Zira suçun işlendiği alanın neresi olduğu kesin olarak bilinmemektedir.

T.Ü.İ.K’nun, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü’nün verileri ile yıllara göre Cumhuriyet Savcılığına gelen dosya sayısı, suç cinsi ülke geneli ve iller için ayrı ayrı değerlendirilebilir.

Suç cinsi ile bu suçları işleyenler cinsiyet, yaş grubu, eğitim seviyesi, medeni durumları, mesleki yapıları açısından Adalet İstatistiklerinin cezaevi ve hükümlü bölümündeki veriler kullanılarak ülke ve iller ölçeğinde incelenebilir. Yine aynı şekilde çocuk suçluluğu hakkında çocuk suçluluğu ile ilgili istatistiklerden faydalanılarak ülke ve illeri ele alan çalışmalar yapılabilir.

Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş İstatistikleri ile tüm suç türleri veya tek bir suç tipi ülke geneli ve il çalışmalarında kullanılabilir (Bkz. Yılmaz, Ergün, 2006).

Tablo.11 Türkiye'deki Suç Veri Kaynakları ve Bilgi Kapsamları

VERİ KAYNAĞI	VERİLERİN BİLGİ KAPSAMI															
	ZAMAN				SUÇ		SUÇLU									
	Yıl	Ay	Gün	Saat	Cinsi	Sayısı	Cinsiyet	Memleketi	D. Tarihi (Yaş)	İkametgâhi	Mesleği	Medeni durum	Eğitim	Uyruğu	Yakalandı	Yakalanmadı
TÜİK	X				X	X	X	X	X		X	X	X	X		
Adalet İstatistikleri.	X				X	X	X		X		X	X	X	X		
Emniyet Genel Müd.	X				X	X	X		X					X	X	X
Jandarma Genel Kom.	X				X	X	X							X		
İl Emniyet Müd.	X	X			X	X	X							X	X	X
İl jandarma Kom.	X	X			X	X	X							X	X	X
İlçe Emniyet Müd.	X				X	X									X	X
İlçe Jandarma Kom.	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X
Polis Karakol Suç Def.	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X			X	X	X
Polis Kar. Yıllık Env.	X				X	X									X	X
Jan. Kar. Suç Defteri	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X
Mahkeme kayıtları	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X				X	X	X

Müd: Müdürlüğü, Kom: Komutanlığı, Def. Defteri, Kar: Karakolu, Jan. Jandarma, Env: Envanteri

İstatistiklerde yer alan yaş, cinsiyet, eğitim, medeni durum vb. bilgiler kullanılarak suçlularla ilgili çalışmalar yapılabilir. Fakat suçluyu suça iten faktörlerin incelenmesi amacıyla yapılacak çalışmalarda ailevi durum, aile büyüklüğü, aile içi şiddet, alkol kullanımı, ruhsal hastalıklar, aile parçalanmışlığı vb. gibi çeşitli konularda özel bilgi toplanması gerekmektedir. Bu tür bilgilerin elde edilebilmesi için özel anketler ve veri toplama tekniklerinin uygulanması gerekir. Veriler alınacak özel izinlerle emniyet müdürlüğünün ilgili şubelerinde veya cezaevlerinde anket uygulaması ile derlenebilir.

T.Ü.İ.K.'nun, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğünün, Emniyet Genel Müdürlüğünün, Jandarma Genel Komutanlığının gerek kendi web sitelerinde gerekse yayınlanan istatistiklerindeki verilerden yararlanarak ülke ve il geneline ilişkin çalışmalar yapılabilir. Adı geçen yayınlarla ilgili il içinde yer alan bir ilçe veya yerleşmeyi ele alan bir çalışmanın yapılması mümkün değildir.

İl Emniyet Müdürlüğü, İl Jandarma Komutanlığı toplam rakamları ile il geneli, ilçe veya herhangi bir yerleşmeyi konu alan genel çalışmalar yapılabilir. Zira rakamlar kendi bölgelerinde yer alan yerleşmelerin toplam suç rakamlarını içermektedir. İl Emniyet Müdürlüğü, İl Jandarma Komutanlığının alt kademelerinde yer alan karakollarda daha detaylı bilgiler bulunduğundan herhangi bir yerleşme ile ilgili mahalle hatta sokaklara kadar inen ayrıntıda çalışmalar yapılabilir. Jandarma karakol verileri ile bir kırsal yerleşme veya karakol sorumluluk alanında yer alan tüm

kırsal yerleşmeler, Polis karakol verileri kullanılarak herhangi bir il ya da ilçe merkezi tüm suçlar veya tek tip suç açısından çalışılabilir (Bkz. Karakaş, 2004, 2006, Aliğaoğlu 2007, Aliğaoğlu, Alaeddinoğlu, 2005, Gürbüz, M, Karabulut, M., 2007,).

Sonuç olarak suç çalışmalarında kullanılabilir hem yayınlanmış hem de yayınlanmamış veri kaynakları bulunmaktadır. Bu verileri derleyen kurumların amaç ve ihtiyaçlarının değişiklik göstermesi sebebiyle toplanan bilgilerde farklılık olmaktadır. Bu yüzden çalışma konusu, alanı ve veri kaynağının özelliğine göre kullanılacak kaynaklar da değişiklik göstermektedir.

KAYNAKLAR

- ALİAĞAOĞLU, A, ALAEDDİNOĞLU, F, 2005, “Erzurum Şehrinde Mala Karşı İşlenen Suçlar Coğrafi Bir Yaklaşım”, Polis Bilimleri Dergisi C.7, Sayı.1 sayf. 17- 41. Ankara
- ALİAĞAOĞLU, A, 2007, Balıkesir Şehrinde Suçlar Coğrafi Bir Yaklaşım (2005) , Detay Yayıncılık. Ankara
- AYTAÇ, M, AYTAÇ, S, BAYRAM, N 2007, “Suç Türlerini Etkileyen Faktörlerin İstatistiksel Analizi” 8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi. Malatya.
- DÖNMEZER, S., 1994. Kriminoloji. Beta Basım İstanbul.
- EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, 1999, Asayiş Olayları Değerlendirmesi 1997-1998, Asayiş Şube Müdürlüğü. Ankara
- GÜRBÜZ, M, KARABULUT, M., 2007, “Adana Beş Ocak Polis Karakolu Sorumluluk Bölgesinde Çocuk Suçlarının Coğrafi Bilgi Sistemleri İle Haritalandırılması ve Analizi” Ç.Ü Sosyal Bilimler Dergisi C.16, Sayı.1, S.331-346, Adana
- İÇLİ, T., 1993, Türkiye’de Suçlar Sosyal Kültürel ve Ekonomik Özellikleri, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını Sayı: 71. Ankara
- KARAKAŞ, E., 2004, “Elazığ Şehrinde Hırsızlık Suç Dağılışı ve Özellikleri.” F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, C.14, S.1, syf. 19-39, ELAZIĞ.
- KARAKAŞ, E., 2005. “Uygulamalı Coğrafyada Suç Haritaları I.Veri Kaynakları” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt:15, Sayı:1, syf. 57-69,. Elazığ.
- KARAKAŞ, E, 2006, “Elazığ Şehrinde Suçların Dağılışı ve Özellikleri” Doğu Coğrafya Dergisi Sayı.15. syf. 83-112, Konya
- KIZMAZ, Z., 2006, Cezaevi Müdavimleri İnatçı Suçlular, Orion Yayınları, Ankara.
- ÖZEL, C., 2006. ‘Türk Hukuk Sistemi.’ http://www.hukukcu.com/bilimsel/kitaplar/turk_hukuk_sistemi.htm
- ÖZGÜÇ, N., 1994, Beşeri Coğrafyada Veri Toplama ve Değerlendirme Yöntemleri. İ.Ü. Yay. No : 3849. İstanbul .
- SARAN, N., 1968, İstanbul Şehrinde Polisle İlgisi Olan On sekiz Yaşından Küçük Çocukların Sos-kültürel Özellikleri Hakkında Bir Araştırma İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay. No.1362. İstanbul.
- SOYASLAN, D., 1998. Kriminoloji (Suç ve Ceza Bilimleri) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No.526. Ankara.

Suç Coğrafyası Çalışmalarında Veri Kaynakları

- T.C. ADALET BAKANLIĞI, 2006, ‘*Cumhuriyet Başsavcılıkları ile Adli Yargı İlk Derece Ceza Mahkemelerinin Kalem Hizmetlerinin Yürütülmesine Dair Yönetmelik*’. (www. Mevzuat.adalet.gov.tr/ html/23666.html) (12. 04. 2006). Ankara
- T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ., 2002, Suç ve Suçlu Profili. Emniyet Genel Müdürlüğü APK Daire Başkanlığı. Ankara.
- TUNÇEL, H., 2001. “*Coğrafya Çalışmalarında Konu Seçimi*” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt.11, Sayı : 1. syf. 87-99. Elazığ.
- TUNÇEL, H., 2005. “*Coğrafya Çalışmalarında Kullanılan Sayısal Verilerin Özellikleri*.” Prof..Dr. Halil Narman’a Armağan Kitabı. syf. 117-133.. Elazığ.
- TURAN, U. A., 1986, Kalem Mevzuatı Adil Yayınevi. Ankara
- TÜRK HUKUK SİSTEMİNE GİRİŞ 2006, <http://www.jura.uni-bonn.de /institute/ ipr/pass/ Hukuka. Giris.DOC>
- WWW. Adli-sicil.gov.tr , WWW. Emniyet.gov.tr WWW. Jandarma.gov.tr
- YILMAZ, A, ERGÜN, G. S., 2006, “*Türkiye’de Şehir Asayiş Suçları Dağılışı ve Başlıca Özellikleri*” Milli Eğitim Dergisi Sayı 170, syf. 230-250. Ankara

SAMANDAĞ'IN (Hatay) ORGANİK TARIM POTANSİYELİ¹ *Organic Agricultural Potantial of Samandağ District (Hatay)*

Veysel KUŞÇU*

Harun TUNÇEL**

Özet

Samandağ ilçesi Akdeniz Bölgesi'nin Adana Bölümü'nde, Antakya'nın batı-güney batısında yer almaktadır. Samandağ'ın 382 km² olan arazisinin % 30'u tarım alanları, % 37'si orman ve fundalık, %33'ü tarım dışıdır. Samandağ'ın Vakıflı köyünde 2000 yılından itibaren yapılan organik tarımsal üretim, ilçenin büyük bir kısmında da yapılabilir. Organik narenciye üretiminin yanı sıra diğer meyve ve sebzelerin de tarımı mümkündür. Ekolojik üretime geçiş koşulları tarım alanlarının özelliğine göre 2-4 yıl arasında değişmektedir. Mevcut üretim geleneği sebebiyle zeytin üretiminde bu süreç daha da kısalmaktadır. Bu çalışma Samandağ'da tarımsal yapının genel durumu, organik üretimin genel yapı içindeki görünümü ve ekolojik üretime geçiş olanakları tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Organik Tarım, Vakıflı, Samandağ, Türkiye

Abstract

Samandağ District is located south-west part of Antakya, in Adana Sub Region of Mediterranean Region. Samandağ district having area of 382 square kilometers consists of different sizes: 30 % agricultural, 37 % forest and heat, 33 % other areas. Cereals is grown in 28,45 % of the area which is suitable for agriculture. About 70% of dry farming areas are consisted of cereals. 95% of grown cereals is wheat and a little amount of barley and oats is planted. The organic production which has been done at Vakıflı village since 2000 can be done at many part district. It is possible to production the other fruits and vegetables together with organic cultivation factor of ecologic cultivation transition changes in 2-4 years depend on characteristics of agricultural area. This process will become shorter in olive cultivation because of tradition of existing production. In this study, general condition of agricultural structure in Samandağ, appearance of organic production among the general structure, and possibilities of transition to ecologic production were discussed.

Key Words: Organic Production, Vakıflı, Samandağ, Turkey

¹ Bu çalışma Firat Üniversitesi FÜBAP 1299 ve TUBİTAK 107K375 nolu projelerle desteklenmiştir.

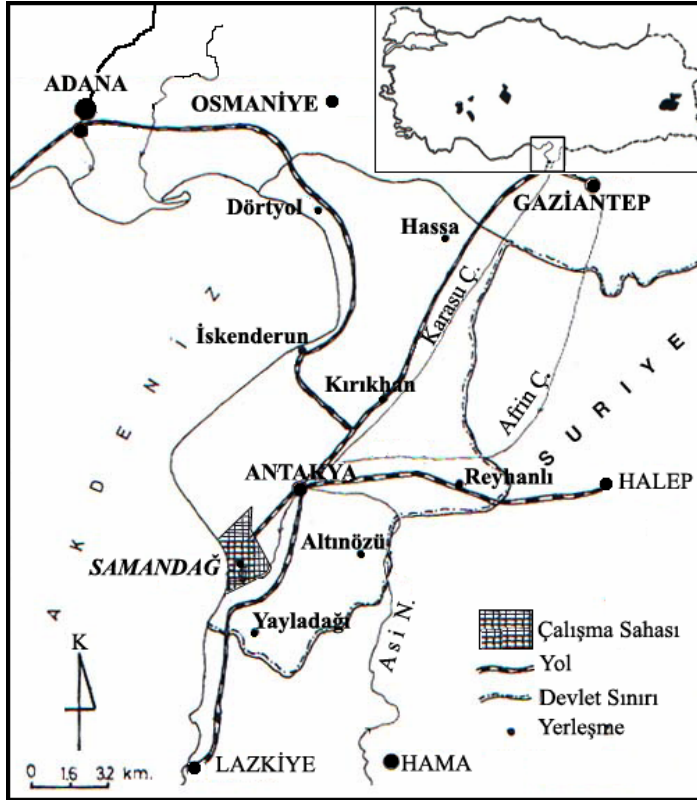
* Dr. Veysel Kusu, Firat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, vkusu@firat.edu.tr

** Doç. Dr. Harun Tunçel, Firat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, htuncel@firat.edu.tr

Giriş

Çalışma sahası Akdeniz bölgesinin Adana bölümünde yer alan Hatay'ın bir ilçesidir (Şekil 1). İlçe arazisinin önemli bir bölümünü Asi nehrinin vadi tabanı ve deltası oluşturmaktadır. Verimli toprağa, akarsuya, tarıma uygun iklim özelliklerine ve bunların yanında çalışkan tarımsal nüfusa sahip olan ilçe, bu haliyle tarımsal üretim şartları açısından son derece elverişli bir niteliktedir. İlçe nüfusunun yaklaşık % 60'ı tarımsal üretimle geçimini sağlamaktadır. 382 km² alana sahip ilçenin % 30'unu tarım alanları oluşturmaktadır. Samandağ'da topraktan yararlanma, arazinin şekline, yer ve konumuna göre değişmektedir. Akarsudan uzakta kalan yerlerde, yamaçlarda ve taraçalarda büyük oranda kuru tarım, akarsu boyu, dere ve nehir kenarı ya da sulama ağı içerisinde kalan yerlerde sulamalı tarım, yapılmaktadır.

Şekil 1: Samandağ'ın Lokasyon Haritası

Sebze ve meyve üretiminin hâkim olduğu ilçede erik, narenciye, domates, maydanoz gibi sebze ve meyveler ülkenin dört bir yanına pazarlanmaktadır. Ülkemizin maydanoz üretiminin 1/3'ini Samandağ karşılamakta, ayrıca yılın pazarlanan ilk can eriği de burada yetişmektedir.

Bu çalışma "Samandağ'ın (Hatay) Beşeri ve İktisadi Coğrafyası" adlı doktora tezinin ilgili

bölümündeki bilgiler temel alınarak ancak büyük ölçüde değiştirilerek hazırlanmıştır.

Bu çalışmada Samandağ'ın Organik tarım potansiyeli ortaya konulacaktır. Bu yüzden öncelikle ilçenin mevcut tarımsal potansiyeli ele alınacak, daha sonra Samandağ'da sadece dar bir alanda yapılan organik üretimin yaygınlaştırılabilmesi için gerekli stratejiler geliştirilecektir. İlçede henüz gelişme döneminde olmasına rağmen büyük bir potansiyele sahip olan ilçede organik bitkisel üretimin mevcut sorunları belirlenecek ve üretimin artırılması için alınması gerekli önlemler ortaya konulacaktır. Çalışma bazı varsayımlara dayandırılarak sürdürülmüştür. Bunların başlıcalarını şöyle belirtmek mümkündür. Samandağ'da bitkisel üretim yapılan sahanın tamamında organik üretim yapılabilir. Çiftçilerin tamamı Vakıflı köyünde yapılmakta olan organik üretim konusunda bilgi sahibidir ve kendileri de organik üretim yapmak istemektedir.

Çalışmada 1/25 000 ölçekli topografya ve jeoloji haritası, il arazi varlığı arazi kullanım haritası, Orman Şube Müdürlüğü'nün 1/25 000 ölçekli amenajman paftaları, imar planları ile meteoroloji kayıtları kullanılmıştır. TÜİK'in tarımsal üretim verileri, Çiftçi Kayıt Sisteminden (ÇKS) ilgili sahanın üretim verileri, İl Tarım Müdürlüğü'nden zeytin fidanı sayıları da kullanılmıştır. Bunların dışında saha çalışması esnasında yapılan gezi-gözlemlerle, anket ve mülakatlarla toplanan verilerden de faydalanılmıştır.

Çalışmanın gözlem, anket ve mülakat yoluyla arazide veri toplama aşaması bir yıl sürmüştür. Bu dönem içinde her birisi 10-15 günlük süreler halinde, yılın farklı zamanlarında sekiz defa arazi çalışması yapılmıştır. Genel arazi kullanımını tespit etmek için gözlemler yapılmış, fotoğraflar çekilmiş, 1/25 000 ölçekli topografya haritası esas alınarak mevcut arazi kullanım haritası oluşturulmuştur. Bununla ilçedeki tarım ve tarım dışı alanlar, tarım alanları içerisindeki bağ-bahçe, narenciye alanları ve zeytin üretim sahaları, kuru tarım ve sulu tarım alanları gibi farklı uygulamaların yapıldığı alanlar belirlenmiştir. İl Tarım Müdürlüğü'nden zeytin üretimi ile ilgili olarak 1998 yılı sonrasında itibaren yeni dikilen zeytin fidan sayıları ve ürün veren yaştaki zeytin ağaçlarının ürün miktarları temin edilmiştir. Bunun yanı sıra çiftçilerin organik tarım hakkındaki bilgi, fikir ve görüşleri belirlenmiştir. Bu süreç içerisinde kadastro planları üzerine organik üretim için uygun alanlar işlenmiş, daha sonra ise bunlar birleştirilerek organik üretim yapılabilecek alanları ve aşama önceliklerini gösteren ekli harita oluşturulmuştur.

İlçenin bütün köylerinde üretim ile ilgili anketler yapılarak tarımsal üretimde uygulanan yöntemler, ürün miktarı ve üretim deseni ortaya çıkarılmıştır. Zeytin ve zeytinyağının yıllık üretim miktarı ile tarlaların zeytinliklere dönüştürülmesi ve bunların gerekçeleri, seracılıkla ilgili olarak üretim teknikleri, üretilen ürünler, arılı üretim (arı ile dölleme) ve pazarlama problemleri çiftçilerle yapılan mülakatlarla belirlenmiştir.

İlçede organik üretimin yapıldığı sahalarda çiftçilerle üretim imkânları ve ilçe topraklarının buna elverişliliği konusunda mülakatlar yapılmıştır. Sertifika kuruluşlarıyla da yapılan çalışmalar

neticesinde organik tarımın yapılma aşamaları ve bu süreçte dikkate alınması gereken faktörler üzerinde görüşülmüştür. Arazide yapılan çalışmalar ve bu görüşmeler neticesinde toprağın kimyasallardan temizlenme süresi dikkate alınarak organik üretime geçebilecek bu alanlar harita üzerinde işaretlenerek ilçenin organik tarım potansiyelini gösterir haritası hazırlanmıştır.

Bulgular

Tarım potansiyeli açısından Samandağ arazisi dört gruba ayrılarak ele alınabilir. Bunlardan birincisini dağlık alanlar oluşturmaktadır (Şekil 2). Burası orman alanı olarak kullanılmakta ve sadece Seldiren, Büyükoba, Yeniköy, Çamlıyayla, Ceylandere köylerinin içerisinde olduğu dar bir şeritte bitkisel üretim yapılmaktadır. Bitkisel üretimin hâkim olduğu ikinci kısım ise Küçük ve Büyük Karaçay dereleri ile Tülek Çayı vadileri arasında yer alan denizel sekilerden oluşmaktadır (Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız Erol 1963). Bu sahada genellikle kuru tarım hâkimdir. Asi nehrinin vadi tabanlarında görülen taban arazisi üçüncü kısmı oluşturmaktadır. Çok geniş yer kaplamayan bu alanlar nehrin çevresinde Asi boyunca Samandağ ovasına kadar uzanmaktadır. Bunun dışında ise bir kısmı bitkisel üretim amacıyla kullanılan ve üzerinde Samandağ şehrinin de yer aldığı delta ovası bulunmaktadır. Hemen hemen tamamı sulanabilen ovanın bir kısmı da bataklıklardan oluşmaktadır.

Samandağ'da alüvyal topraklar, kolüvyal topraklar, kireçsiz kahverengi orman toprakları, kahverengi orman toprakları, kırmızı Akdeniz toprakları başlıca toprak gruplarını oluşturur. İlçenin kuzeyinde dağlık kütle üzerindeki eğimli alanlarda kireçsiz kahverengi orman toprakları, bu toprakların güneyinde eğimin ve yükseltinin biraz daha azaldığı yerlerde kahverengi orman toprakları, Asi nehri vadisi ve deltasında alüvyal topraklar, Asi nehri deltasının kenarları ile Asi nehrinin yan kollarını oluşturan küçük akarsuların çevresinde, kolüvyal topraklar, Asi nehrinin güney ve kuzeyindeki yamaç eteklerinde, kırmızı Akdeniz toprakları vardır (Hatay İli Arazi Varlığı 1998, s.14-19).

Akdeniz iklim bölgesinde yer alan Samandağ yer aldığı enlem ve coğrafi konum itibariyle çevresine göre daha sıcaktır. Yıllık sıcaklık ortalaması 19°C dir. En sıcak ay 28°C ile ağustos, en soğuk ay 10°C ile ocak ayıdır (Tablo: 1). Günlük ortalama sıcaklıklar dikkate alındığında ilçede yaz mevsimi marttan itibaren başlar ve kasım ayına kadar devam eder. Kasım ve aralık başında güz, ocak şubat aylarında da bahar mevsimleri görülür. Kar yağışlarının çok nadir olduğu sahada donlu günler aralık-şubat aylarında görülür ve birkaç günü geçmez. Meteorolojik kayıtlara göre yıllık ortalama yağış miktarı 900 mm'dir. Yağmur şeklindeki bu yağışların büyük bir kısmı kış mevsiminde düşmektedir. Dolu yağışları pek fazla görülmemekle beraber yağdığı zamanlarda narenciye ve sebze bahçelerine büyük zarar vermektedir. Dolu yağışlarının bu olumsuzluğu göz ardı edilirse iklim elemanları bitkisel üretimde çeşitlenmeye, yılda birkaç defa ürün almaya ve örtü altı üretime uygun bir ortam sunmaktadır.

Samandağ'ın en önemli akarsularını Asi nehri, Büyük ve Küçük Karaçay suları oluşturur. Samandağ ovası ve çevresi ve ayrıca nehrin kenarında yer alan tarım alanları Asi nehrinden temin edilen sularla sulanmaktadır. Ovada sulama DSİ tarafından yapılmış olan kanaletler aracılığıyla ve Asi nehrinden alınan sularla yapılmaktadır. Büyük ve Küçük Karaçay'ın sularıyla da bunların çevresinde yer alan tarım alanları sulamaktadır. Ayrıca sulama için çeşme, sondaj ve kuyu sularından ve göletlerden de yararlanır. Kullanılmakta olan Karamanlı sulama göleti dışında, Çökek köyü yakınında "Çökek Göleti" ve Batıyaz köyünün kuzeydoğusunda Büyük Karaçay üzerinde "Karaçay barajı" yapılması planlanmış, bunların projeleri hazırlanmıştır. Bunların da devreye girmesiyle ilçede daha geniş alanlarda sulamalı tarım yapılabilecektir.

Tablo 1: Samandağ'ın Uzun Yıllar Ortalama Sıcaklık ve Yağış Değerleri (1975-2005)

Aylar	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Ort. Sic. (°C)	10	11	14	18	21	24	27	28	26	22	16	11
Ort. Yağ. (mm)	13	12	11	67	46	14	8	7	37	98	108	14

Kaynak: DMİ Genel Müdürlüğü

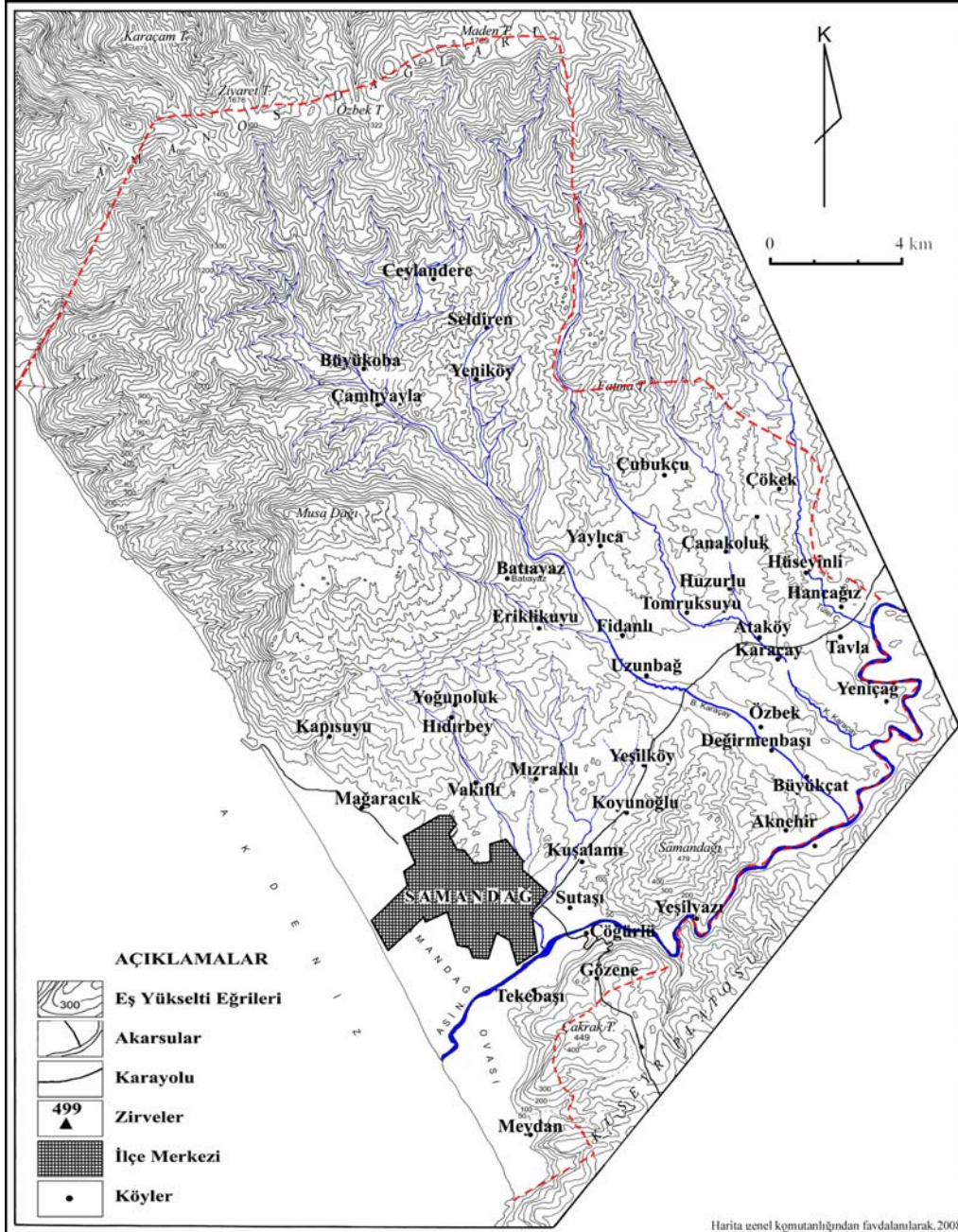
Samandağ'ın iktisadi yapısında bitkisel üretim önemli bir yere sahiptir. Sahanın tarımsal yapı için gerekli olan toprak ve su imkânlarının yeterli, iklim şartlarının uygun olması tarımın gelişmesinde etkili olmuştur. Sebzeçilik, meyvecilik ve tahıl tarımının yapıldığı ilçede özellikle ticari değeri yüksek ve pazar imkânı fazla olan ürünler yetiştirilmektedir.

İlçede tahıl üretim alanı son on yılda 4500 hektardan 3200 hektara düşmüştür. Bu durum ilgili bakanlığın zeytin dikimini arttırmak için uygulamakta olduğu politikaya bağlı olarak gelişmektedir. Tahıl ekim alanlarında meydana gelen azalma sadece zeytin dikim alanlarının artmasına bağlı değildir. Bu aynı zamanda yöredeki hayvancılığın azalmasıyla birlikte yem bitkileri üretiminin azalmasıyla da ilgilidir. İlçede tahıl tarımı dışında bakla, bezelye, nohut, fasulye ve mercimek gibi bakliyat yetiştirilmektedir. Fakat bu ürünlerin tarladan toplanması ve hasadının zor olması, makineli tarıma uygun olmaması ve ilçede daha fazla gelir getiren diğer ürünlerin tercih edilmesi üretimlerini kısıtlamıştır.

Samandağ'da getirisinin azalması nedeniyle terk edilmekte olan bir diğer ürünü de tütün oluşturmaktadır. Tarım Bakanlığı'nın uyguladığı politikalar sebebiyle son on yılda tütün dikimi zorunlu olarak kademeli bir şekilde azaltılmıştır. Yakın geçmişe kadar çoğu çiftçinin geçim kapısı olan tütün, üretimi sınırlandırmış, yerini zeytin bahçelerine bırakmaya başlamıştır.

Samandağ'da bitkisel üretimden elde edilen gelirin büyük bir kısmı sebzeçilikten sağlanmaktadır. Sebze üretimi hem açık alanda hem de örtü altında yapılmaktadır. Özellikle örtü altı üretimin ticari değeri oldukça yüksektir, çünkü büyük bir kısmında aralı üretim yapılmaktadır. Ortalama olarak her yıl ilçede 2.350 dekada örtü altı sebzeçiliği yapılmaktadır. Samandağ'da seracılığın yaygınlaşmasında maliyeti düşük ve yapımı kolay olan naylon seraların tercih edilmesinin de payı büyüktür.

Şekil 2: Samandağ'ın Topografya Haritası

Samandağ'da meyvesi yenen sebzeler içerisinde üretimi en fazla yapılan domatestir. Samandağ'da 2006 yılında 159 dekara domates dikimi yapılmış ve 127.734 ton üretim sağlanmıştır (TÜİK). Domates dışında sivri biber üretimi 2006 yılında 34.376 ton, hıyar üretimi 20.476 ton, taze

soğan üretimi ise 5.000 ton olmuştur. Bu sebzeler dışında meyvesi yenilen kabak, patlıcan, sarımsak, turp, patates, fasulye, bakla, bezelye, börülce, bamya, balkabağı gibi başlıca sebzelerde yetiştirilmektedir.

Sebzeler içerisinde getirisi en fazla tür maydanozdur ve ülkedeki toplam üretimin 1/3'ini Samandağ karşılamaktadır. Bunun yanı sıra ilçede marul, lahana, ıspanak, pazı, roka, pırasa, tere, nane, dereotu üretimi de yapılmaktadır.

Samandağ'da ticari amaçla yetiştirilen en önemli meyveleri turunçgiller oluşturmaktadır. Mandalina, portakal, limon, altıntop, turunç gibi türlerinin yetiştirildiği ilçede en fazla satsuma türü mandalina üretilmektedir. Samandağ'da 6.392 dekada satsuma mandalina, 2.392 dekada Washington portakalı, 654 dekada diğer mandalina, 552 dekada diğer portakal türleri, 46 dekada da limon yetiştirilmektedir (Tarım Bakanlığı ÇKS Kayıtları 2006).

Meyve üretimi içerisinde zeytin üretimi önemli bir yere sahiptir. 1998 yılından itibaren Tarım Bakanlığı tarafından desteklenen zeytin fidan dikimi ile birlikte Samandağ'da zeytin ağacı sayısı artmaya başlamış, tütün dikilen ve tahıl üretimi yapılan tarlaların bir çoğu zeytinliklere dönüştürülmüştür. 2001 yılından 2007 yılına kadar yaklaşık 335.000 yeni zeytin fidanı dikilmiştir. Bunların 457.460 tanesi ürün veren yaşta olmak üzere 2007 yılı itibariyle ilçede toplam 785.460 zeytin ağacı vardır.

İlçede zeytin fidanı dikiminin artmasını sadece Tarım Bakanlığı'nın vermekte olduğu teşviklerle ilişkili olduğunu düşünmek yanlış olur. Çünkü ilçede tütün ziraatı azaltılmıştır. Bunun yerini alacak en elverişli bitki zeytindir. Zeytin bölgenin iklim şartlarında doğal olarak yetişmektedir. İlçede her türlü toprak ve eğim şartlarında yetişebildiği için kuru tarım alanları dikim açısından tercih edilmektedir. Hasat sonrasında budama ve toprağının bakımının yapılması dışında fazla işçilik gerektirmemesi, ayrıca ekonomik getirisinin fazlalığı zeytin dikimini arttırmaktadır.

Samandağ'da zeytin üretiminin 2015 yılına kadar yaklaşık % 50 artması beklenmektedir. Yeni oluşturulan zeytinliklerin geniş yer kaplaması ilçede üretimin planlı ve bilinçli olarak yapılması gereğini ortaya koymaktadır. Mevcut geleneksel üretimin terk edilip daha modern ve sağlıklı üretime geçilmesi için üreticinin organik üretim konusunda bilinçlendirmesi gerekmektedir.

Ülkede yılın ilk can eriği Samandağ'da yetişmektedir. İlçede eriklerin büyük bir kısmı henüz çağla iken pazarlanmaktadır. Olgunlaştıktan sonra satışa çıkarılan siyah erik, kırmızı erik ve diğer erik türleri de bulunmaktadır. Asi nehri vadisinde ve Küçük-Büyük Karaçay sularının çevresinde yaygın olan erik bahçeleri toplam 1.393 dekar alan kaplamaktadır. Fakat son yıllarda ağaçlarda görülen hastalıklar neticesinde üretim azalmaya başlamış, bu sebeple birçok erik ağacı sökülüştür. Bunun yerine kimi yerde sebze, kimi yerde ise narenciye türleri dikilmiştir. Erik üretimi dışında şeftali, kayısı, zerdali, badem, ceviz de yetiştirilmektedir.

İlçenin genel arazi kullanımını dikkate alındığında topraklarının yaklaşık % 37,6'sinin ormanla kaplı olduğu görülür (Tablo: 2). İlçenin kuzey ve kuzey batısında yer alan Amanos dağları, Akdeniz orman vejetasyon türleriyle kaplıdır. Eğim değerleri açısından tarıma pek uygun olmayan bu sahaların bir kısmı yakın zamana kadar yayla alanı olarak kullanılmış ve bu alanlarda kurulmuş olan dönemlik yerleşmelerin çevrelerinde tarım alanları oluşturulmuştur. Fakat yaylacılığın terk edilmesiyle bu yerleşme ve tarım alanları tahrip olmuştur.

Samandağ'ın toplam 59.671 km² olan tarımsal sahasının 27,45 km² alanında sulamalı tarım yapılabilmektedir (Şekil: 3). Bu alanın sulanması Samandağ ovası ve çevresinde kanaletlerle, Aşağı Asi Oluğunda Asi nehrinden, Küçük ve Büyük Karaçay sularının çevresi ise bu çaylardan motopomlarla çekilen sularla sulanmaktadır. Yeraltı suyunun da sulamalı tarımda büyük katkısı vardır. Samandağ'da 59.67 km² lik toplam tarım alanının 25,2 km²' sinde tarla tarımı, 24,9 km² kısmında bahçe (narenciye, erik, incir, nar, malta eriği) tarımı, 9,7 km² lik kısmında sebze tarımı yapılmaktadır.

Sebzecilik ilçede Asi nehri ve onun yan kollarının kenarında yer alan 8,5 km² alanda yapılmaktadır. Bunun yanı sıra sulama suyunun az olduğu köylerde 1,2 km² alanda domates, sakız kabağı, taze fasulye gibi sebzeler sulamaksızın yetiştirilmektedir (Tablo: 2).

Tablo 2: Samandağ Arazisinin Kullanım Türlerine Göre Bölünüşü ve Oranları

Kullanım Türü	Alanı (km ²)	Oranı (%)
Orman Alanları	135,5	37,6
Kullanılmayan Alanlar	86,2	23,9
Tarım dışı alanlar	50,1	13,9
Yerleşme Alanları	28,5	7,9
Tarla Tarımı Alanları	25,1	6,9
Meyve Alanları	24,9	6,9
Sebze Alanları	9,7	2,7
Toplam	360,1	100

Kaynak: Kuşçu 2008, s. 202

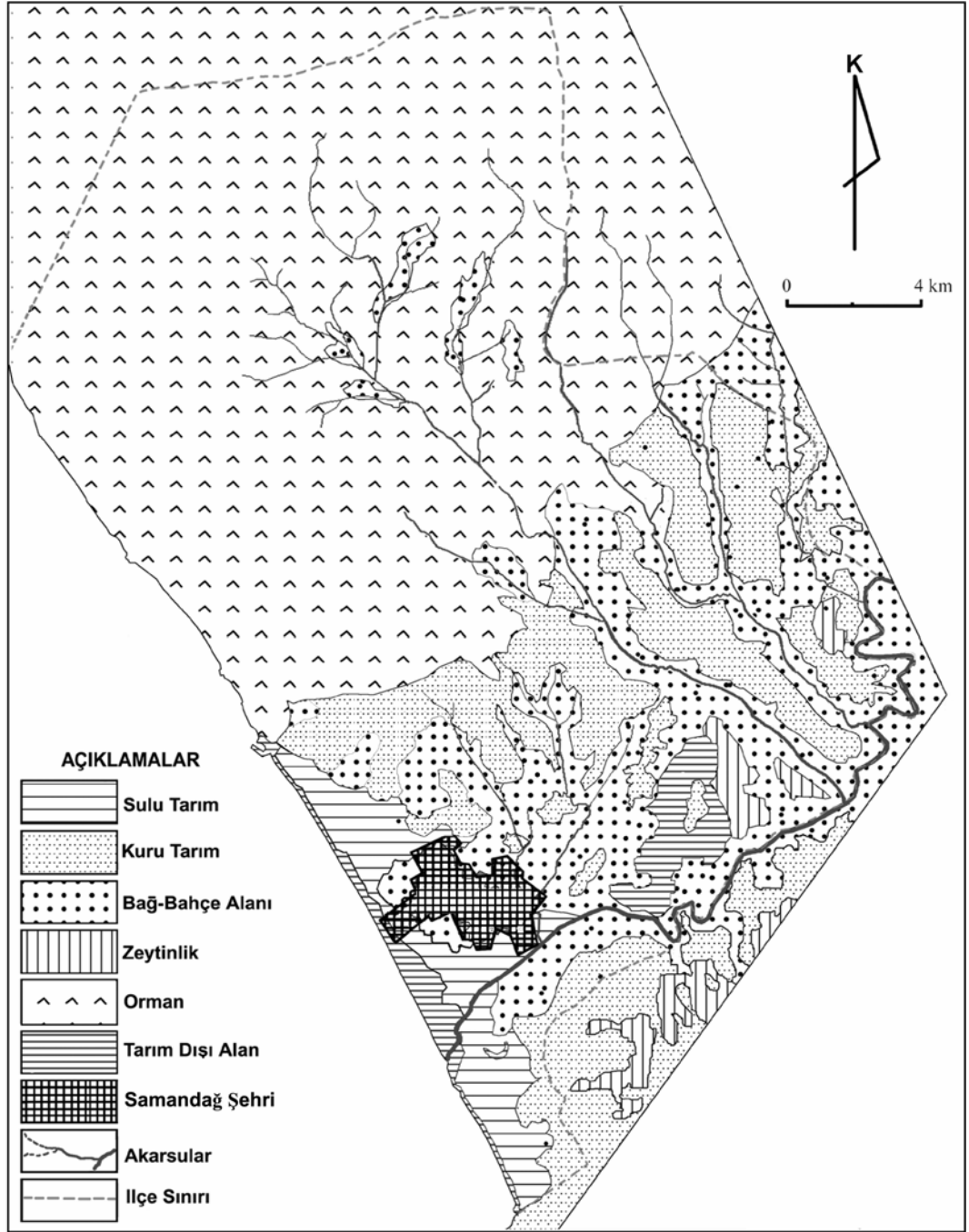
Sulamalı tarım yapılan alanların büyük bir kısmında toprağın verimli, su imkânlarının yeterli, iklim şartlarının uygun olması nedeniyle yılda iki hatta üç ürün alınmaktadır. Bu sadece fiziki şartların yeterli olmasından değil aynı zamanda beşeri şartların da farklılığından kaynaklanmaktadır. Çünkü ilçe halkı ve özellikle de Nusayri Araçlar yörede çalışkan oluşlarıyla bilinirler.

Taşlık kayalık alanlar ilçe arazisinin % 23,8'ini oluşturmaktadır. Bu alanların büyük bir kısmı Amanos dağlık kütlesi üzerinde orman alanı içerisinde yer alan çıplak kayalıklar, dik yamaçlar olarak kendini göstermektedir. Eğim değerinin daha az ve çevresi fundalıklarla kaplı geniş kalker blokların oluşturduğu yüzeyler ise Musa dağı eteklerinde, Kapısuyu, Hıdırbey, Yoğunluk, Eriklikuyu, Batıyaz, Yaylıca, Çubukçu köyleri çevresinde görülmektedir. Ayrıca

Samandağ ovasının güney kısmında Çöğürlü, Gözene, Tekebaşı, Meydan köyleri arasında yer alan dik yamaçlar ile yer yer ortaya çıkan kalker blokları görülmektedir.

Şekil 3: Samandağ'ın Arazi Kullanım Haritası (2007)

İlçe arazisinin % 0,1'lik kısmını bataklık alanlar oluşturmaktadır (Şekil: 4). Samandağ yerleşmesinin güneyinde, Deniz Mahallesi ile Asi nehri arasında yer alan bataklık, verimli tarım alanları arasında kalmıştır. Eski bir lagünden artakalan ve kamışlarla kaplı bu bataklığı kurutmak için drenaj kanalı açılmıştır. Ancak yine de bu kesimde taban suyu seviyesinin yüksek olması sebebiyle tümüyle kurutmak mümkün olmamıştır. Kurutulabilen alanlar kısa süre içerisinde tarıma açılmaktadır

Tartışma ve Sonuç

Ekolojik tarım hatalı uygulamalar sonucu kaybolan doğal dengeyi yeniden kurmaya yönelik bir uygulamadır. Bu insana ve çevreye dost olan üretim sistemlerini içermekte, sentetik kimyasal tarım ilaçları, hormonlar ve mineral gübrelere kullanımını yasaklamaktadır. Organik tarımda yeşil gübreleme, münavebe, toprağın muhafazası, bitkinin direncini artırma gibi bütün bu olanakların kapalı bir sistemde oluşturulması gerekmektedir, üretimde sadece miktar artışının değil, aynı zamanda ürün kalitesinin de yükselmesi amaçlanmaktadır. (ATİM 2007). Organik tarımın amaç da insanın kullandığı her türlü gıda ve besin maddeleriyle barınma ve giyinme maddelerinin insan sağlığına zarar vermeyecek ya da en az zarar verecek şekilde ve devamlı olarak üretilmesidir (Gündüz - Kaya, 2007).

Organik tarım hem doğal çevreyi koruma hem de insan sağlığını dikkate alma konularında önemli avantajlar sağlamaktadır. Bunlar tarımsal ilaç kullanımının sınırlandırılması, doğal ortamdaki biyolojik çeşitliliğin yok olmasının önlenmesi, içme ve sulama suyu kalitesinin sağlanması ve korunması, toprak ve gıdalarda zararlı madde birikiminin önlenmesidir. Dolayısıyla gıda güvenliğinin yanı sıra tat ve görünüş bakımından gıda kalitesinin sağlanması, küçük çiftçilerin desteklenmesi, pazar imkânlarının varlığı, ihracatın teşvik edilmesi, büyük mali yük getiren tarımsal girdilerin azaltılması, kırsal kalkınma ve yaygın sosyal kalkınma sağlanması gibi birçok avantajı da barındırmaktadır (Bakırcı 2005, s. 77).

Ekolojik üretim sertifikalı üretimdir. Yıl içerisinde belirli dönemlerde yapılan tahlil ve inceleme sonucunda toprağın tam olarak temizlendiği ve bundan sonraki üretimin tamamen organik üretim olacağı, elde edilen ürünler üzerinde yapılan tahlillerin temiz sonuç vermesiyle organik tarım sertifikası alınabilir. Bu süreçte belirli bir geçiş dönemi vardır. Bu geçiş aşaması düz alanlarda 3-4 yıl, eğimli yamaçlarda 1-2 yıl sürmektedir. Alınan sertifika sonrasında tam olarak organik tarım üretimi başlar. Üretim devam ettiği sürece toprak, bitki ve üründe belirli aralıklarla tahlil yapılarak üretim sürekli olarak denetlenmektedir.

Ekolojik üretim birey olarak bir anda uygulamaya başlanılacak bir üretim türü değildir. Bütün bir köy veya bir ilçe olarak komple bütün üreticileri kapsayacak şekilde başlanıldığı takdirde başarıya ulaşılabilir. Üretim yapılacak alanda öncelikle erozyon önlenmeli, topraktaki besinlerin bitki için kullanılabilir olması sağlanmalı ve toprakla iyice karıştırılmalıdır. Bitki besin

maddelerinin faydasını arttırmak için organik maddelerle gübreleme yapılmalıdır (Bu konuda ayrıntı bilgi için bakınız Yalçınkaya, 2001, s.312-313).

Tüm dünyada hızla artan organik tarımda genellikle ülkelerin geleneksel ürünleri Hindistan'da çay, Danimarka'da süt ve süt ürünleri, Arjantin'de et ve et ürünleri, orta Amerika ve Afrika ülkelerinde muz, Tunus'ta hurma, zeytinyağı, Türkiye'de kurutulmuş ve sert kabuklu meyveler ekolojik olarak üretilen ilk ürünlerdir. Günümüzde Dünya'da 130' dan fazla ülkede organik tarım yapılmaktadır. Bu ülkelerden 90'ı gelişmekte olan ülkeler, 15'i ise az gelişmiş ülkelerdir. Dünyada kıtalara göre organik tarım alanlarının % 42'si Avustralya'da, % 24'ü Güney Amerika'da, %23'ü Avrupa'da, % 6'sı Kuzey Amerika'da % 4'ü Asya ve %1'i de Afrika kıtasında bulunmaktadır (Atasay 2006, s.1).

Türkiye'de organik tarım 03.12.2004 tarih ve 25659 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren "Organik Tarım Kanunu" ve bu sonrasında 10.06.2005 tarih ve 25841 sayılı Resmi Gazete de yayımlanarak yürürlüğe giren "Organik Tarımın Esasları ve Uygulamasına İlişkin Yönetmelik" hükümlerine göre yapılmaktadır (Resmi Gazete 2004-2005).

Günümüzde yaklaşık 203 çeşit üründe organik tarım yapılmaktadır. 2006 yılı itibariyle 14.000 kadar çiftçi yaklaşık 200.000 ha. alanda organik tarımla uğraşmaktadır. Ülkemizde organik üretimin ürün grupları itibariyle dağılımı incelendiğinde; üretimin % 61'i kuru meyveler, % 21'ini tarla bitkileri, % 5'ini üzüm meyveler, % 2'sini sebzeler, %2'ini yaş meyveler ve % 2'sini tıbbi ve baharatlı bitkiler oluşturmaktadır. Türkiye'de organik üretim toplam tarımsal üretimin yaklaşık % 1'i kadardır (Ataseven-Güneş 2008, s. 29). Organik ürünlerimiz genellikle Almanya, İtalya, Fransa, İngiltere ve Hollanda gibi başlıca AB ülkelerine ihraç edilmekte, aynı zamanda ülke içi pazar da günden güne gelişmektedir (Demiryürek, 2004, s. 68). Ülkemiz son 10 yılda organik tarım konusunda hızlı bir gelişme göstermiştir. Bu durum ülkemizin içinde bulunduğu coğrafi koşulları, iklimi, ürün çeşitliliği, tarımda çalışan nüfus fazlalığı gibi faktörlerden kaynaklanmaktadır (Atasay 2006, s.1).

Organik tarımın bölgelere göre dağılımı incelendiğinde üretim alanının % 41'i Ege bölgesindedir. Bunu % 21'lik oranla Güneydoğu Anadolu Bölgesi , % 17'lik oranla Akdeniz bölgesi, % 7'lik oranla da Doğu Anadolu Bölgesi takip etmektedir. Bunu dışında üretim alanının % 6'sı İç Anadolu Bölgesinde, % 5'i Karadeniz Bölgesinde, % 2'si de Marmara Bölgesindedir. (Atasay- 2006, s.1).

Ülkemizde Ekolojik tarım ürünleri 2000'e kadar dış pazara yönelik gelişmiştir. Türkiye'de organik tarımın ve organik ürün sanayinin gelişmesine katkıda bulunmak amacıyla "Organik Ürün Üreticileri ve Sanayicileri Derneği" kurulmuştur. Aynı zamanda organik tarım eğitiminin gelişmesine yönelik olarak 2003 yılında Atatürk Üniversitesi Kelkit Aydın Doğan Meslek Yüksekokulu'na bağlı olarak "Organik Tarım Bölümü" kurulmuştur (Ataseven-Güneş, 2008, s.

28). 1999 yılından sonra ekolojik ürünlerin İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Antalya, Kuşadası, Bodrum gibi merkezlerde satılmaya başlaması ile birlikte iç pazarda talepte artış gözlenmiştir (Aksoy, 2001, s. 4). Organik tarımsal ürünlerin pazarlanması konusunda yaşanan önemli bir diğer gelişme de Türkiye’de ilk defa % 100 ekolojik halk pazarının İstanbul’da ve Antalya’da açılmış olmasıdır (Ataseven-Güneş 2008, s. 28).

Hatay’da organik üretim şimdilik sadece Antakya ilçesinde ve Samandağ’da yapılmaktadır. Samandağ’da organik üretimin yapılması ilçenin büyük pazarlara ve önemli ulaşım ağına yakınlığı sebebiyle de önemli bir avantajdır. Üretilen ürünler açısından Samandağ gerek yurtiçi, gerekse yurtdışı pazarlara kolaylıkla ulaşabilecek bir konumdadır. Çünkü Samandağ Türkiye’yi Ortadoğu’ya bağlayan ticari ve turizm açısından son derece önemli sınır kapılarından olan Cilvegözü ve Yayladağı sınır kapılarına yakındır. Edirne’den başlayan TEM otoyolunun Reyhanlı’ya kadar devam edecek olması, E-5 karayolunun Antakya’dan geçerek Ortadoğuya bağlanması ticari açıdan yurtdışı pazarlarına ulaşmada ilçeye önemli imkânlar sunmaktadır. İlçe Kahramanmaraş, Gaziantep, Adana, Mersin gibi yakın pazarların yanı başındadır. Bu merkezlerle olan ulaşım TEM otoyoluyla sağlanmaktadır. Bunların dışında Antalya, Kayseri, Ankara, İzmir ve İstanbul gibi büyük pazarlara ulaşım gerek havayoluyla gerekse de karayoluyla kolaylıkla sağlanabilmektedir. Ayrıca İskenderun’da ve Mersin’de uluslar arası limanların varlığı üretilen ürünlerin daha hızlı ve daha kolay pazara ulaşmasını sağlayacaktır. Bütün bunlar düşünüldüğünde Samandağ’ın bu pazarları değerlendirme açısından da avantajı olduğu ortadadır.

Samandağ’da organik tarımın yapıldığı saha sadece Vakıflı köyüdür (Şekil: 4). Fakat bu uygulama Vakıflı köyünün bütün alanına yayılış değildir. Üretim sadece köyün bitkisel üretim alanlarında yapılmaktadır. Çünkü köyün batısında kısmında yer alan dar bir şerit Samandağ şehrinin ürettiği kirleticilerden etkilendiği için organik üretimden hariç tutulmuştur. Vakıflı köyü şehrin kuzeydoğusunda 32 ve topografik olarak yaklaşık 75-100 m daha yüksekte, bir sırt üzerinde yer almaktadır. Bu sebeple Vakıflı köyünün sadece ilçeye dönük yamaçlar üzerindeki tarım alanlarında organik üretim yapılamamaktadır. Bunun dışındaki bitkisel üretim sahalarının tamamında organik üretim yapılmaktadır. Çevredeki komşu köylerin arazilerinde yapılan ilaçlamalardan etkilenmeler olabileceği için köyün sınırlarına yakın tarım alanlarında da izinsiz ve kontrolsüz ilaçlama yaptırılmamaktadır.

Vakıflı köyünde yaşayan 32 aileden 21’i çiftçilikle, organik üretimle geçim sağlamaktadır. Burada limon, mandalina, nar, portakal, greyfurt, şeftali gibi meyvelerin yanı sıra özellikle seralarda domates, biber, salatalık gibi sebzeler de yetiştirilmektedir. 2007 yılında büyük bir kısmı narenciye ürünlerinden oluşan 1.300 ton organik ürün elde edilmiştir.

Vakıflı köyünde, Vakıflı Köyünü Kalkındırma ve Dayanışma Kooperatifi’nin aracılığıyla organik tarıma geçilmiş ve geçiş aşaması 3-4 yıl sürmüştür, 2004 yılından itibaren tamamen organik

tarıma geçilmiştir. Bu aşamada elde edilen tarım ürünleri veriminin daha önceki yıllarda elde edilen verimden az olmadığı görülmüştür. Köyde üretim ve pazarlama başka bir aracıya gerek duymadan bu kooperatifin adı altında yapılmaktadır. 2005 yılında köyden 1000 ton organik ürün ihraç edilmiştir. Ürünler Almanya, Fransa gibi Avrupa ülkelerine olduğu gibi yurtiçine de pazarlanmaktadır. Özellikle yurt çapında faaliyet gösteren büyük marketler ve alışveriş merkezleri aracılığıyla bu ürünler tüketiciye sunulmaktadır.

Vakıflı köyünün organik tarıma geçmesi ve üretilen ürünlerin organik olmayan ürünlere göre daha fazla gelir getirmesiyle birlikte ilçedeki diğer köylerde de bu yönde üretim istekleri olmaya başlamıştır. Fakat üretim aşamasının ilk devresinin, yani geçiş sürecinin çok masraflı olması, üreticileri bu uygulamaya geçip geçmeme konusunda kararsızlığa düşürmüştür. Aslında ilçedeki çiftçilerin büyük bir kısmı farkında olmadan organik veya yarı organik üretim yapmaktadır. Bu durum özellikle zeytin üretiminde söz konusudur. Geleneksel yöntemlerle tarımı yapılan zeytincilikte zararlılarla mücadele edilmemekte, kimyasal ilaç kullanılmamaktadır. Bir kısım köylerde de zeytin ağaçlarına kimyasal gübre yerine hayvansal gübre verilmektedir. Dolayısıyla farkında olmadan sertifikasız olarak organik zeytin üretimi bazı köylerde zaten vardır.

Samandağ'da organik tarım çok geniş bir alanda uygulanabilir. Ancak bu, Asi nehri kenarı ve Samandağ ovası haricinde olacaktır. Çünkü buralarda Asi nehrinden alınan sularla sulama yapılmaktadır. Dolayısıyla toprak oldukça kirlenmiş durumdadır. Bu yüzden organik bitkisel üretim yapılamayacaktır. Asi nehrinden değil de Karaçay dereleri ve temiz yer altı suyunu kullanan üreticilerin organik tarıma geçiş süreci daha kısa olacaktır. Çalışmayla elde edilen tüm bulgular birlikte değerlendirildiğinde Samandağ'ın büyük bir kısmında toprağın kirliliği ve kimyasallardan temizlenme süresi dikkate alındığında organik üretimin, 5-6 yıllık bir süreçte ve dört aşamada yapılabileceği sonucuna ulaşılmıştır (Şekil: 4).

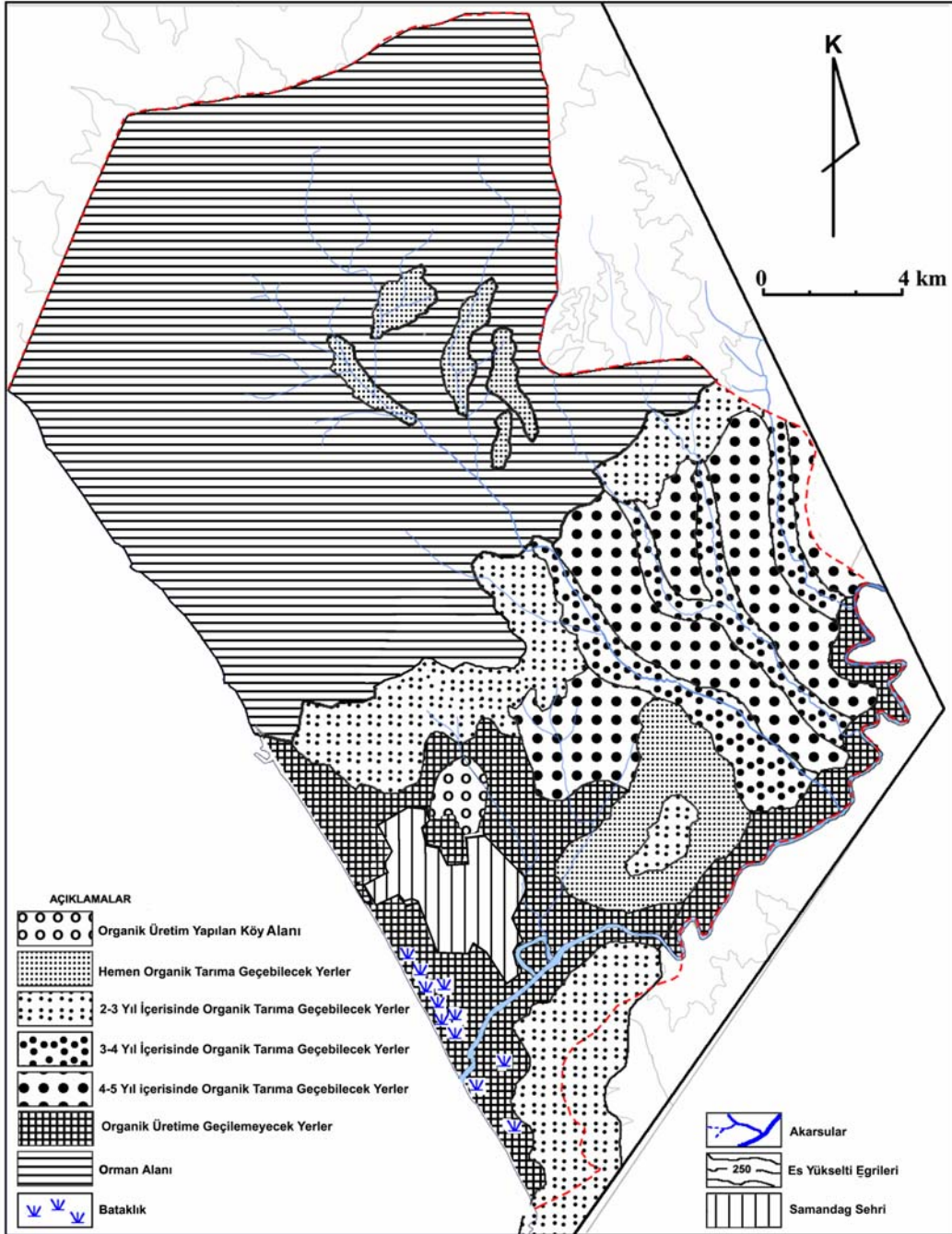
Bunun gerçekleşebilmesi için organik tarımsal üretimin ilçe arazisinin tümünde aynı zamanda başlaması gerekmektedir. Hemen organik üretim yapılabilecek olan yerler olduğu gibi bu sürecin daha uzun zaman alacağı alanlar da söz konusudur.

Birinci aşamada organik tarım uygulamasına hemen başlayabilecek olan yerler orman köyleri ile bakir topraklara sahip olan yamaçlardır. Orman köylerinin yayla kısımlarında ve akarsu kenarlarında, Samandağ yamaçlarında daha önceden taraçalar oluşturularak işlenmiş ve uzun yıllardır terk edilmiş, kimyasal gübre ve ilaç kullanımı bırakılmış alanlar mevcuttur. Bu alanlarda sebze, özellikle maydanoz üretimi, Samandağ yamaçlarında da zeytin üretimi yapılabilir.

Organik tarımın tümüyle uygulanabilmesinin iki üç yıl olarak öngörülen alanlar yamaçlarda yer alan taraçalardır. Bu taraçaların bir kısmı eskiden yapılmış ve bir süre sonra terk edilmiştir, bir kısmı da yakın zamanda yeni oluşturulan taraçalardır. Günümüzde geçmişten beri uygulana gelen sisteme ek olarak bu taraçalar üzerine verimli toprakların taşınmasıyla tarıma daha elverişli alanlar da oluşturulmaktadır. Uygulanmakta olan tarım sistemi nedeniyle buralarda toprak kısmen

kirletilmiştir. Fakat bu taraça alanlarında doğal eğim değerlerinin yüksek olması sebebiyle bu

Şekil 4: Samandağ'ın Organik Tarım Potansiyeli

sahaların kısa sürede kimyasallardan temizleneceği düşünülmektedir. Buralar Kapısu, Eriklikuyu, Hıdırbey, Yoğunluk, Yaylıca, Batıyaz, Yeşilköy, Gözene köyleri çevresinde ve Samandağ üzerindeki yer almaktadır (Şekil: 2 ve 4). Saha için en uygun üretim vadi içlerinde narenciye, diğer yerlerde de zeytin tarımıdır. Bu alanlarda tümüyle organik tarıma geçiş 2-3 yıl kadar zaman alacaktır. Geçiş sürecinde üretilen ürünler geçiş aşaması ürünü olarak değerlendirildiğinden herhangi bir ürün ve gelir kaybı da yaşanmayacaktır.

Organik tarımın tümüyle uygulanabilmesinin üç dört yıl olarak öngörüldüğü yerler Küçük ve Büyük Karaçay sularından sulamalı tarım yapan köylerdir. Ataköy, Karaçay, Huzurlu, Uzunbağ, Büyükçat, Tomruksuyu, Özgülli, Avcılar, Değirmenbaşı, Fidanlı, Özbek, Tavla köyleri bu sürede organik tarıma geçebilecek köylerdir (Şekil: 2, 4). Eğim değerinin az olduğu bu sahalarda topraklar uzun yıllardır kimyasalların kullanımı sebebiyle hayli kirletilmiştir. Ülkedeki ilk can eriğinin bu alanlarda yetiştirilmesi sebebiyle bu akarsuların çevresindeki bahçelerin gençleştirilmesi ve erik üretimine devam edilmesi üreticiler açısından daha uygun olacaktır. Son yıllarda erik ağaçlarının yerine portakal ve mandalina fidanlarının dikilmesi erik ağaçlarında görülen hastalıklar ve ağaçların yaşlanmış olması sebebiyledir. Erik üretiminin terk edilmesinden, profesyonel bir yardım alarak ağaçlarda görülen hastalıklarla etkili bir mücadele daha uygun olacaktır.

Organik tarımın tümüyle uygulanabilmesinin dört yıldan daha fazla olacağı öngörülen alanlar kuru tarım sisteminin uygulandığı Çökek, Çubukçu, Hüseyinli, Yeniçağ, Çınarlı ve Hancağz köyleri çevresidir. Bu topraklardaki kimyasal kirliliğin temizlenmesi için dört yıldan daha fazla sürmesi öngörülmüştür. Zeytin tarımı ve tahıl üretimi bu alanlar için uygundur.

İlçede organik bitkisel üretimin uygulanmayacağı alanlar da vardır, bunlar Asi nehrini tarımda sulama amacıyla kullanan alanlardır. Sutaşı, Çöğürü, Yeşilyazı, Mızraklı, Kuşalanı, Tekebaşı, Meydan ve Mağaracık köyleri, Çevlik mahallesi ile Samandağ ilçe merkezi Asi nehrinden alınan sularla sulama yapılan alanlardır. Yapılması düşünülen Karaçay HES tamamlandığında buradan temin edilecek kaliteli ve temiz suyun organik bitkisel üretime katkısı fazla olacak ve Samandağ ovası ancak bundan sonra kısmen organik tarım uygulamasında dikkate alınabilecektir.

Seralar içerisinde yapılan organik sebze üretimi Vakıflı köyü dışında, yarı organik sayılabilecek nitelikte yapılmaktadır. Samandağ ovasında yer alan seraların bir kısmında arılı üretim yapılmakta, dolayısıyla kimyasallar bu seralarda kullanılamamaktadır. Bu nedenle serada üretim yapanların birçoğu organik üretim konusunda yeterli altyapıya sahiptir. Fakat bu olumlu şartların yanı sıra toprak ve kullanılan sulama suyunun temizliği de önemlidir (Bu konuda ayrıntı bilgi için bakınız: Tüzel-Gül 2006, s.13 ve Gürel vd. 2001, s.246). Samandağ ovasında seracılık yapanlar toprağın ve suyun kimyasallarla kirletilmiş olması nedeniyle organik üretime geçememektedir. Bu sebeple üreticiler için ancak temiz su kaynakları temin edildiği takdirde

organik üretim bir seçenek haline gelebilir.

Sonuç olarak Samandağ'da elde edilen organik ürünlerde verimin geleneksel olarak yapılan üretimden elde edilen verimden az olmadığı, ekolojik üretime geçildiğinde herhangi bir verim kaybıyla karşılaşılmayacağı anlaşılmaktadır.

İlçenin bakir ve az kirlenmiş toprakları su, iklim ve toprak koşulları göz önüne alındığında zengin bir organik tarım potansiyeline sahip olduğu görülür. İlçede ekolojik ürün üretiminde yer almak isteyen bir çok çiftçi vardır. Çiftçilerin büyük bir kısmı da organik üretim konusunda bilgi sahibidir. Özellikle Vakıflı köyünde organik bitkisel üretimin yapıyor olması çevrede yer alan diğer köylerdeki üreticileri de teşvik etmektedir ve bu ayrıca bilgi paylaşımı açısından faydalı olacaktır. Samandağ'da çiftçiler desteklediği ve bu konuda bilgilendirildiği takdirde 2 ila 6 yıllık bir sürede ilçenin neredeyse tümünde organik ürüne geçiş süreci tamamlanabilecektir.

Samandağ'ın sahip olduğu yeterli toprak ve su şartları ile uygun iklim özellikleri neticesinde, gerek iç pazar açısından gerekse dış pazar açısından talep edilen birçok bitkisel organik ürünü yetiştirerek elde etmek mümkündür. Son yıllarda iç pazarın da gelişmeye başlaması, Samandağ'ın önemli pazarlara yakınlığı ilçede yapılacak olan organik üretim açısından son derece önemlidir. Ayrıca dış pazarlar açısından da Samandağ önemli bir konumda bulunmaktadır. Bu amaçla organik ürünler, Samandağ limanında yapılacak düzenlemelerle deniz yoluyla veya ilçenin sahip olduğu konumu sebebiyle Cilvegözü ve Yayladağı sınır kapılarından Ortadoğu ülkelerine pazarlanabilir.

Kaynaklar

- Aksoy U., 2001, "Ekolojik Tarım: Genel Bir Bakış", Türkiye 2. Ekolojik Tarım Sempozyumu, (14-16 Kasım 2001), Bildiriler Kitabı, s.3-10, Antalya.
- Ankara Tarım İl Müdürlüğü (ATİM), 2007, "Organik Tarım", [www.ankara.tarim.gov.tr/ diger/organik/#](http://www.ankara.tarim.gov.tr/diger/organik/#), (05.06.2007 Tarihli Erişim)
- Atasay A., 2006, "Bitkisel Üretimde Organik Tarım", Eğirdir Bahçe Kültürleri Araştırma Enstitüsü Dergisi, Yay No. 1, s.1-3, Isparta.
- Ataseven Y., Güneş E., 2008, "Türkiye'de İşlenmiş Organik Tarım Ürünleri Üretimi ve Ticaretindeki Gelişmeler", Uludağ Üniv. Ziraat Fak. Derg. C. 22, S. 2, s. 25-33, Bursa.
- Bakırcı M., 2005, "Türkiye'de Organik Tarımın Geleceği, Türkiye-Avrupa Birliği (AB) Tarım Müzakerelerine Etkisi", İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi, S:13, s. 67-83, İstanbul.
- Demiryürek K., 2004, "Dünya ve Türkiye'de Organik Tarım" Harran Üniv. Ziraat Fak. Derg. C: 8, S. 3-4, s.63-71, Şanlıurfa.
- DMİ Genel Müdürlüğü 1960-2004 yılı Samandağ Meteoroloji İstasyonu İklim Verileri
- Erol, O., 1963, Asi Nehri Deltası Jeomorfolojisi ve IV. Zaman Holosen Sekileri. AÜ. Dil ve Tarih. Coğrafya Fak. Yay., Sayı:148, Ankara.

- Gündüz, A. Y., Kaya, M. 2007, "Avrupa Birliği Tarım Politikası ve Türkiye'de Organik Tarımın Gelişmesi Üzerine Olası Etkisi". Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi (e-sosder), S. 6, s.305-330, Diyarbakır.
- Gürel F. ve diğerleri, 2001, "Bombus Arısı (Bombus Terrestris)'nın Örtüaltı Yetiştiricilikte ve Ekolojik Tarımda Kullanımı", Türkiye 2. Ekolojik Tarım Sempozyumu (14-16 Kasım 2001) Bildiriler kitabı, s. 245-256, Antalya.
- Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 1998, Hatay İli Arazi Varlığı, Ankara.
- Kuşçu V., 2008, Samandağ'ın (Hatay) Beşeri ve İktisadi Coğrafyası, Fırat Üniv. Sos. Bil. Enst. Doktora Tezi (Basılmamış), Elazığ.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Samandağ Çiftçi Kayıt Sistemi 2006 Yılı Verileri
- TUİK, Tarımsal İstatistik Şubesi 1991-2007 yılı Samandağ İlçesi Tarımsal Verileri
- Tüzel, Y., Gül, A., 2006, "Seracılıkta Yeni Gelişmeler ve Eğilimler" 1. Dikili Yöresi Jeotermal Kaynakları Değerlendirme Sempozyumu, (12-14 Mayıs 2006) <http://www.izmir-dikili.bel.tr/dosya.asp> (05.07.2007 Tarihli Erişim)
- Yalçınkaya, E., 2001, "İspanya'da Ekolojik Zeytin Yetiştiriciliği: "Ecolıva" Modeli", Türkiye 2. Ekolojik Tarım Sempozyumu (4-16 Kasım 2001) Bildiriler Kitabı, s. 310-318, , Antalya.
- 03.12.2004 Tarih ve 25659 Sayılı Resmi Gazete
- 10.06.2005 Tarih ve 25841 Sayılı Resmi Gazete

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 19, Sayı: 2, Sayfa: 61-81, ELAZIĞ-2009

SİİRT ŞEHRİNİN KURULUŞU VE GELİŞİMİ *Establishment and Development of the Siirt City*

Nurettin ÖZGEN

*Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi
Diyarbakır
nozgen @ dicle.edu.tr*

Sabri KARADOĞAN

*Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Coğrafya Bölümü, Elazığ.
skaradogan @ firat.edu.tr*

Özet

Siirt şehri Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle bölümünde ve Güneydoğu Torosların kenar kıvrımları kuşağında yer alan küçük bir şehirdir. Tarih boyunca Anadolu'ya hükmetmiş olan uygarlıklarla Mezopotamya krallıkları arasındaki savaşlarda sürekli el değiştirmiş ve ciddi tahribatlara uğramıştır. Daha çok Türk- İslam kültürünün etkisiyle biçimlenen şehrin kurulu olduğu plato, doğu ve batısını sınırlandıran Botan suyu ve Kezer çayı tarafından aşındırılarak ve çevresiyle irtibatı kesilerek arızalı bir görünüm kazanmıştır. Şehir, ilk kurulduğu Şeyhşemu ve Rasinnebah Tepelerinin batı yamacından Kezer çayına doğru, topografik koşulların uygunluğu ve Siirt- Batman- Diyarbakır kara yolunun etkisiyle hızlı ve yoğun bir büyüme göstermektedir.

Bu çalışmada Siirt şehrinin kuruluş ve gelişmesinde etkili olan doğal ortam ve beşeri faktörler dikkate alınarak, şehrin kuruluş ve gelişim evreleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siirt, Botan Çayı, Kezer çayı, Kentleşme, Yerleşme,

Summary

Siirt is a small city which is located in Dicle part of Southeast Anatolia Region and in the bank bend of South- East Toros Mountains. Siirt is exchanged in the wars between the civilization rulug Anatolia for a long time and the Mezopotamia kingdoms. As a result Siirt was seriously destroyed. Siirt is formed with the effects of Turk- İslam culture. Siirt has an appearance in the deformed plateau with Kezer creek and Botan river which is limited. Siirt has a quick and intensive development towards the Kezer Creek from the west slope of Hills Rasinnebah and Şeyhşemu becauseof the effect of Siirt- Batman- Diyarbakır motorway and the suitability of the topographic conditions.

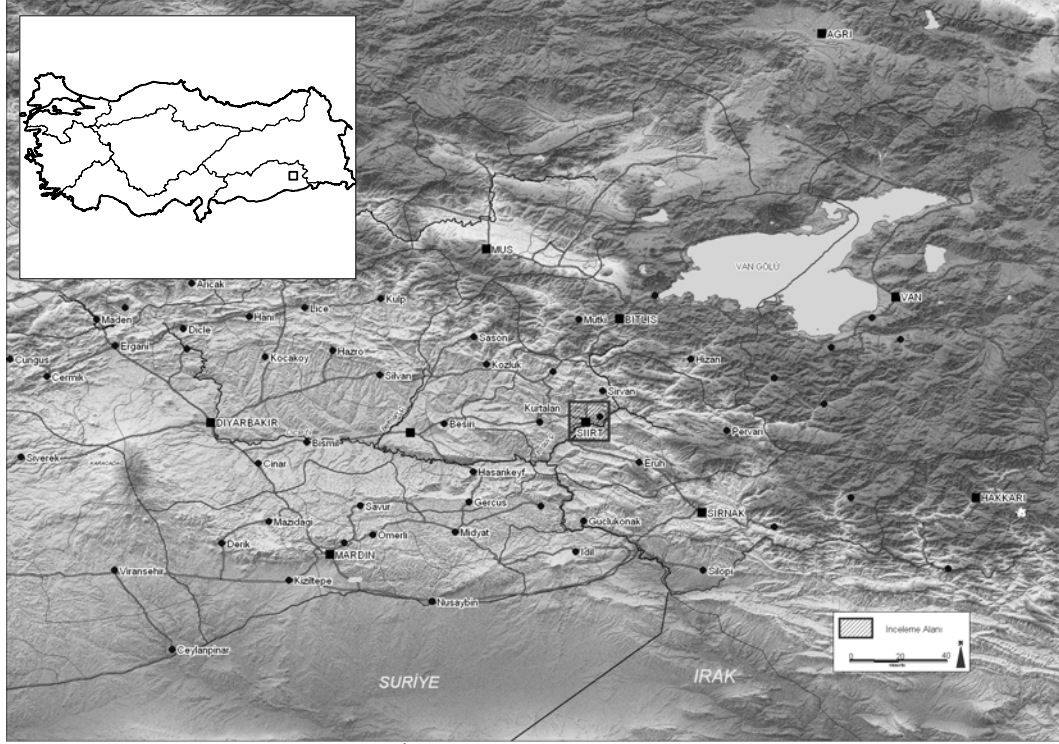
In this study has determinated on establishment and development of the Siirt City Which is effect about Geographic and humanity factory

Key Words: Siirt, Botan River, Kezer River, Urbanization, Settlement

Giriş

Türkiye’de arazinin derin vadilerle yarılması, yüksek eğimli orojenik kuşaklarda kısa mesafeler içerisinde yükselti şartlarının değişmesi gibi nedenlerle kırsal ve şehrsel yerleşmelerin dağılışı düzensizdir. Bununla birlikte yerleşmelerin belirli doğal ortam koşullarına sahip olduğu alanlarda yoğunlaşma gösterdiği dikkat çekmektedir (Özdemir-Karadoğan, 1996). Yerleşmelerin dağılışı üzerinde sırasıyla yer şekli, iklim, su ve toprak gibi doğal özellikler etkili olmaktadır. Doğal koşulların yanı sıra; yoğun (işlek) ulaşım ağına yakınlık, geniş bir hinterlanda sahip olmak ve istikrarlı yerel yönetimlerin gelişkin faaliyetleri gibi beşeri fonksiyonların etkisiyle de yerleşim birimleri gelişme gösterirler. J. J. Rousseau’nun söylemiyle şehirler; beşer kabiliyetinin erişebileceği doruk noktalarıdır. Uğur (2003)’ un belirttiği gibi şehirler; bünyelerinde dar alanda yoğun nüfus barındıran, ürettikleri mal ve hizmetlerle çevrelerindeki nüfusu da kendilerine bağlayan kompleks yapılardır.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Siirt kenti, Mezopotamya ve Anadolu Uygarlıkları arasında doğal sınır oluşturan Güneydoğu Torosların kenar kıvrımları kuşağında kurulmuş küçük bir Anadolu kentidir (Şekil 1). Kentin doğusunu sınırlayan Botan Suyu sarp ve derin bir kanyon vadiden akmaktadır (Foto2). Botan vadisinin batı yamacında kurulan ve batıya, Yağmurtepe, Pınarova ve Pınarca köylerine doğru gelişim gösteren şehrin ilk kuruluş yerinin belirlenmesinde, yörenin savunma ve doğal ortam koşullarından yararlanma kaygısının etkili olduğu görülmektedir. Botan vadisine hakim Şeyhşemu ve Rasinnehbah tepelerinin batı yamacında kurulan Siirt şehri; hem kendi güvenliğini sağlamış hem de iklimik ve morfolojik olarak yaşamsal fonksiyonlara sahip olan Güneydoğu Torosların aynı adı taşıyan plato ile kontak oluşturduğu yakınlaşma alanında kurulmuştur. Siirt şehri, çevresinin zengin doğal yapısı ve tarihi dokusuyla Anadolu’nun küçük bir yansımasıdır. İlk yerleşme M.Ö. 3000 yıllarına kadar uzamaktadır. Mezopotamya’da nüfusun artmasıyla, Suriye geçitlerinden ve Zagros vadilerinden geçerek bölgeye (Doğu Anadolu Bölgesine) gelen topluluklar yaşamsal faaliyetleri için en uygun yer(ler)e yerleşmişlerdir (Güney, 2000). Yaklaşık 5 bin yıllık mazisine rağmen şehrin gelişmemesinin nedeni, doğal ortam koşullarının sınırlandırıcı etkileri kadar, beşeri faaliyetlerin yetersizliğiyle de ilgilidir. Sanayi devrimi ile birlikte ulaşımın yaşamsal faaliyetler için en önemli etken olduğu (özellikle 18 ve 19. yy) dönemlerde, ulaşım ağının geliştiği koridorlar boyunca yer alan merkezler hızla gelişim gösterirken; Siirt şehri gibi ana ticaret yollarına uzak kalan yörelerde doğal ortam koşullarının da etkisi ile şehrsel fonksiyonlar önemli bir gelişme gösterememiştir. Bundan dolayı bölge ve çevre illerle ulaşım ve ticareti oldukça zayıf olan Siirt şehri için “son durak” veya “kör nokta” tabirini kullanmak doğru bir tanım olacaktır.

Şekil 1. İnceleme alanının lokasyon haritası

Siirt Şehrinin Kuruluşu ve Situasyonu

Bazı araştırmalara göre Siirt adının Sami dilinden geldiği ileri sürülmekte, bazı kaynaklarda ise bu adın, Keldani dilinde Kent anlamına gelen Keert (Kaa'rat) sözcüğünden kaynaklandığı yazılmaktadır. Bu ad sözü edilen kaynağa: Esart, Sairt, Siird, Siirt gibi çeşitli biçimlerde kullanılmıştır. Süryani dilinde kente Se'erd (yöresel söyleniş biçimiyle Sért) olarak geçmiştir. XIX. yy da Sert, Seerd, Sört, Sairt olarak kullanılmış, günümüzde ise Siirt olarak benimsenmiştir (Kılıççioğlu, 1992; Seçkin, 2005). Arap kaynaklarında Siirt adı "İs'ird" ya da "Us'ird" olarak geçmektedir. En eski Süryanice metinlerde, Keldani dilindeki biçimine çok yakın bir benzerlikle "Se'erd" olarak yer almaktadır. Başta Encyclopedia of Islam olmak üzere diğer 19. yy batılı kaynaklarında "Sı'ird, Sa'ird, Sert, Sa'erd, Sört, Sö'ört, Sa'irt" gibi oldukça fazla bir çeşitlilikle karşımıza çıkmaktadır. Oysa çağdaş Batılı yazarlar, sanki sözbirliği etmişçesine, Siirt kentinin adını, tek ve en doğru şekliyle "Si'ird" olarak kullandılar (Kramers; Darkot, 1967). Şimdiki Siirt, eski Siirt'in kurulu olduğu sırtlara yamanarak kurulmuş olduğu için Farsça'da Sé-Hirt (üç düğüm, üç tepe ve ya üç tepecik) adı da uygun düşmektedir. Eski Siirt'in kurulu olduğu alanının hemen gerisinde Rasinnebah, Biraffa ve Mevbuk adında üç tepe yer almaktadır. Bu da gösteriyor ki sözü edilen bu son isim kaynağı daha uygun ve geçerli olmaktadır (Özgen, 2003). Siirt şehri Mezopotamya ile Anadolu uygarlıklarının kesiştiği alanda kurulmuştur. Bu nedenle

gösteren ve Güneydoğu Anadolu platosuna açılan az engebeli ve yoğun tarım alanları olarak kullanılan Neojen havzada tarımsal faaliyetlerin yapıldığı ve yer yer konut ve iş merkezlerinin inşa edilmiş olması bu alanların gelecek yıllarda yerleşim yerleri olarak istismak edileceği anlamını taşımaktadır. Şehrin doğu sınırı ise doğal olarak sınırlanmış ve bıçak ile kesilmişçesine Botan vadisi tarafından derince yarılmıştır. Bu alandaki yerleşim şehrin nüvesini (Dumlupınar, İnönü, Ulus, Sakarya mahalleleri) oluşturmaktadır. Şehrin kuzeyi, ulaşım imkânlarının (en azından morfolojik bakımdan uygun olmasına rağmen) su sorunu ve trafik akışının çok zayıf olmasından dolayı gelişme gösterememektedir. Siirt- Pervari- Van (Çatak, Gevaş, Edremit veya Siirt Pervari- Başkale- Hakkâri) karayolunun inşası durumunda yörenin ticari ve ekonomik kalkınması ile birlikte şehrsel fonksiyonların da ciddi bir değişim ve gelişim göstereceği muhakkaktır. Fakat topoğrafik olarak konumu ve Doğu Anadolu Bölgesi ile sağlıklı bir ulaşım ağının olmaması Siirt şehrini “kör nokta veya son durak” konumuna getirmiştir.

Şehrsel gelişmeye en uygun alan daha önce de değinildiği gibi Siirt- Batman karayolunu takip eden (Kurtalan Caddesi) güzergâhtır. Şehrin batıya açılan penceresi konumunda olan bu alanda, her geçen gün konut sayısında artışlar olmakta, caddeler ve sokaklar daha modern bir görünüm kazanmakta ve çok katlı iş merkezleri inşa edilmektedir. Eski yerleşmelerin yakınında kurulan atölyeler, imalathaneler ve diğer küçük sanayi birimleri, şehrin gelişmeye başlamasıyla beraber mahalle içerisinde kalmış ve plansız bir görüntüye neden olmuştur. Bir diğer olumsuz gelişme de şehrin batıya, Kezer çayına doğru uzanım göstermesiyle buradaki tarımsal alanların imara açılması ve tarımsal arazinin amaç dışı kullanılmasıdır.

Kentin fizyonomik gelişiminde göze çarpan özellik, çevre ve az da olsa ilçe yolları boyunca gelişme göstermesidir. Burada etkili olan temel etken ulaşımın ticaret ve ekonomiyi canlandırmasıdır. Bu koşullara göre Homer Hoyt’un sektör teorisine dayandırdığı prensiplere benzer bir gelişim görülmektedir. Bu teoriye göre şehrin fizyonomik gelişimi “ana yollar boyunca merkezden çevreye doğru uzanan sektörel dilimler” halinde olmaktadır (Şekil 4). Şehrin dış dünya ile bağlantısını kuran ve ulaşım ağının en işlek olduğu Batman- Diyarbakır karayolu, şehrin yapısal olarak gelişim göstermesinde birinci derecede etkili olmuştur.

Tarihsel Gelişim

Sami kavimleri, Babil ve Asur İmparatorlukları Siirt’te egemenlik kurmuşlardır. Hurri ve Mitanni krallıklarının egemenlikleri ise 200 yıl kadar sürmüş ve daha sonra Urartu’ların eline geçen Siirt şehri ve yakın çevresi, M.Ö. VII. yy. da Perslerin istilasına uğramıştır. Yaklaşık 300 yıl kadar hüküm süren Persler’in egemenliğini, Büyük İskender’in yapmış olduğu seferler sonucu tüm Anadolu ile birlikte Siirt şehrini de kendi egemenliğine almıştır. Büyük İskender’in ölümünden sonra sırası ile; Selepkaslar, Persler, M. Ö. I. yy da Romalılar, M. S. II. yy da Partlar ve Sasaniler yörede egemenlik kurmuşlardır. Daha sonraki dönemlerde Siirt şehri ve yakın bölge Bizansların

kavimlere ve boylara ev sahipliği yapan Siirt şehrinde tarihi zenginliklerin fazla olmaması ve yapısal olarak gelişmemesi şehrin önemli ticaret yollarına uzak kalmasıyla ilgilidir. Buraya yapılan istilalar çoğunlukla askeri üs veya kuzey ile güney, doğu ile batı arasındaki geçişler için konaklama ve dinlenme yeri olarak kullanılmıştır. Şehrin ilk kurulduğu alan, Şeyhşemu ve Rasinnebah Tepeleridir. Şehrin kuruluş çekirdeğini oluşturan Ulus, Dumlupınar, Karakol, İnönü ve Sakarya mahalleleridir. Giderek artan nüfusa cevap veremeyen bu mahallelerden batıya ve kısmen de kuzeye Aydınlar yolu civarına doğru yerleşmeler gelişmiştir. Buradaki Conkbayır, Çal, ve Alan mahalleleri çoğunlukla 1945'ten sonra nüfuslanmışlardır. Kuzeydeki doğal sınırlar, şehrin gelişimi için olumsuzluk yaratması sonucu 1965'ten sonra tamamen batıya Bahçelievler ve devamındaki 10- 15 yılda da Kooperatif mahallesine yoğun nüfuslanma olmuştur. 1980'li yıllardan sonra Evren mahallesi ve Afet evleri ile toplu konut ve sanayi sitesinin Kezer çayının doğu yamacına kurulmasıyla şehirleşme tamamen batıya kaymıştır (Şekil 4).

Cumhuriyet dönemi öncesi:

Siirt şehrinin tarihi oldukça eskilere dayanmakla beraber nüfusu bu tarihi büyüklüğü ifade edememektedir. Tarih boyunca çeşitli millet ve ırklardan nüfus barındıran Siirt şehrinin M.S. çoğunlukla İslam dininin etkisinde kaldığı tarihi yapı kalıntılardan anlaşılmaktadır. İslam tarihinden önce ve sonraki dönemlerde farklı dini inanışları olan Ermeni, Gregoryan, Keldani, Katolik, Süryani, Yakubi ve Yezidi gibi azınlıklar bulunuyordu. Selçuklu ve Osmanlı imparatorluğu döneminde dini bilimleri ve özellikle din felsefesi üzerine eğitim verilmekteydi. Nitekim Siirt'te XIX. yy sonlarında geleneksel eğitim kurumu olan medreseler ağırlıktaydı. 1888 Devlet Salnamesine göre Siirt şehir merkezinde altmış bir (61) öğrenci bulunmaktaydı. Bunun yanında azınlıkların da ilk ve orta dereceli okulları vardı (Kılıççioğlu, 1992). Evliya Çelebi de ünlü Seyahatnamesinde, Siirt şehrinin zengin kültür ve farklı etnik gruplarına dikkat çekerek, dört mezhebe ait müftülerin görev yaptığını belirtmiştir (Çelebi, 1666; Çev: Zillioğlu, 1978).

1927- 1950 dönemi:

Cumhuriyet döneminin inşa edildiği XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde (1923) il merkezi statüsüne kavuşturulan Siirt şehir merkezinde 1927 nüfus sayımına ikamet eden kişi sayısı 14.566'dır. I. Dünya ve devamındaki Kurtuluş savaşından henüz çıkmış, yıllarca süren savaşların yaralarını sarmaya çalışan Türkiye imkânsızlıklar içinde kıvrılmaktaydı. Ekonomik koşulların çok kötü olduğu bu savaş sonrası dönemde, özellikle erkek nüfusun azalması, tarım ve hayvancılığa bağımlı bir toplum olarak yaşamsal koşulları çok daha derinden etkilemiştir.

Kent kültürüyle geç tanışan Siirt şehri, 1923'te il merkezi statüsüne kavuşturulmasına rağmen pek gelişme sağlayamamıştır. Bu dönemde şehrin merkezi konumunda olan İnönü, Ulus, Sakarya ve Dumlupınar gibi mahallerde sokaklar oldukça dar ve düzensiz olup imar planından yoksundur (Foto 3). 1950'li yıllara doğru Tınaztepe, Batı, Ülkü ve Karakol mahalleri yavaş yavaş

gelişme göstermiştir. Sokaklar insanların ancak geçebileceği genişlikte olup; yerel yönetimlerin imar planlarından çok, mülk sahiplerinin imar ve şehir bilgilerini yansıtmaktadır. Bu dönemde inşa edilmiş mahallelerde cadde özelliği gösteren herhangi bir düzen yoktur. Hiçbir alt yapı ve planlamanın olmadığı bu mahallelerde sağlığı tehdit edici koşullar mevcuttur. Köy ve kent yaşamının iç içe yaşandığı Siirt şehrinin dört bir yanında, geçimini hayvancılıkla sağlayan birçok aile günümüzde de bu faaliyetlerini sürdürmektedir (Foto 4). Mimari yapının, yörenin fiziki koşullarına uygunluk arz ettiği Siirt şehri'nde, kireçtaşının yakılması ile "cas" denilen doğal bir harç (çimento) elde edilirdi. Siirt şehrindeki eski yapıların hemen tümü bu harç ile inşa edilmiştir. Özellikle yukarıda sayılan mahallelerde iyi korunmuş, yıkılmayan veya harabeye dönen yapıların çoğunda cas'ın kullanıldığı görülmektedir. 1940'lı yıllarda Siirt ilinde (Raman'da) petrolün bulunması ve 1944'te demiryolu ağının Kurtalan'a ulaşmasıyla kapalı ekonomik ve toplumsal yapının çözülmesinde ilk kırıldanmalar başlamıştır. Bu dönemde karayolu ulaşımın gelişmesi, Siirt'in Anadolu pazarıyla olan ilişkisini güçlendirmiştir. Türkiye'nin dört bir yanına göç veren Siirt şehri, özellikle Batman'da (Iluh) petrol kuyularının işletilmeye başlanmasıyla, Siirt ve çevre yörelerden buraya büyük göç olmuştur. Böylece Siirt merkez nüfusu 1940-1950 yılları arasında azalma eğilimi göstermiştir.

1950-1970 dönemi:

1950 ve takip eden dönemde karayolu ve demiryolu ulaşım ağının gelişmesi ve şehirlerdeki çekiciliğin de etkisiyle kırsal kesimden artan göçlerle giderek büyüyen ve gelişen şehirleşme olgusu, tüm Türkiye'de olduğu gibi Siirt'te de etkisini göstermiştir. 1950-1970 yılları arasında Siirt şehir nüfusunun % 100'e yakın artış göstermesi kentsel özelliklerin nüfusun çekiciliği üzerindeki etkisine bir örnektir (Tablo 1).

Tablo 1. Siirt şehir merkezinde nüfusun gelişimi (1997* nüfus sayımı değil, nüfus tespitidir)

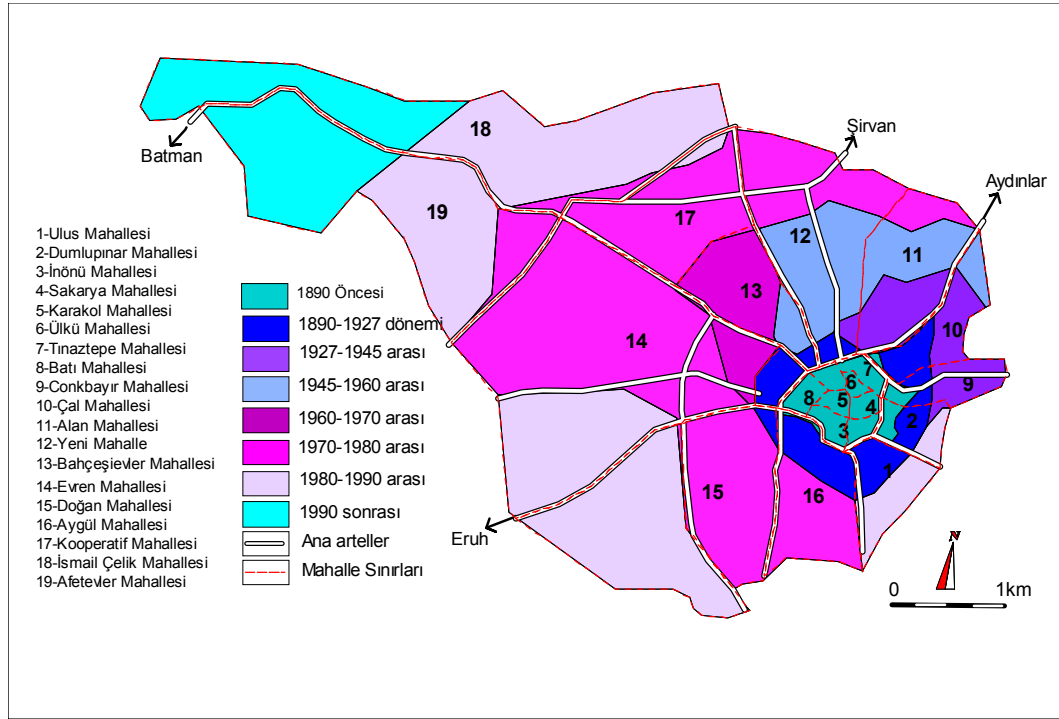
S. Yılı	1927	1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1997*	2000
Nüfus	14566	16039	17086	16210	15580	20819	22944	25480	29544	35634	42291	53884	68320	104475	98281

Kaynak: İl nüfus müdürlüğü verileri.

Şehirsel fonksiyonların önemli unsurlarından olan ana cadde ve bulvarların açılması bu dönemde planlanmıştır. 1954'te Siirt Lisesinin eğitim ve öğretime başlaması, 1957'de Botan regülatör tesisinin hizmete girmesi ile şehrin su ihtiyacının büyük bir bölümü karşılanmıştır. Bu döneme kadar cadde niteliğinde olmayan fakat dönemin koşullarına göre cadde olarak anılan Cumhuriyet Caddesi, şehrin en işlek alanıydı. Atölyeler, giyim, gıda ve iş merkezlerinin burada yer alması nüfusun burada yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu dönemde Şehrin gelişimi Rasinnebah ve Şeyhşemu tepelerinden plato yüzeyine doğru gelişim göstermiştir. Bu dönemde inşa edilen Aydınlar ve Cengiz Topel caddeleri şehrin nüvesi haline gelmişlerdir.

1960'lı yıllara doğru şehir merkezinin plato yüzeyine doğru gelişim göstermesiyle birlikte bu alanda düzenli ve eski mahallelere göre daha planlı yapılaşmalar gelişmiştir. Bu dönemde

Conkbayır, Alan, Tınaztepe ve Doğan mahalleleri gelişimlerinin büyük bir bölümünü tamamlamışlardır. 1970’li yıllara doğru Bahçelievler, Yeni ve Evren mahalleleri imara açılan tarım alanlarıydı (Şekil 4). Şehrin en işlek ve en yoğun nüfuslu caddelerinden biri olan Güres caddesi de bu dönemin sonlarına doğru imara açılmıştır. Bu döneme kadar şehrin en önemli tarımsal alanlarından olan plato yüzeyinin imara açılması da şehirleşmenin ayrı bir problemlili yönünü oluşturmaktadır. Şehrin genel hatlarıyla güneybatı, kuzeybatı ve özellikle batıya doğru gelişim göstermesi morfolojik yapı ile ulaşım faktörünün yerleşim birimlerinin gelişimi üzerindeki etkisini göstermektedir.

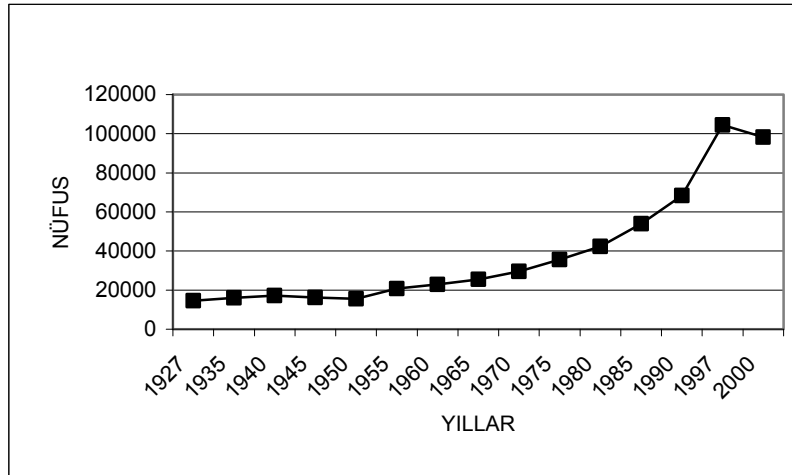
Şekil 4. Siirt şehrinin dönemlere göre alansal gelişimi

1970 sonrası dönem:

Siirt, Türkiye’de, nüfus artış hızının en yüksek olduğu şehirlerden biridir. 1970 yılındaki nüfus sayımında 29.544 olan şehir nüfusu 1990 sayımında 68.320 kişi olarak belirlenmiştir. Şehir nüfusunun bu süre içinde bu kadar artış göstermesi ekonomik politikalarla ilgilidir. 1960’lı yıllardan sonra Türkiye’de uygulanan planlı ekonomik programların etkisiyle gelişme gösteren Türkiye ekonomisi Siirt şehrinde de etkisini göstermiştir. Hızlı ve önceki dönemlere göre daha düzenli yapılaşmanın geliştiği, şehir stadyumunun yapıldığı, Sosyal Sigortalar hastanesinin hizmete açıldığı ve en önemlisi Dicle Üniversitesine bağlı Siirt Eğitim Enstitüsünün faaliyete geçtiği bu

dönemde yaşam standartlarının artmasıyla şehir, civardaki kırsal nüfus için bir cazibe merkezi olmuştur.

Kent kültürü ile kırsal kültürün iç içe girdiği Siirt'te şehirlileşme ile ilgili problemler mevcuttur. Siirt'i dış dünyaya bağlayan ve modern şehrin imar planına göre inşa edilen Kurtalan caddesi ve güzergahı boyunca şehirleşme hızla gelişmektedir. Önceki dönemlere göre çok daha düzenli ve planlı bir gelişme gösteren Bahçelievler, Yenimahalle ve Kooperatif mahalleleri şehrin en modern bölgelerini oluşturmaktadır. Bu alanlardaki kent dokusu modern şehir havası vermektedir. Fakat 1990'lı yıllara doğru bölgenin içinde bulunduğu koşulların yarattığı göç dalgası ile kırsal alanlardan şehir merkezine ciddi nüfus akımı olmuştur. Çevre köy ve ilçelerden şehir merkezine göçün arttığı bu dönemlerde, şehir atmosferine hazır olmayan veya uyum problemi yaşayan insanlar kent kültürü ve yaşamı üzerinde olumsuz etkiler yapmışlardır. Kırsal alandaki yaşam tarzını olduğu gibi kente taşıyan bu insanlar uyum ve asayiş problemlerinin ortaya çıkmasına neden olmuşlar, kent yaşamına uyum sağlamada güçlük çekmişlerdir. Çoğunlukla şehrin varoşlarına yerleşen bu nüfusun eğitim ve ekonomik sıkıntılardan dolayı şehirdeki yaşama uyum gösteremeyip kırsal yaşam kültürünü devam ettirdikleri görülmektedir. Ulus, Dumlupınar, Conkbayır, Çal, Alan ve Evren gibi mahallelerde yüzlerce aile hala hayvancılıkla uğraşmaktadır.

Şekil 5. Cumhuriyet döneminde Siirt şehrinde nüfusun gelişimi

1990'lı yılların ilk yarısında sosyal sıkıntılardan dolayı Siirt sürekli göç almıştır. 1997 yılı nüfus tespiti verilerine göre şehir nüfusu bulunulan yere göre 107.067, ikametgah adresine göre ise 104.475 kişi olarak tespit edilmiştir. 2000 yılı nüfus sayımlarında ise Siirt şehir nüfusu 98.281 kişidir. 1997 yılı verilerine göre şehir nüfusunun ciddi bir düşüş göstermesinin nedeni, ekonomik sıkıntılar ve işsizliğe bağlı olarak kentin dışına göç vermesidir. Özgür, (1998)'in de belirttiği gibi bu yıllarda Türkiye'de en önemli göçü, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi vermiştir. Göç verilen

başlıca iller İstanbul, Adana, Ankara, Mersin, İzmir, Hatay'dır. Bunun yanında az da olsa bazı illerden Siirt'e nüfus hareketi olmuştur. Bu illerin başında yine İstanbul olmak üzere Adana, Kahramanmaraş ve Bitlis gelmektedir (Gözenç ve Gümüş, 1992).

Bugünkü Durum

2000'li yıllarda istikrarlı koşulların sağlanması ile az da olsa şehirden kırsala doğru göçler olmuş ve birkaç yıl önce kırsal alandan göç edip kentin varoşlarına yerleşmiş nüfus, ciddi geçim sıkıntısı ve kültürel uyumsuzluğa dayanamayıp şehirden kırsala doğru tersi (geri) bir göç hareketine başlamıştır. Tümertekin ve Özgüç (1997) ile Sergün (1993)'ün de belirttikleri gibi, göçlerin meydana gelmesinde itici ve çekici faktörler rol oynamaktadır Şehirdeki nüfusun hızla artması, istihdam alanlarının olmaması ve kültürel uyumsuzluk gibi çeşitli sorunlar yoksulluğu beraberinde getirmiştir. Bundan dolayı hayat şartlarının daha uygun olduğu düşünülen kırsal alanlara doğru geri göçler gerçekleşmiştir. Bazen de daha büyük şehirlere göç edip hayat şartlarını buralarda iyileştirmeyi düşünmüşlerdir. Türkiye'nin 1980'li yılların başındaki ekonomik politikalarına bağlı olarak bir çok şehirde olduğu gibi Siirt'te de çok sayıda iş adamı yatırım amacıyla teşvik kredisi almış, fakat bu girişimler sonuçsuz kalmıştır.

Siirt'te istihdam alanlarının yaratılarak, işsizliğin azaltılması ve şehrin kalkınması adına 1982– 1996 yılları arasında bölgeye verilen toplam teşvik kredisinin % 9,5'ini alan müteşebbislerin yukarıda da değinildiği gibi yöreye katkılarında çok zarar verdikleri görülmektedir. 1982 yılında şehir merkezinde faal bulunan sanayi kuruluşu sayısı 3 iken (işçi sayısı 10 ve daha fazla); 1996 yılı itibari ile bu rakam 1'e düşmüştür (Işık, 2000). Gerek İl Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü verilerine göre, gerekse şehir merkezinde yapılan araştırmalarda istihdam ettiği işçi sayısı 10'dan fazla olan fabrika sayısının 2'dir. Bunlara ek olarak, çalıştırılan bir çok atölye olmasına rağmen istihdam edilen işçi sayısı çok sınırlıdır. Dolayısıyla Siirt şehrinde yeterli alt yapı, kalifiye eleman ve sanayi tesislerinin açılmaması, işsizlik problemini ciddi boyutlara taşımaktadır. Siirt'te açılan tesisler de pazar payı bulamayarak kapanmak zorunda kalmaktadır. Süt fabrikası, Kızılay Yem fabrikası, Tarlak Yem fabrikası, Geliş Tekstil Anonim Şirketi, Fıstık İşleme Tesisi, Siirt Maden Sanayi ve Ticaret A.Ş., Kayhan Un Fabrikası bunlara örnek verilebilir (1999 Yılı Ekonomik ve Ticaret Durumu, 2000). Bütün bu olumsuzlukların sebebi yukarıda da değinildiği gibi arz-talep olayıdır. Siirt'te açılan bir tesis ile yılda milyonlarca ton üretim yapan bir mega tesisin aynı koşullarda rekabet etmesi beklenemez. Alt yapı, gelir-gider dağılımı ve pazar durumu gözetilmeden açılan böyle küçük ölçekli yatırımlar sonuçsuz kalmaktadır. Kısacası Siirt'teki tesisler hem sermayeleri bakımından hem de rakipleri kadar pazar payına sahip olmadıklarından piyasada tutunamayıp kapanmak zorunda kalmaktadır. Böylece şehrin nüfus için bir cazibe merkezi durumuna gelmesi veya yeni istihdam alanlarının oluşması söz konusu olmamaktadır. Dolayısıyla Siirt şehrini, Özçağlar (2003)'in belirttiği gibi barındırdığı nüfusun ihtiyaçlarını karşılayamayan

belediye örgütlü yerleşmeler kategorisine almak mümkündür. Siirt şehri; programsız ve işlevsiz yerel yönetimlerle kontrolsüz göçler sonucu herhangi bir alt yapı ve istihdam alanına sahip olmayan çarpık kentleşme olgusu ile yakın çevresinin pazar ihtiyacını gidermek yerine, ihtiyacı giderilen bir şehir yapısı kazanmıştır. Dolayısıyla Siirt şehri çevresindeki birimlerin pazar ihtiyacını karşılayamamaktadır. Tam tersine ihtiyaçlarını başka pazarlardan karşılayan bir şehir durumundadır.

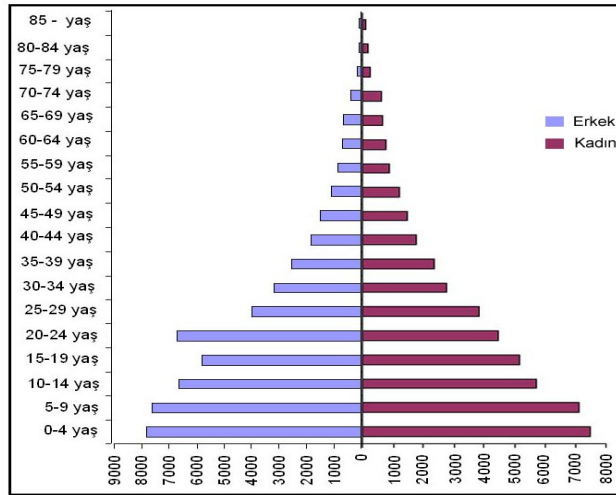
Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Yapısı

Siirt şehrinde 0- 6 yaş grubu nüfus (% 4,6) oldukça yüksektir. Şehrin nüfus piramidi ile gelişmişlik düzeyi arasında sıkı bir ilişki görülmektedir. Özellikle 0- 6 yaş grubundan 50’li yaşlara kadar düzgün bir piramidin olması şehrin çeşitli yaşam standartlarına (eğitim, sağlık, belediye ve çeşitli sosyal hizmetleri) yeteri kadar sahip olmadığını göstermektedir. 20-24 yaş dilimindeki fazlalık ise şehirdeki asker ve eğitim fakültesinde okuyan öğrenci nüfusuyla ilgilidir (Şekil 6).

Tablo: 5. Siirt şehrinde nüfusun yaş gruplarına ve cinsiyete göre dağılışı

Yaş Grubu	0-4 yaş	5-9 yaş	10-14 yaş	15-19 yaş	20-24 yaş	25-29 yaş	30-34 yaş	35-39 yaş	40-44 yaş	45-49 yaş	50-54 yaş	55-59 yaş	60-64 yaş	65-69 yaş	70-74 yaş	75-79 yaş	80-84 yaş	85-89 yaş
Erkek	7807	7611	6619	5814	6702	3988	3180	2564	1828	1505	1100	833	668	651	400	160	68	67
Kadın	7463	7109	5723	5159	4458	3806	2780	2352	1767	1457	1212	880	740	643	633	265	151	109
Toplam	15270	14720	12342	10973	11160	7794	5960	4916	3595	2962	2312	1713	1408	1294	1033	425	219	176

Kaynak: DİE, 2000 yılı verileri

Şekil 6. Siirt şehri nüfus piramidi (2000 yılı verilerine göre)

Tarihsel, demografik ve yapısal gelişmelerin ortak sonucu olarak Siirt şehrinde iş alanlarının çoğalması, ekonomik yatırımlar, ulaşım, tarım, sanayi, yapılaşma ve yapı sektöründeki gelişmeler ile hizmet sektörünün artması beşeri faaliyetlerin şehrin gelişimi üzerindeki olumlu sonuçlarıdır.

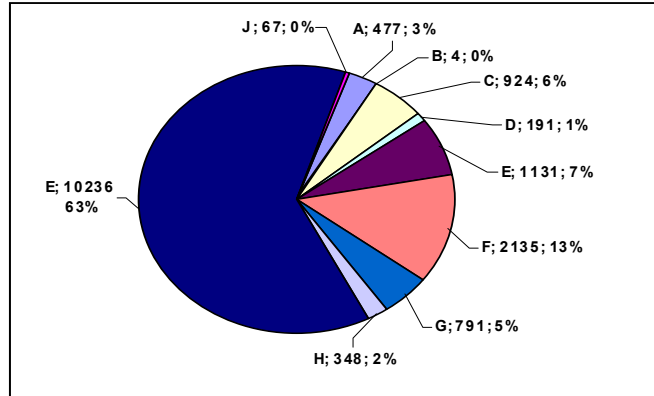
Yüzyıllarca değişik topluluklara, uygarlıklara ev sahipliği yapmış olan Siirt şehri sürekli gelişim göstermişse de savaşlarda büyük tahribatlar görmüş ve gelişimi aksamıştır. Tarihsel gelişimde de değinildiği gibi çoğunlukla islam kültürünün motiflerini taşıyan tarihi yapılar (camiler, medreseler ve çeşmeler) Siirt şehrinin tarihsel gelişim evreleri için birer örnek oluşturmaktadır.

Şehirleşmenin gelişim evreleriyle birlikte çeşitli ekonomik faaliyet alanları ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında özellikle toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler % 63 ile en kapsamlı ekonomik faaliyet alanını oluşturmaktadır (Tablo 3; Şekil 7).

Tablo 3. Siirt'te istihdam edilen nüfusun cinsiyet ve ekonomik faaliyet alanlarına göre dağılımı

Ek. Faaliyet Türü	Ziraat, Avcılık Ormancılık Balıkçılık (A)		Madencilik ve Taş Ocaklığı (B)		İmalat Sanayi (C)		Elektrik ve Su (D)		İnşaat (E)		Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller (F)		Ulaştırma haberleşme ve depolama (G)		sigorta taşınmaz mallara ait işler ve kurumları toplumu hizmetleri sosyal ve kişisel hizmetler (H)		İyi tanımlanmamış faaliyetler (J)		Toplam			
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K		
Nüfus	421	56	4	-	872	52	186	5	1127	4	2110	25	771	20	320	28	9369	867	60	7	14440	1064

Kaynak: DİE 2000 yılı verileri

Şekil 7. Siirt'te istihdam edilen nüfusun ekonomik faaliyet alanlarına göre dağılımı

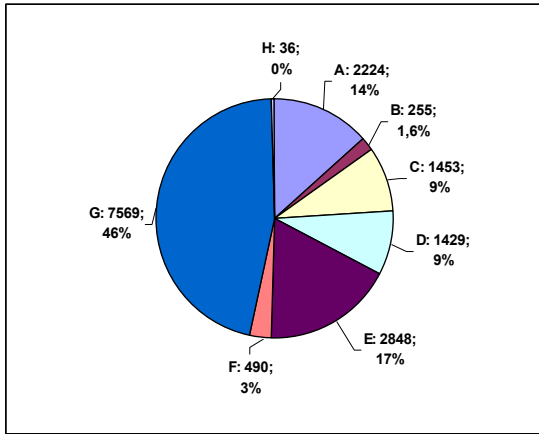
İkinci sırada ise % 13 ile toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller gibi aktiviteler nüfusun ekonomik faaliyet alanını kapsamaktadır. Şehirleşmenin yapısal gelişiminin sonucu olarak önemli gelişme kaydeden inşaat ve imalat sanayi kollarının ekonomik faaliyete yansması ise % 7 ve % 6 civarındadır. Ziraat, avcılık, ormancılık, balıkçılık gibi ekonomik faaliyetler istihdam edilen nüfus içinde % 3 iken, mali kurumlar, sigorta taşınmaz mallara ait işler ve kurumları ile yardımcı iş hizmetlerin Siirt şehrindeki istihdam oranı % 2 civarındadır. Kentsel yapıların pek gelişemediği Siirt'te, ekonomik faaliyet durumuna göre istihdam edilen kadın nüfusun % 7 olması, yörenin kapalı bir kültüre sahip olması ve ekonomik gelişmişlik durumu ile yakından ilgilidir.

İstihdamın en yüksek olduğu; “tarım dışı üretim faaliyetlerinde çalışanlar ve ulaştırma makinelerini kullananlar” % 46 ile ilk sırayı alırken; hizmet işlerinde çalışanlar % 17 ile ikinci sırayı almaktadır (Tablo: 4; Şekil 8). Tarım, hayvancılık, ormancılık, balıkçılık ve avcılık işlerinde çalışanlar ile müteşebbisler, direktörler ve üst kademe yöneticileri ise sırasıyla %3 ve % 2 ile yapılan işin niteliğine göre nüfusun en az istihdam edildiği alanlardır. Tarım dışı üretim faaliyetleri ve ulaştırma hizmetlerinde çalışan nüfusun istihdam edilen nüfus içinde en yüksek paye sahip olması şehirleşme sürecinin nitelikleri arasında görülmektedir. Siirt şehrinde tarım, hayvancılık ve ormancılık gibi daha çok kırsal kökenli olan istihdam alanlarının en az nüfus ihtiva etmesi de yine kentleşme sürecinin bir basamağı olarak açıklanabilir.

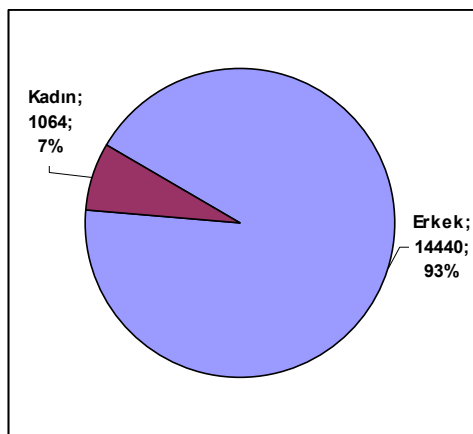
Tablo: 4. Siirt şehrinde istihdam edilen nüfusun yapılan iş ve cinsiyete göre dağılımı

Yapılan iş	İlmi ve teknik elemanlar serbest meslek sahipleri ve bunlarla ilgili diğer meslekler (A)		Müşebbisler, direktörler ve üst kademe yöneticileri (B)		İdari personel ve benzeri çalışanlar (C)		Ticaret ve satış personeli (D)		Hizmet işlerinde çalışanlar (E)		Tarım, hayvan- etlik, ormancılık balıkçılık ve avcılık işlerinde çalışanlar (F)		Tarım dışı üretim faaliyetlerinde çalışanlar ve ulaştırma makineleri kullananlar (G)		Bilinmeyen (H)		Toplam	
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
Nüfus	1622	602	242	13	1249	204	1415	14	2742	106	435	55	7500	69	35	1	15260	1064

Kaynak: DİE, 2000 yılı verileri

Şekil 8. Siirt şehrinde istihdam edilen nüfusun yapılan iş alanlarına göre dağılımı

Şekil 9. Siirt şehrinde istihdam edilen nüfusun cinsiyete göre dağılımı

Siirt şehrinde istihdam edilen nüfusun yapılan iş ve cinsiyete göre dağılımında da ciddi dengesizlikler görülmektedir. Bu alanda istihdam edilen toplam nüfusun % 93'ü erkek, % 7' si ise kadınlardan oluşmaktadır (Şekil 9). İş gücünde olmayan nüfusun en belirgin özelliği % 33 ile ev kadınları ve % 29 ile 0- 6 yaş grubu nüfus oranının yüksek olması, şehrin çeşitli ekonomik

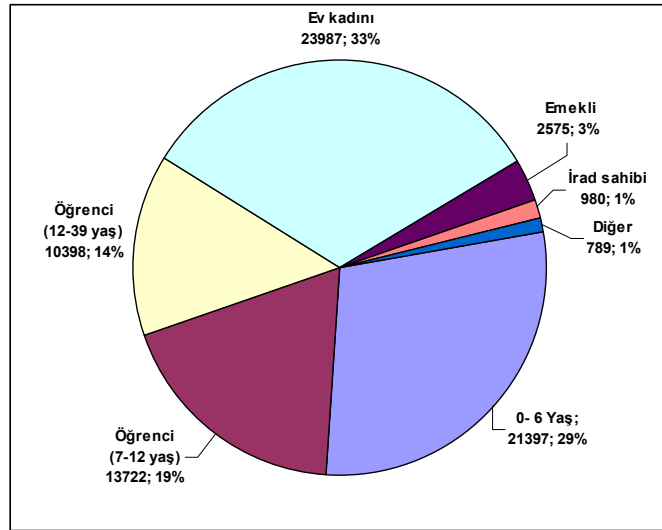

fonksiyonel özelliklerden tüketici grubun artmasına neden olmaktadır (Çizelge 5; Şekil 10). Emekli nüfusun (% 3) ve irad sahibi nüfusun (% 1) çalışmayan veya işgücünde olmayan nüfus içindeki yüzdelik dilimlerinin düşük olması da şehrin gelişme düzeyinin düşük olduğunu göstermektedir. İlk (% 19) ve orta-yüksek öğretime kayıtlı öğrencilerin (% 33) çalışmayan nüfus içindeki oranları ev kadınları ile aynı yüzdelik dilime sahip olması şehirde ikamet eden ve çalışmayan nüfusun oranını arttırmaktadır.

Çizelge 5. İş gücünde olmayan nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı

İşgücü	0- 6 yaş		Öğrenci (7- 11 Yaş)		Öğrenci (12- 39 yaş)		Ev kadını		Emekli		İrad sahibi		Diğer		Toplam		
	E	K	E	K	E	K	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
Nüfus	10985	10412	7251	6471	7098	3300	23987	2368	207	903	77	764	25	29369	44479		

Kaynak: DIE, 2000 yılı verileri

Şekil 10. İş gücünde olmayan nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı

Ekonomik fonksiyonlar

Şehrin kurulu olduğu morfolojik yapı ve ulaşım imkanlarının kuzeye ve doğuya kapalı olmasından dolayı ulaşım ve ticaret ağı daha çok batı ve az da olsa güneye yönelim göstermiştir. Ulaşım ağının sınırlı olması şehrin gelişimi üzerinde olumsuz etki yapmıştır. Nitekim Siirt şehir merkezinden, topografyanın ulaşımına uygun imkanlar sağladığı batı yönündeki yerleşmelere yönelik yolcu akışı daha fazladır (Tablo 6; Şekil 11). Günlük ortalama yolcu sayısının fazla olduğu diğer bir yerleşme olan “Aydınlar” kent merkezine çok yakın olduğundan günlük yolcu akışı fazla ve ticari ilişkileri daha yoğundur.

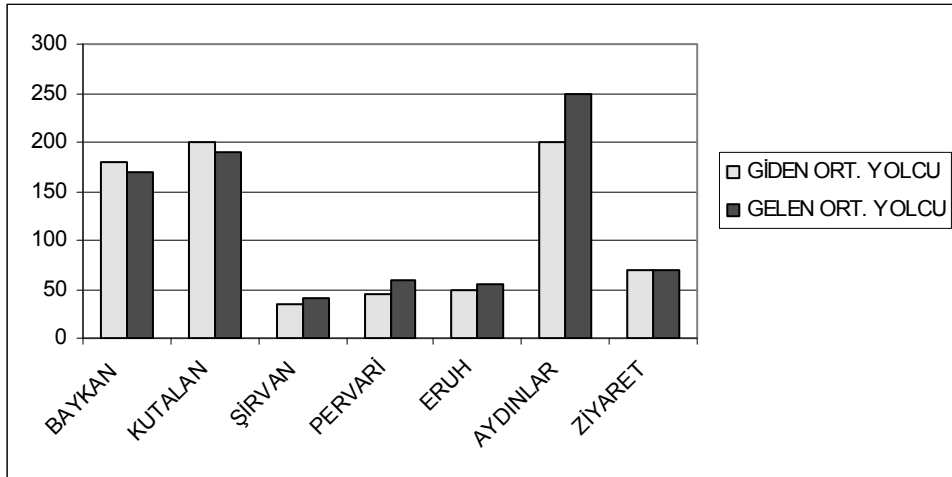
Çevre illerden en çok Batman ve Diyarbakır’a yolcu akışı vardır (Tablo 7; Şekil 12). Bunun nedeni her iki kentin Siirt’e göre gelişen ve büyüyen, birçok ihtiyaca cevap verebilen bölgesel çekim özelliğine sahip olmalarıdır. Yine yaz ve kış mevsimlerindeki oranlar değişmekle beraber

İstanbul, Mersin, Ankara, İzmir, Marmaris ve İskenderun'a önemli miktarda yolcu akışı gerçekleşmektedir. Yaz aylarında artan bu seyahatlerin işgücü hareketi ağırlıklı olduğunu belirtmek gerekir.

Tablo 6. Siirt'den çevre ilçe merkezleri ve beldelere günlük ortalama giden ve gelen yolcu sayısı

	Giden Ortalama Yolcu	Gelen Ortalama Yolcu
Baykan	180	170
Kurtalan	200	190
Şirvan	35	40
Pervari	45	60
Eruh	50	55
Aydınlı	200	250
Ziyaret	70	70

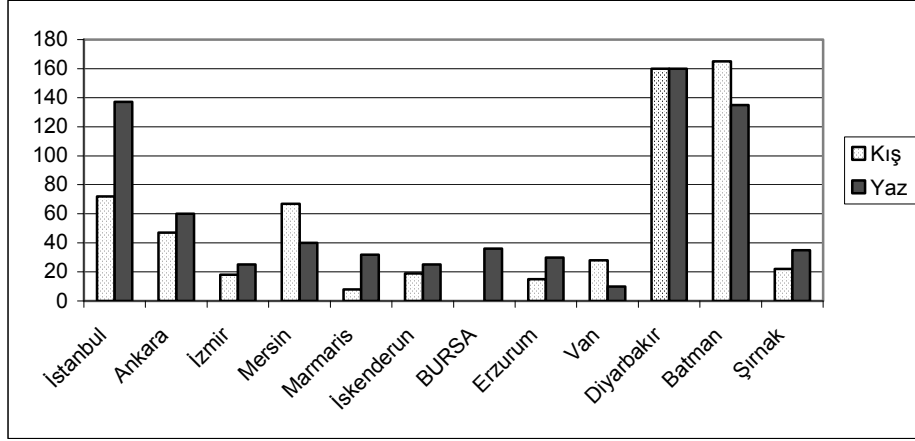
Kaynak: 2005 belediye verileri

Şekil 11. Siirt şehrinden çevre ilçe merkezleri ve beldelere günlük ortalama giden ve gelen yolcu sayısı

Tablo 7. Siirt şehrinden diğer illere yaz ve kış aylarında günlük ortalama giden yolcu sayısı

	Kış	Yaz
İstanbul	72	137
Ankara	47	60
İzmir	18	25
Mersin	67	40
Marmaris	8	32
İskenderun	19	25
Bursa	0	36
Erzurum	15	30
Van	28	10
Diyarbakır	160	160
Batman	165	135
Şırnak	22	35

Şekil:12. Siirt şehrinden diğer illere yaz ve kış aylarında günlük ortalama giden yolcu sayısı

Arazinin dağlık olması ve sanayinin gelişmediği yörede başlıca geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Son yıllarda hayvancılık sektörünün gerekli yardım ve desteği yitirmesi sonucu (özellikle et ve canlı hayvan ithalatı) köylüler önemli derecede zarara uğramış ve bunun sonucu, yörede, hayvancılık sektörü önemli derecede kan kaybetmiştir. Tiftik keçisinin yününden dokunan ünlü Siirt battaniyeleri ve seccadelerinin ünü yurt dışına kadar yayılmıştır. Şehir merkezinde, geçimini battaniye ve seccade gibi dokuma tezgahlarında sağlayan önemli bir nüfus kitlesi mevcuttur.

Şehir yakın çevresinde ise en önemli geçim kaynağı fıstık üreticiliğidir. Yıllık ortalama 2000– 2500 ton fıstık üretimi, sanayinin gelişemediği Siirt şehri için vazgeçilmez bir ekonomik kaynaktır. Fıstık işleme atölyelerinde fıstık atıkları ve menengiç ağacının meyvesinden (aşılammamış fıstık ağacı) elde edilen bittim (banyo sabunu) da önemli bir geçim kaynağı niteliğindedir. Küçük ölçekli sanayi atölyelerinin dışında şehrin ihtiyacını karşılayacak düzeyde ve büyüklükte sanayi kuruluşları yoktur. Yukarıda da değinildiği gibi sabun, doğrama, et kombinasyonu, dokuma, un ve birkaç metal üretim atölyesi dışında şehrin gelişmesi ve kalkınması üzerinde etkili olan herhangi bir sanayi kuruluşu bulunmamaktadır. Şehrin kalkınması ve gelişimi üzerinde etkili olan hava alanı (ulaşımı), modern dünyaya ulaşmanın beşeri faaliyetlerinden biridir. Kezer çayının batı yakasında bulunan hava alanının güneyinde ve kent merkezine 12 km uzaklıkta kurulan ve foul- oil ile çalıştırılan termik santralin, Siirt şehri ve yakın çevresindeki yerleşim birimlerinin enerji ihtiyacını karşılaması bakımından önemlidir. Fakat çevresel etkileri dikkate alındığında olumsuz sonuçları da yok değildir. Siirt şehrinin gelişmesinde birinci derecede etkili olan, cadde ve sokaklarda kalabalığın oluşması ile şehir havasını veren en önemli beşeri faktör, 1982 yılında açılan ve ortalama 3000 öğrenci kapasiteli Dicle Üniversitesine bağlı Siirt Eğitim fakültesidir. Yaz mevsiminde okulların tatil olmasıyla sessiz ve sakin bir

manzaraya bürünen kent, sonbaharda okulların açılması ile tekrar canlılık kazanmakta ve ekonomik alanda olumlu bir hareketliliğe neden olmaktadır.

Sonuç

Siirt şehrinin kurulmasında ve gelişmesinde doğal ortam koşulları birinci derecede denetleyici rol oynamıştır. Şehrin ilk kurulduğu Şeyhşemu ve Rasinnebah Tepelerinin batı yamacından Kezer çayına doğru uzanan aşınım yüzeyinin tarıma imkan sağlaması ve su kaynaklarının varlığı şehrin kuruluş yerinde etkili olmuştur. Yerşekilleri, özellikle Botan Vadisi Şehrin fizyonomik gelişiminin sınırlı ve sadece batıya yönelik olmasına neden olmuştur. Doğal faktörlerin yanı sıra özellikle 16. yy'dan sonra dinsel yapıtların yöredeki varlığı ve tarihsel gelişim süreçleri şehrin gelişimi üzerinde olumlu etkiler yapmıştır.

Fiziki koşullarından dolayı korunaklı bir sınır yerleşmesi fonksiyonu üstlenen Siirt ve yakın çevresi tarih boyunca daha çok Mezopotamya uygarlıklarının denetiminde kalmıştır. Doğu ve batı kültürünü birleştiren yolların Siirt'ten geçmesi, yörenin zengin bir mirasa sahip olmasını sağlamıştır. Bu merkezilik aynı zaman da Siirt şehrinin kültürel mozağının gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Doğu ile batı ve kuzey ile güneyin kesiştiği/ birleştiği bir konumda olmasına rağmen Siirt şehri, 19. yy'dan sonra gelişen ve değişen koşullara ayak uyduramayarak bu kez coğrafi konumunun dezavantajlarını yaşamaya başlamıştır.

Bugün için kentsel ve ekonomik anlamda birçok problem yaşayan Siirt şehrinin gelişmesinin ilk ve en önemli koşulu, Siirt- Van- Hakkâri karayolu ağının kurulması ve Şırnak ile olan ulaşım ağının bir an önce canlandırılmasını sağlamaktır. Ulaşım ağının gelişmesiyle canlanacak olan ticaret ağı Siirt şehri hem yapısal hem de ekonomik bakımdan gelişmeye zorlayacaktır. Siirt'in doğusunda Van ve Hakkâri merkezine kadar yerleşim birimlerinin yok denilecek kadar az olması veya var olan yerleşim birimlerinin de gelişme gösterememesinin nedeni ulaşım açısından yoksun olmaları ile ilgilidir.

Bu çalışmada çıkan sonuçlar gösteriyor ki, Coğrafi konumun bir kentin gelişmesinde belirleyici olan rolü zamana ve ihtiyaçlara göre değişmektedir. Bugün için “Kör nokta veya son durak” olarak tabir ettiğimiz Siirt şehrinin coğrafi konumu tarihi dönemde cazibe nedeniydi. Bugün ise özellikle ulaşım fonksiyonundan dolayı kentin gelişmesi çevredeki merkezlere göre oldukça geri kalmıştır. Şehrin doğal engellerden dolayı doğu ve güney hinterlandının da zayıf olması geliştirme ve yatırım araçları yönünden çekici olmaktan çıkarmaktadır.

Foto 1. Siirt şehrinin güneyden (Gökçedağ'dan) görünüşü. Şehrin ilk kurulduğu tepeliklerden platoya (tarımsal alanlara) doğru gelişimi tarımsal alanları tehdit etmektedir.

Foto 2. Şehrin doğu- güneydoğusunda dar ve derin bir kanyon vadi oluşturan Botan Çayı, şehrin bu yöne doğru gelişimini engellemektedir.

Foto 3. Kent Nüvesi İkiztepe Çevresinden bir görünüm. Geride Sadak Antiklinali.

Foto 4. Siirt caddelerinde zaman zaman kırsal yaşam tarzıyla kent yaşamını iç içe görmek mümkündür.

Kaynaklar

- DARKOT, B., 1967, İslam Ansiklopedisi, Cüz 28, S. 620, İstanbul
- DİE, 2000, Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Özellikleri (56- Siirt)
- DİNLER, Z., 2001, Bölgesel İktisat, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa
- ÇELEBİ, E., 1666, Seyahatname, Çev: ZİLLİOĞLU, M., 1978, Cilt: 3-4, İstanbul
- GÖNEY, S., 1995, Şehir Coğrafyası – I, İstanbul Üniversitesi Yayın No. 3908
- GÖZENÇ, S. - GÜMÜŞ, E., 1992, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde göç olayları (1975 – 1985), İ. Ü. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni No: 9
- GÜNEY, E., 2000, Antik Çağ Türkiye Tarihi Coğrafya Bölgeleri. Bilgili Yayın & Yapım, İstanbul
- İŞİK, Ş., 2000, Türkiye’de sanayi faaliyetlerinin dağılımında meydana gelen değişimler (1982 – 1996), Ege Coğrafya Dergisi, No: 11
- KILIÇÇIOĞLU, C., 1992, Her Yönüyle Siirt, Kadioğlu Matbaası, Ankara
- KRAMERS, J. H. 1967, Encyclopedia deL’İslam, C. IV, S. 211, Libraire C. Klinic Sieck Paris
- ÖZÇAĞLAR, A., 2003 Coğrafya’ya Giriş, Hilmi Usta Matbaacılık, Ankara
- ÖZDEMİR, M. A., 1996, Türkiye’de büyük yerleşme alanlarını seçiminde jeomorfolojik esaslar, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 2,
- ÖZDEMİR, M. A- KARADOĞAN, S., 1996, Türkiye’de il merkezlerinin coğrafi mekanla ilişkileri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 2,
- ÖZGEN, N., 2003, Siirt Şehri ve Yakın Çevresinin Doğal Ortam Özellikleri, Siirt Valiliği Yayınları No: 2
- ÖZGÜR, E. M., 1998, Türkiye Nüfus Coğrafyası, Ankara
- SEÇKİN, B. S., 2005, Başlangıçtan Günümüze Siirt Tarihi, İstanbul Siirtliler Derneği, İstanbul
- SERGÜN, Ü., 1993, Türkiye’de kır nüfusunun yükselti kademelerine göre dağılışı, İstanbul Üniversitesi, Coğrafya Dergisi, No: 4
- Siirt il Yıllığı; 1998, Siirt Valiliği, Siirt
- Siirt ili 1999 Yılı Ekonomik ve Ticaret Durumu; 2000, Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, Siirt
- Siirt İli Arazi Varlığı; 1990, Toprak Su Genel Müdürlüğü, Ankara
- Siirt Turizm Envanteri; 1991, Siirt Valiliği İl Turizm Müdürlüğü, Siirt
- SÖZER, A. N., 1984, Güneydoğu Anadolu’nun doğal çevre şartlarına coğrafi bir bakış, Ege Coğrafya Dergisi, No: 2
- TÜMERTEKİN, E., 1973, Türkiye’de şehirleşme ve şehrsel fonksiyonlar, İstanbul Üniversitesi yayını No: 1840/ 72
- TÜMERTEKİN, E. ve ÖZGÜÇ, N., 1997, Beşeri Coğrafya İnsan– Kültür– Mekan, Çantay Kitabevi, İstanbul
- UĞUR, A., 2003, Aydın şehrinin kuruluş ve gelişme evreleri, Coğrafi Bilimler Dergisi, C. 1, S.

BASKİL HAVZASI'NDA (ELAZIĞ) DOĞAL ORTAM ÖZELLİKLERİNDEN KAYNAKLANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

*Problems Associated with Natural Environment Features In Baskil Basin
(Elazığ) And Proposal For Solution*

Murat SUNKAR¹, Saadettin TONBUL^{**}

ÖZET

Bu çalışmada, Baskil Havzası'nda doğal ortam özelliklerinden kaynaklanan sorunlar ve çözüm önerileri değerlendirilmiştir. Baskil Havzası, Elazığ'ın batısında, kuzeyde Hasan Dağı, güneyde Bulutlu Dağı arasında yer almaktadır. Güneydoğu Toroslar üzerinde yer alan bu havza, kuzey ve güneyden sol yanal, batıdan sağ yanal atımlı faylarla sınırlandırılmıştır. Baskil Havzası, bu fayların hareketine bağlı oluşmuş pull-apart tipinde bir havzadır. Havzada doğal özelliklerden kaynaklanan önemli sorunlar yaşanmaktadır. Bunların başında deprem, kütle hareketleri, çığ, sel ve erozyon olayları gelmektedir. Bu sorunlar litoloji, tektonik ve iklime bağlı olarak ortaya çıkmıştır.

Anahtar kelimeler: Baskil Havzası, Hasan Dağı, Pull-Apart havza, Doğal sorunlar

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the problems associated with natural environment features in Baskil basin and to suggest the solutions. Located on Southeastern Taurus, Baskil basin stand between Hasan Mountain at north and Bulutlu Mountain at south. This basin has been lined off by Left Lateral Strike-Slip Faults at north and south, and Right Lateral Strike-Slip Faults at west. Baskil basin is a pull-apart basin formed by these faults' movements. Depend on natural characteristics of basin several serious problems occur. The primary problems of these are earthquakes, mass movements, avalanches, erosions, and floods. These problems has existed based on lithology, tectonic and climate.

Keywords: Baskil Basin, Hasan Mountain, Pull-Apart basin, natural problems.

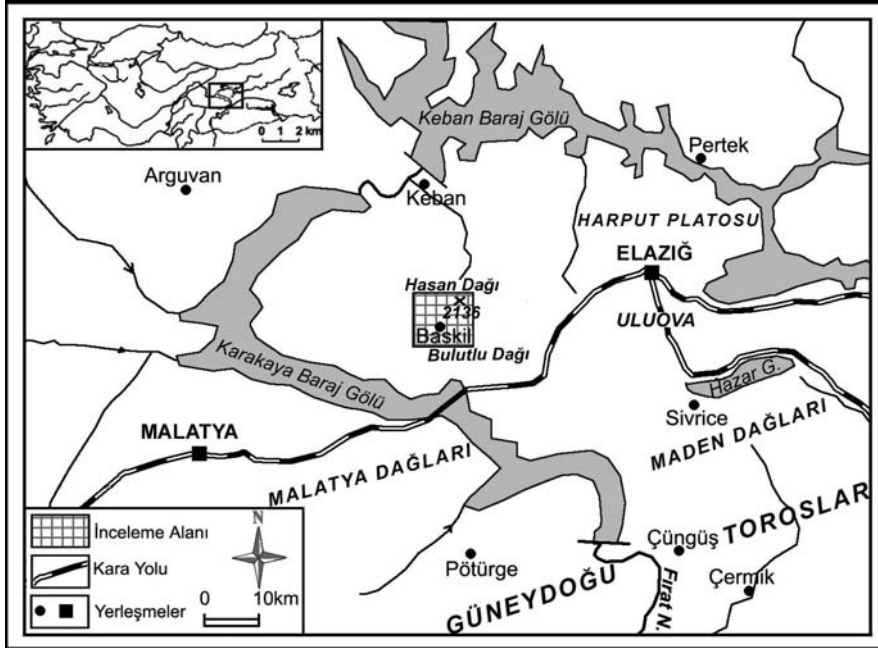
1. Giriş

Baskil Havzası, Elazığ'ın batısında Güneydoğu Toroslar kuşağı içerisinde yer almaktadır. Ortalama 1200-1250 m yükseltilerinde yer alan havza, kuzeyde Hasan Dağı (Torelartef Tepe 2136 m), güneyde Bulutlu Dağı (Çal Tepe 1896 m) ile sınırlandırılmıştır. Bu sınırlar içinde bir depresyon alanına karşılık gelen inceleme alanı, kuzey ve güneyde sol yanal, batıda sağ yanal atımlı fayların hareketi sonucu oluşmuştur. Bu tip bir oluşum pull-apart havzalara özgüdür. Kabaca D-B doğrultusunda uzanan dikdörtgen şeklindeki havza 185-200 km²'lik bir alan kaplamaktadır (Şekil

1 Firat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Elazığ msunkar@firat.edu.tr

** Firat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Elazığ stonbul@firat.edu.tr

1).

Şekil 1: Baskil Havzası'nın (Elazığ) lokasyon haritası

Havzanın en alçak alanını oluşturan güneybatıdaki Geli Çayı Boğazı'nın başladığı alan ile en yüksek zirveyi oluşturan Torelartef Tepe arasında ortalama 1000 m'lik yükselti farkı bulunmaktadır. Bu yükselti değerleri arasında havza tabanı kuzeyde 1450 m yükseltilerinden başlayıp, güneyde 1100 m'lere kadar inmektedir. Havza tabanının bu en alçak alanı ile en yüksek kesimi arasında 350 m'lik yükselti farkı bulunmaktadır. Bu nedenle havza tabanında eğim, kuzeyden güney doğru % 7-8'i bulmaktadır. Havzadan geçen demiryolunun "S" harfine benzer kavisli şekli bu durumun sonucudur. Havzayı dolduran eski büyük birikinti yelpazelerinin kök kısımlarına doğru eğim artarak % 15'lere çıkmaktadır. Fay dikliğine karşılık gelen Hasan Dağı güney yamaçlarında ise eğim % 30-40 arasında değişmektedir (Foto 1).

Havzayı çevreleyen dağlık alanlar ve platolar üzerinde havza tabanına göre belirli yükseltilerde geniş yer kaplayan düzlükler uzanmaktadır.

İnceleme alanı, Güneydoğu Anadolu Bindirmesi'nin etkisinde kalarak paleotektonik hareketlerden etkilenmiştir. Buna karşın havzanın oluşumu ve morfolojik gelişimi üzerinde neotektonik hareketlerin etkisi daha belirgindir.

Baskil Havzası'nı kuzeyden sınırlandıran ve Hasan Dağı güney eteklerini kesen Baskil Bindirme Fayı boyunca kaya düşmeleri, çığ, heyelan ve sel olayları yaşanmaktadır. Aynı şekilde havza güneyindeki Bulutlu Dağı kuzey yamaçları boyunca sel ve dar alanlı çığ olayları

görülmektedir. Bu olaylar özellikle havzadaki kırsal yerleşmeleri olumsuz etkilemiş/etkilemektedir. Belirtilen doğal olaylara bağlı olarak havzadaki yerleşmelerin bir bölümü yer değiştirmek zorunda kalmıştır.

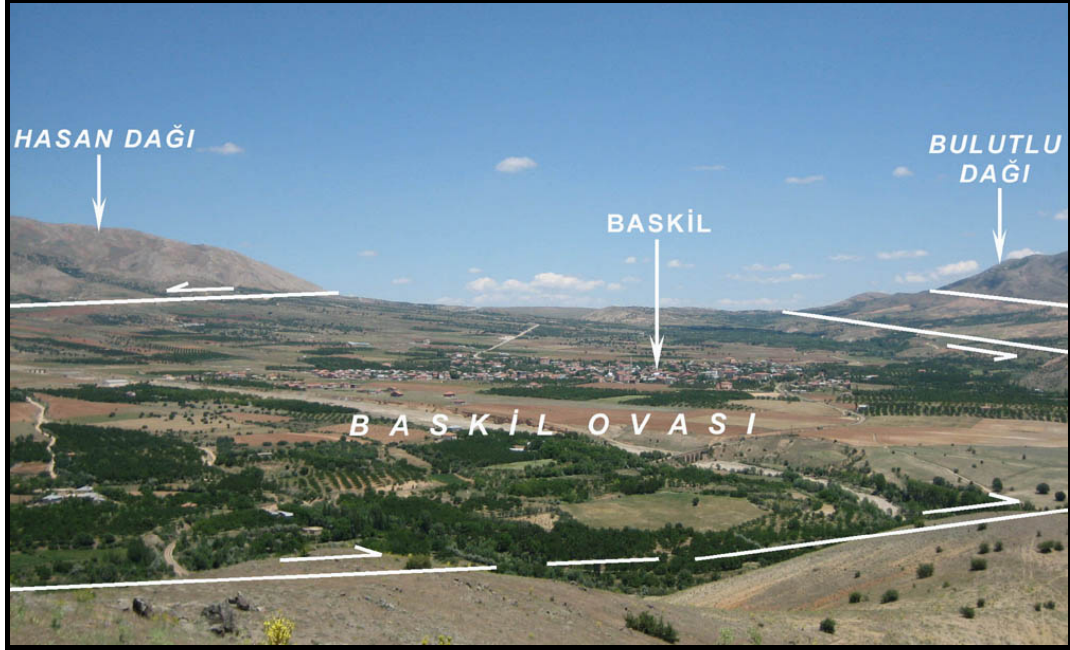

Foto 1: Hasan ve Bulutlu dağları arasında 1200-1250 m yükseltilerde yer alan Baskil Havzası ve havzayı sınırlandıran doğrultu atımlı faylar (Batıdan doğuya bakış).

Bu çalışmada, Baskil Havzası'nda daha çok doğal ortam özelliklerinden kaynaklanan sorunların tespiti ve bu sorunların çözümüne yönelik bazı çözüm önerilerinin sunulması amaçlanmıştır. Bu çerçevede jeolojik-jeomorfolojik, meteorolojik-klimatolojik ve antropojenik faktörlere bağlı oluşan sorunlar ele alınarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte sahada önemli ve yaygın olmalarından dolayı jeolojik-jeomorfolojik faktörler üzerinde daha fazla durulmuştur.

2. Baskil Havzası'nın Fiziki Coğrafya (Doğal Ortam) Özellikleri

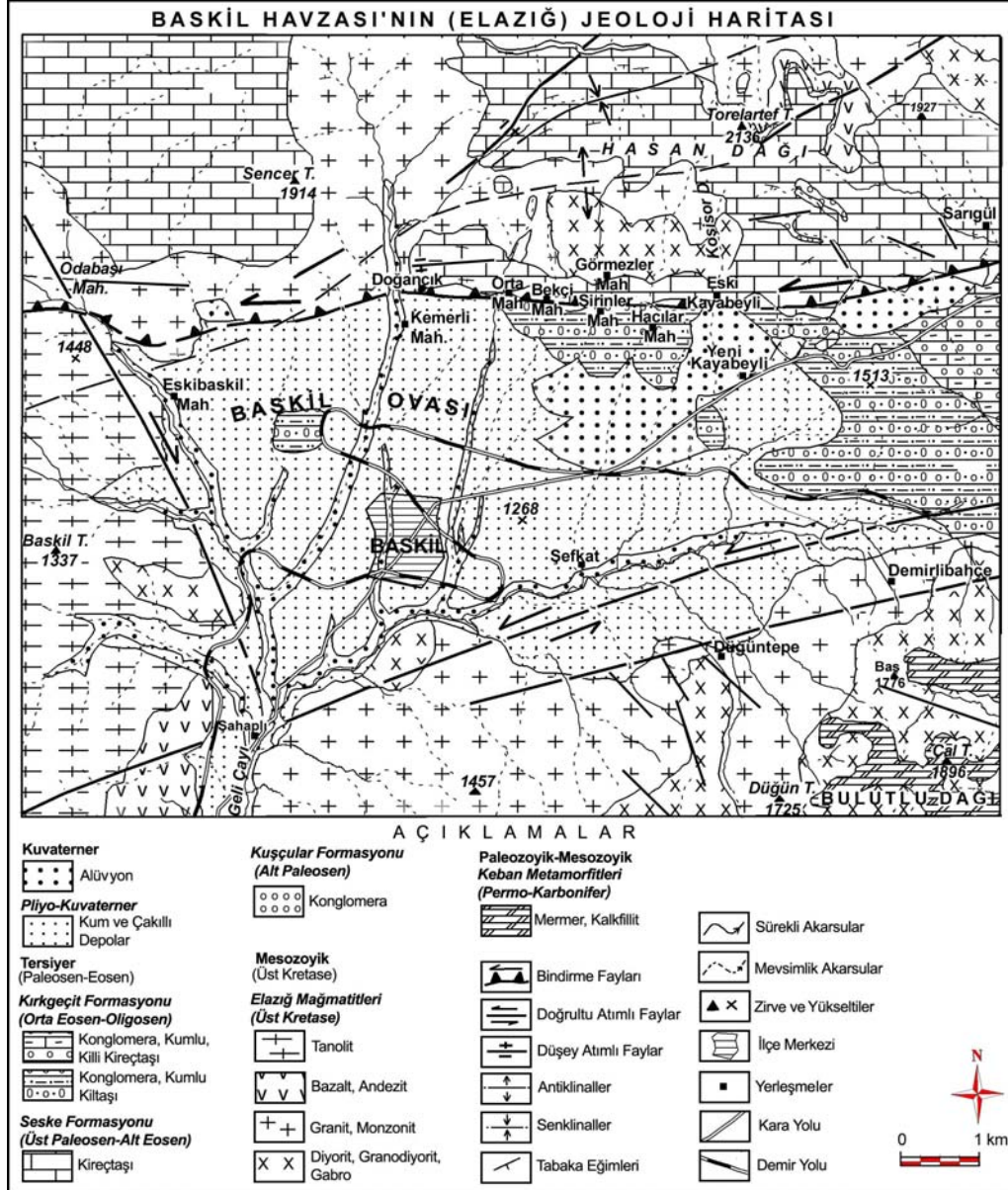
Güneydoğu Toroslar üzerinde ve bu kuşağın batı bölümünde yer alan Baskil Havzası yöreye özgü stratigrafik ve tektonik özellikler göstermektedir. Litolojik yapı, Paleozoyik'ten günümüze kadar olan dönem içerisinde metamorfik, magmatik ve tortul kayalardan oluşmaktadır (Şekil 2).

İnceleme alanında en yaşlı birimi, Baskil Havzası'nın güneyinde Bulutlu Dağı'nın yüksek zirveleri üzerinde sınırlı alanlarda görülen Permo-Triyas yaşlı Keban Metamorfitleri oluşturmaktadır (Kipman, 1981; Özgül ve Turşucu, 1984). Daha çok mermerlerden oluşan birim, Geç Kretase'de yeşil şist fasiyesinde metamorfizmaya uğramıştır (Türkmen ve diğ., 2001). Baskil Havzası'nın güney ve batısında geniş alanlarda yüzeyleyen Elazığ Mağmatitleri, Geç Kretase'de kuzeye dalmasının bir sonucu olarak kısmen okyanusal kısmen de kıtasal kabuk üzerinde gelişmiş

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2009-19/2

yay ürünleridir (Turan ve diğ., 1995). Hasan Dağı'nda çok sınırlı alanlarda görülen ve konglomeralardan oluşan Kuşçular Formasyonu'na ait birim, stratigrafik konum bakımından Turan ve Türkmen'e (1996) göre Alt Paleosen, Asutay'a (1987) göre ise Orta Paleosen yaşlıdır.

Hasan Dağı ve batısındaki Sencer Tepe çevresinde geniş yüzeyleme alanına sahip Üst Paleosen-Alt Eosen kireçtaşları, Seske Formasyonu'nu oluşturmaktadır. Genellikle orta kalın tabakalı, açık gri, sarımsı boz renklerde masif kireçtaşlarından oluşan birimin yaşı Üst Paleosen-Alt Eosen'dir (Turan ve diğ., 1995; Türkmen ve diğ., 2001). Havza kuzeyindeki kaya düşmeleri bu kireçtaşlarından kaynaklanmaktadır.

Şekil 2: Baskil Havzası'nın (Elazığ) jeoloji haritası (Kılıç, 1987; Karabulut, 1988 ve Gerçek, 2005'den faydalanılmıştır).

Baskil Havzası'nın doğusunda Hankendi Havzası'na geçişte görülen ve genelde konglomera, kumtaşı, kireçtaşı ve marnla temsil edilen birim Kırkgeçit Formasyonu'nu oluşturmaktadır. Bu birim, Türkmen ve diğerlerine (2001) göre Orta Eosen yaşlıdır.

Havza tabanını oluşturan eski alüvyon yelpazeleri ve genç dolgular Pliyo-Kuvaterner, genç birikinti koni ve yelpazeleri, dik yamaçların önlerindeki etek döküntüleri ve vadi tabanlarındaki alüvyonlar Kuvaterner birimlerini oluşturmaktadır.

Baskil Havzası'nda kıvrımlı, kırıklı ve bindirmeli yapılar yer şekillerinin oluşumunda belirleyici olmuştur. Havzayı kuzeyden sınırlandıran Hasan Dağı, dom, kıvrımlı, kırıklı ve bindirme yapısı ile tektonik açıdan ilginç özellikler göstermektedir. Turan (1993) Baskil'in 20 km kadar güneybatısında Sosikan köyünden başlayarak Baskil doğusuna kadar KD doğrultusunda uzanan antiklinali Baskil Antiklinali olarak adlandırmıştır. Bu antiklinalin kıvrım eksenine uzak olmakla birlikte kuzeybatı kanadında Alt Miyosen yaşlı birimlerin varlığını dikkate alarak kıvrımlanmanın Alt Miyosen sonrasında gerçekleştiğini belirtmiştir.

Hasan Dağı güney yamaçlarını kesen Baskil Bindirme Fayı, ilk olarak Turan (1984) tarafından haritalanmış ve Hor Bindirmesi olarak adlandırılmıştır. Aynı dönemde Tonbul (1985) Baskil Havzası'nı kuzeyden sınırlandıran bu fayı haritalamış fakat isimlendirmemiştir. Daha sonra Tatar (1987) uydu fotoğrafları üzerinde yapmış olduğu değerlendirmeye göre bu fayı olası olarak Baskil'in kuzeyinden geçirmiş ve Baskil Bindirmesi adını ilk kez kullanmıştır. D-B doğrultusunda 25 km'lik bir uzunluğa sahip olan bu fay, Hasan Dağı güney yamaçlarını keserek Baskil Havzası'nın oluşum ve dolmasında etkili olmuştur.

Baskil Bindirmesi, inceleme alanı dışında, batıda Alt Miyosen birimlerini etkilediği için Alt Miyosen'den sonra neotektonik dönemde ortaya çıkmıştır (Turan, 1984). Kaymakçı ve diğerleri (2006) Malatya Havzası'nın tektonik gelişiminde ikinci deformasyon evresini Üst Miyosen-Orta Pliyosen olarak belirlemiştir. Bölgenin bu dönemde DGD-BKB yönlü sıkışma etkisinde kalması doğrultu atımlı tektonizmaya işaret etmektedir. Üst Miyosen-Orta Pliyosen boyunca devam eden sıkışma rejimi etkisinde Baskil Havzası'nı sınırlandıran faylar gelişmiş, Baskil Bindirmesi ise doğrultu atımlı fay niteliği kazanmıştır. Havzanın kuzeyinde Seske Formasyonu'na ait kireçtaşlarının dik bir konum alması ve kuzeyde havzayı dolduran Pliyo-Kuvaterner birimlerinin yükselmiş olması bu fayın genç ve hareketli olduğunu göstermektedir.

Baskil Havzası, Hasan ve Bulutlu dağları arasında, K-G doğrultulu sıkışma ve doğrultu atımlı fay tektoniği etkisinde belirmiş bir havzadır. Orta Miyosen sonlarında Anadolu-Arap levhalarının çarpışmasıyla (Şengör ve Yılmaz, 1981; Westaway, 2003) belirmeye başlayan havza Pliyosen'deki doğrultu atımlı rejim altında bugünkü şeklini almıştır. Üst Miyosen-Pliyosen'de doğusundaki Hankendi Ovası ile birleşik tek havza içerisinde yer almıştır. Pliyosen sonlarında bir dizi tektonik hareketlerle Hankendi Ovası'ndan ayrılmıştır. Pliyosen sonlarında kapalı olan Baskil Havzası, Kuvaterner başlarında Geli Çayı tarafından kapılarak dış drenaja bağlanmıştır. Kuvaterner boyunca, Hasan Dağı yükselmiş ve bu yükselme ile birlikte aşınan malzeme Baskil Havzası'nı doldurmuştur (Foto 1).

Havzanın oluşumunda kuzeydeki fayın dışında, Bulutlu Dağı kuzey yamaçlarını kesen sol yanal atımlı fay ile havza doğusundaki sağ yanal atımlı faylar da önemlidir. Bu üç fayın hareketi sonucu doğrultu atımlı rejimin etkili olduğu Üst Miyosen-Orta Pliyosen'de Baskil Havzası

belirmiştir (Foto 1). Havzanın güneyindeki fay hattı boyunca sol yanal ötelenmeler ve genç yelpazeler oluşmuştur.

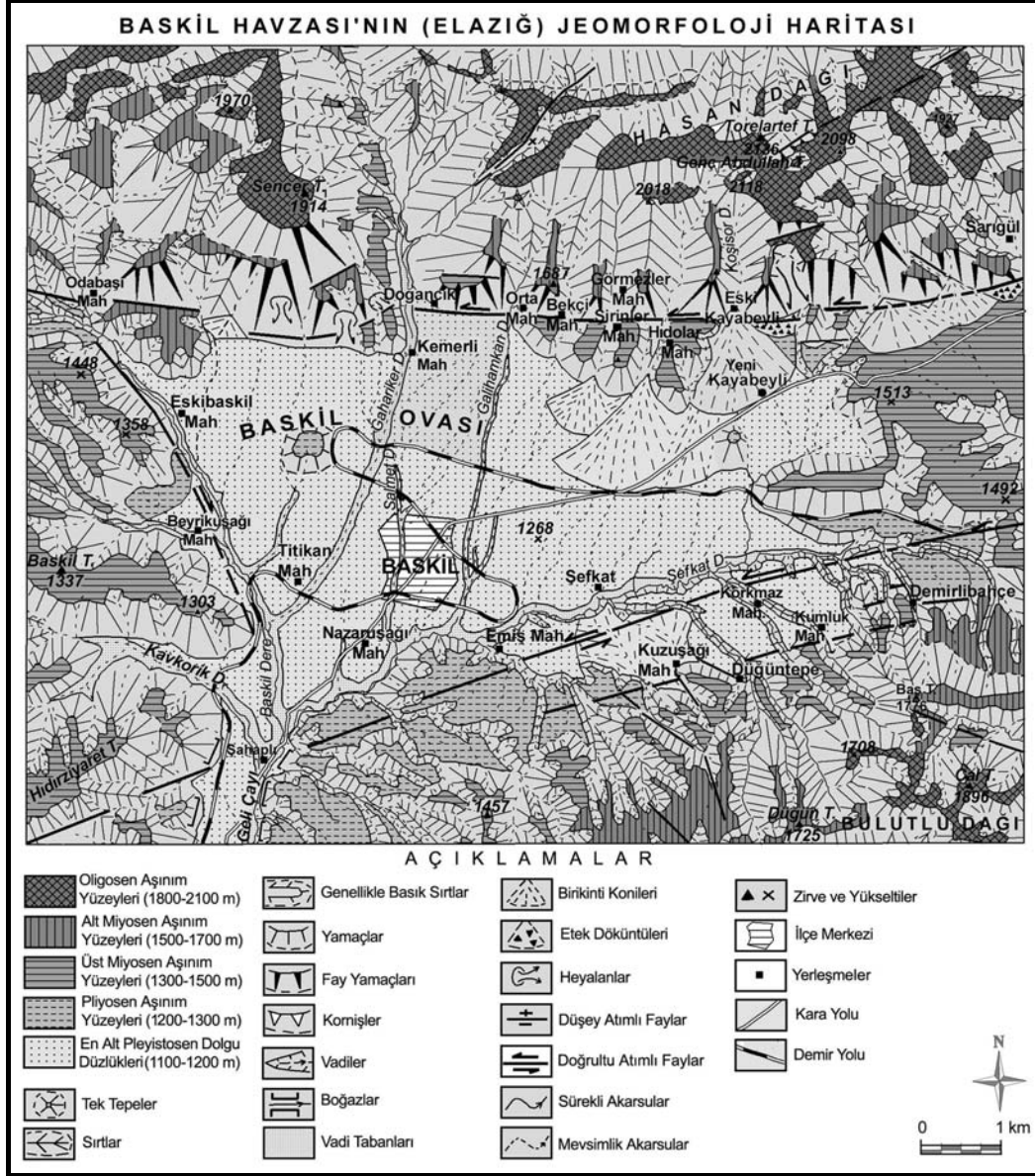
İnceleme alanında dağlık alanlar, platolar ve havza tabanından oluşan ana morfolojik birimler yer almaktadır (Şekil 3). Baskil Ovası kuzey, güney ve doğudan dağlık alanlarla çevrelenmiştir. Baskil Ovası, batıda Hankendi Ovası'ndan ortalama yükseltisi 1500 m olan bir eşikle ayrılmıştır. Ovadaki en büyük yerleşme ise 10.902 nüfuslu (TUİK, 2008) Baskil ilçe merkezidir.

Havzayı kuzeyden sınırlandıran Hasan Dağı, KD-GB doğrultusunda uzanmakta olup çevresindeki havzalara göre nispi yükseltisi 1000 m'yi bulmaktadır. Dağın litolojik yapısı merkezde granit, diyorit ve gabro gibi derinlik kayalarından, bunların üzerinde Elazığ Mağmatitleri ve en üstte de örtü birimleri olan kireçtaşlarından oluşmaktadır. Zirvelerde geniş yüzeyleme alanına sahip kireçtaşları üzerinde karstik şekiller gelişmiştir. Bu dağlık alanda kireçtaşları yer yer aşındırılarak alttaki derinlik kayaları yüzeye çıkmıştır. Granitlerin yüzeye çıktığı alanlarda aşınımına bağlı olarak granit topografyasına ait bazı şekiller gelişmiştir. Dağ bu özelliği ile bir dom yapısı göstermektedir. Hasan Dağı'nın yüksek bir kütle olmasında çekirdek kısmındaki granitler ve tektonik hareketlerin rolü büyüktür (Tonbul, 1985, 1987 a).

Havzayı güneyden sınırlandıran Bulutlu Dağı'nın en yüksek zirvesi 2000 m'yi geçmekte ve inceleme alanının dışında kalmaktadır. Bulutlu Dağı, Hasan Dağı'na paralel bir uzanış göstermektedir. Kuzey yamaçları sol yanal doğrultu atımlı faylarla kesilmiştir. Bulutlu Dağı'nın inceleme alanı dışında Hankendi Ovası'na bakan kuzeydoğu etekleri boyunca Üst Miyosen yaşlı konglomeraların 10-15 derece eğimli olması, dağın Pliyosen'den sonraki tektonik hareketlerden etkilenerek yükseldiğini göstermektedir (Tonbul, 1987a)

Havzayı batıdan sınırlandıran ve havza tabanına göre fazla yüksek olmayan tepeler dirençsiz yapı özelliği nedeniyle hızlı bir şekilde alçaltılmıştır. Bu tepelerin havzaya bakan yamaçları sağ yanal atımlı fayla kesilmiş ve faylı yamaçların önünde, granitlerin ayrışması ile kalın kum depoları oluşmuştur.

Dağlık alanlar üzerinde belli yükselti kademelerinde gelişen yüzeyler tektonik hareketlerden etkilenerek kesilmiş, çarpılmış ve yükselmiştir. Tonbul (1987a) bu yüzeyleri Miyosen öncesi ve Miyosen başlarındaki tektonik hareketlere bağlı olarak gelişen düzlükler olarak ayırmıştır. İnceleme alanında, 1800-2100 m yükselteleri arasındaki düzlükler Oligosen (?) aşınım yüzeylerine karşılık gelmektedir. Bu yüzeyler muhtemelen Doğu Anadolu'da Oligosen boyunca gelişen peneplenin kalıntılarıdır (Erinç, 1953). Erol (1983) yöntemine göre inceleme alanında 1500-1700

Şekil 3: Baskil Havzası'nın (Elazığ) jeomorfoloji haritası

m yükseltleri arasındaki düzlükler Alt Miyosen (?) aşınım yüzeylerini, 1300-1500 m yükseltleri arasındaki düzlükler Üst Miyosen (?) aşınım yüzeylerini, 1200-1300 m'ler arası Pliyosen aşınım yüzeylerini oluşturmaktadır. Özellikle kaynağını Hasan Dağı'ndan alan akarsuların oluşturduğu eski birikinti yelpazelerinden oluşan 1100-1200 m yükseltleri arasındaki havza tabanı En Alt Pleyistosen dolgu düzlüklerini oluşturmaktadır. İnceleme alanındaki yüzeylerin yükseltisi ile Erol

ve diğerlerinin (1987) Aşağı Fırat Bölgesi için yapmış oldukları değerlendirmeler arasında yakın benzerlik vardır.

Baskil Havzası, Hasan Dağı çevresinde yer alan diğer havzalardan (Birvan, Kuzova) farklı olarak ova karakteri belirgin bir alandır. Kaynağını Hasan Dağı güney yamaçlarından alan akarsular büyük birikinti koni ve yelpazeleri oluşturarak havzayı doldurmuştur. Baskil Ovası'nın güneyinde kaynağını Bulutlu Dağı'ndan alan akarsuların oluşturduğu birikinti konilerinin etek kesimleri Şefkat Deresi tarafından yarılarak birikinti konisi sekileri oluşmuştur. Baskil Ovası'nı güneyde Fırat Nehri'ne bağlayan Geli Çayı Boğazı, K-G yönünde açılmış, 10 km uzunluğunda bir yarma vadi özelliği göstermektedir.

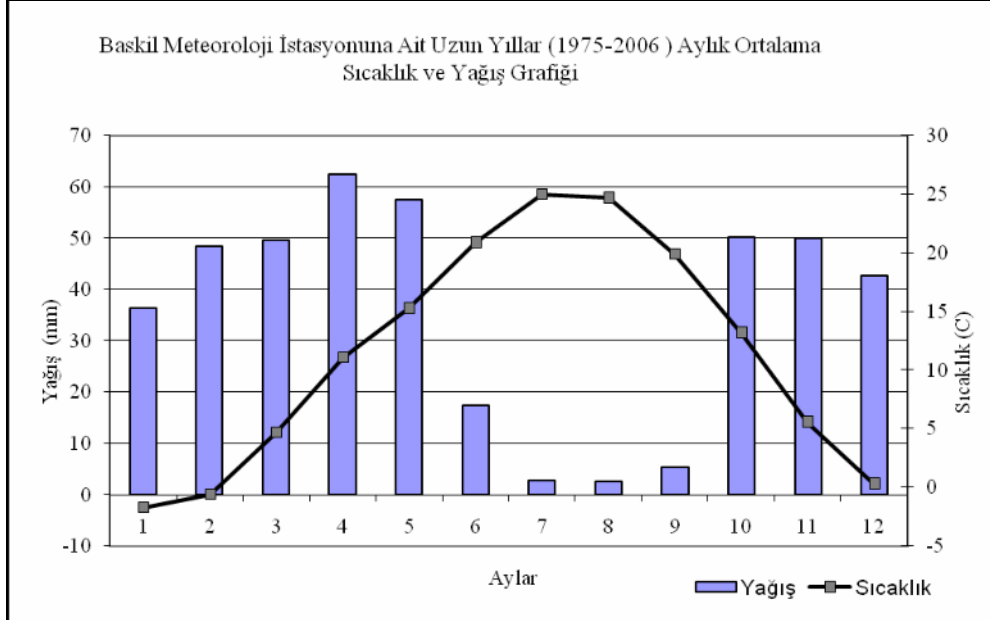
Baskil Meteoroloji İstasyonu verilerine (1979-2006) göre, Baskil'de yıllık ortalama sıcaklık 11.5 °C, ocak ayı ortalaması -1.7 °C ve temmuz ayı ortalaması 25 °C'dir. Baskil'de yıllık toplam yağış miktarı ise 426 mm olarak ölçülmüştür (Tablo 1; Şekil 4).

Baskil'de yıllık ortalama 25.4 günlük kar yağışının 20.7 günü kış mevsimindedir. Yıllık ortalama 39 gün olan karla örtülü günlerin 32.6 günü de kış mevsiminde görülmektedir. Maksimum kar kalınlığı Şubat ayında 38 cm olarak ölçülmüştür (Tablo 1). Baskil ilçesi ile Hasan Dağı zirveleri arasında 1000 m'lik yükselti farkı düşünüldüğünde bu değerlerin bir kat daha artması mümkündür. Yükseltiye bağlı olarak kar yağışlarının artması, Hasan Dağı yamaçlarında kış mevsiminde çığ olaylarına neden olmaktadır.

Tablo 1: Baskil Meteoroloji İstasyonuna Ait Uzun Yıllar (1979-2006) Aylık Ortalama Sıcaklık ve Yağış Değerleri

Meteorolojik Elamanlar	A Y L A R												
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Yıllık
Ortalama Sıcaklık (°C)	-1.7	-0.6	4.7	11.1	15.3	20.9	25.0	24.7	19.9	13.2	5.6	0.3	11.5
Ort. Toplam Yağış (mm)	36.4	48.5	49.6	62.5	57.6	17.4	2.8	2.7	5.5	50.2	50.0	42.8	426.0
Ort. Kar Yağ. Gün Sayısı	8.5	7.2	3.6	0.5	-	-	-	-	-	0.1	1.5	5.0	25.4
Ortalama Karla Örtülü Günler Sayısı (18 Yıl)	13.0	12.3	4.4	0.2	-	-	-	-	-	0.2	1.6	7.3	39.0
Max Kar Kalınlığı (cm) (17 Yıl)	24.0	38.0	13.0	6.0	-	-	-	-	-	5.0	15.0	28.0	38.0

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, Araştırma ve Bilgi İşlem Daire Başkanlığı

Şekil 4: Baskil Meteoroloji İstasyonuna ait uzun yıllar (1979-2006) aylık ortalama sıcaklık ve yağış grafiği (DMI)

Baskil Meteoroloji İstasyonu verileri (1979-2006) ve Thorntwaite yöntemine göre yöre iklimi; $C1 B^1 2 d b^1 2$ yarı nemli-yarı kurak, orta sıcaklıkta (Mezotermal) su fazlası kış mevsiminde ve orta derecede olan karasal iklime yakın iklim tipindedir.

Baskil Havzası'nın sularını drene eden Geli Çayı iki ayrı kolun birleşmesiyle oluşmaktadır. Kaynağını Hasan ve Bulutlu dağlarından alan çoğu mevsimlik akarsuların birleşmesinden oluşan Şefkat Deresi birinci kolu, havzanın batı ve kuzeybatı bölümünün suyunu drene eden Baskil Çayı ise ikinci kolu oluşturmaktadır. Baskil Ovası güneybatısında birleşen bu iki kol, Geli Çayı adını alarak ovayı terk etmektedir.

Yörede tarım açısından önemli olan havza tabanı genç oluşumlu kolüvyal topraklarla kaplıdır. Havza tabanında görülen kırmızı rengin hakim olduğu bu topraklar Pleyistosen'in daha yağışlı ve sıcak döneminin izlerini taşımaktadır (Tonbul, 1989) Dağlık alanlar ise kırmızımsı kahverengi topraklarla kaplıdır. Yörede yaşanan şiddetli erozyonla yüksek ve eğimli alanlardaki toprakların önemli bölümü taşınmıştır.

Yöredeki ormanlar 900-950 m yükseltilerinden başlayıp, 1950-2000 m'lere kadar devam etmektedir. İnceleme alanı bütünüyle kuru ormanların (meşe-ardıç) yaygın olduğu doğal orman kuşağında yer almaktadır (Tonbul, 1987b). Meşelerin yoğunlukta olduğu, meşe ve ardıçlardan oluşan kuru ormanlarla kaplı olması gereken yörede geçmişten günümüze yaşanan aşırı tahribata bağlı olarak orman alanları azalmıştır. Ancak doğal bitki örtüsünün tahribi sonucu yaşanan şiddetli erozyonu önlemek için yapılan ağaçlandırma çalışmaları önemli ölçüde başarılı olmuştur. Öyle ki

ağaçlandırma çalışmalarıyla Bulutlu Dağı'nın kuzey yamaçları yeniden orman alanına dönüşmüştür.

3. Baskil Havzası'nda Doğal Ortam Özelliklerinden Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Baskil Havzası'nda doğal ortam özelliklerinden kaynaklanan deprem, kütle hareketleri, çığ, sel, yanlış arazi kullanımı ve erozyon gibi sorunlar yaşanmaktadır. Havzada görülen bu sorunlar zaman zaman afet boyutuna ulaşmıştır.

Doğal olayların geniş alanları etkileyerek, önemli ölçüde mal ve can kaybına neden olması afet olarak değerlendirilmektedir. Afetler çoğunlukla doğal olaylar sonucu oluştukları gibi insanın çeşitli etkinliklerine bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. Doğal afetler genel olarak doğal tehlikenin adı ile anılmaktadır. Ayrıca oluşum nedenlerine, oluştukları ortam ve oluşum hızlarına göre de sınıflandırılmaktadır (Şahin ve Sipahioğlu, 2002).

3.1. Depremler

İnceleme alanı, Türkiye'nin önemli tektonik yapılarından, Doğu Anadolu Fay Zonu'na (DAFZ) kuş uçuşu 30 km uzaklıktadır. Bu ana zon dışında havzayı sınırlandıran fayların aktif olması da yörenin deprem açısından çok hareketli olmasını sağlamıştır.

Havzadaki yerleşmelerin tamamına yakını fay zonu üzerine kurulmuş olup deprem açısından riskli bir konumdadır. Kırsal meskenlerin yapımında depreme karşı dayanıksız yapı malzemesinin kullanılmış olması bu riski daha da artırmaktadır. Bu nedenle yaşanacak şiddetli bir depremde can ve mal kayıpları fazla olabilecektir. Elazığ il merkezine 50 km yarıçaplı bir daire içerisinde son yüz yıllık dönemde şiddeti 5'in üzerinde 10'dan fazla deprem yaşanmıştır (Tablo 2). Yörede yaşanan depremler inceleme alanında kaya düşmelerini tetiklediği için yerleşmeler açısından daha da önem kazanmaktadır.

Tablo 2: 1905-2004 Yılları Arasında Elazığ İl Merkezine 50 km Yarıçapındaki Alan İçerisinde Meydana Gelen Mağnitüt Değeri 5 ve Üzerinde Olan Depremler

SN	Tarih	Zaman	Enlem	Boylam	Derinlik(km)	Mw
1	04.12.1905	07:04:00	39.00	39.00	30	6.5
2	04.12.1905	09:40:00	39.00	39.00	30	5.8
3	04.12.1905	12:20:00	39.00	39.00	30	5.7
4	08.02.1930	05:20:17.8	38.52	39.40	100	5.3
5	23.09.1940	19:30:28.2	38.96	39.32	80	5.2
6	18.08.1948	19:06:11.9	38.51	39.25	10	5.3
7	25.04.1949	23:09:21	38.27	38.99	80	5.5
8	08.11.1950	10:08:1.5	38.27	39.16	50	5.4
9	10.09.1973	03:02:05	38.48	39.64	39	5
10	13.07.2003	01:48:21.6	38.33	38.98	6	5.5
11	11.08.2004	15:48:23.8	38.37	39.22	10	6

Kaynak: Boğaziçi Üniversitesi, Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Ulusal Deprem İzleme Merkezi Sayısal Verileri (<http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/mudim/il.asp>) (07.02.08, Tarihli Ulaşım)

Baskil Havzası'nda yerleşmelerin büyük bölümü kırsal karakterlidir. Tüm ilçe nüfusunun % 45'i kentsel % 55'i kırsal nüfus özelliğindedir (Çağlıyan, 2002). İnceleme alanındaki kırsal meskenlerin çoğu Pliyo-Kuvaterner ve Kuvaterner birimleri üzerinde kurulmuştur (Tablo 3). Sismik açıdan hareketli olan yörede, çok büyük depremler görülmesine de meskenlerde depreme karşı dayanıksız yapı malzemesinin kullanılması ve zemin şartları depremlerin şiddetini artırmaktadır.

Tablo 3: Baskil Havzası'ndaki (Elazığ) Yerleşme Alanlarının Litolojik, Morfolojik ve Fay Hatlarına Göre Konumları

Yerleşme Adı	Litoloji	Morfoloji	Fay Hatlarına olan Uzaklık (m)
Baskil	Pliyo-Kuvaterner	Havza Tabanı	500-1000
Odabaşı Mah.	Granit	Fay Yamacı	0
Doğancık	Granit	Fay Yamacı	0
Kemerli Mah.	Pliyo-Kuvaterner	Birikinti Yelpazesi	500
Orta Mah.	Kireçtaşı	Fay Yamacı	0
Bekçi Mah.	Kireçtaşı	Fay Yamacı	0
Görmezler Mah.	Kireçtaşı	Fay Yamacı	350
Şirinler Mah.	Konglomera, Kumlu-Killi Kireçtaşı	Vadi	0
Hıdolar Mah.	Konglomera, Kumlu-Killi Kireçtaşı	Vadi	250
Eski Kayabeyli	Kuvaterner (Yeni)	Etek Döküntüsü	0
Yeni Kayabeyli	Kuvaterner (Yeni)	Birikinti Yelpazesi	100
Eski Baskil Mah.	Pliyo-Kuvaterner	Havza tabanı	0
Beyrikuşağı Mah.	Pliyo-Kuvaterner	Havza tabanı	0
Titikan Mah.	Pliyo-Kuvaterner	Havza tabanı	600
Şahaplı	Pliyo-Kuvaterner	Vadi	0
Nazaruşağı Mah.	Pliyo-Kuvaterner	Havza tabanı	500
Emiş Mah.	Pliyo-Kuvaterner	Havza tabanı	0
Şefkat	Pliyo-Kuvaterner	Havza tabanı	400
Kuzuşağı Mah.	Pliyo-Kuvaterner	Birikinti Konisi	0
Düğüntepe	Pliyo-Kuvaterner	Havza tabanı	0
Korkmaz Mah.	Pliyo-Kuvaterner	Havza tabanı	0
Kumluk Mah.	Pliyo-Kuvaterner	Havza tabanı	0
Demirlibahçe	Pliyo-Kuvaterner	Vadi	0

Tablo 3'e göre inceleme alanındaki 5 yerleşme dışındaki yerleşmeler gevşek zemin ve fay hatları üzerine kurulmuştur. Zemin açısından sağlam ana kaya üzerine kurulan yerleşmeler de fay hattı üzerinde kurulmuş olduğundan deprem açısından risklidirler. Buna göre terk edilen yerleşmeler ile birlikte inceleme alanında kalan yerleşmenin tamamı deprem riski ile karşı karşıyadır. Baskil Havzası'nda yeni yapılan meskenlerin dışında kalan tüm meskenler, yakın çevreden temin edilen ve depreme karşı dayanıksız malzemedir yapılmıştır. Bu meskenlerin büyük bölümü yaz mevsiminde kullanılmaktadır. Bu mevsimde yaşanacak bir deprem daha fazla can ve mal kaybına yol açabilecektir. Bu nedenle kırsal yerleşmeler ve ilçe merkezindeki eski meskenler yıkılarak yerine yenileri yapılmalıdır. İlçe merkezinde yapılacak yeni meskenlerde ise kat sayısı 3'ü geçmemelidir.

3.2. Kütle Hareketleri

Baskil Havzası'nda kütle hareketleri olarak heyelan ve kaya düşmeleri yaşanmaktadır. Kütle hareketlerinin oluşumunda litoloji ve tektonik yapı önemli rol oynamıştır. Kuzeyde, Hasan Dağı'nın güney yamaçlarını kesen Baskil Bindirmesi, bu alandaki Üst Paleosen-Alt Eosen yaşlı kireçtaşlarının dik ve dike yakın bir duruş kazanmasına neden olmuştur. Aynı alanda granitik yapının yer yer yüzeye çıktığı vadi yamaçlarında farklı dirençteki yapıların varlığına bağlı olarak heyelanlar yaşanmaktadır. Doğancık ve Eski Kayabeyli çevresi, heyelanların da yoğun olduğu alanlardır (Foto 2).

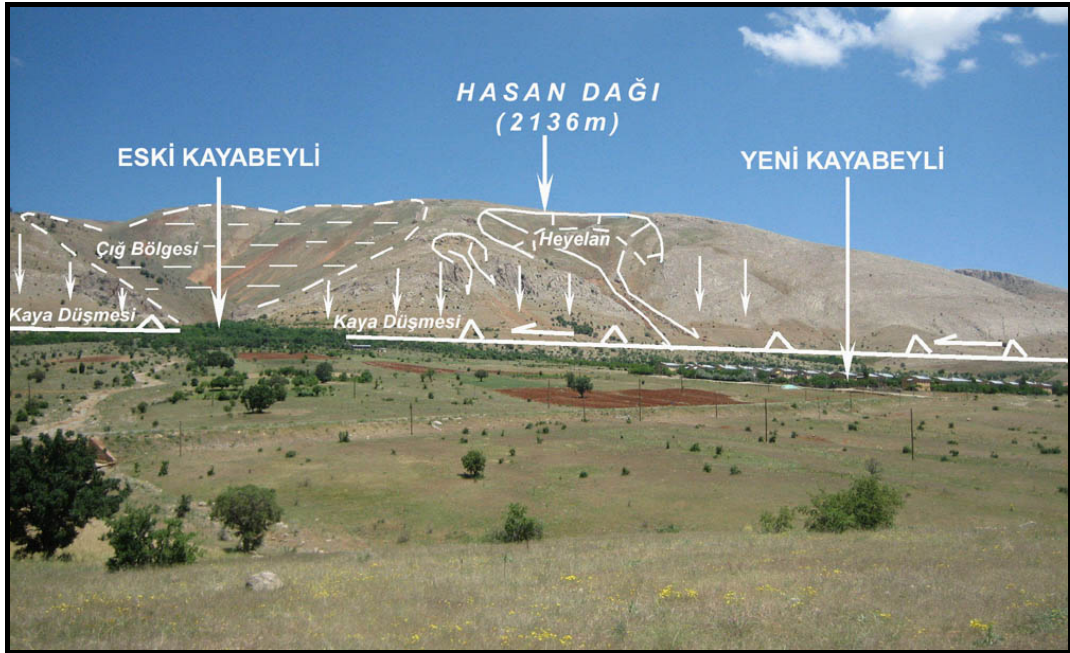

Foto 2: Hasan Dağı güney yamaçlarında kaya düşmeleri, çığ ve taşkın sonucu yer değiştiren Kayabeyli köyü

Yukarıda belirtildiği gibi, Baskil Havzası'nda kütle hareketleri açısından en riskli alanlar kuzeyde Hasan Dağı'nın güney yamaçlarıdır. Burada yer alan ve kaya düşmeleri riski altında olan Eski Kayabeyli, Hıdolar, Şirinler, Görmezler, Orta ve Doğancık yerleşmelerinin fay yamaçları önüne kurulması kaynak sularına bağlıdır. Diğer taraftan Hasan Dağı güney yamaçlarında yüzeyleyen ve faylanma etkisiyle dik bir yapı özelliği kazanan kireçtaşı tabakaları, kaynağını bu dağın zirvelerinden alan akarsular tarafından yarılmıştır. Kireçtaşlarını yaran akarsular havzaya açıldığı alanda konsekant boğazlar oluşturmuştur. Bu şekilde parçalanmış olan Hasan Dağı güney yamaçlarında kireçtaşlarının aşındırılmasıyla alttaki granit, granodiyorit ve gabro türü kayaçlar açığa çıkmıştır. Bu kayaçlar kireçtaşlarına göre aşınma karşı dirençsiz olduğundan hızla aşındırılarak kireçtaşlarının altı boşaltılmıştır. Bir yandan bindirme etkisiyle dikleşen kireçtaşı

tabaklarının diğer taraftan altı oyularak dengesi bozulmaktadır. Akarsuların havzaya açıldığı alanlarda yoğun olan bu olaylar büyük kaya bloklarının kopmasına zemin hazırlamıştır. Fiziksel ve kimyasal ayrışma etkisiyle deforme olan tabakalar hafif yer sarsıntılarıyla büyük bloklar halinde yamaç boyunca yuvarlanmaktadır. Sık yaşanan kaya düşmeleri Eski Kayabeyli yerleşmesinin yer değiştirmesine neden olmuştur. Doğancık yerleşmesinde yaşanan kaya düşmeleri de fayla kesilip yükselen blok üzerindeki kireçtaşlarına bağlıdır. Meskenler dağınık ve kaya düşmeleri çok sık olmadığı için Doğancık yer değiştirmemiştir.

Havza kuzeyinde en büyük yerleşme merkezini oluşturan 33 haneli Eski Kayabeyli, kaya düşmelerinden en fazla etkilenen yerleşmedir. Eski Kayabeyli'nin uzun süre kaya düşmeleri altında varlığını sürdürmesi, bu alanda çıkan kaynak suyu ile ilgilidir. Son kaya düşmeleri ile 28.09.1998 tarihinde afet bölgesi ilan edilen yerleşme günümüzdeki yeni yerine taşınmıştır (Foto 2).

Kaya düşmeleri dışında Hasan Dağı güney yamaçlarında vadi yamaçları boyunca geniş alanlı heyelanlar görülmüştür. Ancak bu heyelanlar yerleşme alanları dışında eteklerdeki tarım alanlarını etkilemektedir. Kayabeyli ve Doğancık köylerinde fay yamaçları önünde biriken etek döküntüleri sağanak yağışlarla taşınarak tarım alanlarını örtmektedir. Kaya düşmesi ve kütle hareketlerinden korunmak için yerleşmeler bu tip olayların etkisinden uzak yeni ve güvenli alanlara taşınmalıdır. Eski Kayabeyli batısında dik yamaçlarda meydana gelen ve eteklerdeki tarım alanlarını etkileyen kaya düşmelerinden korunmak için eteklerde yerine göre kuru taş duvarlar örülmelidir. Bu alandaki tarım alanlarını etek döküntülerinden korumak için döküntüler üzerine susuzluğa dayanıklı çalı türleri dikilmelidir.

3.3. Çığlar

Baskil Ovası'nı kuzeyden sınırlandıran Hasan Dağı güney yamaçlarının bindirme etkisiyle dike yakın bir eğim kazandığını belirtmiştik. Öyle ki bindirme etkisiyle kireçtaşlarının yüzeylediği kayalık alanlarda eğim % 100'e ulaşmaktadır. Bu litoloji dışında güney yamaçlarda eğim genelde % 40'dan fazladır. Eğim değerinin yüksek ve granitlerin yüzeylettiği alanlarda ayrışmış malzemenin fazla olması çığ oluşumuna zemin hazırlamaktadır. Ayrıca, Hasan Dağı'nın yüksek olması, kış mevsiminde düşen karların erimeden uzun süre yerde kalması ve karın kalın bir örtü oluşturması çığ oluşumunda etkilidir. Kar yağışlarının fazla olduğu kış mevsiminin son aylarında yaşanan çığlar havza kuzeyinde Eski Kayabeyli, Hıdolar, Şirinler, Görmezler, Orta ve Doğancık yerleşmelerini etkilemektedir (Foto 2).

Eski Kayabeyli diğer doğal afetlerde olduğu gibi çığ olaylarından da en fazla etkilenen yerleşmedir. Koşisor Dere Vadisi yamaçlarında harekete geçen kar kütleleri vadi içerisinde birleşerek vadi çığları halinde Eski Kayabeyli yerleşmesini etkilemiştir (Foto 2). 1960'da Genç Abdullah Türbesi'nin bulunduğu zirvenin (1851 m) güney yamaçlarında büyük bir çığ yaşanmıştır. Bu çığın son bulunduğu alanda kalınlığı 15-20 m'yi bulan kar birikmiş ve can kaybı olmamıştır.

Birikinti koni ve yelpazelerinin kök kesimlerinde görülen kaya bloklarının bir bölümü de çığla taşınmıştır. Özellikle Koşisor Deresi'nin oluşturduğu yelpazenin kök kısımları çığ konisi, aşağı kısımları normal yelpaze özelliğindedir.

Kısaca Baskil Havzası'nın kuzeyinde yaşanan çığlar, *meteorolojik şartlar, topografik yapı, eğim, bakı ve litolojiye* bağlı olarak oluşmaktadır. Bu alanda oluşan çığlar, kırsal yerleşme ve tarım alanlarını (Bağ-bahçe) etkilemektedir. Buralarda çığın etkisini azaltmak için mevcut ağaçlar korunarak yeni ağaç dikimi yapılmalıdır.

3.4. Sel Riski

Baskil Havzası'nda çoğu mahalle yerleşmeleri olmak üzere kırsal yerleşmelerin tamamına yakını bir vadide veya birikinti koni ve yelpazelerinin kök kısmına kurulmuştur. Bu nedenle ani sağanaklar (özellikle dolu yağışları) sonucu taşan dereler yerleşmeleri etkilemektedir. Havzayı çevreleyen dağlık alanların litolojik özelliklerine de bağlı olarak hızlı ayrışan malzeme bahar yağışlarıyla birlikte taşınmaktadır. Böylece fazla malzeme taşıyan akarsular kısa sürede vadilerini doldurarak çevreye yayılmaktadır.

Sel riski açısından üzerinde önemle durulması gereken yerleşmelerin başında havzanın güney-güneybatısında kurulmuş alan Baskil ilçe merkezi gelmektedir. Baskil, eski yelpazelerin etek kesimlerinde ve kaynağını kuzeyde Hasan Dağı'ndan alan akarsuların Şefkat Deresi ile kavşak alanına kurulmuştur. Kuzeyde Pağan, Galihamkan ve Salmat, dereleri Baskil kuzeyinde birleşerek ilçe merkezinden geçmektedir (Foto 3). Baskil ilçe merkezinin kurulduğu alanın eğimi fazla olsa da bu akarsuların havzaları göz önünde bulundurulduğunda sel riski yüksek bir alandır. Baskil'in batısından geçen Gaharikeri Dere, normal dönemlerde Baskil'i etkilemese de taşkın dönemlerinde geniş alana yayılarak ilçe merkezini etkileyebilecek bir yapıdadır. Bu risk göz önünde bulundurularak ilçe merkezindeki dereler ıslah edilmeli ve imar planında bu yönde düzenlemeler yapılmalıdır.

Hasan Dağı ve Sencer Tepe (1914 m) arasında yer alan Gaharikeri Dere bahar mevsiminde Kemerli Mahallesi'ni etkilemektedir. Her yıl yaşanan taşkınları önlemek için mahalle batısında setler oluşturulmuştur. Yerleşme ve tarım alanlarını etkileyen bu dere havza kuzeyinde, su toplama alanı ve debisi en fazla olan deredir. Geniş tabanlı bir vadi özelliğinde olan bu dere havzaya önemli oranda sediment taşımaktadır. Bahar aylarında yaşanan taşkınlardan daha güneydeki tarım alanları da etkilenmektedir (Foto 3).

Kaynağını Hasan Dağı'ndan alan kısa boylu akarsular, ilkbahar aylarında sağanak yağış ve kar erimelerine bağlı olarak kuzeydeki yerleşmeleri etkilemektedir. Koşisor Dere'nin havzaya açıldığı alana kurulan Eski Kayabeyli de geçmişte yaşanan sel felaketlerinden fazla etkilenmiştir. Yaşanan taşkınlarda dere yatağına yakın meskenler sık sık sel baskınlarına maruz kalmıştır. Yine yerleşme merkezine yakın alanlardaki bağ, bahçe ve tarım alanları bundan etkilenmiştir. Hemen her

yıl yaşanan taşkın, son dönemde yerleşmenin başka alana taşınmasında kaya düşmelerinden sonra ikinci önemli faktör olmuştur.

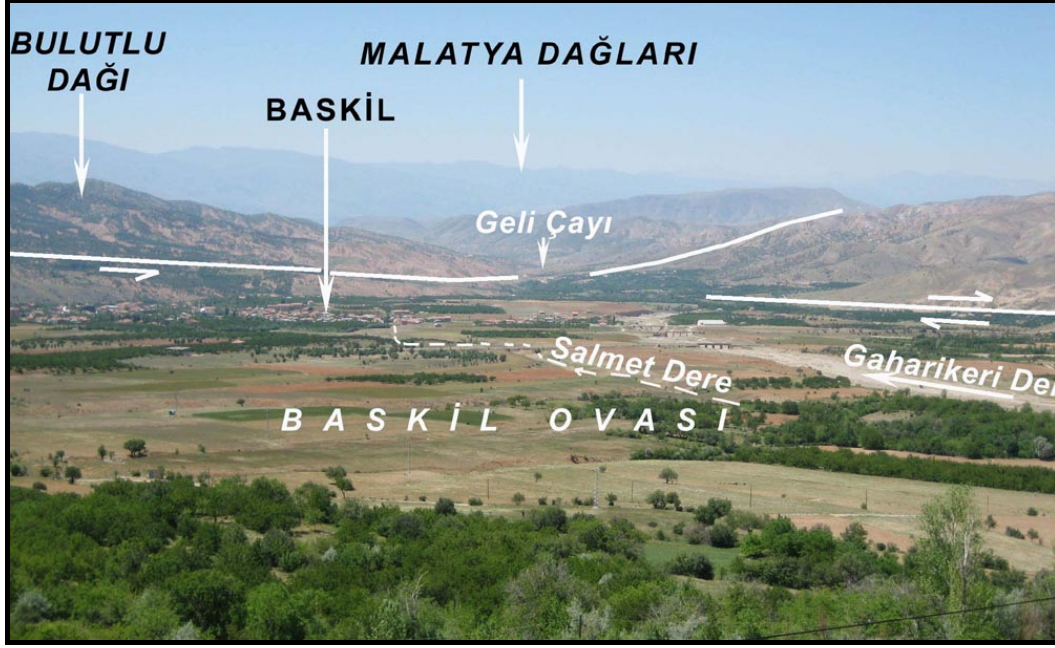

Foto 3: Kaynağını Hasan Dağı batı yamaçlarından alan taşkın riski yüksek Gaharikeri ve Salmet dereleri ile Geli Çayı Boğazı

Kuzeyde yer alan Hıdolar, Şirinler ve Bekçi mahalleleri sel olaylarından etkilenen diğer yerleşmelerdir (Tablo 4). Kaynağını Hasan Dağı'ndan alan akarsuların vadi tabanlarına yakın alanlarda kurulan bu yerleşmeler de geçmişte yaşanan sel olaylarından etkilenmiştir. Sürekli taşkınlardan etkilenen halk tarım alanlarının dar olması nedeniyle yerleşmeleri terk etmiştir. Ancak, belirtilen yerleşmelerin bir bölümü yaz mevsiminde kullanılmaktadır.

Özet olarak Tablo 4'e göre yerleşmelerin 23'ü deprem, 19'u sel, 8'i kaya düşmeleri ve 6'sı çığ riski altındadır. Bu değerler havzadaki yerleşmelerin birden fazla doğal afetle karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Havza'nın kuzeyindeki yerleşmelerden Eski Kayabeyli köyü ile Orta ve Bekçi mahalleleri tamamen, Doğancık köyü ile Şirinler ve Görmezler mahalleleri kısmen terk edilmiştir. Bu durum, Baskil Havzası'nın doğal afetler açısından çok riskli olduğunu göstermektedir. Son yıllarda yapılan ve yapılacak yeni meskenlerde tespit edilen bu riskler göz ardı edilmemelidir.

Havza kuzeyindeki Eski Kayabeyli kaya düşmeleri, sel ve çığ sonucu yer değiştirmiş, Görmezler Mahallesi ise kaya düşmeleri sonucu kısmen boşaltılmıştır. Havza güneyindeki Kumluk Mahallesi ise sel ve erozyon sonucu tamamen terk edilmiştir. Gün geçtikçe havzadaki

yerleşmelerin terk edilmesi ve kırsal yerleşmelerin gelişmemesi üzerinde yaşanan doğal afetler önemlidir.

3.5. Yanlış Arazi Kullanımı ve Erozyon

Havzanın kuzey ve batısındaki dağlık alanlar mera, güneydeki dağlık alanlara ise orman ve mera alanlarını oluşturmaktadır. Havza tabanı ise bağ-bahçe ve kuru tarım alanı olarak kullanılmaktadır (Şekil 5).

Yaklaşık 28-30 km²'lik alan kaplayan taban arazinin büyük bölümü genç topraklarla kaplı olup tarımsal potansiyeli düşüktür. Güneybatıda Baskil ile Şahaplı arasında ve Şahaplı'dan sonra vadi tabanları verimli tarım alanlarını oluşturmaktadır. Vadi tabanlarında oluşturulan bağ ve bahçe alanları taban suyu kullanılarak sulanmaktadır.

Tablo 4: Baskil Havzası'ndaki (Elazığ) Yerleşmeleri Etkileyen Doğal Riskler

Yerleşme Adı	Deprem	Sel	Kaya Düşmeleri	Çığ
Baskil	X	X	-	-
Odabaşı Mah.	X	X	X	-
Doğancık	X	X	X	-
Kemerli Mah.	X	X	-	X
Orta Mah.	X	X	X	X
Bekçi Mah.	X	X	X	X
Görmezler Mah.	X	X	X	X
Şirinler Mah.	X	X	X	X
Hıdolar Mah.	X	X	-	-
Eski Kayabeyli	X	X	X	X
Yeni Kayabeyli	X	X	-	-
Eski Baskil Mah.	X	-	-	-
Beyrikuşağı Mah.	X	X	-	-
Titikan Mah.	X	-	-	-
Şahaplı	X	X	-	-
Nazaruşağı Mah.	X	-	-	-
Emiş Mah.	X	-	-	-
Şefkat	X	X	-	-
Kuzuşağı Mah	X	X	-	-
Düğün-tepe	X	X	-	-
Korkmaz Mah.	X	X	-	-
Kumluk Mah.	X	X	-	-
Demirlibahçe	X	X	-	-

Kullanım bakımından inceleme alanındaki mera alanları % 30'lük oranı ile en büyük paya sahiptir. Bunu % 25'lik oranı ile orman ve fundalık alanlar, % 23'lük oranı ile bağ-bahçe alanları izlemektedir (Tablo 5).

Tarım alanları yöre nüfusunun ihtiyacını karşılayacak kadar geniş olmadığı ve sulama sorunu olduğu için geçmişte nüfusun büyük bölümü zorunlu olarak hayvancılık ve odun kesimine yönelmiştir. Bu faaliyetlerle dağlık alanlardaki mera ve orman alanları bilinçsiz bir şekilde tahrip edilmiştir.

Baskil Havzası'ndaki genel arazi kullanımının iç içe bir yapı göstermesi tahribata bağlı oluşmuştur (Şekil 5). Tablo 5'e göre mera-kuru tarım ve mera-orman şeklindeki arazi kullanımı

tahribatın bir sonucudur. Havza genelinde bağ-bahçe alanlarının, inceleme alanının 1/4'ünü kapsamaması son yıllarda kiraz ve kayısı bahçelerinin artmasına bağlıdır. Orman alanlarının Hasan ve Bulutlu dağları üzerinde belli alanlarda yoğun, diğer alanlarda seyrek ve yer yer fundalıklardan oluşması tahribatı göstermektedir.

Tablo 5: Baskil Havzası'nda (Elazığ) Genel Arazi Kullanımının Alansal ve Oransal Durumu

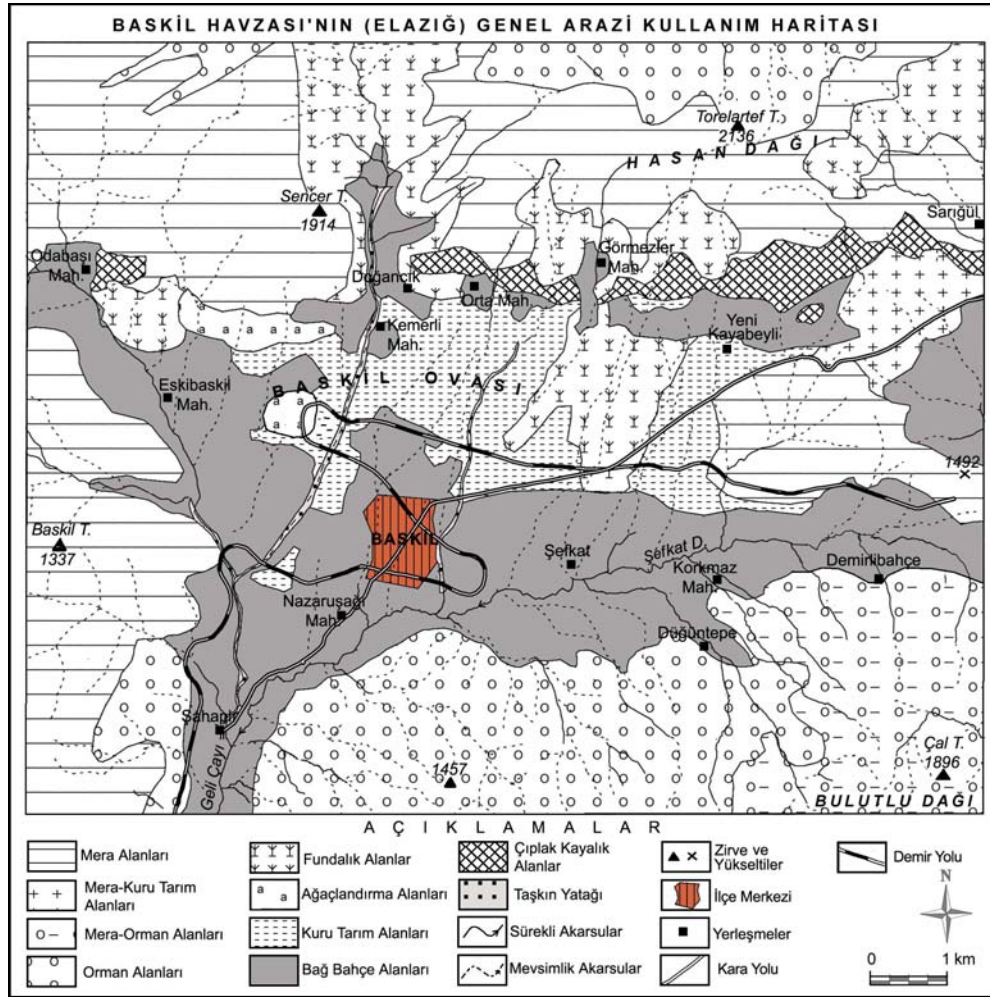
Arazi Kullanım Durumu	Alan (km ²)	Oran (%)
Mera	35.72	29.00
Mera-Kuru Tarım	2.23	1.8
Mera-Orman	10.00	8.04
Orman	19.79	16.00
Fundalık	12.46	10.02
Ağaçlandırma Alanı	1.03	0.83
Kuru Tarım	9.00	7.24
Bağ-Bahçe	29.06	23.00
Çıplak Kayalık Alanlar	3.50	2.81
Taşkın Yatakları	0.63	0.50
Yerleşme (Baskil)	0.92	0.76
Toplam	124.34	100

Yöredeki meşe ormanları kısa sürede tahrip edilerek ortadan kaldırılmıştır. Yöre ormanlarının kısa sürede aşırı tahrip edilmesi üzerinde, kuzeyde Keban (Elazığ) ilçesindeki Keban Simli Kurşun İşletmelerine odun kömürü temin etmek için bilinçsizce ağaç kesilmesi etkili olmuştur. Geçmişte bu işleme odun kömürü temin etmek için açılan ocaklara Hasan Dağı üzerinde rastlamak mümkündür. Ulaşımın çok zor olduğu Hasan Dağı güney yamaçlarında tahribattan arta kalan meşe ağaçlarının varlığı geçmişte yörenin meşe ormanları ile kaplı olduğunu gösteren önemli kanıtlardan biridir (Foto 4).

Foto 4: Hasan Dağı güney yamaçlarında tahribattan arta kalan bir meşe ağacı

Kayabeyli köyünde 60 yaşın üstündeki yaşlıların anlattığına göre daha fazla odun kömürü elde etmek için meşeler kökleriyle çıkarılmıştır. Bu şekilde yöre ormanları bilinçsizce tahrip edilmiştir. Böylece gelişen şiddetli erozyonu önlemek için ise büyük masraflarla ağaçlandırma çalışmaları yürütülmüştür. Özellikle Bulutlu Dağı'nda yapılan ağaçlandırma çalışmalarıyla orman örtüsü yeniden oluşturulmaya çalışılmıştır.

Şekil 5: Baskil Havzası'nın (Elazığ) genel arazi kullanım haritası

Büyük bölümü inceleme alanı içinde kalan ağaçlandırma çalışmalarına göre; Kuşhan sahasında yaklaşık 2000 hektar sedir ve karaçam ağaçlandırması yapılmıştır. Havzanın güneybatısında Harabakayış Dağı üzerinde 1998 yılında 600 hektar sedir+karaçam ve meşe tohumu ekimi, yine aynı yıl Odabaşı köyü çevresinde 400 hektar sedir ve karaçam dikimi yapılmıştır. 1 hektar için 1600 adet sedir ve karaçam dikiminin yapıldığı bu alanlar eski ağaçlandırma alanları

olup bir kısmı orman özelliği kazanmıştır. Bu alanların dışında Tavşanuşağı çevresinde 2005-2008 yılları arasında yaklaşık 700 hektarlık alanda; 200 bin adet sedir ve karaçam, 1 milyon akasya, aylantus ve dişbudak dikimi tamamlanmıştır. Şahaplı çevresinde 2008 yılında başlatılan ağaçlandırma çalışmaları devam etmektedir. Baskil Ovası'nı çevreleyen dağlık alanlar içerisinde orman örtüsü bakımından en zengin Bulutlu Dağı'dır. Bu dağın Baskil Ovası'na bakan kuzey yamaçlar gür orman örtüsüyle kaplıdır (Foto 5).

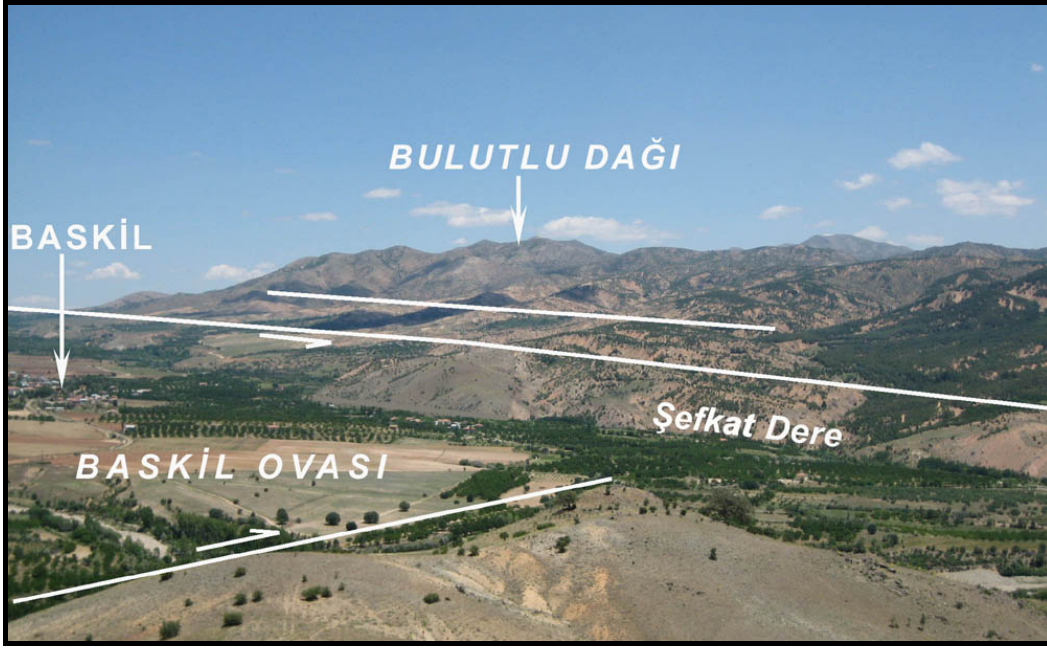

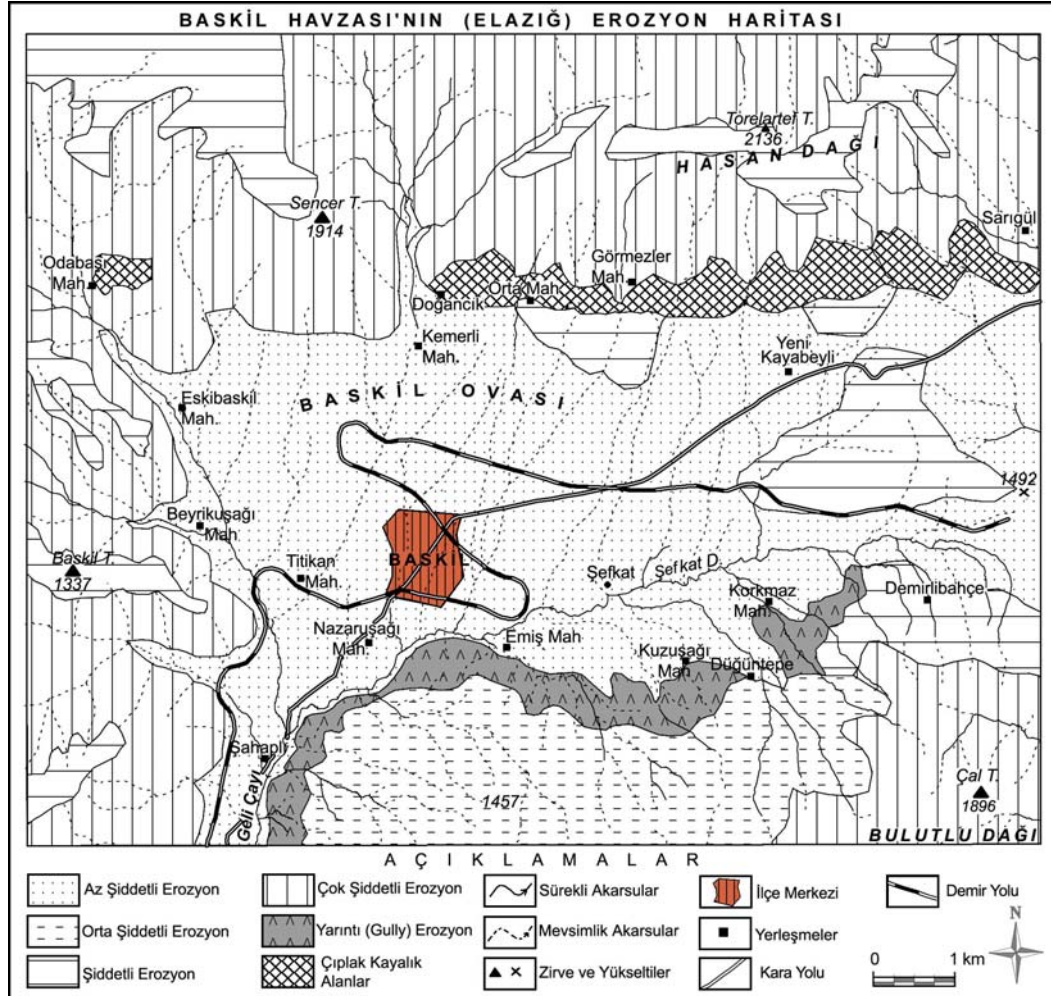
Foto 5: Baskil Havzası'nın güneyinde Bulutlu Dağı kuzey yamaçlarını kesen faylar ve ağaçlandırma sonucu oluşan orman örtüsü

Baskil Ovası'nın kuzey ve güneyindeki yamaçlar arasında bitki örtüsü açısından bir asimetri söz konusudur. Bu durum üzerinde bakı ve litolojik şartlar etkilidir. Kuzeyde kireçtaşlarının varlığı, eğim ve bakı nedeniyle ağaç yetiştirilmesi güçtür. Bu yamaçlarda yapılan tahribat, orman örtüsünün ortadan kalkarak çıplak kayalık alanlara dönüşmesine neden olmuştur. Faylanma sonucu ortaya çıkan yüksek eğimli yamaçlarda erozyon şiddetlenmiştir.

Havzanın kuzey ve batısındaki dağlık alanlarda çok şiddetli erozyon yaşanmaktadır (Şekil 6). Dağlık alanlarda litolojik yapının granit, diyorit ve gabro gibi aşınma karşı dirençsiz kayalardan oluşması bu durumu daha da hızlandırmıştır.

Tablo 6'ya göre inceleme alanının % 60'a yakınında şiddetli ve çok şiddetli erozyon yaşanmaktadır. Geri kalan alanda ise az ve orta şiddette erozyon görülmektedir. Bu değerlere göre inceleme alanı bütünüyle şiddetli erozyon alanıdır. Havzada yaşanan şiddetli erozyonu önlemek için ağaçlandırma çalışmaları devam ettirilmelidir. Hasan Dağı güney yamaçlarında yer alan eğimli

tarım arazileri ise mera alanı olarak kullanılmalıdır.

Şekil 6: Baskil Havzası'nın (Elazığ) erozyon haritası (Elazığ İli Arazi Varlığı Haritası'ndan, 1997) değiştirilerek hazırlanmıştır)

Baskil Havzası çevresinde litolojik yapının aşınma karşı dirençsiz olması, doğal bitki örtüsünün tahrip edilmesinden sonra çok şiddetli erozyonun yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Bu olumsuz etkinin ortadan kaldırılması için başlatılan ağaçlandırma seferberliği başarılı olmuştur. Eteklerde özellikle kırsal yerleşmelere yakın alanlarda ağaçlandırmanın başarısızlığı ve diğer nedenlere bağlı olarak havza tabanı ile dağlık alanlara geçişte dar alanlı yarıntı erozyonu gelişmiştir (Şekil 6). Bu alandaki litoloji ve eğim böyle bir oluşuma uygundur. Bunun dışında geçmişte çok şiddetli erozyon alanı olan Bulutlu Dağı kuzey yamaçları yapılan ağaçlandırma çalışmaları sonucu orta şiddetli erozyon alanı halini almıştır.

Yapılan ağaçlandırma, erozyon kontrolü çalışmaları ve son yıllarda artan kayısı bahçeleri erozyonu azaltmıştır. Erozyonu önlemede bahçe tarımının olumlu etkileri bulunduğundan, havzadaki bahçe tarımı desteklenmelidir. Bu destek su kaynaklarına yakın alanlarda havuz yapımı ve sulama ekipmanları temini şeklinde olmalıdır.

Tablo 6: Baskil Havzası'nda (Elazığ) Erozyonun Alansal ve Oransal Durumu

Erozyon Durumu	Alan (km ²)	Oran (%)
Az Şiddetli	39.66	31.90
Orta Şiddetli	11.47	9.23
Şiddetli	17.35	13.95
Çok Şiddetli	48.68	39.15
Yarıntı Erozyonu	3.68	2.96
Çıplak Kayalık Alanlar	3.50	2.81
Toplam	124.34	100

4. Sonuçlar

Baskil Havzası, Üst Miyosen-Orta Pliyosen'de doğrultu atımlı fay rejimi altında oluşmuş tektonik kökenli bir havzadır. Havzanın oluşumunda, kuzey ve güneydeki sol yanallı doğrultu atımlı faylar ile batıdaki sağ yanallı atımlı faylar etkili olmuştur. Sahadaki bu faylanmalar ve çok çeşitli litolojiden meydana gelen topografyanın akarsularla yoğun bir şekilde yarılarak engebeli bir yapı oluşturması eğim değerlerinin de yer yer artmasına yol açmıştır. Yörede görülen yarı kurak sınırdaki iklim ve kuru ormanların tahrip edilmedi de doğal ortam koşullarını etkilemiştir.

Baskil Havzası'nda doğal ortam özelliklerinden kaynaklanan önemli sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunların başında, deprem, fay yamaçları boyunca görülen kaya düşmeleri ve çığ olayları ile dağlık alanlardan havzaya geçişte yaşanan sel olayları gelmektedir.

Havzanın faylarla sınırlandırılmış olması yüksek eğimli fay yamaçlarının oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu durum ise kütle hareketlerini doğurmuştur. Havza kuzeyinde Hasan Dağı güney yamaçları boyunca farklı alanlarda kaya düşmeleri yaşanmakta ve bu durum yerleşmeleri etkilemektedir. Kaya düşmelerinden en fazla etkilenen ve yer değiştirmek zorunda kalan, Eski Kayabeyli köyüdür. Bu yerleşme dışında Doğancık köyü, Odabaşı, Orta, Bekçi Görmezler ve Şirinler mahalleleri kaya düşmelerinden etkilenmektedir. Bu yerleşmelerin bir kısmı yer değiştirmiş, bir kısmı da terk edilmiştir. Kaya düşmelerinin yaşandığı ancak terk edilmeyen bu yerleşmelerdeki meskenler ise kaya düşmeleri riskinin az olduğu sırtlara taşınmalıdır. Aynı şekilde bu fay yamaçları boyunca Sencer Tepe güneyi ve Eski Kayabeyli çevresinde heyelanlar yaşanmaktadır. Heyelan ile birlikte dik yamaçlar boyunca oluşan kayışatlar yerleşmelerin yanında tarım alanlarını etkilemektedir. Söz konusu bu yamaçlar boyunca bazı dönemlerde çığ olayları da yaşanmaktadır. Vadi yamaçlarında yaşanan bu çığlar Eski Kayabeyli'de olduğu gibi yerleşmeleri etkilemiştir. Hasan Dağı güney yamaçları boyunca görülen ve tarım alanlarını tehdit eden kütle

hareketlerinden korunmak için yerine göre kuru taş duvarlar örülmelidir. Havza güneyindeki yamaçlar kuzeydeki yamaçlara göre kütle hareketleri açısından daha sakindir. Ancak bu alandaki fay yamaçlarında da zaman zaman çığ olayları görülmüştür.

Havzadaki yerleşmeler birikinti koni ve yelpazelerinin kök kesimlerine kurulmuş olduğundan taşkınlardan etkilenmektedir. Bu açıdan havzadaki en büyük yerleşme merkezi olan Baskil ilçe merkezi kaynağını kuzeydeki dağlık alanlardan alan akarsulardan kaynaklanan taşkın riski altındadır. Bu durum göz önünde bulundurularak imar düzenlemeleri ve dere ıslah çalışmaları yapılmalıdır. Bu ıslah çalışmasında ilçe merkezini etkileyen Salmet ve Galihamkan dereleri öncelikli olmalıdır.

Baskil Havzası'nın aktif faylarla sınırlanmış olması deprem açısından önemli riskler taşıdığını göstermektedir. Kaynak sularının havzayı sınırlandıran fay hatları boyunca yüzeye çıkması yerleşmelerin bu alanlara kurulmasına neden olmuştur. Yakın çevreden temin edilen ve depreme karşı dayanıksız yapı malzemesinin kullanıldığı meskenler küçük depremlerden bile önemli ölçüde etkilenmektedir. Halkın meyveciliğe yönelmiş olması kırsal meskenlerin tamamının taşınmasını engellemiştir. Bu nedenle eski meskenler terk edilerek yenileri dağlık alanlara geçişte yamaç ve sırtlara yapılmalıdır.

Geçmişte havzada yaşayan nüfus zorunlu olarak geçimini yaşadığı alandan temin etmek için yöre ormanları aşırı bir şekilde tahrip etmiştir. Bu durum üzerinde sürdürülen hayvancılık faaliyeti yanında Keban Simli Kurşun İşletmesi'ne odun kömürü temini için ağaçların kesilmesi de etkilidir. Kısa sürede ortaya çıkan tahribat şiddetli erozyonu ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte bu durumu önlemek için yapılan erozyon kontrolü ve ağaçlandırma faaliyeti başarılı olmuştur. Fakat sınırlı olan tarım alanları halkın ihtiyacını karşılayamadığından yöreden dışarıya büyük göçler yaşanmıştır. Bu göçlerin önlenmesi için bahçe tarımının (özellikle kiraz yetiştiriciliği) yaygınlaştırması uygun olacaktır. Bahçe alanlarının artışıyla birlikte arıcılık teşvik edilmelidir.

Kaynakça

- ASUTAY, H. J., 1987, "*Baskil (Elazığ) Çevresinin Jeolojisi ve Baskil Mağmatitlerinin Petrolojisi*", Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Dergisi, Sayı: 107, Sayfa: 33-49, Ankara
- ÇAĞLIYAN, A., 2002, Baskil (Elazığ) İlçesinin Coğrafyası, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi (Yayınlanmamış), Elazığ
- ERİNÇ, S., 1953, Doğu Anadolu Coğrafyası, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, No: 15, İstanbul
- EROL, O., 1983, "*Türkiye'nin Genç Tektonik ve Jeomorfolojik Gelişimi*", Jeomorfoloji Dergisi, Sayı: 11, sayfa: 11-22, Ankara
- EROL, O., AKKAN, E., ELİBÜYÜK, M. ve DOĞU, A. F., 1987, Aşağı Fırat Bölgesi'nde Bugünkü ve Kuvaterner'deki Doğal Çevre Koşulları - The Present and Quaternary Natural Enviromental

- Conditions in the Lower Euphrates Region , Aşağı Fırat Projesi, 1978-1979 Çalışmaları, ODTÜ, Aşağı Fırat Projesi Çalışmaları, Seri:I, No:3, Ankara,
- GERÇEK, E., 2005, Yolçatı-Baskil-Kömürhan (Elazığ) Arası Elazığ Mağmatitlerinden Kaynaklanan Suların Hidrojeokimyası Prospeksiyon Parametreleri, Fırat Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Jeoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi (Yayınlanmamış) Elazığ
- KARABULUT. N., 1988, Baskil Kuzeyi Hacı Mustafa Köyü ve Çevresinin Ayrıntılı Jeolojik İncelemesi, Fırat Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (Yayınlanmamış), Elazığ
- KAYMAKÇI, N., İNCEÖZ, M. ve ERTEPİNAR, P., 2006, “3D-Architecture and Neogene Evolution of the Malatya Basin: Inferences fort he Kinematics of the Maltya and Ovacık Fault Zones”, TÜBİTAK Turkish Journal of Earth Sciences, Vol. 15, pp. 123-154
- KİPMAN, E., 1981, “Keban’ın Jeolojisi ve Keban Şaryajı”, İstanbul Üniversitesi, Yerbilimleri Dergisi, 1-1,2, 75-81
- KILIÇ, E., 1987, Baskil Kuzeydoğusunda Haroğlu Dağı Çevresinin Ayrıntılı Jeolojik İncelemesi, Fırat Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (Yayınlanmamış), Elazığ
- ÖZGÜL, N. ve TURŞUCU, A., 1984, “Stratigraphy of the Mesozoic Carbonate Sequence of the Munzur Mountains (Eastern Taurides), İn: Otekeli and M.C. Göncüoğlu (eds) Proceeding İnt.” Sempozyum on the Geology of the Taurus Belt, pp: 173-185, MTA Genel Müdürlüğü Ankara
- ŞAHİN, C. ve SİPAHİOĞLU, Ş., 2002, Doğal Afetler ve Türkiye, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara
- ŞENGÖR, A. M.C. ve YILMAZ, Y., 1981, “Tethyan evolution of Turkey: a plate tectonic approach”. Tectonophysics 75, 181-241
- TATAR, Y., 1987, “Elazığ Bölgesinin Genel Tektonik Yapıları ve Landsat Fotoğrafları Üzerinde Yapılan Bazı Gözlemler” Yerbilimleri, S:14, s: 295-308
- TONBUL, S., 1985, Kuzova-Hasandağı ve Çevresinin (Elazığ Batısının) Fiziki Coğrafyası, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi (Yayınlanmamış), Elazığ
- TONBUL, 1987a, “Elazığ Batısının Genel Jeomorfolojik Özellikleri ve Gelişimi”, Jeomorfoloji Dergisi, Sayı: 15, Sayfa: 37-52, Ankara
- TONBUL, 1987b, “Elazığ Batısının Bitki Örtüsü Özellikleri, Fırat Üniversitesi”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C:I S:1 s:209-224, Elazığ
- TONBUL, 1989, “Elazığ Batısının Toprak Coğrafyası”, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, C:3 S:1 s:211-233, Elazığ
- TURAN. M., 1984, Baskil-Aydınlar (Elazığ) Yöresinin Stratiğrafisi ve Tektoniği, Fırat Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi (Yayınlanmamış), Elazığ
- TURAN, M., 1993, “Elazığ Yakın Civarındaki Bazı Önemli Tektonik Yapılar ve Bunların Bölgenin Jeolojik Evrimindeki Yeri”, A. Suat Erk Jeoloji Sempozyumu (2-5 Eylül) Bildirileri s:193-204, Ankara
- TURAN, M., AKSOY, E. ve BİNGÖL, A. F., 1995, “Doğu Torosların Jeodinamik Evriminin Elazığ Civarındaki Özellikleri”, Fırat Üniversitesi, Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi, C: 7 S: 2 s: 1-23, Elazığ
- TURAN, M. ve TÜRKMEN, İ., 1996, “Kuşçular Formasyonu’nun (Erken Paleosen) Stratiğrafisi ve Sedimatolojik Özellikleri”, TÜBİTAK Turkish Journal Of Eart Sciences, 5, 109-121

Baskil Havzasında...

TÜRKMEN, İ., İNCEÖZ, M., AKSOY, E. ve KAYA, M., 2001, “*Elazığ Yöresinin Eosen Stratigrafi ve Paleocoğrafyası ile ilgili Yeni Bulgular*”, Hacattepe Üniversitesi Yerbilimleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Bülteni, S: 24, s: 81-95 Ankara

WESTAWAY, R., 2003, “*Kinematics of the Middle East and eastern Mediterranean updated*” Turkish Journal of Earth Sciences, 12, 5-46

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü 1997, Elazığ İli Arazi Varlığı (İl Rapor No: 23)

Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, Araştırma ve Bilgi İşlem Daire Başkanlığı, Baskil (Elazığ) Meteoroloji İstasyonu Verileri

<http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/mudim/il.asp> (07.02.08, Tarihli Ulaşım)

<http://report.tuik.gov.tr>

MÜZİK ÖĞRETMENLİĞİ BÖLÜMÜ PİYANO ÖĞRENCİLERİNİN SINAV KAYGISINA YÖNELİK TUTUMLARI

*Attitudes of Piano Students of Department of Music Teaching Towards
Examination Anxiety*

M. Kayhan KURTULDU*

Özet

Bu çalışmada piyano sınavlarında yaşanan heyecanın, sebepleri, öğrencilerin sınava, yaşanan heyecana ve işleyişe yönelik görüşleri yer almaktadır. Müzik öğretmenliği programında öğrenim gören piyano öğrencilerinin piyano sınavları ve bu sınavlarda yaşanan sınav kaygısına yönelik düşünceleri değerlendirilmiştir. Anket tekniği kullanılarak yürütülen çalışmada, piyano dersini almakta olan öğrencilerin yaşadıkları sınav kaygısı ve bu kaygının sebepleri sorgulanmıştır. Piyano öğrencilerinin oluşturduğu örneklem grubundan elde edilen cevaplar neticesinde, piyano sınavlarında yaşanan kaygıya ve bu kaygıyla ilişkili diğer unsurlara yönelik bilgilere ve sınav kaygısına yönelik çeşitli yargılara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Piyano, Piyano Eğitimi, Sınav Kaygısı

Abstract

This study covers the anxiety experienced in piano exams, its reasons, and opinions of students concerning the exam, anxiety and operation. The study conducted with piano students in the music teaching curriculum evaluated the piano examinations of students and their opinions concerning the examination anxiety experienced during these examinations. The study which was carried out through questionnaire technique questioned the anxiety and the reason for the anxiety experienced by students taking piano class. As a result of the answers obtained from the sample group consisting of piano students, information was achieved concerning the anxiety experienced during piano examinations and other elements pertaining to this anxiety. Opinions of the sample group considered as universal were evaluated and interpreted, and various convictions were made concerning the examination anxiety.

Keywords: Piano, Piano Education, Examination Anxiety

---

* Yrd. Doç. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD Söğüt/Trabzon
kayhankurtuldu@gmail.com

Giriş

Kaygı kavramına yönelik çalışmalar, psikoloji tarihi içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Yapılan çalışmalarda kaygının bireyler tarafından hoşlanılmayan bir duygu, his olarak algılandığı ortaya çıkmıştır. Psikologlar tarafından tek başına ele alınmayan kaygı kavramının, hemen her birey tarafından az yada çok yaşandığı vurgulanmıştır. Başlı başına bir duyuşsal fenomen olarak kabul edilen kaygının bireyler üzerindeki olumsuz etkileri, ortaya çıkan davranışların yada sergilenen performansın dengesini bireysel olarak bozmaktadır. Dolayısıyla kaygı psikologlarca, bireyler tarafından istenilmeyen, hoş olmayan, kimi zaman artan ve azalan bir durum ve bu durumun bireyler tarafından algılanması olarak ifade edilmektedir.

Kaygı, geniş anlamı ile sezilen bir tehlikeye hazırlanma sırasında algılanan güçsüzlük duygusunun yaşandığı duygusal bir durum olarak tanımlanmaktadır. Kaygının, kişilik, durum ve olay kaynaklı olmak üzere üç farklı çeşidi bulunmaktadır. Bazı bireylerde sürekli bir durum olarak karşılaşılan kişilik kaynaklı kaygı, insan kişiliğinin bir parçasıdır. Durum kaynaklı kaygı, belirgin bir duruma karşı belirli bir zaman içinde karşılaşılan tepki olarak tanımlanmaktadır. Son olarak, olay kaynaklı kaygı, belirgin olaylar karşısında yaşanmaktadır (Aydın, Zengin, 2008).

Kaygı tehdit edici bir durum karşısında birey tarafından hissedilen huzursuzluk ve endişe durumu olarak tanımlanmaktadır (Akgün, Gönen, Aydın, 2007). “Kaygı; insanda iç ve dış uyarılar sonucu ortaya çıkan duygusal bir yaşantıdır. Hazırlanması gereken derslerin birikip ağırlaşması, sizden beklenenlerin fazlalığı ve bütün bunları nasıl yapacağınızı bilememeniz büyük bir yük oluşturur ve bu da zamanla bıkkınlık verir. Herkesin dönem dönem yaşadığı bu usanma ve karamsarlık duygusu kaygı olarak adlandırılmaktadır (Sazak, Ece, 2004).

Öner (1972) kaygı ve başarı konusunda yaptığı literatür taramada kaygılı bireyin kendisine güveni olmayan, küçük başarısızlıklar karşısında çabuk yıkılıp küsen ve motivasyonunu yitiren, hareketten kaçınan, büyüklerine bağımlı, otoriteden ve reddedilmekten korkan, eleştiriyi kaldıramayan, güçlüklerden yılan ve genelde normal zekâyâ sahip kimseler olduğunu, ayrıca başarısız öğrencilerin yüksek kaygı düzeylerinin olduğunu ortaya çıkarmıştır (Uşaklı, Yapıcı, 2001)

Öğrencinin akademik başarı ya da başarısızlığı, öğrencinin kendisi, ailesi ve içinde yaşadığı toplum bakımından oldukça önem taşımaktadır, Akademik yönden başarılı, nitelikli insan gücü potansiyelinin bir toplumun kalkınmasında en temel güç olduğu kabul edilmektedir. Bu anlamda eğitime yapılan yatırımın uzun vadede toplum kalkınması için yapılan bir yatırım olduğu söylenebilir (Yıldırım 2000).

Sınav kaygısı akademik performansın esas habercisi konumundadır ve pek çok çalışma sınav kaygısının temelde zarar verici bir yapısı olduğunu göstermiştir. Yüksek kaygı sorunu olan öğrenciler, aldıkları eğitimin kavramsal özelliklerini anlamakta zorlanmakta ve bunu sürdürmektedir. Bu noktada akademik performansı arttırmak için, eğitimcilerin sınav kaygısının

temelinde yatan sebeplere ve öğrencilerin çalışma davranışları üzerine odaklanması gerekmektedir (Sansgiry, Sail, 2006).

Sınav kaygısı, kaygının özel bir durumudur. Kaygı belirtileri olası bir başarısızlıkla ilgili endişeye eşlik eden duygusal, bedensel ve davranışsal tepkilerdir. Sınav kaygısı yüksek olan birey herhangi bir sınav/değerlendirme durumunda “özvarlığının” tehdit edildiği korkusuna kapılır. Yalnızca sınavda değil, grup içinde konuşma, soru sorma, sorulara cevap verme, tartışmalara katılma, yüksek sesle okuma, v.b. etkinliklerde de korkulu, sinirli, gergin ve heyecanlı olurlar (Sazak, Ece, 2004). Bu durum, bireylerin kendilerine yönelik olumsuz düşünceler geliştirmelerine ve dikkatlerinin kolayca dağılmasına yol açar. Sınav sorularını doğru okuma ve doğru cevaplama; konuşurken düşüncelerini organize etme, uygun sözcükleri seçme ve düzgün ifade etme gibi davranışlarında başarısız olabilirler. Sınav kaygısı öğrencilerin sahip olduğu potansiyeli engellemekte, zaman zaman öğrenimlerini yarıda bırakmalarına neden olmakta, öğrencilerin gelecekteki yaşam tercihlerini ve mesleki kararlarını etkilemektedir (Yıldırım, Ergene, 2003).

Temel duygulardan birisi olan kaygı, insanın günlük yaşamının bir parçasıdır. Kaygı durumu literatürde durumluluk ve süreklilik olmak üzere iki biçimde ele alınır. Sürekli kaygı bireyin kişilik özelliğinden kaynaklanır. Durumluluk kaygı bireyin herhangi özgül bir durum karşısında hissettiği olumsuz sonuç beklentisidir. Özellikle öğrencilerin sınavlara ilişkin hissettiği olumsuz sonuç beklentisi önemli bir durumluluk kaygı örneğidir. Sınav kaygısı, sınavlarda, testlerde ya da diğer formal değerlendirme becerilerinde zayıf performansa yol açan korku olarak tanımlanır (Kapıkıran, 2002).

Sınav öncesi ya da sınav anında, öğrencinin aklından geçen, engelleyemediği olumsuz düşünceleri sınav kaygısının kaynağı olarak gören karıştırıcı değişkenler (interference) modeli oldukça kabul görmektedir. Sadece olumsuz otomatik düşünceler ya da sınava ilişkin akılcı olamayan inançlar değil, sınavın sonucunun nasıl kullanılacağına ilişkin edinilen bilgiler ve öğretmenin değerlendirme stiline ilişkin algılar da sınav kaygısı üzerinde etkili olmaktadır (Bozanoğlu, 2005). Öğrencinin yaşadığı tüm bu düşünce karmaşası içerisinde ortaya koyduğu performansa odaklanamaması, sınav esnasındaki başarısına da direkt etkilidir. Özellikle uygulama alanı açısından geniş bir perspektife sahip müzik eğitiminde yaşanan kaygının, kişilerin müzikalitesini ve doğruluğunu olumsuz etkilediği ve kendi içerisinde bir müzikal performans endişesi yarattığı açıktır.

Müzikal performans kaygısı, kaygı kavramının özel bir türünü işaret etmektedir. Müzikal performans kaygısı temelde davranışsal, bilişsel ve psikolojik değişkenlerin karışımından oluşmaktadır. Kaygı bu noktada sadece bireyin müzikal performans kalitesini değil, aynı zamanda kendi başarısından zevk almasını da olumsuz etkilemektedir. Yapılan bazı çalışmalar, bireylerin kaygı geliştirmesinde kendi performansından emin olamaması ve buna bağlı olarak geliştirdiği

psikolojik stresin var olduğunu vurgulamaktadır. Gelişen bu ani kaygının yaygın olduğu ve performansa yönelik desteğin önemli olduğu da ayrıca belirtilmektedir (Kirchner, 2002). Müzik eğitiminde kaygının en çok rastlandığı alanlardan biri olan uygulama alanında, bireyin nasıl çaldığı yada çalmadığı konusunda bilinçli olması önemlidir. Özellikle piyano sınavlarında yeterince hazırlanmadığını düşünen öğrencinin, yanlış çalacağı endişesiyle yaşadığı kaygı, genel olarak sınav heyecanı olarak adlandırılmaktadır. Bu noktada önemli olan, piyano eğitimi sürecinde öğrencinin sınav heyecanını yenmesini ve beklenileni vermesini sağlayacak çalışma prensiplerinin kazandırılmasıdır.

Müzik eğitiminde ve onun en önemli alanlarından biri olan piyano eğitiminde yaşanan sınav kaygısı, öğrencilerin sınav başarısı kadar eğitim sürecini de olumsuz etkilemektedir. Öğrenci piyano eğitimi sürecinde odaklanması gereken müzikal veya teknik unsurlar yerine sadece doğru çalmaya yönelmesi, kazanması beklenen davranışların ortaya çıkmasını geciktirmektedir. Tüm bu yönleriyle, piyano eğitiminin önemli bir parçası olan sınavlarda öğrencilerin yaşadığı heyecan ve bu heyecana bağlı oluşan sınav kaygısının düzeyi, öğrencinin akademik başarısındaki önemli belirleyicilerden biridir. Kimi zaman yanlış yapma korkusuyla ortaya çıkan kaygı, temelde doğru ve yeterince çalışmamaktan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bireylerin kendi öğrenmesini temelde kendi sağladığı düşünülürse, doğru yönlendirmenin ve doğru bireysel çalışma prensiplerinin geliştirilmesinin, sınav kaygısının azaltılmasındaki en önemli iki unsur olduğu söylenilebilir.

Yöntem

Yapılan çalışmada betimsel bir model uygulanmıştır. Müzik eğitime ve sınav kaygısına yönelik literatür taraması sürecini takiben, araştırmacı tarafından bir anket geliştirilmiştir. Geliştirilen anket, piyano eğitimi sürecinin önemli bir bölümünü oluşturan sınavlar ve bu sınavlarda yaşanan heyecan, sınav kaygısı gibi etmenlere yönelik hazırlanmıştır. Anket içerisinde sınava hazırlık süreci ile ilgili, sınav öncesi, sınav esnasında ve sınav sonrası yaşanan heyecan ve sınav sistemi yada sınavda yaşanan heyecanın sebeplerine yönelik 41 soru yer almaktadır. Yapılan ilk uygulama sonrasında, istatistik ölçüm değerleri açısından etkisiz olan üç madde ölçekten çıkarılarak soru sayısı 38'e düşürülmüştür. Araştırmacı tarafından geliştirilen anketin evreni, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümleri Müzik Eğitimi Anabilimdalı piyano öğrencileri, örnekleme ise Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilimdalı piyano öğrencileri oluşturmaktadır. 2007 – 2008 eğitim öğretim yılı bahar yarısında toplam 172 öğrenci ile uygulanan anket için beş seçenekli likert tipinde bir ölçek kullanılmıştır. Tamamen katılıyorum, Katılıyorum, Kısmen Katılıyorum, Çok az katılıyorum, Hiç katılmıyorum şeklinde kullanılan ölçek yardımıyla örneklem grubunun piyano sınav kaygısı ile ilgili görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Örneklem grubu ile yapılan çalışma toplam iki hafta sürmüştür. Bu zaman içerisinde çalışmaya, birinci sınıftan son sınıfa kadar piyano dersini kendi dönemine veya tekrar dönemi olarak alan tüm

öğrenciler katılmıştır. Aşağıdaki tablolarda sınıf ve cinsiyet değişkenine göre dağılımları verilmiş olan öğrencilerin bir kısmı ilgili soruya cevapa vermemiş ve bu durum istatistiksel olarak kayıp biçiminde isimlendirilmiştir. Sınıf değişkeni basmağında mezuniyet durumunda olup, piyano dersini tekrar olarak alan öğrenciler, dördüncü sınıflardan ayrı tutularak “beş ve yukarısı” olarak isimlendirilmişlerdir.

Anketin uygulanması ve örneklem grubundan gerekli cevapların alınmasını takiben, istatistik değerlendirme süreci devreye girmiştir. İstatistik süreçte ilk olarak kullanılan ölçeğin geçerlik ve güvenilirliği test edilmiş, elde edilen olumlu sonuçlar sonrasında çalışma sürdürülebilmiştir. Kullanılan ölçeğin güvenilirliğinin belirlenmesinde Cronbach Alpha yöntemi tercih edilmiştir. Yapılan ölçümler neticesinde ölçeğin Cronbach Alpha tam test güvenilirlik katsayısı ,88 olarak sonuçlanmıştır. Bu sonuç kullanılan ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Anketin yapı geçerliliğinin belirlenmesinde ise faktör analizi yöntemi kullanılmıştır. Eleme öncesi analize alınan 41 maddenin öz değeri 1’den büyük 8 basamak altında toplandığı görülmüştür. Anket sorularına yönelik oluşan 8 basamak aşağıda listelenmiştir. Analize alınan öz değeri 1’den büyük bu beş basmağın ölçeğe ilişkin açıkladıkları varyansın da %65 olduğu görülmüştür. Ölçeğe ilişkin ortaya çıkan 8 faktörün açıkladığı varyansın da ,505 ile ,751 arasında dağıldığı gözlemlenmiştir. Bu sonuca göre toplam varyansın ölçeğe ilişkin varyansı yüksek düzeyde açıkladığı anlaşılmıştır. Elde edilen sonuçlar sınav kaygısını tespit etmeye yönelik anketin ve kullanılan ölçeğin çok yüksek düzeyde geçerli ve güvenilir olduğunu ortaya koymuştur.

Sınav Öncesi Yaşanan Heyecana Yönelik Sorular; Sınav Süresince Yaşanan Heyecana Yönelik Sorular; Sınav Sonrası Yaşanan Heyecan Yönelik Sorular; Sınava Hazırlık Sürecine Yönelik Sorular; Öğrencilerin Kendilerine Olan Güvenlerine Yönelik Sorular; Sınav Heyecanına Etki Eden Unsurlara Yönelik Sorular; Sınav Sistemi ve İşleyişe Yönelik Sorular; Meslek Seçimi ve Geleceğe Yönelik Sorular

İstatistik süreçte son olarak, örneklem grubunun sorulara verdikleri cevapların sayısal dağılımının oluşturulduğu frekans ve yüzde ölçümü ve gruplara göre karşılaştırmaların yapıldığı “t” testi analizi uygulamaları yapılmıştır. Frekans ve yüzde ölçümlerinde örneklem grubunun sorulara verdiği cevapların yüzdelerle dağılımları tespit edilmiş ve bu cevapların ağırlıkta hangi yönde dağıldığını gösteren ortalama ($\bar{X}$) ölçümü sonucu belirlenmiştir. Bu sonuçlar yukarıda belirtilen basamaklar doğrultusunda gruplandırılarak tablolaştırılmıştır. Frekans ve yüzde ölçümleri sonrasında, örneklem grubunun sınıf değişkenine göre verdiği cevapların karşılaştırıldığı “t” testi ölçümü yapılmıştır. Yapılan “t” testi ile sorulara verilen cevapların sınıf düzeyine göre farklılaşp farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bu ölçümlerde sınıflar arası anlamlı bir ilişki oluşmayan sorular ve yine aralarında anlamlı bir ilişki oluşmayan gruplar dikkate alınmamış ve tablolaştırılmamıştır. Grupların aynı yönde eğilim gösterdiği ortak sorularla ilgili yüzdelerle sonuçlar diğer tablolarda yer

Tablo 1 Örneklem Grubunun Sınıflara Göre Dağılımı

Sınıflar	f	%
1. Sınıf	26	15,1
2. Sınıf	42	24,4
3. Sınıf	45	26,2
4. Sınıf	32	18,6
5. Sınıf ve yukarısı	17	9,9
Kayıp	10	5,8
Toplam	172	100,0

Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde, örneklem grubundan elde edilen cevaplar yardımıyla yapılan istatistik işlemler sonucu ortaya çıkan sayısal bulguların dağılımı ve yorumlanması yer almaktadır. Sonuçlara yönelik yüzdelerlik değerlerin yer aldığı tablolarda yorumlar, tablo 3’deki ortalama değerleri göz önünde tutularak yapılmıştır. Ortalama değerleri anket ölçeğini karşılamakta ve sorulara ait yüzdelerlik dağılımın ağırlık merkezini belirlemektedir. Ortalama değerleri yorumlanırken olumsuz yapıdaki sorularda yüzde dağılımıyla ters yönde, olumlu yapıdaki sorularla aynı yönde dağılım göstermektedir. Sınıf değişkenine yönelik karşılaştırma ölçümlerinin yer aldığı tablolarda ise sorulara yönelik ortalama ve “t” testi değerleri yer almaktadır. İlgili tabloların yorumları ve değerlendirilmesi yapılırken, sorunun yer aldığı yüzde dağılımı tablosu da göz önünde tutulmaktadır.

Tablo 2 Anket Ölçeğine İlişkin Ortalama Puan Aralıkları

Ölçek	Puan Aralıkları
Tamamen Katılıyorum	4,21 – 5,00
Katılıyorum	3,41 – 4,20
Kısmen Katılıyorum	2,61 – 3,40
Çok Az Katılıyorum	1,81 – 2,60
Hiç Katılmıyorum	1,00 – 1,80

Tablo 3 Sınav Öncesi Yaşanan Heyecana Yönelik Sorular

Sorular	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Çok Az Katılıyorum	Hiç Katılmıyorum	$\bar{X}$
Genellikle sınav öncesi çok heyecanlı olurum	%33,1	%25,6	%19,8	%12,2	%9,3	2,38
Benim için önemli bir sınava girerken diğer sınavlardan daha çok endişe duyarım	%39	%30,2	%18,6	%8,1	%4,1	2,08
Sınav öncesi başarısız olma korkusuyla peşin bir yenilgi yaşıyorum	%22,7	%22,1	%25	%15,1	%15,1	2,77

Tablo 3 incelendiğinde, öğrencilerin %33,1 düzeyinde “tamamen katılıyorum”, %25,6 düzeyinde “katılıyorum” şeklinde cevap verdiği görülmektedir. Diğer soruda da yüzdelerlik ağırlığın %39 ve %30,2 ile ilk seçeneklerde olduğu, ayrıca ortalama değerinin de sonucu 2,08 ile ters yönde desteklediği anlaşılmaktadır. Son soruda yüzdelerlik dağılımın yakın büyüklüklerde gerçekleştiği,

dağılımın %22,7 ile “tamamen katılıyorum”, %22,1 ile “katılıyorum”, %25 ile “kısmen katılıyorum” yönünde yoğunlaştığı gözlenmektedir. Bu duruma göre örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin, sınav öncesi büyük ölçüde kaygı ve heyecan yaşadıkları anlaşılmaktadır. Gerek sınav öncesinde, gerek önemi yüksek sınavlarda, gerekse başarısız olma korkusu hususunda kaygı sahibi olduğunu belirten öğrenciler, sınav heyecanının sınav öncesi başladığını ortaya koymuştur.

Tablo 4 Sınav Süresince Yaşanan Heyecana Yönelik Sorular

Sorular	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Çok Az Katılıyorum	Hiç Katılmıyorum	$\bar{X}$
Sınav esnasında kendimi rahat hissederim ve heyecanlanmam	%18	%14	%20,9	%18,6	%28,5	3,25
Sınav esnasında yaşadığım heyecan bildiklerimi unutmama ve yanlış çalmama sebep olur	%31,4	%23,8	%23,8	%14,5	%6,4	2,40
Sınav esnasında yanlış yapma korkusu performansımı etkiliyor	%41,3	%23,3	%19,8	%9,9	%5,8	2,15
Piyano sınavlarında genellikle dikkatimin dağıldığını hissederim	%23,3	%30,2	%19,8	%13,4	%13,4	2,63
Sınav esnasında etrafımda olan bazı hareketlerden (konuşma, telefon vb...) olumsuz etkilenirim	%46,5	%19,2	%15,7	%10,5	%8,1	2,14
Sınav esnasında piyano öğretmenimin yanıma gelip çaldığımı takip etmesi beni endişelendirir	%23,6	%26,7	%18,6	%9,9	%12,2	2,42

Tablo 5 Sınav Sonrası Yaşanan Heyecan Yönelik Sorular

Sorular	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Çok Az Katılıyorum	Hiç Katılmıyorum	$\bar{X}$
Sınavdan çıktıktan hemen sonra tüm heyecanım geçiyor	%37,2	%27,3	%19,8	%12,2	%3,5	2,17
Sınavdan çıktıktan sonra çoğunlukla daha iyi çalabiliyordim diye düşünürüm	%44,2	%28,5	%17,4	%6,4	%3,5	1,96
Piyano notumu öğrenmeden evvel en az sınavdaki kadar heyecanlanırım	%26,7	%16,3	%25	%19,8	%12,2	2,74

Tablo 4’te yer alan sonuçlar, öğrencilerin sınav esnasında da önemli ölçüde kaygı hissettiği sonucunu ortaya koymaktadır. İlk soruda öğrencilerin sınav esnasında heyecanlanmam şeklindeki soruya %20,9 “kısmen katılıyorum”, %18,6 “çok az katılıyorum”, %28,5 “hiç katılmıyorum” seçeneklerine yönelik cevaplar verdiği görülmektedir. Yüzde ağırlığının diğer seçeneklerde kısmen yaklaşık gibi görünmesi sebebiyle, ortalama değeri göz önünde tutulursa öğrencilerin kısmen ve çok az katılıyorum seçeneklerine yöneldiği anlaşılmaktadır. İkinci soruda öğrenciler “tamamen katılıyorum” seçeneğinde %31,4, diğer iki seçenekte de aynı büyüklükte %23,8 düzeyinde bir dağılım göstermiştir. Bu durum öğrencilerin sınav heyecanı ile bildiklerini unutma sorunu yaşadığına işaret etmektedir. Üçüncü soruda yüzdelik dağılımın büyük ölçüde “tamamen katılıyorum” ve “katılıyorum” seçeneklerinde yığılma gösterdiği görülmekte, dolayısıyla sınavda yanlış çalma korkusunun performansına ciddi etki ettiği anlaşılmaktadır. Diğer soruda öğrencilerin önemli bir bölümünün, piyano sınavı esnasında dikkat dağılması sorunu yaşadığı anlaşılmaktadır.

Katılıyorum seçeneğindeki %30,2'lik dağılım ve diğer seçeneklerdeki yakın yüzdeler sonuca ortaya koymaktadır. Beşinci soruda örneklem grubunun çok büyük bir bölümünün, sınav esnasındaki bazı dış etmenlerden olumsuz etkilendiği anlaşılmaktadır. Tamamen katılıyorum seçeneğindeki %46,5 büyüklüğünde gerçekleşen sonuç, bu tespiti kolaylaştırmaktadır. Son soruda ise öğrencilerin, toplamda %50,3 büyüklüğünde ilk iki seçenek üzerinde yığılma gösterdikleri gözlenmektedir. Soruya verilen cevaplar göz önüne alındığında, öğrencilerin büyük çapta piyano öğretmenin takibinden rahatsızlık duyduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 5'te yer alan verilere göre örneklem grubunun önemli ölçüde sınav sonrasında rahatladığı ve geriye dönük olarak düzey muhakemesi yapabildiği anlaşılmaktadır. Birinci soruda %37,2 ile "tamamen katılıyorum", %27,3 ile "katılıyorum" şeklinde dağılım gösteren cevaplar, ikinci soruda ise aynı seçeneklerde %44,2 ve %28,5 şeklinde gerçekleşmiştir. Bu duruma göre öğrencilerin gerek sınavdan sonra büyük ölçüde rahatladığı, gerekse geriye dönük olarak performans muhakemesi yapmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Son soruda yüzdeler dağılımın yaklaşık olarak "kısmen katılıyorum" seçeneği etrafında toplandığı görülmektedir. İlk iki ve son iki seçeneğe ait yüzdeler dağılımın %10'luk bir farkla yaklaşık değerlerde gerçekleşmiş olması ve ortalama değerinin de 2,74 ile "kısmen katılıyorum" seçeneğine işaret etmesi, bu soruda ağırlık noktasının "kısmen katılıyorum" seçeneğinde olduğunu göstermektedir.

Tablo 6 Sınava Hazırlık Sürecine Yönelik Sorular

Sorular	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Çok Az Katılıyorum	Hiç Katılmıyorum	$\bar{X}$
Nasıl piyano çalışılacağına bilsem sınavlarda daha başarılı olurum	%17,4	%14	%21,5	%14	%33,1	3,31
Bazen çok çalıştığım sınavlarda tam tersine yanlış çalışıyorum	%29,1	%29,1	%23,3	%10,5	%8,1	2,39
Doğru ve yeterince çalışıldığında sınavda heyecanlanılmayacağın düşünüyorum	%19,8	%18,6	%26,2	%14	%21,5	2,98

Tablo 6'da ilk sorudaki dağılımın ağırlığının %33,1 ile "hiç katılmıyorum" seçeneğinde görünmekle beraber, diğer seçeneklerdeki yaklaşık dağılım, %21,5'lik "kısmen katılıyorum" dağılımı ve ortalama değerinin de "kısmen katılıyorum" seçeneğini işaret etmesi sebebiyle orta düzeyde olduğu fark edilebilmektedir. Elde edilen veriler, öğrencilerin piyano çalışma bilincinin sınav kaygısına kısmen etkisi olduğunu düşündükleri, sonucuna işaret etmektedir. İkinci soruda ilk iki seçenekte aynı değerde %29,1 büyüklüğünde bir eğilim gerçekleştiği görülmektedir. Ağırlık olarak "katılıyorum" seçeneği üzerinde görünen cevaplar, öğrencilerin kimi zaman çok çalışmanın büyük çapta zararını görebildiklerini belirttiğini ortaya koymaktadır. Son soruya gelindiğinde yüzdeler dağılımın "kısmen katılıyorum" seçeneğinde merkezlendiği ve ortalama değerinin de bu seçeneği işaret ettiği görülmektedir. Kısmen seçeneği etrafındaki diğer dağılımların yaklaşık büyüklüklerde olması, öğrencilerin doğru ve yeterince çalışmanın sınav heyecanı ile ilişkisinin yüksek düzeyde olmadığı düşüncesine sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Tablo 7’de yer alan ilk üç soruda verilen cevapların “tamamen katılıyorum” ve “katılıyorum” seçeneklerinde yığıldığı görülmektedir. İlk soruda %36,6 ikinci ve üçüncü soruda %42,4 büyüklüğündeki yüzdeler dağılım, öğrencilerin bu üç soruya “katılıyorum” ve “tamamen katılıyorum” şeklinde cevapa verdiğini göstermektedir. Tablo 8’de dördüncü ve beşinci sorular da benzer biçimde yaklaşık değerlerle sonuçlanmıştır. Örneklem grubunu oluşturan öğrenciler, her iki soruda %48,3 ve %47,1 büyüklüğünde “hiç katılmıyorum” seçeneğini tercih etmiştir. Öğrenciler bu sorularda, piyanodan zayıf not almanın büyük bir sorun yaşatmayacağını ifade etmiştir. Altıncı soruda öğrencilerin “kısmen katılıyorum” ve “hiç katılmıyorum” seçeneklerinde %26,2’lik bir yığılma gösterdiği anlaşılmaktadır. Ortalama değerinin de “kısmen katılıyorum” seçeneğini işaret ettiği soruda öğrenciler, piyanodan alınan zayıf notların diğer derslere etkisinin yüksek düzeyde olmadığını ortaya koymuştur. Yedinci soruda yüzde dağılımının, yakın değerler ile ilk üç seçenekte yığılma gösterdiği gözlenmektedir. Öğrencilerin toplamda %48,3’lük bir bölümü ilk iki seçenekte, sınavdan alınan kötü notların bireyin kendine bakışını etkileyeceği görüşünü ifade etmiştir. Benzer biçimde son soruda da öğrencilerin, sınav başarısının genellikle kendi eksikliklerine dayandığı görüşünü öne sürdüğü anlaşılmaktadır. Yüzdeler dağılımının ilk iki seçenekte yığılması ve ortalama değerinin de ters yönde “katılıyorum” seçeneğini işaret etmesi, sonucu ortaya koymaktadır.

Tablo 7 Öğrencilerin Kendilerine Olan Güvenlerine Yönelik Sorular

Sorular	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Çok Az Katılıyorum	Hiç Katılmıyorum	$\bar{X}$
Çok iyi hazırlandığım sınavlarda dahi yanlış çalmaktan korkuyorum	%36,6	%27,3	%18	%9,9	%8,1	2,25
Bir sınavda başarılı olursam bir sonrakine hazırlanırken kendime güvenim artar	%42,4	%29,1	%20,3	%4,7	%3,5	1,97
Piyanodan zayıf not almaktan çok çekinirim	%42,4	%27,3	%18	%7,6	%4,7	2,04
Eğer zayıf not alırsam bunu kimseye paylaşmam	%7,6	%9,9	%14	%20,3	%48,3	3,91
Zayıf not alırsam arkadaşlarımın yeteneğinden şüphe edeceği hissine kapılırım	%9,9	%11,6	%20,3	%11	%47,1	3,73
Piyanodan zayıf veya yüksek not almam diğer derslerimdeki başarıma direkt etkiler	%14	%14,5	%26,2	%19,2	%26,2	3,29
Sınavlarda aldığım kötü veya iyi notlar kendime ve yeteneğime bakış açımı etkiler	%22,7	%25,6	%21,5	%14,5	%15,7	2,75
Piyano sınavında kötü not alırsam bunun kendi eksikliklerimden olduğunu düşünürüm	%20,9	%31,4	%27,3	%12,2	%8,1	2,55

Tablo 8’de yer alan veriler incelendiğinde, yüzdeler dilimin birinci soruda %25,6 ile “tamamen katılıyorum”, %26,7 ile “kısmen katılıyorum” seçeneğinde yer aldığı görülmektedir. Verilen cevaplar, sınavdan alınacak notu düşünmenin kısmen heyecana yol açtığı sonucunu desteklemektedir. İkinci soruda dağılımın ilk üç seçenekte %24,4, %22,1 ve %26,2 büyüklüğünde gerçekleştiği ve bu durumun ders veya sınıf geçme endişesinin büyük çapta sınav kaygısına yol

açabileceği sonucuna işaret ettiği anlaşılmaktadır. Üçüncü soruda yüzdeler dağılım ve ortalama değeri dikkatle incelendiğinde cevapların “kısmen katılıyorum” seçeneğine yönelik olduğu görülebilmektedir. Örneklem grubunu oluşturan öğrenciler, iyi çalma bilincinin veya farkında olmanın heyecana yol açan unsurlar arasında kısmen yer alabileceğini belirtmiştir. Diğer soruda öğrencilerin verdiği cevaplar %30,8 ile “tamamen katılıyorum”, %18,6 ile “kısmen katılıyorum” ve %19,8 ile “hiç katılmıyorum seçeneklerinde yüzdeler büyüklük olarak dağılmıştır. Yüzde dağılımının diğerlerine göre daha yüksek görünen değerleri iki uç ve orta noktada gözükse de %30,8’lik birinci seçenek, dağılımın merkezini yukarı çekmektedir. Dolayısıyla öğrenciler hemen her sınavda heyecanlanmamakla beraber, önemli sınavlarda daha çok kaygı yaşamaktadır. Beşinci soruda verilen cevapların %37,2 ile “tamamen katılıyorum”, %23,7 ile “katılıyorum” ve %22,7 ile “kısmen katılıyorum” seçeneklerinde dağıldığı görülmektedir. Ortalama değerinin de ters yönde “katılıyorum” seçeneğini işaret ettiği soruda öğrenciler, beklenmedik bir notun çalışma azmini büyük çapta etkileyeceği görüşünü ileri sürmektedir. Altıncı soruda dağılımın orta düzeyde gerçekleştiği ve ortalama değerinin de 2,85 ile “kısmen katılıyorum” seçeneğini işaret ettiği anlaşılmaktadır. Öğrenciler bu soruda, başka arkadaşlarının iyi piyano çalmasından kısmen etkilenebileceklerini ifade etmiştir. Son soruda yüzdeler dağılımın %33,1 ile, ortalama değerinin de 2,98 ile “kısmen katılıyorum” seçeneğine yönelik olması, öğrencilerin aile arkadaş desteği ile heyecanlarını kısmen atatabildikleri sonucunu ortaya koymaktadır.

Tablo 8 Sınav Heyecanına Etki Eden Unsurlara Yönelik Sorular

Sorular	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Çok Az Katılıyorum	Hiç Katılmıyorum	$\bar{X}$
Sınavdan alacağım notu düşünmek performansımı kötü etkiliyor	%25,6	%18	%26,7	%15,1	%14,5	2,75
Bazen dersten geçmek veya okulu bitirmek endişesiyle heyecanlanırım	%24,4	%22,1	%26,2	%16,3	%11	2,67
İyi çalıp çalmadığımdan emin olamadığım için heyecanlanırım	%15,7	%23,8	%21,5	%26,2	%12,8	2,96
Hemen hemen tüm piyano sınavlarında başaramama korkusuyla paniğe kapılırım	%30,8	%15,7	%18,6	%15,1	%19,8	2,77
Bir sınavdan beklemediğim ölçüde düşük veya yüksek not almam çalışma azmimi etkiler	%37,2	%27,3	%22,7	%9,3	%3,5	2,14
Bazı arkadaşlarının iyi piyano çalması beni şevklendirir	%19,8	%25	%22,7	%15,1	%17,4	2,85
Ailem ve arkadaşlarının moral desteği heyecanımı azaltır	%17,4	%17,4	%33,1	%12,8	%19,2	2,98

Tablo 9 incelendiğinde öğrencilerin üç soruya da ağırlıkta “katılıyorum” yönünde cevaplar verdiği görülmektedir. Birinci soruda ağırlığın %30,8 ile “tamamen katılıyorum” ve %25,6 ile “kısmen katılıyorum” seçeneklerinde yığılma gösterdiği gözlenmiştir. İkinci soruda yüzdeler dilimin %54,1 ile “tamamen katılıyorum” seçeneğinde, üçüncü soruda ise yaklaşık değerler ile ilk

üç seçenekte yığılma gösterdiği anlaşılmaktadır. Her üç soruda da yüzdelik dilimin ağırlık merkezi, sonuçları ters yönde destekleyen ortalama değerleri de göz önünde tutulduğunda, “katılıyorum” seçeneği yönünde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla örneklem grubunu oluşturan öğrenciler, her üç soruda sorulan önermelere büyük ölçüde katıldıkları yönünde görüş belirtmiştir.

Tablo 9 Sınav Sistemi ve İşleyişe Yönelik Sorular

Sorular	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Çok Az Katılıyorum	Hiç Katılmıyorum	$\bar{X}$
Piyano sınavlarının çalma becerisini yeterince test etmediğine inanıyorum	%30,8	%19,8	%25,6	%15,7	%8,1	2,50
Sınav yapan öğretmenlerin sınav heyecanını göz önünde tutması gerektiğini düşünüyorum	%54,1	%24,4	%12,8	%5,8	%2,9	1,79
Piyano sınavlarının uzun sürmesinin heyecanı arttırdığını düşünüyorum	%27,9	%24,4	%25,6	%9,9	%12,2	2,54

Tablo 10 Meslek Hayatı ve Geleceğe Yönelik Sorular

Sorular	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Çok Az Katılıyorum	Hiç Katılmıyorum	$\bar{X}$
Piyano sınavlarında başarılı olanlar meslek hayatında da daha çabuk yükselirler	%15,1	%14	%24,4	%16,9	%29,7	3,31
Gelecekle ilgili planlarımın sınav başarısına bağlı olmasını doğru bulmuyorum	%38,4	%27,3	%16,9	%7	%10,5	2,23
Piyano sınavlarının bireysel performansıyla ilgili bir ölçü olmasını doğru bulmuyorum	%31,4	%26,7	%22,7	%11,6	%7,6	2,37
Piyano sınavlarında daha geniş zaman tanımalarının başarıyı arttıracığını düşünüyorum	%25,6	%21,5	%27,9	%15,1	%9,9	3,62
Sınavlarda aldığım iyi veya kötü notların meslek başarımla ve tercihlerimle yakından ilişkisi olduğunu düşünüyorum	%15,1	%18,6	%33,7	%17,4	%15,1	2,98

Tablo 10'daki sorulara ait sonuçlar, ilk soruda yüzdelik dilimin “kısmen katılıyorum” ve “hiç katılmıyorum” seçeneklerinde %24,4 ve %29,7 biçiminde gerçekleştiğini göstermektedir. Bu soruda öğrenciler piyano sınavlarındaki başarının, meslek hayatındaki yükselmeye büyük çapta bağlantılı olmadığını savunmuştur. İkinci soruda öğrencilerin büyük bir bölümünün ilk iki seçenekte %38,4 ve %27,3 büyüklüğünde yığılma gösterdiği anlaşılmaktadır. İlk sorudaki düşüncenin devamı niteliğinde olan bu soruda da öğrenciler, gelecekle ilgili konularla piyano sınav başarısını büyük çapta ilişkilendirmemektedir. Üçüncü soruda öğrencilerin %31,4'lük “tamamen katılıyorum”, %26,7'lik “katılıyorum” ve %22,7'lik “kısmen katılıyorum” biçimindeki cevaplarıyla olumlu bir eğilim gösterdiği anlaşılmaktadır. Ortalama değerinin de ters yönde “katılıyorum” seçeneğini işaret ettiği sonuçlara göre öğrenciler, piyano sınavlarının bireysel performans için ölçü

olmasını doğru bulmamaktadır. Diğer soruya gelindiğinde öğrencilerin verdikleri cevapların yaklaşık değerler ile ilk üç seçenekte dağılım gösterdiği görülmektedir. Ortalama değerinin 3,62 ile “katılıyorum” seçeneğini işaret ettiği soruda öğrenciler, piyano sınavlarında daha geniş zaman tanınmasını büyük ölçüde uygun görmektedir. Son soruda yüzdelik dağılım ve ortalama değerinin %33,7 ve 2,98 ile “kısmen katılıyorum” seçeneğini işaret ettiği ve öğrencilerin sınavda alınan notların meslek başarısı ve tercihleriyle kısmen ilgili olabileceğini savunduğu anlaşılmaktadır.

Anket sorularına verilen cevapların, sınıf değişkenine göre karşılaştırılmasının yapıldığı ilk tablo olan tablo 11’de yer alan veriler, her üç soruda da $p < ,05$ düzeyine göre anlamlı bir fark ($p = ,003 < ,05$) olduğunu ortaya koymaktadır. Ortalama değerleri incelendiğinde anlamlı farkın birinci ve üçüncü soruda birinci sınıflar, ikinci soruda ise ikinci sınıflar yönünde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Sorularla ilgili frekans – yüzde dağılım tabloları incelendiğinde, birinci sınıfların zayıf notu paylaşmak konusunda daha rahat hissettiği ve uzun süren piyano sınavlarında daha çok etkilendiği anlaşılmaktadır. İkinci sınıflar ise sınav yapan öğretmenlerin heyecan faktörünü göz önünde tutması gerektiği fikrini, birinci sınıflara göre daha fazla vurgulamaktadır.

Tablo 11 Birinci ve İkinci Sınıfların Anket Sorularına Verdikleri Cevapların Karşılaştırılması

Sorular	Sınıflar	N	$\bar{X}$	t	p
Eğer zayıf not alırsam bunu kimseyle paylaşmam	1.Sınıf	26	4,23	1,93	,003
	2.Sınıf	42	3,57		
Sınav yapan öğretmenlerin sınav heyecanını göz önünde tutması gerektiğini düşünüyorum	1.Sınıf	26	1,38	2,25	,012
	2.Sınıf	42	2,02		
Piyano sınavlarının uzun sürmesinin heyecanı arttırdığını düşünüyorum	1.Sınıf	26	2,80	2,07	,001
	2.Sınıf	42	2,11		

Tablo 12 Birinci ve Üçüncü Sınıfların Anket Sorularına Verdikleri Cevapların Karşılaştırılması

Sorular	Sınıflar	N	$\bar{X}$	t	p
Piyanodan zayıf not almaktan çok çekinirim	1.Sınıf	26	1,84	2,38	,014
	3.Sınıf	45	2,55		
Sınavlarda aldığım iyi veya kötü notların meslek başarımla ve tercihlerimle yakından ilişkisi olduğunu düşünüyorum	1.Sınıf	26	2,50	2,50	,013
	3.Sınıf	45	3,22		
Sınavlarda aldığım kötü veya iyi notlar kendime ve yeteneğime bakış açımı etkiler	1.Sınıf	26	1,96	3,86	,000
	3.Sınıf	45	3,08		
Piyano sınavında kötü not alırsam bunun kendi eksikliklerimden olduğunu düşünürüm	1.Sınıf	26	2,19	2,40	,015
	3.Sınıf	45	2,84		
Sınav yapan öğretmenlerin sınav heyecanını göz önünde tutması gerektiğini düşünüyorum	1.Sınıf	26	1,38	2,34	,022
	3.Sınıf	45	1,88		

Tablo 12’ye göre tüm sorularda oluşan anlamlı fark, üçüncü sınıflar yönünde gerçekleşmiştir. Sorulara yönelik $p < ,05$ düzeyindeki anlamlı fark neticesinde, üçüncü sınıfların birinci sınıflara göre piyanodan zayıf not almaktan daha çok çekindiği anlaşılmaktadır. Diğer yandan üçüncü sınıflar, piyanodan alınan kötü notların meslek tercihleri ile ilgisi ve kendisine bakış açısını değiştirmesi konularında da birinci sınıflara göre farklılık göstermiştir. Dördüncü ve beşinci sorularda da üçüncü sınıfların birinci sınıflara göre anlamlı farklılık gösterdiği fark edilmektedir.

Tüm sorularda ortalama değerinin üçüncü sınıflar yönünde daha büyük değerde olması, anlamlı farklılığın yönünü ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 13 Birinci ve Dördüncü Sınıfların Anket Sorularına Verdikleri Cevapların Karşılaştırılması

Sorular	Sınıflar	N	$\bar{X}$	t	p
Eğer zayıf not alırsam bunu kimseyle paylaşamam	1.Sınıf 4.Sınıf	26 32	4,23 3,56	2,08	,037
Bazı arkadaşlarımın iyi piyano çalması beni şevlendirir	1.Sınıf 4.Sınıf	26 32	2,80 1,96	2,64	,011
Sınavlarda aldığım iyi veya kötü notların meslek başarımla ve tercihlerimle yakından ilişkisi olduğunu düşünüyorum	1.Sınıf 4.Sınıf	26 32	2,50 3,21	2,33	,022
Sınavlarda aldığım kötü veya iyi notlar kendime ve yeteneğime bakış açımı etkiler	1.Sınıf 4.Sınıf	26 32	1,96 3,06	3,51	,001

Birinci ve dördüncü sınıfların verdikleri cevapların karşılaştırıldığı tablo 13 incelendiğinde, oluşan anlamlı farkın ($p < ,05$) ilk iki soruda birinci sınıflar (4,23, 2,80), son iki soruda dördüncü sınıflar (3,21, 3,06) yönünde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Birinci sınıflar ilk iki soruda zayıf notları paylaşma ve iyi piyano çalan arkadaşların şevlendirmesi konularında, yüzde dağılımı da göz önünde tutulursa daha orta düzeyde cevaplar vermiştir. Son iki soruda ise dördüncü sınıflar, sınavlarda alınan notların meslek tercihleriyle yakından ilgili olduğu ve sınavdan alınan notların kendine bakış açısını etkilediği görüşünü birinci sınıflara göre daha çok desteklemektedir.

Tablo 14 Birinci Sınıflar ile Beş ve Yukarı Sınıfların Anket Sorularına Verdikleri Cevapların Karşılaştırılması

Sorular	Sınıflar	N	$\bar{X}$	t	p
Bazen dersten geçmek veya okulu bitirmek endişesiyle heyecanlanırım	1.Sınıf 5 ve yukarı	26 17	3,03 2,17	2,25	,028
Piyanodan zayıf not almaktan çok çekinirim	1.Sınıf 5 ve yukarı	26 17	1,84 1,29	2,03	,024
Piyano sınavlarında başarılı olanlar meslek hayatında da daha çabuk yükselirler	1.Sınıf 5 ve yukarı	26 17	3,62 4,41	2,86	,005
Piyano sınavlarının bireysel performansla ilgili bir ölçü olmasını doğru bulmuyorum	1.Sınıf 5 ve yukarı	26 17	2,80 1,76	2,78	,007
Sınavlarda aldığım iyi veya kötü notların meslek başarımla ve tercihlerimle yakından ilişkisi olduğunu düşünüyorum	1.Sınıf 5 ve yukarı	26 17	2,50 3,47	2,43	,019
Sınavlarda aldığım kötü veya iyi notlar kendime ve yeteneğime bakış açımı etkiler	1.Sınıf 5 ve yukarı	26 17	1,96 3,67	4,51	,000

Tablo 14'teki veriler $p < ,05$ düzeyine göre oluşan anlamlı farkın, ilk iki soruda birinci sınıflar yönünde olduğunu göstermektedir. Beş ve yukarı sınıflara göre zayıf not çekincesi ve okulu bitirme endişesiyle heyecanlanma düzeyi daha yüksek olan birinci sınıflar, dördüncü soruda da piyano sınavlarının bireysel başarı ölçüsü olmasını doğru bulmamaktadır. Sorulara ait ortalama değerlerinin (3,03, 1,84, 2,80) birinci sınıflar lehine büyük olması sonucu ortaya koymaktadır. Diğer sorularda oluşan anlamlı farkın beş ve yukarı sınıflar yönünde gerçekleşmesi, bu sınıfa ait öğrencilerin piyano sınavında başarılı olanların meslek hayatında daha çabuk yükseleceği fikrine katılmadıklarını göstermektedir. Ayrıca beş ve yukarı sınıflar sınavlarda alınan notların meslek

başarısı ve bireysel algıya etkileri konusunda da daha olumlu sonuçlar göstermiştir. Tüm sorulara ait yüzde değerleri incelendiğinde sınıflara yönelik eğilimler ve sonuçları ortaya çıkmaktadır.

Tablo 15 İkinci ve Üçüncü Sınıfların Anket Sorularına Verdikleri Cevapların Karşılaştırılması

Sorular	Sınıflar	N	$\bar{X}$	t	p
Piyanodan zayıf not almaktan çok çekinirim	2.Sınıf	42	1,78	3,01	,003
	3.Sınıf	45	2,55		
Bazı arkadaşlarımın iyi piyano çalması beni şevlendirir	2.Sınıf	42	2,47	2,33	,022
	3.Sınıf	45	3,15		
Piyano sınavlarında başarılı olanlar meslek hayatında da daha çabuk yükselirler	2.Sınıf	42	2,71	3,76	,000
	3.Sınıf	45	3,80		
Piyano sınavlarında daha geniş zaman tanınmasının başarıyı arttıracığını düşünüyorum	2.Sınıf	42	2,33	2,37	,020
	3.Sınıf	45	2,97		
Sınavlarda aldığım kötü veya iyi notlar kendime ve yeteneğime bakış açımı etkiler	2.Sınıf	42	2,38	2,53	,013
	3.Sınıf	45	3,08		
Piyano sınavlarının uzun sürmesinin heyecanı arttırdığımı düşünüyorum	2.Sınıf	42	2,11	3,26	,002
	3.Sınıf	45	3,00		

Tablo 15’de yer alan sonuçlar, $p<,05$ düzeyine göre tüm sorularda oluşan anlamlı farkın üçüncü sınıflar yönünde gerçekleştiğini göstermektedir. Üçüncü sınıflar gerek piyanodan zayıf alma çekincesi, gerek başkalarının iyi piyano çalması ile motive olma, gerek sınavlara ayrılan zamanın yeterli olmadığı, gerekse kendine olan bakış açılarıyla ilgili sorularda ikinci sınıflara göre daha farklı bir eğilim sergilemiştir. Sorulara verilen cevapların yüzdelik dağılımı düşünüldüğünde birinci, ikinci, dördüncü, beşinci ve altıncı sorularda kısmen olumlu bir eğilim gösterirken, üçüncü soruda yine kısmen olumsuz bir eğilim göstermiştir. Bu sorulara yönelik yüzdelik dağılımda işaret edilen ağırlık noktasının üçüncü sınıflar yönünde olduğu açıktır.

Tablo 16 İkinci ve Dördüncü Sınıfların Anket Sorularına Verdikleri Cevapların Karşılaştırılması

Sorular	Sınıflar	N	$\bar{X}$	t	p
Piyanodan zayıf not almaktan çok çekinirim	2.Sınıf	42	1,78	2,03	,048
	4.Sınıf	32	2,31		
Piyano sınavlarının çalma becerisini yeterince test etmediğine inanıyorum	2.Sınıf	42	2,85	2,13	,036
	4.Sınıf	32	2,21		
Sınavlarda aldığım kötü veya iyi notlar kendime ve yeteneğime bakış açımı etkiler	2.Sınıf	42	3,38	2,19	,031
	4.Sınıf	32	3,06		

Tablo 16’da yer alan üç sorunun da $p<,05$ düzeyine göre anlamlı olduğu, anlamlı farkın da ilk soruda 2,31 ile dördüncü sınıflar, ikinci ve üçüncü soruda ise 2,85 ve 3,38 ile ikinci sınıflar yönünde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. İlk soruda dördüncü sınıfların ikinci sınıflara göre piyanodan zayıf not almaktan daha çok çekindiği sonucu kendini göstermektedir. Diğer sorularda ikinci sınıflar, piyano sınavlarının çalma becerisini test etme ve kendine bakış açısına yönelik sorularda, dördüncü sınıflara göre daha farklı bir eğilim göstermiştir.

Tablo 17 incelendiğinde analize alınan beş soruda da $p<,05$ düzeyine göre anlamlı bir fark olduğu gözlenmektedir. Oluşan anlamlı farkın birinci soruda ($\bar{X} = 2,92$) ikinci sınıflar yönünde gerçekleştiği ve ikinci sınıfların beş ve yukarı sınıflara göre kısmen daha fazla başaramama korkusu yaşadığı anlaşılmaktadır. İkinci sınıfların dördüncü soruda da 2,26 ile beş ve yukarı

sınıflardan farklı bir eğilim gösterdiği ve gelecek planlarının sınava bağlı olmasını doğru bulmadığını ifade ettiği görülmektedir. Tablo 18’de diğer sorularda oluşan anlamlı fark beş ve yukarısı sınıflar yönünde gerçekleşmiştir. Beş ve yukarısı sınıflar, zayıf notları paylaşmakta sıkıntı yaşamazken, bazı arkadaşlarının iyi piyano çalmasından kısmen etkilenmekte ve sınavda aldığı notları kendine yönelik değerlendirmeye dönüştürebilmektedir.

Tablo 17 İkinci Sınıflar ile Beş ve Yukarısı Sınıfların Anket Sorularına Verdikleri Cevapların Karşılaştırılması

Sorular	Sınıflar	N	$\bar{X}$	t	p
Hemen hemen tüm piyano sınavlarında başaramama korkusuyla paniğe kapılıyorum	2.Sınıf 5 ve yukarı	42 17	2,92 2,00	2,01	,034
Eğer zayıf not alırsam bunu kimseyle paylaşmam	2.Sınıf 5 ve yukarı	42 17	3,57 4,35	1,97	,020
Bazı arkadaşlarımın iyi piyano çalması beni şevklendirir	2.Sınıf 5 ve yukarı	42 17	2,47 3,35	2,34	,021
Gelecekle ilgili planlarımın sınav başarısına bağlı olmasını doğru bulmuyorum	2.Sınıf 5 ve yukarı	42 17	2,26 1,58	1,86	,038
Sınavlarda aldığım kötü veya iyi notlar kendime ve yeteneğime bakış açımı etkiler	2.Sınıf 5 ve yukarı	42 17	2,38 3,64	2,23	,002

Tablo 18 Üçüncü ve Dördüncü Sınıfların Anket Sorularına Verdikleri Cevapların Karşılaştırılması

Sorular	Sınıflar	N	$\bar{X}$	t	p
Piyano sınavlarında başarılı olanlar meslek hayatında da daha çabuk yükselirler	3.Sınıf 4.Sınıf	45 32	3,80 2,96	2,70	,008
Piyano sınavlarının uzun sürmesinin heyecanı arttırdığını düşünüyorum	3.Sınıf 4.Sınıf	45 32	3,00 2,37	2,17	,033

Tablo 18’de yer alan ve $p < ,05$ düzeyine göre ($p = ,008 - ,033$) anlamlı fark oluşan sorularda eğilimin 3,80 ve 3,00 düzeyindeki ortalama değerleri dikkate alındığında, üçüncü sınıflar yönünde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Piyano sınavlarındaki başarının meslekte yükselmeye ilgisinin az olduğunu ve piyano sınavlarının uzun sürmesinin heyecanı arttırdığını düşünen üçüncü sınıflar, bu sorularda dördüncü sınıflara göre farklılık göstermektedir.

Tablo 19 Üçüncü Sınıflar ile Beş ve Yukarısı Sınıfların Anket Sorularına Verdikleri Cevapların Karşılaştırılması

Sorular	Sınıflar	N	$\bar{X}$	t	p
Hemen hemen tüm piyano sınavlarında başaramama korkusuyla paniğe kapılıyorum	3.Sınıf 5 ve yukarı	45 17	2,93 2,00	2,37	,021
Piyano sınavlarında genellikle dikkatimin dağıldığını hissedirim	3.Sınıf 5 ve yukarı	45 17	2,73 2,05	1,95	,038
Piyanodan zayıf not almaktan çok çekinirim	3.Sınıf 5 ve yukarı	45 17	2,55 1,29	3,92	,000
Gelecekle ilgili planlarımın sınav başarısına bağlı olmasını doğru bulmuyorum	3.Sınıf 5 ve yukarı	45 17	2,57 1,58	2,57	,005
Piyano sınavlarının bireysel performansım ile ilgili bir ölçü olmasını doğru bulmuyorum	3.Sınıf 5 ve yukarı	45 17	2,51 1,76	2,11	,029
Piyano sınavlarının uzun sürmesinin heyecanı arttırdığını düşünüyorum	3.Sınıf 5 ve yukarı	45 17	3,00 2,23	2,11	,039

Tablo 19’da yer alan sonuçlara göre sorulara yönelik anlamlı farkın üçüncü sınıflar yönünde olduğu anlaşılmaktadır. Ortalama değerlerinde görünen ağırlığın üçüncü sınıflar lehinde olması bu sonucu vermektedir. Üçüncü sınıflar gerek tüm sınavlarda paniğe kapılma, gerek dikkat dağınıklığı

yaşama, gerek zayıf not çekincesi, gerek gelecek planlar ve bireysel performans, gerekse sınavların uzun sürmesi konularında yüzdelik dağılımda ortaya çıkan eğilime, beş ve yukarısı sınıflara göre daha yatkın görünmektedir. Sorulara ait yüzdelik dağılım yukarıdaki tablolardan incelendiğinde, öğrencilerin bu sorulardaki önermelere büyük çapta katıldığı ve “katılıyorum” yönünde eğilim gösterdiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla üçüncü sınıflar, bu sorularda beş ve yukarısı sınıflara göre daha olumlu cevaplar tercih etmişlerdir.

Tablo 20 Dördüncü Sınıflar ile Beş ve Yukarısı Sınıfların Anket Sorularına Verdikleri Cevapların Karşılaştırılması

Sorular	Sınıflar	N	$\bar{X}$	t	p
Bazen dersten geçmek veya okulu bitirmek endişesiyle heyecanlanırım	4.Sınıf	32	2,90	2,03	,038
	5 ve yukarı	17	2,17		
Piyano sınavlarında genellikle dikkatimin dağıldığını hissederim	4.Sınıf	32	2,96	2,41	,012
	5 ve yukarı	17	2,05		
Piyanodan zayıf not almaktan çok çekinirim	4.Sınıf	32	2,31	3,49	,000
	5 ve yukarı	17	1,29		
Eğer zayıf not alırsam bunu kimseyle paylaşamam	4.Sınıf	32	3,56	2,19	,019
	5 ve yukarı	17	4,35		
Piyano sınavlarında başarılı olanlar meslek hayatında da daha çabuk yükselirler	4.Sınıf	32	2,96	3,75	,000
	5 ve yukarı	17	4,41		

Tablo 20 incelendiğinde her iki grup arasında $p < ,05$ düzeyine göre anlamlı bir fark olduğu gözlenmektedir. Oluşan anlamlı farkın ilk üç soruda ($\bar{X} = 2,90, 2,96, 2,31$) dördüncü sınıflar lehinde olduğu anlaşılmaktadır. Dördüncü sınıflar bu sorularda beş ve yukarısı sınıflara göre daha farklı bir eğilim göstermiştir. Dersten geçmek endişesi yaşama, dikkat dağınıklığı ve zayıf not çekincesi konularında dördüncü sınıfların daha sıkıntılı olduğu söylenilebilir. Sorulara ilişkin anlamlı farkın son iki soruda da beş ve yukarısı sınıflar yönünde gerçekleştiği görülmektedir. Beş ve yukarısı sınıfların bu sorulara ait yüzdelik dağılım incelendiğinde, dördüncü sınıflara göre daha olumlu ve rahat olduklarını söylemek mümkündür. Ortalama değerlerinin ($\bar{X} = 4,35, 4,41$) beş ve yukarısı sınıflar lehinde olması sonucu ortaya koymaktadır.

Sonuç

Öğrencilerin sınav kaygısına yönelik eğilimleri incelendiğinde, genellikle piyano sınavlarında çeşitli sıkıntılar yaşadıklarını ifade etmeye çalıştıkları görülmektedir. Öğrenciler özellikle piyano dersinde zayıf not almaktan çekinmekle birlikte, genel itibarıyla piyano sınavlarında çalışma düzensizliği, çalışma ortamı veya sınav biçimine bağlı olarak çeşitli endişeler yaşamaktadır. Oluşan sonuç bu durumun kendine has bir sınav kaygısı yarattığı ve daha çok öğrenci temelli olduğu izlenimini yaratmaktadır. Bireyler sınav hazırlıkları ve piyano sınavına bakış açıları sebebiyle heyecanlanmaktadır. Diğer yandan örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin önemli bir bölümünün, sınav sonrasında yaşadığı tüm heyecanı üzerinden attığını ifade etmesi, yaşanan endişe ve kaygının sadece ilgili sınava ve o sınavda gösterilecek performans düşüklüğü korkusuna bağlı olduğu anlamına gelmektedir.

Öğrenciler yaşadıkları sınav kaygısını sadece doğru çalışmaya bağlamamakta, anlık hatalar yada alınacak kötü not ve sınıf geçme düşüncesinin de etkili olduğunu vurgulamaktadır. Buna bağlı olarak öğrenciler, sınav kaygısı konusunda tam anlamıyla kendilerine güvenmemekte ve sınavda yaşayacağı başarısızlığın kendi eksiklerinden kaynaklanabileceğini düşünmektedir. Fakat öğrenciler verdikleri cevaplarda, sınavdan düşük not almanın çevresinde gizlenecek bir durum olmadığını ve bu durumun diğer derslere fazla etki etmeyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca öğrencilerin piyano sınavlarının çalma becerisini tam olarak ölçmediği ve sınavlarda yaşanan heyecanın değerlendirme kapsamında tutulması gerektiği konularında da olumlu yönde görüş belirtmiştir. Sınav ve sınav kaygısı kavramlarının meslek yaşantısı ve gelecekle ilgili durumları değerlendirilirken, yaşanan heyecanın ve sınav başarısının meslek hayatında yükselme veya meslek tercihleriyle fazla ilgili olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Öğrenciler verdikleri cevaplarla hem sınav başarısının gelecekle ilgili garanti sağlamadığına, hem de bireysel performans ölçütü olarak yeterli olmadığına işaret etmiştir.

Sorulara verilen cevapların sınıflara göre karşılaştırılmasında genellikle üst sınıfların belli sorularda ön planda olduğu görülmektedir. Kimi zaman sınav tecrübesi yaşamış olmanın verdiği olumlu eğilim, kimi zaman bazı sorularda olumsuz bir etkiye de yol açabilmektedir. Bu bölümde sınıf gruplarının karşılaştırılmasında, özellikle piyanodan zayıf not alma çekincesinin açığa çıktığı ve pek çok grup arasında bu soruda anlamlı fark olduğu gözlenmiştir. Tüm sınıflar farklı gruplar içerisinde bu ve benzeri bazı sorulara yönelik anlamlı eğilimler göstermiştir. Ortaya çıkan durum genellikle üst sınıfların piyano sınavlarına ve sınav işleyişine göre genellikle birinci sınıflara göre daha bilinçli olduğu sonucunu desteklemektedir. Çeşitli sorularda birinci ve ikinci sınıfların zayıf notları paylaşma ve zayıf notta olumsuz etkilenme hususunda daha rahat bir duruşa sahip olduğu sonucu kendini gösterirken, bazı sorularda da üst sınıflara göre daha çok heyecan yaşadıkları sonucu kendini göstermektedir. Diğer yandan sınav heyecanına sebep olan unsurlar ve sınav işleyişine yönelik sorularda da üst sınıfların daha anlamlı bir eğilim göstererek ön plana çıktığı anlaşılmaktadır.

Sınav kaygısının temelinde çevresel ve sistemsel bazı olumsuzluklardan çok başaramama korkusu yatmaktadır. Bireyler tabii oldukları sınavlarda kimi zaman iyi hazırlanamamaktan, kimi zaman da sınavın yoğunluğundan başaramama korkusuna kapılabilirler. Bu durum kapsamlı ve dikkatli bir çalışma süreci gerektiren piyano sınavlarında kendini belirgin bir biçimde göstermektedir. Yapılan çalışmada örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin, sınav kaygısına yönelik görüşlerinin de yaklaşık eğilimlere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Öğrencilerin özellikle piyanodan zayıf not alma çekincesine sahip olmaları ve bu durumun bazen iyi çalışılan sınavlarda bile etkisini hissettirmesi, piyano sınavlarında yaşanan heyecanın sınav sürecinde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Sınav kaygısını oluşturan sebepler ve kaygının yaşanma yüzdesini göz önünde tutarsak, piyano sınavları öncesinde öğrencilerin başta dersler olmak kaydıyla sınava hazırlanmaları ve bu konuda psikolojik olarak da rahatlatılmaları gerekir. Sınav öncesi yaşanan heyecana ait sorularda ortaya çıkan belirgin yüzdeler dağılım bu gerekliliği beraberinde getirmektedir. Diğer yandan sınav esnasında yaşanan heyecanın sınav öncesine göre arttığı gözlenmiştir. Dolayısıyla bu durumun sınav öncesinde başlayarak sınav sonuna kadar devam ettiği ve öğrenciler açısından oluşturulacak desteğin sınav süresince de varlığını göstermesi gerektiği anlaşılmaktadır. Gerek öğrencinin psikolojik durumuna yönelik yaklaşımlar, gerekse sınav ortamına yönelik iyileştirmeler yardımıyla kaygının kısmen azaltılması mümkündür. Tüm bunların yanında öğrencilerin zayıf not almanın çok kötü bir durum olmadığını belirtmesi, fakat piyano sınavında başarı sağlama konusunda kısmen kendine güvensizlik hissettiği de düşünülürse, öğrencilerin piyano dersine ve sınavlarına bakış açısını değiştirecek ve destek olacak çalışma prensiplerinin kazandırılmasının gerekliliği kendini göstermektedir.

Sınav kaygısının giderilmesinde yukarıda bahsedildiği gibi belki de en önemli unsurun, öğrencilerin doğru çalışma yapma alışkanlıklarını kazanması olduğu söylenilebilir. Gerek öğrencinin kendine ve nasıl çaldığına olan güveninin sağlanmasında, gerek not endişesi veya başka bir sebeple yaşayacağı kaygıya, gerekse sınavda yanlış yapma korkusunu yenmesine etki edebilecek en önemli etkinlik, öğrencinin doğru ve yeterince çalışmasıdır. Öğrencilerin bir kısmının sınava yeterince çalışmanın sınav kaygısıyla ilgisi olmayacağını düşünmesinin aksine, öğrencinin planlı ve doğru bir piyano çalışma sistemine sahip olması, bu konudaki hemen her sorunun çözümü olarak görünmektedir. Çünkü doğru çalışan öğrenci doğru çalacak ve yanlış yapma oranı azalacağı için hem psikolojik olarak kendini rahat hissedecek, hem de yanlış çalma endişesi taşımayacaktır.

Sınav kaygısının azaltılmasında sorularda da vurgulandığı gibi sınav süresinin öğrencilerin psikolojik durumları göz önünde tutularak düzenlenmesi gerekir. Gün boyu çok uzun süren piyano sınavlarında yaşanan bekleyiş sürecinin heyecanı arttırdığı öğrenciler tarafından ifade edilmiştir. Öğrencinin bireysel olarak girdiği sınavdaki sürenin de öğrencinin çalma becerisi ve psikolojisi göz önünde tutularak kısa veya kısmen uzun tutulmasının, heyecanı azaltıcı bir etkisinin olabileceği düşünülebilir. Öğrencilerin ilgili sorularda bu yönde görüş belirttiği anlaşılmaktadır. Piyano sınavlarında yaşanan heyecanın bir başka sebebi de öğrencilerin komisyon önünde çalma endişesi yaşamalarıdır. Kimi ara sınavlarda öğretmenin tek başına yürüttüğü süreç, özellikle final sınavlarında komisyon ile yürütülmektedir. Bu durum kısmen topluluk önünde çalma endişesi yaşanmasına sebep olurken sınav kaygısını da arttırmaktadır. Belli sınavlarda komisyon kurgusundan vazgeçilmesinin mümkün olmayacağı düşünülürse, öğrencilerin hemen her piyano dersine devam etmesi, öğretmeniyle daha sık çalışması ve yaptığı çalışmaları kimi zaman

arkadaşlarıyla paylaşması kaygıyı azaltabilecek unsurlar arasındadır. Öğrenci gerek öğretmeni ile daha sık çalışarak, gerekse arkadaşlarıyla paylaşarak topluluk önünde yada piyano öğretmenin yanında çalmaya alışmak suretiyle bu endişeyi kısmen yenebilecektir.

Sonuç olarak sınav kaygısının ortaya çıkmasındaki etkenlerin genellikle öğrenci merkezli olduğu ortaya çıkmaktadır. Sınav sistemi, çevresel etkenler, not kaygısı gibi diğer unsurların kısmen etkisinin görülebildiği sınav sürecinde, heyecanın azaltılmasında en önemli faktör öğretmen-öğrenci ilişkisine dayanmaktadır. Piyano eğitimcilerinin öğrencilerin ruhsal yapısını göz önünde tutarak desteklemesi ve ders içerisinde doğru yönlendirmesi önemli bir kazanç sağlayacaktır. Gerek çalınması, gerekse çalışılması açısından zor ve uzun bir süreç gerektiren piyano çalgısında, öğrencinin aldığı eğitimin gereklerini yerine getirmesinde piyano eğitimcilerinin oluşturacağı denetim mekanizmasının sağlıklı çalışması esastır. Bu süreçte piyano eğitimcisinin sağlayacağı olumlu psikolojik desteğin ötesinde, yukarıda da bahsedildiği gibi kazandırılacak en önemli davranış, doğru ve planlı çalışma davranışıdır. Öğrencilerin nasıl çalışması gerektiğini bilmesi ve bunu sürdürmeyi başarabilmesi yaşayacakları sınav heyecanına olumlu katkılar sağlayacaktır. Piyano eğitiminde diğer tüm hususlarda olduğu gibi sınav kaygısı hususunda da çözümü sağlayacak en önemli basamak, öğrencilerin doğru ve bilinçli çalışmalarının sağlanmasıdır. Çünkü doğru çalışılan her eserin öğrenilmesi de, öğrencinin eserden sağlayacağı kazanımların artması da, sınavda yaşayacağı kaygının azaltılması da kolaylaşacaktır.

Kaynakça

- Akgün A., Gönen S., Aydın M. (2007). İlköğretim Fen Ve Matematik Öğretmenliği Öğrencilerinin Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 6(20), 283-299, www.esosder.org
- Avcı Y., Nazlı S. (2006), Sınıf Rehberliği Etkinliklerinin Öğrencilerin Verimli Ders Çalışma Alışkanlıkları, Akademik Başarıları ve Sınav Kaygıları Üzerindeki Etkisi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(15), 21-41.
- Aydın S., Zengin B. (2008). Yabancı Dil Öğreniminde Kaygı: Bir Literatür Özeti, Journal of Language and Linguistic Studies 4(1), 81-94.
- Bay E., Tuğluk M. N., Gençdoğan B. (2004). Üniversite Öğrencilerinin Ders Çalışma Becerilerinin İncelenmesi, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 2(2), 223-234.
- Bozanoğlu İ. (2005). Bilişsel Davranışçı Yaklaşım Dayalı Grup Rehberliğinin Güdülenme, Benlik Saygısı, Başarı ve Sınav Kaygısı Düzeylerine Etkisi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 38(1), 17-42.
- Haynes S. E. (2003), The Effect of Background Music on the Mathematics Test Anxiety of College Algebra Students, Yayımlanmamış Doktora Tezi, West Virginia University, College of Human Resources and Education, Morgantown, West Virginia.
- Kapıkıran Ş. (2002). Üniversite Öğrencilerinin Sınav Kaygısının Bazı Psiko-Sosyal Değişkenlerle İlişkisi Üzerine Bir İnceleme, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11(1), 34-43.

- Kendelhardt A. R. (2003), The Effect Of Live Music On Exercise Duration, Negative Verbalizations, And Self-Perception Of Pain, Anxiety, and Rehabilitation Levels Of Physical Therapy Patients, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, The Florida State University School Of Music.
- Kenny D. T., Osborne M. S. (2006). Music Performance Anxiety: New Insights From Young Musicians, *Advances in Cognitive Psychology*, 2(2-3), 103-112.
- Kılıç I. (2003). G.Ü.G.E.F., İnönü Ve Niğde Üniversitelerinin Müzik Eğitimi Anabilim/Anasanat Dallarında Öğrenim Gören Birinci Sınıf Öğrencilerinin Piyano Eğitimlerinde Başarılarını Etkileyen Etmenlere İlişkin Görüşleri, Cumhuriyetimizin 80. Yılında Müzik Sempozyumu, 30-31 Ekim 2003, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Kirchner J. M. (2002), Performance Anxiety in Solo Piano Playing, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Oklahoma Graduate College, Norman, Oklahoma.
- Köse H. S. (2006). Müzik Öğretmeni Adaylarının Mesleki Kaygıları, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12, 80-89.
- Osborne M. S., Kenny, D. T. ve Holsomback, R. (2005). Assessment Of Music Performance Anxiety in Late Childhood: A Validation Study of the MPAI-A, *International Journal of Stress Management*, 12(4), 312-330.
- Özgan H., Balkar B., Eski M. (2008), Eğitim Fakültesi Öğrencileri Tarafından Sınıfta Algılanan Stres Nedenleri Ve Kişisel Değişkenlerin Strese Olan Etkisi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(24), 337 – 350. www.esosder.org
- Sansgiry S. S., Sail K. (2006), Effect of Students' Perceptions of Course Load on Test Anxiety, *American Journal of Pharmaceutical Education*, 70(2), 1-6.
- Sazak N., Ece S. (2004). Bolu Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi Öğrencilerinin Öss ve Özel Yetenek Sınavlarına Yönelik Kaygıları, Musiki Muallim Mektebinden Günümüze Müzik Öğretmeni Yetiştirme Sempozyumu, 7-10 Nisan 2004, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Uşaklı H., Yapısı Ş. (2001). Grup Rehberliğinin Sınav Kaygısına Etkisi Üzerine Öğrenci Görüşleri, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 101-114.
- Üredi I., Üredi L. (2005). İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Öz-Düzenleme Stratejileri ve Motivasyonel İnançlarının Matematik Başarısını Yordama Gücü, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(2), 250-260.
- Yıldırım İ. (2000). Akademik Başarının Yordayıcısı Olarak Yalnızlık, Sınav Kaygısı ve Sosyal Destek, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 167 – 176.
- Yıldırım İ., Ergene T. (2003). Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarılarının Yordayıcısı Olarak Sınav Kaygısı, Boyun Eğici Davranışlar ve Sosyal Destek, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 224-234.
- Yıldırım İ. (2004). Depresyonun Yordayıcısı Olarak Sınav Kaygısı, *Günelik Sıkıntılar ve Sosyal Destek*, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 27, 241-250.
- Yıldırım İ. (2008). Family Variables Influencing Test Anxiety of Students Preparing for the University Entrance Examination, *Eurasian Journal of Educational Research*, 31, 171- 186.
- Yıldız H. Y. (2007), Sınav Kaygısı-Ana-Baba Tutumları ve Mükemmeliyetçilik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

ÖĞRENCİLERİN DEVAM ETTİKLERİ İLKÖĞRETİM OKULLARINA GÜVEN DÜZEYİNİN VELİ GÖRÜŞLERİNE GÖRE İNCELENMESİ

*Investigation of Reliability Level of Primary Schools by the Opinions of
Parents*

Mukadder BOYDAK ÖZAN¹

Celalettin KORKMAZ²

Abstract

In this study, parents' opinions on the reliability of the primary schools which their children attended were investigated. For this aim whether there was a meaningful difference between the parents' opinions with respect to student's gender, the allocation of school and the school type or not was also investigated. The population of the investigation is the parents whose children attend the primary schools in the city of Malatya. The subjects are totally 649 parents of the students from state, private, boarding, transported-aided and village primary schools in the same city.

When considering the reliance of parents regarding the school type, it was determined that the highest reliance was for the boarding and private schools while the least was for the transportation-aided schools.

Keywords: Students, parent, school, school reliance

Özet

Bu çalışmada öğrencilerin devam etmiş oldukları ilköğretim okullarına güvene ilişkin veli görüşleri araştırılmıştır. Araştırmanın amacına ulaşmak üzere öğrenci cinsiyeti, öğrenime devam edilen yerleşim birimi ve devam edilen okul türüne göre öğrenci velilerinin görüşleri arasında anlamlı farklılık olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırmanın evrenini Malatya ilinde yer alan ilköğretim okullarına devam eden öğrenci velileri oluşturmaktadır. Örneklemi ise Malatya ilinde yer alan Devlet, Özel, Yatılı Bölge İlköğretim, Taşımali ve Köy ilköğretim okulları olmak üzere toplam 649 öğrenci velisi oluşturmaktadır. Devam edilen okul türüne göre velilerin güven düzeyleri incelendiğinde en yüksek güvenin Yatılı bölge okullarına ve Özel okullara olduğu, en az güvenin ise Taşımali ilköğretim okullarına olduğu sonucu bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: Öğrenci, Veli, Okul, Okul güvenliği

¹Yrd. Doç. Dr. Firat Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimler Bölümü.

²Yüksek Lisans Öğrencisi. Firat Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimler Bölümü.

Giriş

Güven, kişiler arasında, kişi ile kurum ve kurumlar arası ilişkilerde iletişimin sağlıklı işlenmesi açısından en önemli ve temel kavramlar arasında ön sıralardadır. Yapılan araştırmalar sonucunda güvenin (Godber & Esler, 1999) üç düzeyde olduğu, bunların da ‘tahmin edilebilirlik, bağlılık, inanç’ seviyesinde kendini gösterdiği ortaya konulmuştur. Fukuyama’ya göre güven, ortak normlara dayanan ve düzenli olarak, dürüst ve işbirliği içeren davranışların sergilendiği bir toplulukta, diğer üyelere yönelik olarak ortaya çıkan bir beklentidir. Bireyin topluluk içindeki veya dışındaki diğer bireylere veya kurumlara güven duymaması toplumsal sermayenin zayıflığına işaret eder (Akt. Özdemir, Fukuyama, 2000: 24). Işık (2004) okul güvenliğini öğrencilerin, öğretmenlerin ve diğer personelin kendilerini fiziksel, psikolojik ve duygusal bakımdan özgür hissetmeleri olarak ele almıştır. Dönmez (2001, 64) okul güvenliğini “Okulda öğrenme için uygun bir ortam yaratılması şeklinde tanımlamaktadır. Güven ise, (2002, 68) Okula güven duymak için yukarıda tanımları verilen şekilde okul güvenliğinin sağlanmış olması gerektiğini vurgulamaktadır. Okul güvenliği tam olarak sağlandığı zaman ailelerin iç rahatlığıyla çocuklarını okula gönderdiklerini söyleyebiliriz. Birçok aile güven konusunda daha önce yaşadığı olumsuz tecrübeler veya geçmişlerinden dolayı önyargı içinde olabilirler ve resmiyetten dolayı iletişimin mesafeli olması gibi bariyerler de buna neden olabilir. Peki, güven nasıl inşa edilir dersek, çeşitli yollar ortaya koyabiliriz. Bunlar: Eş seviyede muamele, ailelere karşı daha hoşgörülü olma ve özellikle öğretmenlerin üzerlerinden meslek gömleğini çıkarıp aileleri onların açısından anlamaya ve çocukları hakkındaki bilgilerini edinmeye çalışması ve çocuklarının eğitimsel gelişimi hakkında anne ve babanın aydınlatılması, güç ve sosyal statü veya eşitsizlikler. Çocukla ilgili sağlık vb. problemlerde okul, ailenin gücü ölçüsünde çocuğun yanında olursa, çocuğa eğitimsel olanaklar sağlar, olumsuzlukları gücü orantısında engellerse bu yardım anne babanın ebeveynlik görevini destekler ve bu durum okula pozitif olarak yansır (Godber & Esler, 1999, s. 7). Bu gibi özellikler güven artırıcı temel özelliklerdir. Bu bağlamda aileler çocuklarını korkmadan, çekinmeden ve kuşku duymadan okula inanarak, devletin ve milletin temeli ve geleceği olan eğitim kurumlarına göndermektedirler Özer & Dönmez’in aktarmalarına göre (2007,299) Stephens (1995) güveni etkileyen altı adet genel özellik üzerinde durmuştur. Bunlar:

- a) Öğrencilerin ve personelin bireysel özellikleri,
- b) Okulun fiziki yapısı,
- c) Okulun sosyal çevresi,
- d) Öğrencilerin ve okul çalışanlarının kültürel özellikleri,
- e) Yerel politik ve siyasi yapı ile
- f) Oraya ait ekonomik yapıdır.

Velilerin okula güvenmesi için okulla veli arasında iyi bir iletişim olması, öğretmen-veli

etkileşimin sağlıklı olması, okul lideri olarak okul yöneticisinin buradaki rolü önemlidir. Ayrıca okulun fiziki şartları, okuldaki eğitim öğretim ortamı ile okulu etkileyen dışsal etkenler anne babaların çocuklarını emanet ettikleri okullarına karşı hissiyatlarını olumlu ve olumsuz düzeyde etkilemektedir. Öğretmen ile veli arasındaki güven, okul ile aile arasındaki dostane ilişkiyi kurma ve sürdürme açısından hayati öneme sahip bir etmendir (Adams ve Christenson, 2000). Tabii ki bu ilişkiyi oluşturmak ve başlatmak burada okul idaresinin etkinliği ve etkililiğine bağlıdır. Okul ile ev iletişimini geliştirmek güven arttırmada ilk yol olarak tanımlanır. Okul çevresi ve şartları ile ilgili olarak birçok özellik dikkat çeker. Öğrencilerin bütün ihtiyaçları giderilmeye çalışılmalıdır. Kız ve erkek öğrenciler için yeterli tuvalet, öğrencilerin yaş ve fiziksel özelliklerine uygun sıhhi sınıf ortamı, sağlıklı içecek ve gıda mevcudiyeti, grup çalışmalarına elverişli ortam okula olan güveni artırır. Bunların dışında öğretmenin öğrenci ile çalışacağı, veli, öğrenci, öğretmen ve idare açısından kolektif bir yapı sağlayacak çalışmalara uygun ortam, okula olan güveni artırıcı niteliktedir. Okulun akademik yapısı da burada etkilidir. Okulun programı, etkinlikler, öğrencilerin değer, kültür ve seviyelerine uygun konu, öğretim yolu ve ders planı, öğrenme zorluklarını giderici yöntem ve tekniklerle birlikte materyal kullanımı ile okulun imkân ve sosyal faaliyetleri, veliler açısından önemlidir (Haris, Miske ve Attig, 2004, s.73). Ülkemizde benzer şekilde her dönem en az bir kez okullarda veli toplantısı yapılmaktadır. Nitekim velilerimiz bu toplantılara pek rağbet göstermemektedirler. Toplantıya katılan veliler ise genelde çocuğunun durumu iyi olan anne babalardır. Toplantıların yanında öğretmenler gerekli gördükleri öğrencilerin aileleriyle iletişim kurmak için ev ziyaretleri gerçekleştirmektedirler. Öğretmen ve okul çalışanları güven ortamı oluşturmak için ailenin değerlerini bilmelidirler. Böylelikle çocuğun gelişimi üzerinde daha etkili olunur ve bu da evle okul arasındaki güven bağı kuvvetlendirir. Çocukların mağdur olmaması için öğretmenler, evin değerlerinin farkında olmaları adına çaba sarf etmeleri gerekir. Bunun için aileleri okul etkinliklerine ve sınıf etkileşimine katmak pek çok açıdan yarar sağlamak ve bundan maksimum düzeyde faydalanmak gerekir (Kathe, 1999, s. 10).

Okula güveni oluşturmak için etkili iletişimin sağlanması, okulun bulunduğu çevre ile ailelerin sosyoekonomik yapılarından etkilenmektedir. Şehir okulları birçok değişik faktörle karşı karşıyadır. Örneğin, yoksulluk, ekonomik istikrarsızlık, sürekli taşınma ve yer değiştirme ile okulların bütçesinin öğrencilerin, ailelerinin eğitim, sosyal ve sağlık ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde olmaması gibi. Bunlarla ilgili çeşitli çözüm yolları yerel halkla güven artırıcı ve sorumluluk paylaşıcı niteliktedir. Üniversitelerle işbirliği buna güzel bir örnektir. Ayrıca öğretmenlerin eğitilmesi, toplumsal organizasyonlara katılma, bölgeyle ilgili hassasiyet duygusu oluşturma, kültürlere duyarlı geleceğin öğretmenlerini hazırlama, taşra ve farklı yerlerde öğretmeyi seçen idealist öğretmenlerin sayısını artırma ve eğitim sisteminde değişikliğe gidilmesi yapılabilecek eylemlerdir (Noel, 2008).

Etkili iletişim konusunda farklı tavsiyeler de ortaya konulmaktadır. Öğretmenler velilerle, gönderecekleri mektup, duyuru, broşür ve öğrenciler hakkında geliştirilmiş raporlar yoluyla da iletişim kurabilirler. Teknolojinin gelişmesiyle bunlara elektronik postayı, cep telefonuyla okulun tüm velileri kapsayan mesaj sistemi oluşturulması gibi yöntemler de eklenebilir. Ayrıca ara karne ve e-okul sistemi buna örnek gösterilebilir. Özellikle farklı kültüre sahip ailelerin sürece dâhil edilmeleri ve okul-aile iletişiminin güçlendirilebilmesi için eğitimciler tarafından yapılması gerekenler konusunda yer alan bazı öneriler şunlardır (Cırık, 2008):

Ailelere çocukları hakkında düzenli olarak bilgi verilmeli.

Ailelerin, okul sisteminin üyesi olabilmeleri desteklenmelidir.

Ailelerin, evde çocuklarına destek olmaları teşvik edilmelidir.

Ailelerden gelen mesajlar dinlenilmeli ve ailelere mesajlar hakkında geri bildirim verilmelidir.

Çocukların yetersizliğinden dolayı suçlu olmadıkları fark ettirilerek, kendilerine güven duymaları sağlanmalıdır.

Onların duyguları etiketlenmeden kabul edilmelidir.

Onları sınıflandırmak yerine insan oldukları kabul edilmelidir.

Gelecekle ilgili pozitif yönleri görmelerine yardımcı olunmalıdır.

Okulda güveni artırıcı ana etmenlerden biri okul aile işbirliğidir. Okul-aile birliği yönetmeliği “Okul ve aile arasında bütünleşmeyi gerçekleştirmek, veli ve öğretmenler arasında iş birliğini sağlamak amacıyla okul-aile birlikleri kurulur.” şeklindedir. Yönetmeliğin 25. maddesi birliğin görevlerini şu şekilde açıklar

Her fırsattan yararlanarak öğrencilerin vatan, millet ve insanlık sevgilerini; Atatürk ilke ve devrimlerine, manevi değerlere bağlılıklarını, dayanışma duygularını pekiştirmeleri amacıyla veliler, okul müdürleri ve öğretmenlerle işbirliği yapmak.

Okulun amaç ve eğitim ilkeleriyle eğitim faaliyetleri hakkında anne ve babaları aydınlatmak.

Okulun programı, eğitimle ilgili yönetmelikleri konusunda öğrenci velilerini aydınlatmak.

Çocukların başarılarının artırılması için anne ve babalarla işbirliği yapmak.

Tatillerde veya derslerden sonra okulun kitaplık, bahçe veya spor tesislerinden öğrenci velilerinin yararlanmalarını sağlayacak önlemleri almak.

Ders yılı içinde ve ders yılı sonunda okulun yapacağı faaliyetlere gerekli katkıda bulunmak (Genç, 2005).

Yönetmelikte de belirtildiği gibi okul-aile işbirliğinin önemi yadsınamaz. Çocuğun eğitim ve öğretiminde istenilen başarıyı yakalayabilmesi için, her şeyden önce okul ile ailenin işbirliği yapması gerekmektedir. Tek taraflı çalışmalar çocukları istenilen hedefe götürmekte yetersiz kalmaktadır.

Bununla birlikte öğretmen ve veliye düşen sorumluluklar da mevcuttur. Öğretmen, yardıma ihtiyacı olan öğrencisinin anne babalarını çocuğu hakkında ziyaret etmeli ve ebeveynleri gerekli gördüğü derse katılmaları konusunda sınıfa davet etmelidir. Öğrenci velileri de çocuklarının daha sağlıklı yetişebilmeleri için okul yönetimi ve öğretmenler ile diyalog kurması gerekir. Çünkü çocuklarını en iyi tanıyan onlardır (Genç, 2005). Velilerin derse katılımı, olayı bizzat yerinde görmelerini sağlayacaktır. Ailelerin öğretmenle diyalog kurmaları da öğretmenin çocuğun bilmediği yanlarını önceden öğrenmesini ve buna göre hareket etmesini sağlayacaktır.

Velilerin en çok şikâyet ettikleri konulardan birisi de öğrencilerin istismar veya ayrımcılığa maruz kalmasıdır. Yapılan araştırmalar bunu doğrulamıştır. Öğretmenler öğrencilere yönelik olarak geliştirmiş oldukları algılar çerçevesinde davranışlarını düzenlemekte ve öğrencilere farklı davranmaktadır. Öğretmen burada öğrencilerin çeşitli girdilerinden etkilenerek onların ortaya koyduğu potansiyele göre hareket etmektedir (Öztürk ve Diğerleri 2003).

Burada anne ve babanın çocuğunu yetiştirme tarzı önem kazanmaktadır. Neticede öğretmen de bir insandır ve aile çocuğunu nasıl yetiştirmişse çocuk sınıfta o ölçüde kendini gösterecektir. Anne - babalar doğumdan itibaren bilerek veya bilmeyerek çocuklarına nasıl davranmaları, düşünceleri, hissetmeleri ve algılamaları gerektiğini çocuk yetiştirme tutumlarıyla öğretmektedirler. Çocuğun kişilik gelişimi üzerinde önemli etkisi bulunan anne-babaların tutumlarının en belirgin iki özelliği “duygusal ilişki boyutu” ile “denetim boyutu”dur (Alisinanoğlu, 2003).

Tehlikelerden, hastalıktan ve benzeri durumlardan korumak adına gereğinden fazla kontrol altında büyütülen, aşırı derecede korunan çocukların da, çevresini araştırması ve keşfetmesi, yaşayarak öğrenmesi engellenmektedir. Böylece olaylara seyirci kalan, başkasına bağımlı olan ve başkasının denetimi altında yaşamayı tercih eden bireyler yetişebilmektedir (Alisinanoğlu, 2003). Neticede öğretmenin öğrencileri arasında ayırım yapması, öğretmene ve okula karşı ailede güven duygusunu zedelerken aile de bunda kendine düşen payı kabul etmeli ve çocuğun yetişme şeklini incelemelidir.

Okul binalarının daha güvenilir birer yer olması özellikle 1999 yılındaki Marmara ve Düzce depremleriyle ortaya çıkmıştır. Özellikle birince derece deprem bölgesi olan yerleşim yerlerinde okul binalarındaki çatlaklar, velileri endişelendirdiği kadar öğrencilerin derslerde dikkatini dağıtmakta öğretmenleri de endişeye sevk etmektedirler. Nitekim son yıllarda okullarımızda depreme karşı güçlendirme çalışmaları yapılmaktadır. Tabii ki okul binasının güvenliği denilince daha başka faktörleri de göz önüne almak gerekir. Genel olarak, okullar ana yollara pek yakın olmamalı, okulların caddeyle mesafesi dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı uygun derecede ayarlanmalıdır. Pencereler dışarıdan gelecek tehlikelere karşı ana yola bakmamalıdır, ışıklandırma görüş alanını kısıtlamayacak şekilde karanlık bir yer kalmadan uygun olarak düzenlenmelidir,

Okulun etrafı koruyucu duvarla çevrilmeli ve giriş çıkışlar uygun yerlere yapılmalıdır, Araç giriş ve çıkışları ile servis araçlarının park yerine kadar ayrıntılara dikkat edilmelidir, Okul binası ve bahçesinde belli noktalara acil durum alarmı konulmalı ve gerekli görülen noktalara kamera yerleştirilmelidir, Okula en yakın güvenlik birimiyle işbirliği halinde olunarak herhangi bir olay karşısında derhal müdahale edilebilmelidir (Kepenekci & Özcan, 2001, s.157).

Öğretmenler, ebeveynlerin gaye ve değerlerinin çocukların akademik başarılarına mani olduğunu düşünmektedirler. Veliler ise tam tersine öğretmenlerin kendilerini muhalif bir tavırla algıladıkları ve çocukların yaşamlarını şekillendiren asıl şartları anlamakta başarısız oldukları inancındadırlar. Öğretmenler ile veliler arasındaki bu güven eksikliği durumu daha da güçleştirerek ortak ilgiler hakkında bile diyalogu sürdürmeyi zorlaştırmaktadır. Bu eksik iletişim sonucunda önyargılar oluşmakta, öğretmenler ile velilerin, çocukların ilgileri doğrultusunda inşa edilmeye çalışılan bağ ve yapıcı çabalar zarar görmektedir. Çocukların akademik ve sosyal gelişimlerini desteklemek için birlikte çalışmak yerine öğretmen ve veliler kendilerini bir ayırma etkisi içinde bulmakta, daha kötüsü biri diğerine karşı çıkmaktadır. (Bryk, & Scheneider, 2002, s.6).

Velilerin okula olan güvenleri okul-aile ilişkilerinin geliştirilmesi ile güçlenir. Ailelerin okulda eğitim öğretim ve yönetim faaliyetlerine katılmasının nedenleri şu şekilde sıralanmaktadır (Çalık, 2007)

Veliler, çocuklarının ilk eğiticileri olduklarından katılmalıdır.

Velilerin kendi çocukları için uzun dönem sorumlulukları vardır.

Velilerin katılımı öğrencinin öğrenmedeki başarı şansını arttırabilir.

Katılım velilerin bir hakkıdır.

Velilerin katılımı okul yönetiminin demokratikleşme sürecinin bir parçasıdır.

Anne babaların okul servislerine güvenmeleri konusu da üzerinde durulması gereken konulardandır. Son yıllarda ülkemizde yaygınlaşan taşınmalı eğitim ve okulların şehir dışına çıkarılmaya başlanmasıyla artan servis oranları ile özellikle özel okulların kent dışarısında yerleşkeler oluşturması servislere olan ihtiyacı arttırmıştır. Servislerin en güvenli şekilde öğrencileri taşımasını sağlamak amacıyla İçişleri Bakanlığı 2003 yılında bir yönetmelik yayımlamıştır. Taşıtlarda her öğrenci için emniyet kemeri olması, şoför dışında rehber personel bulunması, şoförün ölümlü kazasının bulunmaması, ışıklı dur levhası olması, öğrenci yaşına göre camların korumalı olması, ayakta öğrenci bulunmaması gibi konular akla gelen ilk gerekliliklerdendir. Bunun yanında trafik ekiplerince servis araçlarının kontrolleri, rutin kontrollerden daha sık yapılmaktadır.

Aileler çocuğun gelişiminde okuldan pek çok şey beklemekte bu nedenle istedik değişim gerçekleşmeyince de okula karşı güvensizlik oluşmaktadır. Çocukların kişisel ve ahlaki gelişimi konusunda tüm sorumluluğu okula veremeyiz. Okullar, gerekli çalışmalarını zaten yapmakta olup

tam anlamıyla okullardan verim alınacaksa toplumun tüm kesimlerince okullara destek olunmalıdır. Okul ve toplum ortak bir çalışma ilişkisi geliştirmelidirler. Yine çocuk okula başladığında okul, çocuğun evde edindiği tutumlardan yararlanır ve okul hayatı bu kazanımlar üzerine inşa edilir(Özdemir, 2007).

Bu çalışma ailelerin okullarına duydukları güven düzeyini belirleme amacıyla yapılmıştır. Burada okul alanı güvenilirliğini etkileyen iç ve dış faktörler, yönetici ile öğretmene güven ve okuldaki eğitim-öğretim ortamına güven konusunda velilerin eğitim kurumlarına karşı güven düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı öğrenci velilerinin okula güven düzeylerini belirlemektir. Bu amaca ulaşmak için aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

Öğrencilerin cinsiyetine göre, okula güven düzeyine ilişkin veli görüşleri arasında anlamlı farklılık var mıdır?

Öğrencilerin öğrenim gördüğü yerleşim birimine göre, okula güven düzeyine ilişkin veli görüşleri arasında anlamlı farklılık var mıdır?

3. Öğrencilerin devam ettiği farklı okul türüne göre, okula güven düzeyine ilişkin veli görüşleri arasında anlamlı farklılık var mıdır?

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Malatya ilinde yer alan ilköğretim okullarına devam eden öğrenci velileri oluşturmaktadır. Örneklemi ise Malatya ilinde random yoluyla seçilmiş devlet ilköğretim okulu, Özel ilköğretim okulu(Kolej), Yatılı Bölge İlköğretim Okulu, Köy İlköğretim okulu ve Taşmalı ilköğretim okullarına devam eden öğrenci velileri oluşturmaktadır. Anket 1000 kişiye uygulanmak üzere gönderilmiş ancak 649'u geri dönmüştür.

Verilerin Toplanması

Verileri elde etmek üzere çeşitli literatür ve konu ile ilgili yapılmış araştırmalardan faydalanılarak 32 maddelik bir anket geliştirilmiştir. Anketin geçerlik ve güvenilirlik düzeyini belirlemek üzere faktör analizi yapılmıştır. Yapılan faktör analizi işlemleri sonucunda elde edilen sonuçlar incelendiğinde Kaiser-Meyer Olkin Measure of Sampling, 94, Bartlett's test of Sphericity: 7435,545 Signifisant, 000 düzeyinde anlamlı bulunurken, güvenilirlik katsayısını veren Cronbach's Alpha ise,90 bulunmuştur. Yapılan işlemler sonucunda ankette yer alan madde sayısı 24'e düşmüştür. Öğrenci velilerinin okula güven düzeyini belirlemek üzere hazırlanmış olan bu ankette okul alanına güven düzeyi, öğretmen ve yöneticiye güven, eğitim- öğretim ortamına güven ve okulun dış faktörlerine güvene ilişkin maddeler yer almaktadır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde birinci alt amaçla ilgili olarak ikili karşılaştırmalar için uygun görülen maddeler tek tek ele alınarak bağımsız gruplar t testi sonrasında da dört bölüm ile ilgili olarak maddeler bir bütün şeklinde değerlendirilerek bağımsız gruplar t testi yapılmıştır. Diğer iki alt amaç için ise, one way anova testi (varyans analizi) yapılmıştır. Yapılan varyans analizi testi sonucunda anlamlı sonuçlar için scheffe testi yapılmıştır. Dağılımın normal olma özelliği Levene testi ile belirlenmeye çalışılmış ve normal olmadığı durumda parametrik olmayan varyans analizi tekniği olan Kruskall Wallis H testi yapılmıştır.

Araştırmanın birinci alt amacı olan öğrencinin cinsiyetine göre Okul Alanı Güvenliğini Etkileyen iç faktörlere ilişkin veli görüşleri ile ilgili maddeler tek tek ele alınarak bağımsız gruplar t testi yapılmıştır. Okul alanını etkileyen iç faktörlerle ilgili veli görüşleri incelendiğinde ikinci maddenin yer aldığı “Okulda yeterli güvenlik önlemleri alınır” görüşüne erkek öğrenci velileri $\bar{X} = 3,80$ ile kız öğrenci velileri ise $\bar{X} = 3,57$ ile sıklıkla bu davranışın yerine getirildiğini belirtmişlerdir. Ancak kız öğrenci velilerinin aritmetik ortalamaları daha düşük sonuçlanmıştır. Buna göre kız öğrenci velilerinin okul içinde alınan güvenlik önlemlerini erkek öğrenci velilerine göre daha yetersiz buldukları söylenebilir (Tablo 1).

Tablo1: Öğrencilerin cinsiyetine göre velilerin okulun iç faktörlerine olan güvene ilişkin t testi sonuçları

Maddeler	Erkek		Kız		t	p
	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss		
1.Okulun fiziki mekânları eğitim ortamına uygundur.	3,73	1,30	3,53	1,37	1,903	,057
2.Okulda yeterli güvenlik önlemleri alınır.	3,80	1,28	3,57	1,36	2,205	,027*
3.Okulun kantini sağlıklı yiyecekler satar.	3,66	1,45	3,51	1,52	1,353	,176
4.Okul ortamı hijyeniktir.	3,80	1,24	3,61	1,25	1,908	,057
5.Okulda madde kullanımına karşı sıkı denetim yapılır.	4,04	1,28	3,95	1,30	0,840	,401
6.Okul bahçesinde öğrenciler güvencedir.	3,82	1,28	3,73	1,28	0,887	,375

Öğrencilerin cinsiyetine göre Okul Alanı Güvenliğini Etkileyen Yönetici ve Öğretmene güvene ilişkin veli görüşleri incelendiğinde (Tablo 2) 12. maddenin yer aldığı “Okuldaki öğretmenlerin alan-meslek bilgilerine güvenirim.” görüşüne erkek öğrenci velileri $\bar{X} = 4,28$ kız öğrenci velileri ise $\bar{X} = 4,55$ ile her zaman düzeyinde görüş bildirmişlerdir. Veli görüşleri her zaman ile sonuçlansa dahi, kız öğrenci velilerinin aritmetik ortalamaları daha yüksek sonuçlanmıştır. Buna göre erkek öğrenci velilerinin kız öğrenci velilerine göre öğretmenleri daha az yeterli gördükleri söylenebilir. Bunun sebebi olarak kız öğrencilerin okulda erkek öğrencilere nazaran daha az problemlili davranış sergilemelerinden ötürü öğretmenleri ile olan iletişimleri okula ve derslerine pozitif yansıdığı göz önüne alınabilir. Dolayısıyla okuldan daha az şikâyet alan kız öğrenci velileri de erkek öğrenci velilerine göre daha olumlu bir güven duygusu içinde olabilmektedirler denilebilir. Genel olarak bu bölümdeki sonuçlara baktığımızda hem kız hem de erkek öğrenci velilerinin sıklıkla ve her zaman öğretmen ve idarecilere güven besledikleri

söylenbilir. Yine dikkat edildiğinde yedinci madde dışında diğer tüm maddelerde kız öğrenci velilerinin güven tutumları hep daha yüksek sonuçlanmıştır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi kız öğrenci velilerinin veli toplantısı ve diğer okul ve öğretmenle olan görüşmelerinde edindiği bilgiler bunda etkilidir denilebilir (Tablo 2).

Tablo2: Öğrencilerin Cinsiyetine Göre Velilerin Yönetici-Öğretmene Güven Duygularına İlişkin t Testi Sonuçları

Maddeler	Erkek		Kız		t	p
	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss		
7.Öğretmenler öğrencilere örnek davranış sergiler.	4,55	0,89	4,48	0,89	0,958	,339
8.Öğretmen-öğrenci iletişimi seviyedir.	4,16	1,12	4,29	1,03	-1,566	,118
9.Idare ile öğrenci iletişimi seviyedir.	4,12	1,11	4,24	1,07	-1,435	,152
10.Okulda öğrencilerin sağlık sorunlarına önem verilir.	4,35	1,07	4,38	1,00	-0,322	,748
11.Okul öğrencim ile ilgili beklentilerimi karşılar.	4,10	1,16	4,15	1,13	-0,579	,563
12.Okuldaki öğretmenlerin alan-meslek bilgilerine güvenirim.	4,28	1,16	4,55	0,76	-3,459	,001*
13.Öğretmenler öğrencilerin fikir ve düşüncelerini etkilemez.	4,33	1,11	4,40	1,05	-0,872	,383

Öğrencinin cinsiyetine göre Okul Alanı Güvenliğini Etkileyen Eğitim-Öğretime güvene ilişkin veli görüşlerine ilişkin sonuçlar Tablo 3'te yer almaktadır. Eğitim-Öğretime Güvenle ilgili veli görüşleri incelendiğinde $p>0,05$ düzeyinde anlamlı farklılığın olmadığı görülmüştür. Bu bölümde ki ilk altı madde de erkek öğrenci velilerinin eğitim öğretime güven düzeyleri kız öğrenci velilerine göre azda olsa yüksek çıkmıştır (20 ve 22. maddelerde kız öğrenci velilerinin güven duyguları az farkla üstün çıkarken 21. madde eşit oranda sonuçlanmıştır. Erkek öğrenci velileri 20. Madde ye her zaman güven duyduklarını belirtirken diğer maddelere çok yani genelde sıklıkla güvendiklerini belirtmişlerdir. Kız öğrenci velileri ise 20. ve 22. Maddelere her zaman güvendiklerini belirtirken geri kalan 7 maddeye ise genelde güven duydukları yönünde kanaat

Tablo 3: Öğrencinin Cinsiyetine Göre Velilerin Eğitim-Öğretime Güvenme düzeylerine ilişkin t Testi Sonuçları

Maddeler	Erkek		Kız		t	p
	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss		
14.Sınıflar eğitim-öğretim için yeterli donanımına sahiptir.	4,08	1,09	3,95	1,08	1,479	,140
15.Okuldaki ders araç gereçleri yeterlidir.	3,84	1,22	3,70	1,18	1,469	,142
16.Fiziki koşullar güvenlik koşullarını taşır.	4,00	1,14	3,85	1,14	1,579	,115
17.Kütüphane ve laboratuvarlar yeterlidir.	3,86	1,19	3,70	1,31	1,674	,095
18.Eğitim ortamı evrensel nitelik taşır.	4,03	1,26	4,01	1,28	0,189	,850
19.Çocuğum derslerde kendini rahatlıkla ifade edebilir.	4,15	1,16	4,14	1,07	0,114	,909
20.Derslerdeki bilgiler hayatta çocuğuma yararlıdır.	4,38	0,95	4,42	1,00	-0,556	,579
21.Ders ve etkinlik kitapları yeterlidir.	4,12	1,15	4,12	1,18	0,009	,993
22.Okulun eğitim kalitesine güveniyorum.	4,20	1,11	4,25	1,08	-0,623	,534

belirtmişlerdir. Buna göre hem kız hem de erkek öğrenci velilerinin çoklukla okullardaki eğitim ve öğretime güvendikleri söylenebilir. Son yıllarda milli eğitimin ücretsiz dağıttığı ders ve etkinlik kitaplarına ise güvenme düzeyleri alternatif olmadığından dolayı eşittir diyebiliriz. Öğrencinin cinsiyetine göre Okul Alanı Güvenliğini Etkileyen Dış Faktörlere Güvene ilişkin veli görüşlerine ilişkin sonuçlar Tablo 4'te yer almaktadır. Okul alanını etkileyen Dış Faktörlere Güvenle ilgili veli görüşleri incelendiğinde 24. maddenin yer aldığı "Okul servis güzergâhı ve trafiğe güveniyorum."

görüşüne erkek öğrenci velileri $\bar{X} = 3,46$ ile sıklıkla kız öğrenci velileri ise, $\bar{X} = 3,16$ ile orta seviyede servise, güzergâha ve trafiğe güvendiklerini belirtmişlerdir. Sonuçlar incelendiğinde erkek öğrenci velilerinin aritmetik ortalamalarının da yüksek sonuçlanmadığı dikkat çekicidir. Buna göre hem erkek öğrenci velileri için hem de kız öğrenci velileri için servis güzergâhı ve trafik her zaman güvenemedikleri birer ortam olarak değerlendirilebilir. Ülkemizde meydana gelen trafik kazaları ile servislerin ehil olmayan kişilerce idare edilmesi ve servislerde yeterli güvenlik önlemlerinin bulunmamasının bu sonucu ortaya koyduğu varsayılabılır.

Tablo4: Öğrencinin Cinsiyetine Göre Velilerin Okula Güven Düzeylerinde Dış Faktörlere Güvene İlişkin t testi sonuçları

Maddeler	Erkek		Kız		t	p
	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss		
23.Okulun bulunduğu çevreye güveniyorum.	3,85	1,29	3,69	1,40	1,479	,140
24.Okul servis güzergâhı ve trafiğe güveniyorum.	3,46	1,67	3,16	1,87	2,153	,032*

Öğrencilerin cinsiyetine göre velilerin Okul Alanına Güvene ilişkin dört bölüm ile ilgili olarak maddeler bir bütün olarak değerlendirilerek bağımsız gruplar t testi yapılmıştır. Yapılan t testi sonuçları Tablo 5'te yer almaktadır. Çocuğun cinsiyetine göre iç faktörlere güven bölümünde veli görüşleri arasında anlamlı farklılık gözlenmiştir. Çocuğun cinsiyetine göre veli görüşleri incelendiğinde her iki gruptaki görüşlerin sıklıkla seçeneğinde toplanmasına rağmen (erkek öğrenci velileri $\bar{X} = 3,81$; Kız Öğrenci velileri $\bar{X} = 3,65$) kız öğrenci velilerinin görüşleri daha düşük sonuçlanmıştır. Buna göre kız öğrenci velilerinin okulun iç faktörlerine güven düzeyleri olmasına

Tablo5: Çocuğun Cinsiyetine Göre Velilerin Okul Alanına Güvene İlişkin t Testi Sonuçları

Çocuğun Cinsiyetine Göre İç Faktörlere Güven					
Cinsiyet	$\bar{X}$	ss	t	p	
Erkek	3,81	0,92	2,141	,033*	
Kız	3,65	0,96			
Çocuğun Cinsiyetine Göre Yönetici-Öğretmene Güven					
Erkek	4,27	0,73	-1,512	,114	
Kız	4,36	0,67			
Çocuğun Cinsiyetine Göre Eğitim-Öğretime Güven					
Erkek	4,07	0,75	,957	,339	
Kız	4,02	0,73			
Çocuğun Cinsiyetine Göre Dış Faktörlere Güven					
Erkek	3,88	1,15	2,447	,015*	
Kız	3,64	1,30			

*P<0,05 anlamlı

rağmen erkek öğrenci velileri kadar olumlu olmadığı söylenebilir. Çocuğun cinsiyetine göre yönetici-öğretmene güven bölümünde anlamlı fark gözlenmemiş ve kız ile erkek öğrenci velilerinin her zaman öğretmen ile yöneticiye güvendikleri sonucu ortaya konmuştur(erkek öğrenci velileri $\bar{X} = 4,27$; Kız Öğrenci velileri $\bar{X} = 4,36$). Eğitim-öğretime güven bölümünde anlamlı fark görülmemiştir(erkek öğrenci velileri $\bar{X} = 4,07$; Kız Öğrenci velileri $\bar{X} = 4,02$). Eğitim öğretime

güvenin tam olmadığı da dikkat çekicidir. Buda velilerin eğitim sistemine karşı tereddütler duyduğu şeklinde yorumlanabilir. Çocuğun cinsiyetine göre dış faktörlere güven bölümünde veli görüşleri arasında anlamlı farklılık gözlenmiştir. Çocuğun cinsiyetine göre veli görüşleri incelendiğinde her iki gruptaki görüşlerin sıklıkla seçeneğinde toplanmasına rağmen (erkek öğrenci velileri $\bar{X} = 3,88$; Kız Öğrenci velileri $\bar{X} = 3,64$) kız öğrenci velilerinin görüşleri daha düşük sonuçlanmıştır. Buna göre kız öğrenci velilerinin okulun dış faktörlerine güven düzeyleri olmasına rağmen erkek öğrenci velileri kadar olumlu olmadığı söylenebilir.

Araştırmanın ikinci alt amacına yönelik olarak öğrencilerin öğrenime devam ettikleri ikamet bölgelerine göre veli görüşleri dikkate alınarak varyans analizi yapılmıştır (Tablo 6). Okulun iç faktörlerine güven ile ilgili olarak ikamet edilen yerleşim bölgesine göre veli görüşlerinin değerlendirildiği varyans analizi sonucunda üçüncü madde ile ilgili veli görüşleri arasında anlamlı sonuç gözlenmiştir. “Okulun kantini sağlıklı yiyecekler sunar” görüşünün yer aldığı bu maddede en düşük aritmetik ortalamanın belde öğrenim gören öğrenci velilerine ait olduğu görülmüştür ($\bar{X} = 2,68$). En yüksek aritmetik ortalama ise ($\bar{X} = 3,80$) çocuğu köydeki okula devam eden veli görüşlerine aittir. Araştırma kapsamındaki okul türleri kısmında da kırsal kesimdeki ailelerin çocukları genelde taşınmalı eğitim görmekte ya da YİBO’ da yatılı olarak kalmaktadırlar. Dolayısıyla veli okula pek yakın olmadığından daha düşük güven içinde olabileceği varsayılabilir. Köylerde ise güven oranının yüksek çıkması okul kantinin bizzat okulun işletmesi yani öğretmen ve idarenin bizzat kontrolünde olmasından dolayı olabilir. Nitekim velilerimizin çoğunluğu sonuçlarda da açık olduğu gibi öğretmen ve idareye güvenmektedir. İl ve ilçede ise okul kantinleri doğal olarak maddi sıkıntı içinde olan okullarımız için birer gelir kapısı olduğundan ihale edilmektedir. İhaleyi alan şahsın sözleşmede olmasına ve kontrollerinin yapılmasına karşın dışarıdan birisi olması ve kar amaçlı okul kantinlerini işletmesi doğal olarak velileri kaygılandığı söylenebilir. İllerdeki güven oranının ilçelere göre az yüksek çıkması ise illerde denetim ve kontrollerin daha sıkı olduğu kanaatinden kaynaklandığı söylenebilir. Diğer maddelere bakıldığında ise ikamet yerine göre velilerin güven düzeyleri sıklıkla seçeneğinde yığılmıştır.

Tablo 6: Çocuğun Okula devam Ettiği İkamet Bölgesine göre velilerin okulun iç faktörlerine güvenlerine ilişkin varyans analizi sonuçları

Madde No.	Köy		Belde		İlçe		İl		F	p	Anlamlı Maddeler
	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss			
1.	3,58	1,38	3,54	1,28	3,49	1,45	3,80	1,24	1,666	,156	-
2.	3,68	1,37	3,56	1,48	3,55	1,37	3,81	1,19	1,192	,313	-
3.	3,80	1,46	2,68	2,05	3,49	1,67	3,53	1,23	6,143	,000*	(1-2),(2-4)
4.	3,70	1,31	3,84	1,07	3,65	1,31	3,75	1,17	0,287	,886	-
5.	4,00	1,34	3,65	1,42	3,85	1,23	4,14	1,20	2,119	,077	-
6.	3,82	1,31	3,61	1,14	3,85	1,23	3,73	1,28	0,497	,738	-

p < 0,05 anlamlı

Okulda yönetici-öğretmene güven ile ilgili olarak ikamet edilen yerleşim bölgesine göre

veli görüşlerinin değerlendirildiği varyans analizi sonucunda (Tablo 7) iki maddede anlamlı sonuç gözlenmiştir. “Okulda öğrencilerin sağlık sorunlarına önem verilir.” ve “Öğretmenler öğrencilerin fikir ve düşüncelerini etkilemez.” görüşlerinin yer aldığı 10. ve 13. maddeler de görüşler arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. 10. Maddede en düşük aritmetik ortalamanın ilçede öğrenim gören öğrenci velilerine ait olduğu ve ($\bar{X} = 4,21$) en yüksek aritmetik ortalamanın ise ($\bar{X} = 4,55$) ile ilde ikamet eden velilere ait olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre tüm veliler çocuklarının sağlık sorunlarına önem verileceği konusunda okula güven duyduklarını belirttikleri söylenebilir. Okullarda ecza dolabının olması ve öğretmenlere olan güvenlerinden dolayı her hangi bir durumda en çabuk şekilde çocuklarının sağlık kurum ve kuruluşlarına ulaştırılacağı kanaatinde olmaları bu sonucu ortaya koymaktadır denilebilir. Yapılan scheffe testi sonucuna göre görüş farklılığı köy ve ilde ikamet eden veliler arasında çıkmıştır. Köylerin sağlık merkezlerine uzak oluşu ciddi bir sorunla karşılaşıldığında velilerin daha fazla endişe duymaları sonucunu doğurmuş olabilir. 13. Maddede en düşük aritmetik ortalama belde öğrenim gören öğrenci velilerine ait olduğu görülmüştür ($\bar{X} = 4,22$) en yüksek aritmetik ortalamanın ise ($\bar{X} = 4,51$) ile ilde ikamet eden velilere aittir. Bu madde de tüm veliler her zaman öğretmenlerin çocuklarının fikir ve düşüncelerini etkilemeyeceği düşüncesinde hemfikir oldukları söylenebilir.

Tablo7: Çocuğun Okula Devam Ettiği İkamet Bölgesine Göre Velilerin okulun iç faktörlerinden Yönetici ve Öğretmene Güvene ilişkin Varyans Analizi Sonuçları

Mad. No:	Köy		Belde		İlçe		İl		F	p	Anlamlı Mad.
	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss			
7.	4,55	0,84	4,36	1,14	4,39	1,10	4,54	0,84	1,077	,367	-
8.	4,22	1,05	3,93	1,33	4,14	1,12	4,29	1,06	1,252	,288	-
9.	4,18	1,03	3,97	1,47	3,95	1,19	4,27	1,06	1,521	,194	-
10.	4,24	1,13	4,50	1,00	4,21	1,05	4,55	0,87	3,500	,008*	(1-4)
11.	4,09	1,16	4,02	1,32	4,11	1,37	4,21	1,01	0,586	,673	-
12.	4,38	1,11	4,31	0,90	4,33	0,99	4,45	0,89	0,571	,684	-
13.	4,27	1,09	4,22	1,30	4,42	1,03	4,51	1,01	3,052	,017*	-

*p < 0,05 anlamlı

Tablo8: Çocuğun Okula Devam Ettiği İkamet Bölgesine Göre Velilerin Eğitim ve Öğretme Güvene ilişkin Varyans Analizi Sonuçları

Madde No	Köy		Belde		İlçe		İl		F	Sig.	Anlamlı Mad.
	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss			
14.	4,04	1,07	3,93	1,14	3,82	1,23	4,09	1,05	0,984	,416	-
15.	3,72	1,22	3,52	1,35	3,62	1,37	3,95	1,08	2,080	,082	-
16.	3,84	1,23	3,81	1,01	3,92	1,22	4,10	1,00	2,033	,088	-
17.	3,87	1,24	3,75	1,41	3,72	1,30	3,72	1,20	0,625	,645	-
18.	3,94	1,28	4,06	1,33	3,85	1,36	4,17	1,22	1,438	,220	-
19.	3,97	1,18	4,31	1,00	4,21	1,23	4,34	0,98	3,893	,004*	(1-4)
20.	4,33	1,03	4,47	1,04	4,34	1,08	4,48	0,83	0,842	,499	-
21.	4,15	1,22	4,31	0,88	3,91	1,31	4,11	1,07	0,951	,434	-
22.	4,16	1,16	4,25	1,12	4,11	1,24	4,34	0,94	1,199	,310	-

p < 0,05 anlamlı

Okulda **eğitim-öğretime güven** ile ilgili olarak ikamet edilen yerleşim bölgesine göre veli görüşlerinin değerlendirildiği varyans analizi sonucunda “Çocuğum derslerde kendini rahatlıkla ifade edebilir.” görüşünün yer aldığı 19. madde de görüşler arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. En düşük aritmetik ortalamanın köyde öğrenim gören öğrenci velilerine ait olduğu görülmüştür (X:3,97) en yüksek aritmetik ortalama ise (X:4,34) ilde ikamet eden velilere aittir. Köyde yetişen çocukların sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerinden dolayı derste yeterince girişken olmadıkları düşünülebilir. Bu da veliye çocuğunun kendisini yeterince ifade edememesi olarak yansımış olabilir.

Tablo 9: Çocuğın Okula Devam Ettiği İkamet Bölgesine Göre Velilerin Dış Faktörlere Güvene İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Madde No	Köy		Belde		İlçe		İl		F	p
	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss		
23.	3,75	1,42	3,79	1,43	4,02	1,37	3,76	1,21	0,866	,484
24..	3,20	1,88	3,63	1,80	3,52	1,81	3,41	1,57	1,470	,210

Okulda dış faktörlere güven ile ilgili olarak ikamet edilen yerleşim bölgesine göre veli görüşlerinin değerlendirildiği varyans analizi sonucunda, bu bölümde yer alan iki maddenin hiçbirinde $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı farklılık gözlenmemiştir. 23. Maddenin yer aldığı “okulun bulunduğu çevreye güveniyorum” görüşüne ilçede ki veliler $\bar{X} = 4,02$ ile ilde $\bar{X} = 3,76$ ile, Belde de $\bar{X} = 3,79$ köyde ise $\bar{X} = 3,75$ ile sıklıkla okulun bulunduğu çevreye güven duyduklarını belirtmişlerdir.

Çocukların okula devam ettiği ikamet bölgesine göre dört bölümün yer aldığı ve maddelerin bir bütün şeklinde değerlendirildiği varyans analizi sonuçları Tablo 11’de yer almaktadır. Yapılan varyans analizi sonucunda hiçbir bölümde çocuğın okula devam ettiği ikamet yerine göre görüşler arasında anlamlı farklılık görülmemiştir. Ancak aritmetik ortalamalar incelendiğinde iç faktörlere güven bölümünde en düşük ($\bar{X} = 3,48$) sonucun Belde/Bucakta okula devam eden öğrenci velilerine ait olduğu görülmüştür. Yönetici öğretmene güven bölümünde veli görüşleri ile ilgili aritmetik ortalamaların genelde her zaman düzeyinde sonuçlandığı, eğitim öğretime güvenin sıklıkla düzeyinde sonuçlandığı, ancak dış faktörlere güven ile ilgili sonuçların sıklıkla seçeneğinde toplanmasına rağmen en düşük aritmetik ortalamaya sahip olduğu dikkat çekicidir. Özellikle ikamet yeri Belde/Bucak olan öğrenci velilerinin görüşleri ($\bar{X} = 3,64$) en düşük olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ikamet yerindeki okullar YİBO tarzı okullardan oluştuğu ve de öğrenciler yatılı olarak öğrenime devam ettikleri için veliler dış çevreye güven konusunda daha fazla endişe taşıyor olabilirler (Tablo10).

Yapılan varyans analizi sonucunda okul alanına güven ile ilgili birinci bölüm olan iç faktörlere güven ve de dördüncü bölümü oluşturan dış faktörlere güven bölümünde levene test sonucu $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı bulunduğu için kruskall wallis H testi yapılmıştır (Tablo12). Yapılan kruskall wallis H testi sonucunda öğrencinin devam ettiği ikamet yerine göre veli görüşleri

arasında anlamlı farklılık gözlenmemiştir. Ancak en yüksek sıra ortalamasının il merkezi ve köyde ikamet eden veli görüşlerine ait olduğu görülmüştür. Okul alanına güvenle ilgili olarak dördüncü bölümün yer aldığı dış faktörlere güven bölümünde de veli görüşleri arasında anlamlı farklılık gözlenmemiştir. Burada da en yüksek sıra ortalamasının 315,87 ile köyde ikamet eden veli görüşlerine ait olduğu görülmektedir.

Tablo10: Öğrencilerin Okula Devam Ettikleri İkamet Yerine Göre Veli Görüşlerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Alt Ölç.	İkamet Yeri	n	$\bar{X}$	ss	Var. Kay	Kar. Top	sd	Kar.	F	p
İç Faktörlere Göre	Köy	313	3,76	0,93	Gruplar Arası	6,068	4	1,517	1,712	,146
	Belde/Bucak	44	3,48	0,76						
	İlçe	69	3,64	1,09	Gruplar İçi	570,574	644	0,886		
	İl	223	3,79	0,93						
	Toplam	649	3,74	0,94	Toplam	576,642	648			
Levene: 3,470 p=,008										
Yönetici & Öğretmene Göre	Köy	313	4,28	0,70	Gruplar Arası	3,448	4	0,872	1,742	,139
	Belde/Bucak	44	4,19	0,79						
	İlçe	69	4,22	0,76	Gruplar İçi	322,490	644	0,501		
	İl	223	4,40	0,68						
	Toplam	649	4,31	0,70	Toplam	325,980	648			
Levene: ,767 p=,547										
Eğitim-Öğretim Ortamına Göre	Köy	313	4,00	0,75	Gruplar Arası	3,485	4	0,871	1,566	,182
	Belde/Bucak	44	4,05	0,64						
	İlçe	69	3,95	0,87	Gruplar İçi	358,218	644	0,556		
	İl	223	4,14	0,71						
	Toplam	649	4,05	0,74	Toplam	361,703	648			
Levene: 1,398 p=,233										
Dış Faktörlere Göre	Köy	313	3,78	1,31	Gruplar Arası	1,685	4	0,421	0,277	,893
	Belde-Bucak	44	3,64	1,16						
	İlçe	69	3,76	1,32	Gruplar İçi	937,300	616	1,522		
	İl	223	3,78	1,08						
	Toplam	621	3,77	1,23	Toplam	938,986	620			
Levene: 2,412 p=,048										

Tablo11: Öğrencilerin Okula Devam Ettikleri İkamet Yerine Göre Veli Görüşlerine İlişkin Kruskall Wallis H testi sonuçları

İkamet Yeri Kruskall Wallis İç Faktörlere güven testi sonuçları				
İkamet Yeri	n	Sıra ortalaması	sd	p
1-Köy	310	326,98	3	,113
2-Belde/Bucak	44	260,65		
3-İlçe	69	314,51		
4-Merkez/İl	223	333,84		
Toplam	646			
Okul Alanına Güvenme düzeylerine ilişkin İkamet Yeri Kruskall Wallis Dış Faktörlere güven testi sonuçları				
1.Köy	313	315,87		
2-Belde/Bucak	42	285,25		
3-İlçe	65	313,92	3	,665
4-Merkez/İl	201	303,31		
Toplam	621			

Araştırmanın üçüncü alt amacına yönelik olarak öğrencilerin öğrenime devam ettikleri okul türüne göre veli görüşleri dikkate alınarak varyans analizi yapılmıştır (Tablo12). Okulun **iç faktörlerine güven** ile ilgili olarak okul türüne göre veli görüşlerinin değerlendirildiği varyans analizi sonucunda tüm maddelerde veli görüşleri arasında anlamlı farklılık gözlenmiştir. Birinci maddenin yer aldığı “Okulun fiziki mekânları eğitim ortamına uygundur” görüşü ile ilgili olarak Köy, YİBO, Kolej, Merkez Devlet Okulu ve Taşımali okullara devam eden öğrenci velilerinin görüşleri arasında anlamlı farklılık gözlenmiştir. Yapılan scheffe testi sonucunda özellikle kolej’e ve YİBO’ya devam eden öğrenci velilerinin görüşlerinin (YİBO $\bar{X}$ =4,08; Kolej $\bar{X}$ =4,36) diğer okullara devam eden veli görüşlerinden daha yüksek sonuçlandığı, en düşük sonucun ise, $\bar{X}$ = 3,03 ile taşımali okula devam eden veli görüşlerine ait olduğu görülmüştür. “Okulda yeterli güvenlik önlemleri alınır” görüşünün yer aldığı ikinci madde de yine YİBO ve Kolejlerde öğrenim gören veli görüşleri en yüksek aritmetik ortalamaya sahiptir. Çocuğu Taşımali okula devam eden veliler okulda yeterli güvenlik önlemlerinin alınmasına ilişkin çok seyrek düzeyinde ($\bar{X}$ = 3,06) görüş bildirmişlerdir. Okulun iç faktörlerine güvene ilişkin beşinci maddenin yer aldığı okulda madde kullanımına karşı sıkı denetim yapılır görüşünde öğrenci velilerinin görüşleri arasında (F=15,188; p<0,000) anlamlı farklılık vardır. Burada da yine YİBO ve Kolej’e devam eden öğrenci velilerinin görüşleri her zaman düzeyinde sonuçlanırken diğer okullardaki veli görüşleri sıklıkla düzeyinde yer almaktadır. Okul türüne göre iç faktörlere güven ile ilgili sonuçlara göre çocuğu kolej ve YİBO’ya devam eden veli görüşleri genelde her zaman seçeneğinde toplanırken, çocuğu diğer okullara devam eden veli görüşleri çok seyrek ya da sıklıkla seçeneğinde toplanmıştır (Tablo 12).

Tablo:12 Devam Edilen Okul Türüne Göre Okulun İç faktörlerine güvene ilişkin veli görüşleri

Mad	Köy		YİBO		Kolej		Merkez		Taşımali		F	p	Anlamlı Maddeler
	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss			
1	3,28	1,46	4,08	1,09	4,36	0,92	3,34	1,31	3,03	1,39	26,166	,000*	(1-2),(3-1), (4-2), (4-3), (5-2),(5-3)
2	3,47	1,36	4,21	1,05	4,11	1,04	3,47	1,20	3,06	1,54	21,007	,000*	(1-2),(13), (2-4), (2-5), (3-4),(3-5)
3	4,05	1,20	4,22	1,07	3,80	1,05	3,16	1,32	2,53	1,89	37,814	,000*	(1-4),(1-5), (2-4),(2-5), (3-4),(3-5), (4-5)
4	3,64	1,25	4,10	1,16	4,11	0,95	3,34	1,24	3,27	1,33	14,877	,000*	(1-2),(2-4), (2-5),(3-4), (3-5)
5	3,92	1,30	4,32	1,16	4,53	0,89	3,66	1,29	3,50	1,46	15,188	,000*	(1-3),(2-4), (2-5),(3-4), (3-5)
6	3,77	1,28	4,20	1,17	4,09	1,03	3,28	1,32	3,37	1,32	15,216	,000*	(2-4),(2-5), (3-4),(3-5)

*p < 0,05 anlamlı

Öğrencinin **devam ettiği okula ilişkin olarak velilerin öğretmen ve yöneticiye** ilişkin görüşlerinin değerlendirildiği Tablo 13 incelendiğinde altı maddenin beşinde veli görüşleri arasında anlamlı farklılık gözlenmiştir. Öğretmenler öğrencilere örnek davranış sergiler görüşünün yer aldığı yedinci madde de veli görüşleri arasında anlamlı farklılık görülmemiştir, ancak tüm eğitim kurumlarına devam eden öğrenci velileri bu görüşe her zaman düzeyinde görüş bildirmişlerdir.

Farklılık gözlenen maddelerden özellikle “öğretmenlerin alan-meslek bilgilerine güvenirim” görüşünün yer aldığı 12. maddede en yüksek aritmetik ortalamının çocuğu YİBO’ya devam eden veli görüşlerine ($\bar{X} = 4,45$) ait olduğu dikkat çekicidir. Bu madde ile ilgili veli görüşleri incelendiğinde merkez ve özellikle taşımali ilköğretim okullarına devam eden öğrenci velileri sıklıkla öğretmenlerin alan meslek bilgilerine güvendiklerini belirtirken, diğer okullardaki öğrenci velileri öğretmenlerle ilgili olarak her zaman düzeyinde görüş bildirmişlerdir.

Öğrencilerin devam ettikleri okul türüne göre eğitim-öğretim ortamına güven ile ilgili olarak veli görüşlerinin değerlendirildiği varyans analizi sonuçları Tablo 14’te yer almaktadır. 16. Maddenin yer aldığı fiziki koşullar güvenlik koşullarını taşıyor görüşüne YİBO ve Koleje devam eden öğrenci velilerinin (özellikle koleje devam eden öğrenci velileri) görüşleri diğer okul türlerine devam eden öğrenci velilerinin görüşlerinden daha yüksek sonuçlanmıştır (Koleje $\bar{X} = 4,38$; YİBO $\bar{X} = 4,13$). $P < 0,05$ düzeyinde anlamlı farklılığın gözlemlendiği 20. maddede YİBO’ya devam eden çocukların velileri ($\bar{X} = 4,55$) okulda verilen eğitimin günlük hayatta ve gelecekte faydalı olacağı görüşüne her zaman düzeyinde cevap vermişlerdir. Bütün okul türlerinde veliler bu görüşü sıklıkla yâda her zaman düzeyinde ifade etmişlerdir. “Eğitim ortamı evrensel nitelik taşıyor” görüşünün yer aldığı 18. maddede yine çocuğu koleje devam eden veliler ($\bar{X} = 4,46$) sıklıkla düzeyinde cevap verirken, il merkezinde devlet okuluna devam eden çocukların velileri çok seyrek şekilde cevap vermişlerdir. Diğer okullarla ilgili veli görüşleri de sıklıkla düzeyinde sonuçlanmıştır.

Tablo13: Velilerin Öğretmen ve yöneticiye güven Duygularının Okul Türü ile ilgili Varyans Analizi Sonuçları

Mad.	Köy		YİBO		Kolej		Merkez		Taşımali		F	Sig.	Anlamlı Maddeler
	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss			
7	4,56	0,87	4,55	0,87	4,60	0,88	4,52	0,80	4,37	1,00	1,185	,316	-
8	4,27	1,07	4,45	0,86	4,21	1,21	4,19	1,04	3,87	1,22	5,584	,000*	(2-5)
9	4,33	1,00	4,36	0,87	4,39	1,03	4,15	1,10	3,63	1,30	11,711	,000*	(1-5),(2-5), (3-5),(4-5)
10	4,37	1,08	4,54	0,86	4,57	0,87	4,53	0,86	3,82	1,26	12,838	,000*	(1-5),(2-5), (3-5),(4-5)
11	4,12	1,03	4,30	1,11	4,27	0,95	4,17	1,02	3,72	1,42	5,691	,000*	(2-5),(3-5),(4-5)
12	4,47	1,00	4,54	0,82	4,47	0,76	4,41	0,98	4,06	1,34	4,903	,001*	(1-5),(2-5),(3-5)
13	4,26	1,14	4,41	0,99	4,59	1,01	4,47	0,98	4,10	1,24	3,683	,006*	(3-5)

* $p < 0,05$ anlamlı

Okul türüne göre velilerin okul alanı güvenliğinde dış faktörlere güven ile ilgili sonuçlar Tablo 15’te yer almaktadır. Bu bölüme ilişkin yer alan iki madde de de $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı farklılık gözlenmiştir. “Okulun bulunduğu çevreye güveniyorum görüşünün yer aldığı 23. Madde için en yüksek aritmetik ortalamının $\bar{X} = 4,07$ ile çocuğu YİBO’ya devam eden veli görüşlerine ait olduğu görülürken, en düşük aritmetik ortalamının Taşımali ilköğretim okullarına devam eden veli görüşlerine ait olduğu görülmüştür. Bütün okul türlerine devam eden veli görüşleri sıklıkla seçeneğinde toplanmasına rağmen YİBO’ daki dış çevreye güvenin daha fazla olduğu söylenebilir.

Tablo14: Velilerin Okul Alanı Güvenliğinde Eğitim Öğretime Güvenlerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Mad	Köy		YİBO		Kolej		Merkez		Taşımali		F	Sig.	Anlamlı Mad.
	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss			
14	3,94	1,10	4,31	0,94	4,33	0,87	3,77	1,10	3,68	1,24	10,602	,000*	(2-4),(2-5), (3-4),(3-5)
15	3,71	1,18	4,08	1,07	4,29	0,89	3,58	1,11	3,18	1,39	18,356	,000*	(1-3),(1-5), (2-4),(2-5), (3-4),(3-5)
16	3,64	1,29	4,13	1,09	4,38	0,84	3,74	1,07	3,72	1,21	9,508	,000*	(1-2),(1-3), (2-5),(3-4), (3-5)
17	3,94	1,19	4,19	1,02	4,09	1,01	3,29	1,20	3,29	1,46	18,179	,000*	(1-4),(1-5), (2-4),(2-5), (3-4),(3-5)
18	4,00	1,26	4,08	1,24	4,46	1,02	3,99	1,26	3,63	1,40	6,535	,000*	(2-5),(3-5),
19	3,85	1,21	4,26	1,06	4,47	0,88	4,23	1,01	3,93	1,28	6,176	,000*	(1-2),(1-3), (3-5)
20	4,34	1,08	4,55	0,72	4,52	0,83	4,38	0,90	4,14	1,26	4,068	,003*	(2-5)
21	4,05	1,29	4,43	0,93	4,38	0,84	3,78	1,16	3,84	1,38	9,360	,000*	(2-4),(2-5), (3-4),(3-5)
22	4,23	1,22	4,45	0,84	4,48	0,74	4,22	0,98	3,68	1,39	12,168	,000*	(1-5),(2-5), (3-5),(4-5)

*p < 0,05 anlamlı

Tablo15: Okul Türüne Göre Okul Alanı Güvenliğinde Velilerin Dış Faktörlere Güven Duygularına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Mad	Köy		YİBO		Kolej		Merkez		Taşımali		F	p	Anlamlı Maddeler
	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss			
23	3,75	1,60	4,07	1,17	3,83	1,05	3,55	1,30	3,57	1,49	3,888	,004*	(2-4),(2-5)
24	2,20	1,99	3,90	1,62	3,68	1,17	2,99	1,76	3,56	1,65	21,726	,000*	(1-2),(1-3),(1-4),(1-5), (2-4)

*p < 0,05 anlamlı

Velilerin okul türüne göre okul alanı güvenliğine ilişkin veriler bir bütün olarak değerlendirilerek varyans analizi yapılmıştır. Yapılan varyans analizi sonucunda okul güvenliğine ilişkin dört bölümde veli görüşleri arasında anlamlı farklılık gözlenmiştir (Tablo 17). Dört bölümde de okul alanına güvende çocuğu YİBO'ya devam eden veli görüşleri en yüksek aritmetik ortalamaya sahiptir. En düşük aritmetik ortalama ise taşımali eğitime devam eden öğrenci velilerine ait olduğu dikkat çekmektedir.

Yapılan varyans analizi sonuçları incelendiğinde verilerin parametrik olmadığı ve levene test değerinin p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunduğu görülmüştür. Bu nedenle non -parametrik test olan kruskall wallis H testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 18'de yer almaktadır. İncelenen istatistik veriler sonucunda varyans analizinde elde edilen verilere benzer bir sonuç gözlenmiştir. Yapılan kruskall wallis H testi sonucunda dört bölümde de en yüksek sıra ortalamasının yine çocuğu YİBO'ya devam eden öğrenci velilerine ait olduğu görülmüştür. En düşük sıra ortalaması ise yine Taşımali ilköğretime devam eden öğrenci velilerine aittir. Ancak Okulun dış faktörlerine güvende en düşük sıra ortalamasının (304,88) il merkezinde yer alan devlet ilköğretim okullarına devam eden öğrenci velilerine ait olduğu görülmüştür.

Tablo16: Okul Türüne Göre Okul Alanı Güvenliğine ait Dört bölüme ilişkin Varyans Analizi Sonuçları

Alt Ölç.	Okul Türü	n	$\bar{X}$	ss	Var. Kay	Kar. Top	Sd	Kar. Ort.	F	p	Anlamlı çıkan maddeler
İç Faktörlere Göre	Köy	117	3,69	0,91	Gruplar Arası	120,301	4	30,075	42,443	,000*	(1-2),(1-3), (1-5),(2-4), (2-5),(3-4), (3-5)
	YİBO	183	4,19	0,73							
	KOLEJ	77	4,16	0,72	Gruplar İçi	456,341	644	0,709			
	Merkez	112	3,38	0,94							
	Taşımali	132	3,13	0,90	Toplam	576,642	648				
Levene: 5,836 p<,000*											
Yönetici & Öğretmene Göre	Köy	117	4,34	0,70	Gruplar Arası	23,618	4	5,905	12,576	,000*	(1-5),(2-5), (3-5),(4-5)
	YİBO	183	4,45	0,59							
	Kolej	77	4,44	0,64	Gruplar İçi	302,361	644	0,470			
	Merkez	112	4,35	0,72							
	Taşımali	132	3,94	0,77	Toplam	325,980	648				
Levene: 4,383 p<,002*											
Eğitim-Öğretim Ortamına Göre	Köy	117	3,97	0,76	Gruplar Arası	42,635	4	10,659	21,514	,000*	(1-2),(1-3), (1-5),(2-4), (2-5),(3-4), (3-5)
	YİBO	183	4,28	0,62							
	KOLEJ	77	4,38	0,58	Gruplar İçi	319,068	644	0,495			
	Merkez	112	3,88	0,74							
	Taşımali	132	3,68	,79	Toplam	361,703	648				
Levene: 4,503 p<,001*											
Dış Faktörlere Göre	Köy	117	3,35	1,52	Gruplar Arası	47,984	4	11,996	8,293	,000*	(1-2),(1-3), (2-4)
	YİBO	183	4,11	1,16							
	KOLEJ	77	3,89	0,96	Gruplar İçi	891,002	616	1,446			
	Merkez	112	3,57	1,11							
	Taşımali	132	3,77	1,12	Toplam	938,986	620				
Levene: 9,505 p<,000*											

*p < 0,05 anlamlı

Tablo 17: Okul Türüne Göre Velilerin Okula Güven Düzeylerine İlişkin Kruskal Wallis -H Testi Sonuçları

Okulun İç Faktörlerine Güven					Mann Whitney u
Okul Türü	n	Sıra ortalaması	sd	p	
Köy	117	311,83	4	,000*	(1-5),(1-4), (2-5),(2-4), (3-5),(3-4)
YİBO	183	415,74			
Kolej	105	410,40			
Merkez	112	251,67			
Taşımali	132	205,16			
Yönetici ve Öğretmene Güven					
Köy	117	330,38	4	,000*	(1-5),(1-4), (2-5),(2-4), (3-5),(3-4)
YİBO	183	359,20			
Kolej	105	360,06			
Merkez	112	345,00			
Taşımali	132	227,97			
Eğitim ve Öğretime Güven					
Köy	117	302,56	4	,000*	(1-5),(1-4), (2-5),(2-4), (3-5),(3-4)
YİBO	183	383,44			
Kolej	105	411,35			
Merkez	112	280,15			
Taşımali	132	233,25			
Okulun Dış Faktörlerine Güven					
Köy	117	266,24	4	,000*	(1-2),(1-3), (2-4)
YİBO	183	364,71			
Kolej	105	317,14			
Merkez	112	273,00			
Taşımali	132	304,88			

*p < 0,05 anlamlı

Sonuç ve Öneriler

Velilerin okula alanına güvenme düzeylerine ilişkin maddeler bölümler halinde incelendiğinde birinci alt amacın yer aldığı cinsiyet değişkenine göre iç faktörlere güven kısmında kız öğrenci velilerinin sonuçları erkek öğrenci velilerine göre daha düşük çıkmıştır. Yani kız öğrenci aileleri erkek öğrenci ailelerine göre okul güvenliği konusunda daha hassastırlar. Anketin ikinci bölümüyle ilgili olarak yönetici-öğretmene güven açısından kız öğrenci velilerinin erkek öğrenci velilerine göre güven düzeyleri daha yüksektir. Bu bölümde değerler diğer üç alt amaca göre daha yüksek çıkmıştır. Hem erkek hem de kız velileri genelde her zaman yönetici ve öğretmenlere güven duyduklarını belirtmişlerdir. Üçüncü bölümde ise bazı maddelerde sonuçlar biraz düşmekle birlikte kız ve erkek öğrenci velileri eğitim-öğretime sıklıkla güvendiklerini belirtmişlerdir. Son bölüm olan dış faktörlere güvende ise erkek ve kız velileri okul çevresi, trafik ve servis güzergâhı konusunda orta düzeyde güven duyduklarını belirtirken kız öğrenci velilerinin sonuçları bu konuda daha düşük sonuçlanmıştır. Öğrenci cinsiyetine göre dört bölüm ile ilgili maddelerin bir bütün olarak değerlendirildiği t testi sonuçlarında hem kız velileri açısından hem de erkek velileri açısından en düşük okula güvenle ilgili en olumsuz sonuçların dış çevreye güven bölümüyle ilgili olduğudur.

Birinci alt amaca ilişkin sonuçlar genel olarak incelendiğinde birinci ve dördüncü bölüm ile ilgili olarak anlamlı gözlenmiştir. Bu sonuçlara göre velilerin okulun fiziki yapısı ile iç donanımına ve dış etkilere karşı endişe duymuş olduklarını söyleyebiliriz. Yine yönetici ve öğretmene karşı güvenin yüksek çıkması öğrencilerin idarecilere ve öğretmenlerine güvendiklerini gösterir. Öğretmenlere yapılan bir araştırmanın istatistik analizinde öğrenciler öğretmenlere ne kadar çok güveniyorsa velilerde o kadar çok güvenmektedirler, öğrenciler ne kadar az güven duyuyorsa velilerde o kadar az güven duymaktadırlar (Tschannen, 2004. s.140).

İkamet yeri değişkeni açısından maddeler tek tek ele alınarak incelendiğinde ilk bölüme ilişkin velilerin güven düzeyleri genelde düşük çıkmıştır. Kantinin sağlıklı yiyecekler satması ile ilgili olan madde de anlamlı farklılık gözlenmiştir. Çocuklarının sağlıklı beslenip beslenmediği veliler açısından önemlidir. Anketin Diğer bölümlerine ilişkin sonuçlarda bütün ikamet yerlerinde veliler çoğunlukla yönetici ve öğretmenlere güvenmektedirler. Buda her yerde öğretmenlerin görevlerini içtenlikle yaptığını göstermektedir. Üçüncü bölümde ise eğitim-öğretim açısından veliler okullara genelde güvendiklerini belirtmişlerdir fakat sonuçlar öğretmen ve yöneticiye güven bölümünde elde edilen sonuçlara göre düşüktür. Kısaca kişilere güven duygusu hissedilirken sisteme karşı daha az güven duyulmaktadır. İkamet yerine göre dış faktörlere Güven bölümünde elde edilen sonuçlarda düşük çıkmıştır. Bu sonuçlara göre öğrencinin okula devam ettiği ikamet yerine göre velilerin dış faktörlere karşı güvenlerinin zayıf olduğunu söyleyebiliriz.

Bir bütün olarak ikamet yerine göre maddeler değerlendirildiğinde üç gruptaki görüşlerin

sıklıkla seçeneğinde toplanmasına rağmen yönetici-öğretmene güvene ilişkin velilerinin görüşleri her zaman şeklinde sonuçlanmıştır. Öğrenci velilerinin güven düzeyleri olmasına rağmen okulun iç faktörlerine ve dış faktörlere karşı kaygı taşıdıkları sonucu çıkarılabilir.

Araştırmanın son alt amacı olan okul türüne göre ankette yer alan bölümlerle ilgili velilerden elde edilen sonuçlar incelendiğinde okulun iç faktörlerine güven açısından en yüksek güven düzeyinin YİBO'da ve Kolej'de öğrenim gören öğrenci velilerine ait olduğu görülmüştür. En düşük sonuç ise bütün maddelerde taşınmalı okuldaki öğrenci velilerinin sonuçlarında görülmektedir. Yine burada diğerlerine göre düşük olan sonuç taşınmalı okuldaki öğrenci velilerine aittir. Eğitim öğretime güven bölümünde YBO ve kolejdeki öğrenci velilerinin diğerlerine göre güven düzeyleri yüksektir. Taşınmalı okul velileri ise yine en düşük güven duygusuna sahiptirler. Son bölümde ise, merkezde oturan veliler dış faktörlere karşı en az güven duyan aileler olarak görüş belirtmişlerdir. En yüksek sonuçlar ise dışarıyla etkileşimi sınırlı olan YİBO'daki öğrenci velilerine aittir. Yapılan bir araştırmaya göre (Akt. Işık, Vertugo, 1999, 270) okulun içinde bulunduğu çevre ve okulun büyüklüğü okulun güvenliğini doğrudan etkilemektedir.

Yine yapılan bir araştırma sonucunda (Arı, 2002) Taşınmalı ilköğretim okullarına devam eden öğrencilerin ev ödevlerini yapmakta vaktin kalmaması, yorgunluk, isteksizlik gibi- nedenlerden dolayı zorluk çekme oranlarının, yatılı ve normal ilköğretim öğrencilerinden daha yüksek olduğudur.

Velilerin en çok yönetici ve öğretmenlere güvendikleri görülmektedir. En az güven ise öncelikle dış faktörlere daha sonra ise okulun iç faktörlerine yöneliktir. Okul türlerine göre ise YİBO ve kolejdeki öğrenci velileri diğer okullarda okuyan öğrenci velilerine göre okula daha çok güven duygusu beslemektedirler.

Sonuç olarak güven öğrenmek için temeldir. Okulda güvenli bir ortam oluşturmak okulu en temelden etkiler. Yöneticiler ve öğretmenler çocuğun başarısı açısından amaçlara ulaşmak için öğrencilerle ve ebeveynlerle güvene dayalı bir ilişki kurmalıdırlar. Ne zamanki yönetici, öğretmen, öğrenci ve aile arasında güven olur ve birlikte çalışma gerçekleşirse başarı iklimi sağlanabilir. Onlar (aileler) sizin çocuklarınıza ne kadar dikkat ettiğinizi anlayıncaya kadar sizin ne kadar çok bildiğiniz onlar için önemli değildir.(Tschannen, 2004. s.135).

Bu araştırma sonucunda velilerin güven duygularını nasıl yükseltebiliriz konusu düşünülebilir. Genelde YİBO'ların başarı düzeyi düşük olmasına karşın velilerin güven düzeyi genelde yüksek çıkmıştır. Bunun sebebi ailelerin okulun imkânlarını kendi imkânlarına göre daha iyi bulmaları olabilir mi? Ayrıca bu konuda nitel bir araştırma yapılarak bu sonuçların ortaya konmasındaki ana nedenler ortaya çıkarılabilir. Güven en zor inşa edilen fakat en kolay yitirilen bir duygudur.

Kaynakça

- Adams, K. S. Ve Christenson, S.L. (2000). “Trust and the Family-School Relationship Examination of Parent-Teacher Differences in Elementary and Secondary Grades”. *Journal of School Psychology, Volume 38, Issue 5, September-October 2000, Pages 477-497*. University of Minnesota, USA. 24 Ekim 2000. 31 Ekim, 2008, <http://www.sciencedirect.com/science>
- Alisinanoğlu, F. (2003). “Çocukların Denetim Odağı ile Algıladıkları Anne Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. Kış 2003 Sayı 1, Cilt 1. 30 Ekim, 2008. <http://www.tebd.gazi.edu.tr/c1s1.html>
- Arı, A.(2002). “İlköğretim Uygulamalarının Değerlendirilmesi” (Normal, Taşınabilir ve Yatılı İlköğretim Okullarının Karşılaştırılması). *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı, 153-154. Kış-Bahar 2002. 12 Ocak, 2009. <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/153-154/ari.htm>
- Bryk, S. A. Ve Schneider, B. (2002). *Trust in Schools, A Core Resource for Improvement*, The American Sociological Association’s Rose Series in Sociology. Russell Sage Foundation.25 Ekim, 2008. <http://books.google.com/books>.
- Cırık, İ. (2008). “Çok Kültürlü Eğitim ve Yansımaları” *Multicultural Education and Its Reflections*. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education) 34: 27-40 (2008).
- Çelenk, S. (2003). “Okul Başarısının Ön Koşulu: Okul Aile Dayanışması” *The Prerequisite for School Success: Home-School Cooperation*. Abant İzzet Baysal Üniversitesi. İlköğretim-Online 2 (2), sf. 28-34, Haziran, 2003. 20 Kasım 2008, <http://www.ilkogretim-online.org.tr>
- Çalık, C. (2007). “Okul-Çevre İlişkisinin Okul Geliştirmedeki Rolü:Kavramsal Bir Çözümleme”. *The Role of School-Environment Relation in School Improvement: A Conceptual Analysis*. GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 27, Sayı 3 (2007) 123-139.
- Dönmez, B. Ve Özer, N. (2007). “Okul Güvenliğine İlişkin Kurumsal Etkenler Ve Alınabilecek Önlemler”. *Milli Eğitim Dergisi*. Sayı, 173., Kış. 2007. (299-313).
- Genç, Z. S. (2005). “İlköğretimde I. Kademedeki Okul-Aile İşbirliği İle İlgili Öğretmen ve Veli Görüşleri”. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. Bahar 2005 Sayı 2, Cilt 3. 27 Kasım 2008, <http://www.tebd.gazi.edu.tr/c3s2.html>.
- Godber, Y. Ve Esler, A. (1999). “Beyond Academics: Home-School Collaboration To Promote Health & Learning”.(p.16). 20 Ekim, 2008, www.eric.ed.gov. ERIC database 437350
- Haris, R., Miske, S. Ve Attig, G. (2004). “Embracing Diversity: Toolkit for Creating Inclusive Learning-Friendly Environments”. 20 Ekim, 2008, www.eric.ed.gov. ERIC database 496229
- Işık, H. (2004). “Okul Güvenliği: Kavramsal Bir Çözümleme”. *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı 164, Güz. 2004. <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/164/isik.htm>.Ekim, 2008.
- Kathe, J. (1999). “Between Home and School: Cultural Interchange in an Elementary Classroom”. *The Series on Cultural Interchange*.(p.85). Columbia University. Eğitim Araştırmaları ve Geliştirme Ofisi, Betimleme Raporu, 1999. 21 Ekim, 2008, www.eric.ed.gov. ERIC database 437450
- Kepenekci, K.Y. Ve Özcan, Y. A. (2001). “Okullarda Suçun Önlenmesi”. I. Ulusal Çocuk ve Suç-Nedenler ve Önleme Çalışmaları konulu ATAUM Sempozyumu Sunumu,(153-163), (29-30 Mart 2001).
- Noel, J. (2008). “A School –Based Urban Teacher Education Program that Enhances School-Community Connections”. California State University, Sacramento. (p.6). Uluslar arası Okul, Aile ve Toplum

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2009-19/2

Ortaklığı Yuvarlak Masa Sunumu, 2008, New York.29 Kasım, 2008. www.eric.ed.gov.
ED502104.Online Submission, Paper presented at the Biennial International Roundtable on
School, Family, and Community Partnerships (14th, New York, NY, Mar 24, 2008)

Özdemir, M. Ç. (2007). "Toplumsal Değişme Karşısında Aile ve Okul". *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*
Bahar 2007, 5(2), 185-198.

Öztürk, B., Koç, G. Ve Şahin, T. F. (2003). "Sınıf Öğretmenlerinin Öğrencileri Arasında Ayırım Yapma
Durumu ve Bu Ayırımın Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi". *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*,
Kış 2003 Sayı 1, Cilt 1.*Yakın Doğu Üniversitesi tarafından 23-26 Ekim 2002 tarihleri arasında
düzenlenen XI. Eğitim Bilimleri Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.*

Tschannen-M, M.(2004). *Trust Matters: leadership for successful schools*. Published by Jossey-Bass, AWiley
Imprint.

Yılmaz, E. (2006). "Okullardaki Örgütsel Güven Düzeyinin Bazı Değişkenler Açısından
İncelenmesi". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (739-756).Sayı:15, Konya.

Stratejikboyut (13 Aralık 2008). Güvenli Okul Devri Başlıyor. İçişleri Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı
Okullarda Güvenlik Tedbirlerinin Güçlendirilmesine Yönelik İşbirliği Protokolü İmzaladı. 20
Eylül 2007 / 15:33. http://www.stratejikboyut.com/news_detail.php?id=223.

Bianet (13 Aralık 2008). Okulda Şiddetin Bir Nedeni de "Öğrenci", Çözüm "Polis

Koruması" [www.bianet.org/bianet/kategori/egitim/101892/okulda-siddetin-bir-nedeni-de-ogrenci-cozum-
polis-korumasi.18/10/2007](http://www.bianet.org/bianet/kategori/egitim/101892/okulda-siddetin-bir-nedeni-de-ogrenci-cozum-polis-korumasi.18/10/2007).

[http://www.bianet.org/bianet/kategori/egitim/101892/okulda-siddetin-bir-nedeni-de-ogrenci-cozum-polis-
korumasi](http://www.bianet.org/bianet/kategori/egitim/101892/okulda-siddetin-bir-nedeni-de-ogrenci-cozum-polis-korumasi).

www.meb.gov.tr. (2008). Okul Aile Birliği Yönetmeliği.

Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 19, Sayı: 2, Sayfa: 149-160, ELAZIĞ-2009

EĞİTİM FAKÜLTESİNDEKİ AKADEMİK BAŞARININ KAMU PERSONELİ SEÇME SINAVI'NDAKİ BAŞARI ÜZERİNDE ETKİSİ

The Effect of the Academic Achievement in Educational Faculty on Achievement in the Public Personnel Selection Examination

Rüştü YEŞİL¹, Özgen KORKMAZ², Sinan KAYA³

Özet

Eğitim fakültesinde alınan eğitimin, öğrencileri Kamu Personeli Seçme Sınavı'na hazırlama düzeyinin belirlenmesi, bu araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır. Araştırma, tarama modelinde yürütülmüştür. Bu araştırmanın çalışma grubunu 795 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma verileri, literatür taraması, Gazi Üniversitesi Öğrenci Bilgi Sistemi ve Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi Sınav Açıklama Sistemi'ndeki kayıtlardan sağlanmıştır. Öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümlere göre mezuniyet not ortalamaları ve "Kamu Personeli Seçme Sınavı 10" puanları anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Personeli Seçme Sınavı, Yordama Geçerliği, Akademik Başarı

Abstract

Participants of this descriptive survey study were 795 students. Data were collected from Gazi University Information System and the Center for Student Selection and Placement. Data analyses involved calculations of means, Pearson's r and use of analysis of variance. No significant correlations were found between the number of correct answers on the "general aptitude" section and students achievement. There was a significant relationship between the number of correct answers to questions of the Public Personnel Selection Examination and their achievement levels among the Faculty of Education graduates. There was also a significant relationship between students' graduation grade point averages and their scores on the Public Personnel Selection Examination 10 for students from all the participant departments.

Key Words: Public Personnel Selection Examination, Predictive reliability, Academic achievement

¹ Yrd.Doç.Dr., Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, ryesil@ahievran.edu.tr

² Yrd.Doç.Dr., Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, ozgen@gazi.edu.tr

³ Öğr. Gör. Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, sinan.kaya@gazi.edu.tr

GİRİŞ

Türk Milli Eğitim Sisteminde öğretmen yetiştirmekten sorumlu kurumlar, eğitim fakülteleridir. ÖSS ile eğitim fakültelerine yerleşen öğrenciler, aynı zamanda “öğretmen adaylığı” vasfını da kazanmaktadır. Yerleştikleri bölümlere göre dört ya da beş yıl eğitim fakültelerinde öğretmenlik eğitimi alan adaylar, bu eğitimi başarıyla tamamlamaları halinde öğretmen adaylıklarını bir diploma ile tescillemekteyiz. Ancak, adayların fakültelerini başarıyla tamamlamış olmaları, öğretmen olabilmeleri için yeterli görülmemektedir. Öğretmen olarak atanabilmeleri için bu başarının dışında, diğer adaylarla birlikte girmiş oldukları Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS)’nda da başarı göstermeleri; başarının da ötesinde Bakanlık tarafından açılan kontenjan sayısı içerisinde bir sıralamaya girmeleri gerekmektedir (MEB, 2007; Ergün, 2005). Buna göre eğitim fakülteleri, KPSS da dikkate alındığında, öğretmen adaylarına vermiş olduğu eğitimle, bir taraftan öğretmenlik mesleğine hazırlarken diğer taraftan da bu sınavda başarı gösterebilecek bir performans göstermeleri gerekli hale gelmiştir. Bir başka ifade ile eğitim fakülteleri, öğrencilerini öğretmenlik mesleğine hazırlama temel görevinin yanı sıra KPSS’na hazırlaması da beklenmektedir.

KPSS’ni, ilk olarak 1984 yılında uygulamaya konulan “Öğretmenlik Yeterlik Sınavı”na dayandırmak mümkündür (Engeç, 1991). Böyle bir sınav yapılmasının gerekçesi ise, Milli Eğitim Bakanlığı’na başvuran öğretmen adaylarının sayısının, Bakanlığın söz konusu okullar için ihtiyacı olan öğretmen sayısından fazla olmasıdır (MEB, 2007).

1988 yılında eğitim yüksek okullarının eğitim sürelerinin 4 yıla çıkarılması ile birlikte ortaya çıkan öğretmen açığını tamamlamak üzere, 1989 yılından itibaren bu sınavın uygulanmasına ara verilmiş ve 2001 yılına kadar eğitim fakültelerinden mezun olan öğrencilerin tamamı öğretmen olarak atanmıştır. Ancak 1999 yılında uygulanmaya başlanan ve öğretmenlik atamaları dışındaki diğer memur atamalarına yönelik olarak yapılan KMS’nin kapsamı genişletilerek, 2001 yılında öğretmen atamalarında da kullanılmaya başlanmıştır (ÖSYM, 2001).

2002 yılında ise, 18.03.2002 tarihli ve 2002/3975 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile (03.05.2002 tarihli ve 24744 sayılı Resmi Gazete) yürürlüğe konulan Kamu Görevlerine İlk Defa Atanacaklar İçin Yapılacak Sınavlar Hakkında Genel Yönetmelik ve bu yönetmelik uyarınca Devlet Personel Başkanlığı ve Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığı tarafından hazırlanan 03.05.2002 tarihli Kamu Görevlerine İlk Defa Atanacaklar İçin Yapılacak Sınavlar ile İlgili Usul ve Esaslar çerçevesinde bu sınavın ismi Kamu Personeli Seçme Sınavı olarak değiştirilmiş ve öğretmen atamaları da dahil olmak üzere tüm kamu personelinin atanabilmesi için uygulanan bir sınav haline getirilmiştir (ÖSYM, 2007).

Ayrıca Millî Eğitim Bakanlığı “Öğretmenlerinin Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği”nin (MEB, 2007) 5. maddesinin “c” bendine göre, “Öğretmenliğe ilk defa atanacaklarda, öğretmenlik

için Kamu Personel Seçme Sınavından alınan ve Bakanlıkça alanlar itibarıyla belirlenen puan üstünlüğü esas alınır” ifadesi yer almaktadır. Bu yönetmeliğe göre, eğitim fakültesi mezunlarının öğretmen olarak atanabilmek için KPSS’na girmeleri ve kontenjan içerisinde yer alabilecek bir puan üstünlüğünü sağlamaları gerekmektedir.

KPSS’nın içeriği incelendiğinde, genel olarak “Öğretmenlik Meslek Bilgisi”, “Genel Yetenek” ve “Genel Kültür” olmak üzere üç ana bölümün bulunduğu görülmektedir. Öğretmen adayları için esas alınan puan türü olarak KPSS 10 puanına; eğitim bilimleri testi %40, genel kültür ve testi %30 ve genel yetenek testi %30 oranında katkı sağlamaktadır (ÖSYM, 2007).

Eğitim bilimleri testindeki soruların %50’sini eğitim psikolojisi (Gelişim psikolojisi %10, Öğrenme psikolojisi %25, Ölçme ve değerlendirme %15), %35’ini Program Geliştirme ve Öğretim (Program geliştirme %10, Öğretim yöntemleri %25) ve %15’ini de Rehberlik alanlarındaki sorular oluşturmaktadır. Genel yetenek testindeki soruların yarısını Türkçe (Sözcük Bilgisi %5, Dil Bilgisi %10, Anlatım Özellikleri %5, Okuduğunu Anlama %30), diğer yarısını ise Matematik (Sayılarla İşlem Yapma %10, Matematiksel İlişkilerden Yararlanma %10, Problem Çözme %20, Temel Geometri Bilgilerinden Yararlanma %5, Tablo, Grafik Okuma ve Yorumlama %5) soruları oluşturmaktadır. Genel kültür testindeki soruların %40’ını Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, %15’ini Temel Yurttaşlık Bilgisi, %5’ini Türkiye ve Dünya ile İlgili Genel ve Güncel Sosyoekonomik Konular, %30’unu Türkiye Coğrafyası ve %10’ununu da Türk Kültür ve Medeniyetleri alanlarındaki sorular oluşturmaktadır (ÖSYM, 2007).

Diğer taraftan, Milli Eğitim Bakanlığı’nın 2004 yılında hazırlamış olduğu “Öğretmenlik Mesleğinin Genel ve Özel Alan Yeterlikleri Taslağı”nda; öğretmenlerin 6 ana başlık altında genel yeterlik sahibi olmaları öngörülmektedir. Özel alan yeterlikleri ise her branş için ayrı ayrı belirlenmiştir (MEB, 2006). Bu taslakta öğretmende olması gereken genel yeterlikler;

a) Kişisel mesleki değerler, b) Öğrenciyi tanıma, c) Öğrenme ve öğretme süreci, d) Öğrenmeyi, gelişimi izleme ve değerlendirme, e) Okul, aile ve toplum ilişkileri, f) Program ve içerik bilgisi, ana başlıkları altında toplanmıştır.

Ayrıca Millî Eğitim Bakanlığı Öğretmenlerinin Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği’nin (MEB, 2007) 4. maddesinin “k” bendine göre Öğretmen; “Yüksek öğretim kurumlarında genel kültür, özel alan ve pedagojik formasyon eğitimi olarak yetişmiş olan ve her derece ve türdeki örgün ve yaygın eğitim kurumları ile kurs ve seminerlerde eğitim-öğretim hizmetlerini yürütmek üzere atanan kişiler” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımda da görüldüğü gibi genel olarak öğretmenlik yeterlilikleri genel kültür, özel alan ve pedagojik formasyon başlıkları altında ele alınmaktadır.

Öte yandan Yüksek Öğretim Kurulu tarafından eğitim fakültelerinde uygulanacak yeni programlar, alanlara göre farklılık göstermekle birlikte genellikle, %50 alan bilgisi ve becerileri,

%30 öğretmenlik meslek bilgisi ve becerileri, %20 genel kültür derslerini içermektedir (YÖK, 2007).

MEB'nin belirlediği öğretmen yeterlikleri ile Kamu Personeli Seçme Sınavının Eğitim Bilimleri bölümünde sorulan sorular karşılaştırıldığında birbirleri ile örtüşmediği görülmektedir. Özellikle özel alan yeterlikleri ile ilgili soru sınavlarda çıkmamaktadır (Ergün, 2005). Ayrıca bu sınavın kapsamının, YÖK tarafından eğitim fakültelerinde uygulanmakta olan öğretmen yetiştirme programlarındaki ağırlıkları ile uyuşmadığı da söylenebilir.

KPSS gibi öğretmen adayları açısından önemli bir sınavın, öğretmen adaylarının yüksek öğretimdeki akademik başarılarıyla tutarlı bir ölçme yapabilmesi oldukça önemlidir. Kösterelioğlu, Kösterelioğlu ve Kaplan (2007) tarafından Kamu Personeli Seçme Sınavı ile yükseköğretimdeki akademik başarı arasındaki ilişki çeşitli değişkenler açısından incelenmiş ve Kamu Personeli Seçme Sınavı ile lisans diploma notu arasında orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Mesleğe başlama konusunda eşik oluşturan bir sınav olan KPSS'nin öğretmen adayları için son sınıfta öğrenim yaşantılarının merkezinde yer aldığı ve işlevi açısından öğretmen adayları tarafından çok önemsendiği görülmektedir (Çetin, Koç ve Çetin, 2007). Ancak literatürde, akademik başarı ile Kamu Personeli Seçme Sınavı arasındaki ilişkiyi betimlemeye yönelik çok az kanıt bulunmaktadır. Bu nedenle eğitim fakültelerinde alınan eğitimin, öğretmen adayları için önemli bir aşama ya da engel oluşturan KPSS'na hazırlama yeterliği konusunun irdelenmesi önemlidir. Öğrencilerin eğitim fakültesinde gösterdikleri başarının KPSS'ndeki başarıları üzerindeki etkisinin belirlenmesi, bu araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır.

Araştırmanın Problemi

Öğrencilerin eğitim fakültesindeki akademik başarılarının, KPSS'ndeki başarıları üzerinde etkisi nedir?

Alt Problemler

1. Öğrenciler, eğitim fakültesinde ve KPSS'nda ne düzeyde akademik başarı elde etmişlerdir?
2. Bölümlere göre öğrencilerin eğitim fakültesindeki mezuniyet başarı puanları ile KPSS 10 puanları arasında bir ilişki var mıdır?
3. Bölümlere göre, öğrencilerin eğitim fakültesi mezuniyet başarı puanları ile KPSS 10 puanları arasındaki ilişkide bir farklılaşma olmakta mıdır?
4. Öğrencilerin puan türlerine (Genel Kültür, Genel Yetenek, Öğretmenlik Meslek Bilgisi) göre eğitim fakültesindeki akademik başarıları ile KPSS'ndeki (Genel Kültür, Genel Yetenek, Öğretmenlik Meslek Bilgisi) net sayıları arasında bir ilişki var mıdır?
5. Öğrencilerin bölümlerine ve puan türlerine (Genel Kültür, Genel Yetenek, Öğretmenlik

Meslek Bilgisi) göre eğitim fakültesindeki akademik başarıları ile KPSS'ndaki (Genel Kültür, Genel Yetenek, Öğretmenlik Meslek Bilgisi) net sayıları arasında bir ilişki var mıdır?

6. Öğrencilerin mezun oldukları bölümlere göre KPSS 10 puanları farklılaşmakta mıdır?

YÖNTEM

Bu çalışma, tarama modelinde yürütülmüş betimsel bir araştırmadır. Betimsel araştırmalar ilgilenilen durumu tanımlarlar (Karasar, 1993; Sencer, 1989). Bu araştırmada, öğrencilerin, eğitim fakültelerindeki akademik başarıları ile KPSS'ndaki başarıları arasındaki ilişkiler, fark değişkenler çerçevesinde betimlenmeye çalışılmıştır.

Bu araştırmanın çalışma grubunu, 2003 yılında ÖSS'na girerek, Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesine yerleştirilmiş ve 2007 yılında mezun olarak KPSS'na girmiş olan 795 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilerin mezun oldukları anabilim dallarının normal öğretim veya ikinci öğretim olması dikkate alınmamıştır.

Araştırmanın yapıldığı dönemde Ahi Evran Üniversitesi, Gazi Üniversitesi'nin öğrenci bilgi sistemini kullandığından dolayı, araştırma verileri Gazi Üniversitesi Öğrenci Bilgi Sistemi ve Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi Sınav Açıklama Sistemi'ndeki kayıtlardan sağlanmıştır.

Gazi Üniversitesi Öğrenci Bilgi Sistemi ve Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi Sınav Açıklama Sistemi'nden elde edilen verilerin analizinde, araştırmanın alt problemlerine uygun olarak frekans, yüzde, aritmetik ortalama, varyans analizi ve Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon istatistikleri kullanılmış, verilerin manidarlık testlerinde $p < 0.05$ manidarlık düzeyi esas alınmıştır.

Araştırmanın ilerleyen kısımlarında değişken olarak sıkça kullanılan; *puan türü*, genel yetenek, genel kültür ve öğretmenlik meslek bilgisi puan türlerini; *genel kültür dersleri*, tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi derslerini; *genel yetenek dersleri*, Türkçe ve matematik derslerini; *öğretmenlik meslek dersleri* ise eğitim bilimleri derslerini içerecek şekilde kullanılmıştır.

BULGULAR

Araştırma sonunda elde edilen bulgular, tablolar halinde aşağıda özetlenmiş ve açıklanmıştır.

1. Bölümlere Göre Öğrencilerin Eğitim Fakültesi ve KPSS'ndaki Başarı Düzeyleri

Tablo 1'de, bölümlere göre öğrencilerin eğitim fakültesindeki ve KPSS 10'daki başarı düzeylerine ilişkin bulgular Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1'de, bölümlere göre mezuniyet başarı puanlarının $\bar{X} = 67,46$ ile $72,59$ arasında değiştiği görülmektedir. Başarısı en yüksek olan bölüm Sınıf Öğretmenliği iken en düşük olan bölüm ise Sosyal Bilgiler Öğretmenliği'dir. KPSS 10 puanları yönüyle bakıldığında ise puanların $\bar{X} = 67,45$ ile $77,93$ arasında olduğu görülmektedir. KPSS 10'nda en başarılı bölüm Fen Bilgisi Öğretmenliği iken, başarısı en düşük olan bölüm ise Sosyal Bilgiler Öğretmenliği'dir.

Tablo 1. Bölümlere Göre Öğrencilerin Eğitim Fakültesindeki ve KPSS 10'daki Başarı Düzeyleri

Bölümler	N	Mezuniyet Başarı Puanları		KPSS 10 Puanları	
		X	ss	X	ss
Fen Bilgisi Öğretmenliği	177	71,40	4,94	77,93	10,99
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	173	67,46	3,82	67,45	10,79
Sınıf Öğretmenliği	326	72,59	3,97	76,91	9,20
Türkçe Öğretmenliği	119	70,11	3,36	74,78	9,20
Genel	795	70,84	4,54	74,76	10,73

2. Öğrencilerin Eğitim Fakültesindeki Mezuniyet Başarı Puanları ile KPSS 10 Puanları Arasındaki İlişki

Tablo 2'de öğrencilerin eğitim fakültesindeki mezuniyet başarı puanları ile KPSS 10 puanları arasındaki ilişkiye yönelik bulgular özetlenmiştir.

Tablo 2'ye göre öğrencilerin eğitim fakültesindeki mezuniyet başarı puanları ile KPSS 10 puanların arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki vardır ($p < 0,001$). Bu durum eğitim fakültesindeki mezuniyet başarı puanları ve KPSS 10'daki puanları arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin eğitim fakültesindeki başarıları arttıkça, KPSS 10'daki başarıları da artmaktadır.

Tablo 2. Öğrencilerin Eğitim Fakültesindeki Mezuniyet Başarı Puanları İle KPSS 10 Puanları Arasındaki İlişki

		KPSS 10 Puanı
Mezuniyet Notu	r	0,514
	p	0,000
	N	795

3. Bölümlere Göre Öğrencilerin Eğitim Fakültesi Mezuniyet Başarı Puanları İle KPSS 10 Puanları Arasındaki İlişki

Bölümlere göre öğrencilerin eğitim fakültesi mezuniyet başarı puanları ile KPSS 10 puanları arasındaki ilişkiye dair bulgular Tablo 3'de özetlenmiştir.

Tablo 3'de bölümlere göre öğrencilerin, eğitim fakültesindeki mezuniyet başarı puanları ile KPSS 10 puanların arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişkinin olduğu görülmektedir ($p < 0,001$). Bu durum, bölümlere göre eğitim fakültesindeki mezuniyet başarıları ve KPSS 10'daki başarıları arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin kendi bölümlerindeki başarıları arttıkça, KPSS 10'daki başarıları da artmaktadır.

4. Öğrencilerin Eğitim Fakültesindeki Genel Kültür, Genel Yetenek, Öğretmenlik Meslek Bilgisi Derslerindeki Başarı Puanları ile KPSS'ndeki Net Sayıları Arasındaki İlişki

Öğrencilerin eğitim fakültesinde elde ettikleri genel kültür, genel yetenek ve öğretmenlik meslek ders gruplarındaki başarı puanları ile KPSS 10'nda bu alanlarda elde ettikleri net sayıları

arasındaki ilişki Tablo 4’de özetlenmiştir.

Tablo 3. Bölümlere Göre Öğrencilerin Eğitim Fakültesi Mezuniyet Başarı Puanları İle KPSS 10 Puanları Arasındaki İlişki

Değişkenler		KPSS 10 Puanı	
Bölümlere Göre Mezuniyet Puanı	Fen Bilgisi Öğretmenliği	r	0,436
		p	0,000
		N	177
	Sınıf Öğretmenliği	r	0,450
		p	0,000
		N	326
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	r	0,445
		p	0,000
		N	173
	Türkçe Öğretmenliği	r	0,378
		p	0,000
		N	119

Tablo 4. Öğrencilerin Puan Türlerine Göre Eğitim Fakültesindeki Akademik Başarıları ile KPSS’ndaki Başarı Puanları Arasındaki İlişki

Değişkenler		Genel Kültür	Genel Yetenek	Öğretmenlik Meslek Dersleri
Eğitim Fakültesi (Akademik Başarı)	r	0,368	0,154	0,473
	p	0,000	0,000	0,000
	N	795	795	795

Tablo 4’e göre öğrencilerin eğitim fakültesinde ve KPSS’nda elde ettikleri genel kültür, genel yetenek ve öğretmenlik meslek dersleri ile ilgili başarı puanları arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır ($p < 0,001$). Bu durum öğrencilerin eğitim fakültesindeki genel kültür, genel yetenek ve öğretmenlik meslek derslerindeki başarıları ile KPSS’ndaki başarıları arasında bir paralellik olduğunu gösterir. Öğrencilerin eğitim fakültesinde bu ders gruplarına ilişkin başarıları arttıkça, KPSS’ndaki başarıları da artmıştır. Ayrıca, diğerlerine göre daha güçlü ilişkinin, eğitim fakültesindeki ve KPSS’ndaki öğretmenlik meslek derslerindeki başarı puanları arasında olduğu da dikkat çekmektedir. Yanı sıra eğitim fakültesindeki ve KPSS’ndaki genel yetenek derslerindeki başarı puanları arasındaki ilişkinin anlamlı ancak düşük düzeyde olduğu görülmektedir.

5. Öğrencilerin Bölümlerine ve Puan Türlerine Göre Eğitim Fakültesindeki Akademik Başarıları ile KPSS’ndaki Başarı Puanları Arasındaki İlişki

Öğrencilerin bölümlerinde almış oldukları genel kültür, genel yetenek ve öğretmenlik meslek ders grupları açısından eğitim fakültesindeki akademik başarıları ile KPSS’ndaki başarıları arasındaki ilişki Tablo 5’de özetlenmiştir.

Tablo 5’de Fen Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerin eğitim fakültesi ile KPSS’ndaki genel kültür ve öğretmenlik meslek bilgisi başarı puanları arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki varken ($p<0.001$), genel yetenek başarı puanları arasında ilişki yoktur ($p>0.05$). Bu durum, Fen Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümlerinde genel yetenek dersleri kapsamında uygulanan içerik ile KPSS’ndaki genel yetenek sorularının içeriklerinin örtüşmemesinden kaynaklanabilir. Ayrıca Fen Bilgisi Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin Türkçe; Sosyal Bilgiler Öğretmenliği öğrencilerinin ise Matematik alanlarına uzak oluşları bu sonuç üzerinde etkili olmuş olabilir.

Tablo 5. Öğrencilerin Bölümlerine ve Puan Türlerine Göre Eğitim Fakültesindeki Akademik Başarıları ile KPSS’ndaki Başarı Puanları Arasındaki İlişki

Değişkenler		KPSS			
		Genel Kültür	Genel Yetenek	Öğretmenlik Meslek Dersleri	
Bölümlere Göre Puan Türleri	Fen Bilgisi Öğretmenliği Akademik Başarı	r	0,354	0,143	0,526
		P	0,000	0,058	0,000
		N	177	177	177
	Sınıf Öğretmenliği Akademik Başarı	r	0,475	0,239	0,359
		P	0,000	0,000	0,000
		N	326	326	326
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Akademik Başarı	r	0,430	0,053	0,439
		P	0,000	0,491	0,000
		N	173	173	173
	Türkçe Öğretmenliği Akademik Başarı	r	0,500	0,234	0,427
		P	0,000	0,011	0,000
		N	119	119	119

Sınıf ve Türkçe Öğretmenliği Bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerin eğitim fakültesi ile KPSS’ndaki genel kültür, genel yetenek ve öğretmenlik meslek bilgisi başarı puanları arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki vardır ($p<0.05$). Bu durum; Sınıf ve Türkçe Öğretmenliği Bölümlerindeki derslerin öğrencilerin başarı düzeylerinin KPSS’ndaki başarı düzeylerini yansıttığı şeklinde yorumlanabilir. Buna göre Sınıf ve Türkçe Öğretmenliği Bölümlerindeki derslerin içeriği ile KPSS’nda yoklanan içerik arasında tutarlılığın olduğu da söylenebilir.

6. Öğrencilerin Mezun Oldukları Bölümlere Göre KPSS 10 Puanlarının Farklılaşma Durumu

Tablo 6.1’de öğrencilerin mezun oldukları bölümlere göre KPSS 10 puanlarının farklılaşma durumuna ilişkin bulgular özetlenmiştir.

Tablo 6.1’de öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümlerin mezuniyet not ortalamalarını farklılaştırdığı görülmektedir ($F_{(3-791)}=61,532$; $p<0,001$). Farklılaşmanın kaynağını belirlemek için

Scheffe testi uygulanmıştır. Scheffe testi sonuçlarına göre bu farkın; Fen Bilgisi-Sınıf; Fen Bilgisi-Sosyal Bilgiler; Sınıf-Sosyal Bilgiler; Sınıf-Türkçe; Sosyal Bilgiler-Türkçe Öğretmenliği bölümlerinin mezuniyet not ortalamaları arasındaki farklılıktan kaynaklandığı belirlenmiştir.

Ayrıca Tablo 6.1'de bölümlere göre mezuniyet not ortalamaları ele alındığında en başarılı bölümün Sınıf Öğretmenliği; başarısı diğerlerine göre daha düşük olan bölümün ise Sosyal Bilgiler Öğretmenliği olduğu da görülmektedir.

Tablo 6.1. Öğrencilerin Bölümlerine Göre Mezuniyet Puanlarındaki Farklılaşma

Bölümler	N	X	ss
1.Fen Bilgisi Öğretmenliği	177	71,40	4,936
2.Sınıf Öğretmenliği	326	72,59	3,968
3.Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	173	67,46	3,824
4.Türkçe Öğretmenliği	119	70,11	3,364
Toplam	795	70,84	4,538

3

	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Fark
Gruplar Arası	3093,547	3	1031,182	61,532	0,000	1-2; 1-3
Grup İçi	13255,845	791	16,758			2-3; 2-4
Toplam	16349,391	794				3-4

Tablo 6.2. Öğrencilerin Bölümlerine Göre KPSS 10 Puanlarındaki Farklılaşma

Bölümler	N	X	ss
1.Fen Bilgisi Öğretmenliği	177	77,9316	10,99042
2.Sınıf Öğretmenliği	326	76,9148	9,20094
3.Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	173	67,4468	10,79085
4.Türkçe Öğretmenliği	119	74,7847	9,20370
Toplam	795	74,7620	10,72575

	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Fark
Gruplar Arası	12546,828	3	4182,276	41,984	,000	1-3; 2-3; 3-4
Grup İçi	78796,208	791	99,616			
Toplam	91343,037	794				

Tablo 6.2'de öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümlerin KPSS 10 puanları üzerinde etkili olduğu görülmektedir ($F_{(3,791)}=41,984$; $p<0,001$). Farklılaşmanın kaynağını belirlemek için Scheffe testi uygulanmıştır. Scheffe testi sonuçlarına göre bu farkın; Fen Bilgisi-Sosyal Bilgiler; Sınıf-Sosyal Bilgiler; Sosyal Bilgiler - Türkçe Öğretmenliği bölümü öğrencilerinin KPSS 10'da aldıkları puanlar arasındaki farklılıktan kaynaklandığı belirlenmiştir.

Ayrıca Tablo 6.2'de bölümlere göre KPSS 10 puan ortalamaları ele alındığında en başarılı bölümün Fen Bilgisi Öğretmenliği; başarısı diğerlerine göre daha düşük olan bölümün ise Sosyal

Bilgiler Öğretmenliği olduğu da görülmektedir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

1. Mezuniyet başarı ortalaması yönüyle en başarılı bölüm öğrencileri Sınıf Öğretmenliği iken, KPSS 10 puanı yönüyle en başarılı bölüm öğrencileri Fen Bilgisi Öğretmenliğidir. Her iki başarı düzeyi açısından da Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin başarı düzeyi diğerlerinden daha düşüktür.

2. Eğitim fakültesindeki öğrencilerin mezuniyet ortalamaları ve KPSS 10'daki başarıları arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır. Öğrencilerin eğitim fakültesindeki başarıları arttıkça, KPSS 10'daki başarıları da artmaktadır. Buna göre, eğitim fakültesinde edinilen başarının, KPSS 10'daki başarıya paralel olarak, fakülte'deki eğitim faaliyetlerinin, KPSS'ndeki başarıya katkı sağladığı söylenebilir. Bu bulgu literatürle de tutarlıdır: Kösterelioğlu, Kösterelioğlu ve Kaplan (2007), Orbay ve Öner (2006), Çınar (2006) ve Ergün (2005) tarafından yapılan araştırmalarda da benzer sonuçlar bulunduğu ifade edilmektedir.

3. Bölümlere göre eğitim fakültesindeki mezuniyet ortalamaları ve KPSS 10'daki başarılar arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır. Öğrencilerin kendi bölümlerindeki başarıları arttıkça, KPSS 10'daki başarıları da artmaktadır. Buna göre, her bir bölümdeki eğitim faaliyetlerinin, öğrencilerin, KPSS'ndeki başarısına katkı sağladığı ve bölümdeki başarının KPSS'ndeki başarıya paralel olduğu söylenebilir.

4. Öğrencilerin eğitim fakültesindeki genel kültür, genel yetenek ve öğretmenlik meslek derslerindeki başarıları ile KPSS'ndeki başarıları arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır. Buna göre öğrencilerin eğitim fakültesinde bu ders gruplarına ilişkin başarıları arttıkça, KPSS'ndeki başarıları da artmaktadır. Puan türlerine göre, eğitim fakültesinde alınan derslerdeki başarıların KPSS'ndeki başarıya paralel olduğu söylenebilir. Eğitim fakültesinde alınan derslerde yapılan eğitim faaliyetleri, KPSS'ndeki öğrenci başarısına katkı sağlamaktadır. Ayrıca, diğerlerine göre daha güçlü ilişkinin, öğretmenlik meslek derslerindeki başarılar arasında olduğu belirlenmiştir. Bu durum, bölümlere göre Genel Kültür ve Genel Yetenek derslerinin eğitim fakültelerindeki ağırlığı değişirken, öğretmenlik meslek derslerinin ağırlığının her bölümde aynı olmasından kaynaklanabilir.

5. Fen Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerin eğitim fakültesi ile KPSS'ndeki genel kültür ve öğretmenlik meslek bilgisi başarı puanları arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki vardır. Öte yandan genel yetenek başarı puanları arasında ise ilişki yoktur. Bu durum, Fen Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümlerinde genel yetenek dersleri kapsamında uygulanan içerik ile KPSS'ndeki genel yetenek sorularının içeriklerinin örtüşmemesinden kaynaklanabilir. Ayrıca Fen Bilgisi Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin Türkçe; Sosyal Bilgiler Öğretmenliği öğrencilerinin ise Matematik alanlarına uzak oluşları bu sonuç

zerinde etkili olmuş olabilir. Bu bulgu literatürle de tutarlıdır: Orbay ve ner (2006) ve Ergün (2005) tarafından yapılan araştırmalarda da benzer sonuçlar bulunduğu ifade edilmektedir.

Buradan yola çıkararak eğitim fakültesinde verilen genel yetenek derslerinin içerikleri ile KPSS'ndaki genel yetenek sorularının içerikleri arasında bir tutarlılığın sağlanamadığı söylenebilir. Buna göre, KPSS'ndaki genel yetenek soruları belirlenirken bölümlerin ders içeriklerindeki farklılık dikkate alınmalıdır. Bölümlerdeki genel yetenek ders içeriklerindeki ortak noktalar belirlenerek, genel yetenek sorularının bu ortak içerik doğrultusunda hazırlanması ile bu olumsuzluk giderilebilir.

6. Sınıf ve Türkçe ğretmenliği Bölümlerinde ğrenim gören öğrencilerin eğitim fakültesi ile KPSS'ndaki genel kültür, genel yetenek ve öğretmenlik meslek bilgisi başarı puanları arasında anlamlı bir ilişki vardır. Bu durum; Sınıf ve Türkçe ğretmenliği Bölümlerindeki derslerin öğrencilerin başarı düzeylerinin KPSS'ndaki başarı düzeylerini yansıttığı şeklinde yorumlanabilir. Buna göre Sınıf ve Türkçe ğretmenliği Bölümlerindeki derslerin içeriği ile KPSS'nda yoklanan içerik arasında tutarlılığın olduğu da söylenebilir.

7. Öğrencilerin ğrenim gördükleri bölümlere göre mezuniyet not ortalamaları anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Bu farklılaşma; Fen Bilgisi-Sınıf; Fen Bilgisi-Sosyal Bilgiler; Sınıf-Sosyal Bilgiler; Sınıf-Türkçe; Sosyal Bilgiler-Türkçe ğretmenliği bölümlerindeki mezuniyet not ortalamaları arasındaki farktan kaynaklanmaktadır.

8. Sınıf ğretmenliği Bölümü ğrencileri mezuniyet not ortalamaları açısından diğerlerine göre daha başarılıdır. Sosyal Bilgiler ğretmenliği Bölümü ğrencilerinin ise diğerlerine göre başarıları daha düşüktür. Sınıf ğretmenliği bölümü ğrencilerinin SS'nda Eşit Ağırlıklı puan türüne göre yerleştirilmiş olmaları; hem genel kültür hem de genel yetenek derslerinden diğer bölümlere daha başarılı olmalarını beraberinde getirmiş olabilir. Diğer taraftan Sosyal Bilgiler ğretmenliği Bölümü ğrencilerinin SS'nda Sözel puan türüne göre yerleştirilmiş olmaları; özellikle sayısal içerikli derslerde başarısız olmalarını beraberinde getirmiş olabilir.

Ayrıca SS'nda Sayısal puan türüne göre yerleşen Fen Bilgisi ğretmenliği Bölümü ğrencilerinin, Sözel puan türüne göre yerleşen Sosyal Bilgiler ve Türkçe ğretmenliği Bölümü öğrencilerinden daha başarılı olmaları, sözel derslerin öğrencilerin kendi kendilerine çalışarak öğrenilebilecek bir içeriğe sahipken; sayısal derslerin kılavuzluk gerektirmesinden kaynaklanabilir.

9. Öğrencilerin ğrenim gördükleri bölümlere göre KPSS 10 puanları anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Bu farklılaşma; Fen Bilgisi-Sosyal Bilgiler; Sınıf-Sosyal Bilgiler; Sosyal Bilgiler-Türkçe ğretmenliği bölümlerindeki mezuniyet not ortalamaları arasındaki farktan kaynaklanmaktadır.

10. Fen Bilgisi ğretmenliği Bölümü ğrencileri KPSS 10 puanları açısından diğerlerine göre daha başarılıdır. Sosyal Bilgiler ğretmenliği Bölümü ğrencilerinin ise diğerlerine göre

başarıları daha düşüktür. Fen Bilgisi öğretmenliği bölümü öğrencilerinin KPSS’nda sayısal içerikli soruları yapmada diğer bölüm öğrencilerine göre daha başarılı olmaları bu sonucu ortaya çıkarmış olabilir. Bu bulgu literatürle de tutarlıdır: Orbay ve Öner (2006) ve Ergün (2005) tarafından yapılan araştırmada da benzer sonuçlar bulunduğu ifade edilmektedir. Buna karşılık özellikle Sözel puan türüne göre yerleşen Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin sayısal içerikli soruları yapmada başarısız olmaları ve kendi kendilerine bu problemi çözemeyişleri, onların KPSS’nda daha başarısız olmalarını beraberinde getirmiş olabilir.

Sonuç olarak, bölümlere göre farklılaşmakla birlikte, öğrencilerin eğitim fakültesinde elde ettikleri akademik başarı ile KPSS 10 puanları arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Bu durum eğitim fakültesinde öğrencilerin elde ettikleri başarı ile KPSS’ndeki başarıları arasında bir paralelliğin bulunduğunu göstermektedir. Bir başka ifadeyle eğitim fakültesinde ilgili ders gruplarında başarılı olan öğrenciler, KPSS’nda da aynı ders gruplarına ilişkin sorularda başarılı olmaktadır.

KAYNAKLAR

- Çetin, Ş., Koç, Zihni, Çetin, F. (2007). KPSS Sınavına Yönelik Kaygı Ölçeğinin Geliştirilmesi (Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi. 16. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi 5-7 Eylül.
- Engeç, N. (1991). Öğretmen Adaylarının Yeterlik Sınavı Başarıları İle Üniversite Başarıları Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. Sayı: 6/149-165.
- Ergün, M. (2005). İlköğretim Okulları Öğretmen Adaylarının KPSS’deki Başarı Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi (Kastamonu İli Örneği). Kastamonu Eğitim Dergisi. Ekim. Cilt:13 No:2 311-326.
- Karasar, N. (1993). Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler, Üçüncü Basım, Ankara: Bilim Kitap Kırtasiye.
- Kösterelioğlu, İ., Kösterelioğlu, M. A., Kaplan, S. (2007). Kamu Personeli Seçme Sınavı Puanları ile Lisans Başarısı Arasındaki İlişkilerin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi. 16. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi 5-7 Eylül.
- MEB. (2006). Temel Eğitime Destek Programı: Öğretmen Eğitimi Bileşeni “Öğretmenlik Mesleği Genel Yetenekleri”. Ankara: Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü.
- MEB. (2007). Millî Eğitim Bakanlığı Öğretmenlerinin Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği, 27.03.2007 tarih, 26475 sayılı Resmi Gazete.
- Orbay, M. ve Öner, F. (2006). **KPSS ile Öğretmen Atamaları Hakkında Bir Değerlendirme**. 10. 02. 2008’de [http:// www.memurlar.net/haber/60243](http://www.memurlar.net/haber/60243)’den erişilmiştir.
- ÖSYM. (2001). 20 Nisan 2001 Tarihli KMS basın duyurusu. (www.osym.gov.tr adresinden 03.12.2007 tarihinde erişilmiştir.)
- ÖSYM. (2007). Kamu Personel Seçme Sınavı (2007-Kpss) Lisans Düzeyi (A Grubu ve Öğretmenlik) Klavuzu. Ankara: Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi
- Özçınar, H. (2006). **KPSS Sonuçlarının Veri Madenciliği Yöntemleriyle Tahmin Edilmesi**. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Sencer, M. (1989). Toplumbilimlerinde Yöntem. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- YÖK. (2007). Eğitim Fakültelerinde Uygulanacak Yeni Programlar Hakkında Açıklama (www.yok.gov.tr adresinden 02.12.2007 tarihinde erişilmiştir)

Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 19, Sayı: 2, Sayfa: 161-178, ELAZIĞ-2009

İŞBİRLİĞİNE DAYALI ÖĞRENMENİN ÖĞRENCİ DAVRANIŞLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE İLİŞKİN ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ

The Views of Students on the Effect of Cooperative Learning On Student Behaviors

Etem YEŞİLYURT

Firat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Elazığ.

ÖZET

Betimsel tarama modelindeki bu çalışma, işbirliğine dayalı öğrenmenin öğrenci davranışları üzerindeki etkisine yönelik öğrenci görüşlerini tespit etmek amacıyla yapılmıştır. 2006–2007 akademik yılında, Fırat Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi ve Eğitim Fakültesinde öğrenim gören toplam 1242 üçüncü sınıf öğrencisi çalışmanın evrenini, evrenden yansız olarak seçilmiş 505 öğrenci çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Çalışma sonucuna göre öğrenciler, işbirliğine dayalı öğrenmenin bilişsel, duyuşsal ve devinişsel alanlarda yer alan davranış türleri üzerinde önemli derecede olumlu etkisinin olduğunu düşünmektedirler. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar, işbirliğine dayalı öğrenmeye daha fazla ağırlık verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşbirliğine Dayalı Öğrenme, Bilişsel Alan, Duyuşsal Alan, Devinişsel Alan.

ABSTRACT

This study, which is in a descriptive scanning model, was performed in the aim of determining the views of students on the effect of cooperative learning on student behaviors. The population of this study consists of 1242 third class students who were being educated in the Technical Education Faculty and the Education Faculty at Fırat University in 2006-2007 academic year. A sample of 505 students was selected from this population randomly. According to the results of this study, students think that cooperative learning has a significant positive effect on the behaviors at cognitive, affective and psychomotor domains. The students of Technical Education Faculty have more positive opinions on the effect of cooperative learning on student behaviors than the students of Education Faculty. The results of this research show that cooperative learning should be attached more importance in practice.

Key Words: Cooperative Learning, Cognitive Domain, Affective Domain, Psychomotor Domain.

GİRİŞ

Bireylerde istendik yönde davranış değişikliği oluşturma genel amacını taşıyan eğitim, bu amaca özellikleri ve uygulama biçimleri birbirinden farklı öğretim kuram, model veya yaklaşımlardan yararlanarak ulaşmaya çalışmaktadır. Eğitimin bu genel amacına istenilen ölçüde ulaşılması için geçmişten günümüze kadar birçok öğretim modeli geliştirilmiştir. Ancak Gage ve Berliner'a (1984) göre geliştirilen öğrenme kuramlarının her biri farklı öğrenme türü üzerinde odaklaştığı için hiçbir öğrenme kuramı tüm öğrenme türlerinin sorunları açıklamaya ve çözmeye yeterli değildir. Bu bağlamda Özder (2000) öğrenme kuramlarının etkisini, öğrenmenin etkili ve verimli olması için öğrenmeyi etkileyen değişkenleri ve bu değişkenler arasındaki ilişkileri açıklayabilmesine bağlamakta, Taşpınar (2005) ile Webb, Sydney and Farivor (2002) ise bu noktada işbirliğine dayalı öğrenmenin son zamanlarda yaygınlaşıp yeni bir öğrenme kuramı olarak eğitim-öğretim ortamlarında yerini aldığını belirtmektedirler.

İşbirliğine dayalı öğrenme, öğrencilerin küçük gruplarla çalışmalarına, bir problemi çözmelerine, bir görevi yerine getirmelerine ve birbirlerinin öğrenmelerine yardım etmesine vurgu yapan bir öğrenme süreci olarak tanımlanabilir (Demirel, 2007; Ekinci, 2007; Gürol, 2004; Slavin, 1980). Burada dikkati çeken en önemli vurgu, işbirliğine dayalı öğrenmenin öğrenenler tarafından bir grup oluşturularak gerçekleşmesidir. Ancak her grup çalışması işbirlikli öğrenme kapsamında yer almamaktadır. Açıkgöz'e (2007) göre bir grup çalışmasının işbirlikli öğrenme olabilmesi için; grup ödülü (ortak ürün), olumlu bağımlılık, bireysel değerlendirebilirlik, yüz yüze (destekleyici) etkileşim, sosyal beceriler, grup sürecinin değerlendirilmesi ve eşit başarı fırsatı koşullarının yerine getirilmesi gerekmektedir.

Temel felsefesi birlikte öğrenme olan işbirliğine dayalı öğrenme yaklaşımının en önemli avantajları arasında; öğrencilerin öğretimsel işi yaparken hem birbirlerinin öğrenmelerine yardımcı olmaları hem de sosyal etkileşimin olumlu etkilerinden en yüksek düzeyde yararlanmaları (Güvenç ve Açıkgöz, 2007), farklı yetenek, gereksinim ve öğrenme biçimleri olan öğrencilerin bir araya gelmeleriyle öğrencilerin olumlu etkileşimde bulunarak bilgi ve becerilerini paylaşmalarını sağlamaları (Cooper and Mueck, 1990; Faust and Paulson, 1998; Klein, 2000; Mallinger, 1998), birlikte çalışma, problem çözme ve sosyal becerilerin gelişimi (Şimşek, Doymuş ve Bayrakçeken, 2004) konularında öğrencilere fayda sağlaması yer almaktadır. Bunların yanı sıra işbirliğine dayalı öğrenme öğrencilerin; sosyalleşmelerinin, akademik başarılarının ve özgüvenlerinin artmasına ve onlarda içsel motivasyonun sağlanmasına, stresin azalmasına ve öğrencilerin birbirlerine karşı olumlu hisler geliştirmesine, problem çözme ve yaratıcı düşüncelerine katkı yapmaktadır (Doymuş, Şimşek ve Şimşek, 2005; Johnson and Johnson, 2005; Kocabaş ve Uysal, 2006; Özer, 2005; Saban, 2004; Sönmez, 2005; Zhi and Liu, 2007).

İşbirliğine dayalı öğrenme yaklaşımıyla grup üyeleri arasında işbirliği gelişmekte, üyelerin

sorunlara karşı duyarlılıkları artmakta, öğrenci devamsızlığı azalmakta, fark edilemeyen sorunların fark edilmesi ve çözülmesi sağlanmakta, üyeler kendilerini düşüncelerini ifade edebilecek bir ortamda bulmakta, üyelerde ait olma duygusu ve liderlik yetenekleri gelişmekte ve üyelerin öğretim sürecinde aktif rol almaları sağlanmaktadır. Ayrıca gruplarda biz duygusunun, yardımlaşma ve dayanışmanın yanında yeteneği az olan öğrencilerin yeteneklerinin gelişmesine yardımcı olmaktadır. Bencilliğin ortadan kalkmasına katkı sağlayan işbirlikli öğrenme yaklaşımı üyelerde güven duygusunu artırmakta, öğrencilerin birbirlerini daha iyi tanımaları ile onların arkadaşlık, dostluk ve empati duygularının artmasını sağlamaktadır. Diğer öğrenme yaklaşımlarına göre maliyeti düşük olan işbirlikli öğrenme yaklaşımıyla öğrenciler başkalarının fikirlerine daha saygılı ve hoşgörülü olmakta, öğrencilerin derse katılımı artmakta, öğretmenin yükü azalmakta, öğrenme güçlük ve eksiklikleri anında giderilmektedir. Bu öğrenme yaklaşımı öğrencilerin üst düzey akademik başarılarını yükseltmekte ve onların kendilerine olan güveni, konu alanına ilişkin tutum, dikkat ve ilgi gibi özelliklerini de artırmaktadır (Alkan, 2005; Baytekin, 2004; Demirel, 2004; İşman, 2005; Koşar, Yüksel, Özkılıç, Avcı, Alyaz ve Çiğdem, 2003; Lyman and Davidson, 2004; Steven, 2008; Roos, 2008; Tan ve Erdeğ, 2002; Taşpınar, 2004; Yılmaz, 2001).

İşbirliğine dayalı öğrenme yaklaşımının yukarıda belirtilen faydaları, bir bakıma bu yaklaşımı oluşturan tüm tekniklerin faydalarının toplamından oluşmaktadır. Bu bağlamda Ekinci (2007) öğrenci takım öğrenmesi, öğrenci takımları-başarı bölümleri, takım oyun turnuva, takım destekli bireyselleştirme, birleştirilmiş işbirlikli okuma ve kompozisyon ile ayrılıp birleşme tekniklerinin işbirliğine dayalı öğrenme yaklaşımının teknikleri arasında yer aldığını belirtmektedir. Bir öğretmen işbirliğine dayalı öğrenme yaklaşımı, ders ve konu özelliği, sınıfın fiziksel ve psikolojik iklimi (Gürol, 2004), öğrencilerin psiko-sosyal ve fiziksel durumları vb. faktörleri dikkate alarak bu tekniklerden uygun olanı seçmektedir.

Eğitim-öğretim sürecinde öğretim model, strateji, yöntem ve tekniklerin kullanılması için bir takım ölçütlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Quinn and Jannasch-Pennel'a (1995) göre işbirliğine dayalı öğrenme yaklaşımı kullanılırken; öğrencilerin heterojen olarak gruplandırılmasına, grup içi olumlu dayanışmanın sağlanmasına, öğrencilerde bireysel sorumluluk duygusunun ve grup ve kişisel başarı için ödüllendirme yollarının geliştirilmesine, öğrencilere eşit fırsat sunulmasına, yeteneklerin gelişmesi için çaba harcanmasına, grup içi etkileşimlere yönelik değerlendirme fırsatı verilmesine ve öğretmenin rehber rolünü üstlenmesine dikkat edilmesi gerekmektedir. Tüm bu faktörler, öğrencilerin davranışlarında istenilen yön ve düzeyde değişiklik oluşturmasını sağlamak için dikkate alınmaktadır. Bilindiği üzere eğitimin nihai amacını, bireyde istendik davranış değişikliği meydana getirmek oluşturmaktadır. Dolayısıyla eğitim amaçlı tüm öğretimsel model, strateji, yöntem ve tekniklerde olduğu gibi işbirliğine dayalı öğrenmenin de bireylerin davranışları üzerinde etkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda eğitimin aşamalı amaçları

(hedefleri) bir bakıma bireylerin davranışları üzerinde etkisini göstermektedir. Eğitimde amaçlar ise bilişsel, duyuşsal ve psikomotor alan olmak üzere üç tür olarak literatürde yerini almıştır (Ornstein ve Hunkins, 1988; Tanner and Tanner, 1980). Bu bakımdan bireylerin davranışları da genel kabul görmüştük açısından bilişsel, duyuşsal ve devinişsel (devinsel / psiko-motor) olarak üç tür taksonomik yaklaşım halinde ele alınmaktadır.

Bilişsel alan (cognitive domain) bilgilerle ve bilgilerden doğan zihin yetenekleriyle ilgili (Turgut, 1986), zihinsel öğrenmelerin yoğunlukta olduğu, zihinsel yetilerin geliştirildiği ve zihinsel faaliyetlerin ortaya çıkarılmaya çalışıldığı alandır. Yılmaz'ın (1998) bilişsel yeterlik olarak gördüğü ve Bloom tarafından sınıflamasının yapıldığı bu alan bilgi, kavrama, uygulama, analiz, sentez ve değerlendirme basamaklarından oluşmaktadır (Sönmez, 2001). Bu davranış türüne öğretim kavramını tanımlama, bir bilinmeyenli denklem çözme ve demir çeşitlerini söyleme vb. örnekler verilebilir.

Kişinin sosyal çevre ve okul ortamında yaşam boyu geçirdiği yaşantıların bir ürünü olan duyuşsal alan (affective domain) sevgi, korku, nefret, ilgi, tutum vb. duygusal yönlerin ağırlıkta olduğu, olaylara karşı ilgi, his, tutumların ortaya çıkarılmaya çalışıldığı alandır. Krathwohl tarafından sınıflamasının yapıldığı bu alan (Tekin, 2004), alma, tepkide bulunma, değer verme, örgütlenme ve kişilik haline getirme basamaklarından meydana gelmektedir (Sönmez, 2001). Bu davranış türüne evini ve çevresini temiz tutma, sorumluluk duygusuna ve iyi iş alışkanlıklarına sahip olma örnek gösterilebilir. Duyuşsal davranışlar bireyin yaşamı boyunca geçirdiği yaşantıların ürünüdür. Bu nedenle bu alanla ilgili davranışlar sadece örgün eğitim ortamlarında oluşmayabilir.

Zihin ve kas koordinasyonunu gerektiren becerilen yoğunlukta olduğu ve belli bir alandaki vücut organlarından birisi ile ilgili becerilerin geliştirildiği devinişsel alanı (psychomotor domain) Elizabeth Simpson algılama, kuruluş, kılavuzlanmış faaliyet, mekanizma, karmaşık dışa vuruk faaliyet, uyum ve yaratma (Sönmez, 2007; Gündoğdu, 2007) olarak sınıflandırmıştır. Sönmez (2007) ise devinişsel alanı, Bloom'un bilişsel ve Krathwohl'un duyuşsal alanlarının sınıflama özelliklerini dikkate alarak bu alanı algılama (uyarılma), kılavuz denetiminde yapma, beceri haline getirme, duruma uydurma ve yaratma basamakları halinde sınıflandırmıştır. Bu davranış biçimine bozuk veya kırık bir nesneyi tamir etme ve keman çalma örnek gösterilebilir.

Bu taksonomik yaklaşımlar temelde hedeflerle ilgili ortak bir dil geliştirme, eğitim programlarının amaçlarında standart oluşturma, eğitim programı ve olanaklarının dağılımının görünümünü belirleme, eğitimsel amaç, etkinlik ve değerlendirmeye yardımcı olma vb. gibi amaçlara hizmet etmektedir (Krathwohl, 2002). Herhangi bir davranışı, bilişsel, duyuşsal veya psikomotor alanlarından birisinin içerisine koyarken dikkat edilmesi gereken nokta, bir davranışın tamamen bilişsel, duyuşsal veya devinişsel davranış olarak adlandırılmasının yanlışlığıdır. Yani bir davranış tümüyle bu davranış alanlarından birine girmeyebilir. Çünkü bir davranış, tüm davranış

biçimlerinden etkilenebilir. Dolayısıyla sergilenen herhangi bir davranışta, hangi davranış biçimin özellikleri ağır basıyorsa, gösterilen davranış o davranış alanı içerisinde yer almaktadır.

İşbirliğine dayalı öğrenme hakkında birçok bilimsel çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar genel olarak işbirliğine dayalı öğrenmenin; eğitim sürecinde uygulanabilirliği, öğrencilerin başarılarına olan etkisi, ders işleme açısından yararları, çeşitli dersler açısından kullanılabilirliği, geleneksel öğrenme yöntemleriyle karşılaştırılması ve öğretmen adaylarının bu öğrenme yaklaşımına karşı tutumları üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak işbirliğine dayalı öğrenmenin öğrenci davranışları üzerindeki etkisine yönelik bir çalışmaya ulaşılamamıştır.

Bu çalışma Fırat Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi ve Eğitim Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin görüşlerine dayalı olarak, işbirliğine dayalı öğrenmenin öğrenci davranışları üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

İşbirliğine dayalı öğrenmenin bilişsel, duyuşsal ve devinişsel alan davranışları üzerindeki etkisine ilişkin öğrenci görüşleri nelerdir?

Cinsiyet ve fakülte değişkenlerine göre işbirliğine dayalı öğrenmenin bilişsel, duyuşsal ve devinişsel alan davranışları üzerindeki etkisine ilişkin öğrenci görüşleri arasında anlamlı farklılık var mıdır?

YÖNTEM

Bu çalışma, öğrencilerin görüşlerine dayalı olarak, işbirliğine dayalı öğrenmenin öğrenci davranışları üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla yapılan tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Tarama modeli, var olan durumu olduğu gibi yansıtmayı esas almaktadır (Balcı, 2004; Karasar, 1994). Çalışmanın evrenini, 2006-2007 akademik yılında Fırat Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi ve Eğitim Fakültesinde öğrenim gören 1242 üçüncü sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Evren olarak üçüncü sınıf öğrencilerinin seçilmesinde, bu sınıflara yönelik derslere giren öğretim elemanlarından, en fazla üçüncü sınıfta işbirliğine dayalı öğrenmeye ağırlık verdikleri görüşünün alınması etkili olmuştur. Örneklem, evrenden tesadüfi örneklem (random) yöntemiyle seçilmiş 505 öğrenciden oluşmaktadır. Çalışma, F.Ü. Teknik Eğitim Fakültesi ve Eğitim Fakültesinde öğrenim gören üçüncü sınıf öğrencileri ve bu öğrencilerin ankette yer alan maddeler için belirttikleri görüşlerle sınırlıdır.

Çalışmanın verileri araştırmacı tarafından hazırlanan anketle elde edilmiştir. Bu anket form bir dil bilgisi ve iki alan bilgisi olmak üzere toplam üç kişilik bir uzman grubun görüş ve önerileri doğrultusunda şekillendirilerek, ölçme aracının kapsam ve görünüş geçerliği sağlanmaya çalışılmıştır. Büyüköztürk (2007), bir testin kapsam ve görünüş geçerliğinin uzman görüşleriyle değerlendirilebileceğini vurgulamaktadır. Ankette yer alan maddelerin faktör yükü değerlerinin .40'ın üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Büyüköztürk'e (2007) göre ölçme aracında yer alan

maddelerin faktör yük değerlerinin .45 ve üzeri olması seçim ve kullanım için iyi bir ölçüttür; ancak uygulamada az sayıda madde için bu sınır değer .30'a kadar indirilebilir. Uygulanan ölçeğin güvenirlik çalışması için Cronbach Alpha istatistiksel işlemi yapılmış ve uygulanan ölçeğin güvenirlik katsayısı Alfa =.920 Bartlett Testi =5042.104 ve geçerlik katsayısı KMO =.930 olarak hesaplanmıştır.

Anket formundaki maddeler iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde çalışmaya katılan öğrencilerin demografik bilgilerine yönelik üç madde, ikinci bölümde ise işbirliğine dayalı öğrenmenin öğrenci davranışları üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik yirmi madde yer almıştır. Ankette beşli likert tipi derecelendirme ölçeği kullanılmış ve değer aralıkları olumludan olumsuz doğru 5.00–4.21 Tamamen Katılıyorum; 4.20–3.41 Katılıyorum; 3.40–2.61 Kısmen Katılıyorum; 2.60–1.81 Katılmıyorum; 1.80–1.00 Tamamen Katılmıyorum şeklinde puanlandırılmıştır. Veriler SPSS for Windows paket programıyla analiz edilmiş; ankete katılanların kişisel özelliklerini (cinsiyet, fakülte ve bölüm) istatistiksel olarak ifade edebilmek için frekans ve yüzde teknikleri kullanılmıştır. Öğrencilerin, işbirliğine dayalı öğrenmenin öğrenci davranışları üzerindeki etkisine ilişkin görüşlerini belirlemek için değişkenler dikkate alınmadan aritmetik ortalama ve standart sapma tekniklerinden yararlanılmıştır. Ayrıca görüşlerin cinsiyet ve fakülte değişkenleri açısından öğrenci grupları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için Bağımsız Gruplar t-Testi uygulanmıştır. Bu test sonucunda dağılımın homojen olmadığı maddeler için Mann-Whitney U (MWU) Testi uygulanmış ve uygulanan testlerin anlamlılık düzeyi .05 olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde çalışmanın amacına uygun olarak belirlenen bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir.

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcıların demografik bilgileri Tablo 1'de görülmektedir. Çalışmaya katılan öğrencilerin kişisel bilgilerine ilişkin bulgular incelendiğinde, öğrencilerin % 75.6'sı erkek ve % 24.4'ü kadın olup genel olarak cinsiyet dağılımında erkek oranının fazla olduğu tespit edilmiştir.

Bu durumun başlıca sebebi, çalışmanın örnekleminde yer alan Fırat Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesinde okuyan öğrencilerin erkek ağırlıklı olmasından kaynaklanmaktadır. Fakülteye göre dağılımda öğrencilerin % 59.2'sinin Teknik Eğitim Fakültesinin (T.E.F.), % 40.2'sinin Eğitim Fakültesinin (E.F.) öğrencisi olduğu görülmektedir. Bu bulguya Teknik Eğitim Fakültesinde öğrenimini sürdüren öğrenci sayısının veya işbirliğine dayalı öğretime daha fazla ağırlık vermeleri nedeniyle çalışma konusunun ilgilerini daha fazla çekmesinden dolayı bu fakülte öğrencilerinin katılımının fazla olması etki etmiş olabilir. Program türüne göre dağılıma bakıldığında en fazla öğrenci katılımının % 16.8 ile Fen Bilgisi Öğretmenliğine ait olduğu, bu oranı

sırayla % 13.9 ile Talaşlı Üretim Öğretmenliği, % 13.1 ile Bilgisayar Öğretmenliği, % 12.5 ile Sınıf Öğretmenliği, % 12.3 ile Otomotiv Öğretmenliği, % 12.1 ile Metal Öğretmenliği, % 7.9 ile Yapı Ressamlığı Öğretmenliği, % 6.3 ile Bilgisayar ve Öğretim Tek. Öğretmenliği ve % 5.1 ile Sosyal Bilgiler Öğretmenliği öğrencilerinin izlediği görülmektedir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	f	%
Cinsiyete Göre Dağılım		
Erkek	382	75.6
Kadın	123	24.4
Fakülterele Göre Dağılım		
Teknik Eğitim Fakültesi	299	59.2
Eğitim Fakültesi	206	40.8
Program Türlerine Göre Dağılım		
Fen Bilgisi Öğretmenliği	85	16.8
Talaşlı Üretim Öğretmenliği	70	13.9
Bilgisayar Öğretmenliği	66	13.1
Sınıf Öğretmenliği	63	12.5
Otomotiv Öğretmenliği	62	12.3
Metal Öğretmenliği	61	12.1
Yapı Ressamlığı Öğretmenliği	40	7.9
Bilgisayar ve Öğretim Tek. Öğretmenliği	32	6.3
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	26	5.1
Toplam	505	100.0

İşbirliğine Dayalı Öğrenmenin Öğrenci Davranışları Üzerindeki Etkisine İlişkin Öğrenci Görüşleri

Çalışmanın bu bölümünde katılımcı öğrencilerin, değişkenler dikkate alınmadan işbirliğine dayalı öğrenmenin öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve devinişsel (psiko-motor) davranışları üzerindeki etkisine ilişkin bulgular ve yorumlar yer almaktadır.

İşbirliğine Dayalı Öğrenmenin Bilişsel Davranışlar Üzerindeki Etkisi

İşbirliğine dayalı öğrenmenin bilişsel davranışlar üzerindeki etkisine ilişkin öğrenci görüşleri Tablo 2’de yer almaktadır. Katılımcıların, bilişsel davranış bölümünde yer alan tüm maddeler için 3.93 aritmetik ortalamayla “katılıyorum” görüşünde birleştikleri tespit edilmiş ve öğrencilerin işbirliğine dayalı öğrenmenin bilişsel alanda yer alan davranış türleri üzerinde önemli derecede olumlu etkisinin olduğunu düşündükleri ortaya çıkmıştır.

Bilişsel alanın temel basamağını oluşturan bilgi basamağı, herhangi bir nesne ya da alanla ilgili bazı özellikleri görünce tanıma, hatırlama, söyleme, adlandırma, yazma vb. eylemleri kapsamaktadır. İşbirliğine dayalı öğrenmenin bilgi basamağında yer alan davranışlar üzerindeki etkisine ilişkin öğrenci görüşlerini ortaya koymak amacıyla katılımcılara yöneltilen “*İşbirliğine dayalı öğrenme yoluyla bilgi daha kolay öğrenilir*” maddesine katılımcılar 3.92 aritmetik ortalama

ile “katılıyorum” düzeyinde görüş bildirmişlerdir. Elde edilen bulgu, katılımcıların işbirliğine dayalı öğrenmenin bilgi basamağında yer alan davranışları kolay öğrendiklerini düşündükleri şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca fakülte değişkeni açısından T.E.F. öğrencilerinin (Sıra Ort.=272.57), E.F. öğrencilerine göre (Sıra Ort.=224.59) bu maddeye daha yüksek düzeyde katıldıkları ve işbirliğine dayalı öğrenme yoluyla bilgileri daha kolay öğrendiklerini algıladıkları sonucu ortaya çıkmıştır.

Tablo 2: Görüşlerin Aritmetik Ortalama, Standart Sapma, t Testi ve Mann-Whitney U Testi Sonuçları

No	Maddeler	$\bar{X}$	SS					
1	İşbirliğine dayalı öğrenme yoluyla bilgi daha kolay öğrenilir.	3.92	1.04					
2	İşbirliğine dayalı öğrenme, öğrenilen bilgileri yorumlama imkânı sunar.	4.08	0.90					
3	Elde edilen bilgileri uygulama olanağı sunar.	3.86	0.97					
4	Bir konunun bölünerek işlenmesinde yararlıdır.	3.90	1.03					
5	Farklı niteliklerdeki kişilerin bir arada olması, orijinal ürünleri ortaya çıkarır.	4.13	0.99					
6	Grup çalışmasının değerlendirilmesi daha objektiftir.	3.66	1.11					
Genel Ortalama		3.93	1.01					
Cinsiyet Değişkenine Göre Görüşlerin t Testi Sonuçları								
Erkek (N=382; %75.6)		Kadın (N=123; %24.4)		t ve P Değerleri		Levene Testi		
$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	t	P	F	P	
1	3.97	1.02	3.78	1.07	1.82	0.06	2.29	0.13
2	4.08	0.90	4.08	0.93	0.00	0.99	0.02	0.88
3	3.86	0.97	3.84	0.94	0.20	0.83	1.69	0.19
4	3.90	1.01	3.91	1.10	-0.14	0.88	0.81	0.36
5	4.10	0.98	4.22	1.01	-1.19	0.23	0.12	0.72
6	3.76	1.09	3.36	1.13	3.47	0.00*	0.30	0.58
Fakülte Değişkenine Göre Görüşlerin t Testi Sonuçları								
TEF (N=299; %59.2)		EF (N=206; %40.2)		t ve P Değerleri		Levene Testi		
$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	t	P	F	P	
1	4.08	0.96	3.70	1.10	3.90	0.00*	6.02	0.01*
2	4.18	0.85	3.94	0.97	2.94	0.00*	0.56	0.45
3	3.98	0.88	3.68	1.05	3.33	0.00*	12.30	0.00*
4	3.90	1.00	3.90	1.08	0.07	0.94	2.67	0.10
5	4.20	0.92	4.03	1.07	1.89	0.06	0.99	0.32
6	3.85	1.07	3.39	1.12	4.58	0.00*	2.18	0.14
Homojen Dağılım Göstermeyen Maddelere Yönelik Mann-Whitney U Testi Sonuçları								
Sıra Ortalaması		Sıra Ortalaması		Anlamlılık. Düz.		M.W.U.		
1	272.57	224.59		0.00*		24945.500		
3	268.02	231.20		0.01*		26307.000		

*p<.05

Bilgi basamağında elde edilen bilgilerin anlamını kaybetmeden başka bir biçimde ifade edilmesi, çevrilmesi, ötelenmesi, yorumlanması, savunulması vb. eylemlerin yapılması davranışın artık kavrama düzeyinde olduğunu ortaya koymaktadır. İşbirliğine dayalı öğrenmenin kavrama basamağında yer alan davranışlar üzerindeki etkisine ilişkin öğrenci görüşlerini ortaya koymak

amacıyla ankette yer alan “*İşbirliğine dayalı öğrenme, öğrenilen bilgileri yorumlama imkânı sunar*” önermesine verilen cevapların genel ortalaması $\bar{x}=4.08$ olarak “*katılıyorum*” düzeyindedir. Elde edilen bulgu, katılımcıların işbirliğine dayalı öğrenmenin kavrama düzeyinde davranış kazanma açısından önemli bir yaklaşım olduğunu düşündüklerini göstermektedir. Ayrıca bu önermeye T.E.F. öğrencilerinin ($\bar{x}=4.18$), E.F. öğrencilerinden ($\bar{x}=3.94$) daha yüksek düzeyde katıldıkları ve işbirliğine dayalı öğrenme yaklaşımının kavrama düzeyindeki davranışlar üzerinde daha fazla olumlu etkisinin olduğu görüşünü paylaştıkları tespit edilmiştir.

Birey eğer bilgi ve kavrama düzeyinde kazandığı davranışları yeni durumlarda kullanma, uygulama, yapma, yorumlama, gösterme vb. eylemler olarak sergilerse, bu durum bireyin davranışlarının artık uygulama basamağında olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda ankette yer alan “*Elde edilen bilgileri uygulama olanağı sunar*” maddesine öğrencilerin katılım ortalamasının $\bar{x}=3.86$ olduğu ve “*katılıyorum*” görüşü belirttikleri görülmektedir. Ulaşılan bulgu işbirliğine dayalı öğrenmenin öğrenciler tarafından bilgileri uygulama fırsatı verdiği şeklinde algılandığını göstermektedir. Fakülte değişkeni açısından T.E.F. öğrencileri (Sıra Ort.=268.02), E.F. öğrencilerine göre (Sıra Ort.=231.20) bu maddeye daha yüksek düzeyde katılmış ve ortaya çıkan bulgu işbirliğine dayalı öğrenmenin T.E.F. öğrencileri tarafından uygulama basamağındaki davranışlar üzerinde daha fazla olumlu etki yaptığı görüşünü savunduklarını ortaya koymuştur.

Bilişsel alanın analiz basamağında karmaşık bir konu birbiri ile ilişkilerini koruyacak şekilde öğelere ayrılır. Bu basamakta bir bütün, açık olarak görülür, analiz edilir, karşılaştırılır ve öğeler arasında ilişki kurulur. İşbirliğine dayalı öğrenmenin analiz basamağındaki davranışa yönelik etkililiği hakkında öğrenci görüşlerini ortaya koymak amacıyla katılımcılara yöneltilen “*Bir konunun bölünerek işlenmesinde yararlıdır*” maddesi için belirtilen görüşlerin aritmetik ortalaması 3.90 olup “*katılıyorum*” görüşü ortaya çıkmıştır. Bu bulgu işbirliğine dayalı öğrenmenin öğrenciler tarafından analiz düzeyindeki davranışlar üzerinde önemli etkisinin olduğu şeklinde düşünüldüğünü göstermektedir.

Bilişsel davranış alanının sentez basamağında, öğelerin yeni ve orijinal bir bütün meydana getirecek şekilde belli bir ilişki ve kurallara göre birleştirilmesi söz konusudur. Bu basamakta önemli yer tutan eylemler arasında oluşturmak, kurmak, toplamak, geliştirmek, düzenlemek, örgütlemek vb. eylemler gelmektedir. İşbirliğine dayalı öğrenmenin sentez basamağındaki davranışlar üzerindeki etkisine yönelik öğrenci görüşlerini belirlemek amacıyla katılanlara yöneltilen “*Farklı niteliklerdeki kişilerin bir arada olması, orijinal ürünleri ortaya çıkarır*” maddesine öğrencilerin $\bar{x}=4.13$ olarak “*katılıyorum*” düzeyinde yoğunlaştıkları tespit edilmiştir. Elde edilen bulgu, öğrencilerin işbirliğine dayalı öğrenmenin bilişsel alan davranışları içerisinde en fazla sentez basamağındaki davranışlar üzerinde etkili olduğunu düşündüklerini ortaya koymuştur.

Belirli bir durum için hangi bilgi veya davranışın uygun olduğuna karar verilmesi, yargıya

varılması bilişsel davranış alanının değerlendirme basamağını oluşturur. Bu basamakta sonuçlandırmak, eleştirmek, denetlemek, düzeltmek, hüküm vermek takdir etmek vb. eylemler yer almaktadır. Bu basamak hakkında çalışmaya katılanlara yöneltilen “*Grup çalışmasının değerlendirilmesi daha objektiftir*” maddesine katılımcıların 3.66 aritmetik ortalamayla “*katılıyorum*” görüşünde yoğunlaştıkları tespit edilmiştir. Bilişsel alan davranış basamakları içerisinde en düşük katılımın değerlendirme basamağına ilişkin bu maddeye yönelik olduğu belirlenmiştir. Bu bakımdan elde edilen bulgu, işbirliğine dayalı öğrenmenin öğrenciler tarafından değerlendirme davranışları üzerinde bilişsel alanın diğer davranış türleri kadar etkili olmadığı şeklinde düşünüldüğünü göstermektedir. Ayrıca bu maddeye erkek öğrenciler ($\bar{x}=3.76$) ile T.E.F. öğrencilerinin ($\bar{x}=3.85$), kadın öğrenciler ($\bar{x}=3.36$) ile E.F öğrencilerine göre ($\bar{x}=3.39$) daha yüksek düzeyde katıldıkları ve işbirliğine dayalı öğrenmede değerlendirmenin daha objektif olduğunu algıladıkları tespit edilmiştir.

İşbirliğine Dayalı Öğrenmenin Duyuşsal Davranışlar Üzerindeki Etkisi

İşbirliğine dayalı öğrenmenin duyuşsal davranışlar üzerindeki etkisine yönelik öğrenci görüşleri Tablo 3’te yer almaktadır. Elde edilen bulgulardan katılımcıların, işbirliğine dayalı öğrenmenin öğrencilerin duyuşsal davranışları üzerinde genel olarak olumlu düzeyde bir etkisinin olduğunu düşündükleri görülmüştür. Katılımcıların bu boyutta yer alan tüm maddelere yönelik katılım derecesinin 3.89 aritmetik ortalamayla “*katılıyorum*” görüşünde yoğunlaştıkları ortaya çıkmıştır.

Duyuşsal alanın temel basamağını oluşturan alma (algılama) basamağında bir olay veya uyarıcının farkında olmak, o olay ve uyarıcıya açık olmak ve ona ilgi göstermek söz konudur. Bu basamaktaki davranışlar bir bakıma bilişsel alanın bilgi basamağına karşılık gelmektedir. Duyuşsal alanın alma basamağına yönelik olarak ankette yer alan “*İşbirliğine dayalı öğrenmeyle bilginin doğru veya yanlış olduğu tez anlaşılır*” maddesi için katılımcıların 3.76 aritmetik ortalamayla “*katılıyorum*” görüşünde birleştikleri tespit edilmiştir. Elde edilen bulgu katılımcıların, işbirliğine dayalı öğrenmenin alma basamağı üzerinde önemli derecede etkili olduğunu düşündüklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu maddeye T.E.F. öğrencilerinin (Sıra Ort.=271.43), E.F. öğrencilerine göre (Sıra Ort.=226.25) daha yüksek düzeyde katıldıkları ve işbirliğine dayalı öğrenmenin alma davranışı üzerinde daha fazla olumlu etki yaptığı görüşünde yoğunlaştıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Tepkide bulunma basamağında, birey olaylara veya uyarıcılara karşı bilinçlice ve isteyerek tepkide bulunur, cevap verir, bir işi istekli olarak ve zevkle yapar. Bu bağlamda işbirliğine dayalı öğrenmenin duyuşsal alanın tepkide bulunma davranışı üzerindeki etkisine ilişkin öğrenci görüşlerini tespit etmek amacıyla ankette yer alan “*Arkadaşlarım işbirliğine dayalı öğrenmeyi sever*” önermesine öğrenciler 3.87 aritmetik ortalama ile “*katılıyorum*” görüşünde yoğunlaşmışlardır. Elde edilen bulgu katılımcılar tarafından işbirliğine dayalı öğrenmenin tepkide

bulunma basamağı üzerinde etkili olduğu şeklinde algılandığını göstermektedir. Ayrıca bu önermeye T.E.F. öğrencilerinin ($\bar{x}=4.03$), E.F. öğrencilerinden ($\bar{x}=3.65$) daha yüksek düzeyde katıldıkları ve işbirliğine dayalı öğrenmenin tepkide bulunma davranışları üzerinde daha fazla olumlu etkisinin bulunduğunu algıladıkları ortaya çıkmıştır.

Tablo 3: Görüşlerin Aritmetik Ortalama, Standart Sapma, t Testi ve Mann-Whitney U Testi Sonuçları

No	Maddeler	$\bar{X}$	SS					
7	İşbirliğine dayalı öğrenmeyle bilginin doğru veya yanlış olduğu tez anlaşılır	3.76	0.97					
8	Arkadaşlarım işbirliğine dayalı öğrenmeyi sever.	3.87	1.07					
9	Arkadaşlarım işbirliğine dayalı öğrenmeyi önemser ve ciddiye alır.	4.01	0.96					
10	Grupta yer alan tüm arkadaşların kişilik, ilgi ve tutumlarına değer verilir.	4.13	0.89					
11	İşbirliğine dayalı öğrenme yaklaşımında yapılan eyleme kişilik yansıtılır.	3.69	1.04					
12	İşbirliğine dayalı öğrenme insanlara karşı olan ilgi ve tutumu olumlu etkiler.	3.79	0.94					
13	Elde edilen başarı yâda başarısızlık grup üyeleri tarafından paylaşılır.	3.95	1.01					
	Genel Ortalama	3.89	0.99					
Cinsiyet Değişkenine Göre Görüşlerin t Testi Sonuçları								
Erkek (N=382; %75.6)		Kadın (N=123; %24.4)		t ve P Değerleri		Levene Testi		
$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	t	P	F	P	
7	3.80	0.96	3.62	0.98	1.76	0.07	0.44	0.50
8	3.91	1.07	3.73	1.05	1.61	0.10	0.04	0.83
9	4.00	0.96	4.08	0.93	-0.81	0.41	0.09	0.75
10	4.08	0.91	4.27	0.81	-2.07	0.03*	0.18	0.67
11	3.71	1.05	3.65	1.02	0.56	0.57	0.12	0.72
12	3.83	0.92	3.68	0.99	1.50	0.13	4.07	0.04*
13	3.95	1.02	3.98	1.00	0.57	0.56	0.12	0.72
Homojen Dağılım Göstermeyen Maddelere Yönelik Mann-Whitney U Testi Sonuçları								
	Sıra Ortalaması	Sıra Ortalaması	Anlamlılık. Düz.	M.W.U.				
12	258.54	235.80	0.114	21378.000				
Fakülte Değişkenine Göre Görüşlerin t Testi Sonuçları								
TEF (N=299; %59.2)		EF (N=206; %40.2)		t ve P Değerleri		Levene Testi		
$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	t	P	F	P	
7	3.89	0.92	3.56	1.01	3.66	0.00*	5.23	0.02*
8	4.03	1.03	3.65	1.07	3.97	0.00*	2.39	0.12
9	4.21	0.85	3.73	1.03	5.44	0.00*	6.67	0.01*
10	4.19	0.84	4.03	0.96	2.01	0.04*	1.66	0.19
11	3.77	1.01	3.58	1.09	2.04	0.04*	3.51	0.06
12	3.89	0.91	3.65	0.96	2.90	0.00*	4.74	0.03*
13	4.00	1.00	3.88	1.03	1.28	0.20	0.46	0.49
Homojen Dağılım Göstermeyen Maddelere Yönelik Mann-Whitney U Testi Sonuçları								
	Sıra Ortalaması	Sıra Ortalaması	Anlamlılık. Düz.	M.W.U.				
7	271.43	226.25	0.00*	25285.500				
9	280.06	213.73	0.00*	22707.000				
12	268.10	231.08	0.00*	26281.500				

*p<.05

Bir inanç veya tutumla ilgili davranışı, kabul etmeye veya uymaya zorlamadan tutarlı ve istikrarlı olarak göstermek duyuşsal alanın değer verme basamağı içerisinde yer almaktadır. Takdir etmek, tercih etmek, önemsemek ve ciddiye almak bu davranış basamağının önemli eylemlerindendir. Bu bağlamda katılımcılar anketin 9. maddesinde yer alan “*Arkadaşlarım işbirliğine dayalı öğrenmeyi önemser ve ciddiye alır*” maddesine 4.01 ve anketin 10. maddesinde yer alan “*Grupta yer alan tüm arkadaşların kişilik, ilgi ve tutumlarına değer verilir*” maddesine 4.13 aritmetik ortalama ile “*katılıyorum*” düzeyinde görüş bildirmişlerdir. Dolayısıyla katılımcıların işbirliğine dayalı öğrenmenin duyuşsal alan davranışları açısından öğrencilerin en fazla değer verme davranışları üzerinde olumlu etkisinin olduğunu düşündükleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca 9. maddeye T.E.F. öğrencilerinin (Sıra Ort.=280.06), E.F. öğrencilerine göre (Sıra Ort.=213.73) daha yüksek düzeyde katıldıkları ve işbirliğine dayalı öğrenmenin değer verme davranışları üzerinde daha fazla olumlu etkisinin bulunduğunu düşündükleri belirlenmiştir. 10. maddeye ise kadın öğrenciler ($\bar{x}=4.27$) ile T.E.F. öğrencilerinin ($\bar{x}=4.19$), erkek öğrenciler ($\bar{x}=4.08$) ile E.F öğrencilerine göre ($\bar{x}=4.03$) daha yüksek düzeyde katıldıkları ve işbirliğine dayalı öğrenmenin kişilik, ilgi ve tutumlara daha fazla değer verildiğini düşündükleri belirlenmiştir.

Duyuşsal alanın kişilik haline getirme (karakterize etme) basamağında kişiye özgü değerler kurallaşmış, kişi sağlam bir karaktere sahip olmuş ve değerler uyulması zorunlu ilkeler haline gelmiştir. Bu basamakta birey kişiliği ile bütünleşir ve haksızlığa tahammül etmez. Bu bağlamda katılımcılar anketin 11. maddesi olan “*İşbirliğine dayalı öğrenme yaklaşımında yapılan eyleme kişilik yansıtılır*” önermesine 3.69 aritmetik ortalamayla, anketin 12. maddesi olan “*İşbirliğine dayalı öğrenme insanlara karşı olan ilgi ve tutumu olumlu etkiler*” önermesine 3.79 aritmetik ortalama ve anketin 13. maddesi olan “*Elde edilen başarı yâda başarısızlık grup üyeleri tarafından paylaşılır*” önermesine 3.95 aritmetik ortalamayla “*katılıyorum*” görüşünde birleştikleri tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular katılımcıların işbirliğine dayalı öğrenmenin duyuşsal alanının kişilik haline getirme basamağındaki davranışlar üzerinde olumlu etkisinin olduğunu düşündüklerini ortaya koymuştur. Ayrıca T.E.F. öğrencilerinin hem 11. maddeye ($\bar{x}=3.77 > \bar{x}=3.58$) hem de 12. maddeye (Sıra Ort.=268.10 > Sıra Ort.=231.08) E.F. öğrencilerine göre daha yüksek düzeyde katıldıkları belirlenmiştir. Ulaşılan bulgular işbirliğine dayalı öğrenmenin T.E.F. öğrencileri tarafından kişilik haline getirme davranışları üzerinde daha fazla olumlu etkisi olduğu şeklinde algılandığı ortaya çıkmıştır.

İşbirliğine Dayalı Öğrenmenin Devinişsel Davranışlar Üzerindeki Etkisi

Tablo 4’te de görüldüğü gibi, katılımcıların işbirliğine dayalı öğrenmenin devinişsel alan davranışları üzerindeki etkisi hakkındaki görüşlerinin 3.96 aritmetik ortalamayla diğer davranış türlerinde olduğu gibi genel olarak “*katılıyorum*” düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Ancak devinişsel alan davranışları için belirtilen “*katılıyorum*” görüşünün, bilişsel ve duyuşsal alan

davranışları için belirtilen “katılıyorum” görüşlerinden daha kuvvetli olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 4: Görüşlerin Aritmetik Ortalama, Standart Sapma, t Testi ve Mann-Whitney U Testi Sonuçları

No	Maddeler	$\bar{X}$	SS					
14	İşbirliğine dayalı öğrenmeyle uyarıcılar daha kolay algılanır.	3.91	0.91					
15	Grup üyelerinin verdiği destek, bir eylemi yapmayı kolaylaştırır.	4.03	0.92					
16	Gruptaki uzman kişiler, diğerlerinin öğrenmesine kılavuzluk eder.	4.08	0.95					
17	Kazanılan beceriler benzer alanlarda da uygulanır.	4.00	1.00					
18	Grup üyelerinin birbirini desteklemesi, üyelerin yeterliliklerini artırır.	4.08	0.89					
19	Her üyenin bir eylemde bulunması, benzersiz bir durum ortaya koyar.	3.75	0.95					
20	Grup üyelerinin eylemlerinin birleşmesi, yeni bir davranışı ortaya çıkarır.	3.87	0.91					
	Genel Ortalama	3.96	0.93					
Cinsiyet Değişkenine Göre Görüşlerin t Testi Sonuçları								
	Erkek (N=382; %75.6)		Kadın (N=123; %24.4)		t ve P Değerleri		Levene Testi	
	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	t	P	F	P
14	3.92	0.91	3.86	0.93	0.57	0.56	0.12	0.72
15	4.02	0.92	4.08	0.91	-0.62	0.53	0.05	0.81
16	4.08	0.96	4.08	0.94	-0.05	0.95	0.63	0.42
17	3.98	1.00	4.07	1.00	-0.79	0.42	0.25	0.61
18	4.09	0.88	4.04	0.92	0.54	0.58	0.02	0.88
19	3.76	0.94	3.69	0.98	0.68	0.49	0.71	0.39
20	3.88	0.91	3.86	0.90	0.21	0.83	0.36	0.54
Fakülte Değişkenine Göre Görüşlerin t Testi Sonuçları								
	TEF (N=299; %59.2)		EF (N=206; %40.2)		t ve P Değerleri		Levene Testi	
	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	t	P	F	P
14	3.98	0.89	3.80	0.93	2.24	0.02*	1.20	0.27
15	4.14	0.86	3.88	0.98	3.09	0.00*	3.06	0.08
16	4.21	0.87	3.89	1.04	3.78	0.00*	1.85	0.17
17	4.06	0.97	3.92	1.05	1.53	0.12	1.76	0.18
18	4.19	0.81	3.92	0.98	3.36	0.00*	1.33	0.24
19	3.80	0.92	3.67	0.99	1.48	0.14	2.49	0.11
20	3.97	0.83	3.72	0.99	2.96	0.00*	15.52	0.00*
Homojen Dağılım Göstermeyen Maddelere Yönelik Mann-Whitney U Testi Sonuçları								
	Sıra Ortalaması	Sıra Ortalaması	Anlamlılık. Düz.	M.W.U.				
20	266.46	233.46	0.00*	26772.000				

*p<.05

Uyarılma (algılama) basamağı devinişsel alanın ilk basamağı olup bu basamağın özellikleri genel olarak bilişsel alanın bilgi basamağını anımsatmaktadır. Uyarılma basamağında birey çevresindeki davranışları gözlemler ve algılar. İşbirliğine dayalı öğrenmenin uyarılma basamağındaki davranışlar üzerindeki etkisine yönelik öğrenci görüşlerini belirlemek amacıyla ankette yer alan “İşbirliğine dayalı öğrenmeyle uyarıcılar daha kolay algılanır” maddesi için katılımcılar $\bar{x}=3.91$ ile “katılıyorum” görüşünü savunmuşlardır. Bu bulgu işbirliğine dayalı

öğrenmenin katılımcılar tarafından uyarılma basamağı üzerinde etkili olduğu şekline düşünüldüğünü göstermektedir. Ayrıca bu maddeye T.E.F. öğrencilerinin ($\bar{x}=3.98$), E.F. öğrencilerinden ($\bar{x}=3.80$) daha yüksek düzeyde katıldıkları tespit edilmiş ve işbirliğine dayalı öğrenmenin T.E.F. öğrencileri tarafından uyarılma basamağındaki davranışlar üzerinde daha fazla olumlu etki yaptığı görüşünün paylaşıldığı ortaya çıkmıştır.

Devinişsel alanın kılavuz denetiminde yapma basamağını, bireyin öğrendiği bilgiyi öğretici gözetiminde tekrarlaması oluşturmaktadır. Bu doğrultuda katılımcılara 15. madde olarak yöneltilen “Grup üyelerinin verdiği destek, bir eylemi yapmamı kolaylaştırır” önermesine katılımcıların 4.03 aritmetik ortalama ve katılımcılara 16. madde olarak yönetilen “Gruptaki uzman kişiler, diğerlerinin öğrenmesine kılavuzluk eder” önermesine katılımcıların 4.08 aritmetik ortalamayla “katılıyorum” görüşünde birleştikleri belirlenmiştir. Elde edilen bulgulardan katılımların, işbirliğine dayalı öğrenmenin öğrencilerin kılavuz denetiminde yapma davranışı üzerinde önemli derecede olumlu etki yaptığı şeklinde bir görüş belirttikleri görülmektedir. Ayrıca T.E.F. öğrencilerinin hem 15. maddeye ($\bar{x}=4.14 > \bar{x}=3.88$) hem de 16. maddeye ($\bar{x}=4.21 > \bar{x}=3.89$) E.F. öğrencilerine göre daha yüksek düzeyde katıldıkları tespit edilmiş ve işbirliğine dayalı öğrenmenin kılavuz denetiminde yapma basamağı davranışı üzerinde T.E.F öğrencilerinin görüşlerinin daha olumlu olduğu ortaya çıkmıştır.

Beceri haline getirme basamağında birey tekrarlar sonucu davranışı beceri haline getirmekte ve beceri haline gelen davranış belli bir süre sonra mekanikleşmektedir. Bu basamak bağlamında ankette yer alan “Grup üyelerinin birbirini desteklemesi, üyelerin yeterliliklerini artırır” maddesi için katılımcılar 4.08 aritmetik ortalamayla “katılıyorum” düzeyinde görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar tarafından işbirliğine dayalı öğrenmenin devinişsel alan davranışları açısından öğrencilerin en fazla beceri haline getirme davranışları üzerinde olumlu etkisi olduğu şeklinde bir görüşün ortaya çıktığı görülmektedir. Bu maddeye T.E.F. öğrencilerinin ($\bar{x}=4.19$), E.F. öğrencilerine göre ($\bar{x}=3.92$) daha yüksek düzeyde katıldıkları ve işbirliğine dayalı öğrenmenin beceri haline getirme davranışı üzerinde daha fazla olumlu etki yaptığını düşündükleri tespit edilmiştir.

Duruma uydurma basamağında birey herhangi bir alanda elde ettiği becerileri, ilk kez karşılaştığı benzer durumlarda kullanır. Bu basamakta bir bakıma öğrenmede transfer olayı yaşanır. Duruma uydurma ilk zamanlarda hatanın fazla olduğu ama zaman ilerledikçe davranışta yapılan yanlışlıkların azaldığı devinişsel alan basamağıdır. Bu basamağa yönelik olarak katılımcılara yöneltilen “Kazanılan beceriler benzer alanlarda da uygulanır” önermesine katılımcılar $\bar{x}=4.00$ ile “katılıyorum” görüşünde birleşmişlerdir. Ulaşılan bulgu katılımcılar tarafından işbirliğine dayalı öğrenmenin duruma uydurma davranışları üzerinde etkili olduğunun düşünüldüğünü ortaya koymaktadır.

Yaratma basamağında birey, yeninden ortaya koyma, benzeri olmayanı yapma, orijinal ve benzersiz yeni davranışlar sergileme gibi eylemleri gerçekleştirir. Bu basamak bir bakıma bilişsel alanın sentez basamağının özelliklerini yansıtmaktadır. İşbirliğine dayalı öğrenmenin devinişsel alanın yaratma basamağındaki davranışlar üzerindeki etkisine yönelik öğrenci görüşlerini belirlemek amacıyla ankette 19. madde olarak yer alan “*Her üyenin bir eylemde bulunması, benzersiz bir durum ortaya koyar*” önermesine katılımcıların 3.75 aritmetik ortalamayla ve 20. madde olarak yer alan “*Grup üyelerinin eylemlerinin birleşmesi, yeni bir davranışı ortaya çıkarır*” önermesine katılımcıların 3.87 aritmetik ortalamayla “*katılıyorum*” düzeyinde görüş belirttikleri tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgular katılımcıların işbirliğine dayalı öğrenmenin devinişsel alan basamakları içerisinde en az etkiyi yaratma düzeyindeki davranışlar üzerinde yaptığını düşündüklerini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca 20. maddeye T.E.F. öğrencilerinin (Sıra Ort.=266.46), E.F. öğrencilerine göre (Sıra Ort.=233.46) daha yüksek düzeyde katıldıkları ve işbirliğine dayalı öğrenmenin yaratma davranışları üzerinde daha fazla olumlu etki yaptığını düşündükleri tespit edilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmayla katılımcılar tarafından işbirliğine dayalı öğrenmenin bilişsel, duyuşsal ve devinişsel alanlarda yer alan tüm basamaklardaki davranışlar üzerinde önemli derecede olumlu etkisinin olduğu görüşü tespit edilmiştir. Ayrıca işbirliğine dayalı öğrenmenin bilişsel, duyuşsal ve devinişsel alanlarda yer alan davranış türleri için benzer etki yaptığı ancak yüksek katılımdan düşük katılıma doğru bu sıralamanın devinişsel, bilişsel ve duyuşsal alan davranışları üzerinde toplandığı ortaya çıkmıştır.

Öğrencilerin işbirliğine dayalı öğrenmeyle bilişsel alanın bilgi basamağında bilgiyi daha kolay öğrendikleri, kavrama basamağında öğrendikleri bilgileri daha kolay yorumladıkları ve uygulama basamağında bilgileri uygulama imkânı buldukları görüşlerini paylaştıkları belirlenmiştir. Ayrıca işbirliğine dayalı öğrenmenin analiz düzeyinde bir konunun bölünerek işlenmesinde ve sentez düzeyinde orijinal ürünlerin ortaya çıkarılmasında olumlu etkisinin olduğu şeklinde görüşler tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra katılımcılar tarafından işbirliğine dayalı öğrenmenin bilişsel alan basamakları içerisinde en düşük olumlu etkiyi değerlendirme basamağında yaptığının algılandığı sonucu ortaya çıkmıştır.

İşbirliğine dayalı öğrenmenin duyuşsal alanın alma (algılama) basamağında öğrencilerin bilginin doğru veya yanlış olduğunu çabuk anladıkları, tepkide bulunma basamağında öğrencilerin öğrenmeyi severek yaptıkları şeklinde görüşlerin elde edildiği tespit edilmiştir. İşbirliğine dayalı öğrenmenin duyuşsal alanın değer verme basamağında öğrencilerin öğrenmeyi daha çok önemsemeleri ve ciddiye almaları, diğer insanların kişilik, ilgi ve tutumlarına değer vermeleri üzerinde önemli etkisinin olduğu şeklindeki görüşler çalışmadan elde edilen diğer sonuçlar

arasında yer almaktadır. Ayrıca kişilik haline getirme (karakterize etme) basamağına yönelik olarak işbirliğine dayalı öğrenmenin yapılan eylemlere kişiliği yansıtmaya, ortaya çıkan başarıya ya da başarısızlığa paylaşma ve insanlara karşı olumlu ilgi ve tutumlar sergileme üzerinde işbirliğine dayalı öğrenmenin önemli derecede olumlu etkisinin olduğu şeklinde görüşlerin ortaya çıktığı sonucuna varılmıştır.

Devinişsel alana yönelik olarak işbirliğine dayalı öğrenmenin uyarılma basamağı üzerinde uyarıcıların daha kolay algılanmasını sağlama, kılavuz denetiminde yapma basamağı üzerindeyse eylemlerin yapılmasını kolaylaştırma ve üyelerin birbirlerinin öğrenmesine kılavuzluk etme gibi olumlu etkiler yaptığı şeklinde görüşler elde edilmiştir. İşbirliğine dayalı öğrenmenin beceri haline getirme basamağı üzerinde grup üyelerinin birbirlerini desteklemelerine yardımcı olma ve üyelerin yeterliliklerini artırma, duruma uydurma basamağı üzerindeyse elde edilen becerilerin benzer alanlarda uygulama fırsatı tanıma bakımından önemli derecede olumlu etki yaptığı da çalışmanın diğer önemli sonuçları arasında yer almıştır. Yaratma basamağına yönelik olarak ise işbirliğine dayalı öğrenmenin yeni bir davranışı ortaya çıkarma üzerinde olumlu etkisinin bulunduğu görüşü tespit edilmiştir.

Değişkenler bazındaysa, cinsiyet değişkeni açısından erkek ve kadın katılımcıların görüşleri arasında önemli bir farklılık tespit edilmemesine rağmen, fakülte değişkeni açısından Teknik Eğitim Fakültesi öğrencilerinin genel olarak Eğitim Fakültesi öğrencilerine göre, işbirliğine dayalı öğrenmenin öğrenci davranışları üzerindeki etkisine ilişkin görüşlerinin daha yüksek düzeyde ve olumlu olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmayla elde edilen sonuçlar doğrultusunda şu öneriler geliştirilmiştir. Başta eğitim fakülteleri olmak üzere zaman, maddi ve fiziksel imkânlar el verdiği ölçüde işbirliğine dayalı öğrenmeye eğitim kurumlarında daha fazla ağırlık verilmelidir. Ayrıca işbirliğine dayalı öğrenmenin duyuşsal alan davranışların geneline yönelik olmak üzere, bilişsel alanın değerlendirme, duyuşsal alanın kişilik haline getirme ve devinişsel alanın yaratma basamakları üzerinde olumlu etkisini artıracak tedbirler alınmalı ve eğitim kurumlarında buna yönelik koşullar sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, K. Ü. (2007). *Aktif Öğrenme*, İzmir: Biliş Özel Eğitim, Danışmanlık, Araştırma Hizmetleri ve Yayın-Yazılım Ltd. Şti.
- Alkan, C. (2005). *Eğitim Teknolojisi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Balcı, A. (2004). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeleri*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Baytekin, Ç. (2004). *Öğrenme Öğretme Teknikleri ve Materyal Geliştirme*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.

- Cooper, J. and Mueck, R. (1990). Collaborative Inquiry into the Pedagogical Use of Storytelling and Acting, *Journal on Excellence in College*, 9 (3), 65-79.
- Demirel, Ö. (2007). *Öğretim İlke ve Yöntemleri, Öğretme Sanatı*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Demirel, Ö. (2004). *Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Doymuş, K., Şimşek, Ü. ve Şimşek, U. (2005). İşbirlikçi Öğrenme Yöntemi Üzerine Derleme: I. İşbirlikçi Öğrenme Yöntemi ve Yöntemle İlgili Çalışmalar, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 59-83.
- Ekinci, N. (2007). Eğitimde Yeni Yönelimler, Ö. Demirel (Ed.), *İşbirliğine Dayalı Öğrenme* (ss. 93-109), Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Faust, J. and Paulson, D. (1998). Active Learning in the College Classroom, *Journal on Excellence in College Teaching*, 9 (2), 3-24.
- Gage, N. and Berliner, D. (1984). *Educational Psychology*, Cihago: Rand Mc Nally.
- Gündoğdu, K. (2007). Ölçme ve Değerlendirme, E. Karip (Ed.), *Ölçülebilir Öğrenme Amaçlarının Oluşturulması* (ss.18-50), Ankara: Pegem A Yayınları.
- Gürol, M. (2004). Öğretimde Planlama Uygulama ve Değerlendirme, M. Gürol (Ed.), *Öğretim Sürecinde İletişim, Model ve Uygulamalar* (ss. 67-120), Elazığ: Üniversite Kitabevi.
- Güvenç H. ve Açıkgöz, K. Ü. (2007). İşbirlikli Öğrenme ve Kavram Haritalarının Öğrenme Stratejisi Kullanımı Üzerindeki Etkileri, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 7 (1), 95-127.
- İşman, A. (2005). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Johnson, D. W. and Johnson, R. T. (2005). Co-operative Learning, R. M. Gillies and A. F. Ashman (Ed.), *Student Motivation in Co-operative Groups, Social Interdependence Theory* (pp. 136-176), London and New York: Taylor and Francis e-Library.
- Karasar, N. (1994). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: 3A Araştırma Eğitim Dan. Ltd.
- Klein, J. D. (2000). Effects of Informal Cooperative Learning and the Affiliation Motive on Achievement, *Contemporary Educational Psychology*, (25), 332-341.
- Kocabaş, A. ve Uysal, G. (2006). İlköğretimde İşbirlikli Öğrenmenin Müzik Öğretiminde Sınıf Atmosferi ve Şarkı Söyleme Becerileri Üzerindeki Etkisi, *Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu Bildirisi*, 26-28 Nisan 2006, Denizli.
- Koşar, E., Yüksel, S., Özkılıç, R., Avcı, U., Alyaz, Y. ve Çiğdem, H. (2003). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*, Ankara: Pegem A Yayınları.
- Krathwohl, D. R. (2002). A Revision of Bloom's Taxonomy: An Overview, *Theory Into Practice*, Autumn, 41 (4).
- Lyman, F. and Davidson, N. (2004). Teaching Cooperative Learning, The Challenge for Teacher Education, E. G. Cohen., C. M. Brody and M. Sapon-Shevin (Ed.), *Cooperative Learning in Preservice Teacher Education at the University of Maryland* (pp. 83-95), New York: State University of New York Press.
- Mallinger, M. (1998). Collaborative Learning Across Borders, *Journal on Excellence in College Teaching*, 9 (1), 53-68.
- Ornstein, A. C. and Hunkins, F. P. (1988). *Curriculum: Foundations, Principles and Issues*, New Jersey: Prentice Hall.

- Özder, H. (2000). Tam Öğrenmeye Dayalı İşbirlikli Öğrenme Modelinin Etkililiği, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (19), 114-121.
- Özer, M. A. (2005). Etkin Öğrenmede Yeni Arayışlar İşbirliğine Dayalı Öğrenme ve Buluş Yoluyla Öğrenme, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (35), 105-131.
- Quinn, M. M. and A. Jannasch-Pennel (1995). Using Pers as Social Skills Training Agent for Students with Antisocial Behavior, *Preventing School Failure*, 34 (4), 26.
- Ross, J. A. (2008). The Teacher's Role in Implementing Cooperative Learning in the Classroom, R. M. Gillies., A. F. Ashman and J. Terwel (Ed.), *Explanation Giving and Receiving in Cooperative Learning Groups* (pp. 222-237), New York: Springer Science+Business Media.
- Saban, A. (2004). *Öğrenme Öğretme Süreci Yeni Teori ve Yaklaşımlar*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Slavin, R. E. (1980). Cooperative Learning, *Review of Educational Research*, 50 (2), 315-342.
- Sönmez, V. (2007). *Program Geliştirmede Öğretmen Elkitabı*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sönmez, V. (2001). *Program Geliştirmede Öğretmen Elkitabı*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sönmez, S. (2005). *İşbirliğine Dayalı Öğrenme Yöntemi, Birleştirme Tekniği İle Bilgisayar Okur-Yazarlığı Öğretiminin Akademik Başarıya ve Kalıcılığa Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Stevens, R. J. (2008). The Teacher's Role in Implementing Cooperative Learning in the Classroom, R. M. Gillies., A. F. Ashman and J. Terwel (Ed.), *Cooperative Learning and Literacy Instruction in Middle Level Education* (pp. 92-109), New York: Springer Science+Business Media.
- Şimşek, Ü., Doymuş, K. ve Bayrakçeken, S. (2004). *Lise Düzeyinde Öğrenim Gören Öğrencilere Grupla Öğrenme Metodunun Kazandırdığı Bilgi ve Beceriler*, Malatya: XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı.
- Tan, Ş. ve Erdeğ, A. (2002). *Öğretimi Planlama Uygulama Değerlendirme*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Tanner, D. and Tanner, L. N. (1980). *Curriculum Development, Theory into Practice*, New York: Macmillan Publishing Co., Inc.
- Taşpınar, M. (2005). *Kuramdan Uygulamaya Öğretim Yöntemleri*, Elazığ: Üniversite Kitabevi.
- Taşpınar, M. (2004). *Öğretmenlik Mesleği*, Elazığ: Üniversite Kitap Kirtasiye.
- Tekin, H. (2004). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*, Ankara: Yargı Yayınevi.
- Turgut, M. F. (1986). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Metotları*, Ankara: Saydam Matbaası.
- Webb, N. M., Sydney, H. and Farivor, A. M. (2002). Theory In to Practice, *College of Education*, 41(1), 13-20.
- Yılmaz, A. (2001). İşbirliğine Dayalı Öğrenme; Etkili Ancak İhmal Edilen ya da Yanlış Kullanılan Bir Metot, *Milli Eğitim Dergisi*, (150), <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/150/yilmaz.htm>, Erişim Tarihi: 02.10.2008.
- Yılmaz, H. (1998). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*, Konya: Mikro Yayınları.
- Zhi, E. and Liu, F. (2007). Colloquium, Developing A Personal And Group-Based Learning Portfolio System, *British Journal of Educational Technology*, 38 (6), 1117-1121.

BİREYLERİN KREDİ KARTLARINI DEĞİŞTİRME TUTUMLARI

People's Attitude of Changing Their Credit Cards

Ekrem CENGİZ*

Özet

Kredi kartları kağıt paranın yerini almaya aday günümüzün popüler ödeme araçlarıdır. Türkiye’de 1990’lardan sonra yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bankalar da hızla gelişen kredi kartı pazarında söz sahibi olmak için sıkı bir rekabet içine girmişlerdir. Rekabet sonucu çok sayıda ve farklı faydalar sunan kredi kartları ortaya çıkmıştır. Bu araştırmanın amacı bireylerin mevcut kredi kartını değiştirme tercihi olasılıklarını belirleyen demografik değişkenleri ve etki faktörlerini gösteren bir model oluşturmaktır. Araştırma Trabzon, Ordu ve Giresun’da 581 kişi üzerinde uygulanmıştır. Yapılan binary lojistik regresyon analizi sonucunda cinsiyet, yaş, kredi kartının kullanabileceği yerlerin çokluğu, kredi kartının limitinin yüksek olması, internette alışveriş imkanının iyi durumda olması ve kredi kartını sağlayan kurumun imajının tesirli olması değişkenlerinin, kredi kartını değiştirmeme isteği olasılığını değişik seviyelerde etkiledikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kredi kartı tercihi, binary lojistik regresyon analizi.

Abstract

Credit Cards which are applicant to replacing cash are today’s popular payment instruments. In Türkiye, It has been started to use broadly after 1990’s. Banks have entered into strict competition with each others to be powerful in the credit card market that is rapidly improving. In consequence of competition, different and lots of credit cards have been appeared. Aim of this research is to form a model that determine probability of customer preference about changing credit card. Research was done on 581 people that live in Trabzon, Ordu and Giresun. Consequence of binary logistic regression analysis that was done, some variables which affect the possibility of changing credit card, were found. These are gender, age, abundance of places that credit card could be used, high limit of credit card, to be a good position in possibility of truck in internet, firm that supply credit card, has possession of effective image.

Keywords: Credit card preferences, binary logistic regression analysis.

---

* Öğretim Üyesi, Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, İşletme ABD, ekremcen@ktu.edu.tr

1. GİRİŞ

Kredi kartı, belirli miktarlarda açılan kredi limitleri içerisinde olmak koşulu ile sisteme katılan tüm üye işyerlerinden gereksinim duyulan mal ve hizmeti o anda bir ödeme yapmaksızın satın alınmasına ve bedelinin daha sonraki bir tarihte ödenmesine olanak sağlayan çağdaş bir ödeme aracıdır.

Banka ve kredi kartları kullanılarak yapılan ödemelerin hızlı, kolay ve güvenilir bir şekilde yapılması, tüketiciler ve işyerlerinin bu kartları kullanımını artırmıştır. Bu kartlar, hamilini para taşıma zorunluluğundan, çalınma ve kaybolma gibi muhtemel tehlikelerden kurtarmıştır. Ayrıca, gelişmiş ekonomilerde olduğu gibi kredi kartlarının etkin bir şekilde kullanımını sağlayacak yasal altyapının olması durumunda kredi kartları, kayıt dışı ekonominin kontrol altına alınması ve küçültülmesi hususunda büyük önem taşımaktadır.

Teknolojide sağlanan gelişmeler ve küreselleşmenin hız kazanması kredi kartlarının dünyadaki gelişimine paralel olarak ülkemizde de kullanımını yaygınlaştırmıştır. Türkiye’de bu kartları kullananların sayısı ve yapılan harcamalardaki artış, bankalar arasında rekabete yol açmış, sonuç olarak hizmet kalitesi ve hizmet çeşitliliğini sağlamıştır.

Bu araştırmada, öncelikle kredi kartlarının tarihsel gelişim süreci ele alınacak, ardından kredi kartı değiştirme tercihi olasılığını irdeleyen ve üç ilde yapılan araştırma sunulacak ve son olarak ta araştırma sonucu elde edilen bulgular yorumlanacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Teknoloji alanındaki değişimlerin etkilerinin en belirgin şekilde hissedildiği sektörlerin başında bankacılık sektörü gelmektedir. Bankaların teknolojik gelişmelere ayak uydurması, hizmet maliyetlerinde düşüş sağlamanın yanı sıra çok çeşitli ürünlerin müşteriye en hızlı ve etkin biçimde ulaşmasını sağlayacaktır (Korkmaz ve Gövdeli, 2003). Bankaların teknoloji kaynaklı ürünlerinden biri de kredi kartlarıdır.

Bilindiği üzere günümüzde çağdaş bir ödeme aracı olarak kabul görmüş olan kredi kartları, kağıt paranın yerine kullanılmakta olan plastik kartlardır. Dünya genelinde kredi kartları soğuk savaş sonrasındaki ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişimlere paralel olarak 1960’lı yıllarda kullanılmaya başlanmıştır. Son 20 yılda tüketici satın alımlarının finansmanında bu kartların kullanımı giderek önem kazanmış ve yaygınlaşmıştır (Karamustafa ve Biçkes, 2003).

Tarihte ilk defa 1894 yılında turizm sektöründe faaliyet gösteren Amerika merkezli Hotel Letter Credit Company tarafından çıkarılan kredi kartları ilerleyen yıllarda çeşitli petrol şirketleri ve mağazalar tarafından işgörenleri ve müşterilerin hesaplarını kontrol etmek amacıyla verilmiştir (Yılmaz, 2000). Amerika’da, 1930-1940 yılları arasında başta Sears, Macy’s ve Goldwater’s gibi büyük mağazalar olmak üzere pek çok kuruluş müşterilerine kredi kartı işlevine sahip kartlar

dağıtmaya başlamıştır (Borrowsky, 1994). Kullanımı başlangıçta belirli bir bölge veya hizmetle sınırlı tutulan kredi kartını ödeme aracı olarak tasarlayan kişi Frank McNamara isimli Amerika'lı bir kredi uzmanıdır. McNamara'nın oluşturduğu Dinners Card adını verdiği plastik kart, belirli bölge ve hizmetlerle sınırlı olmayan ayrıca pek çok işletmede de kullanılabilen ilk kredi kartıdır (Bankalararası Kart Merkezi, 1997). Amerika'da 1951 yılından itibaren bankalar kredi kartı çıkarma konusunda çalışmalar yapmaya başlamış ve 1958'de Bank of America ve Chase Manhattan Bank'ın çıkardığı kredi kartları piyasada kullanılmaya başlanmıştır. Aynı yıl, Visa ve 1966'da Master Card olarak bilinen kredi kartı Kaliforniya'da bulunan bankalar tarafından çıkarılmıştır (Teoman, 1996; Yereli, 2002). Avrupa, 1960 yılından sonra kredi kartı ile tanışmış, Fransa'da Card Blanche 1970'lerden sonra yaygın olarak kullanılmıştır. 1972'de İsviçre'de, 1975'de Almanya'da ilk defa kredi kartı kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonra Brüksel'de Euro Card merkezi kurularak Master Card ve Visa Card tüm dünyada kullanılabilir hale gelmiştir. Japonya, Hong Kong, Singapur, Malezya, Tayland, Filipinler ve Rusya'da da 1990'lı yıllardan itibaren kredi kartı uygulaması görülmektedir (Bankalararası Kart Merkezi, 1997; Borrowsky, 1994). Türkiye'de kredi kartı ilk defa 1968 yılında Dinners Club adıyla çıkarılmıştır. Daha sonra American Express kartı piyasaya girmiştir. 1975 yılında Interbank grubuna bağlı olarak Master Card, Euro Card ve Access kartları piyasaya sürülmüştür. Visa kredi kartı ülkemizde 1981 yılında kullanılmaya başlanmıştır. Türkiye'de ilk defa Pamukbank Prestige Card adını verdiği kredi kartını, 1987 yılında kendi kredi sisteminin tüm finansmanını üstlenerek oluşturmuştur. Dünyadaki büyük kredi kartı kurumlarının çıkardığı kartlar 1990'lı yılların başından itibaren yaygın bir şekilde kullanılarak tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de nakit ve diğer ödeme şekillerinin yerini almıştır (Durukan vd., 2005).

Türkiye'de nakit ödeme gibi geleneksel ödeme araçlarından kredi kartları ile ödemeye yönelmenin birçok sebebi bulunmaktadır. Bunlardan bazıları aşağıdaki gibidir (Yılmaz, 2000):

Toplumda saygınlık sağlanması,

Nakit taşımaya göre daha güvenli olması,

Eldeki mevcut nakdin başka yatırım araçlarında kullanılmasına imkan tanınması,

Alternatif ödeme araçlarıyla (örneğin, çek gibi) karşılaştırıldığına alışverişlerde basit ve kolay kullanım sağlanması,

Tüketici satın almalarının finansmanında kaynak oluşturması,

İnternet üzerinden ve telefon ile alışveriş yapabilme imkânı sunması,

Olağanüstü durumlarda nakit para imkânı tanınması.

Ancak, kredi kartına sahip olmada farklı gruplar açısından farklı motive edici faktörlerin bulunabileceğinin burada vurgulanması yerinde olacaktır. Genel olarak kredi kartı sahipleri iki ana gruba ayrılmaktadır (Karamustafa ve Biçkes, 2003):

Aktif kullanıcı olan kart sahipleri,
Aktif kullanıcı olmayan kart sahipleri.

Yukarıda belirtilen iki ayrı grup için kredi kartı sahibi olmada motive edici faktörler birbirinden farklı özellikler arz etmektedir. Aktif kullanıcı olmayan kart sahipleri için kredi kartına sahip olmada sosyal statü edinmeye yönelik birtakım faktörler etkili olmaktadır. Aktif kullanıcılar için kredi kartına sahip olmada ve kullanmada, kredi kartının nakit taşımaya karşı daha güvenli olması, kullanımda rahatlık sağlaması, finansal kaynak oluşturması ve eldeki mevcut kaynakların başka yatırım araçlarına yönlendirilmesine fırsat sunması gibi faktörler etkili olmaktadır (Chang ve Hana, 1992; Karamustafa ve Biçkes, 2003).

Kredi kartında üç taraf vardır, bunlar; kartı çıkaran kuruluş, kart sahibi ve kartla ödemeyi kabul eden işyeridir (Ardahan; 1997). Üç taraflı sistem olarak tanımlanabilecek kredi kartı sisteminin başarısı, tüketici istek ve ihtiyaçlarının karşılanması yoluyla işletme amaçlarının gerçekleştirilmesini mümkün kılan modern pazarlama anlayışının bir gereği olarak her üç tarafın da tatmin edilmesine bağlıdır. Kredi kartını tercih etme nedenleri arasında; nakit para taşınmasından kaçınma, rahat alışveriş yapma, belirli bir dönem faizsiz kredi kullanma, çek garanti limiti, deniz aşırı ülkelerde nakit çekme ve genişletilmiş kredi imkanına kavuşma sayılabilir (Çeker; 1997).

Birbirinden farklı fonksiyonları olan ve plastik para olarak da nitelenen kredi kartlarını üç başlık altında toplamak mümkündür (Torlak; 2002).

Banka Kredi Kartı; bankalar veya kredi kartı çıkaran kuruluşlar tarafından müşterilerine verilen ve üye işyerlerinden yapılan mal ve hizmet alımlarında kullanılan karttır (Visa ve Master Card gibi). Para yerine geçer, kart sahibine nakit kredi sağlar. Bankaların kredi kartlarından elde ettikleri gelir, nakit kredi kullanımının artışına bağlı olarak artar.

Ödeme Kartı; kısa süreli kredi avantajı sağlayan bu kartlar, anlaşmalı kuruluşlardan yapılan alışverişlerde ödemeyi belirli bir bildirim tarihine kadar geciktirmektedir (Advantage Card, Diners Club gibi). Bu kartlarda müşterinin yalnızca üye kuruluştan yaptığı alışverişe ilişkin hesaplar yer aldığından hesap kartı olarak da adlandırılmaktadır.

Borç Kartı; “Hesap Erişim Kartı”, “Banka Nakit Kartı” veya “ATM Otomatik Para Makinesi” olarak da adlandırılan bu kartla, kart sahipleri hesaplarına ulaşabilmekte, para yatırabilmekte veya çekebilmektedirler (Bankamatik, Tele 24 gibi).

Türkiye’de 2000 yılının Kasım ayında bir bankaya devlet tarafından el konulması ile başlayan ve 2001 yılı Şubat ayında Türk lirasının %80 oranında değer kaybetmesi (devalüasyon) ile sonuçlanan Cumhuriyet tarihinin en büyük ekonomik krizinde kredi kartları pek çok tüketicinin nakit sıkışıklığını aşması konusunda yararlı olmuştur. Bu dönemde (2001 yılı ve sonrası) bankalar ve kart veren alışveriş merkezleri tüketimi canlandırabilmek amacıyla giyimden gıdaya, seyahatten eğlenceye, akaryakıttan ilaca kadar dayanıklı-dayanıksız tüketim malları ile hizmetlerin yer aldığı

çok geniş bir yelpazede kartla yapılan alışverişlere bonus, parapuan, artıpuan vb. adlar altında çeşitli hediyeler, indirimler, bedava telefon konuşma süresi gibi cazip promosyon fırsatları sunmuşlardır ve şu anda bu artarak devam etmektedir, son yıllarda kredi kartlarında taksit uygulaması tüketicilere avantaj sağlayan bir yöntem olarak bahsedilebilir (Durukan vd., 2005).

Türkiye’de kredi kartlarının ihraç edilmesi, kullanımı, tarafların hak ve yükümlülükleri Borçlar Kanunu, Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, Türk Medeni Kanunu, Türk Ticaret Kanunu, Bankalar Kanunu ile İcra ve İflas Kanunu’ndaki düzenlenmelere tabidir. En son olarak 23.02.2006 tarihli 5464 Sayılı Kanun ile kredi kartlarının yasal durumu belirlenmiştir. Bu Kanunun amacı; banka kartları ve kredi kartlarının çıkarılmasına, kullanımına, takas ve mahsup işlemlerine ilişkin usûl ve esasları düzenlemek suretiyle kartlı ödemeler sisteminin etkin çalışmasını sağlamaktır (www.tbb.org.tr).

Toplam kart sayısı dikkate alındığında, son dönemde kamuoyuna yansıyan sorunların sınırlı sayıda kesime ait olduğu değerlendirilmektedir. Türkiye’de kredi kartı kullanımı son dönemde çok hızlı bir gelişme göstererek milyonlarla ifade edilen rakamlara ulaşmıştır. Nitekim, Bankalararası Kart Merkezi (BKM) verilerine göre 2005 Ağustos sonu itibariyle kredi kartı sayısı 29 milyondur. BKM’nin bu verilerine göre kart sahiplerinin % 79’u düzenli gelire sahiptir. Kart sahipliğinde kadınların oranında da artış gözlenmektedir. Kredi kart sahiplerinin % 49’unu kadınlar oluşturmaktadır. Bu oran 90’lı yılların ortalarında % 30 civarında seyrediyordu. Tüketiciler, sahip oldukları limitlerin yaklaşık % 49’luk bir kısmını kullanmaktadırlar. Kredi kartları limitlerinin yeterliliği konusunda ise kart sahiplerinin % 88’i kart limitinin yeterli olduğunu düşünmektedir. Kart borcunun tamamının ödenmesi konusunda geçmiş yıllara göre artış olduğu gözlenmektedir. 2001 yılında % 60 olan bu oran 2003 yılında % 72’ye 2005 yılında ise % 78’e yükselmiştir. Kredi kartı kullanım sıklığına bakıldığında ise 2005 yılında kart kullanım sıklığı ortalaması 5,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 2003 yılında da 5,4 olarak gerçekleşirken 2001 yılında 4,5 olarak gerçekleşmişti. Kredi kartı ile gerçekleştirilen alışverişin aylık ortalama tutarında 2003 yılına oranla düşüş gözlenmektedir. 2003 yılında 610 YTL olan aylık ortalama harcama 2005 yılının ilk yarısında 521 YTL olarak gerçekleşmiştir. Kredi kartının en çok tercih edildiği yerler % 38 oranla süpermarketler olmuştur. Süpermarketleri % 27 ile giyim mağazaları ve % 21 ile akaryakıt istasyonları takip etmiştir (Bankalararası Kart Merkezi, 2005).

Diğer taraftan, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) verilerine göre 2005 Ağustos itibariyle kredi kartı borcunu ödemeyen ve borcunu gecikmeli olarak ödeyenlerin taşıdıkları sorunlu kart sayısı 570 bindir. Bu sayı 2000 yılından itibaren listede yer alan tüm kayıtları içermekte olup, yaklaşık 250 bin kişiye tekabül etmektedir. Bu durumda sorunlu kredi kartı sayısı oranı % 2 civarındadır. Diğer bir deyişle kartların % 98’i sorun içermemektedir (Bankalararası Kart Merkezi, 2005). Tablo 1’de yıllara göre kredi kart sayıları, işlem adet ve tutarları, yurtiçi kullanım

ciroları görülmektedir.

Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu (BDDK) tarafından yayınlanan raporlara göre Temmuz 2005 itibariyle piyasadaki kredi kart limitlerinin % 46,5'lik bir kısmı kullanılmaktadır. Bu konuda BKM'nin 2005 Nisan ayında gerçekleştirdiği, kredi kartı kullanım alışkanlıkları ve limit kullanım bilgilerini içeren araştırma sonuçlarına göre de müşterilerin kullandıkları kredi kartlarının limitlerinin ortalaması 1.500 YTL civarında seyretmektedir (Türkiye Bankalar Birliği, 2005).

Tablo 1. Yıllara göre kredi kartı istatistikleri

Kredi Kartı Sayıları							
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Visa	6.687.284	8.280.783	7.829.906	7.947.302	9.572.460	13.202.147	15.989.986
MasterCard	3.306.237	5.068.747	6.102.024	7.718.049	10.255.667	13.450.664	13.963.095
Diğer	52.122	58.947	64.876	40.019	35.040	28.317	25.162
Toplam	10.045.643	13.408.477	13.996.806	15.705.370	19.863.167	26.681.128	29.978.243
Kredi Kartı İşlem Adet ve Tutarları							
Visa/MasterCard ve Diğer kredi kartlarının yurtiçi kullanım adetleri (Milyon)							
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Alışveriş	308	405	464	596	788	1080	1241
Nakit Avans	52	60	48	42	45	56,3	60,8
Toplam	360	465	512	638	833	1136,3	1301,8
Visa/MasterCard ve Diğer kredi kartlarının yurtiçi kullanım cirosu (Milyon YTL)							
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Alışveriş	3.797	7.749	12.679	22.567	36.064	59.035	78.042
Nakit Avans	1.518	2.749	2.449	3.046	4.270	6.653	8.452
Toplam	5.315	10.498	15.128	25.613	40.334	65.688	86.494

Kaynak: (<http://www.bkm.com.tr/istatistik/raporlar1.html>)

3.ARAŞTIRMA

3.1.Araştırmanın Metodolojisi

Dünya genelinde çok yaygın bir şekilde kullanımı 1990'lerden sonrasına rastlayan kredi kartları, nakit para taşıma riskini yok etmesi, alternatif ve kolay bir ödeme şekli olması, çeşitli promosyonlar ve ödeme kolaylıkları sağlaması, internetten alışveriş imkânı vermesi gibi birçok nedenlerden dolayı diğer ödeme tarzlarına kıyasla her geçen gün daha da fazla kullanılmaktadır. Artan kredi kartı kullanımı bankalar açısından rekabetçi bir ortam oluşturmuştur. Büyüyen bir pazarda kendilerine yer edinmek isteyen bankalar müşterinin lehine gözüken ama aslında aleyhine olabilecek imkânlar sunmuşlardır. Müşterinin kazancının 3-4 katına kadar limitler, birden fazla kredi kartına aynı anda sahip olabilmek olasılıkları, taksit miktarının 24 aya kadar uzatılarak yapılan ödeme kolaylıkları vb. gibi. Böyle bir ortamda kanun koyucular kredi kartı kullanımını düzenleyen

bir kanun oluşturarak şiddetli rekabetin müşteriye mağdur etmesinin kısmen de olsa önüne geçmişlerdir. Bankalar daralan rekabet çeşitliliği alanında kendilerine yeni yöntemler aramaya başlamışlardır. Bu araştırmanın amacı bankaların sundukları kredi kartlarının tercih edilmesinde önemli olan faktörleri ve demografik değişkenleri belirleyerek faydalı olabilecek bilgiler sunmaktır

Anket oluşturmak amacıyla kredi kartı tercih faktörlerini tespit etmek için odak grup uygulanmıştır. Her biri 9 kişiden (akademisyen, öğrenci, bankacı, market sahibi, serbest meslek mensubu, ev hanımı, çiftçi, memur ve işçi meslek gruplarına dahil) oluşan 2 grupta farklı zamanlarda toplanılmış ve bu bireylerden her hangi bir kurum veya kuruluşun kredi kartını tercih ederken nelere dikkat ettikleri sorulmuştur. Bu çalışma sonucunda kredi kartı tercihinde etki eden 10 adet değişken tespit edilmiştir. Hazırlanan anket demografik değişkenleri belirlemeyi amaçlayan soruları, bireylerin kredi kartlarını değiştirmek isteyip istemediklerini ve kredi kartlarını tercih ederken önem verdikleri değişkenleri içermektedir (anket formu EK 1’dedir). Anket hazırlandıktan sonra anlaşılabilirlik, soruluş sırası, soruluş şekli ve cevaplama süresi açısından test edilmiştir. Test sonucu ankete son şekli verilmiştir. Elde edilen anket kapsam dahilindeki örnek kütleye uygulanmıştır.

Araştırma Trabzon, Ordu ve Giresun’da uygulanmıştır. Dolayısıyla araştırmanın evreni bu illerde yaşayan, 18 yaşını doldurmuş ve kredi kartı kullanan bireylerdir. Örneklem çerçevesinin (bu illerdeki 18 yaşını doldurmuş ve aynı zamanda kredi kartı kullanan bireylerin bir listesi) belirlenmesinin zorluğu, örneklem çerçevesi belirlenebilse bile tesadüfi örnekleme yöntemleriyle örneklem çerçevesinden belirlenecek bireylere ulaşmanın maliyet ve zaman kısıtları nedeniyle, tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden biri olan kolayda örnekleme metodu kullanılmıştır. Bu amaçla kredi kartı kullanan bireylerin daha yoğun bulunabileceği ortamlar olarak alışveriş merkezleri tercih edilmiş ve anket buralarda uygulanmıştır. Bu çalışma için gerekli örnek sayısının belirlenmesinde $[n=\pi(1-\pi) / (e/Z)^2]$ formülü kullanılmıştır. π ve $(1-\pi)$ değerlerinin hesaplanmasında en büyük varyans değeri olan 0.25 kullanılmıştır. Güven sınırlarının standart normal dağılımdaki karşılığı olan standart sapma (Z) olarak ta 0.95 güven aralığı esas alınmıştır. Standart hata (e) olarak da 0.05 belirlenmiştir. Bu formülde değerler yerine konulduğunda gerekli olan örnek büyüklüğü 384 olarak bulunmuştur. Gerekli olan minimum örnek büyüklüğü 384 olarak bulunduğu için ve daha iyi sonuçlar alabilmek amacıyla anket her bir ilden 200 kişi olmak üzere üç ilde toplam 600 kişiye uygulanmıştır. Elde edilen anketlerden bir kısmı eksik ve hatalı olduğundan dolayı elenmiş ve sonuç olarak 581 anket analize dâhil edilmiştir. Araştırma 15.09.2006- 15.10.2006 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada şu sorulara yanıt aranmaktadır:

Kredi kartı değiştirme tercihi demografik değişkenlerin her biri tarafından hangi olasılıkla belirlenmektedir?

Kredi kartı değiştirme tercihi, kredi kartı tercih faktörlerinin her biri tarafından hangi olasılıkla belirlenmektedir?

Bu araştırma sorularına yanıt bulmak için iki aşamalı analiz süreci izlenmiştir. Birinci aşamada araştırmaya katılan bireylerin özellikleri hakkında belirtici istatistikler verilmiştir. İkinci aşamada bireylerin kredi kartı tercihinde etkili olan faktörleri belirlemek amacıyla lojistik regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analizlerin gerçekleştirilmesinde SPSS 13 istatistik programından yararlanılmıştır.

Araştırma sorularına cevap verebilmek için kullanılacak analiz tekniği lojistik regresyon analizidir. Analizde bireylerin mevcut kredi kartlarını değiştirmek isteyip istemedikleri bağımlı değişken olarak alınmış olup, kategorik (nominal) ölçekli bir değişkendir ve iki kategorisi vardır. Demografik değişkenler ve kredi kartı tercih faktörleri ise bağımsız değişkenler olarak ele alınmıştır. Demografik değişkenlerden cinsiyet ve medeni hal kategorik, eğitim düzeyi ise sıralı (ordinal) ölçekli, gelir ve yaş değişkenleri ise aralıklı ölçekli değişkenler olup, kredi kartı tercih faktörleri ise kategorik değişkenlerdir. Araştırmanın bağımlı değişkeninin ve bağımsız değişkenlerin bazılarının aralıklı olmaması (varyansların minimum olmamasından dolayı) regresyon analizi kullanılmasını engellemiştir. Lojistik regresyon analizine çok benzeyen ve benzer fonksiyonu gören diskriminant analizinin kullanılmamasının nedeni ise bağımlı değişkenin iki kategori olduğu durumlarda lojistik regresyon analizinin önerilmesidir. Ayrıca diskriminant analizinin bağımsız değişkenlerin normal dağılıma uyması ve bağımsız değişkenlerin kovaryanslarının her grup düzeyinde eşit olması şartları, bağımsız değişkenlerin hepsinin aralıklı olmaması durumunda sağlanmaz.

Sosyal bilimlerde özellikle sosyo-ekonomik araştırmalarda, incelenen değişkenlerin bazıları hassas ölçekle ölçülmekle beraber, bazıları da olumlu-olumsuz, başarılı-başarısız, evet-hayır gibi iki şıklı verilerden oluşmaktadır. İki şıklı veriler, kategorik verilerin en yaygın olarak kullanılan şeklidir. Bağımlı değişkenin iki şıklı kategorik veriler olması durumunda bağımsız değişkenle (veya değişkenlerle) bağımlı değişken arasındaki sebep-sonuç ilişkisini incelerken lojistik regresyon analizi kullanılmaktadır (Agesti, 1996).

Lojistik regresyon analizi bir kısım varsayımların (normallik, ortak kovaryansa sahip olma gibi) sağlanamaması durumunda diskriminant analizi ve çapraz tablolara alternatif bir yöntemdir. Bağımlı değişkenin 0 ve 1 gibi ikili ya da ikiden çok düzey içeren kesikli değişken olması durumunda, normallik varsayımının sağlanması şartı olmadığı için rahatlıkla kullanılabilir. Ayrıca elde edilen modelin matematiksel olarak çok esnek olması ve kolay yorumlanabilir olması bu yöntemle olan ilgiyi artırmaktadır (Tatlıdil, 2002).

Lojistik regresyon modelinin, temeli olasılık oranına (odds ratio) dayanır. Olasılık oranı, bir olayın gerçekleşmesi olasılığı ile söz konusu olayın gerçekleşmemesi olasılığını karşılaştırır.

Böylece lojistik regresyon modeli, olasılık oranının doğal logaritması alınarak elde edilir. Olasılık oranının doğal logaritması alınarak elde edilen lojistik regresyon modelinin parametrelerini tahmin ederken en yüksek olabilirlik (maximum likelihood) yöntemi yaygın olarak kullanılır (Berenson–Levine, 1996). Lineer regresyon için koşullu ortalamanın;

$$E(Y/x) = \beta_0 + \beta_1 x \quad (1)$$

eşitliği yardımı ile verilen ifadesinden bağımsız değişkenin $-\infty$ ile $+\infty$ arasında değişen sürekli bir değişken olmasından dolayı $E(Y/x)$ 'nin mümkün olan her değeri alabileceği görülür. Ancak bağımlı değişkenin iki düzeyli olduğu durumda koşullu ortalama sıfır ile bir arasında değişmek zorundadır [$0 \leq E(Y/x) \leq 1$]. Lojistik regresyon analizinde ise bağımsız değişkenin/değişkenlerin değeri bilindiğinde Y 'nin koşullu ortalaması $\pi(x) = E(Y/x)$ ifadesi şeklinde olup, (1) eşitliğin sol tarafı sıfır ile bir arasında sınırlı olasılık değerleri almasına rağmen bağımsız değişkenlerin sonsuz sayıda değer alabilmesinden dolayı söz konusu eşitlik her zaman sağlanamamaktadır. Böylesi bir durumu ortadan kaldırmak için en iyi çözüm bağımlı değişken olarak ifade edilen olasılık değeri olan $\pi(x)$ 'i $-\infty$ ile $+\infty$ arasında tanımlı hale getirebilecek bir transformasyonla mümkündür. Bu durumda kullanılacak lojistik regresyon modelinin açık şekli ise;

$$\pi(x) = \frac{e^{\beta_0 + \beta_1 x}}{1 + e^{\beta_0 + \beta_1 x}} \quad (2)$$

şeklindedir. Eşitlik (2) ile verilen olasılık modelinde olasılık değerleri üzerinde yapılacak $\pi(x)[1-\pi(x)]$ dönüşümü bağımlı değişkenin sınırlarını (0, ∞) arasında yapacaktır. Sınırları ($-\infty, +\infty$) arasında yapmak içinse bu oranın doğal logaritması alınır. Böylece elde edilen yeni bağımlı değişkeni bağımsız değişkenin lineer bir fonksiyonu olarak (3) eşitliği ile gösterildiği gibi yazabilmek mümkün olacaktır. Bu şekilde $\pi(x)$ 'i $-\infty$ ile $+\infty$ arasında tanımlı hale getiren bu transformasyona lojit transformasyonu denir. Lojit transformasyonu $\pi(x)$ cinsinden;

$$g(x) = \ln \left[\frac{\pi(x)}{1 - \pi(x)} \right] \\ = \beta_0 + \beta_1 x \quad (3)$$

şeklindedir. Bu transformasyon yardımıyla elde edilen modele lojit adı verilir ve $g(x)$ ile gösterilir. Lojit olarak adlandırılan $g(x)$ fonksiyonu parametreleri bakımından lineer olup bağımsız değişkenin aldığı değerlere bağlı olarak $-\infty$ ile $+\infty$ arasında değişen sürekli bir fonksiyon olarak elde edilir.

Görüldüğü üzere lineer regresyon analizinde (1) eşitliği yardımı ile verilen bağımlı değişkenin koşullu beklenen değeri/ortalaması hesaplanırken, lojistik regresyon analizinde ise (2) eşitliği yardımı ile verilen lojistik regresyon modeli kullanılarak bağımlı değişkenin alacağı değerlerden birinin gerçekleşme olasılığı hesaplanır (İyit ve Genç, 2005).

3.2. Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan erkek ve kadınların oranı birbirine yakındır. Bireylerin % 39'u bekar, %55'i evli ve %6'sı duldur. Öğrenim düzeyine bakıldığında ise lise mezunlarının (%51) çoğunlukta olduğu bunu üniversite mezunlarının (%35) takip ettiği görülmektedir. Araştırmaya katılanlara gelir düzeyi açısından bakıldığında ise çoğunluğu 1001-1500 YTL (%34) ve 1501-2000 YTL (%26) gelir grubundandır. Ankete katılanlar yaşları açısından incelendiğinde ise %31 oranla 31-40 yaş grubu çoğunluktadır.

Tablo 2. Araştırmaya katılanların demografik özellikleri

	Sayı	%		Sayı	%
Cinsiyet			Gelir		
Erkek	280	48	0-500 YTL	120	21
Kadın	301	52	501- 1000 YTL	52	9
			1001- 1500 YTL	197	34
Medeni Hal			1501-2000 YTL	151	26
Bekar	229	39	2001 ve üstü YTL	61	10
Evli	319	55			
Dul	33	6	Yaş		
Eğitim Düzeyi			18-30	76	13
İlköğretim	24	4	31-40	184	31
Lise	294	51	41-50	169	29
MYO	31	5	51-60	96	17
Üniversite	206	35	61 ve üstü	56	10
Yüksek lisans	17	3			
Doktora	9	2			

Ele alınan verilere ilişkin çok değişkenli lojistik regresyon modelinin kurulması aşamasında ilk adım olarak modele girmeye aday değişkenlerin belirlenebilmesi amacıyla her bir değişkenin tek değişkenli lojistik regresyon analizi yardımıyla katsayılarının anlamlılık testinin yapılması gerekir. Bağımlı değişken olan mevcut kredi kartını değiştirme ile ilişkili olabileceği düşünülen olası değişkenlerin tek değişkenli lojistik regresyon analizi sonuçları Tablo 3'de verilmiştir (kredi kartınızı değiştirmek ister misiniz sorusunun evet cevabı "0", hayır cevabı "1" olarak kodlanmıştır. Diğer kodlamaların isimsel ifadeleri Tablo 3'teki değişkenlerin yanındaki parantezlerin içinde gösterilmiştir).

Tablo 3'de verilen değişkenlere ait modelde yalnız o değişken bulunurken kestirilen eğitim katsayısı (β), kestirilen eğitim katsayısının standart hatası $SE(\beta)$, kestirilen odds (üstünlük) oranı $\exp(\beta)/(\psi)$, model için $-2\log$ -olabilirlik değeri, doğru sınıflandırma oranı wald değeri (β 'nin standart hataya bölümünün karesine eşittir) ve wald istatistiğinin anlamlılık düzeyi (p) değerleri verilmiştir.

Tablo 3'den yararlanarak çok değişkenli lojistik regresyon modeline girmeye aday

değişkenlerin seçiminde her bir modelde yer alan değişkenlere ait katsayıların ayrı ayrı önem kontrolünün yapılabilmesi için Wald test istatistiğinden yararlanılır. Bu amaç için kullanılacak hipotezler ise şöyledir;

$$H_0 = \beta_i = 0$$

$$H_1 = \beta_i \neq 0$$

Tablo 3. Mevcut kredi kartını değiştirmeyi isteme ile ilişkili olabileceği düşünülen değişkenlerin tek değişkenli lojistik regresyon modellerine ilişkin sonuçları

Değişken	β	SE(β)	Wald	sd	p	exp(β) ψ	-2(Log-olabilirlik)	Doğru sınıf. Oranı %
Sabit	7.182	4.742	2.299	1	.130	0.001	-	-
Cinsiyet(bay)	1.082	0.531	4.152	1	.042	2.950	97.102	72
Yaş	-0.106	0.068	2.429	1	.119	1.111	103.241	62
Eğitim (dokt)	-	-	0.391	5	.532	-	109.123	73
Eğitim (ilköğ)	7.819	23.312	0.112	1	.772	2487.12	124.123	73
Eğitim(lise)	0.869	0.822	1.117	1	.299	0.426	108.123	73
Eğitim(MYO)	0.385	0.712	0.293	1	.588	1.470	97.123	73
Eğitim(ünv)	1.089	1.221	0.795	1	.371	2.971	111.123	73
Eğitim(yükli)	0.047	1.181	0.001	1	.968	1.048	129.123	73
Med Hal(dul)	-	-	0.612	2	.429	-	118.291	71
MedHal(bek)	-0.481	1.313	0.134	1	.723	1.617	122.291	71
MedHal(evli)	0.219	1.249	0.031	1	.869	1.244	125.291	71
Gelir	0.389	0.812	0.229	1	.612	1.022	98.782	72
F1 (evet)	0.103	0.053	3.776	1	.057	1.109	96.316	72
F2 (evet)	0.161	0.108	2.222	1	.133	1.826	99.499	63
F3(evnet)	0.171	0.237	0.520	1	.601	1.186	108.432	65
F4(evnet)	0.142	0.239	0.353	1	.541	1.152	113.312	61
F5(evnet)	0.298	0.670	0.198	1	.656	1.348	82.928	69
F6(evnet)	1.761	0.345	26.054	1	.000	5.818	90.214	78
F7(evnet)	0.148	0.544	0.074	1	.863	1.159	121.867	63
F8(evnet)	0.081	0.181	0.199	1	.756	1.084	119.066	61
F9(evnet)	0.073	0.033	4.893	1	.029	1.076	94.983	73
F10(evnet)	0.000	0.000	0.612	1	.434	1.000	129.000	57

Lojistik regresyon analizinde tek değişkenli modeller yardımıyla istatistiksel olarak önemli değişkenlerin seçiminde kullanılan Wald test istatistiğinin olasılık değeri 0.25 olarak belirlenen yanılma düzeyinden küçük çıktığı takdirde ($p < 0.25$) ilgili değişkenlerin çok değişkenli modele aday değişkenler olarak ele alınması uygundur (Mickey ve Greenland, 1989). Böylece Tablo 3 yardımıyla her bir tek değişkenli modelde yer alan değişkenlerin katsayılarının anlamlılık testinin (p) yapılması sonucunda Eğitim (ilköğ), Eğitim (lise), Eğitim(MYO), Eğitim (ünv), MedHal (evli), Med Hal (dul) Med Hal (bek), Eğitim (yükli), Eğitim (dokt), gelir, F8(evnet), F4(evnet), F7(evnet), F3(evnet), F5(evnet), F10(evnet) (Tablo 3’de anlamsız p değerleri koyu olarak işaretlenmiş) değişkenleri dışındaki tüm değişkenler bağımlı değişkenle istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki içinde olduklarından dolayı çok değişkenli modele aday değişkenler olarak belirlenmişlerdir. Aday değişkenlerle kurulan çok değişkenli modele ilişkin sonuçlar Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4’teki anlamlı değişkenlerin kendi aralarındaki etkileşimlerinin modele etkisini

ölçmeden önce, hem sürekli değişkenlerin logitle doğrusal bir ilişki içinde olup olmadıklarını, hem de bu değişkenlerin modele doğru ölçekle girip girmediklerini kontrol etmek gerekmektedir. Modelimizde anlamlı bulunan 6 değişkenden biri (yaş) sürekli değişkendir. Kontrol Box-Tidwell yaklaşımı kullanılarak bu değişkenin modele doğru ölçekle girip girmediği tespit edilmiştir. Sürekli dağılıma sahip yaş değişkenini kapsayan modele $\ln(\text{yaş})$ değişkeninin eklenmesi sonucunda, bu yeni değişkenin istatistiksel olarak önemli bir eğime sahip olmadığı görülmüştür ($p>0.1$) Dolayısıyla yaş değişkeni logitle doğrusal ilişki içinde değildir. Bu nedenden yaş değişkeni modelde sürekli değişken olarak kalacaktır (modele doğru ölçekle girmiştir).

Tablo 4. Tek değişkenli modelde aday değişken olarak alınan değişkenleri kapsayan çok değişkenli model sonuçları

Değişken	β	SE(β)	Wald	sd	p	exp(β) ψ
Sabit	-3.182	1.512	6.356	1	.028*	0.047
Cinsiyet(bay)	1.957	0.853	5.287	1	.022*	7.070
Yaş	-0.131	0.079	2.749	1	.093**	1.140
F1 (evet)	1.547	0.688	5.073	1	.024*	4.613
F2 (evet)	2.626	0.729	12.977	1	.000*	13.898
F6(evet)	0.464	0.194	5.719	1	.017*	1.590
F9(evet)	0.146	0.086	2.881	1	.092**	1.158

* p değerleri 0.05 önemlilik düzeyinde anlamlıdır.

** p değerleri 0.10 önemlilik düzeyinde anlamlıdır.

Model -2 Log likelihood=89.659

Çok değişkenli lojistik regresyon modelinin kurulmasındaki bir sonraki adım ise muhtemel etkileşim terimlerinin şekillendirilip modele dâhil edilmesi aşamasıdır. Bu çalışmada çok değişkenli lojistik regresyon analizi ile modele herhangi bir katkısının olup olmayacağı incelenen 15 tane muhtemel etkileşim teriminden hiçbirisi modele dâhil edilmek üzere istatistiksel olarak anlamlı bulunmamış (her etkileşim için $p>0.1$ bulunmuştur) ve etkileşim terimlerinin modelde yer almaması gerektiğine karar verilmiştir.

Regresyon analizindeki R^2 istatistiği ile lojistik regresyon analizindeki R^2 değerini karşılaştırmak uygun değildir. Bununla birlikte literatürde lojistik regresyon analizi için birkaç R^2 istatistiğine yer verilmektedir. Bunlardan ikisi Cox ve Snell R^2 ve Nagelkerke R^2 istatistikleridir (Kalaycı, 2005). Cox ve Snell R^2 olabilirlik esasına göre çoklu R^2 istatistiğine benzemektedir. İstatistiğin maksimum değerinin 1'den küçük olması bu istatistiğin yorumunu güçleştirmektedir. Araştırmamızdaki modelin Cox ve Snell R^2 değeri 0.561 olarak bulunmuştur. Bu oran bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında yaklaşık % 56.1'lik bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Cox ve Snell R^2 istatistiğinin 0-1 arasında değer almasını sağlamak amacıyla Nagelkerke R^2 istatistiği geliştirilmiştir. Araştırmamızdaki Nagelkerke R^2 değeri 0.792 olarak bulunmuştur. Bunun anlamı bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında % 79.2'lik bir ilişkinin olduğudur. Bu değerler lojistik modelinin uygun olduğunu göstermektedir.

Tablo 5'de geliştirilen modele ait sınıflandırma tablosu görülmektedir. Doğru sınıflandırma oranı %91,7 şeklinde bulunmuştur.

Yapılan çalışmaya ilişkin Tablo 4 ile verilen çok değişkenli lojistik regresyon analizi sonuçlarına göre araştırmaya katılan bireylerin mevcut kredi kartlarını değiştirmek istememelerine etki eden faktörlerin modellenmesi aşağıdaki lojistik model yardımı ile elde edilmiş olur.

$$g(x) = -3.812 + 1.957 (\text{Cinsiyet (bay)}) + 0.131 (\text{Yaş}) + 1.547 (\text{F1 (evet)}) + 2.626 (\text{F2 (evet)}) + 0.464 (\text{F6 (evet)}) + 0.146 (\text{F9 (evet)})$$

Lojistik modeldeki (g(x)) katsayılar doğrusal regresyon analizindeki gibi açıklanamaz. Araştırma kapsamındaki bir bireyin mevcut kredi kartını değiştirmek istememe olasılığını belirleyecek formül aşağıdaki gibidir.

$$\pi(x) = 1 / \{ 1 + \exp [-3.812 + 1.957(\text{Cinsiyet(bay)}) - 0.131(\text{Yaş}) + 1.547 (\text{F1(evet)}) + 2.626(\text{F2(evet)}) + 0.464 (\text{F6(evet)}) + 0.146(\text{F9(evet)})] \}$$

Tablo 5. Geliştirilen model için sınıflandırma tablosu

		Beklenen frekansı		Doğrulama Oranı %
		0	1	
Gözlenen Frekansı	0	191	13	93.6
	1	35	342	90.7
Modelin doğru sınıflandırma yüzdesi				91.7

Diğer taraftan olasılık oranı (üstünlük oranı: odds), bir olayın meydana gelme olasılığının meydana gelmeme olasılığına oranı olduğu bilinmektedir (Gujarati, 1999). Araştırmamızda bunun tersini kullandık yani meydana gelmeme durumunun meydana gelme durumuna oranı kullanıldı. Bunun için kredi kartınızı değiştirmek ister misiniz? sorusunun evet cevabı "0", hayır cevabı "1" olarak kodlandı. Bu durumda modelde bulunan her bir parametrenin $\exp(\beta)$ (ψ) değerleri olasılık oranları olarak ele alınır. Böylece $\exp(\beta_p)$, Y değişkeninin X_p değişkeninin etkisi ile kaç kat daha fazla ya da % kaç oranda fazla gözlenme olasılığına sahip olduğunu belirtir (Özdamar, 1999). Bilindiği üzere doğrusal regresyon modelindeki parametreler, diğer bağımsız değişkenler sabit kalmak kaydıyla bağımsız değişkenden bir birim değişiminin bağımlı değişken üzerindeki etkisini ortaya koyarken, lojistik regresyon modelindeki parametreler diğer bağımsız değişkenler sabit kalmak kaydıyla bağımsız değişkenden bir birim değişiminin olasılık oranı üzerindeki etkisini belirtir (Işığışık, 2003).

Bu tanımlardan yola çıkarak her bir değişken için Tablo 4'te verilen olasılık oranları yorumlanabilir. Buna göre araştırma kapsamındaki bireyler için şunlar belirtilebilir. Bayların bayanlara kıyasla kredi kartlarını değiştirmemeleri ihtimali 7.070 kat daha fazladır. Yaş değişkeninin eğim katsayısının negatif işaretli olması üstünlük oranıyla arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bireylerin yaşı azaldıkça kredi kartlarını değiştirmeme olasılıkları her bir birim için 1.140 kat artmaktadır. Kredi kartını, kullanım yerinin çokluğu (F1) faktörünü dikkate alarak tercih ettiğini belirten bireylerin mevcut kredi kartlarını değiştirmeme olasılığı bu faktörü kredi kartı seçiminde dikkate almayan bireylere göre 4.613 kat daha fazladır. Kredi kartını, limitinin yüksek olması (F2) faktörünü dikkate alarak tercih ettiğini belirten

bireylerin mevcut kredi kartlarını değiştirmeme olasılığı bu faktörü limitinin yüksekliğini dikkate almayan bireylere göre 13.898 kat daha fazladır. Aynı şekilde internetten alışveriş imkanının iyi durumda olması (F6) ve kartını sağlayan kurumun imajının tesirli olması (F9) faktörlerini dikkate alarak kredi kartını seçmek bireylerin mevcut kredi kartlarını değiştirmeme olasılıklarını sırasıyla 1.590 ve 1.158 kat artırmıştır.

4. SONUÇ

Kredi kartlarının ilk çıkış amacına bakıldığında şimdi olduğu gibi paranın yerine gececek ve tüm dünyada kabul görececek bir ödeme aracı olacağı tahmin edilmemişti. Kredi kartlarının çok hızlı bir şekilde yayılması ve genel kabul görür bir ödeme aracı olması, üzerinde daha fazla durulmasını ve kanuni bazı düzenlemelerin yapılmasını da beraberinde getirmiştir. Kredi kartlarına karşı artan talep sonucu bankalar daha fazla kredi kartı müşterisi çekmek ve karlarını artırmak amacıyla farklı pazarlama stratejileri geliştirmişlerdir. Bu stratejiler sonucu değişik kredi kartlarının birbirinden farklı avantaj ve dezavantajları oluşmuştur. Bu araştırmada bireylerin kredi kartını tercih ederken önem verdikleri faktörlerin, mevcut kredi kartını değiştirmeme tercihi olasılığını nasıl etkilediği irdelenmiştir.

Mevcut kredi kartını değiştirmeyi isteme ile ilişkili olabileceği düşünölen değişkenlerin tek değişkenli lojistik regresyon modeli sonuçları neticesinde öğrenim, medeni hal, gelir, kredi kartının sunduğu promosyonların fazlalığı, kredi kartının durumu hakkında bilgi alma imkânları, borç ödeme kolaylıklarının uygun olması, nakit para çekme faiz oranının düşük olması, gecikme faizi oranının düşük olması ve sektördeki yeniliklerde önde olması değişkenlerinin modelden çıkarılmasına karar verilmiştir. Tek değişkenli modelde araştırma kapsamına giren denekler kapsamında, aday değişken olarak alınan değişkenleri kapsayan çok değişkenli model sonuçlarında cinsiyet, yaş, kredi kartının kullanabileceği yerlerin çokluğu, kredi kartının limitinin yüksek olması, internetten alışveriş imkânının iyi durumda olması ve kredi kartını sağlayan kurumun imajının tesirli olması değişkenlerinin, kredi kartını değiştirmeme isteği olasılığını değişik seviyelerde etkilediği tespit edilmiştir.

Araştırmamızda araştırma kapsamındaki bireyler açısından erkeklerin mevcut kredi kartlarını değiştirmeme olasılıklarının kadınlara kıyasla 7.070 kat daha fazla olduğu belirlenmiştir. Diğer bir deyişle kadınların erkeklere oranla mevcut kredi kartlarını değiştirme olasılıkları çok daha yüksektir. Bu durum bankaların asıl hedeflemesi gereken ve sadık müşteri yapmak için uğraşmaları lazım olan bireylerin bayanlar olduğunu göstermektedir. Çünkü daha iyi olanaklar sağlayan bir başka kredi kartı gördüklerinde mevcut kredi kartlarını ya iptal edecekler veya onu daha az kullanacaklardır. Bankaların bu anlamda bayanları çekmek için cazip fikirlerinin olması gereklidir. Mesela, kredi kartı kullanma sonucu biriken puanlara bayanlar için cazip eşyalar sunulabilir. Ayrıca, bankalar kredi kartlarını kullanan bayanlar için, bayan eşyası satan mağazalarla ödeme

taksit sayılarının artırılması, fiyatta indirim yapılması gibi konularda anlaşma yapabilirler.

Yaş demografik değişkeni açısından modeli irdelendiği zaman, araştırma kapsamındaki bireyler açısından, mevcut kredi kartını değiştirmemeyi istemek ile yaş arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Üstünlük oranına baktığımızda, yaşın azalması mevcut kredi kartını değiştirmeme isteğini 1.140 kat artırmaktadır. Başka bir deyişle yaş arttıkça mevcut kredi kartını değiştirme olasılığı artmaktadır. Normalde gençlerin daha çok mevcut kredi kartlarını değiştirmek isteyecekleri tahmin edilir. Çünkü hayatı daha hızlı yaşarlar ve değişikliği severler. Fakat bu araştırmada farklı bir sonuç çıkmıştır.

Yine araştırma kapsamındaki bireyler açısından irdelendiğinde, kredi kartının kullanılabilceği yerlerin çokluğu, kredi kartını sağlayan kurumun imajının tesirli olması, kredi kartının internetten alışveriş imkânının iyi durumda olması ve limitinin yüksek olması bireyin mevcut kredi kartını değiştirmeme olasılığını artırmaktadır. Bankalar kredi kartlarının daha çok yerde kullanılabilir olmasına çalışmalıdırlar. İnternette alışverişin giderek yaygınlaştığını da göz önüne alarak internetten satış yapan firmalarla da kredi kartlarının kullanımı konusunda anlaşmalıdırlar. Ayrıca bankalar müşterilerine karşı dürüst davranarak, verdikleri sözlerde durarak, güvenilir bir biçimde faaliyette bulunarak sağlam bir imaj oluşturmalıdırlar. Özellikle Türkiye’de 2000’li yıllarda meydana gelen bankacılık skandalları genel anlamda bankacılığa karşı olan güveni sarsmıştır. Ancak köklü bankalar bu skandallardan yara almadan çıkabilmiştir. Yeni bankalar içinse sağlam bir imaj oluşturma halen zor görünmekle birlikte, zamanla elde edilebilir bir kavramdır. Bu amaçla kredi kartı pazarında söz sahibi olmak isteyen bankalar her faaliyetlerinde müşterilerinin yararını düşünmeli ve sadece kar amacı gütmemelidirler. Kar amacı güden bankalar kısa dönemde kredi kartı pazar paylarını artırsalar da uzun dönemde başarısız olacaklardır. Kredi kartlarının limitinin yüksek olması her ne kadar müşterilerin istediği bir durum olsa da ve araştırmamızda kredi kartı değiştirmeme olasılığını olumlu yönde etkileyen önemli bir değişken olsa da, sorumlu bankacılık anlayışı kredi kartlarının belirli bir limitinin olmasını gerektirmektedir. Bugüne kadar bankalar müşterilerini artırmak için kredi kartlarına çok yüksek limitler belirlediler. Bunun sonucu henüz yeni yeni bu ödeme aracına alışan düşük ve orta gelirli müşteriler için yıkıcı sonuçlar doğurdu. Bundan dolayı yeni çıkan 5464 sayılı kanunda limitlere müşterinin gelirine göre sınırlamalar getirildi. Bu uygulama, kredi kartı kullanmaya yeni başlayan veya kullanımda başarısız olan bireyler için muhtemel zararları minimize etmiştir.

Kaynaklar

- Agresti, A. (1996), **An Introduction to Categorical Data Analysis**, John Wiley and Sons. Inc., WDC.
Ardahan, F. (1997), “Kredi Kartları ve Antalya’da Kredi Kartı Kullanımına İlişkin Bir Araştırma”,
Pazarlama Dünyası, Yıl:11, Sayı:64, Temmuz/Ağustos, ss.33-41.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2009-19/2

Bankalararası Kart Merkezi (BKM) (1997), “Kredi Kartlarının Tarihçesi”, *Pano Dergisi*, Kasım, Sayı:2, ss.13-14.

Bankalararası Kart Merkezi (BKM) (2005) Bankalararası kart merkezi kredi kartı kullanım alışkanlıkları araştırması sonuçları, http://www.bkm.com.tr/basin/bultenler/2005_08_19.pdf.

Berenson, M.L., Levine, D.M. (1996), **Basic Business Statistics: Concepts and Applications**, Sixth Edition, Prentice-Hall International, New York.

Borowsky, M. (1994).“A New Base for Bank Marketing”, *US Banker Journal*, Vol.3, pp. 54-60.

Chang, Y.R., Hanna. S. (1992), “Consumer Credit Search Behavior”, *Journal of Consumer Studies and Home Economics*, Vol.16, pp. 207-227.

Çeker, M. (1997), **Kredi Kartı Uygulaması ve Özel Hukuk Açısından Kredi Kartının Hukuka Aykırı Kullanımı**, Ankara.

Durukan, T., Elibol, H. Ve Özhavzalı, M. (2005) Kredi Kartlarındaki Taksit Uygulamasının Tüketicinin Harcama Alışkanlıkları Üzerindeki Etkisini Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma: Kırıkkale İli Örneği, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Issue: 13, pp.143-153.

Gujarati, D.N. (1999), **Temel Ekonometri**, (Çev. Ü. Şenesen ve G.G. Şenesen), Literatür Yayıncılık, İstanbul.

Işığışok, E. (2003), “Bebeklerin Doğum Ağırlıklarını ve Boylarını Etkileyen Faktörlerin Lojistik Regresyon Analizi ile Araştırılması” *Ankara, VI Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri Bölümü.

İyit, N., Genç. (2005), Lojistik Regresyon Analizi Yardımıyla Denekte Menopoz Evresine Geçiş İlişkin Bir Sınıflandırma Modelinin Elde Edilmesi, *SÜ Fen Ed Fak Fen Dergisi*, Sayı 25, ss.19-27

Kalaycı, Ş. (2005), **Spss Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri**, Asil Yayıncılık, Ankara.

Karamustafa, K., Biçkes, M. (2003), “Kredi Kartı Sahip Ve Kullanıcılarının Kredi Kartı Kullanımlarını Değerlendirmeye Yönelik Bir Araştırma: Nevşehir Örneği” *Erciyes Üniversitesi SBE Dergisi*, Cilt.15, Sayı. 2, ss.91-113.

Korkmaz, S., Gövdeli, Y.E. (2004), Türk bankacılığında alternatif dağıtım kanalları ve ürünleri ile bunların gelişiminde ve pazarlanmasında eğitimin önemi, http://www.esef.gazi.edu.tr/html/yayinlar/15_pdf/15-a.pdf.

Mickey, J., Greenland, S. (1989), “A Study of the Impact of Confounder-Selection Criteria on Effect Estimation”, *American Journal of Epidemiology*, Vol.129, pp.125-137.

Özdamar, K. (1999), **Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi**, Cilt.1, 2.Baskı, Eskişehir.

Tatlıdil, H. (2002), **Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz**, Ziraat Matbaacılık, Ankara.

Teoman, Ö. (1996), **Hukuki Yönden Kredi Kartı Uygulaması**, İstanbul.

Torlak, Ö. (2002), “Kredi Kartı Kullanımının Satın alma Alışkanlıklarına Etkileri Üzerine Eskişehir’de Bir Araştırma”, *Yönetim*, Yıl.13, Sayı.41, Ocak, ss.67-78.

Türkiye Bankalar Birliği (TBB) (2005), Türkiye Bankalar Birliğinin Bankaların Kredi Kartları Uygulamaları Hakkında Duyurusu, <http://www.tbb.org.tr/turkce/duyurular/tbb/TBB%20-%20Kredi%20Kartlari%20Hakkinda%20Duyuru.doc>.

Yereli, A.N. (2002), Elektronik Bankacılık ve Türkiye Uygulaması, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Yılmaz, E. (2000), **Türkiye’de Kredi Kartı Uygulaması ve Ekonomik Etkileri**, Türkmen Kitabevi, İstanbul.

www.tbb.org.tr/turkce/kanunlar/5464/5%20BKvKKK%20Sanayi%20Komisyonu%20Raporu.doc.

EK 1:

Araştırmanın anketi

1-Cinsiyet

( ) bay ( ) bayan

2-Yaş

.....

3-Eğitim düzeyi

( ) İlköğretim ( ) Lise ( ) Meslek yüksek okulu ( ) Üniversite ( ) Yüksek lisans ( )
Doktora

4-Medeni hal

( ) Bekar ( ) Evli ( ) Dul

5-Gelir

.....YTL

6-Şu an kullandığınız kredi kartınızı değiştirmek (başka bir bankanın kredi kartını) ister misiniz?

( ) Hayır ( ) Evet

7- Şu an kullandığınız kredi kartınızı diğer kredi kartlarına tercih etmenizde aşağıda belirtilen faktörler etkili midir?

	Hayır	Evet
F1. Kullanabileceği yerlerin çokluğu		
F2. Limitinin yüksek olması		
F3. Sunduğu promosyonların fazlalığı		
F4. Kredi kartının durumu hakkında bilgi alma imkanları		
F5. Borç ödeme kolaylıklarının uygun olması		
F6. İnternette alışveriş imkanının iyi durumda olması		
F7. Nakit para çekme faiz oranının düşük olması		
F8. Gecikme faizi oranının düşük olması		
F9. Kredi kartını sağlayan kurumun imajının tesirli olması		
F10. Sektördeki yeniliklerde önde olması		

HAZARDOUS WASTE MANAGEMENT IN THE WORLD AND TURKEY: A COMPERATIVE ANALYSIS

Dünyada ve Türkiye’de Tehlikeli Atık Yönetimi: Karşılaştırmalı Bir Analiz

Hakan EVİN¹

ABSTRACT

Hazardous waste is a waste with properties that make it dangerous or potentially harmful to human health or the environment. They can be the by-products of manufacturing processes or simply discarded commercial products, like cleaning fluids or pesticides. The disposal and recycling facilities’ capacity in Turkey is not enough for the wastes generated in the country’s industry. For this reason, waste management in industry should be built in the basis of reducing the wastes in the production units, classifying the wastes according to their characteristics and collecting them separately, using recycling or reusing methods if possible.

Key Words: Hazardous Waste, Hazardous Waste Management, Turkey, The World

ÖZET

Tehlikeli atıklar çoğunlukla endüstriyel faaliyetler sonucunda üretilirler ve üretimin kendine has devingenliğini taşırlar. Tehlikeli atıklar sıvı, katı, gaz içerikli ya da çamur biçiminde olabilirler. Endüstriyel üretim sürecinde üretilmiş olabilecekleri gibi, tarım ilaçları gibi sadece atık da olabilirler. Ülkeler, Basel Konvansiyonu Raporuna göre, 2001 yılında 108 milyon ton tehlikeli atık üretmişlerdir. Özbekistan üretilen tehlikeli atıkların %26’sını tek başına üreterek bu alanda liderdir. 2000 yılı verileri ile AB’nin ve OECD’ye bağlı ülkelerin yıllık zararlı atık üretimi ise, toplam olarak 40 milyon tona ulaşmıştır. AB üyesi seçilmiş 15 ülkede üretilen tehlikeli atık miktarı incelendiğinde en fazla atık üreten ülkeler Almanya ve Fransa’dır. Türkiye’nin yıllık tehlikeli atık üretimi ise yaklaşık 2,5 milyon tondur. Türkiye’de sanayinin ürettiği atıkların bertarafı ve geri dönüşümü konusunda kapasite yeterli değildir.

Anahtar Kelimeler: Tehlikeli Atık, Tehlikeli Atık Yönetimi, Türkiye, Dünya

---

¹ Asst. Prof. Dr. Adıyaman University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Adıyaman/Turkey. e-mail: evinhakan@hotmail.com

Introduction

After the 19th century, the improvements experienced in the area of industrialization and urbanization brought along many environmental problems. Then after 1972 Stockholm, developments at international level regarding these problems to be dispelled have began to be experienced. The environmental problems arising as a negative side effect of economical development in the countries that becomes industrialized or is on the process of industrialization in the world has spoiled the ecological balance and come to a point that threatens human life.

However, the environmental consciousness and public pressure developed in the society in the last years has removed the dilemma of environment or economic development, and enabled the adoption of economic development approach harmonic with the nature.

In accordance with this foresight “The Regulation of Checking Hazardous Waste” was prepared by Environment Law based on Basel Agreement aiming at composing hazardous waste management system. In 23.03.2005, it was published in official newspaper and came into force. The Regulation of Checking Hazardous Waste shows parallelism in appearance with the existing international law and regulations, especially Basel Agreement.

The Regulations of Checking hazardous Waste was published on the basis of the environment law article of 8, 11, 12, temporary 2nd article and the 3rd article of Basel Agreement with regard to Cross-Border Transportation and Aside Controlling of Hazardous Waste which was published in the date 15/5/1995 and 21935 numbered Official Newspaper.

In the regulations, hazardous wastes have been classified as general categories, possible sources, components and types. Also hazard features and legal disposal methods were included for wastes.

Materials considered as waste according to regulation appendix, included in wastes defined by regulations, has one or more of the hazardous waste characteristics, wastes to be disposed by disposal methods stated in the regulations or materials polluted by these wastes are considered as “Hazardous Waste” and their disposal in residential warehousing is forbidden.

1. Hazardous Waste

The developments in industry and technology cause rapid depletion of natural resources. As a result; the natural resources in the environment are consumed without limit and wastes increase rapidly. The wastes that are produced can be classified as residential wastes (non-hazardous), special wastes (hazardous/non-hazardous middle category wastes), medical wastes, radioactive wastes and hazardous wastes.

Hazardous waste is mostly generated by industrial activities and driven by specific patterns of production. It represents a major concern as it entails serious environmental risks if poorly

managed: the impact on the environment relates mainly to toxic contamination of soil, water and air (http://vitalgraphics.net/waste/html_file/06-07_what_waste.html).

Hazardous waste is a waste with characteristics that make it dangerous or potentially harmful to human health or the environment. The universe of hazardous wastes is large and diverse. Hazardous wastes can be liquids, solids, contained gases, or sludges. They can be the by-products of manufacturing processes or simply discarded commercial products, like cleaning fluids or pesticides.

In regulatory terms, a RCRA hazardous waste is a waste that appears on one of the four hazardous wastes lists (F-list, K-list, P-list, or U-list), or exhibits at least one of four characteristics-ignitability, corrosivity, reactivity, or toxicity. Hazardous waste is regulated under the Resource Conservation and Recovery Act (RCRA) Subtitle C.

By definition, EPA determined that some specific wastes are hazardous. These wastes are incorporated into lists published by the Agency. These lists are organized into three categories (USEPA, 2007):

The F-list (non-specific source wastes); this list identifies wastes from common manufacturing and industrial processes, such as solvents that have been used in cleaning or degreasing operations. Because the processes producing these wastes can occur in different sectors of industry, the F-listed wastes are known as wastes from non-specific sources.

The K-list (source-specific wastes); this list includes certain wastes from specific industries, such as petroleum refining or pesticide manufacturing. Certain sludges and wastewaters from treatment and production processes in these industries are examples of source-specific wastes.

The P-list and the U-list (discarded commercial chemical products); these lists include specific commercial chemical products in an unused form. Some pesticides and some pharmaceutical products become hazardous waste when discarded.

Hazardous Waste Characteristics:

The United States Environmental Protection Agency (EPA) regulates waste materials that meet one or more of the following physical characteristics as hazardous waste (USEPA, 2007).

Ignitability; ignitable wastes are capable of causing or intensifying a fire during routine handling. A waste is characteristic for ignitability if it has any one of the following properties:

- a liquid with a flash point less than 140o F (60o C);
- a solid, capable under standard temperature and pressure, of causing fire through friction, absorption of moisture, or spontaneous chemical changes, and when ignited, burns vigorously and persistently;
- an ignitable compressed gas; or, an oxidizer.

Examples include, but are not limited to, most organic solvents such as: Acetone, Ethyl

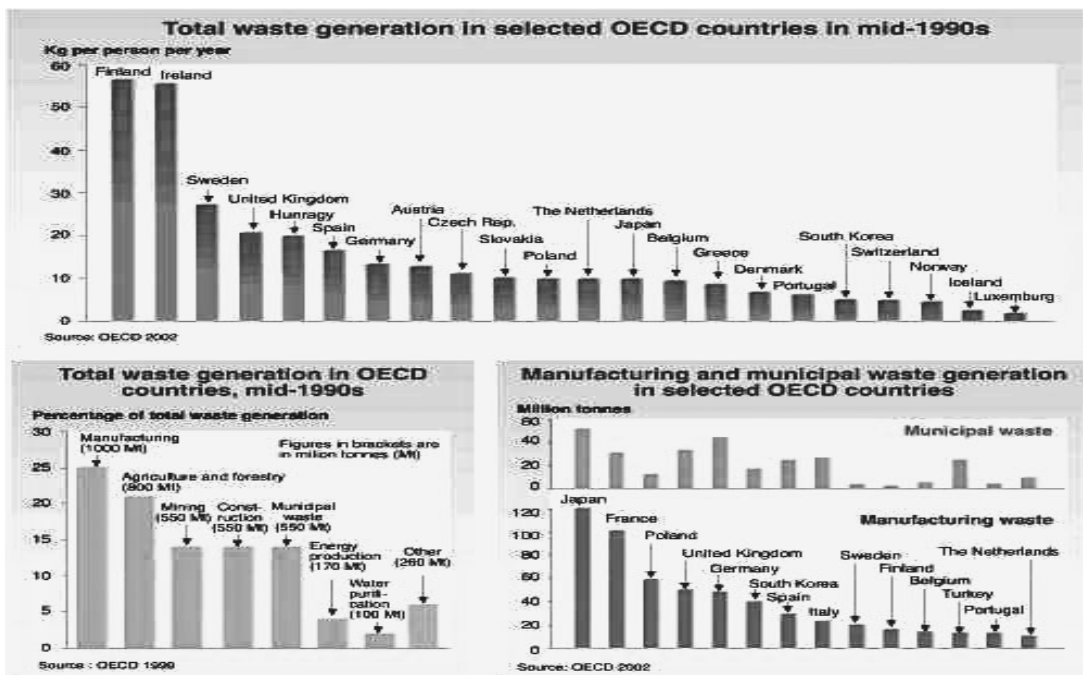
ether, Pentane, Benzene, Heptane, Petroleum ether, Ethanol, Hexane, Toluene, Ethyl acetate, Methanol, Xylene.

Corrosivity; corrosive wastes are acids or bases (pH less than or equal to 2, or greater than or equal to 12.5) that are capable of corroding metal containers, such as storage tanks, drums, and barrels. Battery acid is an example.

Reactivity; reactive wastes are unstable under “normal” conditions. They can cause explosions, toxic fumes, gases, or vapors when heated, compressed, or mixed with water. Examples include lithium-sulfur batteries and explosives.

Toxicity; toxic wastes are harmful or fatal when ingested or absorbed (e.g., containing mercury, lead, etc.). When toxic wastes are land disposed, contaminated liquid may leach from the waste and pollute ground water. Toxicity is defined through a laboratory procedure called the Toxicity Characteristic Leaching Procedure (TCLP). TCLP helps identify wastes likely to leach concentrations of contaminants that may be harmful to human health or the environment.

Figure 1. Total Waste Generation in Selected OECD Countries in Mid-1990s.

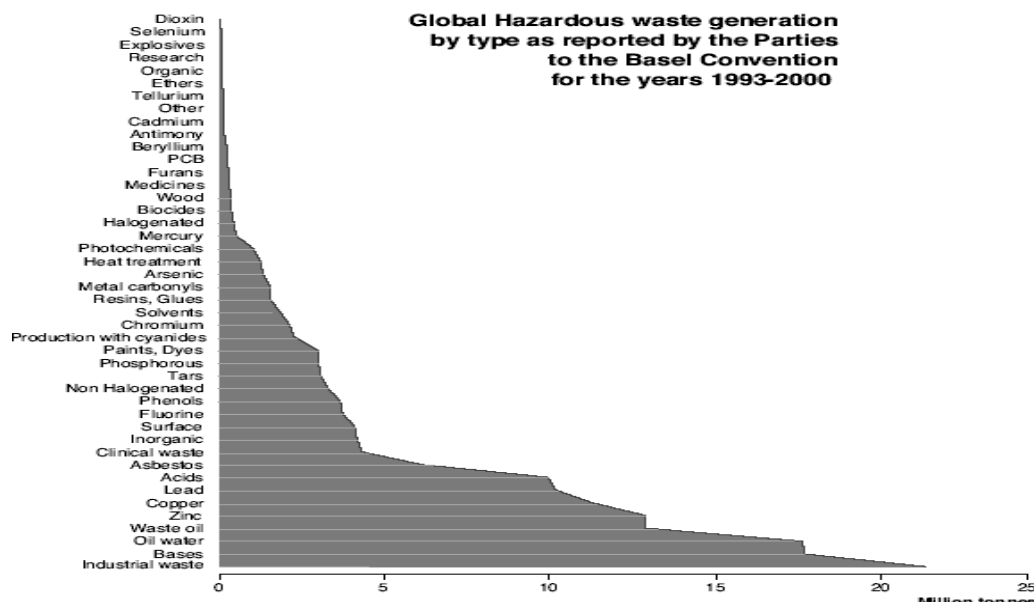
Source; http://vitalgraphics.net/waste/html_file/08-09_waste_generation.html (26.12.2007)

2. Hazardous Waste from Manufacturing in the World and Turkey

The Basel Convention has estimated the amount of hazardous and other waste generated for 2000 and 2001 at 318 and 338 million tons respectively. These figures are based on incomplete

reports from the parties to the Convention. Compare this with the almost 4 billion tons estimated by the OECD as generated by their 25 member countries in 2001 (Environmental Outlook, OECD) and the problems of calculating a definitive number for global waste generation are obvious. Therefore the figures shown below should be used with caution. Countries that report to the Basel Convention produced around 108 million tons of hazardous waste in 2001. Uzbekistan is the hazardous waste leader, with 26% of the total (http://vitalgraphics.net/waste/html_file/34-35_hazardous_caution.html). USA's 25 million tones of hazardous waste generation in 1970's has reached to 300 million tones in the year 2000 (<http://www.ebso.org.tr/tr/yonkom/cevre/tehlikeliatiklar.ppt>).

Figure 2. Global Hazardous Waste Generation by Type as Reported by The Parties to The Basel Convention for the Years 1993-2000 Million Tonnes.

Source; http://maps.grida.no/go/graphic/global_hazardous_waste_generation_by_type (26.12.2007)

According to the reported values of Basel Convention, Estonia is the leading country in Manufacturing Industry Waste Generation with 13,5 kg/day for each person. Monaco, Ukraine, Kyrgyzstan, Uzbekistan, and Denmark follow Estonia respectively. At the bottom lies Cyprus, and Turkey's Manufacturing Industry Waste Generation is around 0,65kg/day per person (UNEP - http://vitalgraphics.net/waste/html_file/08-09_waste_generation.html).

2.1. Situation in European Union (EU)

As a requirement given in IPPC Directive, in European Union well documented studies regarding determination of waste generation amounts have been conducted. In IPPC Directive,

establishment of an inventory of principal emissions and sources is emphasized.

In July 2000, the European Commission adopted a Decision on the implementation of a European Pollutant Emission Register (EPER) according to Article 15 of Council Directive 96/61/EC concerning IPPC. National governments of all EC Member States are required to maintain inventories of emission data from specified industrial sources and to report emissions from individual facilities to the European Commission. The reported data will be made accessible in a public register (EPER), which is intended to provide environmental information on major industrial activities (<http://europa.eu.int/comm/environment/ippc/eper/index.htm>).

The waste generated depends on the technology used, the nature of the raw material processed and how much of it is discarded at the end of the chain. Very often manufacturing wastes end up in the hazardous category (see figure 3 and 4).

Figure 3. Most Polluting Industrial Sectors in Selected EU

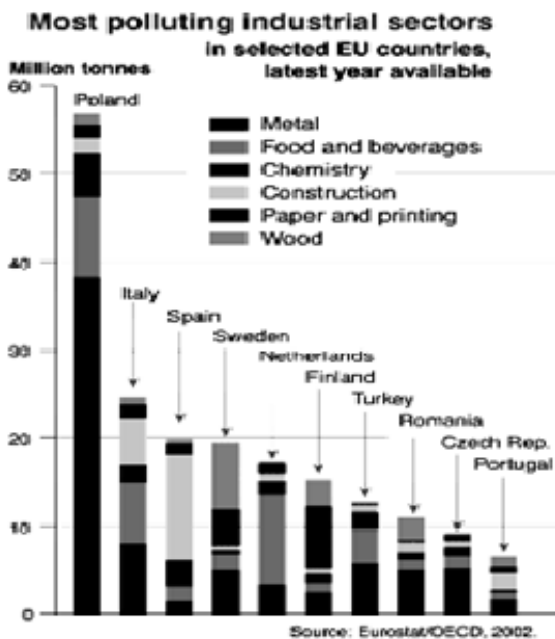
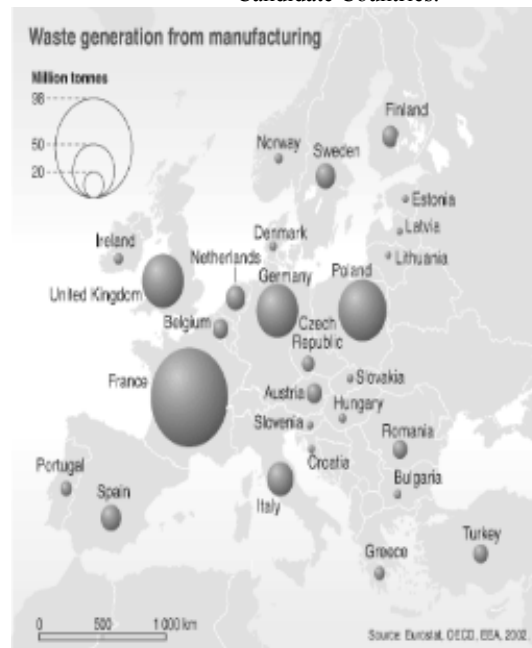

Figure 4. Waste Generation from Countries Manufacturing in Selected EU Countries and Candidate Countries.

Source; http://www.vitalgraphics.net/waste/html_file/20-21_manufacture.html (25.12.2007)

Table 1 presents a summary of the hazardous waste arisings in a number of countries as reported to the OECD and Eurostat. Per capital figures vary significantly from one country to another and appear to have increased substantially in many countries during the 1990s. According to the data of the year 2000, annual hazardous waste generation of EU and OECD has reached to 40 million tones in total. When the hazardous waste amount generated in 15 chosen EU countries,

the most waste generating countries are seen as Germany and France. Hazardous wastes generated in these two countries are 8 million tones in average and the average hazardous waste generation per person is calculated as 115 kg/year. This figure is over EU average which is 80-90 kg/year/person.

Table 1. Total Generation of Hazardous Waste in EEA Member Countries Stated in Tons.

Country	Year	Total Generation in Tons	Generation in kg per capital	Regular Ware Housing %	Burning%	Recycling%	Number of Burning Facilities
Austria	1999	970 000	120	–	11	–	2
Belgium	1997	2 030 000	199	39	7	–	3
Denmark	1996	270 000	51	33	37	–	2
Finland	1997	570 000	111	49	18	–	1
France	1997	7 000 000	119	11	11	–	20
Germany	2000	9 170 000	111	29	9	–	31
Greece	1995	350 000	33	–	–	–	0
Ireland	1995	230 000	64	13	13	–	11
Italy	1997	3 400 000	59	24	3	–	6
Luxembourg	1995	140 000	346	–	–	–	0
Netherlands	2002	2 700 000	168	22	10	–	1
Portugal	2001	250 000	25	–	–	–	0
Spain	1997	2 000 000	50	70	2	–	1
Sweden	1999	270 000	30	–	37	–	1
United Kingdom	1996	2 370 000	41	24	10	–	3

Source; Zambak, C. (2007), “Türkiye’de Sanayi Atıkları Yönetim Sorunları ve Çözüm Yaklaşımları, 1993-2007” Tehlikeli Atık Yönetimi Semineri, İSO, İstanbul.

2.2. Situation in Turkey

There are very limited data on hazardous waste generation in Turkey. Major sources of information on hazardous wastes are Manufacturing Industry Survey developed by the Turkish Statistical Institute (TSI) on a regular basis data from Ministry of Environment and Forestry (MoEF), and the project entitled “Hazardous Wastes Management” realized by TCT-Zinerji Consortium for the Ministry of Environment and Forestry (MoEF, 2001; Yetis and etc, 2001).

Manufacturing Industry Survey of TSI includes air pollution statistics, municipal wastewater statistics, municipal solid waste statistics, municipal drinking water statistics, mining industry waste statistics, and wastes statistics of industrial districts’. According to Turkish Statistical Institute (TSI), the total quantity of hazardous waste generated in Turkey (from 370 establishments) in 2004 is about 1,2 million tons/year. The data from the survey conducted by TSI covered only part of provinces and waste generating industries, and it is highly probable that the actual hazardous waste generation is substantially higher than reported ([http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/CEVRE/ k_271205.xls](http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/CEVRE/k_271205.xls)).

Findings of this statistic are not adequate to present a waste inventory for industrial wastes

because industrial wastes comprise only a portion of the results given under Manufacturing Industry Survey at the website of TSI. Nevertheless, these statistics are continuously being updated and there is a possibility that statistics covering new topics more related to industrial wastes will be added.

In Hazardous Waste Management Project, hazardous waste generation and disposal practices, institutional structure and legal framework are covered and possible sources of problems are investigated. Suggestions were made on legal framework related to management of hazardous wastes and harmonization with EU directives (MoEF, 2001).

Table 2. Hazardous Waste Generation Estimated in the Project by TCT-Zinerji.

Year	Hazardous Waste Generation, Tons/Year			
	Landfillable	Burnable	Municipal	TOTAL
2000	1 067 400	118 600	24 890	1 210 890
2020	1 748 700	194 300	40 780	1 983 870

Source; Republic of Turkey Ministry of Environment (RoTMoE), (2001) "Tehlikeli Atıkların Yönetimi Projesi Nihai Rapor", T.C. Çevre Bakanlığı, Çevre Kirliliğini Önleme ve Kontrol Genel Müdürlüğü, Atık Yönetimi Dairesi Başkanlığı Ankara.

In Hazardous Waste Management Project, the hazardous waste generation in Turkey was evaluated based on the total number of employees working in hazardous waste generating industries adopting a method from Germany. The hazardous waste generation estimation was made for the regions of Marmara, Aegean and Mediterranean considering the industrial development in these regions. The hazardous waste generation rates predicted for the years 2000 and 2020 by this project are shown in Table 2 (MoEF, 2001).

3. Hazardous Waste Management in Turkey

The yearly waste generation of the Manufacturing Industry in Turkey was 11.980 million tones in 1994, and it has risen to 17.497 million tones in 2004. The yearly average waste generation of the Manufacturing Industry is 13.3 million tones between 1994 and 1997. The average for 2000 and 2004 is 17,3 million tones/year. Finally, 1994-2004 average is 14,6 million tones. In this increase trend, the biggest share is Metal Industry's with (44%). Food, beverages and tobacco industry (25%), chemical-petroleum, coal, rubber and plastic products industry (12%), mining industry (9%), and other industries (10%) follow metal industry respectively. Waste generation during 2000-2004 is 0.24 kg/year/person in manufacturing sector (Table 3).

Nearly 7 million tones/year (45%) of Turkish Manufacturing Industry's waste generation (total of 15 million tones/year) is recycled, re-used, sold, and donated. 8 million tones of it (55%) is disposed. When disposal methods are considered, around 1,4 million tones (18%) is being sent to municipality garbage dump, 46 thousand tones (0.6%) is being burned, and the rest 6,7 million tones (81.4%) is being disposed by other methods (regular warehousing, haphazard throwing,

burying, throwing to the sea or river, using as filling material, warehousing in facilities, etc.) (See Table 4).

Table 3. Yearly Solid Waste Generation of Manufacturing Industry.

Year		2004	2000	1997	1996	1995	1994	Average Waste Generation %
Kod (ISIC, Rev3)	Industry Group	Quantity (1000 tones/year)						
31	Food, beverages and tobacco industry	3,531	3,857	4,150	3,562	3,381	3,324	25%
32	Textile, ready-made clothes and leather industry	505	352	260	169	176	103	2%
33+34	Forestry products and furniture + paper products, printing industry	330	339	285	278	280	275	2%
35	Chemical-petroleum, coal, rubber and plastic products industry	1,712	1,473	1,910	1,906	1,884	1,356	12%
36	Mining industry	1,693	1,180	1,228	1,132	1,141	1,257	9%
37	Metal industry	7,765	8,642	6,092	6,217	5,109	5,152	44%
38+39	Machinery and equipment, transportation vehicles, scientific and occupational measurement devices + other industry	1,962	1,217	733	657	523	513	6%
Yearly Total		17,497	17,059	14,657	13,921	12,493	11,980	

Source; Data collected from TSI., http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=10&tb_adi=Çevre%20İstatistikleri&ust_id=3 (30.12.2007)

İstatistikleri&ust_id=3 (30.12.2007)

Table 4. Waste Disposal Quantity and Methods in Manufacturing Industry in Years (1995-2004).

Source; collected

	Sent to Municipality Garbage Dump	Burned	Other Methods
Year	Quantity (Tones/Year)		
1995	1 597 543	9	5 764 767
1996	1 045 319	209	6 885 808
1997	1 952 370	3 537	6 315 122
2000	1 242 469	26 491	8 413 662
2004	1 645 572	200 302	6 363 343
Yearly Average	1 493 055	46 110	6 748 540
%	18%	0.6%	81.4%

Data from TSI.,

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=10&tb_adi=Çevre%20İstatistikleri&ust_id=3 (30.12.2007)

Besides manufacturing industry wastes, mud is generated in water treatment plants. This mud contains heavy metals and classified as hazardous wastes. The five year average of water treatment mud generation in Turkey for 1994, 1995, 1997, 2000, and 2004 is 2.400.000 tones/year. 6% of this mud is used in agriculture, 12% is sent to municipality garbage dump, 4% is burned, and 78% is disposed by using other methods.

As seen in Table 5, when 5 year data (2000 -2004) are examined, 3.650.000 tones of hazardous waste, along with mud from water treatment plants, is being generated in our country,

and only 400.000 tones (11%) of this is being recycled. The remaining 3.250.000 tones (89%) are being disposed by other methods (regular warehousing, haphazard throwing, burying, throwing to the sea or river, using as filling material, warehousing in facilities, etc.). Nearly 12% of the disposed wastes are being sent to municipality garbage dumps each year, and 77% is sent away haphazardly.

Table 5. Hazardous Waste Quantity Generated in Turkey, Disposal and Usage Methods (2000-2004 Average)

	Generated	Recycled	Disposed	Sent to Municipality Dump	Burned	Used in Agriculture	Others
Waste Type	Quantity (1000 Tones/Year)						
Hazardous Waste	1 250	400	850	40	100		710
Water treatment plant mud	2 400	0	2 400	345	55	185	1 815
Total	3 650	400	3 250	385	155	185	2 515

Source; Data collected from TSI., http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=10&tb_adi=Çevre%20İstatistikleri&ust_id=3 (30.12.2007)

4. Conclusion

In Turkey, the types of industrial wastes emerged along with rapid industrialization, is not very different than the wastes generated in developed countries. However, it can be said that in Turkey, waste types and quantity are more than the developed countries, because effective processes and waste reduction technologies existing in the developed countries are not practiced enough and legal sanctions are not effective. In order to get detailed information on this subject, first of all a waste inventory showing types and quantities of the wastes generated by industries and municipalities must be created. All the studies that will be made on waste management will be based on a reliable waste inventory.

According to the data of Turkish Statistical Institute (TSI), the highest hazardous waste generation is seen in Marmara. Aegean, Central Anatolia, Black Sea, Mediterranean, Southeastern Anatolia and Eastern Anatolia regions follow that respectively. GDP trends rooting from hazardous waste generation and production industry show accordance. The regions' waste generation and their contributions to GDP are in the same order.

Wastes, emerging in industrial facilities and considered as undesirable byproducts, are raw material losses and cause additional costs. Also, throwing them haphazardly to the nature brings along ecological environmental damage. As a result, the industry using natural resources as a production input is negatively effected from this. For this reason, waste management in industry should be built in the basis of reducing the wastes in the production units, classifying the wastes according to their characteristics and collecting them separately, using recycling or reusing methods if possible.

Transporting the wastes to recycling and/or disposal facilities by licensed vehicles and

drivers is mandatory. In Turkey, there is waste transportation licensing circular for the transportation of hazardous wastes, and it is mandatory to transport the wastes by licensed vehicles. However, the number of these special transportation companies to transport hazardous wastes (solid and liquid) is not enough to meet the demand. Thus, there is a great need for such companies.

The disposal and recycling facilities' capacity in Turkey is not enough for the wastes generated in the country's industry with over 2,5 million tones per year. In one of the most important industrial zones of Turkey, there is Izmit IZAYDAS facility with 25,000 tones/year warehousing capacity and 35,000 tones of burning capacity, built for disposal of industrious wastes and operating under temporary license. There is also Izmir Petkim Aliağa with 17,500 tones/year burning capacity and apart from that there is no other licensed and organized waste disposal facility for industrial wastes. On the other hand, there is no facility that accepts industrial wastes except Izmir Harmandali hazardous waste area. For this reason, organized warehousing areas must be immediately built for industrial wastes and their management, which needs specialists, must be privatized. Although some small scaled facilities were given "temporary license" for recycling of wastes like motor oils and solvents, these facilities are not efficient because they lack inspection in disposal and the quantity and quality of waste materials are not enough. Besides the ones being sent to municipality garbage dumps, the management of industrial wastes are still an important problem in our country. Thus, regional waste management units are needed under an organizational structure. These units will be responsible from execution and following up of all solid waste management activities regionally.

REFERENCES

- European Commission (EC), (2006) "*The European Pollutant Emission Register*",
<http://europa.eu.int/comm/environment/ippc/eper/index.htm>, 18 January (28.12.2007)
- European Union Council Directive (EUCD), (1996) "*Integrated Pollution Prevention and Control (96/61/EC)*", 24 September.
- http://maps.grida.no/go/graphic/global_hazardous_waste_generation_by_type (26.12.2007)
- http://vitalgraphics.net/waste/html_file/06-07_what_waste.html (29.12.2007)
- http://vitalgraphics.net/waste/html_file/34-35_hazardous_caution.html (25.12.2007)
- <http://www.ebso.org.tr/tr/yonkom/cevre/tehlikeliatiklar.ppt> (11.12.2007)
- http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=10&tb_adi=Çevre%20İstatistikleri&ust_id=3 (30.12.2007)
- http://www.vitalgraphics.net/waste/html_file/20-21_manufacture.html (25.12.2007)
- Republic of Turkey Ministry of Environment (RoTMoE) (2001), "*Tehlikeli Atıkların Yönetimi Projesi Nihai Rapor*", T.C. Çevre Bakanlığı Çevre Kirliliğini Önleme ve Kontrol Genel Müdürlüğü Atık Yönetimi Dairesi Başkanlığı, Ankara.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2009-19/2

Turkish Statistical Institute (TSI), (2006), “Haber Bülteni, İmalat Sanayi Atık İstatistikleri, 2004”,
http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/CEVRE/k_271205.xls (27.12.2007)

UNEP - http://vitalgraphics.net/waste/html_file/08-09_waste_generation.html (26.12.2007)

USEPA, (2007) “*Hazardous Waste*”, <http://www.epa.gov/osw/hazwaste.htm> (13.12.2007)

Yetis Ü., Lenkaitis R., Semeniene D. (2001), “*Technical Assistance for Environmental Heavy-Cost Investment Planning in Turkey*”, Directive-Specific Investment Plan for Council Directive on Hazardous Waste (91/689/EEC), Ankara.

Zanbak, C. (2007) “*Türkiye’de Sanayi Atıkları Yönetim Sorunları ve Çözüm Yaklaşımları, 1993–2007*”, Tehlikeli Atık Yönetimi Semineri, İSO, İstanbul.

CİNSİYET KÜLTÜRÜ İÇERİSİNDE KADIN VE ERKEK KİMLİĞİ (Malatya Örneği)

Woman and Man Identity in Gender Culture (Example of Malatya)

Ersan ERSOY*

Özet

Bu makalenin esas amacı, toplum içerisinde cinsiyetle alakalı tutum ve davranışların meydana gelmesinde etkili olan faktörleri belirlemektir. Ayrıca değişim süreci içerisindeki kadının ve erkeğin bazı ortak konulardaki farklılaşmalarının boyutlarını göstermektir. Cinsiyetlere mahsus bazı özellikler bulunsa da kültür, bireylerin cinsiyet kalıplarını ve tutumlarını belirleyen esas faktördür. Ancak kültürün kadına ve erkeğe yönelik belirlediği rol ve modeller zamanla değişebilmektedir. Çalışma içerisinde kadının ve erkeğin günümüzde değişen rolleri ve değerleri, Malatya ilinde yapılmış olan anket verileri dikkate alınarak yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet, Cinsiyet Kültürü, Cinsiyet Tutumları, Cinsiyet Kimliği, Kültür ve Sosyal Değişme

Abstract

Main objective of this study is to determine the factors which are influential in the emergence of the attitudes and behaviours related to gender in society, and to explicate the dimensions of differentiation in some commonly shared matters both by men and women. Although there are some characteristics peculiar to gender, the culture is the essential factor specifying individuals' gender attitudes and patterns. However, the models and roles the culture allocates for women are subject to change in due course. In the scope of this study, the changing roles and values of men and women in contemporary world are interpreted and with a reference to the data taken from the survey questionnaires executed in Malatya province.

Key Words: Gender, Gender Culture, Gender Attitudes, Gender Identity, Culture and Social Change

Giriş

Genel olarak toplumsal yapı, insan ilişkilerini kuşatan bütünsel bir sistem görünümü taşısa da bireyin yaşadığı ilişkiler, bu bütünsellik içerisinde kategoriktir. İnsanlar kendilerini sahip olduklarıyla veya olmadıklarıyla herkesten farklı olarak algılar ve bu algılamalar çerçevesinde bir sınıfa koyarlar. Yeri geldiğinde kendilerini bazen bir Müslüman veya Hıristiyan, bazen Türk veya Alman, bazen öğretmen veya işçi, bazen zengin veya fakir bazen de yaşlı veya genç olarak algılar ve tanıtır. İnsan hayatında belirlenebilecek bir diğer kategori de kadın veya erkek olarak ifade edilmesidir ki, bu bireysel ve toplumsal hayatın temel karakteristik vasıflarını ve dayanaklarını oluşturur. Cinsiyet şeklinde kavramlaştırılan bu olgu, bireye yönelik toplumsal anlamları,

---

* Dr., İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

değerleri, rolleri biçimlendiren, özellikleri ve beklentileri ihtiva eden önemli bir sosyal kategoridir. Kadın veya erkek olarak cinsiyete dayalı bir kimliği üzerinde taşıyan bireyin, bahsettiğimiz toplumsal beklentilere kayıtsız kalması söz konusu değildir.

Bu doğrultuda, kadın ve erkek cinsiyet grubundaki tutum ve davranış farklılıklarını görebilmek, bu farklılıkların boyutunu ve toplumsal yapı ile olan ilişkilerini izah etmek amacı ile Malatya il merkezinde bir anket çalışması yapılmıştır. Araştırma evreni olarak Malatya ili seçilmiştir. Tesadüfî örnekleme yoluyla, Ekim-Kasım 2007’de yapılmış olan bu çalışmanın verilerinden faydalanmak suretiyle, cinsiyet tutum ve değer hükümlerindeki değişimler, erkeğin kadına, kadının erkeğe göre farklılıkları ve benzerliklerinin neler olduğu ele alınmıştır. Araştırma kapsamında örneklem olarak belirlenen 357’si erkek 288’i kadın olmak üzere toplam 645 kişiye, yüz yüze anket uygulanmıştır. Araştırmanın örneklem sayısı % 99 güvenlik düzeyi ve +/-5 göz yumulabilir yanılma payı aralığında yer almaktadır. (Sencer, 1989: 610) Örneklemeden elde edilen veriler, SPSS programı kullanılarak çapraz ilişki ve dağılım tabloları çıkarılmış ve bulgular yorumlanmıştır. Çalışma içerisinde daha çok bilgiyi ve veriyi sunabilmek amacıyla bazı ilişkili ve önemli konuların yüzdelerle sonuçları metin içerisinde verilmiş, tabloları konulmamıştır.

1. Cinsiyetle İlgili Tanımlamalar

Cinsiyet ve cinsiyet kültürü ile alakalı çalışmalarda karşılaşılan önemli bir güçlük, “cins”, “cinsiyet” ve “toplumsal cinsiyet” gibi kavramlara yüklenen anlam farklılıklarıdır. Bu hususta yapılan değerlendirmelere bakıldığında, batıda ve bizde bazen farklı kavramlara konuyla alakalı benzer anlamlar yüklendiği görülmektedir.

Batılı modeller “sex” ile kişinin biyolojik durumu kadar anatomik özelliklerini, “gender” ile de sosyal ve kültürel rollerin temsilini ifade etmektedirler (Newman, 2002: 353). “Gender” kelimesini sosyolojiye sokan Ann Oakley, “sex” ile cinsiyeti ifade etmekte ve biyolojik olarak erkeği ve kadını ayırmak için kullanmakta iken, “gender” ile toplumsal cinsiyeti belirtmekte ve erkeklik ve kadınlık arasındaki toplumsal bölünmeye işaret etmektedir. Dolayısıyla burada toplumsal cinsiyet ile esasında kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkların toplumsal boyutuna dikkat çekilmektedir. Ancak daha sonraki süreçlerde bu kavram, erkekliğin ve kadınlığın kültürel idealleri ile stereotiplerini de içine alacak kadar genişletilmiştir (Marshall, 1999: 98).

Türköne (1995: 7-8) “gender” ve “sex” kelimelerinin yerine Türkçe karşılığı olarak, “cinsiyet” ve “cins” kelimelerini kullanmaktadır. Türköne’ye göre cins, biyolojik olarak dişliliği ve erkekliği ifade ederken, cinsiyet biyolojik anlama ilaveten sosyokültürel özellikleri de ihtiva etmektedir. Oysa Dökmen(2004: 3-10) batılı modeller gibi “sex” için cinsiyet, “gender” için “toplumsal cinsiyet” kavramlarını kullanmakta; cinsiyeti, bireyin biyolojisine göre belirlenen demografik bir kategori, toplumsal cinsiyeti ise kadın veya erkek olmaya yönelik toplumun veya kültürün yüklediği anlamları ve beklentileri ifade ettiğini söylemektedir. Bu çerçevede biyolojik

farklılıklara cinsiyet farklılığı diyen Dökmen, bunu doğuştan gelen yapısal ve fiziksel özelliklerle açıklamaktadır. Kadın ve erkeğin kromozom yapısından, hormonlarının, üreme fonksiyonlarındaki farklılıkları ve vücudun genel yapısındaki farklılıkları bu kapsamda değerlendirmektedir. Toplumsal cinsiyet farklılıklarını ise doğuştan değil kazanılmış olarak, kültürün cinsiyetlere çocukluk çağından itibaren uygun bulduğu duygu, tutum, davranış ve roller arasındaki farklılıklar olarak ele almaktadır. Bu tanımlamalara dikkat edildiğinde, beden ve toplumsal olan arasında net bir çizginin çekildiği ve kavramlara yönelik kültürel anlamların göz ardı edildiği görülmektedir.

Kavramların toplum içerisinde kullanımları ve kültürel çağrışımları bu değerlendirmelerden farklı olabilmektedir. Örneğin yukarıda ifade edilen kişilerin biyolojik yönünü vurguladığı söylenen “sex” kelimesi, toplumumuzda genellikle cinsiyet özelliğinden çok cinsellik, cinsel aktivite ve cinsel ilişki anlamında kullanılmaktadır. Batılı toplumların ve çevrelerin bu kavrama yüklemiş oldukları mana farklılığı, kavramın bizdeki kullanımını tam anlamıyla karşılamadığını göstermektedir. Diğer taraftan bu çerçevede kullanılan cins kavramı aslında varlık türleri içerisinde dişilliği ve erkekliği ifade eden bir kategori iken, cinsiyet bu varlık guruplarına ait yapısal özelliklerle beraber bazen değer yüklü bir manaya da gelebilmektedir. Bu doğrultuda gerek kültürümüzde ve gerekse batıda, cinsiyet kavramının hem biyolojik ve hem de sosyal anlamlarda kullanılarak, çok yakın değerlendirmeleri taşıdığı görülmektedir.

Cinsiyet kavramının kullanılış amacı, bir nevi onun içeriğini de belirlemektedir. Söz konusu “cinsiyet özellikleri” olduğunda kavram daha çok fizyolojik, biyolojik ve psikolojik hususlara dikkati çekip, doğuştan sahip olunan faktörlere işaret ederken, konu cinsiyet rolleri ve tutumları olduğunda kavram cinslere yönelik toplumsal ve kültürel gereklilikleri, nitelermeleri ve kazanımları içerisinde taşımaktadır. Yine “cinsiyet davranışı” dediğimizde, sosyolojik olarak ele aldığımız davranışın toplumsal sistem dışında olamayacağı gerçeğinden hareketle, sosyal olanı çağrıştırdığını söyleyebiliriz.

Esasında bütün bunları içine alan bir kavram vardır ki o da “cinsiyet kültürü”dür. Cinsiyet kültürü, toplumsal sistem içerisinde cinsiyete yönelik tüm nitelermeleri ve değerlendirmeleri kapsamaktadır. Cinsiyeti, toplumsal cinsiyeti ve cinsiyet rollerini de içine alan ve belirleyen cinsiyet kültürü, cinsiyete yönelik değer, tutum ve davranışların nasıl olması gerektiğini ifade eden, bu doğrultuda ikazlar yapan, sınır koyan, rehberlik eden ve yönlendiren kültürün bir alt bölümüdür. Diğer bir ifade ile cinsiyet kültürü, cinsiyete yönelik kültürün geliştirmiş olduğu değer hükümleri bütünüdür. Toplum içerisinde önemli bir yere sahip olan ve cinsiyete yönelik davranışları tayin eden bu kültür, insanlar arası ilişkilerde tanzimi ve düzeni sağlar. Bu öneminden dolayı cinsiyet kültürünü oluşturan değerlerin, tutumların ve davranışların oluşumunu ve bu süreçte etkili olan faktörlerin izahı ile konu daha açık bir şekilde anlaşılacaktır.

2. Cinsiyet Tutum ve Davranışlarında Ortaya Çıkan Farklılaşmaların Sebepleri

Cinsiyetle alakalı tutumların ve davranışların meydana gelmesini biyolojik determinist modeller, hormonal etkilerle izah etmektedirler. Cinsiyet farklılaşması, hormonal etkiye maruz kalan beyin içerisinde, doğumdan önce oluştuğu kabul edilmektedir. İnsan hayatı süresince cinsiyetle alakalı davranışlara ve tavırlara kaynaklık ettiği söylenen bu hormonal faktörler, cinsiyet kimliğinin de şekillenmesinde önemli bir etkisi olduğu düşünülmektedir.

Örneğin Moir ve Jessel (2002: 35-37), beynin belirli bir cinsiyete göre geliştiğini öne sürmekte ve cinsler arasındaki davranış ve tutum farklılaşmalarını hormonal tesirlere bağlamaktadırlar. Beyin kaynaklı doğuştan gelen farklılıkların, kadınların ve erkeklerin olguları başka türlü algılayıp, sıralayıp, değerlendirip, başka türlü tepki vermelerine sebep olduğunu ifade etmektedirler. Sonuçta algılanan iki farklı dünya ile kadınların ve erkeklerin farklı tavır ve tutumlara sahip olduklarını söylemektedirler. Aynı doğrultuda Paglia (2004: 13-25) cinsiyet ile alakalı davranışların şekillenmesinde doğuştan gelen yapısal özelliklerin etkili olduğunu belirtmektedir. Zira Paglia, cinsiyeti ve cinsel kimlikleri doğanın bir alt kümesi olarak değerlendirmektedir. Toplumsal yapının etkisini göz ardı etmeyen ama gene de baskın olan doğanın kendisi olduğunu savunan Paglia, kadının ve erkeğin doğallığının baskısı altında bulunduğunu ifade etmektedir. Genel olarak yazara göre doğanın bahşetmiş olduğu bu özellik, cinsiyetle alakalı tutumların şekillenmesinde etkin olarak önemli bir rol oynamaktadır.

Kalıtım esaslı olarak sadece biyolojik tesirleri dikkate alan bu gibi tek cepheli görüşler, her şeyden önce toplumsal bir varlık olan insan davranışlarını açıklamada yetersiz ve eksik kalırlar. İnsan davranışı, karşılıklı ilişkiler içerisinde sosyal olan bir alanda gerçekleşir. Ancak kişi davranışını gerçekleştirirken biyolojik dürtüleri doğrultusunda sınırsız bir eylem hürriyetine de sahip değildir. Sosyal olan ilişkiler ağı ve burada yerleşmiş hükümler, bireyin davranışını sınırlamada dinamik bir etkiye sahiptir. Yani insan hem sosyal olan dünyayı yaratır, hem de onun tesiri altında kalır.

Diğer taraftan cinsiyet davranışlarının oluşumunda ve cinsler arası tavır farklılaşmasının belirlenmesinde etkili olan hususun psikolojik yapı faktörleri olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultudaki görüşler ise her iki cinsiyete mahsus olan davranışları kabul etmekle birlikte, ortaya çıkan farklılığın sebebi olarak, psikolojik ve duygusal özellikleri öne çıkarmaktadır. Aslında bu görüşlerde cinsiyet farklılığının temel değerleri ve değer istikametlerini belirlediği düşüncesi hâkim bulunmaktadır.

Bu çerçevede Mudd (2002: 59), kadınların farklı bir psikolojik ve zihni organizasyonları bulunduğuna işaret etmektedir. Mudd'a göre kadınların hedefleri, arzuları, duyarlılıkları ve genel olarak ruh dünyaları kendine özgü olması sebebiyle, toplum içerisinde farklı bir tutum ve tavır içerisindedirler. Bu durum cinsiyet sahiplerinin kişisel özellikleriyle yakından alakalıdır. Kadınlar, ilişkilerinde daha duygusal, destekleyici ve kişisel açıklık taraftarıdır. Hâlbuki erkekler,

ilişkilerinde ikili gerekliliklere daha çok eğilirken nispeten şahsi olmayan dostluk ve topluluk ilişkilerine önem verirler. Kibarlık, acıma, sorumluluk ve adanmak kadınlarda daha çok gelişmiştir (Beutel and Marini, 1995: 436-437). Yine cinsiyet, değerler ve yetenekler konusunda başka ülkelerde yapılan çalışmalara dikkat ettiğimizde, kadınların ve erkeklerin değerlerinde bazı farklılaşmaların olduğu öne sürülmektedir (Flowers, 2006: 337-349). Örneğin Allport ve Vernon yaptıkları araştırmalarda erkeklerin teorik, ekonomik ve politik değerlere, kadınların ise estetik, dini ve sosyal değerlere daha fazla önem verdiklerini tespit etmişlerdir (akt. Ünal, 1981: 26). Rokeach (1973b: 10), erkeklerin başarı, entelektüel uğraşı gibi değerlere, kadınların ise sevgi, samimi ilişkiler ve aile ye daha fazla önem verdiğini belirtmektedir. Aynı doğrultuda erkeklerin mesleki ilgileri daha ağırlıklı olduğu ifade edilir. Meslekî olmayan hususlarda ise erkeksi olanları tercih etmesi söz konusudur. Örneğin meslekî açıdan bir erkek, çiçekçi olmaktan çok kamyon şoförü olmayı ister. Yine meslek dışında dansa gitmekten çok futbol maçına gitmeyi ister. Erkeklerin daha çok macera, makine ve ilimle, kadınların ev işleri, sanat vb. mesleklerle ilgili oldukları; aynı zamanda yarışmacı, atılgan, konuşmalarında ve duygularında sert yapıları oldukları tespit edilirken, kadınlar ise daha heyecansal, estetik bakımdan duyarlı ve ahlâkî normlar üzerinde daha ciddi durdukları tespit edilmiştir (Ünal, 1991: 44-45). Görüldüğü üzere bu açıklamalarda daha çok cinsiyet özellikleri ile alakalı farklılıklar öne sürülmektedir. Cinsiyeti diğer cinsiyete oranla daha fazla ve daha az nitelediğine inanılan psikolojik ve davranışsal özellikler ifade edilmektedir. Psikoloji bu çerçevede cinsiyetlere uygun yetenekleri, kişilik özelliklerini, davranışları ve kendilik kavramlarının kazanılmasını “cinsiyetleri ayırıştırma süreci” (Özen ve Bayraktar, 1993: 65-66) olarak tanımlanmakta cinsiyetler arası farklılıkların etkisini ortaya koymaktadır.

Esasında erkekler ile kadınlar arasındaki bu yapısal farklılıkların ve özelliklerin bulunması bir gerçektir. Ancak bu farklılıklar sadece biyolojik, fizyolojik veya psikolojik değil, aynı zamanda kültürel ve sosyolojiktir. Zira yapısal farklılaşmalar olarak ifade edilen bazı hususlar, öğrenilmiştir ve insanların davranışlarının sadece bu yapısal özelliklerin etkisinde oluşması ve şekil alması söz konusu değildir. Aslında tüm bu farklılıklar, cinsiyet özellikleri ile birlikte cinsiyete yönelik kültür tarafından ön görülen kalıp yargıların ve rollerin öğrenilmesine de bağlıdır. Çünkü çoğu zaman kadına ve erkeğe atfedilen özelliklerin kültür içerisinde tanımlanmış, öngörülmuş bir yeri bulunmaktadır.

Örneğin çoğu zaman öne sürülen kadınların ve erkeklerin farklı duygusal yapı özelliğine sahip olması hususunda, bu duygusallığın toplumsal yapı tarafından işlendiği öne sürülmektedir. Lupton’a (2002: 89-98) göre kadınların ve erkeklerin duygusallığı aynı zamanda toplum tarafından cinsiyet rollerine biçilen duygusal karakterle alakalı olarak da belirir. Bu doğrultuda kadınların ve erkeklerin duygusal rolleri farklı şekillerde ortaya çıkar ve algılanır. Mesela erkekler ağlamaz, kadınlar sinirlenmez gibi farklı tavırlar toplumlarda karşılaşılan durumlardır. Gerçekten de

kadınların ve erkeklerin sahip oldukları tutum ve davranışlara dikkat edildiğinde, genellikle toplumsal alanda bir ilişkisinin ve karşılığının bulunduğu görülür. Örneğin Türkiye’deki kadınlar üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında, erkeklere oranla aile değerlerine kadınların daha çok önem verdikleri tespit edilmiştir (Bilgin, 2001: 42-43). Esasında kadınların aileye, erkeklere oranla çok daha fazla önem vermeleri, toplumsal yapının cinsiyet rollerine yönelik beklentisiyle de uygunluk göstermektedir. Toplumsal yapı, kadınların sosyal ilişkilerde duygusal beklentilere daha fazla önem vermelerini beklemekte ailenin bütünlüğünü sağlamada kadına aktif bir rol vermektedir. Bu çerçevede tarihten günümüze süzülerek gelen “Yuvayı dışı kuş yapar” atasözü, aile içerisinde kadının rolünü ve önemini ifade etmektedir. Buna karşılık erkeklerin ülkenin iyiliği ve geleceği gibi konulara daha fazla önem vermesi, öteden beri kabul edilen erkeğin sorumluluk, koruyuculuk ve hâkimiyet gibi toplumsal rollerine ve görevlerine uygun düşmektedir.

Güngör (1998: 82) de cinsiyete alt kültür grubu olarak bakmakta, kadın ve erkek değerlerinin farklılaşmasında psikolojik farkların etkisini kabul etmekle birlikte, esas farkları yaratan hususun, toplumsal ve kültürel faktörler olduğunu belirtmektedir. Cinsler arasındaki tavır farklılıkları, bir bakıma toplum olarak onlardan nelerin beklendiğini gösterir. Örneğin bazı erkekler çocuk sevmeyebilir ama bazı istisnalar hariç çocuk istemeyen bir kadın tasavvur edilemez. Bizim ve diğer toplumlarda güzel sanatların kadına daha çok yakıştığı söylenir, mesela eczacılık kadınlara uygun bir meslektir de dişçilik o kadar değildir. Erkeklerin çapkınlığı ve sadakatsizlikleri “kaçamak”, “elinin kiri” olarak tabir edilirken ve hatta sevimli gösterilirken, kadınlarda bu en büyük günah olarak kabul edilir. Yine çocuğunu terk eden anne kültürel rol beklentilerine karşı çıktığı için suçludur. Annelik rolünün esas vazifesini ve değerlerini yerine getirmede başarılı olmadığı için toplum tarafından kınanılır. Diğer taraftan çocuğunu seven, koruyan, besleyen, disipline eden ve bu noktadaki değerleri taşıyan anne ise annelik rolünü sosyal olarak onaylanan bir tarzda oynamaktadır (Fichter, 1991: 97). İşte cinsiyet ile alakalı davranışlar karşısında gösterilen toplumsal tepki ve onaylamalar, kadının ve erkeğin yapması gerekli olan davranış kalıplarının ve normlarının oluşmasını imkân sağlamaktadır.

3. Toplumsal Yapı İçerisinde Cinsiyet Kültürü ve Önemi

Her toplumda mevcut kültürel yapı içerisinde “Kadın ve erkek nasıl davranır? Nasıl giyinir? Kadınlara ve erkelere özgü alışkanlıklar ve uğraşlar nelerdir?” gibi soruların farklı cevapları bulunur. Kültürel yapının vermiş olduğu bu cevap farklılıkları aynı zamanda cinsiyetlerin toplum içerisindeki konumlanışına ve şekillenmesine de etki ederek bir farklılık doğurur. Kültürün cinsiyetlere yönelik bölümü, bir toplumda “cinsiyet kültürü”nü oluşturur. Cinsiyet kültürü bir manada kültürün cinsiyetlerle alakalı hususlarda kendini ifade etme biçimidir. Genel olarak paylaşılan ortak kültürün, cinsiyetlere yönelik uygun gördüğü tavırlar, tutumlar ve değerler, bu çerçevede gelişen cinsiyet ve toplumsal cinsiyet gibi nitelemeler, cinsiyet kültürünün içerisinde yer

alır.

İşte bir toplumdaki cinsiyet ilişkileri, yukarıda ifade edilen kültürel yapının, değerlerin ve geleneklerin bir yansımasıyla meydana gelir (Mukhopadhyay, 2002: 367-368). Cinsiyet kültüründen bağımsız gerçekleşmeyen cinsiyet davranışı ise, bu daire içerisinde yer alan cinsiyet değerlerinin ve tutumlarının tesiri altında gerçekleşir (Humphrey vd., 1969: 333). Bu çerçevede cinsiyetin sosyal ve kültürel bir olgu olduğunu kabul eden “cinsiyet kültürü”, bireye ve toplumsal ilişkilere yönelik geniş bir çerçevede yer alır. Cinsiyet kültürü, bir toplumda kadına ve erkeğe yönelik tanımlamaları, bunlara ilişkin imajlar, davranış kalıpları, cinsiyete dair kimlikler, cinslerin bir birlerine karşı olan ilişki biçimleri, tutumları, evlenme adetleri, aile tipleri, güzellik anlayışları, giyim kuşamlarını da içine alan çok geniş bir alanı ifade eder (Türküne, 1995: 14). İnsanların hayatlarını sürdürürken bu değerlere kayıtsız kalması söz konusu değildir. Bu itibarla cinsiyete yönelik toplumun ve kültürün ileri sürdüğü tutumlar ve değerler, insanlar üzerinde denetleyici, sınırlandırıcı ve rehberlik edici bir şekilde pek çok işlevi yerine getirirler. Toplum insanlardan bu rolleri yerine getirmesini beklemektedir.

Cinsiyet kültürünün oluşması bu konudaki kültürel rol ve beklentilerin öğrenilmesine ve yerine getirilmesine bağlıdır. Cinsiyet rolleri, belirli bir kültürdeki kadınlarla ve erkeklerle alakalı olan davranışlara, inançlara ve değerlere, kültürel beklentilere, sosyal olarak tanımlanan özelliklere işaret eder (Newman, 2002: 353). Her kültür, kendi içerisinde kadının ve erkeğin davranışlarını tayin eden cinsiyete yönelik belirli statü ve rollere sahiptir. Hangi alanda olursa olsun statü ve roller toplum içerisinde ayırıcı özelliklere işaret ederler (Dönmezer, 1988: 165). Bu özelliklerin ortaya çıkışı ise o statüye bağlı olan rollerin gerçekleştirilmesiyle mümkün hale gelir. Zira roller sosyolojide ifade edildiği üzere statüler tabidirler (Erkal, 1996: 29). Roller arkasında pek çok değeri barındırır ve aynı zamanda belirli bir statüde yer alan bireyden gerçekleştirilmesi istenen davranışları ve toplumsal beklentileri gösterir (Arkanoc, 1993: 40). Dolayısıyla bir toplumdaki cinsiyet rolleri o toplum içerisinde kişilerin sahip oldukları cinsiyetlere göre toplumun beklentilerini ifade eden, alışkanlık, hal, tavır ve değerleri içinde taşır.

Cinsiyetlere yönelik toplumun değerlerindeki farklılaşma, bazen daha yolun başında cinsiyetlerin belirlenmesinde ortaya çıkarak, bu konudaki kültürün tesirini ve önemini bize göstermektedir. Örneğin Kuzey Amerika yerlileri olan Zuni kabilesinde, cinsiyeti belirlerken, sonradan değişebileceğine yönelik inançtan dolayı, doğum sonrasında cinsel organın ve biyolojik yapının görünümüne dikkat edilmez. Bebeğin cinsiyetini belirlemek için beklenilir ve sonradan kabile içerisinde karışık ritüeller uygulanır (Newman, 2002: 354). Bu durum kültür içerisinde cinsiyetin tespiti ile alakalı farklı değer hükümlerinin geliştirilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Toplumsal sistem içerisindeki cinsiyetlere yönelik bakış açısı ve bu konudaki değer hükümleri toplumdan topluma, zamandan zamana farklılaşabilmektedir. Örneğin MÖ. Atinalı

Solon, genelevleri açtığı için, erdemli olmayı dillerinden düşürmeyen yöneticiler tarafından “devlet kurtarıcısı” olarak ilan edilmiştir (Wells, 1997: 14). Toplumumuzda evlilik teklifini genellikle erkekler yapar veya teklif erkekten beklenir. Erkek tarafı çikolatasını, şekerini alarak kız tarafına kız istemeye gider. Ama hiçbir zaman kız tarafı, erkek tarafına erkek istemeye gitmez. Oysa Malinowski'nin (1990: 127) de belirttiği gibi Meksiko'daki Zuni yerlilerinde ve Trobriand adalarında kadın aktiftir. Burada cinsiyetler arasında cinselliğe ait o kültüre mahsus belirli ilişki kalıpları ve düzeni vardır. Başka bir toplumda eşin haricindeki farklı ilişkiler cinayet sebebi olabilirken, Eskimolarda erkek karısını misafirine sunduğu en güzel bir ikram olarak kabul eder. Mısır'da günümüzde bile erkekler sokakta el ele tutuşarak gezebilirken, bu durum toplumumuzda farklı çağrışımlara ve anlamalara sebep olur (Güngör, 1997: 98).

Cinsiyetlere yönelik atfedilen önem ve değerlendirmeler Batı toplumunda da farklı bir seyir izlemektedir. Çoğu zaman özelemlenilen ve “Yitirilmiş Cennet” (Sartori, 1991: 162) olarak tabir edilen Eski Yunan'da erkek, ayrıcalıklı olarak doğuştan bazı hakları elde ederek yönetime katılırken, kadın dışlayıcı bir şekilde oy hakkı görülmemiş ve geri plana itilmiştir. Kadınlar, köleler, metekler (yabancılar), delilerle birlikte değerlendirilerek dikkate alınmamıştır (Dahl, 1995: 353; Sarıbay, 1994: 95). Yine ilerleyen tarihi süreç içerisinde Batıda genel olarak cinsiyetlere özgü farklı tutum ve tavırlar gelişmiştir. 18.yy da Avrupa'da, özellikle de Londra'da “oğlancılık” ve “fahişelik” yaygın bir durum olarak görülmüştür. bu süreçte iki cinsel vücut ama üç farklı cinsiyet grubu ortaya çıkmıştır. Kadınlar ya fahişe veya aristokrat olarak kabul edilirken, erkekler arasında oğlancılığın yayılması ile birlikte yeni bir cinsiyet kimliği belirlemiştir (Trumbach, 1991: 186-193). 19.yy sonlarında özellikle Fransa'da ise burjuva ve aristokrat kadınlar arasında saplantı derecesinde çalma hastalığı (keleptomani) görülmüştür. 19.yy Avrupa manzaralı tablolarında çalma hastalığını ve fahişeliği gösteren tablolar yoğunluktadır. Emile Zola'nın “Nana”sından, Edovard Manet'in “Olympia”sına kadar yüzyılın önemli ve yetenekli ressamı tarafından fahişelik vurgulanmıştır. Fahişelik imgesiyle kadın alınıp satılan ticari bir meta haline dönüşmüş ve Ortaçağ Batı dünyasında kadın hem satıcı hem alan, hem de satan konumunda bulunan bir cinsiyet özelliğine sahip olmuştur (Robert, 1998: 817-823). Batıda bu tarihi seyirde de görüldüğü üzere farklı cinsiyet özellikleri ortaya çıktığı gibi, genel olarak toplum içerisinde kadının erkeğin karşısında, tutuna bileceği her hangi bir toplumsal rolü ve söz hakkı da bulunmamıştır.

Dünya üzerinde bir başka kültür dünyasını kuran ve yaşayan Eski Türklerde ise cinsler arası ilişkiler ve cinsiyete yönelik değerler, yazılı olmasa da bir kanun hükmünde olan töre tarafından belirlenirken, cinsiyetlerin bir birine yönelik hakları da saklı kılınmıştır. Erkeğin kadın üzerinde hakkı olduğu gibi, kadının da erkek üzerinde hakları kabul edilmiştir. Eski Türklerde kadın, şeref, namusun simgesi olarak çok değerli görülmüş, erkeğin tamamlayıcısı olarak daima sosyal hayat içerisinde onun yanında yerini almıştır. Böylelikle gerek aile içerisinde ve gerekse sosyal hayatta

kadın, faal bir rol oynamıştır.

Türkler istisnalar haricinde tek kadınla evlenmiş, evlenecek kız dışardan yani egzogami kaidesi uyarınca, yedi veya dokuz göbek uzaktan seçilmiştir. Burada evlenecek kızların rızalığı esas alınırken, (Eröz, 1991: 301-302) erkek mabet kabul edilen ailesinin sorumlusu olarak görülmüştür. Bu doğrultuda Türk aile yapısında, geleneksel ailenin bir özelliği olarak aile içi kararların, baba otoritesi tarafından verildiği belirtilmektedir (Saran, 1975: 34). Ancak bu kadının tamamıyla sosyal hayat sahası içerisinde olmadığı anlamına gelmez. Eski Türk toplumlarında ve özellikle göçebelik dönemlerinde kadın, erkeğin üstlendiği çoğu rolü üstlenmiş ve cemiyet hayatına aktif olarak katılmıştır. Kadının erkek gibi ata binip, ok atıp ve kılıç kullandığı ifade edilmektedir (Doğramacı, 1992: 3). Eröz ve Güler (1999: 4-5) de Fransız etnolog Grenard'a dayanarak, tarihi süreçte Türk kadınının kocasının yanında sadece ev içerisinde değil, aynı zamanda tarlada ve pazarda hayat arkadaşı ve yardımcısı olduğunu, kadının iktisadi ve hukuki hürriyetinin de bulunduğunu belirtmektedir. Burada kadının ve kocasının aile içerisinde farklı mallara sahip olabileceği, boşanma halinde kadının sadece baba evinden getirdiği malları değil evlilik esnasında kazanılan malları da isteyebileceği ifade edilmektedir. Yine eşler arasında karşılıklı şefkat, sevgi ve saygı bulunmakla birlikte, manevi bağlar ve dayanışma Türk ailesi içerisinde oldukça önemli bir yere sahip olmuştur (Nirun, 1994: 23).

Toplumsal yapının statik olmaması değişimlere açık, dinamik bir yapı karakterinde olması, bünyesinde yer alan sosyal ilişkilerin ve değerlerin de zamanla etkilenmesine ve değişmesine neden olmaktadır. Bu çerçevede toplumsal davranışların önemli bir belirleyicisi olan cinsiyetle alakalı roller ve değerler de zamanla çeşitli faktörlerin etkisiyle değişebilmektedir. Bunların başında, toplumsal ve kültürel yapıları köklü ve önemli değişmelere zorlayan modernleşme ve küreselleşme süreçlerinin yarattığı etkiler gelmektedir.

Modern zihniyet ve sosyal koşulları ile birlikte kadınların çalışma hayatına girişi ve eğitim durumlarındaki yükselme, erken evlenmelerde ve çocuk sahibi olmada bir azalmaya tesir etmiştir. Bu durum, kadının geleneksel rollerinde önemli değişimleri doğurmuştur. Ayrıca bu süreçteki edinilen eğitim imkânları ve kadınların iş hayatına girmesi cinsiyet rollerinin algılanmasında ve yeniden şekillenmesinde etkili olmuştur (Tallichet and Willits, 1986: 219-220). Kadınlar bir yandan aile içerisinde kararlarda ve bazı rollerde daha aktif olurken, diğer taraftan üstlendiği geleneksel rollerini de toplumsal kurumlara ve yapılara devretmiştir.

İş bölümü açısından geleneksel toplumda ev içi işleri gerçekleştiren kadın, artık modern sosyal hayat içerisinde erkeklerle benzer işlerde çalışmaya başlamış ve cinsiyet rolleri birbirine yakınlaşmıştır. Modern toplumlarda iş hayatına atılan kadın, sosyal hayat içerisinde kendisini daha fazla gösterirken, artan sorumlulukları beraberinde yeni problemlerin de doğmasına neden olmuştur. Geleneksel rollerin henüz tam olarak değişmediği ve aile içi ilişkilerde geleneksel

rollerin sürdüğü bir ortamda kadınların çalışması, ev içi sorumluluklarına ek bir yükü de beraberinde getirmiştir. Bu sürece yeteri kadar destek çıkmayan ve değişimi gerçekleştiremeyen eşler arasında çoğu zaman çatışmalar ve huzursuzluklar yaşanmıştır. Burada mağdur olan ise çoğu zaman ailenin en küçük üyeleri çocuklar olmuştur.

Tablo 1: Cinsiyet İle Diğer Toplumsal Değişkenler Arasında Görülen İlişkiler

	x ²	sd	P
Geleneksellik/Modernlik Tanımlaması	30,848	3	0,000
Siyasi Kimlik ve Tanımlama	17,134	8	0,029
Kocadan İzin Alma Durumu	17,672	2	0,000
Erkeğin Üstünlüğü ve Sözü'nün Geçmesi	27,398	2	0,000
Erkeğin Evde Yardımcı Olması	16,019	2	0,000
Şiddet	3,796	2	0,150
Akrabalık	4,765	1	0,029
Siyasi Görüşe Tesir Eden Faktörler	16,349	4	0,003
Siyasi Katılım	18,899	4	0,001
Uğruna Mücadele Edilebilecek Değerler	23,036	5	0,000
Ülkenin Geleceği	7,101	3	0,069
Başka Ülkede Yaşama İsteği	2,318	1	0,128
İyi Bir Mesleğin Kazandırdıkları	4,426	3	0,219
Başarı İçin Gerekli Değerler	8,430	3	0,038
Meslek Sıralaması	35,697	12	0,000
Çocuğun Mesleği	27,576	12	0,006
İyi Bir Mesleğe Engel Olan Faktörler	4,737	3	0,192
Emeğin Karşılığı	0,792	2	0,673
Kadercilik	3,275	2	0,195
Yalnızlık	3,198	2	0,202
Evlilik Öncesi Cinsel İlişki	1,281	2	0,527

Günümüzde meydana gelen küreselleşmenin etkileri ile birlikte kadınların hayatlarında ve sosyal ilişkilerinde önemli değişimler meydana gelmiştir. Küreselleşmenin kısırtıcılığı ile şekillenen popüler kültür özellikle kadınların toplumsal rollerine büyük darbeler vurmakta; kâr amaçlı tüm stratejilerde onu metalaşmış bir figüre dönüştürmektedir. Burada cinsiyet rollerinden ve değerlerinden ziyade kadının cinsel tarafı ve boyutu öne çıkarılmaktadır. Kadın, tüketimizm ve popüler kültür içerisinde, cinsel arzular ve istekler temelinde köle gibi kullanılmak istenmektedir (Wark, 1997: 41-45). Popüler kültürün bu hoyratlığı, aile hayatı üzerinde baskı uygulamakta, aile içi ilişkilerde, cinsiyet rollerinde ve otoritede önemli değişimlere sebep olmaktadır (Frederiksen, 2000: 209-222). Bir zamanlar bez bebeklerle oynayarak annelik rolünü ve duygularını daha küçük yaşlarda öğrenen kız çocuklarına, bu gün popülerleştirilen Barbie bebeklerin pırlıtlı dünyasında yeni değerler kazandırılmaya çalışılmaktadır.

4. Bulgular ve Yorumlar

Kadın ve erkek cinsiyetleri, aynı toplumsal havayı teneffüs ederler ve aynı toplumsal çatının semsiyesi altında hayatlarını sürdürürler. Böylece aynı toplumsal ve kültürel yapının değer hükümlerinin tesiri altında kalmaları nedeniyle, genel hususlarda sahip oldukları tutumları da birbirine benzerlik arz eder. Ancak içinde buldukları sosyal yapının cinsiyetlere biçmiş olduğu roller ve bu rollere etki eden toplumsal değişim süreçleri, bazı konularda cinsiyete özgü tutumların gelişmesine yol açmaktadır. Bu durumda ise bir cinsiyetin diğerine göre biraz daha fazla veya eksik bir oranda bir tutum farklılaşması içerisinde yer aldığını söyleyebiliriz. Bu araştırma içerisinde de kadınların ve erkeklerin bir birlerine olan benzerliklerinin yanında, bazı konularda farklı fikir ve tutumlarda oldukları görülmüştür. Cinsiyet gruplarının, ele alınan bazı toplumsal konulara yönelik anlamlılık ilişkileri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

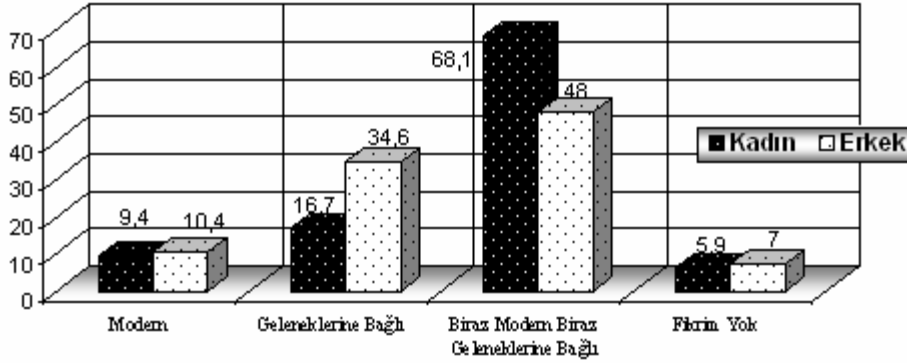
4.1. Kişisel Tanımlama ve Kimlik

Geleneksellik ve modernlik tavırları, değişim sürecinden geçen bireyin tutum ve davranışlarını göstermesi, hayata karşı bakışını ifade etmesi açısından oldukça önemlidir. Hem kadın hem de erkek, her iki cinsiyet grubu da maruz kaldığı sosyal şartlar itibariyle konumları, bireysel rol ve statüleri ile alakalı bazen yeni değerlendirmelerde bulunur. Bu değerlendirmeler cinsiyetlere özgü tanımlamaların şekillenmesine de etki eder. Çalışmamız içerisinde kadınlar ve erkekler, yakın bir seviyede kendilerini “modern” olarak kabul etmekle birlikte, kadınların çoğu kendilerini “biraz modern biraz geleneksel” olarak görmektedirler. Zira kadınların %68,1’i, erkeklerin ise %48’i biraz modern, biraz geleneklerine bağlı olduklarını ifade etmektedirler. Bu durum hızlı değişimlere maruz kalan toplumsal yapımız içerisindeki kadınların, erkeklere göre önemli bir bölümünün geleneksellikle modernlik arasında geçiş sürecini yaşadıklarını bize göstermektedir. Genç kadınlar içerisinde bu tanımlama daha çok ağırlık kazanmaktadır. Erkeklerin ise geleneklerine bağlılık hususunda kadınlara göre daha fazla hassas oldukları görülmektedir. Erkeklerin %34,6 sı geleneklerine bağlı olarak kendini tanımlarken, kadınların %16,7’si geleneklerine bağlı olduklarını ifade etmektedirler. Eğitim seviyesi arttığında ise her iki cinsiyet grubunda da, geleneklere bağlılık hususunda eğilim azalmakta ancak bu durum eğitilmiş kadınlarda daha çok belirginleşmektedir. Örneğin eğitilmiş kadınların %3,5’i kendisini geleneklerine bağlı olarak kabul ederken, erkeklerin %24’ü geleneklerine bağlı olduklarını belirtmektedirler.

Diğer taraftan kadınlar erkeklere göre kendilerini daha çok şehirli olarak görmektedirler. Kadınların %41,1’i erkeklerin %30’u kendilerini tamamen şehirli olarak görürken kadınların %48,4’ü erkeklerin ise %57,7’si kendilerini kısmen şehirli olarak görmektedirler. Erkeklerin %12,3’ü kadınların %10,5’i ise kendilerini şehirli olarak görmemektedirler.

Kimlik, bireyin hayata karşı duruşunu ve konumunu ifade eden değerler bütünüdür. Kimlik, değerler tarafından örülen bir kalıp olarak bireyin ayırıcı özelliklerini ve tanımlanmasını belirtir. Aynı zamanda kimlik, kişiye bir zihniyet dünyası sunarak onun tutum ve davranışlarına tesir eder.

Bu noktada kişilerin kendilerini nasıl tanımladıkları, nasıl davranacaklarına dair bir işareti de içinde taşır. Araştırma sonuçlarına göre kadınların ve erkeklerin kendilerini tanımlama biçimleri farklılaşmaktadır. Erkeklerin önemli bir bölümü kadınlara göre daha çok kendilerini “milliyetçi” ve “muhafazakâr” olarak tanımlarken, kadınlar erkeklere göre daha çok kendilerini “İslamcı”, “sosyal demokrat” “sosyalist” ve “liberal” olarak tanımlamaktadırlar. Erkeklerin %28,2’si kadınların %22,4’ü kendilerini milliyetçi olarak, erkeklerin %19,7’si kadınların %13,2’si muhafazakâr olarak tanımlamakta iken erkeklerin %16,1’i kadınların %16’sı kendilerini Atatürkçü olarak tanımlamaktadır. Yine kadınların 18,4’ü erkeklerin %11,5’i İslamcı, kadınların %12,5’i erkeklerin %8,5’i sosyal demokrat, kadınların %4,9’u erkeklerin %2,8’i sosyalist, kadınların %3,8’i erkeklerin %3,7’si ülkücü ve kadınların %2,8’i erkeklerin %1,7’si liberal olarak kendilerini tanımlamaktadırlar.

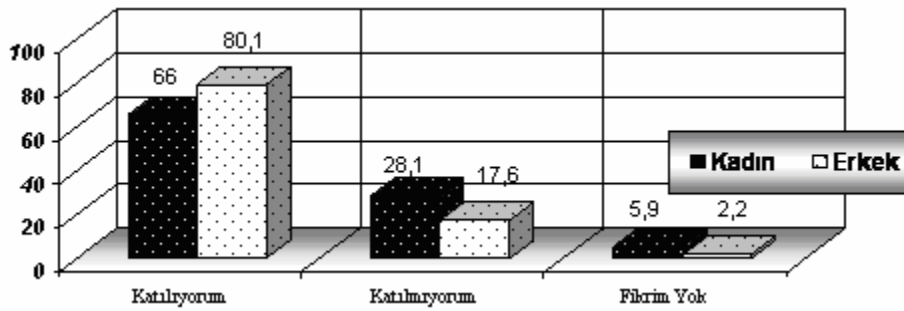

Grafik 1: Cinsiyetlere Göre Modernlik/Geleneksellik Tanımlamaları

4.2. Ev İçi Roller ve Sorumluluklar

Ev, her iki cinsiyet grubunun da hayatının büyük bir bölümünü geçirdiği, sevinçler ve kederlerle birlikte sorumlulukların ve görevlerin de paylaşıldığı temel çatıdır. Araştırmanın verilerine göre ev içi roller ve görevlerle alakalı olarak, cinsiyet grupları farklı tutum seviyelerinde bulunmaktadır. Kadınların ve erkeklerin ev içi rollere ve değişmelere yönelik düşünceleri farklılık göstermektedir. İş ve eğitim imkânlarının etkisiyle meydana gelen değişme sürecinde kadınlar, yeni edindikleri rollerin yanında erkeklere ait sorumlulukları da üstlenirken, aynı zamanda aile içerisinde söz sahibi olma hakkını da kendilerinde görmüşlerdir. Bu doğrultuda araştırmamız verilerinde de görüldüğü üzere erkeğin ailede söz sahibi olmasına, kadının yapacakları için kocasından izin alması hususuna kadınlar erkeklere göre daha az taraftar bulunmaktadır. “Kadın yapacakları için kocasından izin almalıdır.” ifadesine erkeklerin %80,1’i katılmakta iken kadınların %66’sı onay vermektedir. Diğer taraftan bu ifadeye kadınların %28,1’i katılmazken, erkeklerin %17,6’sı katılmamaktadır. Yine yaş ilerledikçe kadının kocasından izin almalı fikrine katılım, düşük yaş gruplarına göre azalmaktadır. Örneğin genç erkeklerin %83,3’ü, genç kadınların %69,6

sı bu düşünceye katılmaktayken, 50 ve sonrası ileri yaş grubundaki erkeklerin %79,7'si, kadınların ise %44,4'ü kadının yapacağı işler için kocasından izin alması gerektiğini düşünmektedirler. Bu düşünceye katılmama durumlarına bakıldığında ise genç kadınlara göre yaşlı kadınların daha çok karşı çıktıkları görülmektedir. 50 yaş ve daha üstü grupta yer alan kadınların %55,6'sı, 30-49 yaş arası orta yaşlı kadınların %31,3'ü, 29 yaşa kadar olan genç kadınların % 23,6'sı, bu ifadeye katılmamaktadırlar. Ayrıca gelir seviyesi artınca kadınlar ve erkekler bu ifadeye daha az katılmakta oldukları görülmüştür.

Grafik 2: "Kadın yapacakları için kocasından izin almalıdır." İfadesine Katılım

Terazinin iki kefeşi olarak kadının veya erkeğin aile içerisindeki durumuna yönelik bakış açısı, aile içi kararlarda kefenin hangi tarafının ağır bastığını bu konudaki değerleri, eğilimleri, değişimleri ve çatışmaları bize göstermektedir. Geleneksel yapı içerisinde kararlarda, rollerde ve statülerde erkeğin üstün olduğu bir aile yapısı ve anlayışı, günümüz hem kadınları hem de erkekleri tarafından uygun görülmemektedir. Araştırma içerisinde, "Erkekler kadınlardan üstündür ve evde erkeğin sözü geçer" ifadesine her iki cinsiyet grubunun önemli bir bölümü katılmazken, kadınların bu düşünceye daha çok karşı çıktıkları, erkeklerin katıldıkları görülmektedir. Erkeğin üstün olduğu ve evde erkeğin sözünün geçtiği düşüncesine kadınların %79,2'si erkeklerin ise %59,9'u katılmamaktadırlar. Ancak kadınların %17,7'si, erkeklerin ise %34,7'si bu düşünceyi uygun bulmaktadırlar.

Eğitim seviyesi, özellikle kadınların rollerinde ve sorumluluklarında değişikliğe sebep olan önemli bir faktördür. Zira eğitim, kadına sonucunda bir mesleği de kazandırarak, onu hem aileye destek olan bir rolü gerçekleştirmeye, hem de karar mekanizmasında bilgi ve donanımı vasıtasıyla söz sahibi olmaya imkân tanıyan bir sürece hizmet etmektedir. Araştırmamız içerisinde her iki cinsiyet içerisinde de eğitim seviyesi artınca, erkeğin üstün olması ve evde sözünün geçmesi düşüncesine karşı tutum olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan eğitilmiş kadınların, evde erkeğin üstün olması ve sözünün geçmesine, erkeklere göre daha çok karşı oldukları görülmüştür. Zira okuma-yazma bilen ama okul bitirmemiş kadınların %33,3'ü, erkeklerin %50'si bu düşünceye karşı iken, yükseköğretim mezunu kadınların %89,4'ü, yükseköğretim mezunu erkeklerin %70'i bu

düşünceye karşı oldukları görülmüştür.

Eğitim seviyesinde olduğu gibi, gelir seviyesi artınca da evde erkeğin sözü geçer düşüncesine katılım azalmaktadır. Ancak bu durum yaşın artmasına paralel olarak evde erkeğin sözü geçer düşüncesi genç gruba göre artmaktadır. Bu fikre en şiddetli itiraz genç kadınlardan gelmektedir: “Evde erkeğin sözü geçer” düşüncesine genç kadınların %84,5 i, erkeklerin ise %51,1’i katılmamaktadırlar. Genç kadınların %14,2’si, genç erkeklerin ise %38,9’u bu düşünceye katılmaktadırlar. Diğer sonuç ile birlikte değerlendirdiğimizde genç kadınlar, kadının kocasından yapacakları için izin alabileceğini ancak bunun erkeğin evde sözünün geçtiği manasına gelemeyeceğini düşünmektedirler.

Kadının annelik rolü ve toplumsal konumlandırmalar, onun ev içi hususlarda birinci derecede sorumlu ve görevli olduğunu ön görmektedir. Ancak bu düşünce kadınlar ve erkekler içerisinde artık kabul görmemektedir. Kadınlar ve erkekler, ev işlerinin sadece kadınlara özgü olmadığını, erkeklerin de sorumluluk alması ve kadınlara yardımcı olması gerektiğini düşünmektedirler. Özellikle kadınlar arasında, erkeklerin ev işlerinde yardımcı olması gerektiği düşüncesi daha çok ağırlıkla savunulmaktadır. Örneklem içerisinde kadınların %87,2’si, erkeklerin ise %74,5’i bu düşünceye katılmakta iken, kadınların %10,4’ü, erkeklerin %20,7’si bu düşünceye katılmamaktadırlar.

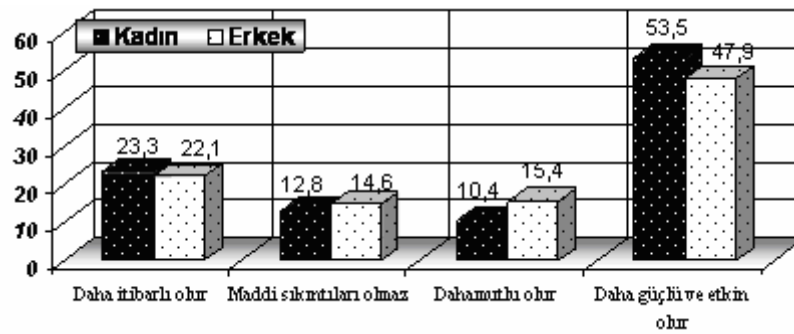
Eğitim seviyesine göre konuyu değerlendirdiğimizde, eğitilmiş katılımcıların büyük bir bölümünde, ev işlerinin sadece kadının görevi olmadığını erkeklerin de ev işlerinde yardımcı olmaları gerektiği fikrinde olduğu görülmüştür. Örneğin yüksek okul mezunu kadınların %94,1’i, yüksek okul mezunu erkeklerin ise %83’ü ev işlerinde erkeğin kadının yanında yer alması gerektiğini düşünmektedirler. Okuryazar olmayan kadınlarda ve erkeklerde ise bu oranlar düşmektedir. Okuryazar olmayan kadınların %75’i, erkeklerin ise %40’ı bu düşünceye taraftar oldukları görülmüştür.

Aile içi ilişkilerin yanında, sosyal ilişkiler içerisinde önemli bir sistemi ifade eden akrabalık, modern toplumda insanlar için bir dayanışma ve destek birimi olmaya devam etmektedir. Ancak modernleşme ve kentleşme sürecinde akrabalık değerlerinin giderek zayıfladığı görülmektedir. Akrabalık değerlerine verilen önem cinsiyetlere göre farklılaşmaktadır. Araştırma sonuçlarında da görüldüğü üzere erkekler, akrabalık değerlerine daha çok önem vermekte iken kadınlar erkelere göre akrabalık ilişkilerini daha az önemli bulmaktadırlar. Erkeklerin %57,6’sı evlerini değiştirecek olsalar akrabalarına yakın olmasını isterken, kadınları % 49’u yakın olmasını istemektedirler. Bu durum geleneksel aile ilişkileri içerisinde yeteri kadar söz hakkı olmayan ve bağımlı olan kadının, bağımsız olma ve kendi kaderini kendisinin belirlemesi isteğine dayanmaktadır. Erkekler ise hem soyun hem de geleneğin koruyuculuğunda akrabalığı önemli bir faktör olarak kabul ederken, aynı zamanda modern hayatın sıkıntıları karşısında bir güç ve dayanışma merkezi olarak görmektedirler.

Diğer taraftan eğitim seviyesi yüksek kadınlar düşük olanlara göre akrabalık ilişkilerini daha az önemli bulmaktadırlar. Erkeklerin kadınlara göre akrabalarına düşkün olduğunu, işe alırken dikkat edilmesi gereken hususlarla alakalı sorulara verilen cevaplarda da görmekteyiz. Bütün başvuranların bilgi ve beceri düzeylerini aynı kabul ettiğimiz bir işe alma durumunda, kadınların (%57,6) ve erkeklerin (%51,3) çoğu ayırım yapmam görüşünde iken, akrabalarını tercih edeceklerini belirtenlerin çoğu erkeklerden olduğu dikkatimizi çekmektedir. Zira böyle bir işe alımda personel veya elaman seçerken erkeklerin %21,3'ü kadınların ise %14,9'u akrabalarını tercih edeceklerini ifade etmektedirler. Diğer taraftan aynı durumda erkekler “benzer siyasi görüş” veya “inançtan” olanlara, kadınlar ise “arkadaşlara” imkân tanıyacıklarını belirtmektedirler.

4.3. Çalışma Hayatı ve Meslekler

Meslekler özellikle gençlik döneminden itibaren içinde yer alarak kişilerin emeklerini ve zamanlarını harcadıkları, buna mukabil maddî ve manevî bir karşılıkla geçimlerini temin ettikleri ve kişilerin kendini gerçekleştirdikleri önemli bir olgu olarak, insan hayatında çok büyük rolü bulunmaktadır. İyi bir meslek sahibi olmanın insan hayatına ne gibi etkileri olabileceği hususunda, kadınlar ve erkekler kişiyi “daha güçlü ve etkin” yapabileceğini düşünmektedirler. Kadınların %53,5'i, erkeklerin %47,9'u iyi bir mesleğin insanı güçlü ve etkili yapabileceğini ifade ederken, kadınların %23,3'ü erkeklerin ise %22,1'i iyi bir mesleğin insanı “itibarlı” yapacağı kanaatini taşıdıkları görülmektedir. Yine erkeklerin %15,4'ü, kadınların ise %10,4'ü iyi bir mesleğin mutluluk sağlayacağı görüşünü taşıırken, erkeklerin %14,6'sı, kadınların %12,8'i maddi sıkıntıları ortadan kaldıracacağı fikrini taşımaktadırlar. Görüldüğü üzere kadınlar erkeklere göre iyi bir meslekte, güç ve itibar konularına önem verirken, erkekler maddi sıkıntıların aşılmasına ve mutluluğu sağlmasına kadınlara oranla daha çok önem vermektedirler.

Grafik 3: Cinsiyetlere Göre İyi Bir Mesleğin Kişiyi Kazandırdıkları

Günümüzde mesleklere atfedilen önem düzeyi, Türkiye'deki sosyal ve kültürel yapının içinde yer aldığı şartlara göre değişmektedir. Hali hazırdaki toplumsal yapı içerisindeki mesleklere yönelik bakış cinsiyetlere göre de farklılaşmakta, kadınların ve erkeklerin bu konudaki düşüncesi

değişmektedir. Bugün Türkiye'deki hangi mesleğin en iyi meslek olduğu hususunda, kadınların "doktorluğu" erkeklerin ise "öğretmenliği" ilk sıraya koydukları görülmüştür. Kadınların günümüz Türkiye'sinde en iyi meslek sıralamasında; doktor (%22,9), öğretmen (%21,9), siyasetçi (%8), futbolcu (% 6,9), subay (%6,6), avukat-hakim (%6,3), sanatçı (%6,3), ilim adamı (%5,9), sanayici (%4,9) tüccar (%2,4), mühendis (%2,1), manken (%2,1) yer alırken, erkeklerin en iyi meslek sıralaması ise öğretmen (%19), doktor (%17,6), futbolcu (%12,3), ilim adamı (%11,2), sanayici (%9,8), siyasetçi (%6,7), subay (%5,9), tüccar (%5,6), avukat-hakim (%4,8), sanatçı (%3,9), manken (%2) ve mühendis (%0,3) şeklinde olduğu görülmektedir. Diğer taraftan "Çocuğunuzun hangi mesleğe sahip olmasını istersiniz?" içerikli bir soruya verilen cevaplarda ise sıralamada bazı farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Kadınlar en çok çocuklarının sırasıyla doktor (%27,4), öğretmen (%21,5), ilim adamı (%15,3), avukat-hakim (%9,7), mühendis (%5,2), subay (%4,9), siyasetçi (%2,8), sanatçı (%2,1), futbolcu (%2,1), sanayici (%1,7) ve tüccar (%0,7) olmasını isterlerken, erkekler çocuklarının sırasıyla öğretmen (%19,6), doktor (%19,3), ilim adamı (%18,5), avukat-hakim (%10,1), subay (%7,1), futbolcu (%5,6), sanayici (%5), siyasetçi (%3,4), tüccar (%3,1), mühendis (%2,5), sanatçı (%1,4) ve manken (%0,3) olmasını istemektedirler. Bu sıralamalar içerisindeki değişimler de göstermektedir ki, hem kadınlar hem de erkekler, günümüzde önemli kabul ettikleri futbolcu veya sanatçı olmayı çocuklarına uygun görmemektedirler. Bunlara karşılık doktorluk ve öğretmenliğin yanında sıralamada ilk sıralara koydukları ilim adamı, avukat-hâkim ve subay olmayı çocukları için daha çok uygun bulmaktadırlar. Burada hali hazırda önemli bulunan mesleklere karşılık, arzulanan, beğenilen ve ideal görülen mesleklerin tercih edildiği görülmektedir.

İnsanlar ideal kabul ettikleri ve iyi buldukları mesleğe sahip olmada karşılaştıkları gereklilikleri, fırsat eşitsizliklerini ve imkânsızlıkları bir engel olarak kabul etmektedirler. Cinsiyet grupları içerisinde, iyi bulunan mesleğe ulaşmada engel görülen faktörler, benzer olarak ifade edilse de, kadınların ve erkeklerin önemli fikir farklılığı taşıdıkları görülmektedir. "Eğitimi" iyi bir mesleğe sahip olmada kadınların %36,1'i, erkeklerin %35,6'sı engel olarak kabul ederken, "maddi imkânsızlıkları" kadınların %36,1'i erkeklerin %34,2'si engel olarak ifade etmektedirler. Hem kadınlar hem de erkekler, eğitim ve maddi imkânları iyi bir mesleğe giden yolda gerekli bulmaktadırlar. Diğer taraftan erkeklere göre kadınlar "sosyal çevre"nin yetersizliğini iyi bir mesleğe ulaşmada daha çok engel olarak görmektedirler. Kadınların %16,3'ü erkeklerin %13,2'si bu konuda sosyal çevreyi engel olarak belirtmektedirler. Erkekler ise iyi bir mesleğin engelleri içerisinde "siyasi bir desteğin eksikliği"ni, kadınlara göre daha çok önemli bulmaktadırlar. Erkeklerin %17,1'i kadınların ise %11,5'i siyasi bir destekten mahrumiyeti, engel olarak kabul etmektedirler. Aslında bu faktörlerin iyi bir mesleğe giden yolda engel olarak görülmesinde, kadınların ve erkeklerin toplumsal yapı içerisindeki konumları ve cinsiyet gruplarının sosyal imkân

ve fırsatları elde edip etmemesiyle yakından alakalıdır. Zira bazı durumlarda bireysel meslek tercih ve beğenileriyle, toplum içerisinde cinsiyetlere uygun olarak görülen meslekler farklılaşabilmektedirler. Sonuçlara dikkat edildiğinde özellikle kadınların, bu durumu yaşayan cinsiyet grubu olarak bazı sosyal imkânsızlıklarla karşı karşıya bulunduğu görülmektedir.

4.4. Sosyal İlişkiler ve Hayata Karşı Bakış

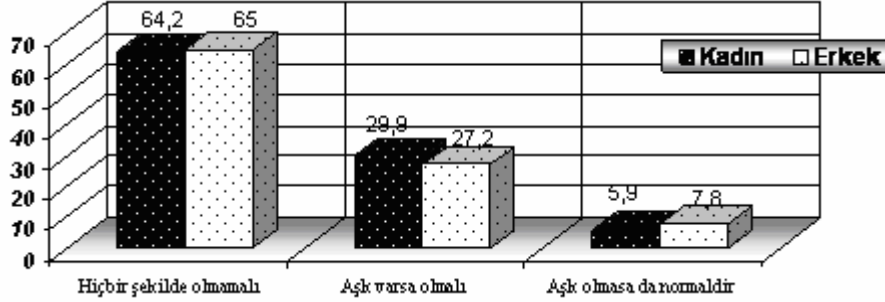
Kadınların önceki bölümde de ifade edildiği üzere, kendilerini erkeklere nispeten daha şehirli görmelerine karşılık, sosyal ilişkilerinde yaşamakta oldukları yalnızlık duyguları, erkeklere göre biraz daha yüksek olduğu görülmektedir. Şehir gibi nüfusun yoğun ve kalabalık olduğu, yakın mesafedeki sosyal ilişkilerin bulunduğu bir sosyal ortam içerisinde kadınlar, erkeklere göre daha çok yalnızlık yaşamaktadırlar.

Bu konuyla alakalı olarak “Çok sayıda kişiyle ilişkide olmama rağmen kendimi yalnız hissediyorum” ifadesine kadınların %26,1’i erkeklerin %22’si katılmakta iken, kadınların %64,8’i erkeklerin %71,7’ü katılmamaktadır. Kadınların %9,1’i erkeklerin 6,8’i ise bu konuda bir fikir belirtmemektedirler. Konuyu cinsiyet, yaş ve yalnızlık ilişkileri dahilinde karşılaştırdığımızda, kişilerin yaş seviyelerindeki bir artmaya karşılık, yalnızlık duygularının da doğrusal olarak arttığını görmekteyiz. Örneğin bu ifadeye genç erkeklerin %21,1, genç kadınların %28,4’ü katılmakta iken, 50 ve daha üstü yaşlı gruptaki erkeklerin %25’i, kadınların %44,4’ü katılmakta ve kalabalıklar içerisinde yalnız olduklarını ifade etmektedirler. Bu konuda cinsiyet, gelir ve yalnızlık ilişkisine baktığımızda, araştırmamız sonuçlarına göre gelir ile yalnızlık arasında ters yönlü bir ilişki görülmüştür. Gelirdeki artışa karşılık, yalnızlık duygularında azalma olurken, gelirdeki herhangi bir azalmaya karşılık yalnızlık duygularında bir artış söz konusu olmaktadır. Zira üst gelir grubunda yer alan erkeklerin %14’ü kadınların %6,7’si kendilerini yalnız olarak görürken, alt gelir grubundaki erkeklerin %22,9’u kadınların %28’i kendilerini yalnız olarak bulmaktadırlar. Burada da görüldüğü üzere üst gelir grubundaki erkekler, kadınlara göre daha çok yalnızlık yaşarken, alt gelir grubunda kadınlar erkeklere göre biraz daha fazla oranda yalnızlık yaşamaktadırlar. Diğer taraftan medeni durum ile yalnızlık ve cinsiyet ilişkisine dikkat edildiğinde evlilerin bekârlara göre kendilerini daha yalnız kabul ettikleri görülmüştür. Bu konuda evli kadınların %27’si erkeklerin %22’si kendilerini yalnız olarak görürken, bekâr kadınların %21,7’si erkeklerin ise %20,9’u çok kişi ile ilişkide olmalarına rağmen kendilerini yalnız bulmaktadırlar. Evli kadınların evli erkeklere göre biraz daha fazla yalnızlık yaşadıkları dikkatimizi çeken bir konudur.

İnsan neslinin devamını sağlayan ve bireylerin haz, cinsel doyum ve tatminine imkân tanıyan cinsel ilişkiye yönelik, her toplumda belirli bir düzenleme ve kurallar dizgesi getirilmiştir. Toplumumuzda bu ilişkinin meşru bir şekilde gerçekleştirildiği yer olarak evlilik müessesesi uygun kabul edilmiştir. Toplum içerisinde cinsellikle alakalı cinsiyetlere özgü kabul edilen değerler ve normlar, onların cinsel tutum ve davranışlarının şekillenmesinde etkilidir. Bu hususta katılımcılar

içerisindeki kadınlar ve erkekler, evlilik öncesi cinsel ilişkiye genel olarak karşı olmakla birlikte, bazı konulardaki tutumlarının düzeyi değiştiği tespit edilmiştir.

Grafik 4: Cinsiyetlere Göre Evlilik Öncesi Cinsel İlişki

Genel olarak hem kadınlar hem de erkekler, evlilik öncesi ilişkiyi daha az onaylamaktadırlar. Kadınların %64,2'si erkeklerin %65'i evlilik öncesi cinsel ilişkiye karşı olduklarını ifade etmişlerdir. Kadınlar ve erkekler içerisinde evlilik öncesi cinsel ilişkiyi onaylamayan bu düşünceler ve tutumlar, toplumsal norm ve beklentiler ile uygunluk göstermektedir. Ancak diğer taraftan, cinsiyet grupları içerisinde gerek "aşk varsa olmalı" ve gerekse "aşk olmasa da normaldir" ifadelerine katılım düzeylerindeki yükseklik, geleneksel normları dikkate aldığımızda, küçümsenmeyecek bir oranı göstermektedir. Hatta bu doğrultuda kadınların erkeklere göre daha çok "aşk varsa olmalıdır" görüşünü taşıdıkları tespit edilmiştir. Kadınların %29,9'u, erkeklerin %27,2'si aşk varsa evlilik öncesinde meydana gelebilecek bir ilişkiyi hoş karşılamaktadırlar. Aynı zamanda kadınların %5,9'u, erkeklerin %7,8'i ise aşk olmasa da evlilik öncesi ilişkinin normal olduğunu beyan etmişlerdir.

Kadınların normal şartlarda evlilik öncesi ilişkiye daha çok karşı olması beklenir. Kadınların erkeklere göre evlilik öncesi cinsel ilişkiye daha olumsuz durmalarını beklemek, evliliğe yönelik toplumumuzun cinsiyetlere çizmiş olduğu normlar, roller ve beklentilerin yanında, kadının "namus"u temsil ettiği inancından kaynaklanır. Örneğin bir erkeğin karısını aldatması halinde daha az bir çatışma yaşanır ve evlilik müessesesi dağılmazken, kadının aldatmaları namus değerini tahrip ettiği için evliliğin yıkılmasına ve hatta çeşitli şiddet olaylarının meydana gelmesine sebep olabilmektedir. Aynı zamanda erkek için bu tür hususlar toplum içerisinde "elinin kiri, erkeğe yakışır" gibi ifadeler ile sevimli bir kılıfa büründürülmesi, kadının yasaklamalarla sürekli ön plana çıkarılması, onlarda bastırılmış bir haksızlık duygusunun oluşmasına da neden olmaktadır. Bu nedenle kadınlardaki geleneksel norm ve beklentilere karşı, evlilik öncesi cinsel ilişkiye olan tutumlarını, eşitlik isyanı çerçevesindeki itirazları şeklinde de değerlendirmek, daha doğru olacaktır.

SONUÇ

Toplum içerisinde hayatını sürdüren bireyler, istediği şekilde veya tesadüfi olarak hareket etmez, davranışlarını ait olduğu sosyal dünyanın öncelikli kültürel zihniyet kalıplarına uygun olarak gerçekleştirirler. Bu dünya içerisinde yer alan kadınlar ve erkekler, cinsiyet itibarıyla kendi başlarına biyolojik bir varlık iken toplumsal alana girdiklerinde, bu yapıdan farklı olarak toplumsal rol ve değerler elbisesini giyerler. Her toplum, üyelerine farklı desenlerde farklı elbiseleri uygun görür. Zamanın ve toplumun şartları itibarıyla giydiği bu elbisenin kalıbı, biçimi ve rengi de farklılaşır. Dolayısıyla bireyin cinsiyet değerlerinin, bir kültür motifini üzerinde taşıdığını söyleyebiliriz.

Cinsiyetler arasındaki tavır farklılıkları, bir bakıma toplum olarak bizim onlardan neyi beklediğimizi gösterir. Toplumun gösterdiği tepki ve onaylamalar ise beklenen davranış ile gerçekleşen davranış arasındaki farka dayalı olarak çeşitli boyutlarda olur. Bu haliyle insanlar üzerinde etkili olan cinsiyet değerlerinin, denetleyici, sınırlandırıcı ve rehberlik edici bir şekilde pek çok işlevi bulunmaktadır. Hiç kimse bir toplum içerisinde sosyal ilişkilere tesir eden bu değerleri görmezden gelemeyebilir ve bu değerlere kayıtsız kalmaz. Günlük hayatın her köşesinde, evde, okulda, işte, otobüste, çarşıda ve pazarda kısacası sosyal ilişkilerin yaşandığı her alanda bu değerler varlığını gösterir. Örneğin çocuğuna kötü davranan anne, yuvasına karşı sorumluluklarını yerine getirmeyen baba, sürekli dışarılarda gezinen genç kız, kızlar gibi giyinen ve tavır takınan erkek çocuğu, kültürel rol beklentilere aykırı hareket ettiği için toplum tarafından kınanılır ve tepkiyle karşılaşır. Bu tepki ve onaylamalar doğrultusunda kültürün ifade ettiği önceliklere göre şekillenen cinsiyet kalıpları ve değerleri, o toplumun cinsiyet kültürünü oluşturur. Yani kültürün cinsiyetlere yönelik bölümü ve bu alanda kültürün geliştirdiği hükümler, cinsiyet kültürünü ifade eder.

Cinsiyet kültüründe meydana gelen değişme ve farklılaşmalar, sosyal ilişkilerin niteliğine tesir ettiği gibi yeni rol ve davranışların ortaya çıkmasına da sebep olur. Geleneksel cinsiyet norm ve değerlerinin değişme ile karşı karşıya bulunması, toplum içerisindeki cinsiyet ile alakalı hususlarda sancılı bir sürecin ve çatışmaların göstergesidir. Geleneksel cinsiyet kalıp yargıları karşısında, yeni cinsiyet değerleri ile karşılaşan insanlar hoş görmeme, kınama ve reddetme tutumlarının yanında uyum davranışları da gösterebilirler. Özellikle aynı çatı altında yaşayan hem kadınlar hem de erkekler arasında bu konuyla alakalı takınılan tutumlar, sadece aile içi uyumu ve huzuru değil, aynı zamanda toplumsal sıhhati ve dengeyi de belirleyen önemli bir faktördür. Burada cinsiyet grupları içerisinde farklılaşma nispetinde, çatışmaların yaşanacağı açık bir gerçektir.

Ülkemizde geleneksel normların ön gördüğü üzere cinsler arasında tamamlayıcılık ile

gerçekleşen, nisbi bir eşitlik söz konusu olmuştur. Kadın ve erkek ilişkilerinin cinslerin fiziki özelliklerine göre iş bölümü ile tayini nisbi bir eşitliği mümkün kılmıştır. Kültürümüz içerisindeki hayatın yükünü eşit ve adil omuzlama prensibi doğrultusunda kadın ve erkek, kendilerine özgü işleri ve sorumlulukları yerine getirerek, dayanışma içerisinde bir birlerini tamamlamışlardır. Bu doğrultuda cinsiyetlere mahsus olan roller çerçevesinde, kadının ve erkeğin davranışlarının sınırları belirgin bir şekilde çizilmiştir.

Ancak modernleşme süreçleriyle birlikte özellikle kadınların iş imkânlarını elde etmesi, eğitim seviyesinin yükselmesi cinsiyet rol ve değerlerinde de önemli değişimlere sebep olmuştur. Bu süreçte kadınlar daha çok erkeklerin, erkekler de kadınların rollerini üstlenmişlerdir. Kadınlar erkekler gibi evin geçimi için aile dışında çalışırken, erkekler de ev işlerinde ve çocuk bakımında eşlerine yardım etmişlerdir. Bu süreçlerle birlikte geleneksel toplum içerisindeki kadının ve erkeğin rolleri arasındaki mesafe azalmış ve benzerlik arz etmeye başlamıştır.

Çalışma içerisinde elde edilen bulgular da bu düşünceleri desteklemektedir. Zira sonuçlardan görüldüğü üzere, toplumumuz içerisinde yaşayan kadının ve erkeğin üstünde geleneksel norm ve değerler hala etkisini sürdürmekle birlikte, bu normlarda bir değişimin de olduğu gözden kaçmamaktadır. Değişen normlara karşı erkeğin ve kadının bakışı farklılaşmakta ve daha çok kendi cinsiyet grubu lehinde tutumlar sergilediği görülmektedir. Zira evde erkeğin üstün olmasına ve sözünün geçmesine kadınlar, ev işlerinde erkeğin kadına yardımcı olmasına ise daha çok erkekler karşı bir tutum içerisinde buldukları tespit edilmiştir. Esasında genel olarak kadınlar, gerek aile içi kararlarda, rollerde ve gerekse toplumsal alanda erkeklerin hâkimiyetlerinin olduğunu düşünmekte ve buna yönelik bir itirazları bulunmaktadır. Bu itibarla kadınlar nisbi bir eşitliğe karşı erkeklere özgü alanlara yönelerek ve adeta yarışarak değişimin sınırlarını zorlamakta ve değişime kapı aralamaktadırlar. Ancak kadının doğal ve geleneksel rollerinin hala varlığını sürdürdüğü bir ortamda yeni rolleri edinmeye çalışması, üzerine ilave yükleri de beraberinde getirmekte ve kadınların daha çok yalnızlık duygusunu yaşamalarına neden olmaktadır.

Kadınların değişim sürecinin içerisinde erkeklere göre daha çok yer aldığını kendilerini tanımlama hususunda ortaya koymaktadırlar. Zira araştırma sonuçlarında kadınlar erkeklere göre kendilerini daha çok geleneksellikle modernlik arasında geçiş aşamasında kabul ederken, erkeklerin geleneksel olarak kendilerini tanımlamakta olduğu görülmüştür. Erkekler bu doğrultuda kadınlara göre daha çok geleneklerine bağlı, akrabalarına düşkün, daha çok milliyetçi ve muhafazakâr bir tutum içerisinde iken, kadınlar akrabalarına daha az düşkün, özgürlüğe ve bağımsızlığa daha çok önem veren bir durumda yer almaktadırlar. Bulgular toplum içerisindeki kadınların daha çok değişime dönük olduğunu bize göstermektedir. Ancak diğer taraftan kadınların yetişme sürecinde geleneksel faktörlerin etkisi altında oldukları önemli bir gerçektir. Özellikle kimlik oluşumunda kadınlar ailenin, erkekler ise arkadaşların ve çevre faktörlerinin daha

çok tesiri altında kaldıklarını ifade etmektedirler. Bu durum toplumsal yapı içerisinde kadınların ev içi sorumluluklara ve ilişkilere, erkeklerin ev dışı ilişkilere yönelik olmasıyla uygunluk göstermektedir. Aynı doğrultuda kadına toplum içerisinde ev içi rollerin biçilmesi, onların siyasi katılım profiline de etki etmektedir. Çünkü araştırmada kadınların aktif siyasi katılımlarının, erkeklere göre düşük olduğu görülmüştür. Kadınların siyasi katılımı, en çok oy verme davranışı şeklinde gerçekleşerek erkeklere göre bir farklılık göstermiştir.

Genel olarak bu araştırmadan çıkardığımız sonuç itibarıyla, kadın ve erkek cinsiyet grubunun özelliklerinin kendine mahsus olan yönleri bulunmakla birlikte, her iki cinsiyet grubunun da toplumsal faktörlerin etkisi altında olduğu söylenebilir. Bu sebeple kadının ve erkeğin davranışlarını yorumlarken, toplumsal yapının mevcut normlarının yanında, bu yapıya tesir eden harici faktörleri ve her an içinde yaşadığımız değişim süreçlerini de dikkate almak gerekir. Diğer taraftan özellikle bu değişim süreçlerinin yoğun yükü ve etkisi altında bulunan, kadınları ve erkekleri at başı yarıştırmak ve ezmek yerine, onların cinsiyet özelliklerine uygun rolleri gerçekleştirmelerine imkân tanımak ve hayatın yükünü paylaşdırmak, kanaatimizce daha doğru olacaktır. Bu durum cinsler arasında nisbi bir eşitliği sağlayacağı gibi, dünyayı değiştirmek ve dönüştürmek için de insanlara önemli bir güç kazandıracaktır.

KAYNAKÇA

- Arkanoç, Sibel. (1993), **Grup İlişkileri**, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Atkinson, Rita Richard ve Hilgard, Ernest. (1995) **Psikolojiye Giriş II**, İstanbul: Sosyal Yayınları..
- Beutel, Ann M. and Marini, Margaret M. (1995) **“Gender and Values”**, **American Sociological Review**, V.60, N.3, Washington, p.436-448.
- Bilgin, Mehmet. (2001), **“Üniversite Öğrencilerinin Değerlerinin ve Fonksiyonel Olmayan Tutumlarının Bazı Değişkenler Açısından İrdelenmesi”**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.8, S.8, Adana, s.40-48.
- Dahl, R. A.(1993), **Demokrasi ve Eleştirileri**, (Çev.:L. Köker), Ankara, T.D.V.Yay.
- Doğramacı, Emel. (1992), **Türkiyede Kadının Dünü ve Bugünü**, Ankara, Türkiye İş Bankası Yay.
- Dökmen, Zehra Y. (2004), **Toplumsal Cinsiyet**, İstanbul, Sistem Yayıncılık.
- Dönmezer, Sulhi. (1988), **Sosyoloji**, Ankara, Savaş Yayınları.
- Erkal, Mustafa. (1996), **Sosyoloji**, İstanbul, Der Yayınları.
- Eröz, Mehmet. (1991), **“Evlence ve Düğün Törenleri ile İlgili Türk Gelenekleri”**, Aile Yazıları, Ankara, Aile Araştırma Kurumu. s. 298-305.
- Eröz, M. ve Güler, A. (1999), **Türk Ailesi**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.
- Fichter, Joseph.(1991), **Sosyoloji Nedir?**, (Çev.; N.Çelebi), Konya, Toplum Yayınları.
- Flowers, Erin Wehr. (2006),**Differences between Male and Female Students Confidence, Anxiety and Attitude toward Learning Jaz İmprovisation**, **Journal of Research in Music Education**, V.54, No.4., p.97-105.
- Frederiksen, Bodil Folke. (2000), **“Popular Culture, Gender Relations and Democratization of Everyday Life in Kenya”**, **Journal of Southern African Studies**, Vol.26, No.2. p.78-87.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2009-19/2

- Güngör, Erol. (1998), **Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar**, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Güngör, Erol. (1997), **Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak**, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Humphrey, Frederic and Libby, Roger. (1969), **“Attitude Change Among Professional Towards Sex Education For Adolescents”**, *The Family Coordinator*, Vol.18, No.4., p.36-42.
- Kalaycıoğlu, Ersin. (1995), **Çağdaş Siyasal Bilim**, İstanbul, Beta Yayınları.
- Lupton, Deborah. (2002), **Duygusal Yaşantı**, (Çev. M.Cemal), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Malinowski, Bronislaw; (1990), **Büyük, Bilim ve Din**, (Çev. Saadet Özkel), İstanbul, Kabcacı Yayınevi.
- Marshall, Gordon. (1999), **Sosyoloji Sözlüğü**, (Çev. O.Akınhay-D.Kömürcü), Ankara, Bilim ve Sanat Yay.
- Moghadam, Valentine M. (1999), **“Gender and Globalization: Female Labor and Women’s Mobilization”** *Journal of World Systems Research*, V.2. p.367-388.
- Moir, Anne ve Jessel, David. (2002), **Beyin ve Cinsiyet**, (Çev. Tarık Demirkan), İstanbul, Pencere Yayınları.
- Mudd, Emily H. (2002) **“Women’s Conflicting Values”**, *Journal of Marriage and Family Living*, Vol.8, No.3., p.50-65.
- Mukhopadhyay, Maitrayee. (2002), **“Same Thoughts on Gender and Culture”**, *Development in Practice*, Vol.5, No.4
- Newman, Louise K. (2002), **“Sex, Gender and Culture: Issues in the Definition, Assesment and Treatment of Gender Identity Disorder”**, *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 2002, V.7, p.358-367
- Nirun, Nihat. (1994), **Aile ve Kültür**, Ankara , Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Özen, Dilek ve Bayraktar, Rüveyde. (1993), **“Annenin Çalışma Durumunun Çocuğun Cinsiyet Özelliklerine İlişkin Kalıp Yarguların Gelişimi Üzerindeki Rolü”**, VII Ulusal Psikoloji Kongresi, 22-25 Eylül 1992, Ankara, Türk Psikologlar Derneği Yayınları, s.65-75
- Paglia, Camile. (2004), **Cinsel Kimlikler**, (Çev. Didem Atay-Anahid Hazeyan), Ankara, Epos Yay.
- Robert, Mary Louise. (1998), **“Gender, Consumption and Commodity Culture”**, *The American Historical Review*, Vol.103, No.3, p.817-844.
- Rokeach, Milton. (1973b), **The Nature of Human Values**, New York, The Free Pres.
- Saran, Nephane. (1975), **Üniversite Gençliği**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Ed. Fak. Yayınları.
- Sarıbay, A.Yaşar. (1994), **Siyasal Sosyoloji**, İstanbul , Der Yayınları.
- Sartori, Giovanni. (1991), **Demokrasi Kuramı** (Çev.: D. Baykal), Ankara, S. İ. T. D. Yayınları.
- Sencer, Muzaffer, (1989), **Toplum Bilimlerinde Yöntem**, İstanbul , Beta Yayınları.
- Tallichet, Suzanne E. ve Willits, Fern K. (1986) **“Gender-Role Attitude Change of Young Women: Influential Factors from a Panel Study”**, *Social Psychology Quarterly*, Vol.49, No.3. p.106-133.
- Thornton, Alwin and Camburn. (1983), **“Couses and Consequences of Sex Role Attitudes and Attitude Change”**, *American Sociological Review*, Vol.48, No.2, April., p.212-220.
- Trumbach, Randolph. (1991), **“Sex, Gender and Sexual Identity in Modern Culture: Male Sodomy and Female Prostitution in Enlightenment London”** *Journal of the History of Sexuality*, V.2, No.2., p.186-193.
- Türküne Mualla. (1995), **Eski Türk Toplumunda Cinsiyet Kültürü**, Ankara, Ark Yayınevi.
- Ünal, Cavit. (1991a), **“Cinsiyete Bağlı Psikolojik Farklar ve Türk Çocukları Üzerinde Bir Karşılaştırma”**, **Aile Yazıları**, Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. s.40-48
- Ünal, Cavit. (1981b), **Genel Tutumların veya Değerlerin Psikolojisi**, Ankara, A.Ü.D.T.C.F . Yayınları.
- Wark, Jayne. (1997), **“Wendy Geller’s 48-Hour Beauty Blitz; Gender, Clas, and the Pleasures of Popular Culture”**, *Art Journal*, Vol.56, No.4., p.40-48.

Wells, Jess. (1997), **Kadın Gözüyle Batı Avrupa'da Fahişeliğin Tarihi**, İstanbul, Pencere Yayınları.

DOKTORLARIN EKONOMİK DURUMLARI VE TOPLUMSAL KONUMLARI (ELAZIĞ İLİ ÖRNEĞİ)

*The Economical Situation and the Social Status of Doctors (A Case Study
of Elazığ)*

Yelda SEVİM*

Yavuz Selim DAYI**

ÖZET

Sosyal bilimciler, yaşam tarzlarının tamamen meslekler tarafından belirlenmese bile, onlar aracılığı ile ortaya çıktığını ve şekillendiğini savunmuşlardır. Bu çalışmada doktorların ekonomik ve toplumsal konularına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu amaçla örneklem grubunu oluşturan doktorların aylık kazançları, gelir değişimleri, yaptıkları harcamalar, varsa birikim alanları gibi özellikleri incelenmiştir. Elde edilen veriler ışığında şu sonuçlara ulaşılmıştır: Örneklem grubunda yer alan doktorlar; genç ve orta yaş grubunda yer alan, çoğu evli, büyük ölçüde şehir kökenli, çoğunlukla mesleki tatmini olmayan, ekonomik ve kültürel köken itibariyle orta-alt tabakalardan gelen, ancak yaşam standartları yükselen, yatırım yapmayı seven kişilerdir.

Anahtar kelimeler: Doktorluk Mesleği, Doktorların Ekonomik Durumları, Doktorların Toplumsal Konumları

ABSTRACT

It is thought that the economical situation and the social status are connected with each other. Social Scientists defend that occupations don't determine life styles completely, but life styles come in view and take form by the agency of the occupations. In this study, doctors' economical and social statuses are given. With this aim, monthly incomes, income changes, expenses, (if they have) savings of doctors in the group of the sample are examined. The following results have been reached under the lights of the data obtained through this study. Sample doctor group are found to be young and middle age and mostly married. Most of them are not satisfied with their job. Majority of them originally comes from cities and their economical and cultural origin are average. However their life standart is improving, they like investment.

Key Words: The Profession Of Doctors, The Economical Situation Of Doctors, The Social Status Of Doctors

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Toplumun oluşturduğu temel kurumlar içinde en önemlilerinden biri meslektir. Diğer bütün kurumların varlığının bu kurumun sürekli olarak başarı sağlamasına bağlı olduğu söylenebilir. Toplumdaki çeşitli kurumları mali bakımdan besleyen ve destekleyen vatandaşların meslekleridir.

* Yrd. Doç. Dr. Yelda SEVİM, Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ysevim@firat.edu.tr

** Yavuz Selim DAYI, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yavuzselimdayi@hotmail.com

Bir topluluğun veya milletin nüfusu, ana meslekler arasında düzgün dağılmamış ise topluluk ve millet hayatının her yönü bundan zarar görür. Bunun yanında, mesleklerin gelişmediği yerlerde, diğer bütün sosyal kurumların da ilerlemediği görülür ve insan hayatının her safhası düşük bir seviyede kalır (Mays,1973:1).

Meslek sahibi olmak sosyolojik açıdan çeşitli sonuçlar doğurur. Toplumda tanınan bir meslek sahibi olmak üyelerine ekonomik, sosyal, politik ve yasal ayrıcalıklar sağlayacağı gibi, birçok prestiji de beraberinde getirir (Arslan,2001:74). İnsanın toplum içinde oynadığı rolün prestiji, zayıflığı, güçlülüğü onun toplum içerisindeki sosyal statüsünü de güçlü veya zayıf kılar. İnsanların toplumda saygınlık sağlayacak rollere sahip olabilmesi için bireylerin belirli bir gelire sahip olması önemlidir. Ancak gelir düzeyinin aynı olduğu rollerde de yaşam biçimi aynı olmayabilir. Gelirin harcanış biçimine göre de yaşam tarzı farklı olabilir. Kişinin sahip olduğu mesleğin sadece maddi kazanç sağladığı söylenemez. Çünkü insan sadece para kazanmak için çalışmaz. Çalışarak bir şeyler elde etmesi sonucunda haz duyar ki bu da kişi için manevi tatmin sağlar.

Her mesleğin toplumdaki itibarı büyük ölçüde farklı olduğu için meslek insanın sosyal statüsünü de büyük ölçüde tayin eder. Meslek, insanın sadece kişisel yaşamı üzerinde değil, çevresi ile olan ilişkilerinde de önemli rol oynar. İnsanın toplum içindeki statüsünde icra ettiği mesleğin rolü göz ardı edilemez (Özsoy,2004:105). Günümüzde endüstrileşmiş toplumlarda, iş bölümüne de bağlı olarak önemli mesleki rollerin yüksek statüler kazandıkları ve katmanlaşma sisteminin belirlenmesinde ana ölçüt olarak kullanıldıkları görülmektedir (Sencer,1974:91). Mensuplarının bir geçim vasıtası olarak kullandıkları meslekleri toplum hemen hemen görüş birliği ile derecelenmektedir. Bu derecelenmenin dayandığı esasları tayin etmek çok güçtür. Şüphesiz ki, kazanılan para derecelenmede ölçü olamaz. İnsanlığa edilen hizmet de mesleğin itibar ölçüsü sayılamaz. Şayet meslekleri derecelendirmede tarifî mümkün bir ölçü varsa bu, yapılan işin özel mahiyeti ile bu işte aranan vasıflardır. Mesleklerin bu gibi özellikleri değiştikçe itibarları da değişir. Mesleklerin derecelenmesinde söz götürmeyen diğer bir faktör de yapılan işin neticesine, toplum tarafından verilen önemdir. Cerrahlığın berberlikle bir sayıldığı zamanlarda insan hayatının önemi pek yoktu. İnsanoğlu insan şahsiyetine ve sağlığına gün geçtikçe daha fazla değer verince ıstırapları giderecek ve hayatı uzatacak vasıtaları sağlayan mesleklere daha büyük bir itibar göstermeye başladı (Mays,1973:2). Bir mesleğin toplumdaki itibarıyla toplumdaki diğer meslekten sağladığı avantajlar, bir meslek ile toplum arasında bir tür sosyal sözleşmenin varlığına işaret etmektedir. İşte bu sözleşme belli bir meslek ile toplum arasındaki ilişkilerde ahlaki bir altyapı oluşturmaktadır ve meslek sahiplerinin topluma karşı özel bir ahlaki sorumlulukları olduğunu göstermektedir (Arslan,2001:75).

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırma, gerek ekonomik gerekse sosyal alanda ayrıcalıklı bir sınıf oluşturan doktorların sosyolojik portresini çizmek amacı ile oluşmuştur. Bu araştırma ile doktorlar kategorisinin toplumsal konumu açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla bu araştırma, doktorların ayırıcı genel özelliklerini, toplumsal ve sınıfsal kökenlerini, mesleklerine ilişkin tutum ve tavırlarını, kendilerini ve mesleklerini algılama biçimlerini, toplumdaki prestijlerini, toplumsal faaliyetlerini anlamaya yönelik bir doktor portresi oluşturmaya çalışmaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini Elazığ'da bulunan resmi ve özel sağlık kuruluşları oluşturmaktadır. Bunlar; Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi, Elazığ Harput Hastanesi, Elazığ Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Zührevi Hastalıklar Hastanesi, Diş Hastanesi, Sarahatun Doğumevi, Yıldız Sağlık Ocağı, Kültür Sağlık Ocağı, Sanayi Sağlık Ocağı, İzzetpaşa Sağlık Ocağı, Özel Çağrı Tıp Merkezi, Özel İdeal Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Merkezi ve Özel Elazığ Hastanesidir. Elazığ İl Sağlık Müdürlüğü'nün verilerine (2007) göre, Elazığ il merkezi, çevre ilçeleri ve köylerinde toplam 491 doktor görev yapmaktadır. Bunların 201'i belli bir alanda ihtisas sahibi uzman doktor, 290'ı ise pratisyen hekimdir.

Bu araştırmada örneklem grubunun belirlenmesinde evrendeki elemanların birbirine eşit seçilme şansına sahip olduğu oransız eleman örnekleme (simple random sampling) tekniği kullanılmıştır. Örneklem oluşturulmasında yansızlık temel kuralına bağlı kalınmıştır. Çalışma evreninin tam bir listesi Elazığ İl Sağlık Müdürlüğü'nden temin edilmiştir. Buna göre, Elazığ'da mevcut toplam 491 kişi içinden 100 kişi örnekleme oluşturulmuştur. Örneklemimiz, evrenin %20.36 sını kapsamaktadır. Buna göre örneklem grubumuzun, evreni doğru olarak temsil etme özelliğine sahip olduğu söylenebilir.

3.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu uygulamalı araştırmada bilgi toplama aracı olarak "anket formu" kullanılmıştır. Bunun yanı sıra araştırmamızın konusuna ilişkin gözlemlerde bulunulmuş, anket formlarının uygulanması öncesinde, uygulanması esnasında ve sonrasında doktorlarla kısa süreli görüşmeler yapılmıştır.

Araştırmada, veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen anket formu, konuyla ilgili yerli ve yabancı literatür taranarak, Sosyoloji Bölümündeki öğretim üyelerinin görüşlerine başvurulmuş ve daha önce meslekler sosyolojisiyle ilgili yapılmış araştırmalardan (Uzun,2000; Tengiz,2001) yararlanılarak elde edilmiştir. Geliştirilen ankette, doktorların kişisel bilgilerini ve bazı konulardaki tutum ve görüşlerini ölçmeye yönelik kapalı ve açık uçlu sorular yer

almıştır (Dayı,2007). Araştırmada kullanılan anket formunun soruları ve cevap seçenekleri, bilgisayar ortamında değerlendirilmeye uygun olacak biçimde numaralandırılarak hazırlanmıştır. Anket formu hazırlandıktan sonra yakın çevrede bulunan 8 doktora pilot uygulama yapılmış, uygulama sonucunda anketle ilgili gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Veriler, araştırmacı tarafından doktorlara yönelik olarak geliştirilen anket formuyla elde edilmiştir. Uygulama için gerekli izinlerin alınması, anketlerin çoğaltılması, araştırma kapsamında yer alan hastane ve sağlık ocaklarına dağıtılması, doldurulan anketlerin toplanması işlemleri araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Anket, Elazığ İl Merkezinde yer alan Üniversite Hastanesi, 5 adet Devlet Hastanesi, 3 adet Özel Hastane ve 4 adet Sağlık Ocağında görev yapan doktorlara uygulanmıştır. Örneklem içerisinde yer alan hastane ve sağlık ocaklarına 100 adet anket dağıtılmıştır. Anket formunda kullanılan sorularla, doktorların demografik özellikleri, toplumsal ve sınıfsal kökenleri, iktisadi durumları, mesleklerine ilişkin tutum ve tavırları, kendilerini ve mesleklerini algılama biçimleri, mesleki memnuniyetleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Böylece doktorların sosyolojik bir portresi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Verilerin analizine yönelik olarak, öncelikle araştırma kapsamında yer alan doktorlardan elde edilen veriler SPSS for Windows 10.0 paket programında işlenmiştir. İlk olarak basit dağılım tabloları aracılığı ile ele alınan bağımsız değişkenlerin hangi bağımlı değişkenlerle ilişkisinin olabileceği tespit edilmiştir. Doktorların kişisel özellikleri ile ilgili tanımlayıcı istatistiksel analizler için frekans ve yüzde alma teknikleri uygulanmıştır. Doktorların kişisel özellikleri açısından yapılan karşılaştırmalarda iki değişken arasında anlamlı fark olup olmadığını belirlemek amacıyla X^2 testi uygulanmıştır. Elde edilen tablolar yorumlanırken bağımsız değişkenlerin yüzdeleri esas alınmış ve buna göre oransal açıdan bir azalma ya da artışın olup olmadığı öğrenilmeye çalışılmıştır. Basit dağılım tabloları belli bir sistem çerçevesinde verilmiş olup, belli alanlardaki yoğunlaşmaların sebep sonuçları üzerine birtakım yorumlamalarda bulunulmuştur. Anket formunda yer alan açık uçlu sorulara verilen cevaplar, benzer özelliklere göre belirli kategorilere dönüştürülmek suretiyle bilgisayarda işlenmiş, daha sonra tablo hâline getirilmiştir. Açık uçlu sorulara ve bazı soruların “diğer” biçimindeki seçeneklerine verilen ve aktarmaya değer bulunan bazı ifadeler de ilgili bölümlerde yer verilmiştir. Anketteki açık uçlu sorulardan oluşan bu nitel veriler, belirli başlıklar altında toplanıp yüzde ve frekansları verilerek gösterilmiş ve yorumlanmıştır.

4. ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN BULGU VE YORUMLAR

4.1. Doktor Grubunun Genel Demografik Özellikleri

Bu kısımda araştırma kapsamında yer alan doktorların genel birtakım özellikleri sunulmaktadır. Araştırmaya konu olan kitle hakkında daha sağlıklı yorumlarda bulunulması ve

doktorların genel özellikleri itibariyle tanınması, söz konusu kategorinin toplumsal kimliği ve toplumsal konumuna ilişkin bazı genel çıkarımlarda bulunmamızı olanaklı kılmaktadır. Bu amaçla örneklem dâhilindeki doktorların; cinsiyetleri, yaşları, doğum yerleri ve medeni durumlarının bilinmesi önem arz etmektedir.

Tablo 1. Doktorların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Cinsiyet	%
Kadın	29
Erkek	71
Yaş	
20-30 yaş	35
31-40 yaş	47
41 ve üzeri yaş	18
Doğum Yeri	
Büyük şehir	22
Şehir	50
Kasaba	10
Köy	18
Medeni Durum	
Evli	77
Bekar	21
Dul	2

n=100

Tablo 1’de örneklem grubumuzun cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde, erkek doktorların oranının daha çok olduğu görülmektedir. Buna göre, araştırmaya katılan doktorların %29’u kadın, %71’i erkektir. Kadın doktor sayısının erkek doktorlara göre az olmasının, tıp fakültelerinde okumayı tercih eden kadın öğrencilerin sayısının az olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Zira Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesinden son iki yılda mezun olan öğrencilere bakıldığında bu durum daha açık olarak görülebilmektedir. 2005-2006 yıllarında bu üniversiteden mezun olan 163 doktordan 61’i kadındır (med.firat.edu.tr). Bu yüzden örneklemimizde yer alan kadın doktorların azlığı, evrendeki kadın doktorların azlığı ile açıklanabilir. Bu sonuca göre Elazığ’da doktorluk mesleği ağırlıklı olarak erkekler tarafından tercih edilen bir meslektir denilebilir.

Örneklem grubumuzun içinde buldukları yaş dilimleri incelendiğinde, doktorların genç ve orta yaş grubunda yer aldıkları görülmektedir. Buna göre, araştırmaya katılan doktorların %35’i 20-30 yaş aralığında, %47’si 31-40 yaş aralığında, %18’i 41 ve üzeri yaş aralığında yer almaktadır. Kişilerin toplumsal konumlarını ve rollerini belirlemede yaş önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. Yaş faktörü, kişilerin sergiledikleri tutum ve davranışların anlaşılmasında ve anlamlandırılmasında da önemli bir faktördür. Örneklem grubundaki doktorların beşte dördünün 40 yaş altı grupta kümelendikleri görülmektedir. Bu durumu, örneklem grubu içinde yer alan sağlık ocaklarında görev yapan doktorların uzmanlık elde edememiş genç yaştaki doktorlar olmalarının da etkilediği düşünülmektedir. Ayrıca Türkiye’nin genel demografik yapısı gereği genç nüfusa sahip olması, bu sonucu destekler niteliktedir. Dolayısıyla Elazığ’da doktorluk mesleği oldukça genç

insanlarca icra edilmektedir denilebilir.

Örneklem grubundaki doktorların doğum yerlerine göre dağılımları incelendiğinde, büyük bir çoğunluğunun küçük veya büyük şehirlerde doğdukları görülmektedir. Buna göre araştırmaya katılan doktorların %22'si büyük şehirde, %50'si küçük şehirde, %10'u kasabada, %18'i köyde doğmuştur. Genel olarak doğum yerlerine göre doktorların dağılımına ilişkin olarak örneklem grubumuzun büyük bir çoğunluğunun şehir kökenli oldukları (%72) ve bu yüzden iyi olanaklara sahip olabildikleri (eğitim, sağlık, sosyal çevre) yönünde bir değerlendirmede bulunmamız mümkündür.

Örneklem grubundaki doktorların medeni durumlarına göre dağılımları incelendiğinde büyük bir grubun evli olduğu görülmektedir. Buna göre araştırmaya katılan doktorların %77'si evli, %21'i bekar, %2'si duldur. Örneklem grubumuzun genç sayılabilecek bir yaş diliminde olmasına rağmen %77 gibi bir kısmının evli olduğunu görüyoruz. Bir doktorun ortalama olarak 24-25 yaşlarında mezun olduğunu düşündüğümüzde, evlilik onlar için okul sonrasında yaş daha fazla ilerlemeden bir an önce tamamlanması gereken bir süreç olarak algılanabilir. Tabi ki okul sonrası, Türkiye şartlarının aksine doktorlar için işsizlik sorununun bulunmaması, evlilik sürecinin hızlanmasında önemli bir etken olarak düşünülebilir. Ayrıca örneklem grubumuzu oluşturan doktorlardan sadece %2'sinin dul olması ise bu grupta evlilik kurumunun göreceli olarak sağlam bir yapıda olduğu şeklinde yorumlanabilir.

4.2. Doktorların Ekonomik Durumları ve Toplumsal Konumlarına İlişkin Bulgular

Bu alt bölümde örneklem grubumuzun ekonomik ve toplumsal konumlarına ilişkin bilgiler sunulacaktır. Bu amaçla bu bölümde örneklem grubumuzun aylık kazancı, gelir değişimleri, yaptıkları harcamalar, varsa birikim alanları gibi özellikleri incelenecektir. Ekonomik durum ile toplumsal konumun birbiri ile iç içe olduğu düşünülmektedir. Bazı sosyal bilimciler, yaşam tarzlarının tamamen meslekler tarafından belirlenmese bile, onlar aracılığı ile ortaya çıktığını ve şekillendiğini savunmuşlardır. Bir evin esas gelirini oluşturan maaşı ya da ücreti kazanan kişinin mesleğinin, o evin üyelerinin yaşam tarzı üzerinde kesin belirleyici olmasa da en önemli etken olduğu düşünülmektedir. Böyle düşünülmesinin sebebi yalnızca gelir düzeyinin ev halkı ve özellikle onların tüketim kalıpları üzerinde yönlendirici bir etken olması değil, ev dışında yapılan işin, ev halkının ortak değerleri, zevkleri, acıları, ümitleri ve korkuları üzerinde de önemli rol oynadığının düşünülmesidir (Bocock,1997:33).

4.2.1. Aylık Kazanç Durumu

Aşağıdaki tabloda doktor grubunun aylık kazanç durumlarına göre dağılımları yer almaktadır.

Tablo 2'de araştırma kapsamında yer alan doktorların aylık kazanç değişkenine göre

dağılımları yer almaktadır. Buna göre araştırmaya katılan doktorların % 17'si 1000-1500 YTL arası, % 28'i 1501-2000 YTL arası, % 10'u 2001-3000 YTL arası, % 12'si 3001-4000 YTL arası, % 18'i 4001-5000 YTL arası, % 15'i 5000 YTL üzerinde gelire sahip olduğunu belirtmiştir.

Tablo 2. Doktorların Aylık Kazançlarına Göre Dağılımı (Mart/Nisan 2007 Dönemine Aittir)

Aylık Kazanç	%
1000-1500 YTL arası	17
1501-2000 YTL arası	28
2001-3000 YTL arası	10
3001-4000 YTL arası	12
4001-5000 YTL arası	18
5000 YTL üstü	15
Toplam	100

2007 yılının ilk yarısında geçerli olan asgari ücret miktarının 403,03 YTL olduğu Türkiye'de, bu veriler ışığında örnekleme katılan doktorların %33'ünün orta-üst gelir düzeyinde, %22'sinin orta-orta, %45'inin de orta-alt gelir düzeyinde olduğu değerlendirilmektedir. Bu veriler ışığında, örneklem grubumuzun ailelerinin geldiği tabakalar dikkate alınarak, doktorların ekonomik durumlarında çok fazla bir değişimin yaşanmadığı söylenebilir. Ayrıca bu veriler doktor grubunun daha çok üst ekonomik düzeyde olması gerektiği şeklindeki yaygın kaniyle de çelişir durumdadır. Ancak, bu soruya araştırmaya katılan doktorların salt maaşları doğrultusunda cevap verdikleri, döner sermaye, nöbet ücreti gibi ek gelirlerini ortaya koymadıkları düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan doktorların aylık kazançları ile aldıkları ücret hakkındaki görüşlerine ilişkin karşılaştırmalı değerlendirme ise aşağıda sunulmuştur.

Tablo 3. Aylık Kazançlarına Göre Araştırmaya Katılan Doktorların Aldıkları Ücret Hakkındaki Görüşleri

Aylık Kazanç		Aldığı Ücret Hakkındaki Görüşleri				
		Oldukça düşük	Düşük	Yeterli	Fazla	Toplam
1000-1500 YTL arası (n=17)	Sayı	4	9	3	1	17
	%	4	9	3	1	17
1501-2000 YTL arası (n=28)	Sayı	6	12	10	-	28
	%	6	12	10	-	28
2001-3000 YTL arası (n=10)	Sayı	1	6	3	-	10
	%	1	6	3	-	10
3001-4000 YTL arası (n=12)	Sayı	1	3	8	-	12
	%	1	3	8	-	12
4001-5000 YTL arası (n=18)	Sayı	-	2	15	1	18
	%	-	2	15	1	18
5000 YTL üstü (n=15)	Sayı	1	2	11	1	15
	%	1	2	11	1	15
Toplam	Sayı	13	34	50	3	100
	%	13	34	50	3	100

$$X^2= 30,261 \quad sd= 15 \quad p= ,011$$

Tablo 3 incelendiğinde, genel toplam açısından, araştırma dâhilindeki doktorların % 13'ünün aldığı ücreti oldukça düşük bulduğu, % 34'ünün aldığı ücreti düşük bulduğu, % 50'sinin aldığı ücreti yeterli bulduğu ve % 3'ünün aldığı ücreti fazla bulduğu tespit edilmiştir. Aylık kazancı 1000-

1500 YTL arasında olan 17 doktordan 4'ü aldığı ücreti oldukça düşük, 9'u düşük, 3'ü yeterli, 1'i fazla bulmuştur. Aylık kazancı 1501-2000 YTL arasında olan 28 doktordan 6'sı aldığı ücreti oldukça düşük, 12'si düşük, 10'u yeterli bulmuş; hiçbiri fazla bulmamıştır. Aylık kazancı 2001-3000 YTL arasında olan 10 doktordan 1'i aldığı ücreti oldukça düşük, 6'sı düşük, 3'ü yeterli bulmuş; hiçbiri fazla bulmamıştır. Aylık kazancı 3001-4000 YTL arasında olan 12 doktordan 1'i aldığı ücreti oldukça düşük, 3'ü düşük, 8'i yeterli bulmuş; hiçbiri fazla bulmamıştır. Aylık kazancı 4001-5000 YTL arasında olan 18 doktordan hiçbiri aldığı ücreti oldukça düşük bulmamış; 2'si aldığı ücreti düşük, 15'i yeterli, 1'i fazla bulmuştur. Aylık kazancı 5000 YTL üzerinde olan 15 doktordan 1'i aldığı ücreti oldukça düşük, 2'si düşük, 11'i yeterli, 1'i fazla bulmuştur. Verilerden, doktorların yarısının aldığı ücreti yeterli bulduğu; aylık kazancı 1000-1500 YTL arasında olan doktorların çoğunun aldığı ücreti düşük bulduğu, aylık kazancı 1501-2000 YTL arasında olan doktorların çoğunun aldığı ücreti düşük bulduğu, aylık kazancı 2001-3000 YTL arasında olan doktorların çoğunun aldığı ücreti düşük bulduğu; aylık kazancı 3001-4000 YTL arasında olan doktorların çoğunun aldığı ücreti yeterli bulduğu, aylık kazancı 4001-5000 YTL arasında olan doktorların çoğunun aldığı ücreti yeterli bulduğu, aylık kazancı 5000 YTL'nin üzerinde olan doktorların çoğunun aldığı ücreti yeterli bulduğu gözlemlenmektedir. Buna göre, doktorların aylık kazanç değişkenine göre aldıkları ücret hakkındaki görüşlerinin anlamlı farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır ($X^2= 30,261$, $p<0.5$).

Araştırma bulgularına bakıldığında örneklem grubunun aylık kazançlarının en fazla toplandığı aralık 1000-2000 YTL arasındadır. Bu gelir düzeyine sahip olan doktorların aldıkları ücretten büyük ölçüde memnun olmadıkları görülmüştür. Alınan ücretin çoğunluk olarak yeterli görüldüğü aralık ise 4001-5000 YTL arası olmuştur. Buna göre doktorlar için mesleki memnuniyetlerini sağlayabilecek alt gelir düzeyinin bu miktarlar düzeyinde başlaması gerektiği ortaya çıkmıştır.

4.2.2. Mesleğe Başladıktan Sonraki Ekonomik Değişme Durumu

Aşağıdaki tabloda örneklem grubumuzun mesleğe başladıktan sonraki gelir ve yaşam düzeylerine ait değişime ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 4. Doktorların Gelir Değişimine Göre Dağılımı

Gelir Değişimi	%
Genellikle daha iyiye doğru	59
Hemen hemen aynı	33
Kısmen düştü	6
Çok düştü ve düşüyor	2
Toplam	100

Tablo 4'te araştırma kapsamında yer alan doktorların gelir değişimi değişkenine göre dağılımları yer almaktadır. Buna göre araştırmaya katılan doktorların % 59'unun gelirinin genellikle iyiye doğru gittiğini, % 33'ünün hemen hemen aynı olduğunu, % 6'sının kısmen

düşüğünü, % 2'sinin çok düşüğünü ifade ettiği tespit edilmiştir.

Ortaya çıkan bulgular Tablo 19'daki verilerle karşılaştırıldığında örneklem grubumuzun büyük ölçüde orta tabakada yer aldıklarına ilişkin verilerle uyduğu görülmektedir. % 59'luk bir kesimin gelir değişimlerinin genellikle daha iyiye doğru gittiğini ifade etmeleri, geldikleri aile yapıları dikkate alındığında alt tabakadan orta tabakaya çıkmaları ile açıklanabilir. Bunun yanında son yıllarda ülkenin ekonomik dengelerinde bir istikrar havasının ortaya çıkması da bunu destekleyici bir unsur olarak değerlendirilebilir.

4.2.3. Aylık Gelir

Bu bölümde örnekleme oluşturan doktorların günümüz şartları dikkate alındığında aldıkları ücret hakkında ne düşündüklerine ilişkin bulgular yer almaktadır.

Örneklem grubundaki doktorların aylık kazançları ile doktorluk mesleğini tatmin edici bulma durumları arasındaki ilişki de araştırılmış ve sonuçlar aşağıdaki gibi oluşmuştur.

Tablo 5. Aylık Kazançlarına Göre Araştırmaya Katılan Doktorların Doktorluk Mesleğini Tatmin Edici Bulma Durumları

Aylık Kazanç		Doktorluk Mesleğini Tatmin Edici Bulma Durumu		
		Evet, (n=46)	Hayır, (n=54)	Toplam
1000-1500 YTL arası (n=13)	Sayı %	1 1,0	16 16,0	17 17,0
1501-2000 YTL arası (n=13)	Sayı %	15 15,0	13 13,0	28 28,0
2001-3000 YTL arası (n=13)	Sayı %	4 4,0	6 6,0	10 10,0
3001-4000 YTL arası (n=13)	Sayı %	6 6,0	6 6,0	12 12,0
4001-5000 YTL arası (n=13)	Sayı %	12 12,0	6 6,0	18 18,0
5000 YTL üstü (n=13)	Sayı %	8 8,0	7 7,0	15 15,0
Toplam	Sayı %	46 46,0	54 54,0	100 100,0

$$X^2= 15,303 \quad sd= 5 \quad p= ,009$$

Tablo 5 incelendiğinde, genel toplam açısından, araştırma dâhilindeki doktorların % 46'sının doktorluk mesleğini tatmin edici bulduğu, % 54'ünün doktorluk mesleğini tatmin edici bulmadığı tespit edilmiştir. Aylık kazancı 1000-1500 YTL arasında olan 17 doktordan 1'i doktorluk mesleğini tatmin edici bulmuş; 16'sı tatmin edici bulmamıştır. Aylık kazancı 1501-2000 YTL arasında olan 28 doktordan 15'i doktorluk mesleğini tatmin edici bulmuş; 13'ü tatmin edici bulmamıştır. Aylık kazancı 2001-3000 YTL arasında olan 10 doktordan 4'ü doktorluk mesleğini tatmin edici bulmuş; 6'sı tatmin edici bulmamıştır. Aylık kazancı 3001-4000 YTL arasında olan 12 doktordan 6'sı doktorluk mesleğini tatmin edici bulmuş; 6'sı tatmin edici bulmamıştır. Aylık kazancı 4001-5000 YTL arasında olan 18 doktordan 12'si doktorluk mesleğini tatmin edici bulmuş; 8'i tatmin edici

bulmamıştır. Aylık kazancı 5000 YTL üzerinde olan 15 doktordan 8'i doktorluk mesleğini tatmin edici bulmuş; 7'si tatmin edici bulmamıştır. Verilerden, doktorların yarısından çoğunun doktorluk mesleğini tatmin edici bulmadığı; aylık kazancı 1000-1500 YTL arasında olan doktorların çoğunun doktorluk mesleğini tatmin edici bulmadığı, aylık kazancı 1501-2000 YTL arasında olan doktorların çoğunun doktorluk mesleğini tatmin edici bulduğu, aylık kazancı 2001-3000 YTL arasında olan doktorların çoğunun doktorluk mesleğini tatmin edici bulmadığı, aylık kazancı 3001-4000 YTL arasında olan doktorların yarısının doktorluk mesleğini tatmin edici bulduğu, aylık kazancı 4001-5000 YTL arasında olan doktorların çoğunun doktorluk mesleğini tatmin edici bulduğu, aylık kazancı 5000 YTL'nin üzerinde olan doktorların yarısından fazlasının doktorluk mesleğini tatmin edici bulduğu gözlemlenmektedir. Buna göre, doktorların aylık kazanç değişkenine göre doktorluk mesleğini tatmin edici bulma durumlarının anlamlı farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır ($X^2= 15,303$, $p<.05$).

Bu veriler ışığında, doktorluk mesleğinin tatmin ediciliği konusunda 4001-5000 YTL'lik gelir düzeyi bir kez daha nirengi noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Elazığ gibi hayat pahalılığının ortalama bir seviyede olduğu bir kentte çalışan doktorlar için durum böyleyken, sosyal yaşamın daha parlak, gelir-gider dengesi arasındaki farkın büyük olduğu düşünülen büyük şehirlerdeki doktorlar için bu durumun daha da olumsuz olabileceği zannedilmektedir. Bu konuda iyileştirme çalışmalarının yapılması gerektiği düşünülmektedir. Bunun yanında 5000 YTL ve üstü gelir düzeyine sahip 15 kişinin neredeyse yarısının doktorluk mesleğini tatmin edici bulmaması dikkat çeken diğer bir nokta olmuştur.

4.2.4 Tüketim Tarzı

Aylık kazanca bağlı olarak harcama alanları, bir anlamda da tüketim biçimleri ve eğilimleri ile toplumsal tabakalar arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Tüketim biçimleri ve eğilimleri genel olarak tabakalara özgü hayat stiline belirlenmesinde başta gelen öğelerden biridir. Bu anlamda kişilerin gelir düzeyi yükseldikçe, temel ihtiyaçlara (giyim-kuşam, yeme-içme, ev kirası vb.) yaptığı harcamaların gelir içindeki oranının azaldığı; bunun yanında ikinci dereceden veya lüks ihtiyaçlara yönelik harcamaların arttığı belirtilebilir.

Tablo 6. Doktorların En Çok Harcama Yaptıkları Alanlara Göre Dağılımı

Harcamalar	%
Yiyecek-içecek	48
Giyim-kuşama	6
Sosyal faaliyetlere	4
Yatırımlara	15
Çocukların okul masraflarına	8
Eğlenceye	14
Ev kirasına	5
Toplam	100

Tablo 6’da araştırma kapsamında yer alan doktorların harcamalar değişkenine göre dağılımları yer almaktadır. Buna göre araştırmaya katılan doktorların % 48’inin en çok yiyecek-içecek, % 6’sının giyime, % 4’ünün sosyal faaliyetlere, % 15’inin yatırımlara, % 8’inin çocukların okul masraflarına, % 14’ünün eğlenceye, % 5’inin ev kirasına harcama yaptıkları tespit edilmiştir.

Bu verilere göre doktorların harcama yaptıkları yerlerin başında yiyecek-içecek gelmektedir. Bunu yatırım ve eğlence dilimleri izlemektedir. Temel ihtiyaçlar diyebileceğimiz ev kirası, giyim-kuşam, okul masrafları gibi ihtiyaçlar bunlardan sonra gelmektedir. Genel olarak bu sonuçlardan doktorların yaptığı harcamalar içinde yeme-içme dışında temel ihtiyaçlarına yaptıkları harcamaların ikinci planda kaldığı görülmektedir. Bu durumun gelir düzeyi ile doğru orantılı olduğu değerlendirilebilir.

4.2.5. Tasarruf Alanları

Örneklem grubundaki katılımcılara yaptıkları yatırımları belirtmek istemeyebilecekleri değerlendirilerek direkt olarak yaptıkları yatırımlar sorulmamış, bunun yerine yatırımların hangi alanlara yapılması gerektiği konusunda düşünceleri sorulmuştur.

Tablo 7. Doktorların Birikimlerine Göre Dağılımı

Birikimler	%
Gayri menkule	65
Dövize	7
Altına	2
Faize	0
Repoya	1
Hisse senedi-tahvil	3
Birikim yapmıyorum	18
Diğer	4
Toplam	100

Tablo 7’de araştırma kapsamında yer alan doktorların birikim değişkenine göre düşünceleri yer almaktadır. Buna göre araştırmaya katılan doktorların % 65’i gayri menkule, % 7’si dövize, % 2’si altına, % 1’i repoya, % 3’ü hisse senedine, tahvile yatırım yapılması gerektiğini dile getirmiş, hiçbiri faize yatırım yapmayı düşünmediğini söylemiş, % 18’i yatırım yapmayı düşünmediğini ifade etmiştir.

Son yıllarda yapılan araştırmalarda gayrimenkul yatırımlarının en çok kazandıran yatırım aracı özelliğini göstermesinden dolayı (Gökkaya,2007) doktorların yatırım konusundaki düşünceleri haklı çıkmaktadır. % 18’lik bir kesimin birikim yapmadığını belirtmesi örneklem grubundaki genç doktorların varlığı ve Tablo 19’da görüldüğü gibi 1000-1500 YTL geliri olan 17 kişinin olmasıyla açıklanabilir.

4.2.6. Boş Zamanları Değerlendirme Faaliyetleri

Sanayileşme ile birlikte toplumun özünde var olan zaman olgusu su yüzüne çıkmıştır. Sanayi

öncesi döneme ait olan geleneksel toplumlarda çalışma hayatı ile boş zaman birbiri ile bütünleşmişti. Çalışma, aile ve cemaatler içinde yapılırken kendileri için üreten ve tüketen insanlar, eğlenceyi de dinlenmeyi de bu süreçte iç içe gerçekleştirmekteydi. O nedenle çalışma hayatı ile eğlenme ve dinlenmeyle geçen boş zamanlar arasında kesin duvarlar yoktu. İşte sanayileşme bu farklılığı getirerek çalışma hayatı ile eğlence ve dinlenme hayatını birbirinden ayırmıştır. Ayırımın ortaya çıkardığı boş zaman kültürü çağa özgü yeni yaşama biçimlerinin, yeni alışkanlıkların ve hatta yeni mesleklerin ortaya çıkmasının bir nedenidir (Doğan,2000:439). Bu alt bölümde örneklem grubundaki doktorların sahip oldukları hobiler, boş zamanlarını değerlendirme alışkanlıkları, kültürel faaliyetlere katılma durumları, izledikleri televizyon programları ve okudukları kitap, dergiler ile spor yapma alışkanlıkları, ailelerine ayırdıkları zaman, yaz tatillerini geçirme biçimlerine ilişkin veriler değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu verilere göre doktorların yaşam tarzı, sosyo-kültürel ve toplumsal konumları hakkında yorumlarda bulunulmaya çalışılacaktır. Bireylerin boş zamanlarını değerlendirme biçimleri ve okuma tarzlarının, içinde buldukları sınıf tarzına göre değişme gösterdiği bilinen bir gerçektir.

Hobi, kişinin normal yaşantısında yapmak zorunda olduğu şeylerin dışında (meslek, okul vb.) başka mutluluk veren uğraşlarla ilgilenmesidir. Bu uğraşlar, kişinin rahatlamasını sağladığı gibi çoğu zaman kendini tanımaya da yardımcı olur.

Tablo 8. Doktorların Hobi Sahibi Olup Olmama Durumuna Göre Dağılımı

Hobi	%
Var	71
Yok	29
Toplam	100

Tablo 8’de araştırma kapsamında yer alan doktorların hobi değişkenine göre dağılımları yer almaktadır. Buna göre araştırmaya katılan doktorların % 71’inin hobisinin olduğu, % 29’unun hobisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Örneklem grubunda %71’lik oranda hobisi olan doktorların bulunması, oldukça yüksek bir rakamdır. Bu hobilerin başında fotoğrafçılık, müzik aleti çalma, balık tutma, avcılık, programcılık, maket yapma ve spor yapma gelmektedir. Bunların içinde en ilginç ise ders çalışmak cevabı olmuştur. Böylelikle doktorluk mesleğinin yoğun temposundan ve stresinden kurtulabilme adına doktorların kendilerini rahatlattıkları bir uğraşlarının var olduğunu görmekteyiz. Ayrıca doktor grubunun sosyal bir hayat tarzı yaşama anlamında da gayet ileri düzeyde oldukları söylenebilir.

Örneklem grubundaki doktorların boş zamanlarını değerlendirme biçimleri ise aşağıdaki gibidir.

Tablo 9’da araştırma kapsamında yer alan doktorların boş zamanlarını değerlendirme değişkenine göre dağılımları yer almaktadır. Buna göre araştırmaya katılan doktorların % 50’si boş zamanlarını dinlenerek, % 7’si spor yaparak, % 12’si kitap okuyarak, % 7’si eş-dost ziyareti

yaparak, % 10'u televizyon izleyerek, % 6'sı gazete, dergi vb. okuyarak, % 1'i İnternete bakarak boş zamanlarını değerlendirmektedir.

Tablo 9. Doktorların Boş Zamanları Değerlendirme Faaliyetlerine Göre Dağılımı

Boş Zamanları Değerlendirme	%
Dinlenerek	50
Spor yaparak	7
Kitap okuyarak	12
Eş dost ziyaretiyle	7
Televizyon izleyerek	10
Gazete, dergi vb. okuyarak	6
İnternet	1
Diğer	7
Toplam	100

Örnekleme grubunun yarısının boş zamanlarını dinlenerek geçirdiklerini ifade etmesi iş yerinde çok fazla yoruldukları anlamına gelmektedir. Araştırmaya katılanların bazıları ise Elazığ'ın sosyal aktivite yönünden sıkıcı bir yer olduğunu ifade etmişlerdir. Ailesi ile ilgilenenler olduğu gibi boş zamanının olmamasından yakınanlar da mevcuttur.

Bu konuda Devlet Planlama Teşkilatının 1992 yılı "Türk Toplumunun Boş Zamanlarını Değerlendirme Biçimleri Raporu"nda, Türk toplumunun boş zamanlarını büyük ölçüde televizyon karşısında geçirdiği görülmüştür. Boş zamanlarını televizyon karşısında geçiren kentlilerin oranı % 18.9, kırsal kesimde yaşayanların oranı ise % 15.4'tür. Boş zamanlarında sinema, tiyatro ve konsere gitme oranı % 1'de kalmıştır. Evde kitap, dergi ve gazete okumak için ayrılan boş zaman oranı kırsal kesimde % 9.4 olurken, kentlerde % 14.9'a ulaşmaktadır. Evde dinlenenlerin oranı ise % 11'ler civarındadır (Doğan,1996:446). Günümüzde televizyon kültürünün artık çok geliştiği göz önünde bulundurulursa rakamların bu alana doğru kaymış olacağı düşünülmektedir.

4.2.7. Kültürel Faaliyetlere Katılma Düzeyi

Burada doktorların işlerinden arta kalan zamanlarda hangi sıklıkla kültürel aktivitelere katıldıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 10'da da araştırma kapsamında yer alan doktorların kültürel faaliyetlere katılma değişkenine göre dağılımları yer almaktadır. Buna göre araştırmaya katılan doktorların % 12'si kültürel faaliyetlere katılmadığı, % 73'ü ara sıra katıldığını, % 13'ü sık sık katıldığını, % 2'si sürekli katıldığını ifade etmiştir.

Tablo 10. Doktorların Kültürel Faaliyetlere Katılma Durumlarına Göre Dağılımı

Kültürel Faaliyetler	%
Katılmam	12
Ara sıra	73
Sık sık	13
Sürekli	2
Toplam	100

Buna göre doktorların sosyal ve kültürel aktivitelere orta düzeyde katıldıkları belirtilebilir.

Bu sonuç, kültürel faaliyetlere olan ilginin olumlu bir düzeyde olduğunu düşündürmektedir.

4.2.8. Televizyonda İzlenen Program Türleri

Aşağıdaki tabloda doktorların televizyon izlerken tercih ettikleri program türlerine ilişkin dağılım yer almaktadır. Böylelikle tercih edilen programa bağlı olarak doktorların ilgi alanlarına ilişkin fikir edinilmeye çalışılacaktır.

Tablo 11. Doktorların Televizyonda İzledikleri Programlara Göre Dağılımı

Televizyon İzleme	%
Televizyon izlemiyorum	9
Haberleri ve haber programlarını izliyorum	58
Magazin programlarını izliyorum	3
Müzik, eğlence, yarışma programlarını izliyorum	4
Belgesel, kültür, sanat programlarını izliyorum	8
Spor programlarını izliyorum	3
Dini yayınları izliyorum	1
Yabancı dizi-sinema izliyorum	7
Yerli dizi-sinema izliyorum	7
Toplam	100

Tablo 11’de araştırma kapsamında yer alan doktorların televizyonda izledikleri program değişkenine göre dağılımları yer almaktadır. Buna göre araştırmaya katılan doktorların % 9’u televizyon izlemediğini, % 58’i haber programları izlediğini, % 3’ü magazin programları izlediğini, % 4’ü müzik eğlence programları izlediğini, % 8’i belgesel türü programları izlediğini, % 3’ü spor, % 1’i dini, % 7’si yabancı dizileri, % 7’si yerli dizileri izlediğini ifade etmiştir.

Bu verilere göre doktorların televizyonun esiri olmadıkları gerçeği ortaya çıkmaktadır. % 9’luk bir dilimin televizyon izlemediklerini açıklamalarının yorumu iki türlü olabilir. Ya yoğun iş temposundan televizyona ayıracak vakit bulamamaktalar veya televizyona karşı bir tepki olarak televizyon izlememekteler. Çünkü televizyonun verdiği hep doğru kabul edip almanın üretkenliği ve hayal gücünü azaltıp tembelliğe sevk ettiği bilinen bir gerçektir. Diyebiliriz ki, doktorlar ilgi alanlarına giren programları seyredip diğer programları seyretmemektedirler. Bu da toplumun elit kesimiyle uyumlu bir tercih olarak değerlendirilebilir.

4.2.9. En Çok Okunan Yayın Türleri

Aşağıdaki tabloda örneklem grubundaki doktorların en fazla okumayı tercih ettikleri yayın türleri yer almaktadır.

Tablo 12’de araştırma kapsamında yer alan doktorların okuma alışkanlığı değişkenine göre dağılımları yer almaktadır. Buna göre, araştırmaya katılan doktorların % 38’inin gazete okuduğu, % 3’ünün dergi okuduğu, hiçbirinin şiir okumadığı, % 7’sinin öykü-hikâye kitapları okuduğu, % 2’sinin gezi kitapları okuduğu, % 2’sinin deneme-araştırma kitapları okuduğu, % 16’sının bilimsel teknik yayınlar okuduğu, % 32’sininde mesleki yayınlar okuduğu tespit edilmiştir.

Örneklem grubunda % 38’lik bir kesimin gazete okuma alışkanlığının bulunması düşük bir

rakamdır. Gazetenin günlük olayların takip edilmesinde bir araç olduğu kabul edilirse doktorların günlük olayların takibini daha çok televizyon yolu ile yaptıklarını söyleyebiliriz. Ayrıca İnternet kullanımının da yaygınlaşması, gazete okuma oranının düşük çıkmasında diğer bir etken olabilir. Mesleki yayınlar, doktorların ikinci öncelikle okudukları yayın türü olmuştur. Aslında bu oranın daha yukarılarda olması beklenirken düşük çıkmıştır. Bu durum, doktorlar arasında mesleki alandaki yeniliklerin küçük bir ölçüde takip edildiğini gösteren olumsuz bir durum olarak değerlendirilmektedir. Yabancı dil bilme düzeyinin düşük olması, bu sonucu açıklar niteliktedir.

Tablo 12. Doktorların Okuma Alışkanlıklarına Göre Dağılımı

Okuma Alışkanlığı	%
Gazete	38
Dergi	3
Şiir	0
Öykü-hikâye	7
Seyahat-gezi	2
Deneme-araştırma	2
Bilimsel-teknik	16
Mesleki yayınlar	32
Toplam	100

4.2.10. Düzenli Olarak Takip Ettikleri Dergi Türleri

Aşağıda örneklem grubumuzun düzenli olarak takip ettikleri dergi türlerine göre dağılım yer almaktadır.

Tablo 13’de araştırma kapsamında yer alan doktorların dergi okuma alışkanlığı değişkenine göre dağılımları yer almaktadır. Buna göre araştırmaya katılan doktorların % 41’i dergi okumadığını, % 3’ü ekonomi dergisi okuduğunu, % 1’i politik dergiler okuduğunu, % 43’ü tıp dergileri ve bültenler okuduğunu, % 8’i magazin dergilerini okuduğunu ifade etmiştir.

Tablo 13. Doktorların Düzenli Olarak Takip Ettikleri Dergilere Göre Dağılımı

Dergi Okuma Alışkanlığı	%
Takip etmiyorum	41
Ekonomi dergileri	3
Politik dergiler	1
Tıp dergi/bültenleri	43
Aktüel/magazin dergileri	8
Diğer	4
Toplam	100

Örneklem grubundaki doktorların yarısına yakını düzenli olarak dergi takip etmediklerini belirtmişlerdir. Bu durum çalışma şartlarının yoğun olması ile açıklanabilir. Geriye kalan kısmın büyük çoğunluğu ise tıp dergi ve bültenlerini okuyarak mesleki bilgi ve tecrübelerini bu yolla geliştirmektedirler.

4.2.11. Spor Yapma Düzeyleri

Bu soruya verilen cevaplarla doktorların hangi toplumsal tabakada yer aldıkları tespit

edilmeye çalışılacaktır. Sosyolojik bir kabul olarak üst tabakadan insanlar, genellikle araç ve gereç gerektiren sporlarla uğraşırken alt tabakadan insanlar büyük ölçüde izleyicidir.

Tablo 14. Doktorların Spor Yapma Alışkanlıklarına Göre Dağılımı

Spor Yapma Alışkanlığı	%
Evet, düzenli olarak.	10
Fırsat buldukça amatör olarak.	55
Bir amatör kulübün etkinliklerine katılıyorum.	3
Hayır, sadece izleyiciyim.	20
Hayır,yapmıyor ve ilgilenmiyorum.	12
Toplam	100

Tablo 14’de araştırma kapsamında yer alan doktorların spor yapma alışkanlıkları değişkenine göre dağılımları yer almaktadır. Buna göre, araştırmaya katılan doktorların % 10’u düzenli olarak spor yaptığını, % 55’i fırsat buldukça spor yaptığını, % 3’ü amatör bir kulübün etkinliklerine katıldığını, % 20’si sadece izleyici olduğunu, % 12’si spor yapmadığını ifade etmiştir.

Bu veriler ışığında örneklemimizdeki doktorların üçte ikilik bir kısmının sporla ilgili oldukları, sporla uğraştıkları gerçeği ortaya çıkmaktadır. Biraz önce belirtilen yaklaşım tarzı dikkate alındığında, doktorların genel olarak üst tabakaya yönelik spor algılarına sahip oldukları söylenebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Doktorların ekonomik durumları ve toplumsal konumlarına ilişkin bulgular incelendiğinde; doktorların yaklaşık olarak yarısının aldıkları ücret aralığının 1000-2000 YTL arasında toplandığı, bunun da tabii olarak alınan ücret konusunda bir memnuniyetsizlik durumunu ortaya çıkardığı görülmüştür. Aylık kazanç ile alınan ücret hakkındaki görüşler değerlendirildiğinde genel olarak 4000 YTL’lik bir alt kazanç düzeyinin mesleki memnuniyeti sağlayabilecek bir gelir olduğu ortaya çıkmıştır. Şunu da söylemek gerekir ki doktor grubunun gelir düzeyindeki değişimin genel olarak daha iyiye doğru gitmesi söz konusudur. Doktorların aldıkları ücretin mesleki memnuniyeti sağlaması konusunda 4000 YTL’lik bir alt sınır belirlenmiştir. Bu konuda iyileştirme çalışmalarının yapılmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Doktor grubunun elde ettikleri kazançları harcadıkları yerlere bakıldığında, gelirlerinin yarısına yakını yeme-içmeye ayırdıkları görülmüştür. Geriye kalan kısmını ise büyük ölçüde yatırımlara ve eğlenceye ayırdıkları değerlendirilmiştir. Tüketim tarzının tabakalara özgü hayat tarzının belirlenmesinde önemli bir veri olduğu göz önünde tutulduğunda doktorların yaptıkları harcamaların orta-üst tabaka ile uyduğu düşünülmüştür. Doktor grubunun tasarruf alanları değerlendirildiğinde ise büyük oranda gayri menkule yatırım yaptıkları ortaya çıkmıştır.

Doktor grubunun boş zaman olgularına bakıldığında; dörtte üçlük kesiminin bir hobiye sahip oldukları, boş zamanlarını büyük oranda dinlenerek geçirdikleri, kültürel faaliyetlere orta düzeyde

katıldıkları görülmüştür. Bunun yanında kültürel faaliyetlere katılma düzeyi ile gelir düzeyi arasında bir paralelliğin olduğu da söylenebilir. Doktor grubunun izlediği televizyon programlarına bakıldığında ise genellikle tercih ettikleri programları izledikleri -ki bunun genelde haber programları olduğu görülmekte- bunun dışında televizyona pek fazla vakit ayırmadıkları görülmektedir. Doktorların takip ettikleri yayınların büyük çoğunluğunu gazete ve mesleki yayınlar oluşturmaktadır. Bu verilerin dağılımına bakıldığında, hem gazete hem de mesleki yayınların takip edilme oranlarının düşük olduğu görülmüştür. Bunun da yoğun mesai programı ile bağlantılı olduğu değerlendirilmiştir. Örnekleme grubundaki doktorların % 41'lik bir kesiminin sürekli olarak bir dergi takip etmediklerini ifade etmesi de bunu doğrular niteliktedir. Doktorların boş zaman aktiviteleri içinde genel olarak spor faaliyetlerine zaman ayırdıkları görülmektedir.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında doktorların büyük çoğunluğunun bir hobiye sahip olması, kültürel faaliyetlere katılmaları, izledikleri televizyon programlarındaki seçicilik, spor faaliyetlerine katılmaları ile gelir düzeylerinin orta-üst tabaka seviyesinde olması paralelinde, üst tabakaya ait yaşam algıları ve toplumun elit kesimiyle uyumlu bir hayat anlayışları olduğu değerlendirilmiştir.

KAYNAKLAR

- Arslan, Mahmut, İş ve Meslek Ahlakı, Ankara: Nobel Yayınevi, 2001: 74-75.
- Bocock, Robert, Tüketim, Ankara: Dost Kitabevi, 1997: 33.
- Dayı, Yavuz Selim, Meslekler Sosyolojisi Açısından Doktorluk Mesleği Ve Doktorlar: Elazığ Örneği, Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Doğan, İsmail, (1996); Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar, Sistem Yayıncılık, İstanbul
- Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi Mezunları, 2007; <http://www.med.firat.edu.tr> (05.05.2007)
- Gökkaya, Işık, (26.04.2007); Gayri menkule 3 yılda 4.3 milyar dolar geldi, Milliyet Gazetesi Ekonomi Bölümü
- Mays, Arthur B., Meslek Eğitiminin Prensipleri ve Tatbikatı, Çev.: İlhan Özdil-Remzi Öncül, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1973: 1-2.
- Özsoy, Osman, Geleceğin Meslekleri, İstanbul: Hayat Yayınları, 2004: 105.
- Sencer, Muzaffer, Sosyal Sınıflar (Kriter ve Göstergeler), İstanbul: Gözlem Yayınları, 1974: 91.
- Tengiz, Deniz, Meslekler Sosyolojisi Açısından Mühendislik Mesleği ve Mühendisler:
- Diyarbakır Türk Mimar ve Mühendisler Odası Birliğine Kayıtlı Mühendisler Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme, Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Uzun, Hasan, Meslekler Sosyolojisi Açısından Avukatlar ve Avukatlık Mesleği: Elazığ Barosu Avukatları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma, Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2000.

ELAZIĞ YOKSULLUK HARİTASI PROJESİ

The Map of Poverty Project of Elazığ

M. Ruhat YAŞAR¹

Özet

Yoksulluk Türkiye'nin en ciddi sorunlarından biri olmasına rağmen bu konuda operasyonel anlamda yeterli bir çalışma yapılmamıştır. Bu alanda yapılan çalışmalar genelde akademik ve teorik çalışmalardır. Halbuki, sosyal dayanışma alanında hizmet veren kurumların hizmet ve çalışma koşullarını iyileştirecek ufuk açıcı, uygulanabilir, somut önerilere ihtiyaç bulunmaktadır. Bu bağlamda Elazığ'da Mamuret'ül Aziz Vakfının 2007 yılında uyguladığı ve AB tarafından desteklenen "Elâzığ Yoksulluk Haritası" adlı projeden bahsedilecek ve onun uygulama süreci hakkında bilgiler verilecektir. Yaptığımız bu çalışma ülkemizdeki yoksullukla ilgili taramalarda hem derinlik hem de kapsam açısından bir örnek teşkil etmektedir. 6964 ailenin tarandığı ve kaydedildiği bu çalışmanın sosyal hizmet açısından önemli açılımlar sağlayacağına inanıyoruz.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Yoksulluk Haritası Projesi, yoksullukla mücadele

Abstract

Despite the fact that poverty is a serious problem in Turkey, there isn't enough operational studies in this field. Generally, the studies which are conducted in this field are only theoretical and academic works. There is a need for practical and concrete suggestions in support of social services foundations accomplishing poverty works. In this article, information is provided about "The Map of Poverty in Elâzığ" which is supported by EU and put into practice by Mamuret'ül Aziz Foundation in 2007 and its application process. This study is a sample in the view of poverty in Turkey for its depth and range. We believe that this study, in which 6964 families were surveyed and registered, will provide new ideas for social service perspectives.

Key Words: Poverty, The Map of Poverty Project, fighting poverty

Giriş

Bu yazı yoksullukla ilgili pratik, uygulamaya dayalı bir çalışmayı konu edinmektedir. Bilindiği gibi bugünlerde çeşitli şehirlerimizde "yoksulluk haritası" adlı çalışmalar yapılmaktadır. Ancak, henüz yeni olan bu uygulamalı çalışmaları gerçekleştirenlerin birbirlerinden haberdar olmadıkları ve bu yüzden de faydalarının yetersiz kaldığı görülmektedir. Yoksullukla ilgili çalışmalarda yerelliğin ve sürekliliğin önemini vurgulayan bu çalışma, hali hazırda benzer bazı çalışmalara esin kaynağı olmaya devam etmektedir. Elâzığ Yoksulluk Haritası Projesi, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Genel Müdürlüğü tarafından örnek uygulama olarak izlenmekte ve desteklenmektedir. Bu yazının amacı bir yandan Elâzığ'da uygulanmakta olan bu projeden bahsetmek, öte yandan da söz konusu deneyimimizi paylaşarak diğer benzer çalışmalara destek

¹ Kilis 7 Aralık Üniversitesi M. Rıfat Eğitim Fakültesi, e-mail:ruhatyasar@yahoo.com

Yoksulluk

Genel anlamda yoksulluk bir insanın temel ihtiyaç ve gereksinimlerini karşılayabilmesi için ihtiyaç duyduğu asgari yaşam standardından mahrum olmasıdır. Yoksulluk bir insanın temel ihtiyaçlarını karşılayamaması anlamında mutlak, ortalama yaşam koşullarının altında olmak anlamında göreceli olarak tanımlanır. Yoksulluk bazen sonuç bazen neden bazen de nedenlerle sonuçların iç içe geçtiği bir düğüm olarak karşımıza çıkar. Yoksulluğun sosyal-ekonomik, kültürel ve ruhsal-bireysel nedenleri olabilir. Özetle, yoksulluğun tanımı, kıstasları ve nedenleri değişebilir ama onun değişmeyen tarafı vahim sonuçlarıdır. Açlık, kronik hastalıklar, ölüm, boşanma, cehalet, göç, suç ve terör bunlardan bazılarıdır. Bu yüzden okul, hastane, hapisane, hatta ekonomi kayıtlarına yansıyan sorunların nedenleri farklı farklı olsa da çoğunun nedeni yoksulluktur. Bu nedenle yoksulluğun azaltılması için göze alınacak maliyet sonuçlarının doğurduğu maliyetten çok daha düşüktür. Bu yüzden yoksulluk mücadelesi hem toplumsal adaletin hem de insani kalkınmanın önemli bir parçasıdır. Dünya Bankasının 1990 yılındaki raporunun ana vurgusunu, emek yoğun ekonomik büyüme, beşeri sermaye yatırımları ve hane halkları için güvenlik ağı oluşturulmaktadır (Glewwe, 2002: 85-87). Halbuki, yoksulluk haritasını çıkarmamış, yoksulunu tanıyamamış bir anlayışın sosyal güvenlik ağı da kalkınma politikası da olamaz. Bu nedenle projemiz, dezavantajlı grupların sisteme dahil edilmesine yönelik olduğu için hem kalkınma arayışlarında hem de gelişmişlik farklarının giderilmesinde önem taşımaktadır.

Yoksulluk Göstergeleri

Yoksulluk Türkiye'nin ve Bölgemizin en önemli sorunudur. Büyüyen yoksulluk hem toplumsal bütünleşmenin hem de kalkınma çabalarının önündeki en büyük engeldir. Ekonomiden kültüre, aileden eğitime ve siyasetten ahlaka kadar birçok yapısal nedenleri olan yoksulluk belki de geleceğimizi tehdit eden en ciddi sorunlarımızdan biridir. Bilindiği üzere yoksulluk son 25 yıl içerisinde daha yaygın ve daha derin bir problem haline geldi. UNDP'nin 1998 yılı verilerine göre Uruguay'ın 40. sırada yer aldığı yoksulluk sıralamasında ülkemiz 174 ülke arasında maalesef 86. sırada yer almaktadır (TESEV: 1998). İnsani Gelişim Raporu (2002)'na göre ülkemizdeki insanların % 2.4'ü günde bir dolardan, % 18'i (12 milyon insan) de günde iki dolardan daha az gelire sahiptir (Dünya Bankası, 2000: 281).

Yine DİE'nin en alttaki %20 lik dilimde yaşayan insanları gösteren oranı (13.4milyon) ve en alttakilerle en üsttekiler arasındaki gelir farkının dünya sıralamasında başı çekecek kadar (11,2 kat) olması bu açıdan çarpıcıdır (DİE, 1994).

Yoksulluk riski açısından en sorunlu bölgelerden biri (%11.25) Doğu Anadolu Bölgesidir. Bu bölgenin ülke yoksulluğuna katkısı (%20.31) nüfusuna oranla çok yüksektir (DİE, 2006).

Bölgemizdeki kırsal nüfus oranının (%40) yüksekliği düşünülürse gelecek 20 yıl içinde kırdan kente göç dalgasının buradaki yoksulluk sorununu daha da arttıracakını tahmin edilebiliriz. Yaklaşık 350 bini aşkın merkez ve ilçe nüfusuyla Elazığ, ekonomik istikrarsızlık, işsizlik, terör ve göçlerin büyüttüğü yoksulluk sorunlarıyla karşı karşıyadır. İş-Kur'un 2005 kayıtlarına göre ilde çoğu yarı nitelikli yaklaşık 9094 işsiz olsa da gerçek işsizlik oranının çok daha fazla olduğu tahmin edilmektedir (İŞKUR: 2005). Çünkü yoksullar çoğunlukla kayıt dışıdır. İlde yaygınlaşan işsizlik ve göçler yoksulluğu da beraberinde getirmiştir. Bu açıdan nüfusu Elazığ il merkezinin yoksulluk oranının Türkiye'nin %18'lik yoksulluk oranına yakın olduğunu tahmin ediyoruz. Tahmin ediyoruz çünkü, proje sonuçlarına ilişkin istatistiki veriler daha sonra elde edileceğinden bu konuda kesin bir şey söylemek şu an için erkendir.

Yoksullukla Mücadele

Yoksulluğu algılama tarzı onunla yapılacak mücadeleye de yansımaktadır. Ülkemizde milyonlarca yoksul varken bu alandaki yardım ve politikaların birçok açıdan yüzeysel, örgütsüz, yetersiz ve ciddiyetsiz olması bu konuyu ne kadar yetersiz algıladığımızla yakından alakalıdır. Bugün, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, özellikle kalifiye eleman yetersizliği ve yardıma muhtaç insanların tespitinde gecikme ve yanımların olması nedeniyle yoksullukla mücadelede yetersiz kalmaktadır (Sallan ve Gül, 2002: 118). Özellikle yoksul insanların tespitinde gereksinim duyulan çok yönlü bir istihbarat ağı, bu alanda faaliyet gösteren kurumların birbirlerinden kopuk olmaları nedeniyle yetersiz kalmaktadır. Zaten yoksullukla mücadelede, yukarıdan aşağı doğru gerçekleşen bir düzenlemeyle çözümler üretmek zordur. Çünkü bu alanda hizmet veren gönüllü ve resmi kurumlar arasındaki eşgüdüm hem hizmet hem de bilgi paylaşımı noktasında çok hızlı ve etkin bir organizasyonu gerektirmektedir. Halbuki şimdiye kadar, önemli miktardaki kaynaklar sivil inisiyatif içermeyen çabalarla harcılandığından bu alandaki çalışmaların etki düzeyi istenilenin çok altında kalmıştır. Zaten, tecrübeler, karar alma mekanizmasını yerel topluluklarla paylaşmayan kamu müdahalelerinin başarısız olma eğiliminde olduğunu göstermektedir (Saran, 1995: 56-61). Bu durumda söz konusu mücadelede halkın ve sivil toplum örgütlerinin katılımı önem taşımaktadır. Ancak bu katılımı da ciddi sorunlar bulunmaktadır.

Öncelikle Türkiye'de kişiden kişiye yardımları içeren ve gerçek boyutları kestirilemeyen ama önemli boyutlara ulaştığını bildiğimiz "örgütsüz" bir yoksulluk mücadelesi söz konusudur. Ayrıca, ülkemizde yardımlaşma ve dayanışma örgütleri resmi ve sivil şeklinde örgütlendiklerinden aralarındaki mesafe yoksullara yapılan yardımlarda dağınkılığa, suiistimale ve sonuçta kaynak israfına yol açmaktadır. Ancak, yoksullukla mücadele stratejisinde bu örgütsüz alanın kurumsallaşma yönünde daralacağı tahmin edilirse, uzun vadede bilgi temelli bir yapılaşmanın önemi fark edilebilir (Galın, 2004).

Bilgi paylaşımına dayalı böyle bir organizasyon yoksulluk sorunlarına müdahalede sinerji

yaratabilir. Sivil dernekler bu konudaki kapasite ve katılımcılığını artırarak yoksulların kendilerini geliştirme çabalarını desteklemelidir. Çünkü, sorun gittikçe ekonomik alanın dışına taşıdığından geleneksel yardım anlayışı yerine bu alandaki insan kaynaklarının geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu tür çalışmalar yoksul insanların ait olma duygularını ve topluma uyumlarını arttıracığından önem taşımaktadır. Nitekim Kopenhag Deklarasyonu ve Eylem Programı da yoksul vatandaşlara ulaşmak için sivil toplum potansiyelinin devreye sokulması gerektiği konusunda önemli tespitlerde bulunmuştur. Birleşmiş Milletler de, bölgesel kalkınma programlarında yoksul bölge ve gruplara yönelik programların geliştirilmesini ve bunun için de kamu kurumları ile sivil toplum arasında kurumsal işbirliğinin güçlendirilmesi gereği üzerinde durmuştur (Philipp, 1999, 6). Bu anlamda yoksulluk alanında çalışan kurumların, hedeflerini “Yeni Fırsatlar Programı”nın öncelikli konuları arasında bulunan sosyal ve ekonomik uyumun artırılması ve proje uygulama kapasitesinin geliştirilmesi yönünde gerçekleştirmeleri önemli sonuçların elde edilmesine hizmet edecektir.

Elâzığ Yoksulluk Haritası

“Elazığ Yoksulluk Haritası” yoksulların yaşam kalitelerini arttırmayı hedefleyen operasyonel eğilimli bir projedir. Proje fikrinin gelişiminde Mamuret’ül Aziz Vakfı’nın² yıllara dayanan gözlem ve deneyimleri belirleyici olmuştur. Bu özverili deneyimler yoksullukla kararlı bir mücadele için daha profesyonel bir hizmet anlayışının gerekliliğini ortaya çıkarmış ve “Yoksulluk Haritası” bu ihtiyacın bir ürünü olarak doğmuştur. Dolayısıyla projemiz masa başı bir kurgu olmak yerine doğrudan doğruya alandaki sorunlara dayanan gerçekçi bir çalışmadır. Avrupa Birliği ve DPT tarafından 97.700 EU bütçeyle desteklenen bu proje çalışması, 01.02.2007 tarihinde başladı ve 01.12.2007 tarihinde tamamlanarak hizmete sunuldu. Projemiz teknik anlamda yoksullukla ilgili sosyolojik bakışı yazılım diline çevirerek bu alandaki çalışmalara yeni bir soluk getirmektedir. Hedefleri ve uygulanma mantığı açısından Türkiye’deki yoksulluk politikalarına bir vizyon sunmayı amaçlayan projemiz başlangıçta 10.000 yoksul aileye ulaşmayı hedeflemiştir. Ancak, bu süreç içerisinde 6964 yoksul ailenin sosyo-kültürel ve demografik özellikleri tespit edilebilmiştir. Bu açıdan çalışmamız Türkiye’deki yoksullukla ilgili nokta çalışmalarının belki de en kapsamlısıdır. Gerçekten de “Elazığ Yoksulluk Haritası” doğrudan 50 bin insanı ilgilendirse de içerdiği sosyal hizmet ve sosyal güvenlik hedefleriyle daha geniş bir fayda yaratacağına inanıyoruz.

Yoksulluk azaltılmak istendiğinde veya yoksullara ilişkin politikaların amacına ulaşım

---

² Mamuret’ül Aziz Vakfı yoksullara ayni ve nakdi destekte bulunan önemli bir yardım kurumudur. Bütün desteğini çoğunlukla Elâzığlıların zengin gönlünden alan vakıf, yaklaşık 13 yıldır yoksulların dertlerine çare olmaya çalışmaktadır. Vakfın temel misyonu yoksulların onurlu bir şekilde yaşamalarına destek olmaktır.

ulaşmadığı ölçülmek istendiğinde yoksullarla ilgili bilgilerin yeterli olmaması sorun yaratmaktadır. Kimlerin niçin yoksul olduğunu, hangi politikaların uygulanacağını bilmeden ve uygulanan politikaların etkilerini izlemeden yeni rasyonel adımlar atılamaz. Çünkü, yoksulların kimler olduğu, üyelerinin nitelikleri, nerelerde yaşadıkları, yoksul hanelerin büyüklükleri ve kompozisyonları, hangi durumlarda yoksulluk riskinin arttığı veya azaldığı gibi konular yeterli bir şekilde araştırılmadan etkin önlemler alınmaz. Bu açıdan, ilimizdeki yoksulluk sorunun yaygınlığını ve derinliğini fark edebilmek için, projede yoksulluk sorununun çeşitli sosyal değişkenler bağlamında hem durumsal hem de nedensel türde araştırılması hedeflenmiştir.

Yoksulların çeşitli fırsatlardan haberdar olma ve onlara ulaşma konusundaki imkânsızlıkları ve yetersizlikleri düşünüldüğünde onlara ulaşma imkânı sağlayacak verilerin elde edilmiş olması çok önemlidir. Ama yoksulluk çalışmalarında yoksulluk sınır ve oranlarının belirlenmiş olması ya da ağdalı dillerle sosyolojik fotoğrafların ortaya konması sorunu çözmeye yetmemektedir. Belki bundan da önemlisi bu sorunla mücadelenin nasıl sürdürüleceği ve bu konuda biz akademisyenlerin pratik çözümlere, bu alanda hizmet veren yerel sivil toplum örgütlerine ne tür katkılarda bulunacağımızdır. Bu düşünceden hareketle projemiz yoksulların sadece kim olduklarını, nerede ve nasıl yaşadıklarını içeren basit bir “harita” olmayıp aynı zamanda yoksulların yaşam kalitelerini doğrudan etkileyecek çalışmalar açısından önemli bir pusula ve sosyal politika aracıdır.

Projemizi ihtiyaç haline getiren husus yoksulluk alanında yapılagelen örgütsüz ve koordinesiz çalışmaların yarattığı sorunlardır. Çünkü, gelişigüzel yapılan yardımların yoksul insanların davranışlarında ciddi sıkıntılara neden olduğunu düşünüyoruz. Bilindiği üzere, geçmişte insanlar yardım istemeyi ayıp olarak gördüklerinden yardım verme noktasında ciddi sıkıntılar yaşanmıyordu ve vermenin, paylaşmanın anlamı da burada saklıydı. Bugün maalesef öyle değil. Gerçekten yoksul olanların yanı sıra bu yardımları bir geçim kaynağı haline getirip bir gün A yardım kuruluşundan başka bir gün diğerinden yardım alarak geçinen ve bağımlılaşarak bunu bir hak olarak gören insanların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bu durum aynı çevredeki diğer insanları da etkilediğinden çalışarak belki geçinebilecek olanları da farklı arayışlara sevk edebilmekte, onların çalışmanın erdemine olan duygu ve düşüncelerini zedeleyebilmektedir. Bunun hem ahlaki değerlerde hem de toplumdaki güven ve yardımlaşma duygusu üzerinde ciddi yaralar açtığı tahmin edilebilir. Bu sorun ayrıca kaynaklar üzerinde baskı yaratarak gerçekten ihtiyacı olanların mağdur olmasına veya yeterince destek görememelerine neden olmaktadır.

Bireysel çabalarla yapılan bu örgütsüz yardımlar özellikle merkez mahallelerdeki yoksulların daha fazla ve dengesiz yardımlar almalarına yol açarken çevre mahallelerde oturan yoksulların temel yardımlardan bile yoksun olmalarına neden olmaktadır. Örneğin, yoksullara yaptığımız ziyaretlerimizde bazı yoksul hanelere öylesine fazla et gitmişti ki buzdolabında et koyacak yer olmadığından evin hanımının etleri evin çeşitli yerlerine istif ettiğine şahit olunmuştur. Ama diğer

yandan aynı kimse elektrik/su faturası nedeniyle ciddi sıkıntılar yaşayabilmektedir. Bu sorunlara binaen projemiz geliştirilirken yoksulluk çalışmalarında yaşanan şu sıkıntılara çare aranmıştır.

Yoksul kimdir, neden yoksuldur ve yoksulluğunu belirleyen değişkenler nelerdir?

Yoksullar, önceliklerine ve özelliklerine göre 1., 2. ve 3. derece yoksullar halinde nasıl sınıflandırılır? Bu konuda puanlama sistemi nasıl olmalıdır?

Yoksullara yapılan yardımlarda karışıklık ve suiistimal nasıl önlenir? Ayrıca bu yardımlarda daha etkin ve koordineli bir çalışma nasıl gerçekleştirilebilir?

Yoksulların insan kaynakları nasıl görülüp değerlendirilebilir? Ayrıca bu konuda onların geleceğiyle ilgili ne tür çalışmalar yapılabilir?

Yoksullarla ilgili çalışmalarda farklı kurumların katılım ve organizasyonu nasıl sağlanabilir? Yoksullukla ilgili çok yönlü müdahale ve politikalar nasıl geliştirilebilir?

Yoksulların hayat seyirleri ve yaşam kalitelerindeki değişim nasıl izlenebilir?

Yoksullarla ilgili çalışmalarda bilimsel bakış açısını kullanabilen bir merkez nasıl oluşturulabilir?

Yukarıda dile getirilen sorunları azaltmak ve gerçekçi çözüm önerilerini bilimsel hassasiyeti gözeterek geliştirmek için gerekli özen gösterilmiştir. Yoksullukla ilgili uygulamalarda örnek teşkil edeceğine inandığımız projemiz temelde üç önemli stratejiyi gerçekleştirmeye çalışmıştır. Öncelikle yoksulluk basit bir tarzda değil profesyonel bir tarzda ele alınmalı ve dolayısıyla yoksulluğa salt yardım temelinde değil mücadele vizyonuyla yaklaşılmalıdır. İkinci olarak, yoksullukla ilgili kurumlar sadece yardım kurumları olarak kalmak yerine ARGE'si olan "yoksulluk merkezleri" haline gelmelidir. Böylece sorunun sadece sonuçlarıyla ilgilenmek yerine soruna doğrudan müdahale edilebilmelidir. Son olarak, yoksulluk mücadelesine sadece ilgili kurumların değil diğer kurumların da katılımları sağlanmalıdır. Projemiz bu amaçlara ulaşmak için şu faaliyetleri gerçekleştirmiştir.

1. Alan araştırmasıyla yoksulların ve yoksulluklarının bilimsel olarak tespiti.
2. Yoksulların sosyo-ekonomik durumlarını gösteren veri tabanı.
3. Yoksulların sınıflandırılmasını sağlayan puanlama sistemi.
4. Kurumlar arası koordinasyonu içeren yardım ve hizmet organizasyonu: "e-yoksul" sitesi.
5. Proje tabanının kurularak kurumlar arası işbirliğinin geliştirilmesi.

4.1. Alan Araştırması

Yoksullukla ilgili çözüm önerilerinin gerçekçi olabilmesi için yoksulluğun yerel sosyo-kültürel yapıyla ilişkisinin tespit edilmesi önemlidir. Projemizin yoksul aileleri ve sorunlarını yerinde gözlemleyerek sosyolojik bir temelde yapılması bu ihtiyacı karşılamıştır. Bu çalışmayla bizler öncelikle farklı kurumlara ait yoksul listelerini tek bir liste altında birleştirmiş olduk. Böylece hem dağınıklık engellenmiş oldu hem de yoksulluk alanında gelişmiş bir organizasyon

zemi ni yakalandı. Projede öncelikle literatür incelemesi yapılarak yoksullukla ilgili temel sosyal değişkenler belirlendi. Hazırlanan anket formu aracılığıyla aşağıda belirtilen değişkenler doğrultusunda yoksullarla ilgili veriler elde edildi.

Tablo 1: Yoksullukla İlgili Değişkenler

1. Grup Değişkenler	2. Grup Değişkenler	3. Grup Değişkenler	4. Grup Değişkenler
Gelir Düzeyi	Çalışmama Nedeni	Çalışma Süresi/Şekli	Meslek
H.Reisi Cinsiyeti	Medeni Durum	H.Reisi Yaşı	H. Büyüklerinin Eğitim Durumları
Yoksulluk Sebebi	Ciddi Sos. Problem	Ailenin Genel Durumu	Ailede Kötü Alışkanlık
Hane Büyüklüğü	Çocuk Sayısı	Öğrenci Sayısı	0-6 Yaş Çocuk Sayısı
Hanede Özürlü Durumu	Sürekli İlaç ve Tedavi	Ciddi Hastalık Durumu	Sağlık Güvence Durumu
Ev/Mülkiyet Durumu	Kira Bedeli	Evin Genel Durumu	Ev Problemleri ve Hane Görünümü
Göç Durumu	İkamet Süresi	Kırsalla Bağlantı	Göç Edilen Yer
Eşya Durumu	Borç Durumu	Yardım/ Destek Alma	Ailenin Görünümü

Şu anda Elazığ'ın yoksulluk haritası elde edilmiş bulunmaktadır. Altı ay boyunca devam eden alan araştırmasında elimizdeki listelerde kayıtlı olan hanelerden 8761 eve gidildi ve toplam 7503 aileyle görüşüldü. Bunun içerisinde, liste dışından da yaklaşık 164 yoksulla görüşüldü. Ulaşılamayan aile sayısı yaklaşık 1258' dir. Veri tabanına şu ana kadar yaklaşık 6964 hanenin kaydı yapıldı. Ancak bu görüşmelerden 539'u hanedeki veri eksikliği, çelişkili ifadeler gibi nedenlerle kayıtlardan çıkarıldı. Bununla birlikte belirli bir sistematik oluşturulduğundan yeni kayıtlar bu ankete göre yapılmaya devam edecektir. Söz konusu başvurularla kaydı yapılan yoksul sayısının zamanla 10.000'e yaklaşacağını düşünüyoruz. Veri istatistik sonuçlarını daha sonra proje raporuyla birlikte kamuoyuna detaylı olarak sunacağımızdan burada araştırma raporu yerine sadece proje hakkında bilgilendirme yapmayı tercih ettik.

Alan araştırması sayesinde öncelikle, yoksullara ait eksik, yanlış bilgiler düzeltildi ve sağlıklı bir güncellenme yapıldı. Dolayısıyla bundan sonra sunulacak hizmetlerde dağınıklık ve suiistimali giderme fırsatımız doğdu. Alan araştırmasında bizzat evleri ve aileleri gözlemleme fırsatımız hem yoksullarla ilgili kanaatlerimizde hem de genel anlamda projemizin gelişim sürecinde çok etkili oldu. Ayrıca bu süreç diğer proje etkinliklerinin neler olabileceği konusunda da önemli bir tahayyül gücü kazandırdı. Alan çalışması ayrıca proje sonrası planlarımızı da ciddi ölçüde etkileyerek yeni fikirler geliştirmemizi sağladı. Alan araştırmasında Elazığ merkezinde bulunan 36 mahalleye gidildi.

Yoksul hanelerin dağılımının şehrin periferindeki fazla göç alan güney-kuzey ve doğu kesimlerinde ve merkezde de eski yerleşim yerlerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Sanayi mahallesi hariç Aksaray ve Ulukent mahalleleri yoksulluk oranlarıyla ilk üç sırayı alan eski çevre mahalleler olarak dikkat çekerken, bunları eski merkez mahaller olarak bilinen Kırklar, Mustafa Paşa mahalleleri izlemiştir. Şu anda, yoksulların çeşitli özelliklerine göre mahallelere dağılımını içeren bir haritalama üzerinde çalışılmaktadır. Bu haritalamanın kentsel dönüşüm çalışmalarında ve belediye hizmet anlayışında olumlu sonuçlar doğuracağı beklenmektedir.

Tablo1: Yoksul Hanelerin Mahallelere Göre Dağılım Listesi

MAHALLELER	ARAŞTIRMA ÖNCESİ LİSTE	ARAŞTIRMA SONRASI LİSTE	MAHALLELER	ARAŞTIRMA ÖNCESİ LİSTE	ARAŞTIRMA SONRASI LİSTE
ABDULLAHPAŞA	342	299	KIZILAY	294	188
AKPINAR	160	110	KÜLTÜR	252	166
AKSARAY	704	488	MUSTAFAPAŞA	657	468
CUMHURİYET	210	184	NAİLBEY	275	212
ÇARŞI	65	41	OLGUNLAR	496	435
ÇATALÇEŞME	357	222	RIZAİYE	437	317
DOĞUKENT	126	68	RÜSTEMPAŞA	527	215
ESENTEPE	200	157	SALIBABA	483	304
FEVZİÇAKMAK	491	321	SANAYİ	967	569
GÜMÜŞKAVAK	83	56	SARAYATIK	239	166
HARPUT	75	41	SÜRSÜRÜ	358	309
HİCRET	389	345	ULUKENT	634	389
HİLALKENT	10	5	ÜNİVERSİTE	239	206
İCADİYE	83	65	YENİMAHALLE	520	325
İZZETPAŞA	242	137	YILDIZBAĞLARI	482	367
KARŞIYAKA	504	237	ZAFRAN	30	20
KIRKLAR	567	353			

4.2. Veri Tabanı

Veri tabanı yoksulluk alanında arşiv oluşturmayı, izlemeyi ve ölçmeyi mümkün kıldığından araştırma ve bilgi temelli bir yapılanma sunmaktadır. Veri bankası yaklaşık 3 ay, veri girişi ise yaklaşık 6 ay içerisinde eş zamanlı bir çalışma sonucunda oluşturuldu. Şu anda **6964** yoksul hanenin aile yapısı ve demografik özellikleri çıkarılmış, sorunları açık bir şekilde kategorileştirilmiştir. Projemizin eşgüdüm içerisinde kullanılacak veri tabanı yoksulların meslek, yaş, cinsiyet, çocuk sayıları ve yaşları gibi çok yönlü sosyal özelliklerini sorgulayabilmektedir. Bu proje bir yandan yoksulluğu ölçülebilir somut bir hale getirirken bir yandan da gelecekteki yoksulluk çalışmaları için önemli bir başvuru ve projeksiyon kaynağı sağlamaktadır. Şu anda veri tabanımızda bu alanda hem bilimsel çalışmalar açısından hem de sosyal politika açısından zengin ve ulaşılabilir bir alt yapı mevcut hale gelmiştir.

Veri tabanı sosyal dayanışma alanında hizmet veren kurumların ortak kullanımına açık olması itibariyle bu alandaki karmaşa ve dağınıklığı engelleyecek niteliktedir. Bu sayede kimlerin hangi kurumlardan ne tür destekleri ne zaman aldıkları görülebildiğinden yoksullukla ilgili çalışmalarda kaynak ve hizmet israfı engellenebilir. Ayrıca, bu çalışmayla hem Elazığ'daki genel yoksulluk gidışı hem de özelde bir ailenin yoksulluk ve yaşam kalitesi seyri rahatlıkla izlenebilmektedir. Öte yandan, girilen bilgilerin ne kadar eski ya da yeni olduğu da bu tabanda görülebildiğinden yoksullara ilişkin bilgilerin doğruluğu ve güncelleme ihtiyacı da buna göre düzenlenmektedir.

Tablo 3: İsim ve Adres Temelinde Alınabilecek Bazı Rapor ve Listeler

Genel Bilgi	Eşya/Mobilya Durumu
Programa kayıtlı tüm hane listesi	Buzdolabına ihtiyaç duyan ailelerin listesi
Mahallelere göre hane listeleri	Kanepeye ihtiyaç duyan ailelerin listesi
1.derece yoksul hane listesi	Halıya ihtiyaç duyulan ailelerin listesi
2.derece yoksul hane listesi	Elektrik süpürmesine ihtiyaç duyan aileler

3.derece yoksul hane listesi	Dikiş makinesine ihtiyacı olanların listesi
Demografi	Konut/Mülkiyet Durumu
Hane reisinin cinsiyetine göre aile listeleri	Ev durumuna göre aile listeleri
Hane reisinin yaşına göre aile listeleri	Evin kira miktarına göre aile listeleri
Hane reisinin medeni durumuna göre aileler	Evi kötü olanların listesi
Hanedeki kişi sayısına göre aile listeleri	Evi çok kötü olanların listesi
0-6 yaş grubu içerisinde çocukları olan aileler	Fiziki problemlerine göre hane listesi
Hanede 17 yaş üzerinde çocukları olan aileler	Bağ-bahçesi olanların listesi
Sosyal Durum	Eğitim/Kültür Durumu
Yoksulluk sebebine göre aile listeleri	Hane reisinin eğitim durumu ile ilgili liste
Şehre son 10 yıl içinde göçen ailelerin listesi	Hane kadının öğrenim durumu ile ilgili liste
Hanede ciddi sosyal problemi olanların listesi	Öğrenci sayısına göre aile listeleri
Boşanmış/ayrılmış ailelerin listesi	İlköğretimde öğrencisi bulunan aileler
Hanedeki kötü alışkanlıklara göre aile listeleri	Lisede öğrencisi bulunan ailelerin listesi
Hanesinde bir yakınının bakımını üstlenenler	Daha önce alınan kurslara göre aile listeleri
Sağlık Durumu	Karnelerinde teşekkür /takdir alan öğrenci
Sağlık güvencesi olmayan ailelerin listesi	Üniversitede öğrencisi bulunan aileler
Hanedeki ciddi hastalıklara göre aile listeleri	Okul çağında olup da okula gitmeyenler
Sürekli ilaç kullanmaları gerekenlerin listesi	
Çalışma/Ekonomi	Yardım Alma Durumu
Gelir durumuna göre aile listeleri	Herhangi bir kurumdan maaş alanlar listesi
Çalışmama nedenine göre hane listeleri	Hiçbir yerden yardım alamayan haneler
Hanede çalışmak isteyen bayanların listesi	Teslim tutanağı (yardım) listesi
Talep edilen kursa göre aile listeleri	A Kurumundan yardım alan hane listesi
Kredi durumunda iş fikri olanların listesi	B Kurumundan yardım alan hane listesi
Hane reisinin mesleğine göre aile listeleri	C Kurumunda yardım alan hane listesi
Çalışan fakirler ve işleri	Borcu olanların listesi (Bağkur v.s.)
İflas Eden fakirler ve işleri	Köyünden gıda yardımı alanların listesi

Veri tabanı, genel olarak kayıt, kayıt listeleri, yoksul arama-bulma, yoksul hakkında görüşler, gelen yardımlar, yapılan yardımlar ve toplu yardım gibi birimlerden oluşmaktadır. Elli dört soru ekseninde yapılaştırılan veri tabanımız listeler ve raporlar olmak üzere iki yönlendirici kategoriden oluşmaktadır. Bu iki kategorinin yoksulluğu ölçülebilir ve müdahale edilebilir hale getirdiği söylenebilir. Raporlar yoksulları adres ve isim bazında çeşitli özelliklere göre sınıflandırarak görmemizi sağlamakta ve böylece gerek vakfımızın gerekse ilgili kurumların çalışmalarını planlayabilecekleri bir harita işlevi görmektedir. Anketteki 54 sorunun her bir maddesinin diğer soru ve maddeleriyle istatistiki bağlantıları ve raporları alınabilmektedir. Basit sorgulamada tek soruya ait sonuçlar alınırken çoklu sorgulamada birden fazla sorunun muhatapları görülebilmektedir. Örneğin, basit sorgulamada hangi aile çocuklarının hangi eğitim basamağında, hangi çocukların evlilik çağında olduğunu veya genç evlileri, özürülleri adres ve isim bazında görülebilmektedir. Çoklu sorgulama işlevi de örneğin, boşanmış aileleri veya özürüllü üyesi olanları yoksulluk derecesi veya başka bir değişken bağlamında ilişkilendirerek ilgili kişileri adres itibarıyla tek tek ya da liste halinde rahatlıkla gösterebilmektedir. Özellikle sorun yönelimli çalışmalar için geniş bir zemin sunan bu bilgi tabanı, farklı kurumların sosyal sorunların çözümüne katkılarını sağlayabilmek açısından kullanılabilir.

İstatistik kısmı ise çeşitli değişkenler açısından yoksullarla ilgili basit ve çapraz tablolar sunarak ilgili grafikleri görmemizi sağlamaktadır. Farklı sorulara ait değişkenleri ilişkilendirerek yoksullarla ilgili istatistiğe dayalı çıktı üretme işlevinin özellikle projektif çalışmalar açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca yoksullara ilişkin istatistikler onlara ilişkin durumu daha net bir şekilde saptama ve öngörülebilir bulunma işlevi sunmaktadır. Veri kayıt sisteminde bilgiler güncellendikçe geniş çaplı istatistikler de güncellenmekte ve yeni bilgiler tekrar tekrar ayrı bir istatistik programına girilmeksizin sayısal veriler ve grafikler elde edilebilmektedir. Daha çok akademik kaygılarla düşünülen bu kısım yoksullarla ilgili yapılacak çalışmalara kolaylık sağlamanın ötesinde bilimsel çalışmalara da yön verecek niteliktedir. Böylece proje çalışmaları için hedef gruplar belirlendiği gibi bilimsel çalışmalar için de evren ve örneklem seçimi çok rahatlıkla mümkün hale gelmiştir. Bu göstergeler ayrıca vakfımızın teknik ve kurumsal kapasitesinin artırılması ve çeşitlenmesi açısından da hayati bir imkân oluşturmaktadır. Çünkü yoksullarla ilgili proje potansiyelinin ve eşgüdümünün oluşması ve izlenecek yerel politikalar bu ölçülebilir gösterge zeminiyle mümkün olabilir.

4.3. Puanlama ve Yoksulluk Derecesi

Bugün yoksullukla ilgilenen resmi ya da sivil kurumların yoksullukla ilgili tespitlerinde sadece gelir, çocuk sayısı, sosyal güvenlik durumu gibi sınırlı sayıda özellikler ele alınarak bir karara varılmaya çalışılmaktadır. Yoksullukla ilgili bu kararlarda gözlem, dikkate alınacak değişkenler ve sürekli güncellenme açısından ciddi sıkıntılar olduğu bilinmektedir. Yazılım sistemimiz, yoksulluk göstergelerinde çok sayıda değişkenin yanı sıra yoksulluk nedenini de göz önünde tutarak bu konudaki karmaşayı azaltmıştır. Yoksulluk derecelerinin belirlenmesi ve yoksulların sınıflandırılabilmesi yapılacak çalışmalarda hizmet ve önceliklerin planlanmasına yardımcı olacaktır. Böylece acil durumdaki yoksullara ivedilikle ulaşmamız mümkün olacaktır. Bunu sağlamak için uzun süredir konuşulan puanlama sisteminin önemli bir yeri olduğunu düşünüyoruz. Puanlama sistemi kimlerin ne ölçüde yoksul olduklarına karar verirken duygusal ya da önyargılı kararlar yerine belirli bir standart getirdiğinden, bu konuda yaşanan şüphe ve kararsızlıkları giderecektir. Bu süreç yoksulların kıyaslanmasını sağlayacağından nesnellik ve kurumsallaşma adına önemli sonuçlar yaratacaktır. Böylece çok yoksul olarak bildiğimiz bir hanenin yoksulluk puanının bu açıdan daha iyi ve kötü olarak bildiğimiz başka bir haneyle kıyaslamamızın verimli olacağını düşünüyoruz.

Geliştirilen istatistik programı aracılığıyla yoksul ailelerin yoksulluk derecelerini gelir, çocuk sayısı, ailenin genel durumu gibi birçok özellikleriyle ilişkilendirerek çapraz tablolarda ve yoksulun kişisel sayfalarındaki raporlarında görüp, gerçeğe ne derece yaklaşıldığı tahmin edilebilmektedir. Örneğin programla ilgili bir çalışmada veri kutucuklarından birine ailenin genel durumu seçeneğini, diğerine ise hanenin gelir durumunu girerek bu iki bilgiye ait sonuçları aynı

tabloda görmek suretiyle anket bilgileri kendi içinde teyit etmeye çalıştık. Çıktılarda gelir durumu diğerlerine göre daha yüksek görülen bazı ailelerin 1. derece yoksul oldukları tespit edilmiştir. Bunun sonucunda 32 haneye ait bilgilerin tekrar gözden geçirilmesi gerektiği fark edildi. Bu tür sorgulamaları mahalle gönüllüleriyle birlikte yaparak her bir mahalle için farklı soruları ilişkilendirerek hem sistemi ve puanlamayı hem de yoksullarla ilgili bilgileri denetleme olanağı daha güvenilir sonuçlar verecektir. Örneğin, yine programla ilgili bir çalışmada bizim daha yoksul diye bildiğimiz bir ailenin puanının başka bir ailenin puanından düşük çıkması objektiflik ve puanlama konusunda bizi daha dikkatli olmaya sevk etti. Bu çalışmayla birlikte puanlama konusunda yapılacak çok şey olduğu ama bunun, deneme yanılma yolundan başka bir çaresinin olmadığı açığa çıkmıştır. Çünkü zamanla bazı değişkenlere ait puanlamada da değişiklik ihtiyacı doğabilmektedir. Örneğin, puanlama çalışmasında hanedeki özürülük durumuna yüksek puan verilmişti ama bugün özürülü çocuğu olan ailelere devlet desteği yapıldığından bunun puanlamadaki etkisini azaltma yoluna gidilmiştir. Aşağıdaki tabloda puanlamada esas olan değişkenler görülmektedir. Ancak yanlış yönlendirme olur endişesiyle ilgili değişkenlerin puanları henüz tabloya yazılmadı. Yoksulluk derecelerinin belirlenmesinde dikkate alınan özelliklere farklı katsayılar verilerek puanlama sistemi geliştirilmiştir. Yoksulların “Yaşam Kalite Puanları”nın hesaplanmasında Yusuf Yardımcı ve arkadaşlarının regresyon modelleri dikkate alındı (Yardımcı ve ark., 2003: 422-428). Bunun yanı sıra puanlamada yıllara dayanan gözlemler belirleyici olur. Çünkü bu gözlemlerin ve haneye yapılan görüşmelerin ailenin yoksulluk durumuyla ilgili kanaatlerin oluşması açısından önemli olduğu açıktır.

Hazırlanan Program bu puanlama ekseninde yoksulluk derecesini hesaplayarak yoksulları 1., 2. ve 3. derece yoksulları şeklinde sınıflandırmaktadır. Sistemde geçici olarak 75 ve üzeri puanları olanlar 1. derece (En kötü koşullardaki yoksullar), 50 - 74 puanı arasında yaşam kalitesine sahip olanlar 2. derece yoksullar ve 49 ve aşağısı puana sahip olanlar ise 3. derece yoksullar olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte esnek bir program geliştirildiğinden gerek değerlendirme kriterleri gerekse puan aralıkları ve puanlama sürekli yeniden hesaplanabilmektedir. Süreç içerisinde puanlama sonuçlarıyla yoksulların gerçek durumları kıyaslanarak mevcut programı geliştirmek suretiyle önemli faydalar sağlanacaktır. Böylece veri tabanımız yoksullukla ilgili puanlamada olası yanlışlıkların telafisinde ve en doğru hesaplamanın geliştirilmesinde önemli bir işlev görecektir.

Tablo 4: Puanlamaya Dahil Edilen Sosyal Değişkenler

Hane Reisinin Cinsiyeti	Hane Reisinin Çalışmama Nedeni	Hanenin Borç Durumu
Hane Reisi Yaşı	Eş-Çocuk Dışında Bakılan Kişi	Hane Reisinin Son 6 Ayda Çalışma Süresi
Hanedeki Çocuk Sayısı	Haneyle İlgili Sosyal Problemler	Hanenin Tahmini Aylık Geliri
Evin Genel Durumu	Hane Reisinin Medeni Durumu	Ailenin Maaş Alma Durumu
Ev Durumu	Hanedeki Kişi Sayısı	Ailenin genel görünümü
Evdeki Eşya Durumu	0-6 Yaş Grubundaki Çocuk Sayısı	Hanede Ciddi Hastalık Durumu
Hane Reisinin Çalışma Şekli	Evin Fiziki Durumu	
Hanede Çalışan Fert Sayısı	Kira Miktarı	

4.4.”e-yoksul” Sitesi

Projenin web sitesi, veri programının aktif olarak kullanılmasını sağladığı için çalışmanın hayati unsurlarından birini oluşturmaktadır. Site hem yoksullarla ilgili faaliyetlerin ve olası projelerin paylaşımına imkân vermekte hem de uzaktan erişim aracılığıyla çeşitli çalışmalar açısından kolaylık sağlamaktadır. Sistemin belirli kısımlarına giriş izin veren şifre erişimli “e-yoksul” sitesi web tabanlı işleyişiyle en az 4 sosyal kurumun faydalanabileceği şekilde oluşturuldu. Projenin, “e-yoksul” programı yoksullukla ilgili çalışmalarda bulunan çeşitli kurum ve kuruluşların bilgi alışverişini sağlayabilmektedir.³ Henüz deneme aşamasında tutulan sitenin yoksulluk konusundaki çalışma ve projelerin organizesinde önemli bir kapı araladığı ve kurumlar arası eşgüdüm için önemli bir fırsat sağladığı görülmektedir. Site aracılığıyla artık farklı kurumlar yoksullara ilişkin bilgileri, oluşturulan seviye gruplarına ve kendi ihtiyaçlarına göre görebilmektedirler. Bu sistemde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı’na ve diğer kurumlara başvuran kişilerin kayıtları bu ortak sisteme ön kayıt şeklinde yapılacaktır.

Daha sonra başvuran kişinin hane bilgileri anketteki sorulara göre alınarak ilgili kişilerin evlerinde değerlendirmeleri yapılacaktır. Bu arada başka bir denetleme unsuru olarak mahalle gönüllüsü çalışanlarla ilgili kişilerin hane ve yoksulluk soruşturması gerçekleştirilecek ve buna göre de kayıt konusunda karar verilecektir. Bu süreçte söz konusu çalışmaların ortaklaşa yürütülebilmesi için Valilik tarafından finanse edilecek uzman bir kişinin “Yoksulluk Merkezi” bürosunda istihdam edilmesi önemli bir eksiği giderecektir. Böylece hangi yoksulun hangi kurumlardan ne tür yardımlar aldığı rahatlıkla izlenebilecek ve hatta yardım organizasyonlarında görev paylaşımları yapılabilir.

Bu site, ayrıca vakıfta çalışan mahalle gönüllüsünün vakfa gelmek zorunda kalmadan da ilgilendiği bir aileye ilişkin değişimleri evindeki bilgisayardan izleyebilmesini ve gerektiğinde sisteme girerek kayıt işlemlerini yapabilmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte website, uzakta olup da yardım yapmak isteyen ve tanıdığımız sürekli gönüllülerin yoksul aileye ait fotoğrafları internet üzerinden şifre erişimiyle görmesini ve vakfa gelmeden veya aileye gitmeden de onlara

³ Bkz. web Sitesi: www.maziz.net

yardım yapabilmesini mümkün kılmaktadır.

Yoksula ya da yoksulluğa bakış açısı onu nasıl tanımladığımızı göre değişir. Örneğin, yoksulluk sadece asgari gelirden mahrum olmak şeklinde algılanırsa salt ekonomik yardımların yeterli olduğu düşünülecektir. Bize göre yoksulluk sadece gelirden mahrum olmak değildir. Bunun da ötesinde bilgiden, yapabilirlikten, fırsatlardan, örgütlenebilme imkânlarından, rehberlikten ve dahası ümitten yoksun olmaktır. Bu anlamda yoksulluk ekonominin yanı sıra sosyal, ruhsal ve kültürel sermayedeki yetersizliktir. Projenin esin kaynaklarından biri de işte bu bakış açısıdır. Ülkemizde milyonlarca insanın hrehangi bir mesleğe sahip olmadığı tahmin edilmektedir. Bilindiği üzere, yoksullarla ilgili çalışmalarda işgücünün geliştirilmesine yönelik faaliyetler çok azdır. Bunun en önemli nedeni, bu kesime ait düzenli ve kullanılabilir verilerin olmamasıdır. Halbuki, meslek ve beceri kazandırılması gereken grupların büyük bir kısmı bu kesime aittir. Çünkü, yoksul gruplardaki insan kaynaklarının tespiti ve geliştirilmesi kalkınma çabaları bakımından çok önemlidir. Bu konuda, SÜRKAL'ın çalışmalarıyla gerçekleştirilen projenin hedefleri çakışmaktadır. Özellikle küçük maliyetli ve düşük ölçekli projelerin yoksullukla mücadeledeki önemine değinen Saltık, sürdürülebilir kalkınma için yoksullardan yana bir kalkınmaya vurgu yapar (Saltık, 2003: 55-59).

Tablo 5: İşbirliği Açısından Paylaşımında Bulunulabilecek Proje ve Kurumlar

S. Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Müd.	Sivil Toplum Örgütleri	Ortak Yardım Organizasyonu
Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü	Üniversite	Meslek/ Beceri Kursları , Sosyal Uyum ve İçerim Projeleri
Elazığ İş-Kur İl Müdürlüğü	Çocuk Bakımı	Eğitim Destek Kursları, Rehberlik ve Danışma Etkinlikleri
Elazığ Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü	Mikro Kredi	İş ve İşçi Danışma, Meslek/ Beceri Kursları
Elazığ Sağlık İl Müdürlüğü	Sportif Projeler	Evlilik ve Aile Danışmanlığı
Elazığ Ticaret ve Sanayi Odası	Eğitim Bursları	Aile Planlaması, Sağlık Desteği, Yaşlı ve Hasta Bakımı
Gençlik İl Spor Müdürlüğü	Elazığ Belediyesi	Kültürel ve Eğitsel Destek Projeleri
Elazığ Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü		

Yoksul grupların maddi anlamda yetersiz olmaları onların insan kaynakları ve girişim açısından yetersiz olacakları anlamına gelmez. Geliştirilebilir bireyler yoksul ailelerin en büyük zenginliğidir. Özellikle bu ailelerdeki çocuklarla ilgili potansiyeller keşfedilmeyi beklemektedir. Bu düşünceden hareketle oluşturulan veri tabanı yoksul aile ve çocuklarının yaş, cinsiyet, eğitim durumu gibi birçok demografik ve sosyal özelliklerini ortaya çıkardığından önemlidir. Bu kesimler kendilerini geliştirmeyle ilgili rehberlik, bilgi ve dahası örgütlenmeden yoksundurlar. Bu haliyle gerçekleştirilen proje bu gruplardaki işgücünün ve potansiyel insan kaynaklarının görülmesi açısından önemli bir gösterge imkânı sunmaktadır. Yoksul gruplardaki farklı insan kategorilerinin farklı işlevlere sahip kurumlarca görülebilmesi bu kurumlar arasındaki eşgüdümü arttıracaktır. Böylece hem bu kurumlar daha etkili bir hizmet sunabilir hem de yoksulluk mücadelesinde çok yönlü bir müdahale şansı kazanılabilir. Böylece çalışmamız yoksullarla ilgili bilgi ve rehberlik açısından kurumlar arası örgütlenme ve işbirliğine önemli bir katkı sunmaktadır.

Yoksulluğun çok yönlü bir problem haline gelmesi ve gittikçe kronikleşmesi çok yönlü bir müdahaleyi gerektirmektedir. Bugün yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik politika ve programların gerçekleştirilebilmesi için gittikçe artan bir oranda işbirliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Dokuzuncu Kalkınma Planında da dikkat çekilen bu ortaklık ve işbirliğinin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle yoksullukla ilgilenen kurumların yanı sıra farklı işlevleri olan kurumların da bu konudaki işbirliğini sağlamak çok önemlidir. Bu yüzden kurumlar arası koordinasyonu içeren online merkezli bir yardım ve hizmet organizasyonu çalışmamızın en önemli öğelerinden birini oluşturmaktadır. Projenin, şifre erişimli “e-yoksul” programı yoksullukla ilgili çalışmalarda bulunabilecek çeşitli kurum ve kuruluşların bilgi alışverişini ve koordinasyonunu sağlayacak özellikte yapılandırılması bu amaca hizmet edecektir. Proje, yoksullarla ilgili güncel ve gelişmiş ortak bir veri tabanı oluşturduğundan yoksullukla mücadelede muazzam bir teknik alt yapı sunmaktadır. Veri tabanımız ilgilenilebilecek kategorilerine göre hedef grupları net olarak ortaya çıkardığından yoksullukla ilgili sorunları azaltmada çok yönlü bir katkı fırsatı sunmaktadır. Bu durum uzun vadede gelecekteki projeler için bir öngörü ve alt yapı şansını doğurmaktadır. Böylece, proje yoksul ailelere yapılacak hizmetlerin kalite ve çeşitliliğini arttıracığından yoksulların yaşam kalitelerini de iyileştirecektir. Öngörülebilirlik ve planlama imkânı sunan bu çalışma bilgi-danışmanlık desteğiyle kurumsal kapasitenin ve eşgüdümün güçlendirilmesini sağlamaktadır. Ayrıca bu süreç aynı alanda çalışan kurumlar için görev paylaşımını ve uzmanlaşmayı sağlayarak yoksullukla mücadelede emek ve zaman kaybını önleyecektir. Böylece yoksullukla ilgili çalışmalarda hız ve etkinlik sağlanacağından hem karışıklıklar hem de kaynak ve hizmet israfı engellenecektir. Yoksullukla mücadelede süreklilik içeren bir strateji gerekmektedir. Bu sürekliliğin etkin bir şekilde devamı için işbirliğinin ve kurumsallaşmanın önemli bir yeri vardır. Kurumsallaşmada ise, yapılacak işlerin standartlaştırılıp birimler halinde paylaşılması, çalışmaların kayıt altına alınarak güncellenmesi en önemli unsurlardır. Söz konusu veri tabanı, puanlama sistemi ve bilgilerin online paylaşımı bu çalışmalarda belirli bir standart ve paylaşımın yanında ölçülebilirliği sağlayacağından hem kurumsallaşma sürecini hem de ilgili çalışmalarda sinerjiyi arttıracaktır.

Bir harita, bir mühendisin, jeoloğun, kent planlamacısının ya da bilim adamının elinde ne işe yarıyorsa “Yoksulluk Haritası” da yoksullukla ilgili sosyal politika geliştirmek isteyen yerel ve ulusal aktörlerin elinde aynı işleve sahiptir. Hangi kurumlar yoksullarla ilgili ne tür faydalı işler yapmak istiyorlarsa veri tabanı aracılığıyla öngörü yapıp proje geliştirebilirler. Örneğin, bu ailelerdeki üniversitede okuyanlar, başarılı çocuklar, 17 yaş grubu gençler ya da hane reisleri için bir kurs ya da proje düşünülecekse, bunların kimler olduğu ve aile özellikleri detaylı olarak görülebilecek ve onlara kolaylıkla ulaşılabilecektir. Bu anlamda eğitimden, beceri/meslek kurslarına ve ekonomik yardımlardan, mikro kredi olanaklarına, erken evlilik ve aile planlaması

sorunlarından sosyal intibak gibi sosyo-kültürel faaliyetlere kadar bir dizi önlemin yer alacağı bir müdahale anlayışı bu sürecin kurumsallaşmasını doğuracaktır. Böylece yoksullukla mücadele alanında örgütlenmiş yerel kurumların çok yönlü “**Araştırma, Planlama ve Müdahale Merkezleri**” haline gelmesi belki de bu projemizin sağlayacağı en güzel sonuç olacaktır.

5.Sonuç

Tarihte ilk kez ihtiyaçtan bağımsız bu kadar üretim artışına rağmen yoksulluk hala devam ediyor. İktisatçılar enflasyona, doktorlar da kansere ne kadar hakimse modern yönetimler de yoksulluğa o kadar hakimdir denilebilir. İtalyan iktisatçı G. Ortes’in dediği gibi liberal ülkelerde zenginlik sefaletle çakışıyor. Üstelik maddi paylaşımındaki derin gerilim manevi dinamiklerle azaltılamayınca yıllardır büyüyen fakirlik yoksulluğa muhtaçlık da yalnızlığa büründü anlaşılan. Artık hayır talebini merhamet piyasasına, yardımı bağımlılığa, vermeyi gurura dönüştürmeden ve gönüllülüğü de kurumsallaşmaya kurban etmeden yoksulluk mücadelesi sürdürülmelidir. Bu kültür, sahipsizlere sahip çıkmanın, onurlarını yere düşürmeden yaşatmanın, incitmeden yol göstermenin ve aramıza yüksek duvarlar çekmeden birlikte yaşamının zenginleştireceğini vurgular. Bu düşüncenin ve çabanın bir ürünü olarak doğan “Elâzığ Yoksulluk Haritası” farklı kurumların ve grupların enerjisini bu alana katarak yoksulluk mücadelesinde daha geniş bir cephe oluşturmaya çağırılmaktadır.

Gerçekleştirilen bu çalışmanın yoksullukla mücadelede ciddi bir açılım sağlayacağına inanılmaktadır. Çalışma sonrasında elde edilen veriler yoksulların, sorun kümeleri yanı sıra yaş, cinsiyet, hane büyüklüğü gibi birtakım sosyal faktörlere göre kategorize edilmesine imkân tanıdığından yoksullara yapılacak hizmet ve yardımların kalitesinde ciddi bir fark yaratacaktır. Bu durum öncelikle bu alandaki çalışmalarda suiistimali ve dağınıklığı engelleyecektir. Proje sayesinde yoksullar belirsiz kitleler olmaktan çıkarılıp müdahale edilebilir hedef gruplara dönüştürülürken sorunlar da net olarak görüntülendi. Bilgi arşivimizin zenginliği yoksullukla mücadelede “yoksulluk merkezi”nin yerel bazda oluşturulmasının gerekli ve mümkün olabileceği fikrini oluşturdu. Bunun yanı sıra proje, yoksul gruplardaki insan kaynaklarını görmede teknik bir alt yapı sağladığından muhtemel projelerin uygulanabilirliği açısından önemli bir katkı sağlamaktadır. Çünkü, bu çalışmayla artık yoksullar sadece hane olarak değil, çocuk, öğrenci, yaşlı/genç, göçmen/ yerli, kiracı, sorunlu, kadın, boşanmış, sahipsiz, eğitilmiş/eğitimsiz, hasta/özürlü, meslekli/mesleksiz gibi çeşitli kategoriler halinde görülebilmektedir. Böylece bu çalışma yoksullukla mücadelede kurumlar arası koordinasyonun sağlanmasında ortak bir zemin oluşturarak kaynak ve hizmet israfını engelleyecektir. Bununla birlikte veri tabanı, sadece seviyelerine göre yoksul sınıfları değil, aynı zamanda bu gruplar içindeki dezavantajlı başka grupları da görebilmeye olanak sağlamaktadır. Planlamada rasyonellik, uygulamada hız ve etkinlik yaratan bu projenin yoksullarla ilgili çalışmalarda izleme ve değerlendirme açısından ulaşılabilir,

ölçülebilir sonuçlar doğuracaktır. Ancak, sonuçların çarpan etkilerini görmek için henüz erkendir. Sonuç olarak bu projenin bir yenilik dalgası oluşturduğu ve sonuç olmak yerine bir başlangıç olduğu unutulmamalıdır.

KAYNAKLAR

- Dan, Galin (2004). Organizing in the Global Economy, Changing Role of Unions in the Contemporary World of Labour (tebliğ), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu.
- Devlet İstatistik Enstitüsü (1994). 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2006). Dokuzuncu Kalkınma Planı Raporu.
- Elazığ İşkur Müdürlüğü (2005). İşkur Başvuru Kayıt Verileri, Elazığ.
- Glewwe, Paul, (2002). Review of World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty, World Bank, Oxford University Press, Oxford.
- Philipp, Björn (1999). "Time to End Poverty", Bulletin on the Eradication of Poverty, United Nations, No:6.
- Sallan Gül, S. (2002). Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa". Ankara: TODAİ Yay.
- Saltık, Ahmet (2003). "Sürdürülebilir Kırsal ve Kentsel Kalkınma Derneği ve Yoksullukla Mücadele Yaklaşımı", Yoksulluk, Denizfeneri Yayınları, C:III, ss. 54-61.
- Saran, M. U. (1995). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları Hakkında Bir Değerlendirme, Türk İdaresi Dergisi, Sayı: 607.
- TESEV (1998). "Human Development Report, 1998 Turkey", Ankara.
- Yusuf Yardımcı ve ark. (2003). "Türkiye'de Hanehalkı Yoksulluk Profili ve Yoksulluk Kestirimine Yönelik Regresyon Modelleri", Yoksulluk, Denizfeneri Yayınları, C:III, ss. 422-428.

TÜRK SİYASİ HAYATINDA MERKEZ SAĞ ÇİZGİNİN TARİHİ

The History of the Centre-Right Spectrum in Turkish Political Life

Hüseyin ÇAVUŞOĞLU

Özet

Türkiye’de merkez sağ çizgi Demokrat Parti ile başlar. DP’den sonra merkez sağ çizgide yer alan Adalet Partisi, Anavatan Partisi ve Doğru Yol Partisi’nin de DP gibi, siyasi yaşamları boyunca halkın inançlarına, dinine, kültürüne, örf ve adetlerine saygı gösterdikleri görülmektedir. Millet iradesinin üstünlüğüne inanan merkez sağdaki partiler, milliyetçi, muhafazakar, demokrat, laik, liberal ve serbest piyasa ekonomisi taraftarı olmuşlardır. Çalışmanın amacı, merkez sağdaki partiler arasındaki benzerlikler ile farklılıkları ve merkez sağ çizginin gelişimini ortaya koymaktır. Bu bağlamda, Demokrat Parti, Adalet Partisi, Anavatan Partisi ve Doğru Yol Partisi dönemleri incelendi. Bunun yanında, merkez sağ partiler-TOBB ilişkisine, merkez sağ partilerin tarikat ve cemaatlerle olan yakınlığına ve merkez sağ ideolojisiyle ilgili değerlendirmelere değinilmiştir.

Anahtar kelimeler: Merkez sağ partiler, Demokrat Parti, merkez sağ, Adalet Partisi, Anavatan Partisi, Doğru Yol Partisi.

Summary

In Turkey, the centre – right spectrum started with the Democrat Party. It is seen that The Justice Party, the Motherland Party and the True Path Party which take place in the centre – right spectrum show respect to the nation’s beliefs, religion, culture, uses and wants as the Democrat Party. The centre – right parties that believe the superiority of the will of the people stand up for a nationalist, conservative, democrat, secular, liberal and free market economy. The aim of the study is to point out the similarities and the differences between the centre – right parties, and the development of the centre – right spectrum. In this context, the periods of the Democrat Party, the Justice Party, the Motherland Party and the True Path Party have been examined in detail. Furthermore, the relationship between the centre – right parties and the Turkish Union of Chambers and Commodity Exchanges, the closeness of the centre – right parties towards the religious sect and community, the evaluations about the centre – right ideology have been mentioned. Besides, the study of oral history carried out with the deputies of the Justice Party, the True Path Party and the Motherland Party takes place in this study.

Key words: The centre – right parties, the Democrat Party, the centre – right, the Justice Party, the Motherland Party, the True Path Party.

GİRİŞ

Merkez sağ ve diğer sağ partileri birbirinden ayıran nokta aşırılıklara olan uzaklıklarıdır. Merkez sağ partiler aşırılıklara tam anlamıyla kapalı iken; diğerleri ise aşırılıkları belli bir oranda kendi bünyelerinde toplayabilen, aşırılıklara daha hoşgörülü partilerdir. Merkez sağ her şeyi orta yolunda, her şeyi dengesinde tutmaktır. Merkez sağ partilerin halka yakın olmaları ülkemizdeki

kültürel farklılıkları birleştirmiştir. Merkez sağdaki en temel unsurlar, yerli değerlerle evrensel değerler arasında uyumun sağlanabilmesi ve halkı devlete ve siyasi yaşama bağlayan köprülerin kurulmasıdır. (Süter, 2004: 53-62)

Türkiye’de merkez sağın ortaya çıkışına baktığımızda, merkez sağın ortaya çıkışının, II. Dünya Savaşı sonrası dönemin şartlarıyla, ekonomi politikalarıyla, Türkiye’nin toplumsal yapısı ile ilişkili olduğu görülmektedir. Merkez sağ siyaset, toplumun geniş kesiminin inanç, değer yargılarının ve hayat biçimlerinin siyasi temsili olarak kabul görmektedir. Merkez sağ çizginin izlediği yol, liberal ekonomik politikalarla toplumun inanç, değer, hayat biçimlerinin modernleşmeyle birleştirilmesidir. Bu yol, büyük bir ölçüde yeni koşullara uyum sağlayarak devam ettirilmiştir. DP ve diğer merkez sağ partiler bir ölçüye kadar benzer bir siyaset anlayışını izlediler. Öncelikle ekonomik liberalizm, dini hassasiyetler ve milliyetçilikten meydana gelen bir merkez sağ siyaset anlayışı oluştu. DP’nin iktidara gelmesiyle Arapça ezan yasağını kaldırması partiye büyük bir avantaj sağladı. DP’den sonra gelen merkez sağ partiler DP’nin din üzerinden elde ettiği olumlu ortamı yakalamak için çaba sarfettiler. (Mert, 2007: 20-135) Merkez sağ partilerde 1946 ruhuna atıf vardır. Merkez sağın en önemli isimlerinden, aynı zamanda DP’nin kurucularından olan Celal Bayar, 1946 ruhunun “*Atatürk ilkelerini yeniden memleket idaresine hakim kılmak ve Atatürk sevgisini ihya etmek*” olduğunu belirtmiştir. (Son Havadis, 13 Mayıs 1985)

1. DEMOKRAT PARTİ ve ADALET PARTİSİ

Türkiye’de iki köklü siyasi hareket var olmuştur Bu iki köklü siyasi hareketten biri Cumhuriyet Halk Partisi, diğeri de Demokrat Parti’de toplanmıştır. Demokrat Parti, 7 Ocak 1946’da eski CHP milletvekilleri Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan tarafından kuruldu. Mahmut Celal Bayar, İttihat ve Terakki’nin “Galip Hocası” idi. Atatürk’ün son Başbakan’ı olan Celal Bayar, Ekonomi, İmar ve İskan Bakanı olarak ta görev almıştı. Adnan Menderes ise 1930’da Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Aydın İl Başkanı’ydı. Atatürk’ün önerisiyle 1931’de CHP’den Meclis’e girmişti. (Yücel, 2001: 45) Edebiyat Fakültesi profesörü olan Fuat Köprülü CHP Kars milletvekili olarak, İstiklal Mahkemesi eski savcısı, eski Konya Valisi olan Refik Koraltan da CHP Konya milletvekili olarak Meclis’e girmişlerdi. (Apuhan, 2007: 72)

DP’nin kurucularından Celal Bayar, Atatürk’ün en yakın çalışma arkadaşlarından ve İş Bankası’nın fikir babasıydı. 14 Mayıs 1950 seçimlerinde CHP’nin seçimi kaybetmesi, tek parti döneminin yenilgisi anlamına gelirken; DP’nin seçimi kazanması ise çok partili yaşamının zaferi anlamına gelmekteydi. (Sarier, 1999: 23) Tek parti döneminde yaşanan sıkıntılardan etkilenen kesimler, 1950 seçimlerinde CHP’ye karşı cephe aldılar. Özellikle İkinci Dünya Savaşı esnasındaki toplumun geniş kesiminin yaşadığı zorluklar, Toprak Mahsulleri Vergisi, Varlık Vergisi, Milli Korunma Kanunu ve güvenlik güçlerinin bazı görevlilerinin halka karşı uyguladıkları baskılar CHP’ye karşı bir tepkiye yol açtı. Ayrıca DP’nin yurt çapında kurduğu ocak-bucak örgütleriyle

halkla bütünleşmenin sağlanması ve basının önemli bir bölümünün DP'yi desteklemesinden dolayı, 1950 seçimlerinden DP zaferle çıktı. (Albayrak, 2004: 178, 179) Cumhurbaşkanlığı'na seçilen Celal Bayar, Çankaya'ya kasketlilerle birlikte çıkmıştı. 1950 seçimlerinde DP'nin büyük bir oy oranıyla iktidara gelmesiyle, toplumun çeşitli sosyal sınıflarının temsilcileri ilk defa Meclis'e girmişlerdi. Bu durum siyasi literatüre "Beyaz ihtilal" diye geçti. Fakat DP'yi kuran kadro CHP'nin içinden ayrılan elitlerden oluşmaktaydı. (Demirtepe, 1991: 11; Demirtepe, 1992: 25, 53) DP'nin iktidara gelmesi halk desteğiyle olmuştur. DP'liler önceki siyasi propaganda yöntemlerinden farklı olarak, seçmenin desteğini alabilmek için köy köy dolaşmışlardır (Eroğlu, 1990: 51).

14 Mayıs 1950 seçimleriyle DP iktidara geldiğinde elit kesim "Bizi çarıkçılar, kasketliler mi yönetecek?" şeklinde tepki göstermişlerdi. Yassıada'da yargılanan DP'li milletvekillerinden Bahadır Dülger'in eşine bir hakim "*Benim oyumla sokaktaki adamın oyu bir sayıldıkça senin kocan Yassıada'da daha yatar*" diyordu. Tek parti döneminin politikacı prototipini; harbiye, mülkiye ve hukuk alanında yetişen bürokrat kökenliler, yazarlar, üniversite öğretim üyeleri, toprak ağaları ve bu kesimlerin Batılı eğitim, kültür tarzıyla yetişmiş çocukları oluşturmaktaydı. (Demirtepe, 1991: 15) Demokrat kelimesi halk için yabancı bir kelimeydi. Bundan dolayı halk arasında "demokrat" yerine "demir kırat" denmişti. DP'den "Demir Kırat partisi" olarak bahsedilmekteydi. (Birand, Dündar, Çaplı, 1991: 34; Çavdar, 2000: 21) "Demir Kırat" halk tarafından benimsenmişti. DP'nin devamı olarak kurulan Adalet Partisi ve Doğru Yol Partisi "Kırat" amblemini aldılar.

Çok partili yaşama geçişle birlikte DP, toplumun hassasiyetleri doğrultusunda modernleşme fikrine bağlı olarak siyasi temsil yerini belirledi. DP, Cumhuriyet devrimine yönelik dinsel tepkileri, temsil ve bunları belirtme iddiasıyla gündeme getirerek siyasallaştırırken, diğer taraftan da tepkileri kontrol altına aldı. Bu bakımdan DP'nin Cumhuriyete yönelik tepkileri sistemin içine çektiği ifade edilebilir. DP lider kadrosunun büyük bir oranda ortak özelliği, yaşam tarzları ve dünyaya bakış açıları dikkate alındığında Cumhuriyet'in kültür devriminin taşıyıcıları olmalarıdır. (Mert, 2007: 20, 21)

Celal Bayar Cumhurbaşkanı seçilirken, DP liderliğine Adnan Menderes gelmişti. Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı sebebiyle çok büyük sıkıntılar çeken bir millete, Adnan Menderes "Her mahallede bir milyoner yaratacağız" diyordu. İlk kez ekonomik bir slogan DP tarafından seslendiriliyordu. DP'nin özellikle 1950-1957 arasındaki iktidar dönemi, Türkiye'de imar ve inşaa faaliyetlerinin başladığı dönem olmuştur. Köprüler, yollar, barajlar, fabrikalar ülkenin dört bir yanında kurulmaya başlandı. DP iktidarının asıl önemi, iktidarı dönemindeki yaptıklarında değil, toplumda değişim temellerinin atılmasında, gelecekle ilgili tartışmaların başlamasında yatmaktadır. (Sarier, 1999: 23)

DP'nin programını incelediğimizde, DP'nin temel ideolojisi Batılılaşmak olarak saptanmış ve programında bu amaca yönelik olarak ilkelere yer verilmiştir. DP tabanı geniş ve çok farklı çıkar gruplarının meydana getirdiği bir görünüme sahiptir. Büyük toprak sahiplerinin önemli bir bölümü,

ticaret burjuvazisine ek olarak esnaf ve sanatkarlar, nüfusun büyük bir çoğunluğunu oluşturan küçük toprak sahipleri DP'yi desteklediler. (Demirel, 2004: 25)

DP'nin ekonomi politikası, liberal ekonomi ilkelerine dayanmakla beraber, özel girişimciliğe her şeyin üstünde önem veren iktisat politikası biçimindedir. Konjonktürel olarak devletçiliğin ağır bastığı bir süreçte DP eğilim olarak liberal ekonomiye geçme düşüncesinde olsa dahi uygulamada bunu gerçekleştiremedi. Bu duruma teorik bakımdan bir açıklama yapabilmek için karma ekonomi denildi. Uygulamada ise kamu iktisadi teşebbüslerinin yoğun yatırım yaptığı bir süreç yaşandı ve kamudaki istihdam arttı. (Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007)

Din, inanç merkez sağ çizgide önemli bir unsurdur. DP milletvekillerinden Bahadır Dülger'in belirttiği gibi "Din, inanç olmasa DP, bir komünist partisi telakki edilebilirdi." DP'nin 4 özelliği vardır. Ölçülü derecede milliyetçi, ölçülü derecede muhafazakar, ölçülü derecede demokrat ve serbest piyasa taraftarı olmasıdır. DP siyasi bir hareket olmaktan ziyade insani bir harekettir. DP'nin öncelikli hedefi halkın egemenliğini sağlamaktır. DP halkın iradesinin demokratik düzen içerisinde egemen olmasını, halkın söz sahibi olmasını istemekteydi. (Mehmet Dülger ile yapılan görüşme, 17 Nisan 2008) Bu doğrultuda, DP'li yöneticiler, söylemlerinde millet iradesinin üstünlüğüne vurgu yapmışlardır.

27 Mayıs 1960 müdahalesi ile başlayan dönemde siyasal kurumların yeniden teşkilatlandığı, toplumsal ve ekonomik hayatın yeni amaçlara göre planlandığı, yeni oluşumların da ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönemde, yeni bir Anayasa, yeni bir ekonomik düzenleme ve Türk siyasi yaşamına damgasını vuran AP siyasal sahneye çıkmıştır. AP iktidarda, muhalefette kaldığı dönemlerde toplumsal politikalara etkisini sürdüren bir partidir. (Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007)

27 Mayıs sonrası, AP'nin, DP'nin yerini almasıyla Türk siyasi tarihinde yeni bir dönem başladı. Bu dönem, sanayileşme destekli kalkınmanın savunulduğu, liberal bir ekonomi anlayışının sahiplenildiği bir dönemdir. AP, Süleyman Demirel liderliğinde, komünizm karşıtı propagandasıyla dini öğelerin sık sık belirtildiği bir söylem oluşturarak muhafazakar ve taşralı bir siyasi ortam meydana getirdi. Süleyman Demirel, siyasette var olma nedenini "Devleti köylülük ve dinle barıştırmak" şeklinde belirtmektedir. Bu açıdan Demirel, Adnan Menderes'e oranla dine daha yakın ve daha sağdadır. Artık merkez sağda lider Cumhuriyet rejiminin elit kadrosunun içinden değil, mühendislik eğitimi alarak kendini ispatlayan bir köylü çocuğudur. (Kahraman, 2007: 63) Merkez sağın en önemli isimlerinden Süleyman Demirel'in kişiliğinin en önemli özelliği, kuvvetli bir hafızaya sahip olmasıdır. Güçlü bir hafızaya sahip olması kişiliğinin en önemli yapı taşlarından. Konuştuğu bir kimseyi unutmaması mümkün değildir. (Yalım Erez ile yapılan görüşme, 2 Haziran 2008; Mehmet Gölhan ile yapılan görüşme, 3 Ekim 2007) Demirel de hafızasının gücünü "150 bin kişiye ismen hitap ederim. Bunların büyük çoğunluğunu simalarından

da, seslerinden de tanırım” sözleriyle belirtmiştir. (Kazdağlı, 1999: 26) Süleyman Demirel’in Türk siyasi yaşamına getirdiği farklı yaklaşım, taban siyasetindeki başarısıdır. Demirel delegelerle, seçmenlerle temaslarda çok başarılı olmuştur. (Mehmet Yazar ile yapılan görüşme, 18 Aralık 2007)

Bu noktada, Menderes dönemiyle Demirel dönemini karşılaştıralım. Menderes dönemi, büyük bir oranda Türkiye’de sanayileşmenin alt yapılarının atıldığı bir dönemdi. Bu dönemde biraz da ithal ikamesine dayalı sanayileşmeye çaba harcandı. Bu dönem ithal ikamesine dayalı planlı ekonomiye geçiş dönemi idi. Demirel döneminde ikinci beş yıllık planla birlikte Türkiye’de ilk kez ciddi bir biçimde sanayileşme modeli uygulanmıştır. Aslında Menderes dönemi, kalkınmanın Türk insanına maledildiği, Demirel dönemi ise kalkınmanın sanayileşmeyle mümkün olacağını anlaşıldığı dönemdir. (Mehmet Yazar ile yapılan görüşme, 18 Aralık 2007) Menderes-Demirel politikası ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda “Topyekün kalkınma” politikasıdır. (Gökberk Ergenekon ile yapılan söyleşi, 1985: 12) Siyasi istikrarın olduğu bir ortamda, ekonomide önemli kararların alınması ve uygulanması mümkündü. Menderes iktidarı Türkiye’ye önemli bir tecrübe yaşatmıştı. Ekonomik kalkınmanın birinci koşulu, siyasi istikrar, güçlü iktidardır. Menderes’ten sonra ikinci önemli kalkınma dalgası 1965-1971 yılları arasında Demirel iktidarı döneminde yaşanmıştı. Ereğli Demir Çelik, Keban Barajı ve Boğaz Köprüsü gibi önemli yatırımlara imza atılmıştı. Bu dönemde Türkiye’de enflasyon %5, kalkınma hızı %7 idi. Bu kalkınma hızı Japonya’dan sonra petrol ülkeleri dışında, dünyanın ikinci yüksek kalkınma hızıydı. Bu dönemde Türkiye, artan nüfusuna rağmen kendi yiyeceğini ve giyeceğini karşılayan az sayıda ülkelerden biri durumundaydı. Cumhuriyet döneminde 7 adet ülkemizde su bendi bulunurken, “Barajlar kralı” olarak adlandırılan Süleyman Demirel’in iktidarında, baraj sayısı 73’e çıkarken, 56 yeni barajın da projelendirilip inşaatına geçilmişti. (Sarier, 1999: 16)

27 Mayıs sonrasında DP kitleleri AP’de toplandı. DP ve AP’nin hedefinde insan vardır. DP ve AP sosyal devletin kavgasını yapmıştır. DP ve AP halkın inançlarına, dinine, örf ve adetlerine saygı göstermiştir. DP direnme hareketi, ayağa kalkma hareketidir. Bu hareketin arkasında halk vardır. DP gibi AP de sosyal refah devletini gerçekleştirmeye koyulmuştur. Medeniyetin olanaklarının ülkenin en ücra köşesine kadar götüren AP’nin bu konuda anlayışı “Şehirde ne varsa köyde ve kasabada da o olacaktır” şeklindedir. (Süleyman Demirel ile yapılan söyleşi, 1987: 2)

DP döneminden başlayarak, merkez sağ politikalar aşırı sağın eleştirileriyle karşılaştı. Fakat sağ kesimin, merkez dışında partileşmesi 27 Mayıs’tan sonra oldu. 1970’lere doğru aşırı milliyetçilik MHP çatısı altında, dinci sağ ise MNP ve MSP çatısı altında örgütlendi. Bu durum sağ siyaset anlayışının merkezin dışına çıkması anlamına gelmekteydi. Sağ siyaset anlayışının merkezin dışına çıkması, merkez sağın politikalarında sıkıntılara neden oldu. Bu dönemde Türkiye’de merkez sağın destek alacağı liberal, şehirli, ılımlı bir toplumsal yapı yoktu. Bundan ötürü de merkez sağ ile diğer sağ partiler arasında toplumsal destek açısından belirgin bir fark

yoktu. Bu sebeple, 1970’li yıllarda kurulan Milliyetçi Cephe Hükümetleri yalnızca TBMM’de kurulan birliktelik olarak değil, ideolojik birliktelik olarak değerlendirilmelidir. (Mert, 2007: 47, 48) Bu dönemde MSP ve MHP, AP ile pratikte işbirliği yaptılar fakat teorik olarak savundukları görüşler açısından AP kitesinin dağılmasına neden oldular.

1970’li yıllarda meydana gelen olumsuz gelişmeler, 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası’yla beraber Türk siyasi yaşamını olumsuz bir biçimde etkilemişti. Demokratik Parti’nin Adalet Partisi’nden kopuşu ile ortaya çıkan merkez sağdaki çözülme, sağda yer alan MNP, MHP gibi siyasi partileri ön plana çıkardı. AP’deki bölünmenin sebebi AP’nin kuruluş yıllarındaki ilkelerden sapmaların olmasıydı. AP, DP’nin devamı bir partiydi. Fakat sonradan DP’nin felsefesi, kadroları, hatıraları ikinci plana atılması, bölünmeye neden oldu. Demokratik Parti, toplumsal değerlerin korunmasında ve eğitim alanında AP’den daha muhafazakar bir kimlikteydi. (Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007)

CHP, DP ve AP hizmet fikrini benimsemişlerdir. Fakat, DP ve AP’nin, CHP’den biraz daha fazla hizmet fikrini geliştirdikleri görülmektedir. DP ve AP hem taşrada hem de şehirde benimsenmiş ve destek bulmuşlardır. Fakat AP, 1973 ve 1977 seçimlerinde şehirlerde seçmen desteğini yitirmiştir. AP büyüyen, şehirleşen Türkiye’ye ayak uyduramamıştır. (Ergüder, 1987: 7) DP 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde şehirlerden destek görmüştü. Şehirler, 1965 ve 1969 seçimlerinde AP’ye, 1973’ten itibaren CHP’ye, 12 Eylül’den sonra da ANAP’a oy vermiştir. 1977 seçim sonuçları, AP’nin kırsal bölge partisi olma özelliğini belirginleştirmiştir. (Akyol, 1986: 5) DP ve AP toplumun geniş kesimlerinden destek almışlardır. AP’ye şehirlerde destek 1973 ve 1977’de azalmıştır. DP ve AP milletvekillerinin mesleki dağılımlarını incelediğimizde, iki partinin tavanı arasında da çok önemli farkların olmadığı görülmektedir. DP ve AP’de avukatların ön sırada yer aldığı görülmektedir. DP’de bu oran %16.1 iken, AP’de bu oran %23.1’dir. İki parti milletvekillerinin mesleki kökenlerinin dağılımları arasındaki en önemli fark, mühendis ve tüccarlarda görülmektedir. DP’de mühendislerin oranı %2.7 iken, AP’de bu oran %11.5’tir. DP’de tüccarların oranı %8.5 iken, AP’de ise bu oran %3.7’dir. (CDTA, 1985: 2683–2716)

DP ve AP’nin merkez sağın en önemli partileri olmalarının nedeni, halkın nabzını çok iyi tutmuş olmalarıdır. Halkın ihtiyaçlarına göre, politika anlayışı takip edilmiştir. (Mehmet Dülger ile yapılan görüşme, 17 Nisan 2008) DP ve AP toplumun geniş kesimlerinden destek almıştır. DP ve AP’nin kitleleri harekete geçirebilme gücü, ideolojik olmaktan ziyade Türkiye’nin toplumsal yapısındanadır. (Sakallıoğlu, 1995: 16)

DP ve AP’nin Türk siyasi yaşamına en büyük katkısı partileşmede olmuştur. DP ve AP kitesi, her zaman tabandan tavana kadar birbirlerine karşı sevgi, saygı, bağlılık ve dayanışma içinde olmuşlardır. Bunda parti liderlerinin kişilikleri etkilidir. Özellikle AP, bir bürokrat ve teknokrat kadronun oluşumuna çok büyük katkı sağlamıştır. (Yankı, 10-16 Şubat 1986: 20) AP

kadroları, partiye gönülden bağlı kalmıştır. Bu bağlılık ve gönül birliği AP'nin başarısında çok önemli bir rol oynamıştır. Bu kadroyu oluşturan kişiler AP iktidarları döneminde, devlet kademelerinde genellikle aynı görevleri üstlenmişler ve bundan dolayı da alanlarında uzlaşmışlardır. AP, Türkiye'ye kalıcı eserler bırakmasının yanı sıra demokraside bir denge unsuru olmuştur. Fakat AP batılı anlamda liberal bir parti kimliğine ulaşamamıştır. (Yankı'nın Görüşü, 1986: 50) AP kadrolarının partiye gönülden bağlı olmalarında, Süleyman Demirel'in rolü büyüktür. "İlk köylü Başbakan" olarak adlandırılan Süleyman Demirel, halkın büyük bir kesimince sevilmiş, sayılmıştır.

Bu noktada, DP ile AP'yi karşılaştıralım. Üstün Ergüder'in belirttiği gibi, AP'de DP'ye oranla yerel kökenleri güçlü olan insanların sayısı daha fazladır. Ayrıca AP'de DP'ye göre, daha az asker ve bürokrat kökenli kişiler bulunmaktaydı. Anadolu'nun yoksul ya da orta düzeydeki ailelerin çocuklarının siyasete girmeleri DP ile başladı ve AP döneminde de daha da fazlalaştı. Siyasete atılan bu kişiler, tek parti döneminin uygulamalarını tepki duyarak büyümüşlerdi. Bundan dolayı da biraz daha dindar ve muhafazakar tutum içinde oldular. Süleyman Demirel ve Turgut Özal köy kökenli ailelerin çocuklarıydılar ve gençliklerinin büyük bir bölümü tek parti döneminde geçmişti. (Demirtepe, 1991: 15)

DP, özellikle 1950'lilerin sonuna doğru CHP'ye karşı tutumunu sertleştirmiş ve baskıları da arttırmıştı. AP ise muhalefete karşı DP'ye oranla daha müsamahalı bir politika izlemiştir. 27 Mayıs sonrası DP'li yöneticilerin yaşadıklarını yaşamamak için böyle bir politikayı AP yöneticileri uygun görmüşlerdir. Ayrıca AP, DP gibi muhalifleri sindirme yoluna gitmemiştir. (Demirel, 2005: ss. 551-553) DP'de, Tahkikat Komisyonu'nun kurulması gibi Yassıadaya sebebiyet verici kırımlar olmuştur. AP döneminde ise tek bir antidemokratik yasa çıkarılmamıştır. (Hüsamet Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007)

2. ANAVATAN PARTİSİ ve DOĞRU YOL PARTİSİ

12 Eylül sonrasında tüm siyasi partiler kapatıldı ve politikacılara yasaklar getirildi. Siyasi partilerin kurulmasına izin verildikten sonra başlayan siyasi süreçte Turgut Özal liderliğinde kurulan ANAP merkez sağda yerini aldı. Merkez sağ çizgide Adnan Menderes ve Süleyman Demirel'den sonra ANAP lideri Turgut Özal yerini almıştır. Demokrat Parti ve Adnan Menderes, merkez sağın siyasi bir kültürüdür. Bunun nedeni ise Menderes'in halkı iktidara taşımasıdır. Merkez sağın liderleri Menderes'in referansından büyük bir oranda yararlanmışlardır. 12 Eylül'den sonra ANAP lideri Turgut Özal'ın izlediği çizgi, Adnan Menderes'in vizyonunu sahiplenme üzerinedir. ANAP lideri Turgut Özal "Benim iki gömleğim var, biri bayramlık diğeri idamlık" (<http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=26197> 05.01.2009) sözüyle kendisini Menderes ile özdeşleştirmiştir. 23 Haziran 1983'te DP-AP çizgisinin devamı olarak DYP kuruldu. 6 Eylül 1987'de siyasi yasakların kalkmasından sonra Süleyman Demirel DYP'nin genel başkanlığına

seçildi. Böylece, Türkiye’de ilk kez siyaset sahnesinde iki büyük merkez sağ parti yer almaktaydı. 1983 seçimlerine giremeyen DYP, merkez sağın lideri olabilmek için iktidar partisi olan ANAP ile mücadele etmiştir. Bundan dolayı merkez sağda oylar bölünmüştür.

İki parti arasındaki farklara değinmeden önce Süleyman Demirel ile Turgut Özal arasındaki ilişkiye ve iki lider arasındaki farklılıklara değinelim. Süleyman Demirel ile Turgut Özal arasındaki yakınlık çok eskiye dayanmaktadır. Turgut Özal, Süleyman Demirel’e “ağabey” diye hitap etmekteydi. Turgut Özal’ı 1966’da DPT’nin başına getiren Süleyman Demirel idi. Özal, Demirel sayesinde 1979’da Başbakanlık Müsteşarı olmuştu. (Kahraman, 2007: 94-96; Altuğ, 1993: 69-76; Nahit Mentеше ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007) Demirel-Özal arasında “abi-kardeş” ilişkisi bulunmaktaydı. 12 Eylül sonrasında Turgut Özal, Ulusu Hükümeti’nde Başbakan Yardımcısı olarak görev almıştı. Siyasi partilerin kurulmasına izin verildiği dönemde, Süleyman Demirel, Turgut Özal’ın Büyük Türkiye Partisi’ne girmesini istemişti. Özal ise ayrı bir parti (ANAP) kurmuştu. Böylece, Demirel ile Özal arasındaki yollar ayrılmış oldu. (Donat, 1987: 331-333; Akyol, 1985: 6) Süleyman Demirel Nurcu, Turgut Özal ise Nakşibendi çevrelerinde yetişmiş, küçük yaşlardan itibaren bu çevrelerde dini eğitim görmüşlerdir. (Çakır, 1994: 12) Demirel’in, Özal’a oranla devlet işlerini daha ciddiye aldığı söyleyebiliriz. Özal, olaylara bir iş adamı gözüyle bakarken, Demirel ise bir devlet adamı gözünden bakmıştır. (Cansen, 1989: 4) Ayrıca Demirel, davranış ve konuşmalarında devlet ciddiyetini ön planda tutmuştur. Özal ise devlet ciddiyetiyle bağdaşmayacak görüntüler vermiş, şortla birlikleri denetlediği görülmüştür. (Melih, 1989: 22) Turgut Özal tutum ve davranışlarıyla eski politikacı tipinin tam tersi bir görünüm sergilemiştir. (Demirtepe, 1991: 11)

ANAP 12 Eylül’ün ürünü bir parti olduğu için, hiçbir zaman 12 Eylül’ü ve getirdiğini eleştirmeyenken, DYP “demokratikleşme”, “sivilleşme” kavramlarıyla 12 Eylül’e sert tenkitlerde bulunmuştur. DYP, DP-AP çizgisini devamı olduğunu belirtirken ve 1946 ruhuna vurgu yaparken, ANAP lideri Turgut Özal ise ANAP’ın 1980 sonrasının yeni partisi olduğunu belirtmekteydi. (Turgut Özal ile yapılan söyleşi, 1986: 22) DP ve AP halka dayalı, halk tarafından örgütlenmiş hareketlerdi. ANAP’ta böyle bir durum söz konusu değildi. ANAP’ın önemli isimlerinden Hasan Korkmazcan’a göre, ANAP 1980 sonrasının siyasi boşluğundan yararlanarak yukarıdan inşa edilmiş bir partidir. ANAP, kitlelere mal olmuş bir parti hüviyetini hiçbir zaman kazanamadı ve partiye halkın katılımı da sınırlı oldu. Yoksa, tek başına 2 dönem iktidara gelen bir partinin, sonraki 2 dönemde yok olup gitmesi söz konusu olamazdı. İki partiyi muhafazakarlık açısından değerlendirdiğimizde, ANAP’ta muhafazakarlık ayrı bir hizip olarak varolmuştur. DYP’de de muhafazakar eğilimli kişiler yer almaktaydı. Fakat bu kişiler DYP’de ayrı bir klik olarak, özel bir talep içerisinde değillerdi. Değişik eğilimler sentez haline getirilmişti. ANAP’ın DP ve AP’den farkı budur. DP ve AP’de muhafazakarlar ayrı bir klik olarak özel bir talep içerisinde değillerdi.

ANAP'ın muhafazakar kimliği açısından en önemli güçlüğü, dört farklı siyasal eğilimli yapıya sahip olmasıdır. ANAP'ın siyasi kadrosu yalnızca eski AP değil, MSP ve MHP kökenli kişilerden oluşmaktaydı. Özellikle ANAP, gerçekleştirdiği eğitim politikası ve bürokrasideki kadrolaşmasıyla muhafazakarlığın toplumun bünyesinde artmasına katkı sağlamıştır. (Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007) ANAP lideri Turgut Özal, 4 eğilimi alırken Japonya'daki iktidar partisinden esinlenmişti. Özal'ın düşüncesi, bütün eğilimleri parti içerisinde toplayarak, muhalefetin parti içinde yapılmasını sağlamaktı. (Ekrem Ceyhun ile yapılan görüşme, 23 Mayıs 2007) 4 eğilim, özünde uzlaşmaya dayalı, parti içinde farklı seslerden yana, bölücü değil birleştirici özellikleri sahipti. ANAP'ın en önemli araçlarından biri olan 4 eğilimle, AP, MHP, MSP ve CHP oylarının ANAP'ta toplanması amaçlanmıştır. (Sakallıoğlu, 1996: 1251)

Bu noktada, iki partinin ekonomi politikalarına değineceğiz. ANAP Özal formasyonundan gelen bir yaklaşımla daha çok ekonomi ağırlıklıydı. ANAP'ta ekonomi kökenli, alanında uzman, deneyimli yöneticilerin sayısı fazlaydı. ANAP serbest piyasa ekonomisini savunurken, DYP karma ekonomi teziyle gitmiştir. (Mehmet Yazar ile yapılan görüşme, 18 Aralık 2007) DYP, öncülü AP gibi ithalata dayanan, daha çok küçük işletmeleri destekleyen bir ekonomi politikasını izlerken, ANAP ise büyük işletmelere, ihracata yönelik global bir ekonomi politikasını benimsemiştir. (Ergil, 1986: 15) DYP'nin ithal ikameci modelinden, ihracata dayalı ekonomi modeline Özal döneminde geçilmiştir. (Yayla, 2005: 587) 1979 yılında ihracat 2.3 milyar dolar iken, 1988'de ANAP iktidarında 11.7 milyar dolara çıkmıştı. Ayrıca 1979'da ihracatın yaklaşık %60'ını tarım ürünleri oluştururken, 1988'de ise bu oran %20'ye düşmüştü. Sanayi ürünlerinin ihracattaki payı %72'nin üstüne çıkmıştı. (Zürcher, 2003: 429)

DYP-ANAP arasındaki en önemli farklardan biri de dayandıkları tabanlardır. DYP, 1946'dan bu yana gelen bir felsefenin devamı olan bir partidir. 1980 sonrasında ANAP bu felsefenin şehirli kesimini, DYP ise aynı felsefenin köylü kesimini elde etmiştir. (Bedrettin Dalan ile yapılan söyleşi, 1993: 16) DYP ve ANAP'ın %10 barajını aştıkları seçim sonuçları incelendiğinde, DYP'nin kırsal kesimde ANAP'ın ise şehirlerde daha güçlü olduğu görülmektedir. DYP oyları tarım sektörünün gelişmiş olduğu illerde yüksek iken; ANAP oyları ise sanayi, ticaret ve hizmet sektörünün geliştiği illerde daha fazladır. Ersin Kalaycıoğlu'nun "Türkiye'de Köktenci Sağ Partiler ve Seçmen Tercihleri" adlı çalışmasına dayanak olan sonuçlarda, DYP kendini alt ya da yoksul gören sosyo ekonomik statüden destek alırken; ANAP'ın ise kendini orta-üst sosyo ekonomik statüde görenlerden destek aldığı görülmektedir. (Tosun, 1999: 243-271) 1989 yılında İnterstrateji tarafından yapılan araştırmada, ANAP tabanının DYP'ye oranla biraz daha sağda olduğu sonucu çıkmıştır. (Tercüman, 30 Ekim 1989) DYP ve ANAP'ın tavanına, 1987, 1991 ve 1995 seçimlerinde Meclis'e giren DYP ve ANAP milletvekillerinin mesleki kökenlerinin dağılımlarına baktığımızda, en önemli farklılığın, çiftçi oranının ANAP'a göre DYP'de daha fazla

olduğudur. Çiftçi oranının diğer partilere kıyasla DYP’de daha fazla olması, partinin geleneksel kırsal tabanı ile ilişkilidir. (Tosun, 1996: 32-34) ANAP şehirler partisidir. ANAP, turizmde, ekonomide, kültürde, sanatta gelişmiş olan şehirlere uygun bir politika anlayışını izlemiştir. Bu politikalarından yarar sağlayan toplum kesimleri ANAP’ı desteklemişlerdir. Ayrıca Turgut Özal’ın genel başkanlığı döneminde, ANAP’ta siyasi katılım kanalları, özellikle yeni nesillere DYP’den daha fazla açık olmuştur. (Akyol, 1987: 10) İki partinin tabanı arasındaki farkın daha belirgin olduğunu söyleyebiliriz. ANAP şehirlerden, DYP ise kırsal kesimden daha fazla destek almıştır. DYP’ye özellikle zor günlerinde en büyük destek köylü kesimden gelmiştir. Bunun nedeni, köylü ile en sıcak ilişkiyi kuran DYP’nin IV. Genel Başkanı Süleyman Demirel’e (Çoban Sülü) duyulan vefadır.

DYP-ANAP arasındaki bu taban farkı, partilerin politikalarına da yansımıştır. 1980-1989 arasında tarım ürünlerinin fiyatı 14 kat, girdi fiyatları da 22 kat artmıştı. Çiftçinin satın alma gücü bu dönemde %40’ı aşan oranlarda gerilemişti. Çiftçi kesimi ANAP iktidarı döneminde çok zor durumdaydı. Çiftçi, 1974’te Bursa’da yapılan mitingten sonra ilk tepkisini, 7 Eylül 1989 günü Manisa Sultan Camii Meydanı’nda 1000’e yakın traktörün katılımıyla yaptığı mitingte gösterdi. (Tercüman, 7 ve 8 Eylül 1989) DYP, iktidar olduğu dönemlerde parti tabanını oluşturan kırsal kesime, çiftçiye, köylüye yönelik destekler sağlanmıştır. 1994 yılı için açıklanan taban fiyatları ve alımlar için çiftçiye yaklaşık 100 trilyon lira ayrılmıştı. Buğday’da %114’leri bulan fiyat artışları çiftçiye sevindirmişti. 1995 seçimleri öncesinde gübre sübvansiyonu %30’dan %50’ye çıkartılırken, Ziraat Bankası da 18 trilyon liralık ucuz faizli hayvancılık kredisi vermişti. (Milliyet, 10 Eylül 1994, Sabah, 21 Ekim 1995) “Kentte ne varsa köyde de olacaktır” sözü DP-AP-DYP çizgisinin en önemli sloganlarından biriydi. DYP’nin kırsal kesimin sorunlarının çözümüne öncelik vermesi, partinin sloganlarına da yansımıştır. (Dıvarcı, 1996: 48)

Önce Turgut Özal’ın vefatı, ardından da Süleyman Demirel’in Cumhurbaşkanlığı merkez sağ siyasetin kırılma noktasıdır. Türkiye’de 1950’den günümüze iktisat politikaları değişmişti. 1950 sonrası iktisat politikalarında tarım sektörü önemli bir paya sahipti. Tarıma önemli kaynaklar ayrılmıştı. 1980 sonrasında ise tarım yatırımları azalmaya başlamıştır. 1970’lerde Türkiye nüfusunun %70’i köylerdeydi. 1990’larda ise nüfusun %60’ı kentlerdeydi. Çiftçi ve köylü 1980 sonrasında siyasetteki ağırlığını, 1980 öncesine kıyasla kaybetmişti. Bu etkenlerin dışında en önemli faktörlerden biri de Süleyman Demirel’in Cumhurbaşkanlığı sonrasında DYP ve ANAP liderlerinin birbirlerini siyasetten silmek için izledikleri siyaset anlayışıdır. Bu siyaset anlayışı, merkez sağda önemli bir gerilemeye neden olmuştu. DYP ve ANAP’ın oy oranlarının azalmasında, yolsuzluk, yozlaşma, güvensizlik gibi etkenlerin önemli bir payı olmuştur. (Rıfat Serdaroğlu ile yapılan görüşme, 3 Nisan 2008)

3 Kasım 2002 ve 22 Temmuz 2007 seçimlerinde AKP tek başına iktidara geldi. AKP ile

ilgili yapılan değerlendirmelerden biri, AKP'nin milli görüş çizgisini reddederek, DP, ANAP çizgisinde bir parti olduğudur. AKP, milli görüş dışında meşru bir kimlik olarak kendini muhafazakar demokrat olarak tanımlamaktadır. AKP yöneticilerinin İslamcı geçmişlerini ortadan kaldırmak için ürettikleri muhafazakar demokrat kimlik, parti içindikileri ve dışındakileri tatmin edememiştir. AKP ile ilgili olarak muhafazakar demokrat dışında İslami Parti, İslamcı Parti, Siyasal İslam Partisi, ılımlı İslam, Müslüman Demokrat, demokrat, Merkez Sağ Parti gibi farklı tanımlamalar yapılmaktadır. AKP yöneticilerinin kimlik konusunda yaptığı farklı açıklamalar, partinin kimlik konusunda belirsizlik ve bir arayışta olduklarını göstermektedir. Bu bağlamda AKP'nin kimlik arayışlarının devam ettiği söylenebilir. (Safi, 2007; 294-313)

Merkez sağ çizginin tarihinde, TOBB-merkez sağ partiler ilişkisine, merkez sağ partilerin tarikat ve cemaatlerle olan bağlantısına da değinmek gerekmektedir. TOBB ile merkez sağ partiler arasında yakın bir ilişkinin olduğu görülmektedir. AP lideri Süleyman Demirel'in tek başına iktidara geldiği 1965 yılından Mehmet Yazar'ın TOBB Başkanlığı'na (27 Mayıs 1979) kadar geçen sürede Odalar Birliği yönetimi, AP yöneticileri tarafından belirlenmiştir. Bu durum 1966'dan 1980'ne kadar Odalar Birliği'nde Demirel'in hakimiyetinin bir göstergesidir. (İsmet Sezgin ile yapılan görüşme, 15 Nisan 2008) Demirel, TOBB'un seçim listelerini kendisi hazırlamıştı ve bu seçim listeleri, hem işverenler hem de bölgeler için oldukça önemli dengeler gözetilerek yapılmıştı. (Sönmez, 1987: 168; Güler, 1996: 139) Mehmet Yazar'ın TOBB Başkanlığı'ndan önce merkez sağ partiler Odalar Birliği'ne hakim iken; Yazar ve Yalım Erez'in TOBB Başkanlıkları döneminde Odalar Birliği siyasi iktidarlar üzerinde bir baskı grubu olmuştur. Üzeyir Avunduk, Hayri Terzioğlu, Ahmet Dallı, Mehmet Yazar, Ersin Faralyalı, Ali Coşkun, Yalım Erez gibi TOBB Başkanları'nın yanı sıra TOBB yönetim kurulu üyeleri, oda başkanları ve mensupları da merkez sağ partilerden siyasete atılmışlardır. (Yalım Erez ile yapılan görüşme, 2 Haziran 2008)

Merkez sağ çizginin siyaset anlayışında tarikat gerçeği göz ardı edilemez. Türk siyasi hayatında tarikatlar, 1980 öncesinde AP ve MSP'nin yanında yer aldılar. Nurcular, Süleymancılar ve Nakşiler AP'yi desteklerken, diğer küçük gruplar MSP'nin yanında yer aldılar. (Çetinkaya, 1994: 5) 1980 öncesi parlamentosunda AP'den Süleymancıların lideri Kemal Kaçar, Ali Ak, Hüsnü Yılmaz milletvekiliydiler. Şerafettin Peker ise AP'nin Antalya senatörüyüdü. 1977-1980 AP'den TBMM'de "din adamı kökenli" 23 milletvekili ve senatör bulunmaktaydı. DYP milletvekili İsmail Amasyalı Süleymancıların önde gelen isimlerindendir. (Donat, 1994: 10)

Nurcular AP çizgisine yakın olmuşlardır. Nurcuların Mehmet Kutlular'ın liderliğindeki Yeni Asya grubu DP-AP-DYP çizgisini desteklemiştir. En güçlü temsilcisi DYP Manisa milletvekili Rıza Akçalı'dır. Mehmet Kutlular da "Biz kişilere değil, misyona bağlıyız. Önce Menderes'ti, sonra Demirel oldu, şimdi de Çiller" sözleriyle desteğini belirtmiştir. (Milliyet, 15 Aralık 1994) Siyasetçilerin tarikatlarla ilişkisi ilk kez ANAP döneminde su yüzüne çıkmıştır. (Demirtepe, 1992:

145) ANAP lideri Turgut Özal, “Nakşibendiliğin İskenderpaşa cemaatine bağlıydı ve bu cemaatin ilk modern toplumsal örgütlenme girişimlerinden İlim Yayma Vakfı'nın kurucularındandı.” (Bora, 2005: 593) Süleymanlılar ve Nurcular 1980 öncesi AP'ye destek verirlerken, Turgut Özal ile birlikte ANAP'a da yakınlık göstermişlerdir. (Yön, 11 Eylül 1994: 27, 28) 1983 ve 1987 genel seçimlerinde ANAP'ı destekleyen Nurcular, Süleymanlılar ve Nakşiler 1990'da DYP'ye yaklaştılar. Fakat, Nakşiler, Fethullah Hoca cemaati, Nurcuların bir kolu ve Kadiriler 1991 seçimlerinde ANAP'ı desteklediler. (Çetinkaya, 1994: 7)

SONUÇ

Merkez sağ partiler, ekonomide özel mülkiyeti, sosyo-kültürel alanda milli kültürü savunmuşlardır. (Güner, 1985: 13) Dini eğitimin yaygın duruma getirilmesi, dini bilgilerle ilgili yayınların teşvik edilmesi, cami sayısının çoğaltılması, hukuken yasak olan tarikatların çalışmalarındaki baskının hafifletilmesi, İslam'î tonun ağır bastığı milliyetçiliğin DP'den bu zamana kadar iktidarda bulunan merkez sağ partilerin tabanın isteklerine göre uyguladığı politikalar olarak benimsenmiştir. (Özder, 2006: 87, 88) Türkiye'deki merkez sağ siyasetin daha çok liberal bir muhafazakar geleneği takip ettiği görülmektedir. Serbest Fırka'dan DP ve AP'ye uzanan çizgide liberal-muhafazakar kesimin yönetici kadro ile toplumsal tabanı arasındaki fark, yönetici grubun batılılaşmasına karşın, tabanın İslam'î değerlere daha sıkı bağlanmasıdır. (Mert, 2007: 21) Özellikle ANAP'ın yönetici kadrosunun dinsel tabana yaklaştığı, Milli görüş kökenli AKP ile de bu durumun en üst noktaya ulaştığı görülmektedir.

Merkez sağda, Menderes-Demirel-Özal çizgisini dikkate aldığımızda, Adnan Menderes, tek parti yönetiminin asker-sivil elit bürokratlarına karşı “kasketlilerin”, “çarıklıların” temsilcisiydi. Süleyman Demirel iktidarında ekonomide büyük kalkınma yaşanmıştır. Demirel, Türkiye'nin en büyük inşaa ve imar dönemine damgasını vurmuş liderdir. Turgut Özal ise merkez sağ “çarıklılardan”, “kasketlilerden” şehirli, modern çizgiye taşımıştır. Özal merkez sağ çizgiyi yerellikten, küresel sınırlara çıkarmış bir liderdir. (Sarier, 1999: 21) DP'den başlayarak merkez sağ partiler çoğunlukla toplumun alt gruplarından oy aldılar. DP'nin sürekli ezilenlerden, köylülerden, AP'nin de fakir kesimden söz ettikleri görülmektedir. Merkez sağ politikaların arkasındaki destek kültürel nedenlerin yanında ekonomik büyüme politikalarının etkisiyle oluştu. Ekonomik büyüme politikaları kırsal alana da birçok vaatlerde bulundu. DP'den itibaren merkez sağ partiler köylü kesime zenginlik, şehre göç gibi vaatlerde bulundular. Merkez sağ siyasal gelenek büyük ölçüde popülizmden beslendi. (Mert, 2007: 44, 45) Merkez sağda yer alan siyasi partiler, herkesin daha refah içinde olduğu, toplumun tüm kesimlerinin insanca yaşadığı bir hayat düzeninin sağlandığı bir sosyal düzenin arayışında oldular. Barajlar, yollar yapmak, fabrikalar açmak merkez sağın siyaset anlayışında önemli bir yer tutmaktadır. “Büyük Türkiye” sloganıyla AP ve Süleyman Demirel bunun en iyi örneğidir. AP dışındaki diğer merkez sağ partilerin de bu alanlarda çok büyük inşaa

faaliyetlerine giriştikleri görülmektedir. (Safi, 2007: 214) “Büyük Türkiye” sloganı, DP döneminin “Nurlu ufuklar” sloganının bir devamıdır. (Çavdar, 1985: 2092)

Merkez sağda yer alan partilerin, ortak özelliklerinden ön plana çıkan iki noktayla ilgili olarak şunları belirtebiliriz:

* Merkez sağ partilerin izledikleri siyasi anlayış liberal ekonomik politikalar, toplumun inanç ve değerlerine saygı ve milliyetçilikten oluşmaktadır.

* Merkez sağ partilerin elde ettikleri başarıların büyük bir oranda liderlere bağlı olduğu görülmektedir.

KAYNAKLAR

Röportajlar

Ekrem Ceyhan ile yapılan görüşme, 23 Mayıs 2007.
Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007.
Hüsametdin Cindoruk ile yapılan görüşme, 28 Mart 2007.
İsmet Sezgin ile yapılan görüşme, 15 Nisan 2008.
Mehmet Dülger ile yapılan görüşme, 17 Nisan 2008.
Mehmet Gölhan ile yapılan görüşme, 3 Ekim 2007.
Mehmet Yazar ile yapılan görüşme, 18 Aralık 2007.
Nahit Menteşe ile yapılan görüşme, 17 Aralık 2007.
Rıfat Serdaroğlu ile yapılan görüşme, 3 Nisan 2008.
Yalım Erez ile yapılan görüşme, 2 Haziran 2008.

Kitaplar ve Makaleler

AKYOL, Taha. (1985) Objektif “Demirel ve Özal”, *Tercüman*, 7 Eylül 1985, s. 6.
AKYOL, Taha. (1986). “Sandıktan Çıkan Mesaj Seçim Sonuçlarının Sosyolojik Analizi”, *Tercüman*, (Yazı Dizisi: 1-6 Ekim 1986), s. 5.
AKYOL, Taha. (1987). “ANAP ve DYP”, *Tercüman*, 24 Temmuz 1987, s. 10.
ALBAYRAK, Mustafa. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara.
ALTUĞ, Kurtul. (1993). *Demokrasinin Yaralı Yılları*, Tekin Yayınevi, İstanbul.
APUHAN, Recep Şükrü. (2007). *27 Mayıs'tan Yassıada Mahkemelerine Menderes Resmi Tarihi Değiştirecek Gerçekler*, Timaş Yayınları, İstanbul.
Bedrettin Dalan ile yapılan söyleşi. (1993). *Nokta*, 23-29 Mayıs 1993, Sayı: 22, s. 16.
BİRAND, Mehmet Ali, DÜNDAR, Can, ÇAPLI, Bülent. (1991). *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
BORA, Tanıl. (2005). “Turgut Özal”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Liberalizm*, Cilt: 7, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 593.
CANSEN, Ege. (1989). Oyunun Kuralı “Demirel ve Özal”, *Hürriyet*, 4 Haziran 1989, s. 4.
ÇAKIR, Ruşen. (1994). “Çiller Takiyye mi Yapıyor?”, *Milliyet*, 12 Aralık 1994, s. 12.
ÇAVDAR, Tevfik. (1985). “Adalet Partisi”, *CDTA*, Cilt: 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 2092.
ÇAVDAR, Tevfik. (2000). *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*, İmge Kitabevi, Ankara.
ÇETİNKAYA, Hikmet. (1994). Politika Günlüğü “Tarikat Çemberi”, *Cumhuriyet*, 5/1/1994, s. 5.
ÇETİNKAYA, Hikmet. (1994). Politika Günlüğü “DYP ve Fethullah Hoca”, *Cumhuriyet*, 4/2/1994, s. 7.
DEMİREL, Tanel. (2004). *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*, İletişim Yayınları, İstanbul.
DEMİREL, Tanel. (2005). “Adalet Partisi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Liberalizm*, Cilt: 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 551-553.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2009-19/2

- DEMİRTEPE, Ülkü. (1991). "Politikacılarımızın Röntgeni", *Milliyet*, (19-26 Ekim 1991).
- DEMİRTEPE, Ülkü. (1992). *Frak'tan T-Shirt'e*, Yılmaz Yayınları, İstanbul.
- DONAT, Yavuz. (1987). *Yavuz Donat'ın Vitrininden 3 Özal'lı Yıllar 1983-1987*, Bilgi Yay. Ankara.
- DONAT, Yavuz. (1994). "Din ve Siyaset", *Milliyet*, 14 Aralık 1994, s. 10.
- ERGİL, Doğu. (1986). "DYP'nin Seçim Şansı ANAP'ın Başarısına Bağlı", *Yankı*, 23-29 Haziran 1986, Sayı: 795, s. 15.
- ERGÜDER, Üstün. (1987). "Siyaset Sosyolojisi Bakımından Seçim Analizi", *Tercüman*, (Yazı Dizisi: 5-12 Aralık 1987), s. 7.
- EROĞUL, Cem. (1990). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Gökberk Ergenekon ile yapılan söyleşi. (1985). *Yankı*, 21-27 Ekim 1985, Sayı: 760, s. 12.
- GÜNER, Agah Oktay. (1985). "Sağın Siyasi Stratejisi", *Yankı*, 14-20 Ekim 1985, Sayı: 759, s. 13.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent. (2007). *Türk Sağı ve AKP*, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- KAZDAĞLI, Celal. (1999). *Demirel'in Liderlik Sırları*, Beyaz Yayınları, İstanbul.
- MELİH, Hayri. (1989). "Şahsi Tutumlarında ve Devlet İdaresinde Demirel-Özal Karşılaştırması", *Doğru Söz*, Temmuz 1989, Yıl: 14, Sayı: 161, s. 22.
- MERT, Nuray. (2007). *Merkez Sağın Kısa Tarihi*, Selis Kitaplar, İstanbul.
- SAFİ, İsmail. (2007). *Türkiye'de Muhafazakar Siyaset ve Yeni Arayışlar*, Lotus Yayınevi, Ankara.
- SAKALLIOĞLU, Ümit Cizre. (1995). "Çiller'in Doğru Yolu: Otoriter Popülizm", *Milliyet*, 28 Kasım 1995, s. 16.
- SAKALLIOĞLU, Ümit Cizre. (1996). "1983-1994: Siyasal Parti Topoğrafyası", *CDTA*, Cilt: 15, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 1251.
- SARIER, İlker. (1999). "Zaferden Hezimete", *Sabah*, (Yazı Dizisi: 21-24 Nisan 1999)
- SÖNMEZ, Mustafa. (1987). *Kırk Haramiler: Türkiye'de Holdingler*, Gözlem yayıncılık, İstanbul.
- Süleyman Demirel ile yapılan söyleşi. (1987). *Tercüman*, (Yazı Dizisi: 11-14 Şubat 1987), s. 2.
- SÜTER, Şakir. (2004). *Merkez Sağda Tapu Kavgası*, Maviyağaç Yayıncılık, İstanbul.
- TOSUN, Tanju, TOSUN, Gülgün. (1996). "Parlamentar Demokrasiden Parlamentar Bürokrasiye Geçişin Öyküsü", *Sosyal Demokrat Değişim*, Temmuz-Ağustos 1996, ss. 32-34.
- TOSUN, Tanju. (1999). *Türk Parti Sisteminde Merkez Sağ ve Merkez Solda Parçalanma*, Boyut Kitapları, İstanbul.
- Turgut Özal ile yapılan söyleşi. (1986). *Nokta*, 31 Ağustos 1986, Yıl: 4, Sayı: 34, s. 22.
- Yankı'nın Görüşü. (1986). "AP Gerçeği", *Yankı*, 10-16 Şubat 1986, Sayı: 776, s. 50.
- YAYLA, Atilla (2005). "Özal, Özal Reformları ve Liberalizm", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Liberalizm*, Cilt: 7, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 587.
- YÜCEL, M. Serhan. (2001). *Demokrat Parti*, Ülke Kitapları, İstanbul.
- ZÜRCHER, Eric Jan, (2003). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tezler**
- DIVARCI, İbrahim, (1996). *Türkiye'de Siyasi Parti İdeolojisi ve Sosyal Köken İlişkileri (DYP Örnek Olayı Üzerine Bir İnceleme)*, Selçuk Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- GÜLER, Filiz Demirci. (1996) *Türkiye'nin Yakın Siyasetinde Bir Örnek Olay: Adalet Partisi*, A.Ü. S.B.E., Ankara.
- ÖZDER, Ferruh. (2006). *1980 Sonrasında Türkiye'de Muhafazakar Kimliğin Gelişimi ve Siyasal Partiler*, DEÜ S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- <http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=26197> (05.01.2009)

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE TÜRKİYE, SOVYET RUSYA VE İTİLAFLI DEVLETLERİNİN KAFKAS POLİTİKALARI

The Caucasian Politics of Turkey, Soviet Russia and the Entente States during The Turkish National Independence War

Rahmi DOĞANAY*

Özet

1919-1922 yılları arasında İngiliz emperyalizmi, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'da kukla yönetimler kurarak, direnen Türkiye ile Sovyet Rusya arasına bir set çekmişti. Mustafa Kemal Paşa'ya göre; eğer Türkiye Sovyetlerle ittifak yaparak bu Seddi yıkamazsa, direnme imkânları temelden yıkılmış olacaktı. Bu set, Bolşevik Rusya ve Türkiye'nin kuşatılmasından başka, bütün Ortadoğu ve Asya kapılarını İngiltere'ye açacaktı. Bu nedenle Kafkas Seddi projesinin önlenmesi için her şey yapılmalıydı. Türkiye'nin Doğu'daki Türk ve Müslüman unsurlarla irtibat kurabilmesi için de bu gerekliydi. Türkiye ve Sovyet Rusya, bu konuda ortak düşmanlarına karşı birlikte hareket edip, karşılıklı dayanışma içinde bu projeyi başarısız kıldılar.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Sovyet Rusya, İngiltere, Milli Mücadele, Kafkas Seddi.

Summary

The English Imperialism (1919-1922) had constituted a wall between Turkey and Soviet Russia that had been resisting to England, by establishing puppet governments within Azerbaijan, Armenia and Georgia. According to Mustafa Kemal Pasha, if Turkey would not demolish this wall by making alliance with Soviet Russia, their resisting facilities would be collapsed fundamentally. Besides surrounding Turkey and Soviet Russia, this wall would open the doors of Middle East and Asia for the England. Therefore everything should be done in order to hinder The Caucasian Wall Project. This was also necessary for Turkey in order to communicate with the Turk and Muslim elements in the East. Turkey and Soviet Russia had led this project to be unsuccessful by collaborating for this subject against their common enemies.

Keywords: The Caucasian Obstacle, Turkey, Soviet Russia, England, Turkish National Independence War,

Giriş

İtilaf Devletleri ve özellikle İngiltere, izledikleri yayılcı politikaların ve emperyalizmin bir sonucu olarak, Birinci Dünya Savaşı sonunda oluşan boşlukları doldurmak ve onlardan faydalanmak amacı ile hareket etmişlerdi. Osmanlı topraklarının paylaşılması demek olan “şark meselesi” de bu ortamda çözülecekti. Mondros Mütarekesi'nin kapsamı, Boğazların ve Karadeniz'in işgal edilmesi, Güney Rusya, Anadolu ve Kafkaslarda yerleşme çabaları, Rus

---

*Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, Fen-Edb. Fakültesi Tarih Bölümü, rdoganay@firat.edu.tr

Çarlığı'nı ihya etme faaliyetleri, bu devletlerin hedeflerine ulaşmak için en uygun şartları hazırlama çabalarının tezahürüydü. Bu oyunlara katılacak mahalli aktörlerin kolayca bulunabilmeleri de, oyunu kolaylaştırmıştı.

Bölgede yaşayan halkların büyük kısmına, Rus emperyalizmine karşı direnebilmek için Batılılarla işbirliği yapmak cazip gelmişti. Çarlığın yıkılmasıyla, onun boyunduruğu altında yaşamakta olan milletler ve cemaatler, hızla devletleşmeye yöneldiler. Hatta uzun yıllar Rus emperyalizmine katlanmak durumunda kalan Kuzey Kafkasya'daki Türk ve Müslüman unsurlar, bir araya gelerek, 7 ayrı cumhuriyetten oluşan Kuzey Kafkasya Federasyonu'nu kurabilmişlerdi. Kızıldordu'nun bu bölgeleri işgal ederek Sovyetleştirilmesi uzun sürmedi. 11 Mayıs 1918'de bağımsızlığını ilan eden Kuzey Kafkasya Kavimleri Birliği, bir süre Osmanlı Devleti'nden aldığı yardımlarla Bolşeviklerle mücadele ettikten sonra, 13 Ekim 1918 tarihinde Nuri Paşa'nın da katıldığı bir törenle, Derbend'de, Kuzey Kafkas Cumhuriyeti olarak ilan edilmişti. Osmanlı yönetiminin verdiği desteğe, hatta bizzat Osmanlı subay ve askerlerinin yürüttüğü savaşa rağmen, Sovyetlerin baskısı ve bölge halkı içinde Bolşevik yanlısı oluşumların ortaya çıkması, mücadeleyi zayıflatmışken, 30 Ekim'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla bölgedeki Türk birliklerinin tahliye edilmesi, Sovyetleri rahatlattı. Beyazları ve onların yardımına gelen İtilaf güçlerini de bertaraf ederek, 1920 yılında bölgede tam hâkimiyetlerini kurdular.¹

İngiltere ve Fransa, Mondros Mütarekesi ile birlikte bu planları uygulamak ve amaçlarına ulaşmak için harekete geçmişler, Fransızlar Güney Rusya'ya, İngilizler Kafkaslara Karadeniz üzerinden asker çıkarmışlardı. Fransızlar, Yunan birlikleri ile birlikte çıktıkları Kırım'da yenilerek geri çekilmişlerdi. İngiltere'nin de bölgedeki çıkarlarını orada asker bulundurarak koruması imkânsız gibi görünüyordu. Kaldı ki, İngiltere'nin buralarda güçlü bir ordu bulundurması da mümkün görünmüyordu. Bu durum karşısında İngiltere, Kafkaslarda Rus İhtilali sonrasında Çarcılarca korunmuş olan Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan ve bazı yerel hükümetlerle, Çarlık taraftarı generalleri destekleyerek, bölgede kendi kontrolündeki oluşumlarla çıkarlarını koruma yoluna gitti.

İtilaf Devletlerinin bölgede giriştikleri organizasyonların amacı, Sovyet Rusya'yı kuşatmak, Sovyet rejimini yıkmak ve yayılmasını önlemek, Anadolu'yu ablukaya almak, Milli Mücadele hareketini söndürmek ve Türk-Sovyet ilişkilerini engellemek, hatta Sevr Antlaşması ile planlanan statüyü kurabilmektir. Bölgede kendi istekleri dışındaki gelişmeleri önlemek düşüncesindeydiler. Bunun için de Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan, Kürdistan, Pontus gibi bazı unsurları desteklediler. Kendilerinin bizzat bulunamadıkları bu bölgelerde, çıkarlarını yerli işbirlikçi unsurlar

¹ Halil Bal, "Kuzey Kafkasya'nın İstiklali ve Türkiye'nin Askeri Yardımı 1917-1918" **Kafkas Araştırmaları III**, Ayrı basım, İstanbul 1997. s 36-39, 50 vd. ; Anıl Çeçen, **Atatürk ve Avrasya**, İstanbul 1999, s.222-224.

aracılığıyla korumaya çalıştılar. Bunlardan Ermenistan, Pontus ve Kürdistan Türkiye'nin geleceğine de yansıyan problemler olarak gündeme getirildiler. Her biri uluslararası bir sorun şekline dönüştürüldü. Her biri, Anadolu'nun bir parçasını alıp götürüyordu ve böylece İtilaf Devletleri, elde ettikleri uydularla Anadolu'yu paylaşma işini gerçekleştirmiş olacaktı. Bu oyun, Türk Kurtuluş Savaşı önderleriyle Sovyet Rusya yöneticileri tarafından işbirliği içinde bozuldu.

a-İtilaf Devletlerinin Kafkas Politikası:

İtilaf Devletleri, 1917'de Rusya'da gerçekleşen Bolşevik İhtilali'nin Rusya'da ortaya çıkardığı karışıklıktan faydalanmayı düşünürken, bölgede ve yayılma sahaları içinde, Sovyet yayılcılığına yönelik Sovyet propagandası ile karşılaştılar. Bolşevik Rusya, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan üzerinde daha 1917'de İngiltere aleyhine propaganda yapmaya başlamıştı.² Bolşevikler de esasında, yayılcılık bakımından Çarlardan daha olumlu bir yaklaşım içinde değildi. İtilaf Devletleri, öncelikle bu tehditten kurtulmak istiyorlardı ve Mondros Mütarekesi imzalanır imzalanmaz, Karadeniz ve Balkanlar üzerinden Çarcıların yardımına koşmuşlardı. Avrupa ve kuzeyden de Sovyetleri ablukaya almışlardı. Bu organizasyona Amerika da dâhil edilmişti.

Anadolu'da ise, İtilaf Devletlerinin oldu-bittilerini kabul etmeyerek, bağımsız yaşama isteğini dile getiren Türk Milli Mücadelesi başlamıştı. İstanbul Hükümeti, Mondros Mütarekesi'ni ve daha sonra Sevr Antlaşması'nı kabullenmişken, Anadolu'da Milli Mücadele'nin başlatılması planları bozmuştu. Dolayısıyla İtilaf Devletleri, bu hareketi de bastırmak zorundaydı. Dahası, Anadolu hareketi ile Sovyetlerin bir dayanışma içine girmeleri de güçlü bir ihtimal olarak ortaya çıkmıştı.

Bu durum karşısında İtilaf Devletleri, soruna bütünüyle ve köklü bir çözüm getirmek için harekete geçtiler. Mondros Mütarekesi'nden sonra Türkiye'yi güneyden, batıdan ve kuzeyden kuşatarak istenmeyen gelişmelere fırsat vermemeyi düşündüler ve ona göre birçok şehri ve bazı bölgeleri işgal ettiler. Diğer taraftan da, Karadeniz'in kuzeyindeki Rus toprakları ile limanları ve Kafkasları işgal ederek, Sovyet Rusya'yı kısıp aldılar. Azerbaycan, İran, Batum ve Kars çevresinde, Osmanlı ordusu kontrolünde bulunan bölgeleri, Kasım 1918'de ele geçirdiler.³ Amaçları, Yunanistan'ı yeteri kadar güçlendirmek, Güney Kafkasya'da Rusya ile Türkiye arasında kalmış olan hükümetlere her çeşit yardımı yapıp, Türkiye'yi doğudan ve batıdan istila ve baskı altına almak, içerden de yandaşlarını harekete geçirerek⁴ parçalamak ve yutmaktı. Bu bölgeleri

² M.S. Anderson, *The Eastern Questions 1774-1923*, New York 1966, s. 352.

³ ATASE Arşivi, Kls. 7, D. 29, F. 1, Mondros Mütarekesi şartları gereğince Osmanlı Ordusu buraları boşaltacaktı.

⁴ İstiklal Mahkemelerinde görülen davaların önemli bir bölümü casusluk ve ihanet suçlamaları ile ilgiliydi. Bkz. Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri I*, İzmir 1988, s. 5.

ellerinde tutarak Sovyet Rusya'yı da güneyden çevirmiş oluyorlardı. Araya girip tamponlar oluşturduklarında, Türk-Sovyet ilişkilerini kesmiş olacaklardı. Böylelikle hem Türk Milli Mücadele Hareketi'ni, hem de Sovyet Rusya'yı zayıf düşürerek amaçlarına ulaşacaklar, kendilerine karşı olan güçleri etkisiz kılacaklardı. Anadolu'daki direnişi bir Sovyetleştirme hareketi olarak algılayıp, bunu önlemek için her türlü çabayı harcıyorlardı. Anadolu ve Rusya içlerine girecek güçleri bulunmadığından, bölgeyi abluka altına alarak ve işbirlikçi unsurları kullanarak bu oluşumları önlemeyi düşünüyorlardı.

Türk Milli Mücadelesi'nin, Sovyet yayılcılığının ve Türk-Sovyet işbirliğinin önlenmesi amacıyla, Ocak 1920'de "*Kafkas Seddi*" fikri ortaya çıktı. Bu fikir Kafkaslardaki İngiliz Komiseri Oliver Wardrob tarafından ortaya atılmıştı.⁵ Lord Curzon da, Çarlık taraftarlarına yapılacak para, silah ve yiyecek yardımlarının Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'a yapılması fikrindeydi. Ermenistan ve Pontus projelerini destekleyen İtilaf Devletleri, oluşturmak istedikleri Kafkas Seddi için diğer alternatifleri de değerlendirmek istiyorlardı. Gürcistan, Azerbaycan ve Kafkaslarda, Savaş ve Sovyet İhtilali ile oluşan küçük hükümetler yanında İran, Kürdistan ve hatta duruma göre Türkiye bu sete dâhil ediliyordu.

Sovyet yayılcılığını engellemek isteyen İngiltere'nin niyeti, Lloyd George aracılığıyla, 1920 yılında Avam Kamarası'nda açığa vurulmuştu. Lloyd George; "*Türkiye'ye karşı yapılan hareket, Türk-İngiliz veya Türk-Yunan hareketi değildir. Bu doğrudan doğruya İngiltere ile Rusya arasında bir mücadeleden ibarettir*"⁶ diyordu. Bu ifade ile Lloyd George, şüphesiz Türkiye'den vazgeçtiklerini söylemek istemiyordu. O'nun söylemek istediği, Sovyetlerin İngiliz çıkar sahalarına yayıldığı ve Türk Milli Mücadele Hareketi ile Sovyetler arasındaki işbirliğiydi. Bu işbirliğinin İngiltere'ye, Türkiye ve çevresindeki çıkarlarını tamamen kaybettirebileceğini söylüyordu. Bunu söylerken kendi açısından haklıydı da. Çünkü Birinci Dünya Savaşı bitince, İhtilalden dolayı savaştan çekilen Rusya'nın payına da İngiltere göz dikmişti. Hint yolunun güvenliğini sağlamak için İstanbul, Boğazlar ve Kafkaslar İngiltere'nin kontrolünde olmalıydı. Türkiye ile Sovyet Rusya'nın işbirliği, Kafkasya'da Sovyet işgalini kolaylaştıracak ve Anadolu, Suriye, Irak, Afganistan ve Hindistan'ın kapılarını Rusya'ya açmış olacaktı. İtilaf Devletlerinin dillendirdiği Kafkas Seddi, bölge ülkelerinin Türkiye ya da Sovyet Rusya ile işbirliği içine girmesi durumunda onların aleyhine işleyecekti. Bunun engellenmesi, İran'ı da içine alacak Kafkas Seddi'nin gerçekleştirilmesine bağlıydı.

Bunu gerçekleştirmek için İngiltere, 1918 Mayıs'ında, bağımsızlıklarını ilan eden Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ı tanıdı. Bunlara askeri danışmanlar ve silah yardımı yaparak

⁵ Yerasimos Stefanos, **Türk Sovyet İlişkileri**, İstanbul 1979, s. 115.

⁶ **Hâkimiyet-i Milliye**, 20 Temmuz 1336

Rusya ile Türkiye ve İran arasına ilk engeli koymuş oluyordu.⁷ Kafkaslarda bu set oluşmuşken Karadeniz’de de tamamen Müttefik donanması egemendi. İngilizler bunlardan başka Kars’ta kurulan “*Kars İslam Şurası*”nı da tanımışlardı.⁸ İngiltere, bölgede oluşan ve Sovyetlere katılmamış olan bütün hükümetleri ve güçleri destekliyor, kendi güdümüne almaya çalışıyordu. Gürcistan’ı tanımışken, Acaristan ve Lazistan’ın bağımsızlığı gibi görüşler ileri sürerek,⁹ burada olabildiğince çeşitli bir yapı meydana getirmek ve güçlerin birleşmesini engelleyerek çıkarlarını korumak istiyordu. Rusya ve Türkiye’ye karşı birleştirmek istediği güçleri, kendi içlerinde olabildiğince parçalamak düşüncesindeydi. İngiltere bu projelerle de yetinmemiş, bağımsız Kürdistan vaadi ile bu Seddi daha da güneyden desteklemişti.¹⁰ Ancak İtilaf Devletleri, zamanla yerel hükümetler ve Çarlık taraftarı generaller yerine Kafkas ve Doğu Anadolu Hıristiyan halklarından oluşan bir set kurma çabasına girdiler.¹¹ Kars İslam Şurası’nı fesh edip burayı Ermenilere bıraktılar.¹² Bu amaçla Amerika, İngiltere ve Fransa hükümetleri, ne pahasına olursa olsun Ermenistan ve Gürcistan’daki Anti-Bolşevik hükümetleri desteklemeye çalıştılar. Bölgeyi işgal edecek güçleri olmadığı için bu hükümetleri silahlandırıp, uzman subaylarla örgütleyip, Sovyet karşıtı sınır devletlerini bir askeri ve diplomatik düzen içinde birleştirerek, konfedere bir yapı oluşturmak ve diğer devletlerin desteğini sağlayarak amaçlarına ulaşmak istiyorlardı. Bu politikanın başarısı, Türkiye’nin tutumuna bağlıydı. Türkiye ise, ilk zamanlarda bu plan ile çöktürmek istenen bir konumda bırakılmıştı.

İngiltere İstanbul’a, Anadolu’ya, Kafkaslara, İran’a ve Afganistan’a hâkim duruma gelirse, hem Rusya’yı güneyden kuşatmış,¹³ hem Bakü petrolerinden Rusya’yı yoksun bırakmış, hem de bu stratejik bölgede bir baraj kurmuş olacaktı. Amerika’nın bölgeye gösterdiği ilginin sebebi de özellikle Bakü petroleri ve ticari meselelerdi. Batum’un bir Amerikan üssü olarak bırakılmasına çalışılıyordu. Bu ilgiye rağmen, Bakü petrolerine 1918-1920 yılları arasında ulaşamamıştı. Bu petrolü Sovyetlerin kullanmasına da engel olunamamış, sadece ihraç yollarının kapatılması sağlanabilmişti.¹⁴ Savaş sırasında sömürgelerde Batılılara karşı görülen kıpırdanmalar ve Sovyet İhtilali ile Türk Kurtuluş Savaşı’nın bunlara örnek olacağı endişesiyle, Türkiye’nin ezilmesi ve

⁷ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu’da (1919-1921)*, Kent Basımevi 1981, s. 30.

⁸ İbrahim Artuç, *Kurtuluş Savaşı Başlarken*, İstanbul 1987, s. 241. ve Bkz. Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi II*, İstanbul 1988, s. 427.

⁹ Zeynep Kerman, *Belçika Temsilciliği Vesikalarına Göre Milli Mücadele*, İstanbul 1982, s. 47.

¹⁰ Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye’nin Kurtuluş Yılları*, İstanbul 1978, s. 48.

¹¹ S. Yerasimos, *a. g. e.*, s. 14.

¹² Bölgedeki Müslüman ve Türk unsurlar, İngiltere ve müttefikleri ile tabii bir ittifakı gönülden benimsemiş değillerdi. Türkiye’nin kendince gerçekçi sayılacak siyaseti, Panturanizm ve Panislamizm gibi siyasetlerden uzak olduğunu vurgulaması, dahası kendisinin varlık -yokluk mücadelesi veriyor olması dolayısıyla bu halklara çok yakın ilgi ve destek verememiş olması da onların kısmen Sovyetlere, çoğunlukla da İngiltere patronluğundaki İtilaf politikalarına ilgi göstermesine sebep olmuştur.

¹³ S. Selek, *Anadolu İhtilali*, İstanbul 1981, s. 423.

¹⁴ Yerasimos, *a. g. e.*, s. 213.

Rusya'nın dışlanması politikası uygulanıyordu. Sovyet Rusya ve Türkiye'nin dört yandan çevrilmesi gerekiyordu. Kafkas Seddi de bunu sağlayacaktı. İngiltere ve kısmen Amerika'nın bu programı uygulama konusundaki istekliliğine rağmen, Fransa Karadeniz'in İngiliz kontrolüne gireceği endişesiyle bu politikaya yanaşmıyordu. Kafkas Seddi'ne Türkiye'yi de dâhil ediyor ve bazı ödünler verilirse, seddin kurulabileceğine inanıyordu.

İngiltere'nin başka bir amacı da, Asya ile Anadolu'nun arasını kesmektir. Anadolu'nun Bolşeviklerden yardım alması ne kadar ciddi bir tehlike ise, Asyalı Müslümanlar ve Türklerle işbirliğine girmesi de İngiltere için o kadar tehlikeliydi. Enver Paşa'nın Kafkaslardaki faaliyetleri ürkütücüydü. Anadolu hareketini Panislamist ya da Panturanist bir hareket olarak algılayan İngiltere, Müslümanlarla Anadolu Milli Hareketi'nin ilişki ve irtibat kurmasını engellemek istiyordu. Enver Paşa'nın Asya Türklüğü içinde gelişen, hatta Anadolu Hareketi ile bir bütün olduğu düşünülen faaliyetleri de Panturanist bir hareket olarak değerlendiriliyor, bu hareketlerin ikisi birlikte veya ayrı ayrı, emperyalizmin yayılma sahalarında geliştiği için bunları söndürmek gerekiyordu. Tam Osmanlı Devleti parçalanmışken, sömürgecilere engel çıkaracak yeni bir gücün oluşmasına fırsat verilmemeliydi. Ermenicilik, Pontusçuluk ve Kafkas Seddi çalışmalarında bu unsurun da önemli bir rolü vardı. Bu çerçevede İngiltere, Mondros Mütarekesi imzalandıktan hemen sonra harekete geçti. Kafkaslardaki İslam hükümetlerini de kontrol etti. Hıristiyanlara destek vererek Panislamizm'e karşı dayanak olarak hazırladı. Savaş sonrasında sömürgelerden Batı'ya karşı bir direnişin başlamış olması, İngiltere'nin Türkiye'ye karşı politikasını etkiledi. Bu hareketler, Batı'ya ve özellikle İngiltere'ye karşı ya Türkiye'den, ya da Sovyet Rusya'dan destek alabilirdi. Bu durumda İngiltere, Türklerin İran ve Afganistan ile sınır olmamasına karar verdi. Böyle bir sınırdışlık, Hindistan için İngiltere'yi tedirgin ediyordu. Ayrıca İngiltere, Anadolu Hareketi'ni İttihat ve Terakki'nin devamı olarak görüyordu. Ruslarla birleşmesini istemiyordu. Bunun için Kırım ve Kafkasya'yı elinde bulundurmağa dikkat ediyordu.¹⁵

İngiltere, Türklerin Panturanist bir politika güttüklerini, doğuya Türkistan'a doğru yayılmak istediklerini düşünüyor ve açıkça söylüyordu.¹⁶ Bir yandan da, Erzurum ve Sivas kongrelerini "*Panislamik Kongreler*" olarak değerlendiriyor ve Türkler ve Bolşeviklerin bu duygulardan fayda beklediklerini söylüyordu.¹⁷ Samsun'daki İngiliz temsilcisi ise Anadolu'daki hareketin kaynağını Enver Paşa olarak tespit ediyor, İttihat ve Terakki politikasının Hıristiyanlara karşı tekrar

¹⁵ Ömer Kürkçüoğlu, **Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)**, Ankara 1978, s. 64, Bkz. M.me. B. G. Gaulis, **La Question Turque**, Paris 1931, s. 33; Ayrıca Bkz. ATASE Arşivi, Kls, 7, D. 29, F. 1.

¹⁶ Taner Baytok, **İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı**, Ankara 1970, s. 136.

¹⁷ Koramiral Sir J. D. Robeck'ten Lord Curzon'a sunulan 26 Aralık 1919 tarihli rapor. Bkz. Bilal Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk I (1919-1938)**, Ankara 1973, s. 290.

canlanacağından endişe ediyordu.¹⁸

İngiltere ve Amerika, Enver Paşa ile Anadolu arasında bir işbirliği olduğuna inanıyorlar ve bunun belki de Panislamizm hareketlerinden daha ciddi olduğunu düşünüyorlardı. Mustafa Kemal Paşa ile anlaşmak belki zordu, ama Envercilerle mümkün değildi. Mustafa Kemal Paşa ve grubunun Enver Paşa ile işbirliği içinde, Kuzey Anadolu, Rus Ermenistan'ı, Azerbaycan, İran ve Afganistan Müslümanlarını bir Panislam-Turan imparatorluğunda birleştirme çabası içinde olduklarını ve Ermenileri temizlemek düşüncesinde olduklarını söylüyorlardı.¹⁹ Buna o kadar inanmışlardı ki, Enver Paşa'nın Anadolu'ya Samsun'dan gireceğini tahmin edip, Samsun'a asker çıkarmışlardı.²⁰ Kafkaslardaki Amerikan Komiseri Ravndal ise; Mustafa Kemal ve ekibini Enver Paşa ile birlikte entrika çevirmekle itham ediyordu. Hedeflerinin Kuzey Anadolu, Rus Ermenistan'ı, Azerbaycan, İran ve Afganistan Müslümanlarını bir Panislam-Turan imparatorluğunda birleştirmekti. Bu birleşme, Tatarlar, Türkmenler, Kürtler ve Türkler arasında da olabilirdi. Doğal olarak Türkler diğerlerini yöneteceklerdi. Turancılık akımını denetim altına almanın yolu, Kafkasya'nın güçlü Müttefik kuvvetleri tarafından işgal edilmesi, başlıca Müslüman liderlerin sürülmesi, ırk ve inancına bakılmadan bütün halkın silahlandırılmasından geçiyordu.²¹

Ankara Hükümeti, Turancılık ve Panislamizm gibi hedefleri olmadığını her fırsatta bildirmesine rağmen, Enver Paşa ölünceye kadar bu durum devam etti. Hatta Enver Paşa'nın Afganistan macerasına başlaması, İngiltere ile birlikte Rusya'yı da endişelendirmişti. Enver Paşa'nın Anadolu'ya gelme isteği de direkt Mustafa Kemal Paşa katında belirtilmiş, ama buna müsaade edilmemişti. Trabzon'da Envercilik harekâtı olarak adlandırılan bazı olaylar olmuş ve Ankara duruma el koyarak kontrolü eline almıştı.²² Ankara, Enver Paşa'nın Anadolu'ya gelmesine karşı çıkarken, İngilizler Enver'in başı için 35 bin İngiliz lirası vaat etmişlerdi.²³

Panislamizm, Türk Milli Mücadelesi'nin hedeflerinden olmamakla beraber Müslümanların tutumu İngiltere'yi frenlemişti. İtilaf Devletlerinin Panislamizm ve Panturanizm'e karşı en zayıf

¹⁸ Yüzbaşı Perring'den Sir J. De Robeck'e sunulan 1 Ekim 1919 tarihli rapor. Bkz. B. Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk I**, s. 159.

¹⁹ O. Duru, *a.g.e.*, s. 37.

²⁰ Bkz. S. Selek, *a.g.e.*, s. 206.

²¹ Komiser Ravndal'ın Paris Amerikan Elçiliğine 7 Ağustos 1919 tarihli raporu. Bkz. O. Duru, *a.g.e.*, s. 37.

²² Ebubekir H. Tepeyran, **Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anısları**, İstanbul 1982, s. 121; Bkz. Feridun Kandemir, "Enver Paşa", **Tarih Konuşuyor**, Ekim 1966, s. 2707, Ayrıca Bkz. Ali Fuat Cebesoy, **Moskova Hatıraları**, Ankara 1982, s. 65-68. ve Mesut Çapa, **Milli Mücadele Döneminde Trabzon Müdafai Hukuk Cemiyeti**, Trabzon 1998, s. 19-21. Küçük Talat ve Halil Paşa'nın Trabzon'da bulunması ve Enver Paşa'nın Anadolu'ya geçmeye yönelik gelişmeler, adı geçen şahıslara Cemiyet tarafından ilgi gösterilmesi, Cemiyetin Enver Paşa ile ilişkisine ve Enverciliğine yorularak, bu tavrı Ankara tarafından şiddetle eleştirilmiş ve tahkikat açılmıştı. Bu gelişmeler, Cemiyet'in yayın organı İstikbal Gazetesi'nde geniş yankı bulmuştu. Bkz. **İstikbal Gazetesi**, 13 Teşrinisani 1921, 29 Kanunuevvel 1921, 1 Kanunusani 1922, 13 Şubat 1922, 24 Nisan 1922.

²³ T. Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s. 49.

noktası Kafkaslardı. Etnik, kültürel ve dini yönden yoğun bir çeşninin bulunduğu bu bölge halkları da bağımsızlık fikirleriyle tanışmışlar, bir kısmı fiili mücadelelere de girişmişti. Özellikle bölgedeki Müslüman halklar, Rus emperyalizmine karşı birliktelikler kurmaya çalışmakta, savaş sonrası şartlarında Osmanlı Devleti ile işbirliğine girmekte, bir bakıma onun garantörlüğünü istemekteydiler. İtilaf Devletlerinin ve hatta Sovyetlerin, bölgedeki Türk ve İslam unsurlardan çekinmelerinin, Enver ve Nuri Paşa vd. şahsiyetlerin oralarda bulunmasından rahatsızlık duymalarının sebebi de buydu. Burasının itilaf lehine güçlenmesi lazımdı. Karadeniz'deki İtilaf gücü yanında, bu bölgede hareketlenen unsurların bir şekilde desteklenmeleri, bu destek karşılığında İtilaf (İngiliz) siyasetine hizmet etmeleri sağlanmalıydı. Sovyet tehdidi ve bağımsızlık arzuları, bölge yönetimlerinin bu politikaya yakın durmalarını ve hatta benimsemelerini sağladı.

Bolşevik tehdidi İran'ı da etkisine almıştı. Bu aşamada set oluşturma çabaları biraz yapı değişikliği ile birlikte arttırıldı.²⁴ İtilaf Devletleri Rusya, Türkiye ve İran arasında bağlantı kurulmasını engellemek için seti daha da önemsediler. Seti istedikleri biçimde oluşturduklarında, Bolşevik saldırısı durdurulmuş ve Türkiye, İran ve diğer Müslümanlar arasında işbirliği de engellenmiş olacaktı.

İtilaf Devletleri içindeki anlaşmazlıklar ve Türkiye'ye fazla baskı yapılırsa Bolşeviklere kayacağı endişesi, seddin kurulmasının önündeki başka bir engel oldu. Bu aşamada İngiltere, Türkiye'nin Sovyetleşmesi tehlikesini önlemek ve Türkiye'yi Sovyet Rusya'dan ayırmak politikasına yöneldi. Bölgedeki İtilaf komiserleri bu yolda siyaset yapmaya yönlendirildi. Amerika da, Sovyet Rusya ile Ankara Hükümeti'nin işbirliğine karşıydı. Hatta bu ikisi arasında bir fark görmeksizin,²⁵ oluşturulması düşünülen Kafkas Seddi konusunda İtilaf donanmasına yardım ettiği gibi, yardım dernekleri aracılığıyla Doğu Anadolu ve Kafkaslara para, yiyecek ve giyecek yardımı yapmaktaydı. İngiltere İstanbul, Anadolu ve Kafkaslara hâkim olarak Rusya'yı güneyden kuşatırken, Yunanistan'ı Anadolu'ya yerleştirerek Anadolu'nun kontrolünü de sağlamak istiyordu.²⁶ Birinci Dünya Savaşı sonunda Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan'da İngiltere yanlısı Menşevik hükümetlerin kurulmasına destek vererek hem Rusya'yı kuşatmış, hem de bu stratejik bölgede, Rusya'ya karşı bir baraj kurmuş oluyordu. Böylece Türkiye ile Sovyet Rusya'nın ilişkileri de engellenecekti.

1920 başlarında Beyazları yenen Kızılordu'nun Kafkaslarda ilerlemesi ve Türk Ordusu'nun da Ermenileri yenerek barışa zorlaması sonucunda, zaten bölgede önemli bir güç bulunduramayan İtilaf Devletleri, oraları terk etmek zorunda kaldılar. Artık sadece denizden abluka

²⁴ Osman Ulagay, **Amerikan Basımında Türk Kurtuluş Savaşı**, İstanbul 1974, s.79.

²⁵ Oral Sander, Kurthan Fişek, **Türk-A.B.D.Ticaretinin İlk Yüzyılı (1829-1929)**, İstanbul 1977, s. 197.

²⁶ S. Selek, *a.g.e.*, s. 423.

uygulayabiliyorlardı. Bu da istedikleri etkiyi ve sonucu sağlayamadı.²⁷ Bu defa Türk-Sovyet ilişkilerini bozarak, Türkiye'yi yanlarına almayı denediler. Sevr Antlaşması'nda Türkiye lehine bazı değişiklikler yapmayı vaat ederek Mustafa Kemal Paşa ile anlaşma yolları aramaya başladılar. Türkiye ile Rusya arasında bir antlaşma yapılmasını önlemek için, Türkiye'ye karşı daha yumuşak davranmaya başladılar. General Harington aracılığı ile Mustafa Kemal Paşa'ya yakınlaşmaya çalıştılar. Misak-ı Milli ile çizilen coğrafyaya yakın bir bölgenin Türklere verileceği vaat edildi.²⁸ Böylece Türkiye, Ruslarla İngilizler arasında tarafsız bir bölge haline getirilmek istendi. Eğer Türkiye anlaşmaya yanaşmazsa, Yunan ordusu iyice güçlendirilerek Türkiye üzerine gönderilecekti. İtilaf Devletlerinin Türk-Bolşevik ilişkilerinden bu kadar kuşkulananlarının bazı haklı sebepleri de vardı. Karakol Cemiyeti'nin Sovyetlerle Kafkaslarda ilişkide bulunması, Yeşilordu ve Komünist Partisi'nin kurulması ve faaliyetleri, Enver ve Cemal Paşa'nın faaliyetleri, İtilaf Devletlerini iyice kuşkulandırıyordu. Ankara Hükümeti izin verdiği takdirde, Rusya'nın asker yardımı yapacağı bile düşünülüyordu.

İngiltere bir taraftan uydurma senaryolarla²⁹ Türk-Sovyet işbirliğini bozmaya çalışırken, diğer taraftan Rusya'ya da baskı uygulamaya başlamıştı. 31 Mayıs 1920'de, İngiltere ile Sovyet Rusya bir ticaret anlaşması yaptılar ve İngiltere anlaşma için; İran, Kafkaslar ve Hindistan'a Bolşevik propagandası yapılmaması, Mustafa Kemal Paşa'ya yardım edilmemesi gibi şartlar ileri sürdü.³⁰ Sovyet Rusya, bu anlaşmayı yapabilmek için İngiltere'nin şartlarını kabul etti ve Anadolu'ya yardımlarını da gizlice sürdürdü.³¹

Bu girişimlerle bir süre uğraşan İngiltere Sovyetleri ve Türk Milliyetçilerini engelleyemeyeceğini anlamış ve bölgeye Amerika ve İtalya'yı getirmek istemiş, diğer taraftan da Sovyet Rusya ile barış yapmak eğiliminde olmuştu. 1919 yazından itibaren bölgedeki birliklerini çeken İngiltere, buradaki yandaşlarına uzman askerler göndermek ve silah yardımı yapmak³² siyasetine dönmüştü.

Lloyd George, hiç olmazsa Doğu Anadolu'da Amerikan mandası altında kurulacak Ermenistan üzerinden Amerika'yı bölgeye çekebilmeyi umut etmişti. Amerika'yı Kafkaslara

²⁷ H. Bayur, *XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyasası Üzerindeki Etkileri*, Ankara 1974, s. 223.

²⁸ Ali Kemal Meram, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri*, İstanbul 1969, s. 239.

²⁹ Mustafa Kemal Paşa'nın Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir'e yazdığı mektupta, İngiltere'nin Azerbaycan'ı Türkiye'ye verdiği ve Türkiye'nin Kafkaslarda Rusya'ya cephe açacağı şeklinde haberler yayıldığı, bunun doğru olmadığını bildiriliyor. Bkz. *Atatürk'ün Milli Dış Politikası I (1919-1923)*, Ankara 1981, s. 188.

³⁰ Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi II*, İstanbul 1988, s. 785.

³¹ Bu sıralarda Ankara, Sovyet Rusya'nın İngiliz baskısı yüzünden görüşmeleri ve yardımı savsakladığı kanaatindedir. Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C.I, Ankara 1985, s.350-351.

³² H. Bayur, *a.g.e.*, s. 160.

getirebilirse, İngiltere ve Yunanistan Akdeniz’de güven içinde çalışabileceklerdi.³³ Amerika’nın konuyu gerçekçi bulmayışı nedeniyle bu beklenti de gerçekleşemedi. Amerika bölgeye uzmanlar yollayarak durumu incelemiş,³⁴ bölgeye kuvvet gönderirse hem Türk, hem de Kürtlerin düşmanlığını kazanacağı için, Kafkasya’ya kuvvet gönderemeyeceğini,³⁵ belirtmişti.

Amerika bölgeye gelmek istemeyince İngiltere, Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan’a yaptığı yardımlarla çabalarını sürdürdü. Bu yardımların Ermeniler üzerine yoğunlaştırılması benimsendi.³⁶ Azerbaycan’ın eğiliminin Türkiye’ye olması dolayısıyla fazla yardım yapılmasına gerek görülmedi. İngiltere 1920 yazında Batum’u da boşalttı.

İtilaf Devletlerinin ve özellikle İngiltere’nin Kafkas Seddi politikasını oturtamaması ve Batum’u da bırakmak zorunda kalmasıyla, Londra Konferansı’nın önemli bir maddesi Batum olmuştu. Batum’un Rusya’ya bırakılmasını istemeyen İtilaf Devletleri, özerk bir Batum kurulması ve Türk tezine paralel görüşler belirtmek gibi bir tutum içine girmişlerdi. Lazistan’ın Gürcülere verilmesi görüşünde de anlaşmışlardı. Böylece Batum’un Rusya’nın eline geçmesini engelledikleri gibi, Türk-Sovyet İlişkileri de sarsılmış olacaktı.³⁷

İngiliz İtilaf Komiseri A. Rawlinson, Erzurum’da Kazım Karabekir ile yaptığı görüşmede, İngiltere’nin Türkiye’ye büyük iktisadi yardım yapacağını söylemişti.³⁸ Bu teklif, Türkiye-Sovyet Rusya ilişkilerini bozmak, Türkiye’yi Kafkas Seddi’ne katmak planına yönelik gelişmelerle ilgiliydi. Türkiye’ye iktisadi yardım vaat eden İngiltere, Azerbaycan’ın Türkiye ile yakın ilişki içinde olmasından dolayı, 1920 Mart’ından itibaren Azerbaycan’a silah yardımını durdurmuştu. Aynı yılın Mayıs ayından itibaren İngiltere, Sovyetlerle anlaşma yollarını aramış, daha önceki paylaşım anlaşmalarına atıf yaparak, Rusya ile benzer anlaşmalar yapabileceği noktasına gelmişti. Bu, Lloyd George’un ağzından ifade edilmişti.³⁹ Gelişmeler, Türkiye’nin ezilmesi ve bölüşülmesi fikrine ağırlık vermeye başladığını göstermekteydi. Rusya’ya dış geçiremiyorsa, Türkiye’yi paylaşmasına engel olmamasını sağlayacaktı. Kurulmak istenen Kafkas Seddi projesine Rusya’yı da kattıklarını düşünüyorlardı. Azerbaycan’ın Sovyetleşmesi ile birlikte Türk ve Müslümanlara yönelik propagandalar arttırıldı. İngiltere ve Fransa Karadeniz kıyılarına bildiriler atarak,

³³ Bkz. **Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler**, Ankara 1981, s. 25. ve Bkz. H. Bayur, *a.g.a.*, s. 161.

³⁴ Amerikan Komiseri Ravndal’ın Amerika’nın Paris Büyükelçiliği’ne 7 Ağustos 1919 tarihli raporu. Bkz. O. Duru, *a.g.e.*, s. 38.

³⁵ Amiral Bristol’dan Amerika Dışişleri Bakanlığı’na yazılan 30 Eylül 1919 tarihli rapor. Bkz. O. Duru, *a.g.e.*, s. 48.

³⁶ Paris’teki İngiliz temsilcisi Sir. E. Crowe’dan Mr. Kidston’a 19 Kasım 1919 tarihli mektup için Bkz. B. Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, C. I, s. 216; ayrıca silah yardımı için Bkz. S. İ. Aralov, **Türkiye Hatıraları**, İstanbul 1967, s. 25.

³⁷ T. Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s. 50.

³⁸ **Atatürk’ün Milli Dış Politikası**, s. 126.

³⁹ W. Churchill, **İstiklal Savaşında**, İstanbul 1969, s. 109.

Bolşeviklerin Azerbaycan'da yaptıkları kıyımı anlatıyorlardı.⁴⁰ Bu propagandalarla Ankara'ya ve Sovyetlere karşı Türk-İslam desteğini kırmak istiyorlardı. İtilaf kanadı, Bolşevizm'e karşı İslam'ın hamiliği rolünü üstlenerek, Kemalistlerle Bolşevikler arasındaki kopuklukları kışkırtmalıydı. Fransızlar, Mustafa Kemal Paşa'yı Bolşeviklerle uzlaşma konusunda mütereddit görüyorlar ve Paşa'yı ikna etmek için bir an önce irtibata geçerek, Kafkasya'nın ve Türkiye'nin Sovyetleşmesini önlemeyi düşünüyorlardı.⁴¹

1920 yılı sonlarında Türk-Ermeni savaşı çıkınca, İngilizler Türk-Sovyet çatışmasından bir kere daha ümitlenmişlerdi. Çıkacağı ümit edilen Türk-Sovyet çatışmasında, Sovyetler tarafını tutup onların güneye yayılmalarını engellemeyi düşünüyorlardı.⁴² Sovyetlerle anlaşabilirlerse Türkiye sorununu çözebileceklerdi. Müslümanlar arasında çıkarılan etnik çatışmalar yanında, mezhep çatışmalarını da kullanarak, İslam birliğini engellemeleri kolaylaşacaktı. 1920 yılı sonuna gelindiğinde, İngiliz Genelkurmayı'nın görüşü; Türkiye ile anlaşmaktı. Türkiye'ye Kars, İzmir ve Trakya'da verilecek tavizlerle, Türkiye'nin Sovyetlere yaklaşması önlenecekti. Ama bu teklifi siyasilere kabul etmediler ve olaylar daha sonraki yıllara aktarıldı.

1921 yılı başlarında Moskova Antlaşması'nın imzalanması, Ankara-Moskova ilişkilerinin bozulmasını önledi. Bu işbirliğine iki tarafın da ihtiyacı vardı. Sovyet rejimi kuvvetlenmiş ve Kafkaslarda yerleşmişti. Sovyet yardımı da Milli Mücadele'nin başarısında önemli bir destek sağlamıştı. 16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması'yla Türk-Sovyet ilişkileri resmîyet kazandı. İngiltere ile Rusya arasında imzalanan ticaret anlaşmasıyla, Türkiye'ye yapılacak Sovyet yardımının kesilmesini sağlayarak, Anadolu'yu tek yardım kaynağından da yoksun bırakmaya çalışan İngiltere, kurmak istediği ablukaya Sovyet Rusya'yı da katıyordu. Ancak, Ankara ile Rusya arasında Moskova Antlaşması'nın imzalanmasından dolayı Türkiye'ye karşı ılımlı davranmak zorunda kalmıştı. Türk-Yunan savaşında göstermelik bir tarafsızlık rolüne bürünerek durumu idare etmeye çalışıyordu. Bir taraftan da Rawlinson aracılığı ile Kazım Karabekir'e, Sovyetlerin Türk sınırına dayandığını, İngilizlerin İran ve Kafkasya'ya harekât yapacak bir orduyu Hindistan'da hazırladıklarını, Türklerin de Musul'dan Karadeniz'e kadar cephe açmasını ve Sovyet yayılmacılığının böylece engellenmesi teklifini getiriyordu.⁴³

Mütareke sonrası işlerinde genel olarak İngiltere'nin gölgesinde kalan Fransa ise, İngiliz politikalarına soğuk bakmakla birlikte, engel de olamıyordu. İngiltere'nin bu davranışı karşısında

⁴⁰ ATASE Arşivi, Kls. 888, D. 4, F. 9.

⁴¹ Neşe Özden, "1920 Yılında Doğu Cephesi'ndeki Gelişmeleri Etkileyen Olayların İngiliz Belgeleri Işığında Değerlendirilmesi", **VII. Askeri Tarih Semineri Bildirileri I**, Ankara 2000, s. 543.

⁴² Albay Stokos'tan Lord Curzon'a 6 Kasım 1920 tarihli rapor. Bkz. Erol Ulubelen, **İngiliz Belgelerinde Türkiye**, İstanbul 1982, s. 270.

⁴³ B.A. BEO, Siyasi Kısım, Dosya No: 54, Belge No: 345394.

ya Amerika'ya dayanmak, ya da Kuzey Denizi'nden başlayarak kurulan yeni hükümetlerle Polonya, Romanya, Bulgaristan, Türkiye ve Kafkas Cumhuriyetleriyle beraber oluşturacakları bir kordon ile hem Rusya'yı, hem de Almanya'yı bir çembere almak için çalışıyordu.

1921 yılı baharında Bolşevikler Gürcistan'a ilerlerken, Fransız donanması Bolşevikleri ateşe tutmuş ama netice alamamıştı. Gürcistan da Türkiye'nin himayesini istemişti. Bu da Türkiye ile Rusya'nın karşı karşıya gelmesini sağlamak için oynanan bir oyundu. 20 Ekim 1921'de Fransa ile Ankara arasında yapılan Ankara Antlaşması, İngiltere'nin Kafkas politikasını sarsmış, bölgedeki çıkarlarına zarar vermişti. İngiltere'nin Türkiye'yi kontrolüne alarak Kafkaslara ve Asya'ya egemen olma planı uygulanamaz bir hale gelmişti⁴⁴

İtilaf Devletleri bölgede arzu ettikleri oluşumları kurabilmek ve kendilerine karşı gördükleri organizasyonları bozabilmek için yoğun propaganda faaliyetlerinde de bulunmuşlardı. Kontrolleri altında bulunan Karadeniz kıyılarından, Anadolu'ya casuslar sokmuşlar, gemiler ve uçaklarla Anti-Bolşevik ve Anti-Kemalist bildirimler atmışlardı. İstanbul taraftarı Türkleri ve Anadolu'da yetki sorunu ortaya çıkarabilecek şahısları da Anadolu'ya ve Kafkaslara göndermişlerdi. Hatta Rusya ile Ankara'nın arasını bozacak faaliyetleri ve şahısları da desteklemişlerdi. "Entelligence Servis," "Anti Bolşevizm-Kontr Kemalizm" gibi örgütleri organize ederek, Anadolu'ya gidecek silah, cephane, asker ve subayların engellenmesi için Karadeniz kıyılarında ve Kafkaslarda görevlendirmişlerdi. 3 Haziran 1921'de Rus elçisi Medivani, Trabzon valisine Batum'a işleyen vapurlarla İngiliz ve Fransız casuslarının, İstanbul Rumlarının ve bazı Türklerin Batum'a çıkartılarak, Rus ordusundan iltica etmiş gibi havadan ve sahilden Anadolu'ya sokulduğunu bildirmişti.⁴⁵

b- İtilaf Politikalarının Boşa Çıkarılması ve Ankara'nın Bölge ile İlgili Yaklaşımları

İtilaf Devletlerinin Anadolu ile Sovyet Rusya'nın irtibatını kesmek için uygulamaya koydukları bu projelere, doğal olarak Türkiye ile Sovyet Rusya birlikte karşı çıktılar ve sonuçsuz bırakmayı başardılar. Bu işbirliğinin esası, ortak düşmana karşı her iki tarafın çıkarlarının korunması ve karşılıklı yardımlaşmaydı. Mustafa Kemal Paşa, bu esası 3 Ocak 1921 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmada vurgulamıştı.⁴⁶ Türkiye'nin Ruslarla olan ilişkisinde Kapitalizm aleyhine Sosyalizm lehine diye bir esas yoktu. Ruslar da Türkiye'ye Komünist olursanız ilişki kurarız dememişti. Sovyet Rusya'nın kendi toplumsal teorisini Türklerin kabul etmesi gibi bir ön şartı da yoktu. İki tarafın ilişkilerinin temelini emperyalizme karşı mücadele oluşturmuştu. Sovyetler, Türk Milli Mücadelesi'ni, ezilen Doğu halklarının kalesi ve Komünist Enternasyonal'e

44 Emre Adıgüzel, **Komintern Belgelerinde Türkiye Kurtuluş Savaşı**, Kaynak Yay. 1985, s. 33.

45 ATASE Arşivi, Kls. 993, D. 13, F. 21.

46 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I-III (I)**, Ankara 1981, s. 138.

dolaylı bir destek olarak görüyordu.⁴⁷ Sovyet Rusya'ya göre Türkiye, kendisi için çok nazik bir konumda olan güney sınırında etkin bir tampon bölge teşkil edecek, İtilaf Devletlerinin Rusya'yı kuşatmasına engel olacaktı. Tek bağımsız İslam ülkesi durumundaki Türkiye'yi Bolşevikleştirme planlarını uygulayarak, İslam dünyasını kazanabilecekti.⁴⁸ O sıralarda Sovyetler de iç ve dış düşmanlara karşı savaşıyordu. Polonya'ya yenilmişler, Boğazlar, Kafkasya, İran ve Afganistan'da bulunan İngiliz kuvvetlerince ablukaya alınmışlardı. Batılılar tarafından donatılan ve desteklenen Çarcı kuvvetler de harekete geçmişti. Türk Milli Mücadele Hareketi'nin Rusya'da sevinçle karşılanması bu yüzdendi.

Kafkasya'daki beklentileri yönünden bakıldığında da, Türkiye'deki gelişmeler, Sovyet Rusya'nın hoşuna gidiyor olmalıydı. 1918 yılı içinde, özellikle Rusya'nın Bolşevik İhtilali sonrasında savaştan çekilmesiyle birlikte, Osmanlı orduları Kafkasya ve İran'a ilerlemiş, Kafkasya'daki halkları organize ederek zararına olmayacak oluşumları desteklemişti. 14 Mart 1918'de toplanan Trabzon Konferansı'nda, Gürcü, Ermeni, Azeri heyetleriyle birlikte, Rauf Bey başkanlığında oluşturulan Osmanlı heyeti arasında bir konfederasyon ya da işbirliği konuları görüşüldüyse de, Gürcülerin ve Ermenilerin Almanya yanlısı siyasete taraf olmaları yüzünden bir sonuç alınamadı. Konferansa Kuzey Kafkasya adına katılan temsilcilerle Osmanlı heyeti arasında da bir görüş birliğine varılamadı.⁴⁹ Milli Mücadele yıllarında Ankara'nın bölge işleriyle ilgilenmediği (ilgilenemediği) şartlarda, Sovyet Rusya'nın buralarda işi nispeten daha da kolaylaşmıştı.

Batı emperyalizmi tarafından paylaşım tabii tutulan Türkiye'de, Komünist, Bolşevik, Turancı, İslamcı ve idealistlerden oluşan Batı aleyhtarı guruplar oluşmuştu. Anadolu'da bir Sovyet sistemi kurulmasını düşünenler bile vardı.⁵⁰ İtilaf Devletlerinin acımasız ve uzlaşmaz tavrı, bu yaklaşımları güçlendiriyordu. Ankara dış politika çerçevesini oluştururken, Sovyetlerle İslam dünyasını dengede tutmaya çalışıyordu. Bu siyasetin uygulanmasında, kendi milli amaçlarıyla, ilişki kurmak istediği ülkelerin ve tarafların çıkarlarının çatışmamasına da dikkat ediyordu. Bu dikkatli çabalara rağmen, Kafkasya'da zaman zaman Sovyetlerle anlaşmazlıklara düşüldüğü de

⁴⁷ Rem Kazancıyan, **Bolşevik-Kemalist-İttihatçı İlişkileri**, İstanbul 2000, s. 11.

⁴⁸ Salahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I**, Ankara 1987, s. 67.

⁴⁹ H. Bal, *a.g.m.*, s. 43 vd. Kuzey Kafkas Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve gelişmelerle ilgili olarak bkz. Mesut Çapa, "Kuzey Kafkas Cumhuriyeti'nin Rus Egemenliğine Girmesi Üzerine Trabzon'a Gelen Devlet Erkanı", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı:100, Şubat 1996.

⁵⁰ Salahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II**, Ankara 1987, s. 4.; Karakol Cemiyeti'nden Baha Sait, Türkiye İhtilal hareketinin temsilcisi olarak sunulmuş, Bolşevik Hükümeti'nin temsilcisi Shalva Eliava ile bir işbirliği ve dostluk anlaşması bile imzalanmıştı. Bolşeviklerle ilk ilişki de Enver Paşa ile Karl Radek arasında Berlin'de kurulmuştu. Enver Paşa Karl Radek'i hapisten kurtarmış, Türklerin İslam dünyasını anti-emperyalist mücadele için yönlendirmeleri karşılığında, Bolşeviklerin Türk direnişini desteklemeleri üzerinde anlaşmışlardı. Karakol Cemiyeti'nin bu tür faaliyetleri Ankara'yı rahatsız etmesi üzerine cemiyet kapatılmıştı. Bkz. Erik Jan Zürcher, Milli Mücadele'de İttihatçılık, İstanbul 1987, s. 175-176.

olmuş, ancak bu engeller aşılabiliyordu.⁵¹

Üç taraftan İtilaf güçleri ile çevrilmiş olan Türkiye için, Türklere direnme gücü verebilen bölge Kafkasya idi. Eğer Türkiye Sovyet Rusya ile ittifak yaparak Kafkasya'da kurulan Seddi yıkamazsa, direnme imkânları temelden yıkılacaktı. Kafkaslardaki yandaş yönetimler, Bolşevik Rusya ve Türk bağımsızlık hareketinin engellenmesinden öte, İngiltere'ye bütün Ortadoğu ve Asya kapılarını açacaktı.⁵² Eğer Türkiye, Kafkasya'da Bolşevik istilasını kolaylaştırır ve onunla birlikte hareket ederse Anadolu, Suriye, Irak, İran, Afganistan ve Hindistan kapılarını açmış olacaktı. Bu durumda, Kafkas Seddi'ni önlemek için her çareye başvurmak, Kafkas Hükümetleri ve özellikle Azerbaycan ve Dağıstan gibi Müslüman devletlerle irtibata geçmek lazımdı. Kafkas Hükümetleri bu sedde izin ve destek verirse, Bolşeviklerle beraber hareket etmek kaçınılmazdı. Bolşevikler etkili bir duruma gelirlerse, onlar İtilaf Devletlerine karşı bir silah olarak kullanılır, Türkiye'nin üzerindeki Bolşevik tehdidi kullanılarak, İtilaf Devletleri ülkeyi boşaltmaya zorlanabilirdi.

Bu çerçevede, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, daha Sivas'ta buldukları günlerden beri, Türklükle iç içe geçmiş bulunan İslam'a vurgu yapmaktaydılar. İslam ülkelerine yönelik toplantılar yapılıyor, bildiriler yayınlanıyor, temsilciler gönderilerek Türkiye lehine faaliyetlerde bulunacak grupların oluşturulmasına çalışılıyordu.⁵³ Sivas'ta Halil Paşa ile görüşen Mustafa Kemal Paşa; Halil Paşa'nın şarktaki itibarından yararlanmak, Rusya, Azerbaycan ve İran'dan destek sağlamak için bölgeye göndermişti. Halil Paşa, Azerbaycan Müsavat Hükümeti ve Kızılordu'ya karşı savaşan Nuri Paşa'yı ikna ederek, Kızılordu'nun Kafkasya'da önünün açılmasını da sağlayacaktı.⁵⁴ 24 Nisan'da BMM'de yaptığı konuşmada Mustafa Kemal Paşa, Ecnebinin İslam siyasetinden korktuklarını, Hıristiyan siyaseti ve baskısına karşı, Türkiye sınırları dışında, Türkiye'ye dayanak noktası oluşturacak kaynağın İslam dünyası olduğunu açıkça dile getirmişti.⁵⁵

⁵¹ Sovyetler Çiçerin'in ağızından Misak-ı Milli ilkelerini benimsediklerini açıklamalarına rağmen, Ankara ile ittifak konusunda mütereddit davranıyorlar, Türkiye, Ermenistan ve İran arasındaki sınır meselelerinin self-determinasyon ilkesiyle belirlenmesini öneriyorlardı. Kafkaslardaki Sovyet emellerini öngören Mustafa Kemal de Türkiye ile Ermenistan arasında Rusya'nın arabuluculuk yapmasına sıcak bakmıyordu. Sovyetler de Ankara'ya güvenmiyorlar, Kafkaslarda ve Sovyet hâkimiyetinde bulunan Türk ve İslam toplumları üzerinde Panturancı veya Panislamist amaçları olduğunu düşünüyordu. Kafkas yolunu Türklerin tek başına açmasını istemiyorlardı. Azerilerin ve Kafkas toplumlarının Türkiye ile birleşmesinden rahatsızdılar. Mustafa Kemal'e göre; Türkiye şimdilik Ermenilere saldırmamalı, Sovyet İslam cumhuriyetleri buna teşvik edilmeliydi. Mustafa Kemal'den Kazım Karabekir'e 6.5.1920 tarihli gizli telgraf. TİTE Arşivi, Belge No: 132/19543.; Ankara, Sovyetlerin kendisi dışında başkaca Türk unsurlarla temasta olmasından da rahatsızdı. Sovyetler İttihatçılar ve İstanbul'daki Sultan üzerinden bile siyasi manevralara yönelmişlerdi. İttihatçılar aracılığıyla sadece Türkiye'ye değil, Afganistan, Hindistan, Yakın ve Ortadoğu'nun diğer ülkelerine de etkilerini yaymak istemişlerdi. Milli Mücadele başarılar kazandıkça, Ankara Sovyetler için tek muhatap haline geldi. Bkz. R. Kazancıyan, *a.g.e.*, s. 27.

⁵² **Harp Tarihi Vesikalar Dergisi**, Sayı: 15, Belge 388, Sayı: 55, Belge: 1260.

⁵³ Salim Cöhçe, "Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XIII, Mart 1997, Sayı: 37, s. 40-41;

⁵⁴ Taylan Sorgun, **Bitmeyen Savaş**, İstanbul 1977, s. 304.

⁵⁵ **TBMM Gizli Celse Zabıtları I**, s. 2

Onbeşinci Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir de, Mustafa Kemal Paşa'yı uyararak; Kafkasya'daki Müslümanlarla el ele vermenin önemini belirtmişti. Karabekir Paşa'ya göre; bu bağlantıya Ankara kadar, Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya'nın da ihtiyacı vardı.⁵⁶ Rusya içindeki Ermenistan'ı büyütmemek ve üç taraftan baskı yaparak, daima zayıf tutmak, Türk'ün ve İslam'ın varlık siyasetiydi.⁵⁷ Milli Mücadele önderleri ile Sovyet Rusya arasında, 1919 yılı Mayıs ayından itibaren gelişen, resmi ve gayri resmi ilişkilerin temel unsuru bu yaklaşımdı.

Anadolu Hareketi'nin Doğu'dan beslenebileceğini düşünen Milli Mücadele önderleri, daha Erzurum Kongresi sıralarında, Bolşeviklerle temas için girişimlerde bulundular. Fuat Sabit, Yusuf Ziya, Yakup Bey, Baha Sait, Halil Paşa gibi isimleri Sovyetlerle ilişki kurmaları için görevlendirdiler.⁵⁸ Bu aşamada dile getirilen görüşler arasında, Bolşeviklerle anlaşmak, Lenin'in İngiliz aleyhtarlığından yararlanmak da vardı. Sovyet Rusya, en tabii müttefik olarak görüldü.⁵⁹ Kafkas milletleri aracılığıyla oluşturulacak Kafkas Seddi, Türklerle Bolşevikler arasında kesin bir engel oluşturarak, Anadolu, İran, Irak, Suriye, Afganistan ve Hindistan kapılarını kapatabilirdi. Bu yüzden iki taraf, bu seddin oluşumunu işbirliği içinde engellemeliydi.

Türkiye bu noktada, kabul edilemez barış şartları ileri sürüldüğü takdirde Sovyet kozunu oynamakta kararlıydı. Kafkasya'da Bolşevik yayılmasını kolaylaştırıp, O'nunla işbirliği yaparak İtilaf Devletlerini tavize zorlayacaktı.

İngiliz propagandasının etkili olmadığı çevreler, Türk İstiklal Mücadelesi'nin yanında yerlerini aldılar. Hindistan ve Afganistan gibi ülkelerdeki belirli çevrelerle ilişkiler kuruldu. Rusların desteklediği bir Afganistan, İngiltere'nin Hindistan siyasetini sarsabilirdi. Türkistan haklarının da buna katılması durumunda Asya'da sömürgecilik bitebilirdi. Bu şartlardan yararlanmak isteyen Türkiye, Afganistan ile temas kurarak Abdurrahman Bey'i temsilci olarak Afganistan'a gönderdi.⁶⁰

Enver Paşa'nın Bakü Kongresi'ne katılması, Mustafa Kemal Paşa'nın Bolşevik emellerinden kuşkulanasına neden oldu. Bolşeviklerin idaresi altındaki Müslüman halka kötü muamele etmeleri bir başka sıkıntıydı. Türk-Sovyet anlaşmasının önündeki engelleri kaldırmak için, Enver Paşa'ya Türkistan, Afganistan, İran ve Hindistan'daki faaliyetlerine devam etmesi, ancak Rusları

⁵⁶ Esin Dayı, **Erzurum Kongresi ve Evliye-i Selase Meselesi**, Erzurum 1997, s. 54.

⁵⁷ Milli Mücadele'nin Kafkas politikasının temeli, Gürcistan'ın tarafsızlığı ve İngilizlerin Ermeni toprağı olarak tanımladığı Doğu Anadolu topraklarının Ermenistan'a kaptırılmamasıydı. Doğu sınırlarının Sovyet Rusya ile anlaşarak belirlenmesine rağmen Onbeşinci Kolordu'nun Erzurum'da tutulmasının ana sebeplerinden birisi de buydu

⁵⁸ S. R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I**, s. 86.

⁵⁹ M. Gönlübol, C. Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası**, Ankara 1997, s. 14.

⁶⁰ S. Cöhçe, *a.g.m.* s.51.

kuşkulandırmaması tavsiye edildi.⁶¹ Coğrafi konumu itibariyle, Asya'daki Türk ve Müslüman unsurlarla temas kurmak için kilit noktada bulunan Azerbaycan, Müsavat Hükümeti döneminde İngiliz siyasetinin etkisinde kalmıştı. Bu durumda Ankara, Azerilerle Bolşevikleri anlaştırmak ve Nuri Paşa'nın Kafkasya'daki Bolşevik aleyhtarı faaliyetlerini durdurmak gerektiğine inandı. Azerbaycan Müsavat Hükümeti Kafkas Seddi projesi içinde yer aldığı, İngiliz yanlısı politika izlediği ve Türkiye'ye yeterli desteği vermediği için,⁶² 1920 Nisan'ında Ankara Hükümeti, Azerbaycan'ın Sovyetleşmesine karşı olmadığını Sovyetlere ve askeri kuruluna bildirdi. Bu yaklaşım, Ankara'nın Sömürgecilere karşı Sovyet Rusya'nın yanında olduğu güvencesini veriyor, işbirliğini benimsediğini ve bunda samimi olduğunu belirtiyordu. Bu gelişme sonrasında, Doğu Cephesi'nde Ermeniler üzerine harekât yapılmış, Ermenilerin yenilmesi Ankara-Moskova ilişkilerini ve İtilaf Devletlerinin Kafkas politikasını etkilemişti.

Birinci ve İkinci İnönü zaferlerinden hemen sonra, İngiliz yayılma sahası olan Afganistan ile Ankara anlaşmıştı. Sovyet Rusya ise, Batılılarla anlaşacağını düşünerek hala Ankara'ya karşı güvensizlik duyuyordu. Moskova, Ankara'nın Fransızlarla anlaşarak Rusya'ya dönmesinden korkarken, Ankara da Batılılara karşı kazanmaya çalıştığı bağımsızlığını Sovyetlere kaptırmaktan korkuyordu. Yine de, 16 Mart 1921 tarihinde Rusya ile Moskova Antlaşması imzalanabildi. İtilaf Devletleri, Boğazlar ve Karadeniz üzerinde kendi aralarındaki rekabeti sürdürürken, Sovyet Rusya ile Türkiye, Moskova Antlaşması ile Boğazlar konusunda uluslararası bir statüyü kabul ettiler.⁶³ Sovyetler Karadeniz'de İtilaf donanmasına karşı savaş açtı. Böylece Ankara'nın ulaşım sağladığı limanlar az da olsa rahatladı ve taşımacılık arttı. Türkiye ve Rusya, Kafkaslardaki Bolşevik ve Türk aleyhtarı Ermenistan ve Gürcistan konusunda ve sömürgeciliğe karşı işbirliğine giderek İtilaf Devletlerinin kurmak istediği Kafkas Seddi projesini başarısız kıldılar.

Sovyet Rusya'nın desteğiyle imzalanan Türk-Afgan Antlaşması, Türkiye ile Afganistan'ın ilişkilerini düzenleyip, Afganistan üzerinden Hindistan siyasetinin yürütülebileceği bir durum sağladı. 1920 yılında Azerbaycan ve Ermenistan'ın Sovyetleştirilmesiyle, bu ülkeler Sovyet siyasetinin etki alanına girdiler. Gürcistan, Sovyetlere karşı Türkiye'den yardım istediye de, Türkiye Sovyet Rusya'nın dostluk ve desteğini kaybetmeme düşüncesiyle, Gürcistan'ın da

⁶¹ S. R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II**, s.40.; Mustafa Kemal Paşa, Enver Paşa'ya yazdığı mektupta; Şark memleketlerinde beliren milli hareketlerin birleştirilmesi konusunda yapılan çalışmaları takdir ediyor, Sovyetlerle işbirliğinin bozulabileceği ihtimaline karşı, milliyeti ne olursa olsun İslam memleketlerindeki istiklal hareketlerinin Hilafet de kullanılarak desteklenmesini istiyor, bu işi Teşkilat-ı Mahsusa'nın organize etmesini istiyordu. Bkz. Feridun Kandemir, "Enver Paşa", **Tarih Konuşuyor**, Kasım 1966, s. 2782.

⁶² Mustafa Kemal Paşa, TBMM'de yaptığı 4 Temmuz 1920 tarihli konuşmasında; Türkiye'nin Azerbaycan kardeşine görüşlerini, duygularını ve geleceğe ait değerlendirmelerini bildiğini, kumandan gönderdiğini, zabıt gönderdiğini, her şey gönderdiğini, Azerbaycan'ın Türkiye ile ilgilenmediğini, kuvvet göndermediğini ifade etmişti. Bkz. **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III (I)**, s. 89.

⁶³ M.S. Anderson, a.g.e., s. 369.

Sovyetleşmesine sessiz kaldı.⁶⁴ Kars Antlaşması'yla Türkiye'nin Kafkaslardaki durumu güçlendi. Misak-ı Milli Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'a da kabul ettirildi. Kafkaslar ve Asya'nın Türk ve Müslüman unsurları o gün için Sovyet hâkimiyetinde kalmışsa da, Türkiye'nin gerçekte bunların geleceğiyle ve haklarıyla ilgilendiği, onların hür ve müstakil olarak yaşamalarını önemseydiği gerçeği bakıydı.⁶⁵

1922 yılında, İngiliz Dışişleri Bakanlığı Türkiye'ye karşı uygulanacak baskı tedbirlerini görüştü. Türkiye'ye her yönden abluka uygulanması, Yunanistan'a askeri ve mali yardım yapılması, bazı Türk topraklarının İtilaf üyelerince doğrudan işgal edilmesi, Ankara ve İstanbul hükümetlerinin birbirinden kopartılması gibi tedbirlerin uygulanması kararlaştırıldı.⁶⁶ Bu tedbirlerin olumlu sonuç vermesi, Rusya'nın Türkiye'den ayrılmasına bağlıydı. Türk-Sovyet işbirliği devam ettikçe tedbirler sonuç vermeyecekti. Türkiye'ye ödün vererek bu işbirliğini bozmaya çalışan İtilaf Devletleri, İzmir'e özerklik tanıdı. Ancak Türk barışı Misak-ı Milli'nin tanınmasına bağlıydı. Kafkaslarda kontrol sağlanmış, İtilaf Devletleri buradan çekilmişti. Hatta Yunan donanması hariç tutulursa, bazı kontrol gemileri dışında Karadeniz'de İtilaf donanması faaliyet göstermiyordu. Artık İtilaf Devletleri açısından Karadeniz ve Kafkaslar politikası, Boğazlar ve İstanbul'u ellerinde tutarak çıkarlarını korumaya çalışmak noktasında sıkışmıştı.

Sonuç:

Kafkasya, Orta Asya ile Ön Asya arasında yer alan bir geçiş noktasıdır. Tarihin bütün evrelerinde burası kavimlerin gelip geçtiği bir kapı olmuş, bu yönüyle "kavimler kapısı" adını almıştır. Nüfus yapısı, belki de bir geçiş yolu olduğu için çok çeşitlidir. Bu çeşitli yapı, kültürel ve yönetim açısından bölgede sağlam yapıların kurulmasını engellemiştir. Tarih boyunca bölgede istikrarlı bir düzen kurulamamasında, bölgenin sürekli emperyalizmin baskısı altında yaşaması da önemli bir etken olmuştur. Bizatihi emperyalizmin iştahını kabartan temel etkenlerden biri de, buradaki heterojen yapı ve istikrarsızlıktı.

Rus emperyalizmi altına düştüğünden itibaren, Kafkasyalıların yüzü hep Osmanlı ve Türkiye'ye dönük olmuştu. Birinci Dünya Savaşı içinde Rus Çarlığı'nın yıkılması üzerine, Kafkasyalılara en büyük yardım, savaş içindeki Osmanlı tarafından yapılmıştı. Kafkasya'da kurulacak dost devletler, Rus emperyalizminin durdurulması için önemliydi. Önceleri ve hatta Birinci Dünya Savaşı'nın son yılı içinde Osmanlı yöneticileri, bölgedeki Türk ve Müslüman hatta (Ermeni ve Gürcüler gibi) Hıristiyan unsurlarla ilgilenmiş, onları organize etmeye çalışmıştı. 1918

⁶⁴ M. Gönlübol, C. Sar, *a.g.e.*, s. 19.

⁶⁵ 14 Ekim 1921 tarihinde, Azerbaycan Büyükelçisi Abilof'a hitaben Mustafa Kemal Paşa'nın konuşması. Bkz. **Hakimiyet-i Milliye**, 15.10.1921.

⁶⁶ Bilal Şimşir, **İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922)**, İstanbul 1989, s. 246.

yılı baharında Trabzon'da, Osmanlı gözetiminde toplanan, Kuzey Kafkaslıların da temsil edildiği konferansta, bir Gürcü-Ermeni-Azeri federasyonu gündeme getirilmişti. Sonraki gelişmeler, gerek kurulan çok sayıda şura hükümetlerini, gerek Şimali Kafkas Cumhuriyeti'ni ve İslam Ordusu gibi oluşumları getirdiyse de, bu girişimler Kızılordu karşısında direnemedi.

Birinci Dünya Savaşı döneminde Osmanlı tarafından desteklenen Kafkaslılar, Kurtuluş Savaşı sırasında Türkiye'nin gündeminde daha az yer almıştı. Ankara'nın bu konudaki mazereti, kendi varlık yokluk savaşında, Sovyet Rusya'nın desteğine duyduğu hayati ihtiyacı. Yeni Türk devleti, Panislamizm, Panturanizm gibi siyasetlerle işi olmadığını da açık bir şekilde belirtmişti. Ancak bu demek değildi ki; Türkiye ırkı, dini ve kültürel bağlarla bağlandığı, kendi siyasi hinterlandında bulunan kardeş ve komşularını unutmuş, bölgedeki görevini Anadolu coğrafyasıyla sınırlı tutmuştu. Daha Milli Mücadele yıllarında, Türkiye'nin mücadelesinin yalnız Türkiye'ye ait olmadığı, davasının bütün mazlum milletlerin, bütün Şark'ın davası olduğu Mustafa Kemal Paşa'nın ağzından beyan edilmiş, Türkiye'nin bu davayı sonuçlandırıncaya kadar, kendisiyle beraber hareket etmiş olan Şark milletleriyle beraber yürüme konusundaki kararlılığı vurgulanmıştı.

Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'yi Batı'ya doğru götürmeyi hedeflemişken bile Doğu'dan ilgisini kesmemiş, Türkiye'nin doğusundaki Türk ve İslam toplumlarıyla yakından ilgilenmişti. Eğer Atatürk döneminde, hatta Kurtuluş Savaşı yıllarında şartlar uygun olsaydı, Kafkas Federasyonu ya da Kafkas Paktını kurabilirdi. 1933 yılında yaptığı konuşmada Atatürk, bu özlemine dile getirmişti. "Bugün Sovyetler Birliği dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız var... Bizim dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız... Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprüleri sağlam tutarak. Dil bir köprüdür. Tarih köprüdür. Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimizin içinde bütünleşmeliyiz... Bizim onlara yaklaşmamız lazım."⁶⁷ Bu derece önemsenen bu iş için Atatürk'ün ömrü yetmemiştir. Bu hedeflere yürüme şansı, bugün artık Türkiye'nin sorumluluğudur.

Kuzeyi ve güneyi ile, iç veya dış dinamiklerin etkisiyle, Kafkasya'da oluşabilecek bir işbirliği ve dayanışma, bunu temsil eden unsur, Asya-Avrupa, Orta ve Yakındoğu ilişkilerini yönlendirebilecek stratejik bir konuma sahiptir. Bölgeyi siyasi, askeri ya da ekonomik açıdan kontrol edebilecek olan güç, rekabette önemli bir avantaj elde edecektir. Konumuzla ilgili yıllar dikkate alındığında da, emperyalist güçlerin, bağımsızlık mücadelelerinin, var olmak savaşlarının hepsi de, bu avantajı lehine çevirmek istemektedir. Burada var olan doğal set, bütün taraflarca kendine ve çıkarlarına yönelik tehditlere karşı koruma kalkanı olarak görülmekte, bölge halkları da

---

⁶⁷ A. Çeçen, *a.g.e.*, s. 9.

uluslararası güç dengeleri arasındaki rekabetten faydalanmak istemektedirler.

Kafkasya ve Karadeniz, yüzyılın başındaki durumuna göre çok daha fazla bir değere sahiptir ve bu derecede de ilgi görmektedir. Petrol kaynakları, enerji boru hatları, Amerika, Avrupa ve Rusya arasında soğuk savaş yıllarını andıran nüfuz ve çıkar mücadeleleri yaşanmaktadır. Doğu'da Ruslara, Batı'da Avrupalılara üstünlüğünü kaptırmış olan Türk dünyası, gelişmeleri lehine çevirebilecek etkinlikten uzak görünmektedir. Tarihi denemelerde başarısız olduğu görülmüş olan bu tip oluşumların başarısızlığı, bir bakıma teorik olarak ortaya konulan siyasi, ekonomik, askeri işbirlikleri ve ittifakların taraflardan sürekli nalıncı keseri muamelesi görmesidir. Bu yaklaşımın değiştiği ya da değişeceğine yönelik olumlu bir işaret olmadığı gibi, Türk dünyasında, gelişmeleri yönlendirecek bir irade, arzu ve güç de bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Arşivler:

ATASE Arşivi, Kls. 7, D. 29, F. 1, Kls. 888, D. 4, F. 9, Kls. 993, D. 13, F. 21.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BEO, *Siyasi Kısım*, Dosya No: 54, Belge No: 345394.

Gazeteler:

Hakimiyet-i Milliye, 20 Temmuz 1336, 15.10.1921.
İstikbal Gazetesi, 13 Teşrinisani 1921, 29 Kanunuevvel 1921, 1 Kanunusani 1922, 13 Şubat 1922, 24 Nisan 1922.

Dergiler:

Harp Tarihi Vesikalar Dergisi, Sayı: 15.

Kitaplar:

ARALOV, S. İ.; Türkiye Hatıraları, İstanbul 1967.
ADIGÜZEL, Emre; Komintern Belgelerinde Türkiye Kurtuluş Savaşı, Kaynak Yay. 1985. Çev: Fatma Adıgüzel
ANDERSON, M.S.; The Eastern Questions 1774-1923, New York 1966.
ANDİCAN, Ahad, Değişim Sürecinde Türk Dünyası, İstanbul 1996.
ARTUÇ, İbrahim; Kurtuluş Savaşı Başlarken, İstanbul 1987.
Atatürk'ün Milli Dış Politikası I (1919-1923), Ankara 1981.
Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler, Ankara 1981.
Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I-III (I), Ankara 1981.
AVCIOĞLU, Doğan; Milli Kurtuluş Tarihi II, İstanbul 1988.
AYBARS, Ergün; İstiklal Mahkemeleri I, İzmir 1988.
BAYTOK, Taner; İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara 1970.
BAYUR, Hikmet; XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyasası Üzerindeki Etkileri, Ankara 1974.
BIYIKLIOĞLU, Tevfik; Atatürk Anadolu'da (1919-1921), Kent Basımevi 1981.
CEBESOY, Ali Fuat; Moskova Hatıraları, Ankara 1982
CHURCHİLL, Winston; İstiklal savaşında, İstanbul 1969.
ÇAPA, Mesut; Milli Mücadele Döneminde Trabzon Müdafaai Hukuk Cemiyeti, Trabzon 1998.
ÇEÇEN, Anıl; Atatürk ve Avrasya, İstanbul 1999.
DAYI, Esin; Erzurum Kongresi ve Evliye-i Selase Meselesi, Erzurum 1997.
DURU, Orhan; Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları, İstanbul 1978.
GAULİS, Mme. B. G.; La Question Turkuie, Paris 1931.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2009-19/2

- GÖNLÜBOL, Mehmet; Sar, Cem; Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası, Ankara 1997.
KAZANCIYAN, Rem; Bolşevik-Kemalist-İttihatçı İlişkileri, İstanbul 2000, (Çev: Arif Acaloğlu)
KERMAN, Zeynep; Belçika Temsilciliği Vesikalarına Göre Milli Mücadele, İstanbul 1982.
KÜRKÇÜOĞLU, Ömer; Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926), Ankara 1978.
MERAM, Ali Kemal; Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri, İstanbul 1969.
SANDER, Oral; Fişek, Kurthan; Türk-A.B.D.Ticaretinin İlk Yüzyılı (1829-1929), İstanbul 1977.
SELEK, Sebahattin; Anadolu İhtilali, İstanbul 1981.
SONYEL, Salahi R; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I, II Ankara 1987.
SORGUN, Taylan; Bitmeyen Savaş, İstanbul 1977.
STEFANOS, Yerasimos; Türk Sovyet İlişkileri, İstanbul 1979.
ŞİMŞİR, Bilal; İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922), İstanbul 1989.
_____ ; İngiliz Belgelerinde Atatürk I (1919-1938), Ankara 1973
TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.I, Ankara 1985
TEPEYRAN, Ebubekir H.; Belgelerle Kurtuluş savaşı Anıtları, İstanbul 1982.
TURAN, Refik vd: Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, Ankara 1994.
ULAGAY, Osman; Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı, İstanbul 1974
ULUBELEN, Erol; İngiliz Belgelerinde Türkiye, İstanbul 1982.
ZÜRCHER, Erik Jan; Milli Mücadele'de İttihatçılık, İstanbul 1987, (Çev: Nüzhet Salihoğlu)

Makaleler:

- BAL, Halil; "Kuzey Kafkasya'nın İstiklali ve Türkiye'nin Yardımı, 1917-1918", Kafkas Araştırmaları III, İstanbul 1997, (ayrı basım).
ÇAPA, Mesut; "Kuzey Kafkas Cumhuriyeti'nin Rus Egemenliğine Girmesi Üzerine Trabzon'a Gelen Devlet Erkanı", Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı:100, Şubat 1996.
KANDEMİR, Feridun; "Enver Paşa", Tarih Konuşuyor, Ekim 1966, Kasım 1966.
ÖZDEN, Neşe; "1920 Yılında Doğu Cephesi'ndeki Gelişmeleri Etkileyen Olayların İngiliz Belgeleri Işığında Değerlendirilmesi", VII. Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, Ankara 2000.
CÖHÇE, Salim; "Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: XIII, Mart 1997, Sayı: 37.

16. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNDE NİĞDE KAZASI YERLEŞME MERKEZLERİNİN TESPİTİ

*A Proving Study About the Regions Which were Inhabited in the First
Quarter of the 16 th Century in the District of Niğde*

Ayşegül HÜSEYİKLİOĞLU*, **Handan ARSLAN****

Özet

En basit ifadeyle tarihi coğrafya, geçmişin coğrafyası olarak tanımlanmaktadır. Tarihi coğrafya araştırmalarının ilk adımlarından birini yerleşim yerlerinin tespiti konusu oluşturmaktadır. Biz de bu çalışmada, Osmanlı dönemine ait arşiv belgelerinden yararlanarak 16. yüzyılın ilk çeyreğine karşılık gelen 1500–1522 yılları arasında Niğde kazasına bağlı yerleşmelerin lokalizasyonunu yapmaya çalıştık. Yapmış olduğumuz çalışmada 120 yerleşmenin 88’i tespit edilerek % 73 oranında başarı elde edilmiştir. Çalışmanın neticelendirilmesinde çizilmiş olan harita üzerine tespitleri yapılmış 88 köy yerleştirilmiştir. Yerleri belirlenememiş 32 köy yerleşmesi ise bu harita üzerine tahmini olarak farklı bir lejantla işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarihi coğrafya, Niğde, Bor, Melegübi (Derinkuyu), Melendiz, Şamardı (Çamardı).

Abstract

In brief “historical geography” is defined as the geograph of the past. In this study, referring to the Ottoman documents we aimed to make a localisation of the inhabited regions in the district of Niğde in the years between 1500-1522 which include the first quarter of the 16 th century. The district of Niğde which belonged to the subdivision of Niğde consisted of 5 townships and 120 villages in the years mentioned above. Some of these villages in the district of Niğde vanished, some moved to different regions, some have been remained with new functions until this period and the names of some others were changed for different reasons.

Despite several difficulties it is possible to get a lot of documents which give us the traces of the past. In this study which depend on these documents 88 of 120 villages have been successfully proved at a 73 % rate. Besides 88 certain villages 32 estimated villages are shown with a different legend on the map which was made at the end of the study.

Key Words: Historical geography, Melegübi (Derinkuyu), Melendiz, Şamardı (Çamardı).

1. Giriş

Osmanlı idari teşkilatlanmasında Niğde sancağı, bugünkü Niğde ilinin tamamını içermektedir. Bunun yanı sıra Nevşehir ilinin Acıgöl ve Ürgüp ilçelerinin tamamı ile Gülşehir ve Avanos ilçelerinin güney kesimleri ve Kayseri ilinin Yeşilhisar ilçesinin tamamı ile Develi ve İncesu ilçelerinin batı kısımları da Niğde sancağı sınırları içerisinde kalmaktadır. Bu geniş coğrafya

* Arş.Gör.Dr., Firat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü ELAZIĞ, aysegul@firat.edu.tr.

** Yrd. Doç. Dr. Firat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Böl. ELAZIĞ, hcaglayan@firat.edu.tr

içinde Niğde Kazası, çalışmamızın alanını oluşturmaktadır.

Niğde sancağına bağlı Niğde kazası, 1500-1522 yılları arasında, Niğde, Melegübi, Şamardı, Melendiz ve Bor olmak üzere toplam 5 nahiye ve 120 köyden oluşmaktadır. Bu nahiyelerden Melendiz hariç diğerlerinin adını taşıyan birer yerleşim merkezleri mevcut olmasına rağmen Melendiz nahiyesinin bir yerleşim merkezi yoktur. Yani Melendiz, belirli bir alana verilen nahiye adıdır.

Niğde kazası, sözü edilen yıllar arasında, bugünkü Niğde merkez ilçe ile Bor, Melendiz, Şamardı, Çiftlik ve Nevşehir'e bağlı Derinkuyu ilçelerine karşılık gelmektedir. Uzun bir süre Niğde ilinin bir ilçesi olan Nevşehir, 20 Temmuz 1954 yılında il olmuştur¹. Derinkuyu yerleşmesi ise bugün Nevşehir ilinin bir ilçesidir.

Niğde kazası, Orta Anadolu bölgesinin güneydoğusunda yer almaktadır. Sahanın güney ve doğu kesimini, Orta Torosların uzantıları olan Bolkar ve Aladağlar kuşatmıştır. İnceleme sahamızın batı kesimini birer volkanik dağ olan Hasan ve Melendiz dağları; kuzey ve kuzeydoğusunu ise dalgalı düzlükler oluşturmaktadır.

Makalemizin konusu, tarihi coğrafya çalışmalarının ilk ve en önemli adımlarından biri olan yerleşim yerlerinin tespitidir. Bu konuya geçmeden önce tarihi coğrafya – historical geography kavramının ne olduğu üzerinde durmak gerekmektedir.

Tarihi coğrafya, geçmişin coğrafyası olarak tanımlanmaktadır². Tarihi coğrafya, “geçmişten günümüze veya geçmişte bir zaman diliminde dünyanın tamamının veya bir parçasının, çağdaş coğrafya ilke ve yöntemlerine uygun olarak yapılan coğrafyasıdır”³. Tarihi coğrafya, ülkemizde yeni bir kavram olmamasına rağmen henüz hak ettiği ilgiyi görememiştir. Her ne kadar bu alanda son dönemlerde yapılmakta olan çalışmalar varsa da bunlar sınırlı sayıdadırlar. Şu ana kadar yapılan çalışmaların çoğu, tarihi coğrafya adı altında isimlendirilmiş olmalarına rağmen bu disiplinin araştırma yöntemlerine bağlı kalınarak ele alınmamışlardır. Fakat bu, Türkiye’de tarihi coğrafya çalışmalarının yapılmadığı şeklinde algılanmamalıdır. Bir Alman coğrafyacı olan Hüttheroth⁴, Elibüyük⁵ ve Gümüşçü’nün⁶ bu alan üzerine yaptıkları çalışmalar tarihi coğrafya literatürü açısından önemli kaynaklardır.

¹ İbrahim Öztürk, *Niğde Sancağı (İdari ve Demografik Yapı) 1868-1923*, Konya 2008, s. 28.

² James B. Mitchell, *Historical Geography*, London 1975, s. 12.

³ Mesut Elibüyük, *Matematik Coğrafya*, Ankara 1995, s. 46.

⁴ Wolf-Dieter Hüttheroth, *Landliche Siedlungen im südlichen Inneranatolien in den letzten vierhundert Jahren, Im Selbstverlag des Geographischen Instituts der Universität Göttingen*, Göttingen 1968.

⁵ Mesut Elibüyük, “Türkiye’nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak, Mufassal Defterler”, *Coğrafya Araştırmaları*, C. 1, S. 2, Ankara 1990.

⁶ Osman Gümüşçü, *Tarihi Coğrafya Açısından Bir Araştırma: XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, Ankara 2001; Osman Gümüşçü, *Tarihi Coğrafya*, İstanbul 2006; Hüseyin Çınar – Osman Gümüşçü, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Ankara 2002.

Tarihi kalıntı ve arşiv belgelerine dayanarak tarihi coğrafya çalışması yapılırken söz konusu materyal dikkatli kullanılmalıdır. Çünkü geçmişten günümüze gelen tarihi kaynaklar ve belgeler, çoğu zaman bazı problemleri bünyesinde barındırmaktadırlar. Bu durum, yer tespiti açısından zorluklar yaşanmasına neden olmaktadır. Yerleşme adlarının zaman içerisinde değişmiş olması ve köy merkezlerinin değişmesi yaşanan sorunların başında gelmektedir. Osmanlı Devleti'ne ait tapu tahrir defterlerinde her hangi bir bölgedeki *nefs*, *mahalle*, *karye*, *mezra*, *çiftlik* gibi yerleşim yerleri ve ziraat alanlarının isimleri, zaman zaman *nam-ı diğer* yani öteki adlarıyla kaydedilmişlerdir. Bu durum, bizlere önemli ipuçları verebildiği gibi aynı zamanda bazı problemler de yaratabilmektedir⁷.

Tarihi coğrafya, coğrafyanın bir alt dalıdır. Aynı zamanda tarihten de büyük oranda faydalanan interdisipliner bir saha olup çok geniş bir konu yelpazesine sahiptir. Coğrafya “mekan ve insan etkileşimi” konusuna giren her şeyi araştırıp problemleri çözmeyi hedeflerken tarih, insanla ilgili her şeyin geçmişini araştırarak problemleri çözmeyi amaçlamaktadır. Ancak hem coğrafya hem de tarih biliminden faydalanan ve bir bakıma bu iki bilimin arakesitini oluşturan tarihi coğrafya, araştırma konusu bakımından, bu iki bilimden daha geniştir. Bu kadar geniş bir konu yelpazesine sahip olan tarihi coğrafya araştırmaları aynı zamanda içerik ve metodolojik olarak da karmaşık bir durum sergilemektedir. Söz konusu durum tarihi coğrafyanın sınırlarının belirlenmesinde veya tanımlanmasında güçlükler yaşanmasına neden olmaktadır⁸.

Yapmış olduğumuz bu çalışmada adı geçen yerleşim yerlerinin isimleri, Osmanlı Devleti'nin 1500 ve 1522 yılları arasını kapsayan tapu tahrir defterlerine dayanmaktadır.

2. Çalışmanın Konusu, Amacı ve Yöntemi

Tarihi coğrafya, çeşitli kaynak, kalıntı ve belgelerden elde edilen coğrafi verileri kullanarak, bir sahanın doğal, beşeri ve ekonomik coğrafya olaylarını incelemektedir. Yani tarihi coğrafyanın çok geniş bir araştırma yelpazesi bulunmaktadır. Ancak tarihi coğrafya, bu konuların hepsini birlikte incelemek anlamına gelmemelidir. Bu çalışma, tarihi coğrafya araştırma konuları içinde yer alan ve Osmanlı arşivlerinden elde edilen veriler ışığında, Niğde kazasının yerleşim yerlerinin tespiti (lokalizasyonu) konusunu içermektedir. Yerleşim yerlerinin tespiti yapılarak Niğde kazası haritasının çizilmesi, tarihi coğrafya çalışmaları için önemli bir veri kaynağı olacağı düşüncesindeyiz.

Geçmişte Niğde sancağı üzerine tam olarak adı tarihi coğrafya olmasa da bir doktora araştırması yapılmıştır. Oflaz tarafından yapılmış olan bu doktora tezinde, bizim de kullanmış

⁷ Mehmet Öz, “Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler”, *Vakıflar Dergisi*, S. XXII, Ankara 1991, s. 438.

⁸ O. Gümüşçü, *Tarihi Coğrafya*, s. 154-155.

olduğumuz tapu tahrir defterleri ana kaynağı oluşturmaktadır⁹. Ancak bu çalışma incelendiği zaman, yerleşim yerlerinin listelenmediği ve lokalizasyonlarının yapılmadığı görülmüştür. Bu nedenle bu sahada tarihi coğrafyanın diğer araştırma konularına girilmeden, sadece yerleşim yerlerinin tespiti amaçlanmıştır. Hazırladığımız bu çalışma, Türkiye’de tarihi coğrafya alanında tarih ve coğrafya disiplinlerinin birlikte çalışmalarının önemini vurgulamak adına yapılmıştır.

Çalışmamızın yönteminin ilk safhasını, sahayla ilgili coğrafi ve tarihi literatür taraması oluşturmaktadır. Literatür incelendikten sonra Niğde’ye ait arşiv belgeleri temin edilerek bu belgelerin okunma ve fişleme işlemine geçilmiştir. Arşiv belgeleri üzerindeki çalışmalar tamamlandıktan sonra yerleşme yerlerinin harita üzerinde tespitinin yapılması aşaması gerçekleştirilmiştir. Bu tespitler yapılırken araziden elde edilen veriler, çeşitli kaynaklardan edinilen bilgiler ve haritalar üzerindeki yerleşim yerleri de baz alınarak Niğde kazasının 1500-1522 yılları arasındaki yerleşim yerlerinin haritası çizilmiştir. Harita üzerinde tahmini kaza sınırı çizilmemiştir.

Daha sonra ise köylerin tespiti aşamasında izlenen yollar bir değerlendirme aşamasıyla anlatılmış ve çalışma sonuçlandırılmıştır.

3. Veri Kaynakları

Çalışmamızın ana kaynağını, tapu tahrir defterleri oluşturmaktadır. Bu çalışmayı yaparken Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı’nda bulunan 42 ve 455 numaralı tapu tahrir defterleri ile yine aynı kurum tarafından yayınlanan 387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri’nden yararlanılmıştır. Osmanlı Devleti, fethettiği bölgelerde kendi sistemini uygulamak için fetih sonrası fethedilen bölgeyi tüm detaylarıyla tahrir tabi tutmuştur. Tahririn temel amacı, iktisadi gücü tespit etmektir. Bu gücü tespit ederken vergi veren nüfus, bulunduğu coğrafyayı esas alan bir sistem dahilinde kaydedilmiştir. *Mufassal, icmâl ve evkaf tahrir* defterleri gibi çeşitleri bulunan bu defterler, düzenlendikleri yıllar itibariyle eskilikleri ve yeniliklerine göre *defter-i köhne, defter-i atik ve defter-i cedit* olarak da adlandırılmışlardır¹⁰.

Mufassal tahrir defterleri, Osmanlı Devleti dönemine ait idari, askeri, ekonomik, dini, sanat ve teşkilat tarihi ile tarihi coğrafya hakkında en ayrıntılı bilgileri veren çok önemli kaynaklardır¹¹. Mufassal defterler, kapsadığı sahanın tüm yerleşmeleri ile buralarda yaşayan vergi nüfusu, bu vergi nüfusunun işlettiği tarım alanları, tarım alanlarının büyüklükleri, ürün ile ürün miktarları, ticareti ve

⁹ Bkz. Mustafa Oflaz, *16. Yüzyılda Niğde Sancağı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1992.

¹⁰ Ayşegül Hüseyinlikioğlu, *Karaman Beylerbeyliği’nde Konar-Göçer Nüfus (1500-1522)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2008, s.XXII-XXIII.

¹¹ Refet Yinanç – Mesut Elibüyük, *Kanunî Devri Malatya Tahrir Defteri (1560)*, Ankara 1983, s. VII.

ulaşımı hakkında detaylı bilgiler içermektedir¹².

3.1. 42 Numaralı Tapu Tahrir Defteri¹³

Bu defter, Niğde sancağına ait bir mufassal tahrir defteridir. Karaman Vilayeti'nin 1500 yılında genel bir tahriri yapılmıştır¹⁴. 42 numaralı defter de bu tahririn sonucunda hazırlanmış olan defterlerden biridir. Dolayısıyla bu defterin tarihi, H. 906/M. 1500–1501 yılıdır. Defter 101 sayfa olup tamamı Niğde kazasıyla ilgilidir¹⁵.

3.2. 455 Numaralı Tapu Tahrir Defteri¹⁶

TD 455, Karaman eyaleti ile ilgili mevcut bir diğer mufassal tahrir defteridir. Niğde kazası ve bu kazaya bağlı Bor, Melegübi, Şamardı, Melendiz nahiyeleri, defterin 651–740 sayfaları arasındadır. Bu defter, Karaman Beylerbeyliğine ait genel bir tahrirdir. Defterin baş kısmında eksiklik vardır. Bu yüzden defterin tarihi ve kim tarafından düzenlendiği hakkında herhangi bir bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Defter, 1518 yılına aittir¹⁷.

3.3. 387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri-I¹⁸

Bu defter ise Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defterleri tasnifinde 387 numarayla kayıtlıdır. 1996 yılında Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı tarafından 32 yayın numarası ile dizin ve tıpkıbasım şeklinde 387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri (937–1530) I Konya, Bey-şehir, Ak-şehir, Larende, Ak-saray, Niğde, Kayseriyye ve İç-il Livaları adıyla yayımlanmıştır. Defterde, Karaman ve Rum Eyaletlerine tabi sancaklar, bunlara bağlı kazalar, kazalara bağlı nahiyeler ve nahiyelere bağlı

¹² M. Elibüyük, “Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak, Mufassal Defterler”, s. 13-14.

¹³ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BOA), *42 Numaralı Tapu Tahrir Defteri (TD 42)*, s. 1-101.

¹⁴ Şenol Çelik, *Osmanlı Taşra Teşkilatında İçel Sancağı (1500- 1584)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1994, s. 5–6; Alaeddin Ceylan, *Kanuni Zamanında Akşehir Kazası*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya 1993, s. 1; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, Ankara 1995, s. 109.

¹⁵ 42 numaralı tapu tahrir defteri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. A. Hüseyinklioğlu, *Karaman Beylerbeyliği'nde Konar-Göçer Nüfus*, s.XXII-XXIII.

¹⁶ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BOA), *455 Numaralı Tapu Tahrir Defteri (TD 455)*, s. 651-740.

¹⁷ Mehmet Akif Erdoğan, *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*, İstanbul 2006, s.25–26; M. Oflaz, *Niğde Sancağı*, s. 8–9; O. Gümüşçü, *Larende Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, s. 15; Mustafa Oflaz, “Karaman Eyaleti Şehirleri (Konya, Kayseri, Niğde)”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 1, Van 2000, s.165; A. Hüseyinklioğlu, *Karaman Beylerbeyliği'nde Konar-Göçer Nüfus*, s.XXX-XXXII.

¹⁸ *387 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)–I (Dizin ve Tıpkıbasım)*, (387 Numaralı Muhasebe Defteri), (Hazırlayanlar: Ahmet Özkılınç, Ali Çoşkun, Gülşen Ergün, Mustafa Karazeybek, Abdullah Sivridağ, Murat Yüzbaşıoğlu), T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1996.

köyler, konar-göçer cemaatler ile mezralar, şehir ve kasabalardaki mevcut mahalleler, sosyal müesseseler kayıtlıdır.

387 numaralı defter, Başbakanlık Osmanlı Arşivi fihristinde Kanuni Devri olarak tarihlendirilmiştir. Bu defteri yayınlayan Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, defterin 937/1530 tarihinde tamamlandığını savunmaktadır¹⁹. Bu defter, 1518 yılında hazırlanan defterlerin bilgilerini içermektedir. Yani yeni bir defter değildir. 1522'den 1539'a kadar Karaman Eyaleti'nde yeni bir tahririn yapılmamış olması ve defterde bulunan 929 Cemaziye'lahir'in 17. günü *Mehmed Paşa Hazretlerinin marifetiyle* kaydı, bu defterin H. 929/1522-1523 yılında Mehmed bin İbrahim tarafından hazırlandığı fikrini uyandırmaktadır²⁰.

387 Numaralı defter aslında 978 sayfadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi bu defteri 2 cilt halinde yayınlamıştır. 1. sayfayla 338. sayfalar arasındaki kısım 1. cildi oluşturur ve bu cilt Karaman Vilayetini kapsar. İkinci cilt 339. sayfayla 978. sayfalar arasında içerir ve Rum Vilayetini oluşturur. Karaman Vilayeti'ni içeren birinci cildin tıpkıbasım kısmı toplam 338 sayfa olup 2. ve 3. sayfaları arasında Karaman ve Rum eyaletinin fihristi yer almaktadır. Niğde kazası ve bu kazaya bağlı nahiyeler, 159-177 sayfaları arasındadır.

3.4. Haritalar ve Diğer Kaynaklar

Tanıtımını yapmış olduğumuz tapu tahrir defterlerinden sonra ikinci önemli veri kaynağını haritalar oluşturmaktadır. Harita Genel Komutanlığı üzerinde hazırlanan 1/200.000 ölçekli Niğde (1951), Ulukışla (1953) paftaları, 1991 yılında basılan 1/100.000 ölçekli L33, M32, M33, M34, N33 numaralı paftalarından yararlanılmıştır. Bu haritalar dışında Yurt Ansiklopedisi'nin eki olan 1/600.000 ölçekli harita paftaları da yararlandığımız bir diğer kaynağı oluşturmaktadır. Harita Genel Komutanlığının resmi internet sayfasından yararlanılarak 1/25.000 ölçekli haritaların paftaları üzerinde bugünkü köy adları sorgulaması da yapılmıştır. Birçok köyün tespiti aşamasında internet üzerinden Googlemaps taraması yapılmış ve bu uydu görüntüleriyle detaylı imar planları incelenerek yerleşme alanları tespit edilmiştir. Ayrıca bilgisayar ortamında çizilen haritanın altlığı, Global Mapper programından alınarak oluşturulmuştur. Lokalizasyon işlemi yapılırken internet ortamındaki çeşitli veri tabanları ve alana ait çeşitli yerel kaynaklarda bize yardımcı olmuştur. Bu tür çalışmalarda en önemli kaynaklardan birini de araziden elde edilen bilgiler oluşturmaktadır²¹.

¹⁹ 387 Numaralı Muhâsebe Defteri, s.VIII.

²⁰ Bu defter hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. A. Hüseyinlioğlu, *Karaman Beylerbeyliği'nde Konar-Göçer Nüfus*, s.XXXIV-XXXVII.

²¹ Yer tespiti konusunda, Niğde üzerine önemli çalışmalar yapan araştırmacı yazar Ömer Fethi GÜRER ve köy muhtarlarının büyük yardımları olmuştur. Katkıları bulunan herkese teşekkür ederiz.

4. Yerleşme Merkezlerinin Tespiti

Coğrafyanın “*dağılışı*” ilkesi prensibinden yola çıkarak yerleşim yerlerinin yatayda ve dikeyde bir zemine oturtulması gerekmektedir. Bu ilkeye bağlı kalarak Osmanlı belgeleri ışığında, Niğde kazası dahilinde bulunan yerleşmelerin günümüze kadar ulaşmış olanları harita üzerine yerleştirilmiştir. Herhangi bir sebeple ortadan kalkan yerleşim yerleri ise çeşitli araştırmalarla tespit edilerek Niğde kazasının eskiye dönük bir haritası çizilmiştir.

1500-1522 yılları arasını kapsayan mufassal tahrir defterlerinde kayıtlı olan köylerin büyük bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. Bu yıllarda 120 köy yerleşmesinin 88 tanesinin yeri belirlenmiştir (Tablo 1). Fakat bu köylerin 32 tanesini bugün belirlemek mümkün olamamıştır. Bunun sebebini makalenin giriş kısmında da bahsettiğimiz çeşitli olumsuzluklara bağlayabiliriz. Ayrıca inceleme sahasında tarih içerisinde meydana gelen Celali İsyancıları²², kıtlık²³ ve mübadele²⁴ gibi olayların yaşanmış olmasından kaynaklanmış olabileceği de düşünülmektedir. Ayrıca bazı köy yerleşmeleri ise günümüzde bir başka yerleşme tarafından yutulmuş mahalle durumuna gelmiş ve eski isimleri unutulmuş olabileceği de göz ardı edilmemelidir.

Çalışmamızın arşiv belgeleri ile ilgili kısmı tamamlandıktan hemen sonra yerleşim yerlerinin haritalanması kısmına geçilmiştir. Yerleşim yerleri tespit edilirken bugüne kadar ulaşmış olanlar problemsiz bir şekilde haritalandırılmıştır. 16. yüzyıldaki isimlerden farklı yerleşmelerin bir çoğu bugün ad değiştirerek hala inceleme sahasında varlığını sürdürmektedir.

Zaman içerisinde isimleri değişmiş olsa bile günümüze kadar gelen köyler vardır. Bugün *Andasun Tepeköy*, *Başana Değirmenli*, *Divrin* ise *İnli* adlarıyla anılmaktadırlar. Bunlar gibi pek çok köy, hala inceleme sahasımızda varlıklarını sürdürmektedirler. Belgelerde adı geçen 41 köyün ismi bu şekilde değişikliğe uğramıştır. Adı değişmeden günümüze kadar gelmiş olan köy yerleşmelerinin sayısı ise 20’dir. Geçmişteki ismini devam ettiren ancak farklı statüler kazanarak günümüze gelen yerleşmelerin sayısı 13’tür. Günümüzde belgelerden tespit edilmiş karye isimleriyle birebir aynı şekilde zikredilmeyen yerleşmelerde bulunmaktadır. Mesela Niğde merkez

²² 16. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı düzeninin siyasi-sosyal alanlarda değişmeye başlaması ve ekonomik darlık yüzünden yaşanan ağır bunalım, tüm ülkede celali isyanları adı verilen ciddi karışıklıkların çıkmasına neden olmuştur. Tüm Osmanlı şehirleri gibi Niğde şehri de bu sosyal krizden fazlasıyla etkilenmiştir. Bu konu hakkında bkz. Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyancıları*, İstanbul 1995, s. 236-239, 317-318; Şaban Bayrak, “18 ve 19. Yüzyıllarda Niğde ve Çevresinde Aşiretler, Eşkiryalık Hareketleri ve Diğer Olaylar”, *Niğde Tarihi Üzerine*, (Editör: Musa Şaşmaz), İstanbul 2005, s. 73-80; Ayşegül Hüseyinlioğlu, *Mühime Defterlerine Göre Osmanlı Devleti’nde Eşkiryalık Olayları (1594-1607)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2001, s.30,110.

²³ 19. yüzyıl sonlarında Niğde ve çevresinde yaşanan kıtlık vakaları için bkz. Musa Şaşmaz, “Niğde ve Çevresinde Kıtlık (1887-1892)”, *Niğde Tarihi Üzerine*, (Editör: Musa Şaşmaz), İstanbul 2005, s. 181-209.

²⁴ Niğde ve çevresinde mübadele ile mübadelenin uygulandığı hakkında bkz. İbrahim Öztürk, “Niğde’de Mübadele ve Mübadelenin Uygulanışına Dair Bir Teftiş Raporu (1924-1927)”, *Niğde Tarihi Üzerine*, (Editör: Musa Şaşmaz), İstanbul 2005, s. 270-288.

nahiyesinde yer alan ve yeni adı *Küçükköy* olan *İloson*, çeşitli kaynak ve haritalarda *İlisun* , *İlimason*, *İlosou*, *İylusun* ve *İloson* şeklinde farklı telaffuzlarla karşımıza çıkmıştır. Bunun en büyük nedeni yerlerini tespit etmeye çalıştığımız köylerin günümüzden yaklaşık 500 yıl öncesine dayanan yerleşmeler olması ve zaman içerisinde bazı ses değişimlerine uğramasından kaynaklanmıştır. Bu da çalışmamızı yaparken bizi en fazla uğraştıran konulardan birini oluşturmuştur. Bu durum yerleşim yerlerinin tespiti esnasında karşılaşılan problemlerden biridir.

16. yüzyılda Niğde kazasında adı geçen yerleşmelerin günümüze kadar ulaşanlarının sayısı 81'dir. Bu köylerin bazıları *Çiftlik* gibi ilçe statüsü kazanmıştır. Bazıları köy olarak kalırken bazıları da mahalle olarak bugüne kadar gelmiştir. Geriye kalan 14 köyün ise araziden elde edilen ipuçları değerlendirilerek lokalizasyonları yapılmıştır.

Karyelerin bazıları *yer*, *mevkii*, *tepe*, *sırt* gibi coğrafi unsurlara adını vererek günümüze kadar aynı isimle anılmaktadır. Bu köylerden *Melendiz nahiyesine* bağlı *Leşkeri köyü*, *Leşkeri Tepesi* adıyla haritalarda yer almaktadır. Bu tepenin kuzeyinde *Akçaviran köyü* bulunmaktadır. Bu ipucu ise buranın *Leşkeri köyü* olabilme olasılığını arttırmaktadır. Ayrıca *Şamardı (Çamardı) nahiyesine* bağlı *Killik köyü*, *Killik sırtı* olarak haritalarda *Karacaören köyünün* batısında yer almaktadır. Yine *Çamardı nahiyesine* bağlı *Göremsen köyü* ise *Kızılören'in* kuzeybatısına karşılık gelen bir tepeye adını vermiş ve bu isim günümüze kadar gelmiştir. Bu köy isimlerin çeşitli ünitelere adını vermiş olması ve hemen yanbaşıda *Akçaviran*, *Kızılören* ve *Karacaören* gibi isimlerle anılan yerleşmelerin olması bu köylerin tespit etmeye çalıştığımız karyeler olabileceği düşüncesini doğurmaktadır. Hem coğrafi unsurlar üzerinde eski karye isimlerinin varlığı hem de ören, viran gibi takılar alarak isimlendirilen köy yerleşmeleri lokalizasyon sırasında bize yardımcı olmuştur. Ancak bu durum zaman zaman lokalizasyon esnasında sıkıntılar da yaratmıştır. Ele almış olduğumuz sahada eski yerleşim yerlerinin bir çoğunun ortadan kalkmış olması ve bugün arazide yer alan ören, harabe ve höyüklerin tanımlanamıyor olması, harita oluşturulurken bizi en fazla uğraştıran sorunlardandır. Niğde'de varlığını tespit ettiğimiz *Kavlaktepe*, *Yayla Höyüğü* gibi tarihi yer isimleriyle anılan mekanlar, dönemimizdeki herhangi bir eski köy yerleşmesine karşılık gelmemektedir. Bu tür yerleşme izleri, muhtemelen incelemekte olduğumuz dönemden sonra ortaya çıkmış ve bugüne kadar gelememişlerdir.

Bazı köy yerleşmelerinin yerleri tespit edilirken mevki adlarından yola çıkılmıştır. Örneğin *Pelid Ağacı* köyünün bugün bir yerleşim yeri yoktur. Köyden günümüze sadece *Pelid Ağacı* köyünü temsil eden direktaşı kalmış ve bu da çevre köylerde yaşayanlar tarafından tahrip edilmiştir. *Kemerhisar'ın (Tyana)* kuzeydoğusunda bu köyün adıyla anılan bir mevki yer almaktadır. Ayrıca *Bügdüz köyü* de aynı şekilde tespit edilen bir başka köy yerleşmesidir. Bor'un *Çay mahallesi* batısında kalan *Bügdüz mevkii* bu köyün yer tespitini yaparken ip ucu olarak değerlendirilmiştir. Bu mevkide söz konusu döneme ait *Ayagöreme*, *Karibügdüz*, *Gördelü*, *Kisleme*

ve *Sivrikilise* gibi bir çok köyün yok olduğu düşünülmektedir²⁵.

Bazı köy yerleşmeleri ise başka yerleşmelerin alansal gelişimi içerisinde söz konusu yerleşmelere dahil olmuşlardır. Bu köyler bugün birer mahalle, cadde veya tarımsal alana isimlerini vermişlerdir. Bu durum en çok Niğde ve Bor'da görülmektedir. Bu şekilde yerlerini tespit ettiğimiz *İftiyan*, *Bulgarcık*, *Yenice* köyleri bugün Bor'da bir mahalle durumundadırlar. Niğde'deki *Everek* caddesi, *Amos bağları* (Niğde bağları) 1500-1522 yılları arasında adı geçen karye isimleriyle anılan yerlerdir. Belgelerde Eski Gümüş adıyla kayıtlı köy bugün Niğde'ye bağlı *Gümüşler* köyünün bir mahallesi konumundadır. Tüm bu köylerin yer tespitinde bu alanlarda yer alan tarihi kalıntılar da önemli ipuçları vermiştir. Tarihi kalıntıların yer tespitinde yardımcı olduğu hakkında örnekler çoğaltılabilir. Bugün Niğde'de bulunan *Çukurköy*'ün kuzeyindeki *Mağsan sarnıcı*, *Mağasan köyünün* bu alanda olduğunu düşündürmektedir. Aslında bu köy, 1500'lü yıllarda zikrediliyorken 1518 yılına ait kayıtlarda görülmemektedir. Ancak belgede geçen *Karye-i Mağasan tabi Bulgarcık* ifadesi bu köyün sarnıcın olduğu yere denk geldiği düşüncesini güçlendirmektedir²⁶.

Ayrıca belgelerde yer alan zirai faaliyet türleri lokalizasyon esnasında bize yardımcı olan unsurlardandır. *Amos karyesi* bugün *Amos bağları* olarak bilinen bir mevkiidir. Bu bilgiye ek olarak belgelerde 1500-1522 yılları arasında da köyde bağcılıkla uğraşılması, tespitimizin doğruluğunu göstermektedir.

Yerleşme yerlerinin tespiti sırasında mufassal tahrir defterleri de kaynak teşkil etmektedir. Bu belgelerde *tabi*, *nezd*, *sınır* gibi konum belirleyen ifadeler kullanılmıştır. Böylece bugün yok olan birçok köy kolaylıkla tespit edilebilmiştir. İncelediğimiz defterlerde önceleri *Çardak köyünün* bir mezrası olan ve sonra köy statüsü kazanan Susandı bu şekilde tespit edilmiştir. Arazi çalışmalarımız esnasında bugün *Çiftlik ilçesinin* bir köyü olan *Çardak*'ta *Susandı* adıyla anılan bir mesire yerinin bulunması tespitimizi kolaylaştırmıştır.

Bazı yerleşmeler zaman içerisinde defalarca isim değiştirerek günümüze kadar gelmişlerdir. Bunun en karakteristik olanı *Kemerhisar*'dır. 11. yüzyılda *Tyana* adını taşıyan şehir²⁷, Türklerin bölgeye gelmesiyle yerleşme önce *Kilisehisar* daha sonra ise *Kemerhisar* adını almıştır. *Kemerhisar*'daki *Didragon* ve *Kergah* köylerinin birleşmesiyle de bugün yine *Kemerhisar*'a bağlı olan *Bahçeli* yerleşmesi oluşmuştur²⁸.

İrmacı, *Kabafertik*, *Boğasınan* gibi tespit edemediğimiz köylerin bir çoğu 19. yüzyıl *Niğde*

²⁵ Ömer Fethi Gürer, *Bor Şehri "Kasabadan Kente"*, Niğde 2005, s. 40.

²⁶ BOA, TD 42, s. 30.

²⁷ Tyana, Niğde'nin 28 km. güneybatısındadır. Tyana şehrinin tarihi Hititler'e kadar dayanmaktadır. Tyana şehri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Avram Galanti, *Niğde ve Bor Tarihi*, İstanbul 1951, s. 61; Albert Gabriel, *Niğde Tarihi*, (Çeviren: Ahmed Akif Tütenk), Ankara 1962, s. 56, 58-60; H. Emin Atlı, *Geçmişten Günümüze Bor*, İstanbul 1999, s. 58.

²⁸ Ö. F. Gürer, *Bor Şehri*, s. 27.

Sancağını kapsayan Öztürk'ün çalışmasında da görülmemektedir²⁹. Hatta tespit edilemeyen köylerin bazıları daha erken dönemlerde ortadan kalkmışlardır. Mesela 1500 yılında var olan Kazatın³⁰ köyüne 1518 yılına gelindiğinde rastlanılmamaktadır.

Tablo 1: XVI. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Niğde Kazası Köylerinin Yer Tespiti (1500-1522)

Sıra No	Karyeler	Sayfa No TD 42	Sayfa No TD 455	Sayfa No 387 No. Defter	Bugünkü Adı ³¹ ve Yeri
1	Adırmusun	41-42'de	680-681'de Adırmusun	171,173'de Adırmusun	<i>Koyunlu ky.</i>
2	Ağcain	29-30	693	164	Ağmezer mvk, Dünderli ky. yakınında
3	Ağçaşehir	95	701-702	165,173,174	<i>Ağçasar ky.</i>
4	Alay	98	704	172,173	<i>Alayköy ky.</i>
5	Amos	18	689	172	Niğde merkezde Amas bağları, Niğde bağları
6	Andasun	33-34'de İndesun	686-687	172	<i>Tepeköy ky.</i>
7	Andaval	64	675-676'de Andavani	163'de Andavan	<i>Aktaş ky.</i> , Andaval Kilisesi, Andaval Hamı hr., Aktaş Hamı hr., Andaval Tepe
8	Andirlos	70-71	732-733	172	<i>Hacı Abdullah ky.</i>
9	Ansar	91	713	172	Asar Yaylası, Asar bağları, Kamışlı ky. yakınında
10	Arlasun	41	686	172	?
11	Arvani	13-14'de Vervani	679	171,173	<i>Kumlucu ky.</i>
12	Asma	57-58	711-712	166	?
13	Asma	75-76 nd Kösendeli	726 nd Köse	167 nd Köse	<i>Asmasız ky.</i>
14	Aşlama	91-92	718	166	<i>Aşlama ky.</i>
15	Ayagöreme	30-31'de Ayagözce	674	171,173	Bügdüz mevkiinde
16	Azadala	66	729	160, 168, 173	<i>Azatlı ky.</i>
17	Baravan	14-15	683	164	<i>Havuzlu ky.</i> , Bahçeli yakınında
18	Başтана	89-90	719-720	166,167	<i>Değirmenli ky.</i>
19	Bebik	48-49	671-672'de Bik	171'de Bik	Çukurkuyu ky. Bektik Mah.
20	Boğasınan	-	668	163	?
21	Bulgarcık	28-29	681-682	171	Niğde Merkez Kale Mah.
22	Bügdüz	44-45	666	162'de Göküz	Niğde Bügdüz Mvk.
23	Çardak	73	737	168	<i>Çardak ky.</i>
24	Çeki	12	672	-	?
25	Çengeri	82-83	736	174	?
26	Çınara	84	725	167	<i>Çınarlı ky.</i>
27	Çiftlik	67-68	729-730	172	<i>Çiftlik İlçesi</i>
28	Çoğlu	63	671	163	?
29	Çukurkünbed	-	-	161	Güllüce ky.deki Şeyh İbrahim Künbeti yakınında
30	Darvarani	74-75'de Dervani	724	167	?
31	Denege	37	693	164	<i>Yeşilburç ky.</i>
32	Didragon	52	670	163	<i>Bahçeli ky.</i>
33	Dilmuson	27-28	691-692	172	<i>Hançerli ky.</i>
34	Dimeksun	62-63	688	164	?
35	Divari	68-69'de Divare	727	167	<i>Divarlı ky.</i>

²⁹ İ. Öztürk, *Niğde Sancağı*, s. 201-206.

³⁰ BOA, TD 42, s.92.

³¹ Köylerin yeni adları "*Koyunlu ky.*" gibi italik yazılmıştır.

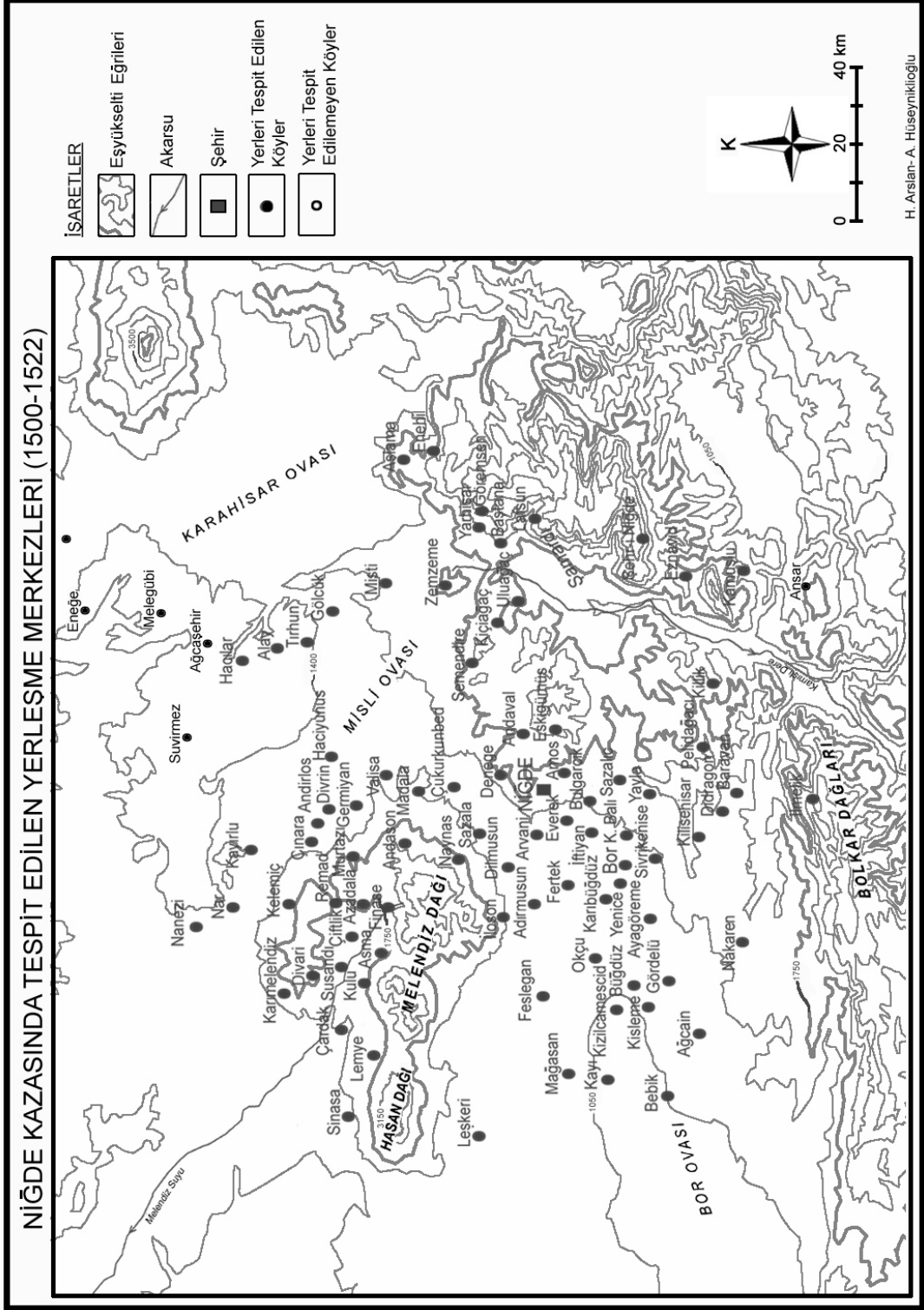
16. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Niğde...

36	Divrin	69-70	737-738'de Dirvin	168, 176	İnli ky.
37	Endela	77-78'de Endeley	734	168	?
38	Enege	10-12'de Eney	707-708	165	Kaymaklı ky., Enege bağları
39	Enehil	92	717	166	Dikilitaş ky.
40	Eskigümüş	58-60	682	163	Gümüşler ky. Eski Gümüş Mah.
41	Etre	36	672	163	?
42	Everek	47	680	163,177	Niğde merkezde Everek Cad.
43	Evkere	76'de Efkere	730	168	?
44	Eznavid	26'de Endevid	716	172'de Endevid	Eznevit Tepesi
45	Fertek	15-18	677-678	171,176	Fertek ky.
46	Feslegan	35	694	172	Fesleğen ky.
47	Finase	71'de Finas	731	168, 173	Sultanpınarı ky.
48	Gelemic	72-73	727	168	Bozköy ky.
49	Germiyan	56-57	685	172	Pınarcık ky.
50	Gidedis	99-100	705-706	165,174	?
51	Gölcük	98-99	706-707	177	Gölcük ky., Gölcük Yolu
52	Gördeli	12'de Gördeli	672	163	Bügdüz mevkiinde
53	Göremsen	93	711	166	Göremsen tepesi, Kızılviran ky., Kızılören ky.
54	Güri	88-89	720	167	?
55	Hacıyunus	62	698	164	Tak Yunus mvk., Hacı Abdullah ky. yakınında
56	Hacılar	100	702-703	165	Kiledere ky.
57	İftiyan	60-61	698	164'de İfsayan	İftiyan Mah.
58	İlmelik	93'de Ermelik	719	166	Eminlik ky.
59	İloson	43-44	690	164,174	Küçükköy ky.
60	İndeson	95-96	704-705	165	?
61	İrmacı	-	719	166	?
62	İsa	37-38	683	172	?
63	İspiller	78'de İspalid	725	167	?
64	Kabafertik	-	721	167	?
65	Kalt	90	717-718	166	?
66	Kamışlı	31-32	715-716	-	Kamışlı ky.
67	Kandırabalı	36	673-674	163	Adıyaman ky. yakınında
68	Karıbügdüz	45	685 nd Emirfakih	164 nd Emirfakih	Bügdüz mvk.
69	Karımelendiz	80-81	728	168	Ovalbağ ky., Kara Melendiz ky., Melendiz ovası, Melendiz suyu
70	Kayı	19-24	694-698	164, 174	Kayı ky.
71	Kayırlu	66-67	725	167	Kayırlı ky.
72	Kazatın	92	-	-	?
73	Kersendi	75	739	168, 174	?
74	Kızılcamescid	55'de Kızılmesjid	666	162, 174	Bügdüz mevkiinde
75	Kıçağaç	87	714	166	Kıçağaç ky.
76	Kilisehisar	49-51	668-669	160,163	Kemerhisar beldesi
77	Kiliseköy	-	-	165	?
78	Killik	89	715	166	Killik Sırtı, Karacaören ky.
79	Kisleme	54	667	163'de Kilise	Bügdüz mevkiinde
80	Koyvas	79	723	167	?
81	Kulu	71	731	168	Kula ky.
82	Kürd	55-56	666-667 nd Abbas	162,163 nd Abbas	?
83	Lafsun	85-86	720-721	167	Himmetli ky.
84	Lemye	77	732	168'de Melye	Kitreli ky.
85	Leşkeri	79-80	724	167'de Lesker	Leşkeri tepesi, Akçavıran ky.
86	Madala	43	691	164'de Madala	Ballı ky., Madala Tepesi
87	Mağasan	30	-	-	Mağsan Sarmıcı, Çukurköy ky. yakınında

88	Medreseli	78-79	-	168 nd Kayıcık	?
89	Melegübi	94-95	701	-	Derinkuyu kasabası
90	Melik Reva	35-36	690	164,174	?
91	Misti	96	705	172'de Misli	Konaklı ky., Misli Ovası, Misli Ham harabeleri, Misli ky.
92	Murtazı	76-77'de Murtandı	728	168'de Mutandı	Murtaza ky.
93	Musacık	81	735-736	174	?
94	Nakaren	62'de Nağrezen	677	163	Seslikaya ky.
95	Nanezi	73-74	733-734	172	Bekar ky., Bekarsultan Türbesi, Nanezi Dağı
96	Nar	68	728'de Narlı	168'de Narlı	Narköy ky.
97	Naynas	37	684	172'de Laykas	Kırkpınar ky.
98	Okçu	39-41	674-675	171	Okçu ky.
99	Pelidağacı	55	660	163	Peldaacı mvk, Bahçeli ky. yakınında
100	Remad	72	734-735	172	Küllüce ky.
101	Sarubulak	80	734	168	?
102	Sazala	32-33	673	163,173,174	Taşlıca ky.
103	Sazalıç	32	692	172,173	Adıyaman ky., Sazlıca ky.
104	Semendire	38-39	713-714	166,173	Ovacık ky.
105	Sığröyüğü	45-47	687-688	172	?
106	Sinasa	81-82	723	167	Sinasa ky.
107	Sivrikenise	48	683-684	171	Sivrikisle mvk.
108	Suvmmez	97-98	703	165	Suvmmez ky.
109	Susandı	-	737	168	Susandı mvk. Çardak ky. yakınında
110	Şehr-i Niğde	-	721	167	Çamardı ilçesi
111	Tekenlü	52-54	688-689	164'de Beğendi	?
112	Tırhun	97	702	172	Tırhan ky.
113	Uluğaç	86	712-713	172	Uluğaç ky.
114	Valisa	44	691	172	Yaylayolu ky.
115	Varaza	83-84	731-732	168	?
116	Yarhisar	91	718	166	Yarhisar ky.
117	Yayla	49	685-686	164-173	Yayla
118	Yenice	61-62	676,677	163	Bor kasabasında Yenice mah.
119	Zanapa	78	738	168	?
120	Zemzeme	87-88	714-715	166	Çavdarlı ky.

Gölcük köyü bugün haritalar üzerinde aynı isimle anıldığı halde *Misli bucağı* olarak da isimlendirilmiştir. Fakat belgelerimizde *Misti karyesi* ismine de rastlanılmaktadır. Bu iki köyün tespiti sırasında *Misli hanı harabeleri* baz alınmıştır. Bu harabelerin yakınındaki bugünkü *Konaklı köyü*, belgelerde geçen *Misti köyü* olarak kabul edilmiştir. Diğer *Misli* ise *Gölcük köyü* olarak harita üzerinde işaretlenmiştir. Bu iki köyün isim karışıklığı her ikisinin de *Misli* ovasında yer almasından kaynaklanmaktadır. *Gölcük*'ün bugün bir belde olması nedeniyle *Misli* ovasına atfen *Misli* olarak adlandırılmaktadır.

Tüm gayretlere rağmen yapılan araştırma sonucunda 120 köyün tamamı tespit edilememiş ancak % 73 başarıya ulaşılmıştır. Bu nedenle çizilen haritada kesin yerleri tespit edilmiş olan köyler ile yerleri tespit edilememiş köyler farklı işaretlerle harita üzerine işlenmiştir (Harita).

5. Sonuç

Tarihi coğrafya çalışmalarında daha hızlı ve doğru sonuçlara ulaşmak için, tarihi belge ve bilgilerin mekana yerleştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle görsel malzemeler (harita, tablo, grafik vb.) tarihi coğrafya açısından büyük bir öneme sahiptir. Tarihi coğrafyada hangi dönem çalışılıyorsa o döneme ait belge ve bilgiler yorumlanırken mutlaka yerleşim yerlerinin lokalizasyonu yapılmalıdır.

Bu çalışmanın başlangıcını yapılmış olan tablo, sonucunu ise çizilmiş olan harita oluşturmaktadır. Tapu tahrir belgelerinde yer alan Niğde kazasının 120 köyünün tablosu yapılmış ve çeşitli araştırmalarla yerleşim yerleri haritası çizilmiştir. Tablodan da görüleceği gibi söz konusu 120 köyden 88 tanesi tespit edilerek, lokalizasyon işleminde % 73 oranında başarıya ulaşılmıştır. Ancak tüm gayretlere rağmen 32 köyün yerleri tespit edilememiştir. Fakat bu karyelerin tahmini yerleri bağlı buldukları nahiyeler göz önünde bulundurularak farklı bir işaretle harita üzerine işlenerek çalışma şimdilik tamamlanmıştır. İleride yapılacak olan başka çalışmaların da yardımıyla bu köylerin yerlerinin bulunması mümkün olacaktır.

Bu çalışma sonucunda inceleme alanımızda *yerleşim gerilemesi eğiliminin* olduğu gözlenmektedir. Hütteroth'un Konya³², Faroqhi'nin Akşehir³³ için ifade ettikleri yerleşim gerilemesi eğilimi, Niğde Kazası içinde geçerlidir. Bu yerleşim gerilemesi eğilimi, özellikle inceleme sahamızın Şamardı nahiyesinde çok daha belirgin olarak görülmektedir. Bunun en büyük nedeninin, olumsuz topografik şartlar olduğu düşünülmektedir. Yerleşim yerlerinin tespiti yapılırken en az başarı oranı Şamardı nahiyesinde görülmektedir.

Bu tür çalışmalarla yerleşim yerleri tespit edildiği takdirde, Türkiye tarihi coğrafyasının Osmanlı dönemi büyük ölçüde haritalanmış olacaktır. Günümüzden yaklaşık 500 yıl önceki Niğde kazası yerleşmelerinin lokalizasyonlarının yapılması, bir çok çalışmada eksik kalan konuyu tamamlar nitelikte olduğu düşünülmektedir.

---

³² W. Hütteroth, *Landliche Siedlungen im südlichen Inneranatolien in den letzten vierhundert Jahren*, s. 182.

³³ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, (Çeviren: Neyyir Kalaycıoğlu), İstanbul 2004, s. 244.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları:

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *42 Numaralı Tapu Tahrir Defteri*

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *455 Numaralı Tapu Tahrir Defteri*

387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)-I (Dizin ve Tıpkıbasım), (Hazırlayanlar: Ahmet Özkılınç, Ali Çoşkun, Gülşen Ergün, Mustafa Karazeybek, Abdullah Sivridağ, Murat Yüzbaşıoğlu), T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1996.

Haritalar:

Harita Genel Komutanlığı'nın hazırladığı haritalar, Ankara:

1/100.000 Ölçekli Hr., L33, M32, M33, M34, N33 (1991) paftaları.

1/200.000 Ölçekli Hr., Niğde Paftası (1953)Ulukışla Paftası (1953).

1/25.000 Ölçekli Hr., Harita Genel Komutanlığının resmi internet sayfası

L32 b2, L32 b3, L32 c1, L32 c2, L32 c3, L32 c4, L33 a1, L33 a2, L33 a3, L33 a4, L33 b1, L33 b4, L33 c1, L33 c2, L33 c3, L33 c4, L33 d1, L33 d2, L33 d3, L33 d4, L34 d1, L34 d2, L34 d3, L34 d4, M32 a2, M32 a3, M32 a2, M32 b1, M32 b2, M32 b3, M32 b4, M32 c2, M32 c3, M32 c4, M33 a1, M33 a2, M33 a3, M33 a4, M33 b1, M33 b2, M33 b3, M33 b4, M33 c1, M33 c2, M33 c4, M33 d1, M33 d2, M33 d3, M33 d4, M34 a1, M34 a2, M34 a3, M34 a4, M34 d1.

Diğer Haritalar:

1/600.000 Ölçekli Yurt Ansiklopedisi Harita Paftaları, XVII (1983), XVIII (1983), XIX (1983), XXIX (1984), XXX (1984).

Uydu Haritası, Googlemaps.

Tetkik Eserler:

AKDAĞ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları*, İstanbul 1995.

ATLI, H. Emin, *Geçmişten Günümüze Bor*, İstanbul 1999.

BAYRAK, Şaban, "18 ve 19. Yüzyıllarda Niğde ve Çevresinde Aşiretler, Eşkîyalık Hareketleri ve Diğer Olaylar", *Niğde Tarihi Üzerine*, (Editör: Musa ŞAŞMAZ), İstanbul 2005.

CEYLAN, Alaeddin, *Kanuni Zamanında Akşehir Kazası*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya 1993.

CELİK, Şenol, *Osmanlı Taşra Teşkilatında İçel Sancağı (1500- 1584)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1994.

ÇINAR, Hüseyin – GÜMÜŞÇÜ, Osman, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Ankara 2002.

ELİBÜYÜK, Mesut, "Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak, Mufassal Defterler", *Coğrafya Araştırmaları*, C. 1, S. 2, Ankara 1990.

- F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2009-19/2
ELİBÜYÜK, Mesut, *Matematik Coğrafya*, Ankara 1995.
- ERDOĞRU, Mehmet Akif, *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*, İstanbul 2006.
- FAROQHI, Suraiya, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, (Çeviren: Neyyir Kalaycıoğlu), İstanbul 2004.
- GABRIEL, Albert, *Niğde Tarihi*, (Çeviren: Ahmed Akif Tütenk), Ankara 1962.
- GALANTI, Avram, *Niğde ve Bor Tarihi*, İstanbul 1951.
- GÜMÜŞÇÜ, Osman, *Tarihi Coğrafya Açısından Bir Araştırma: XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, Ankara 2001.
- GÜMÜŞÇÜ, Osman, *Tarihi Coğrafya*, İstanbul 2006.
- GÜRER, Ömer Fethi, *Bor Şehri "Kasabadan Kente"*, Niğde 2005.
- HÜSEYNİKLİOĞLU, Ayşegül, *Karaman Beylerbeyliği'nde Konar-Göçer Nüfus (1500-1522)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2008.
- HÜSEYNİKLİOĞLU, Ayşegül, *Mühime Defterlerine Göre Osmanlı Devleti'nde Eşkıyalık Olayları (1594-1607)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2001.
- HÜTTEROTH, Wolf-Dieter, *Landliche Siedlungen im südlichen Inneranatolien in den letzten vierhundert Jahren, Im Selbstverlag des Geographischen Instituts der Universität Göttingen*, Göttingen 1968.
- MITCHELL, James B., *Historical Geography*, London 1975.
- OFLAZ, Mustafa, "Karaman Eyaleti Şehirleri (Konya, Kayseri, Niğde)", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 1, Van 2000.
- OFLAZ, Mustafa, *16. Yüzyılda Niğde Sancağı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1992.
- ÖZ, Mehmet, "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler", *Vakıflar Dergisi*, S. XXII, Ankara 1991.
- ÖZTÜRK, İbrahim, "Niğde'de Mübadele ve Mübadelenin Uygulanışına Dair Bir Teftiş Raporu (1924-1927)", *Niğde Tarihi Üzerine*, (Editör: Musa Şaşmaz), İstanbul 2005.
- ÖZTÜRK, İbrahim, *Niğde Sancağı (İdari ve Demografik Yapı) 1868-1923*, Konya 2008.
- ŞAŞMAZ, Musa, "Niğde ve Çevresinde Kıtık (1887-1892)", *Niğde Tarihi Üzerine*, (Editör: Musa Şaşmaz), İstanbul 2005.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, Ankara 1995.
- YİNANÇ, Refet- ELİBÜYÜK, Mesut, *Kanunî Devri Malatya Tahrir Defteri (1560)*, Ankara 1983.

Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 19, Sayı: 2, Sayfa: 315-328, ELAZIĞ-2009

AYINTAB (ANTEP) A'YANI es-SEYYİD el-HAC MEHMED AĞA bin es-SEYYİD BATTAL AĞA'NIN TEREKESİ

*Estate Register Belonging to es-Seyyid el-Hac Mehmed Aga bin es-Seyyid
Battal Aga the A'yan of Ayıntab*

Mehmet KARAGÖZ

İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. karagozm@inonu.edu.tr

Özet:

Bu çalışmada, Antep/Ayıntab Ayanı es-Seyyid el-Hac Mehmed Ağa bin es-Seyyid Battal Ağa'ya ait tereke kayıtları incelenerek bazı değerlendirmeler ve adı geçen ayanın tereke defterinin transkripsiyonu yapılmıştır. Osmanlı sosyo-ekonomik ve kültür tarihi araştırmalarına katkıda bulunacağını ümit ediyorum.

Anahtar Kelimeler: Ayıntab, es-Seyyid el-Hac Mehmed Ağa bin es-Seyyid Battal Ağa, tereke defteri, ayan.

Absract:

In this study, it has been tried to examine belong to the estate records transcription es-Seyyid el-Hac Mehmed Ağa bin es-Seyyid Bâttal Ağa the Ayan of Ayıntab, and will make some evaluations by the way of Aga's estate records, I hope that this study based on the archive documents, will make contribution on the Ottoman socio – economic, and culturel history researches.

Key Words: Ayıntab, es-Seyyid el-Hac Mehmed Ağa bin es-Seyyid Battal Ağa estate register, ayan.

Osmanlı toplum düzeninde değişmeler ve Ayanlığın ortaya çıkışı:

Kuruluşunda Oğuzlardan müteşekkil Osmanlı toplumu istisnalarla XVI. asırda siyaseten en geniş sınırlarına ulaşırken toplum yapısı da ona muvazi olarak mütecanisliğini kaybetmiş ve karışık kaynaşmış çok kavimli ve dinli millet sistemine ulaşmıştır. Şekillenen sistem tabii olarak Osmanlı insan-toplum anlayışına ve idarî düşüncesine göre biçimlenmiştir. Tarihi kaynaklarda “*adâlet dairesi*” veya “*hakkâniyet çemberi*” şeklinde ifade edilen bu anlayış “*Osmanlı Barışı*” da denilen dönem ve bir medeniyet inşa edilmesinin esas sebeplerindendir.

Osmanlı sosyal tabakalaşmasının sosyal itibarlı kısmını teşkil eden ayan ve eşraf, XVI. Asırdan XIX. Asrın başlarına kadar farklı itibarlı durum kazanmış ve XVIII. Asrın başlarından itibaren yönetici sınıfın temsilcilerinden ve nüfuzlu tarafı temsil etmişlerdir. Devlete karşı halk temsilciliğinden ve seçilmişlikten mütegalibe ve nihayet atanan ayanlığa doğru bir değişimin tipik örneğidir. Daha önce de varlıklı ve nüfuzlu ailelerden gelenlerin içinde bulunduğu sosyal yapıya istidat ve kabiliyetleri ve becerileriyle daha sonra da katılmak mümkündür. Osmanlı toplum düzeni ve sosyal tabakalaşması esnek bir yapıda olduğundan sınıf esaslı sosyal düzen ve yapıdan farklı durum arz etmektedir¹.

Bu değişmeler içerisinde ortaya çıkan “*a’yân*” ve “*a’yânlık müessesesi*” hakkında kısa bilgi vermek gerektiği kanaatindeyim. Osmanlı Türkçesi’nde, kullanılan Arapça köklü bir kelime olan “*ayn*” ve çoğul haliyle kullanılan “*a’yân*” kelimesi lügatte, gözler, bir memleketin ileri gelenleri, evvelce Millet Meclisi’nin kararlarını incelemekle görevli başka bir meclis olup, Osmanlı İmparatorluğu’nda 1877 ve 1908 meşrutiyetinde üyeleri hükümetçe seçilmiş ve Senato üyesi² manalarında gelmektedir. İstilah olarak da şehir ileri gelenleri anlamında “*a’yân ve eşrâf-ı belde*” veya “*a’yân-ı vilâyet*” tabiri Osmanlı toplumunda önceki zaman dilimlerinde kullanılmasına rağmen, şehir ve kasabalarda devlet ile halk arasındaki münasebetleri düzenleyen halkın reyî ile seçilen “*a’yânlar*” ve müesses yapı “*a’yânlık*” ilk defa XVII. asrın sonlarında uygulanmaya başlanmıştır³. XVIII. asrın başlarından itibaren birçok sancaklara merkezden gönderilmek yerine yerli ailelerden idareciler tayin edilmiştir. Ayanlar bölgelerdeki vergilerin toplanması, fiyat tespitinde bilirkişilik, vakıfların idaresi, başarısız idarecilerin görevden alınması gibi çeşitli konularla uğraşmışlar, halkın işlerinin devlet nezdinde yapılması devlet işlerinin de halka duyurulması konularında resmî görevler üstlenmişlerdir. Merkezi idarenin zaafa uğraması ile ayanların güçlenmesi arasında bir doğru orantı bulunmaktadır. Böylece XVII. Asırdan itibaren devamlı olarak merkezi otoritenin zayıflaması ayanların güçlenmesine sebep olmuştur. Bu

¹ Bahaeddin Yediyıldız, “Osmanlı Toplum”, **Osmanlı Devleti Tarihi**, İstanbul 1999, s. 441-499

² Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara 1992, s.68.

³ Mustafa Cezar, **Osmanlı Tarihinde Leventler**, İstanbul 1965, s. 332-333.

dönemde ayanların seçimle belirlendiği ve seçilen ayanların halktan “mahzar”, kadıdan “i'lâm” ve validen “buyruldu” olarak göreve başladığı bilinmektedir. Bir ara beylerbeyi buyrultusu yerine sadrazam “kaimesi” verilerek “re'is-i a'yân” belirlemiş, ancak bir süre sonra eski usule dönmüştür. Zaman içerisinde merkezden gönderilen hükümlerde ayanların mutlaka halkın seçimi ile belirlenmesi hususunda ısrarla durulduğu görülmektedir. Ancak ayanlar bol paralar sarf ederek “a'yân reisliği” elde etmeye çalışmışlardır. Bu mücadeleler müesses yapının teşekkülüne kadar artan hızla devam etmiştir. 1766'da resmileştirilen müesses yapı aralıklarla kaldırılmışsa da resmen varlığının 1808'de tesciline kadar fiilen var olmuştur. Bu süreçle ilgili farklı görüşlerin bulunduğunu da belirtmek gerekmektedir⁴. II. Mahmud'un saltanatının başında ayanlıktan sadarete yükselen Alemdar Mustafa Paşa, 1808'de ayanlarla hükümet arasındaki münasebeti düzene koymak üzere İstanbul'da bir toplantı yapmış ve ayanlarla devlet arasında “Sened-i İttifak” olarak bilinen tarihî belgeyi imzalamıştır. Fakat bu düzen de sonuçta pek başarılı olmamıştır⁵.

Konu edindiğimiz Antep ayanının geçmişi ile alakalı belge ve bilgilerimizin sınırlı olması dolayısıyla nasıl bir sosyal yapıdan geldiği ve soysal tabaka içindeki daha önceki durumunu takip etmek mümkün olmamaktadır. Sadece tereke kayıtları esas alındığı için değerlendirmelerin eksik kalması kaçınılmaz olmaktadır.

Tereke Defterleri ve Tarihî kıymeti:

Osmanlı Devleti'nde ölen bir kimsenin geride bıraktığı menkul ve gayr-ı menkul eşyanın dökümünün verildiği “Tereke Defterleri” ya da “Muhâllefât Defterleri”, Osmanlı hukuk düzenine göre ölen bir kişinin taşınır taşınmaz mal varlığı olan terekeler kadı veya vazifelendirdiği resmi görevli tarafından kayıtları yapılırdı. Bu kayıtlar sosyo-kültürel ve iktisadî bazen da idarî tarihimiz açısından son derece değerli bilgiler ihtiva eden vesikalardır. Bu vesikalara “müstenid” yapılacak çalışmalar her şeyden önce ölen kimselerin geride bıraktıkları eşyaların nitelik ve niceliklerinden hareketle gündelik hayatlarını ortaya çıkarmakla beraber sahip oldukları servet ve ekonomik durumlarını da gün ışığına taşıyacaktır. Aynı zamanda tereke sahiplerinin medenî vaziyetleri, meslekleri, görev ve statüleri, varsa mirasçıları ve bunların yakınlık dereceleri, ailesinin nüfusu, eş ve çocuk sayıları vs. bilgileri sağlıklı bir şekilde tespit edebilmek de bu belgeler vasıtasıyla mümkün olabilmektedir⁶. Her çeşit statü ve meslek grubundan şahısların terekelerini ihtiva eden bu

⁴ Bkz. Yücel Özkaya, **Osmanlı Devleti'nde Ayanlık**, Ankara 1994, Yuzo Nagata, **Muhsin-zade Mehmet Paşa ve Ayanlık Müessesesi**, İzmir 1999. Bruce McGvan, “Ayanlar Çağı” **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal tarihi**, İstanbul 1999, s. 759-884

⁵ Komisyon (Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu), **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, İstanbul 1994, s. 237-238

⁶ Tereke Defterleri ve bunlara müstenit çalışmalar için bkz. Hüseyin Özdeğer, **1463-1640 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri**, İstanbul 1988; Said Öztürk, **Askeri Kasama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri**, İstanbul 1995; Ö. Lütfi Barkan, “Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-1659)”, **Belgeler**, III / 5-6.

kayıtlar vasıtasıyla belirli bir zümre veya meslek grubunun sosyo-kültürel ve ekonomik vaziyeti ve bu vesile ile sahip olduğu nüfuzu da tespit edebilmek mümkündür.

Tereke defterlerinin önemli bir kısmını günlük ev eşyaları meydana getirmektedir. Ev eşyalarının cinsi ve kalitesi bir toplumun kültür dokusunu yansıttığı kadar eşyaları kullanan kişinin kültürel dokunun hangi seviyedeki temsilcisi olduğu hakkında da bize ipuçları vermektedir. Osmanlı toplumunda sosyal-kültürel doku sınıf esaslarıyla izah edilememektedir. Toplum yapısının ve kültürel dokusunu sosyal tabakalaşma esasından izahı mümkün olabilmektedir. Gerçi Osmanlı toplum yapısının sosyal yapısı ve dokusu hakkında yeterli çalışmaların olmadığı da hâlâ tartışılmaktadır⁷.

Osmanlı toplum yapısında sosyal tabakanın ve kültürel dokunun önemli bir kısmını temsil eden ayan ve eşraftan bir sahsın, Ayıntab ayanı es-Seyyid el-Hac Mehmed Ağa bin es-Seyyid Battal Ağa'nın terekisini bu çerçevede incelemeyi ve yayımlamayı amaçladık⁸.

es-Seyyid el-Hâc Mehmed Ağa kimdir:

Sicildeki bilgilerden; es-Seyyid el-Hâc Mehmed Ağa'nın kimliği hakkında yeterli olmamakla beraber az da olsa bilgi sahibiyiz. Sicildeki bilgilerden es-Seyyid el-Hac Mehmed Ağa'nın doğum tarihi hakkında bilgiye ulaşılamamaktadır. Es-Seyyid Battal Ağa'nın oğlu olduğundan hareket edersek babasının da muhtemelen ayan olduğu kanaatimiz uç bir iddia değildir. Muhtemelen babası da ayan olan es-Seyyid el-Hac Mehmed Ağa'nın Antep'e ne zaman ayan olarak atandığı hakkında da bilgi elde edilememiştir. Sicildeki kayıtlardan, adı geçen ayanın yaşı ve kaç senedir ayanlık yaptığı bilgisi de tespit edilememiştir. Es-Seyyid el-Hac Mehmed Ağa'nın, medeni hali hakkında kısa bilgiler bulunmaktadır. Adı geçen ayanın, es-Seyyid Ali Efendi'nin kızı Hatice ve es-Seyyid Mehmed Emîn Ağa'nın kızı Fatma isimlerinde iki eşi es-Seyyid Mehmed Sa'id ve es-Seyyid Osman ve es-Seyyid Mehmed Bâttal adlarında üç erkek evladı ve Asiye ve Fatma adlarında iki kızı bulunmaktadır⁹. Es-Seyyid el-Hac Mehmed Ağa'nın erkek evladından birisinin kendi babasının "es-Seyyid el-Hac Mehmed" ismini taşıması Müslüman-Türk toplumu geleneğinde bildiğimiz bir isim verme usulünü bize hatırlatmaktadır. Antep ayanı es-Seyyid el-Hac Mehmed Ağa'nın katledilmesi ile ilgili bilgiler de yeterli değildir. Sadece "bundan akdem Medine-i Ruha'da mukadder-bari maktûlen fevt olan" ifadesinden es-Seyyid el-Hac Mehmed Ağa'nın katledildiği kaydedilmiş, ancak katli hadisesinde; vakanın tam olarak tarihi, kim tarafından ve nasıl

⁷ Gibb, H.A.R ve Harold Bowen, **Islamic Society and the West, a study of the impact of Western civilization on Moslem culture in the Middle East**, Londra 1957

⁸ Ayan terekeleri üzerinde yapılmış bazı çalışmalar için bkz. Yavuz Cezar, "Bir Ayanın Muhallefatı, Havza ve Köprü Kazaları Ayanı Kör İsmail Oğlu Hüseyin", **Bellekten**, XLI / 161; Yuzo Nagata, "Karaosmanoğlu Hacı Hüseyin Ağa'ya Ait Bir Tereke Defteri", **IX. Türk Tarih Kongresi** (Ankara, 21-25 Eylül 1981) Kongreye Sunulan Bildiriler c. II, Ankara 1998.

⁹ **Ayıntab/Antep Şer'iye Sicili**, No. 131, s. 58

katledildiği hakkında da bilgi bulunmamaktadır.

Terekenin incelenmesi:

İncelediğimiz tereke Antep 131 nolu Şer'iyeye Sicili'nin 58-65. sayfaları arasında kayıtlıdır. Es-Seyyid el-Hac Mehmed Ağa'nın terekesi sicile iki defa kaydedilmiştir. Birincisi, 58-62. sayfalarda ikincisi 63-65. sayfalarda olmak üzere iki defa kaydedilmiştir. Bu kayıtlar sicillerde bildiğimiz tabii bir ölüm hadisesinden sonra deftere kaydedilmiş tereke durumunda değildir. Terekenin birinci kaydı "*Medine-i Ayıntâb 'a'yânından olub bundan akdem medine-i Ruha'ya varub mukadder-bârî muktûlen fevt olan es-Seyyid el-Hâc Mehmed Ağa bin es-Seyyid Bâttal Ağa'nın verâseti*" cümleleri ile başlamaktadır. Hemen arkasından "*mezbûrun mîrîye dîyûn-ı kesîri var deyu*" ifadesi terekenin denetim ve gözetim altında sayımı yapılması gerektiğini işaret etmektedir. Bu sebeple "*hâlâ Mısır ve Rakka vâlisi ve cânib-i Mısır ser'askeri vezîr-i mûkerrem ve devletlü es-Seyyid Nu'man Pâşâ*" kendi adına yetkilendirdiği "*Süleyman Ağa nâm kulları mübâşir ta'yîn ve irsâl buyrulub*" denetim ve gözetime vazifeli olarak es-Seyyid el-Hac Mehmed Ağa'nın terekesinin sayımı için Antep'e gelmiştir. Vazifeli olarak gelen Süleyman Ağa "*ma'rifetiyle*" ve mahallinde vazifeli diğer "*ma'rifet-i şer'le*" tereke sayımı yapılmıştır. Sicildeki "*hâneleri ve içinde olan emvâl ve eşyaları tahrîr içün mukaddem mühürlenüb*" ifadesi tereke kaydının hangi usulle yapıldığı hakkında da bize gerekli malumatı vermektedir. Öyle ki es-Seyyid el-Hac Mehmed Ağa'nın ölümünden sonra ona ait "*evza'ları ve sa'ir mekânları ba'zı mübâşir ma'rifetiyle ve ma'rifet-i şer'le bi'l-küllîye gerek akar ve gerek tecemmülât hâneleri ve emlâk ve mezru'âtları ve devvâb-ı mevâşileri ve sâ'ir ism-i mâl ıtlâk olunur*" her şeyin sayıma tabi tutulmak üzere "*metrukât muhâllefâtı kemâl-i teftiş ve tefahhus olunarak bilâ-kıymet tahrîr ve defter olun*" muştur denilmektedir. Sicile kayıtların tamamlanması üzerine "*bir kıt'ası vezîr müşârün-ileyhe ve bir kıta' vereseleri yedlerine verilecek defterâtın kayd ve tescil-i şer' olunduğudur ki ber vech-i âtî zikr olunur*" kaydı düşülmüştür. Bu ifadeler bize Antep ayanı es-Seyyid el-Hac Mehmed Ağa'nın "*mîrî*"ye olan borcu sebebiyle Mısır ve Rakka valisi Numan Paşa'nın terekeden mîrînin alacaklarına mahsuben yetkili olarak bir kişiyi vazifelendirdiği ve bu yetkilinin bizzat denetim ve gözetiminde tereke sayımının yaptırıldığı anlaşılmaktadır¹⁰. Terekenin birinci sayımında tescil işleminin 10 Zi'l-hicce 1184/ 17 Mart 1771¹¹ tarihinde yaptırıldığı ancak tamamlanamadığı belirtilmiştir. Bilahare "*mezru'atlarında ba'de hasılât-ı hubûbât*" sebebiyle 15 Cemaziye'lahir 1185/15 Eylül 1771¹² tarihinde tereke sayımından altı ay sonra yeni gelirler tescil edilmiştir. Bilahare "*haber verdikleri birretü'l-kurâda mevcûd eşyâsı*" da kaydedilerek terekenin tescili

¹⁰ AŞS, No. 131, s. 58

¹¹ AŞS, No. 131, s. 58

¹² AŞS, No. 131, s. 61

tamamlanmıştır. Tereke kayıtlarının 25 Zi'l-hicce 1184/ 25 Eylül 1771 tarihli kaydedilen son kısmında ise Mısır ve Rakka valisi Numan Paşa'nın mübaşir tayin ettiği Süleyman'ın Başçukadarı Ali Ağa ve adlî görevlilerin denetim ve gözetiminde Birecik iskele mukataasına mahsuben terekeden mîrîye ait olarak aldıkları mal ve eşya kaydedilmiştir¹³.

İkinci tereke sayımı kaydı 5 Receb 1185/4 Ekim 1771¹⁴ tarihinde yapılmıştır. Sicilde terekenin “*Bu def'a Battâl Ağazâde el-Hâc Mehmed Ağa müteveffânın terekese tahrîrine bâ-fermân-ı 'âli mezbûr Kapucubaşı Kara Selim Süleymân Ağa'nın*” Antep'e gelip “*müceddeden cümle ma'rifetle yedlerine verilen mümzî defterinin aynı bu mahalde sicill-i mahfûza kayd ve beyân olunduğudur ki zikr olunur*”¹⁵ denilmektedir. Sicile vazifeli olarak gelen Kapucubaşı Kara Selim Süleyman Ağa'nın elinde bulunan defterin aynisi olarak kaydedilen terekenin birinci tereke kaydından daha derli toplu kaydedilmiş olması dikkat çekmektedir. Kaydın girişinde es-Seyyid Mehmet Ağa'nın durumu izah edildikten sonra başlıklarla terekenin tescili yazılmıştır; “*Menkûlât-ı metrûke bi-gayr-i takdîm*”¹⁶, “*'Akarât ve ba'zı devvâb-ı bi-gayr-i takdîm*”¹⁷, “*İşbu defterde tohum ve hâsılın cümlesi tahrîr olunmuşdur*”¹⁸, “*müteveffâ-i mezbûrun 'indinde mevcûd olan emlâk-i metrûkesini ber-vech-i muharrer kırk beş günlük iskele mukata'ası var deyu*”¹⁹ ifadeleri ile kaydedilmiştir. Belgelerin tetkikinde iki tereke kaydı arasında az da olsa farklılıklar bulunmaktadır.

a-Terekedeki taşınır ve taşınmaz mallar:

Terekenin birinci kaydında taşınır eşyalar ve ziraat mahsulleri ayırt edilmeden kaydedilmiştir²⁰, birinci kayıttan sonra “*ba'de hasılât-ı hubûbât*” ziraat mahsulleri ve eşyaların²¹ bir kısmı farklı başlıklar altında kaydedilmişlerdir. Terekenin ikinci kaydında ise “*Bu def'a*” ifadesi ile başlanmış; taşınabilir eşyalar “*Menkûlât-ı metrûke bigayr-i takdîm*”²², gelir getirenler “*'akarât ve ba'zı devvâb-ı bi-gayr-i takdîm*”²³ ve es-Seyyid el-Hâc Mehmed Ağa'nın ölümünden kırk beş gün önce iltizamına verilen Birecik iskele mukataası “*'indinde mevcûd olan emvâl-i metrûke*”²⁴ olarak kaydedilmiştir.

Terekede kaydedilen taşınır taşınmaz mal ve eşyalarla gelir kaydedilen emtiayı belli başlıklar altında kaydedebiliriz. Burada XVIII. Asrın sonlarında Antep'de kullanılan mal ve eşyaların

¹³ AŞS, No. 131, s. 62

¹⁴ AŞS, No. 131, s. 63

¹⁵ AŞS, No. 131, s. 63

¹⁶ AŞS, No. 131, s. 63

¹⁷ AŞS, No. 131, s. 64

¹⁸ AŞS, No. 131, s. 64

¹⁹ AŞS, No. 131, s. 64

²⁰ AŞS, No. 131, s. 58-60

²¹ AŞS, No. 131, s. 61-62

²² AŞS, No. 131, s. 63

²³ AŞS, No. 131, s. 64

²⁴ AŞS, No. 131, s. 64-65

birçoğunun bugün aynı isimlerle bilinmediğini veya bir kısmının artık kullanılmadığını ve isimlerinin de unutulmuş olduğu unutulmamalıdır.

aa- Taşınmaz emvâl ve emlâk:

Adı	Adet/sayı
Menzil	3
Dükkân	2
Bağ	(kıt'a) 4
Hadravat bostan	4
Çiftlik bostan	(rub')1
Nar bostanı	1

ab-Ev için mefruşat:

Adı	Cins/sayı	Toplam
Halı	(yan 5), (orta 1) (orta döşeme 1) (normal 6)	12
Kilim	(münakkaş 18), (normal 6), (köhne 2)	26
Seccade	(Sakız 2), (Selanikkâri 1)	3
Keçe	-	1
Mak'ad/minder	(normal 1), (kumaş 2), (şilte 1), (çuka 1), (çuka kesmesi 1), (çit 8), (keçe 1), (normal 1), (mai hamakârî 1), (cedd çuka 2), (cedid kutnî 2), (sağır çuka 1), (şiyâk/şabâk 3)	25
Yastık	(kadife Bursa 19), (kutnî 1) (kumaş 2), (susma 6), (kadife 5), (normal 1), (kebîr 12), (sağır 5)	31
Mertebe	(şilte 6), (mai şilte 1), (mai velense 1)	8
İskenbe örtüsü	(çuka 1)	1

ac- Ev için araç-gereçler:

Adı	Cinsi/sayı	Toplam
Yatak-döşek	(Elce 3), (kırmızı şilte 33), (kutnî 5), (sağır 1), (normal 2)	44
Yorgan	(alaca 3), (kutnî 7), (normal 3)	12
Bohça	(Sakız 1), (beyaz işleme 1), (Suzan kürkü 1), (alaca münakkaş 1), (çit 1)	5
Hurç	(halı 1), (kilim 1)	2
Leğen	(bakır 1), (abdest lğeni 1)	2
Güğüm	(bakır 1)	1
Lengeri	(bakır 17), (bakır kebîr 1), (normal 2)	20
İbrik	(bakır 1), (Acem bakır 1)	1
Sahan	(kapaklı 1), (kapaklı bakır 1), (kapaksız 1)	3
Matara	(bakır 1)	1
Tepsi	(bakır 1)	1
Elleğeni	(bakır 1)	1
Abdest leğeni	-	1
Kazan	-	1
Tencere	(kapaklı bakır 1), (yemlik 1), (kapaklı çorba 1), (kapaklı hoşab 1)	4
Tas	(yemeklik 3), (şerbet 1)	4
Filcan/fincan	(bakır 1)	1
Yağ dabbesi	(bakır 1)	1
Kıdre/kıdare	(sim 1)	1
Güllabdan	-	1
Buhurdan	-	1
Süzek	(bakır 2)	2
Kahve ibriği	(bakır 9)	9
Demir zırh	(sim 1)	1
Tuzluk	(kayış 1)	1
Kaşık	(kemikli hoşab/deste 1), (bağa ve kemikli hoşab/deste 1), (tombalak kemikli/deste 12)	14
Çalar saat	(bakır 1)	1
Dürbin/dürbün	-	1
Şamdan	(pirinç 1), (bakır 1), (fiske 1)	3
Şerbet ibriği	(bakır 2)	2

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2009-19/2

Şerbet tası	(billur 1), (bakır 3)	4
Sini	(bakır sağır 1), (normal 4)	5
Divan sini	(bakır kebîr 1)	1
Satıl	(bakır sağır 1)	1
Don kazanı	(bakır 2)	2
Teşt	(kebîr 3), (sağır 1), (normal 2)	6
Harar	-	11
Mangal	(demir 1), (pirinç 1)	2
Post	(kaplan 2)	2
Çubuk	(yasemin orta 1)	1
Çubuk tablesi	-	1
Tatlı kınosu/kavanozu	-	1

ad- Günlük giyim-kuşam eşyaları ve diğer malzemeler:

Adı	Cinsi/sayısı	Toplam
Entari	(kutnî 1)	1
Makrame	(Mısır 1), (maî hamakârî 1), (omuz sağır 1), (omuz 1), (şerbet 1), (yemlik 1), (çuka 1)	7
Gömlek	(hamam 1), (Maraşkârî haşabe 1), (normal 2)	4
Havlu	-	1
Şalvar	(çuka 1)	1
Cübbe	(farsak kuntuş çuka kaplı 1), (zarflı varşak 1), (farsak 1), (neftî çuka kaplı çılkva 1), (germesud kaplı farsak 1), (kırmızı kilagir zarflı 1), (parça elvan 1)	7
Peşkir	(ketan 1), (Mısır ketan 1)	2
Sarık	(kırmızı kumaş 1), (Musul 1), (kürk 1), (Kırmızı çuka kaplı 1), (kutnî 1), (çılkva 1), (sansar 1)	7
Katun/hatun cübbe	(kutnî 1)	1
Kuşak	(harir-i Diyarbakır 1)	1
İhram	-	1
Kebe/aba*	(Yanbolı? 2)	2
Kesme	(neftî çuka kıllabdan işleme 1)	
Külünk	(sîm 1)	1
Kalpâk	-	1
Çahşur/çahşır	(çuka 1)	1
Çarşab/çarşaf	(bez 1)	1
Uçkur	-	1
Çekmece(iş pantolonu)	(sadefli 2)	2
Kılıç bağı	(ibrişim 1)	1
Tesbih	(sandal 1), (akika 1), (kuddusi 1)	3
Ayna ve tarak	-	1
Leğen örtüsü	(çuka 1)	1
Şal	(şikârî kilâgir 1), (ceviz kilâgir 1), (beyaz kilâgir 1)	3
Biniş	(kırmızı 1), (gümüşlü 1)	2
Çizme	(cedîd 1)	1
Peştamal	(kırmızı 1)	1
Velense*	(normal 1), (maî 1)	2

ae- Yük ve binek hayvanları:

Adı	Cinsi/sayısı	Toplam
Beygir	(re's 7), (sütva 1)	11
Katır	(re's 10)	10
Kısrak	-	2

af-Yük ve binek hayvanları malzemeleri:

Adı	Cinsi/sayısı	Toplam
At gemi	(cicim 9)	9
At gömleği	(Mardinkârî 1), (cedîd 1)	2
Eğer takımı	-	1

Ayıntab (Antep) A'yanı es-Seyyid...

Üzengi	(gümüşlü 1), (gümüş kaplama 1)	2
Haşa (eğer örtüsü)	(kıllıbdan işleme sim 1)	1
Yedek örtüsü*	(çuka 3)	3
Raht	(sim 1)	1

af- Hububat:

Adı	Ölçü türü/miktar	Toplam
Şa'ir	(Antep müdü 196)	196
Hinta	(Antep müdü 96)	96
Nohut	(Antep müdü 6)	6
Küşne	(Antep müdü 24)	24

ag- Çeşitli tür silahlar:

Adı	Cinsi/sayısı	Toplam
Kılıç	(sım tabanlı 1), (köhne Şam 3)	4
Tüfenk	(İslambolî 1), (cedîd 12), (kara bina 2), (tüfenk 2)	17
Hançer	(balgamî 2)	2
Karanamlı demir	-	2
Mızrak	-	1

ah-kıymetli eserler:

Adı	Cinsi/sayısı	Toplam
Mushaf	(cilt 2)	1

Yukarıda dökümü yapılan mal ve eşyaların karşılarında rakamlarla toplamı yazılı olanlar tereke kaydının birinci ve ikincisinde ortak olanlardır. Karşılarında rakam bulunmayanlar ise birinci terekede olup ikinci terekede kaydedilmeyenlerdir. Farklı kayıtlar daha ziyade eşyaların cinslerinde bulunmakta diğer mal, hububat ve silahlarda iki tereke kaydı arasında farklılık bulunmamaktadır.

Es-Seyyid Mehmed Ağa'nın terekesi umumi bir bakışla bize Osmanlı günlük hayatını hakkında bazı ipuçları vermektedir. Her sedyen önce kişinin kullandığı sıfatlar dikkat çekicidir. Seyyid unvanı umumî bir kural olarak efendi, yaşlı gibi manalara geldiği gibi Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin'in neslinden gelenlere verildiği bilinmektedir ki Osmanlılar "Ehl-i Beyt"e özel bir saygı göstermişlerdir. İkincisi, Ağa lakabı bir itibar cümlesidir. Toplumda sosyal statü belirleyicidir. Eşyalar ise ortalama bir Osmanlı vatandaşının günlük hayatta kullandığı giyim-kuşam, ev eşyaları ve geçimlik emtiaya ait her şeyin bulunduğu bir tabloyu ifade etmekten daha dikkat çekicidir. Bu mal ve eşyaların kalitelerini ifade eden cinsleri ve miktarları ortalama vatandaşından daha yüksek ve varlıklı bir hayatın hususiyetleridir. Diğer taraftan akar sağlayan mukataa gelirleri ve miktarları da bu tespitimizi desteklemektedir. Öte yandan çalışmaya konu seçtiğimiz kişinin bir Osmanlı ayanı olması başlı başına bir itibar göstergesidir.

METNİN BUGÜNKÜ HARFLERLE YAZILMASI

(S.58-63)

(S-58) Medine-i Ayıntâb 'a'yânından olub bundan akdem medine-i Ruha'ya varub mukadder-bârî maktûlen fevt olan es-Seyyid el-Hâc Mehmed Ağa bin es-Seyyid Bâttal Ağa'nın verâseti zevce-i metrükeleri Hadice binti es-Seyyid Ali Efendi ve Fatma binti es-Seyyid Mehmed Emin Ağa ile sulbî sağır oğulları es-Seyyid Mehmed Sa'id ve Es-Seyyid Osman ve es-Seyyid Mehmed Bâttal ve kebîre kızları Asiye ve Fatma'ya münhasıra olduğu lede's-şer'ü'l-enver zâhir ve mütehakkık olub lakin müteveffâ-i mezbûrun mürîye düyûn-ı kesîri var deyu hâlâ Mısır ve Rakka vâlisi ve cânib-i Mısır ser'askeri vezîr-i mükerrrem ve devletlü es-Seyyid Nu'man Pâşâ hazretleri tarafından bâ-buyruldu-ı

'aliyeleriyle Süleyman Ağa nâm kulları mübâşir ta'yin ve irsâl buyrulub mübâşir merkûmun ma'rifetiyle ve ma'rifet-i şer'le müteveffâ-i mezbûrun hâneleri ve içinde olan emvâl ve eşyaları tahrir için mukaddem mühürlenüb evza'ları ve sa'ir mekânları ba'zı mübâşir ma'rifetiyle ve ma'rifet-i şer'le bi'l-külliyeye gerek akar ve gerek tecemmülât hâneleri ve emlâk ve mezru'atları ve devvâb-ı mevâşileri ve sâ'ir ism-i mâl itlâk olunur metrukât muhâllefâtı kemâl-i teftiş ve tefahhus olunarak bilâ-kıymet tahrir ve defter olunub bir kıt'ası vezîr müşârün-ileyhe ve bir kıta' vereseleri yedlerine verilecek defterâtın kayd ve tescil-i şer' olduğudur ki ber vech-i âtî zikr olunur tahrîren fi'l-yevmi'l-'ışrîn min şehri Zi'l-hicce sene erba'a semânîn ve miete ve elf. Siyâh sîm Şam kesmesi 1, Maraşî at gömlek 2, Sakızın kumaş seccâde1, Mor çuka hâşâ 1, Mısır peşkir 2 ve Mısır makrame 3, küçük cild mushaf-ı şerif hediyesi 2, Gebri sârik, Kuntuş benli çıkvâ kürk 1, Çılvâ boğaz zağire 2, Üsküdarî şalı 1, Şibak mak'ad , def'a Şam kesmesi 1, İslambolî çuka hâşâ 1, At gemi 9, Sîm kıdare/kırda 1 ve külünk 1 ve antika pişdar beyâz atmalı çift 1 Yâldız pişdâr çift 1, Gödri-yi zekima? 2 ve kolan 2, Balkamî hâncer kabzası 6, temir (demir) zırh bir kilim ve kamle sîm kabze ve silme ve başlık topuzluk 7 yedek 1 cedîd çuka yedek örtüsü 2, çuka mak'ad 2, çit mak'ad 1, cirîd gömleği 1, def'a çuka mak'ad 3, kaplan postî hâşâ 1, seccâde(e) ve cedîd hâlî 2, kilim seccâde cedîd 1 çuka şabak/şibak mak'ad 2, şabak seccâde 1, beyâz ihrâm 1, beyâz suzân-ı 'acem 1, cicim at örtüsü 1, köhne hâşâ 3, sîm taban kılıç 1, şâlî gülagir-i cedîd 3, beyâz münakkaş bohca1, Farsak kunduş çuka kürk 1, farsak cübbe gersûd kablı kürk1, kakure cübbe kürk1, varşak sırtı kürk 1, zertz ve fisdanlı biniş kürk 1, Alçukıd kablı sincab biniş kürk 1, hediye mızrak 1, aynalı yelpaze 1, mercan hırşlı 'atfık ve sandal tesbih 2, sandal ufak tesbih 500 , yarım tahne sincab kürk şâl-ı caşur 1, çuka caşur 1, şâl-ı kürk niş kırmızı şâl 1, kürk kabı 1, Mardin peşkiri 1, kırmızı çuka niş 1, sincabî mâ'i sandal kenevir kuşak, suzan kürkü bohcası 1, def'a sandal tesbih 500, çuka peşdâ ve kılıç çift 3, ibrişim Diyarbekir kuşak 2, mâ-i cedîd çuka şâlvar 2, çuka makreme kesesi 1, hünkar şalı top 1, sîm işleme karık örmesi 1, ketân 2 ve morum makrame 4, ketân peşkir 1, hâlî seccâde 1 suzân seccâde 1, alâca münakkaş bohca 1, (59)sadefli çekmece 2, def'a Şam hâşâ sîm 1, def'a çit mak'ad 2, şabâk mak'ad 2, çit parça 1, Yanbolî kebe 2, def'a cedîd gömlek 1, at çulu 2, ve keçeler 2, çuka hâşâ al 1, def'a çift mak'ad 2, cedîd hâlî seccâde 2, cicim 1, beyâz kemer kuşak1, omuz makrame 2, Acem şalı 2, yemeni 1, fağfur filcan 53, kutnî kapama 1, kutnî entâri beyâz 1, beyâz cübbe çuka 1, çit top 1, beyâz bez entâri 4, mübrem gömlek 2, beyâz işleme bohça 1, kutnî döşek 4, cedîd kumâş yorgan 5, orta hâlî 2, orta hâlî 2, mâ'i velense mertebe 2, fağfur kase 5, fağfur bardak 15, sahân 30, kapaklı hoşaf tâsı 3, çatma yastık 13, alâca yastık 2 , cit yastık 2, kulak yastık 2, münakkaş kilim 1, münakkaş hurç 1, def'a hâlî pâre 3, bağa işleme kablı sakanî, zârâğı 5, parça çuka seccâde 1, leğen ve ibrik1, kürk kopukları parça sîm kaplama üzengi çift 1, şem'idan 2, aşâğı menzilde minder 2, kadife yastık 5, hâlî 3, kilim 2, kebîr kabaklı sahân 10, kebîr lengeri 2, fenâr 1, güğüm 1, abdest leğeni 1, müsenna yatak harârî çift 4, kebîr şem'idan 1 'Atfık Tarla mahallesinde menzil, Tarla-yı Cedîd mahallesinde dâhiliye ve hâriciye menzil , nisf-ı hisse Kandilli Hân'ı ittisâlinde menzil bab 1, 'ammisi Bekir Ağa süknâsında hissesi, Karagöz sukûnda tütüncü ve cullah 1, affafhâne kurbunda üzüm ve devalib/dolib? bab 1, karye-i Cedîd'de iki kıt'a bağ karye-i Gâvir höyüğünde zeytinluk eşcârları 1, seki evinde olan tüfenk 12, karabina 2, Çalar sa'at 1, Şam kılıcı 1, Beğavir karyesinde hinta bider müd 6, Teleşâr mezra'sında bider sa'ir müd 7 küşne müd 5 hinta 15, Teleşâr karyesinde Kötüali'de bider küşne müd 5 hinta müd 20 sa'ir müd 5, Karye-i Gürgün nahzicioğlu bider hinta müd 18 küşne müd 5 sa'ir müd 6 nohud müd 3, Karye-i Şefidin Köle Ömer'de bider sa'ir müd 10 küşne müd 5, Telbeşârlı yeğen Halilde bider hinta müd 15 sa'ir müd 6, Telbeşârlı Hayıfioğlunda hinta müd 10 bider, Telbeşârlı işbü kethüdâ bider hisse müd 15, Karye-i Silân 'alide bider hinta müd 10, def'a şehideyn Mustafa'da beydir hinta müd 28, Karye-i Keferecil Zetun eşcârı Gert (Kürt) karyesinde bir bab değirmân, Karye-i Silân'da bir bâb değirmân, Ağcekendi karyesinde bir kıt'a bağ ve derûnunda fıstık eşcârı, Karye-i Gürgün turabında büyük bağ nâm, Külâhçioğlu ve Şerefoğlu yerlerinde iki kıt'a hadravât bostanı müşâre 450, Kızılhisar tahtanî kısarak at müşterek hisse 3, Gürgün karyesinde müşterek kısarak 1, Araplı karyesinde müşterek kısarak 1, Tahnaş karyesinde müşterek kısarak 1 katır re's 7 baygir re's 7, (S-60) Tahtânî menzilde def'a tencere 7 sahân 10 , lengeri 4, müsta'mel harâr çift 10 , sağır sini 2, sağır teşt 2, müsta'mel susu yastık 10, ve çit yastık 4, kilim 4, mertebe 3, yorgan 5, minder 3, şerbet tâsı 3, 'acem ibriği 1 kebîr teşt 1, 'abdest leğeni 1, bakır yağ debbesi 1, yemeklik tası 1, cem tâsı 1, demir mangâl 3, kırmızı boğası şilte döşek 2, bakır havan , def'a menzilde olan Bursa yastığı 6, çift yastık 6 minder-i kebîr 1, döşek 3, cedîd kilim 13, Maraş işi mak'ad 2, hâlî ve keçe 2 , def'a yorgan 2, don kazanı 2, kebîr badiye 1, tüfenk-i İslâmbolu sîm 1, kebîr sini 1, tencere 1, pirinç mangâl 1, kebîr sini 1, tencere 1, pirinç mangâl 1, def'a tencere-i kebîr

3, tencere-i sağır 6 , def'a teşt 2, Leğence 1 ve tâbe 1, sâtl 1, kebîr muhavizî lengeri 2, def'a penbe kırmızı 3, çit yastık 2, def'a Bursa yasdığı köhne 8, kilim 4 , döşek 2, yorgan 2, köhne çuka mik'ad 2, orta hâli 1, kabaklı şerbet tâsi 1, sarı 'acem ibriği 1, lengeri 1 ve leğence 1, teşt 1, sahân 23 lengeri 2, köhne kadife yasdik 4, fağfür kase ve dabak rafda taşıyla mutbahda olan kilim 2, hâli 1, döşek 2, yorgan 3, münakkaş keçe ve kilim1 ve kilim2, der zimmet-i Hasan kethüdâ Kızılhisar bende-i bahâ gurus 600 velense 2, (S-61) Müteveffâ Battâl Ağazâde el-Hâc Mehmed Ağa'nın terekesinde defterde, mestûr mezru'atlarından ba'de hâsılât- ı hubûbâtların beyân. fi 15 Cemâziye'l-ahîre sene 1185., Karye-i Telbeşârlı Uzun Mehmed Hınta müd 23 şa'ir müd 160 küşne müd 6, İbiş kethüdâ hınta müd 35 şa'ir müd 10, Yegen Halil hınta müd 35, şa'ir müd 4, Boybegi Halil hınta müd 15, şa'ir müd 8, Kötü Ali hınta müd 17 şa'ir müd 10, Karye-i Gürgün Nohudcu Ahmed hınta müd 20 şa'ir müd 20 küşne müd 6 nohud müd 6, Karye-i Şenmidin Köle Ömer Şa'ir müd 14, küşne müd 6, Akvalı oğlu Hınta müd 30, şa'ir müd 18, Karye-i Silân Ali hınta müd 13, Karye-i Neccâr Elif Hatun hınta müd 12, cem'an yekûn hubûbât hınta müd 190, şa'ir müd 96, küşne müd 18, nohut müd 6, Müteveffâ-i mezbûrun haber verdikleri birretü'l-kurâtda mevcûd eşyâsı, Mertebe 2, hâli 3, elleğeni 1, şerbet makreme 2, kırmızı peştamâl 1, sağır ev peşkir 1, çit boğça 1, kabaklı çorba tâsi 2, lengeri 2, kabaklı sahan 15 , tebsi 1, elleğeni 1, ibrik 3, salâta sahanı kabaklı 2, sîm yâsemîn çubuk 1, sağır divân sini 1 ve iskenbe 1, orta çubuk 5, tütün tablası 7, saplı kaşık 1 ve fağfür tabak 1, güllabdan 1 ve buhûrdân 1, ta'am kaşığı (desde) 1, hoşab kaşığı (deste) 1, tencere 10 , tabak 8, tâbe 1, süzek 1 ve bakır güğüm 1, kahve güğüm 1, pirinç müd 50, çögen 1, zabilbaz 1, kahve ham müd 2, zatlı kinozu? 1, billur kase 2, sakka ve akca temâmen bir re's saka bargiri, orta hâli 1, yanbolu kebesi 1, kebîr yastık 12, sağır yastık 1, hamâm gömleği 1, havlu 3, şem'idan1 ve nüske şem'idan 1, mukâbele-şüd,

(S-62) İşbu defterde mestûr olan Battâl Ağazâde el-Hâc Mehmed Ağazâde müteveffânın zikir olunan terekesinden zimmetinde olan iskele mukâta'ası mâlına mahsûben Nu'man Paşa Efendimiz hazretlerinin tarâf-ı devletlünün târîh-i mezbûrda husûs-ı mezbûr için ba- buyruldu-yı 'aliyye mübâşir Süleymân (ın) halâ efendimiz hazretlerinin Başçukadârı Ali Ağa ma'rifetiyle ve ma'rifet-i şer'le aldıkları eşyadır ki zikir olunur fi 25 Zi'l-hicce 1194.

Katır re's 3 kıymet gurus 300 , baygir re's 4 kıymet gurus 200, şâli top 1 kıymet gurus 40, sîm kaplama üzengi çift 1 kıymet gurus 30, kaplan post 1 kıymet gurus 25, çuka hâşâ 1 kıymet gurus 5.5, Maraşi gömlek ve hâşâ 1 kıymet gurus 11, çuka gömleği 1 gurus 5, yedek örtüsül kıymet gurus 10 ve hâli seccâde 1 kıymet gurus 15, Kızıl Hisarlı Hasan kethüdâ zimmetinde buğda baha gurus 600, iki kıt'a hıızrvât bostan ma'rifet-i şer'le fûrûht olub kıymeti gurus 1100 , sahan 2, lenger 2, tencere 2, abdest leğeni kebîr 1, leğence 1, kilim 2 tûfenk 2, Mısır bâkır ibrik 1, tûfenk 2 kıymeti gurus 30, kilim 2 gurus 20, salifü'z-zikir Gürgün karyesinde kısırak re's 3, kıymet gurus 30, Tahtani karyesinde nısf-ı kırâk gurus 50, Arablu karyesinde nısf-ı hisse kısırak gurus 40, Cedîd karyesinde iki kıt'a üzüüm bağı kıymet gurus 200, nısf-ı hisse Kandilli han ile (ve) vereseleri aherden istid'âne ile aldıkları gurus 632

(S-63) Bu def'a Battâl Ağazâde el-Hâc Mehmed Ağa müteveffânın terekesi tahrîrine bâ-fermân-ı ali mezbûr Kapucubaşı Kara Selim Süleymân Ağa'nın gelüb müceddeden cümle a'rifetle yedlerine verilen mümmîzî defterinin aynı bu mahalde sicill-i mahfûza kayd ve beyân olunduğudurki zikir olunur fi târîhü'l-mezbûr.

Medine-i Ayıntab ahâlisinden iken bundam akdem medine-i Ruha'da fevt olan Battâl Ağazâde el-Hâc Mehmed Ağa'nın cânib-i mîrîye zimmeti olduğuna binaen emvâl-i metrûkesinin tahrîri ve cânib-i mîrî için zabt ve defter ve 'ilâm olunması babında Rakka ve Mısır Seraskeri vezîr-i 'alîşân sa'adetlü Nu'man Paşa hazretlerine ve Medine-i Ruha'da umûr-ı sâ'ireye me'mûr olan dergâh-ı ali kapucubaşılardan necâbetlü Süleymân Ağa'ya hitaben şerh-i sudûr olan fermân-ı celîlü'ş-şân mucebince vezîr müşârûn-ileyh hazretlerinin dahi kâ'ime-i aliyyeleri mantûki üzre kapucubaşı mûmâ-ileyh medine-i Ayıntab'a vürûdu mukaddemâ müteveffâ-i mezbûr el-Hâc Mehmed medine-i Ruha'da fevt oldukda derhal vezîr müşârûn-ileyh hazretleri taraf-ı alilerine bâ-buyruldu-yı aliyye Süleymân Ağa nâm mu'temed ve mu'teber ağalarını ta'yin ve irsâl ve ol dahi müteveffâ-i mezbûrun fevti haberi kable'ş-şuyu' hânesine ale'l-gafle nüzul ve dersâ't bâ-cümle evzâlarını ma'rifet-i şer'le temhîr ve ba'de derâkib-i mütevaffa-i mezbûrun bâ-cümle mâl-ı metrûkesini ma'rifet-i şer'le ve ahâli ma'rifeti ve mübâşir-i merkûm ma'rifetiyle ala vech-i'l-ihitimam tahrîr ve defter olunub ba'de'l-tescîl vezîr müşârûn-ileyh müteveffâ-i merkûm zimmetinde Birecik iskele mukata'ası mâl-ı mîrisi vardır deyu terekesinde zikir-i âti Ruha'da ve Ayıntab'da işbû zeyl-i defterde beyân ve sicill-i mahfûzada mukayyed olduğu üzre derdest bin iki yüz elli gurusluk tereke ifrâz ve ma'rifet-i şer'le fûrûht ve kıymetini vezîr müşârûn-ileyh

hazretleri tarâfından mübâşir merkûm ahz ve kabz ve ma'dan temhîr ve cümlesinin defterini vezîr müşarûn-ileyh hazretleri tarâf-ı dustûrânelerine getirüb 'ala hâle hâne-i mütevaffâ-ı mezbûr memhûr iken bu def'a kapucubaşı mûmâ-ileyh hazretleri dahi husûs-ı mezbûre mezîd-i dikkât ve ihtimâm ve teftîş-i tâm tefâhhus-ı ayârki müceddiden ma'rifet-i şer' ve cümle ulemâ ve ayân ve ahâlî ma'rifetleri ve mûmâ-ileyh ma'rifetiyle müteveffâ-i mezbûrun derun-ı hânesinde ve hâricinde olan (olan) bâ-cümle menkûlat ve emlâk ve akar ve zimem-i defter-i atikada salâbât-ı vücûbât ve devâ'ib ve mevâş ve sâ'ir mâl-ı itlâk olunur metrûkât ve muhâllefâtı ala vech-i't-tahrîr-i defter sâbika-ı müseccîliye tatbîk ve im'are olunarak tahrîr olunmağın defter budurki ber vech-i âtî zikr ve beyân olunur hurrire fî'l-yevmi'l-hamis min şehr-i Recebû'l-ferd sene hams ve sâmin ve miete ve elf.

Menkûlât-ı metrûke bigayr-i takdîm, Mushaf-ı şerîf cild 2, sîm raht ve başlık 1, sîm kadâre/kıdare 1 ve sîm külünk 1, sîm tabân kılıç1, şâllı çahşûr 1, çuka çahşûr 1, çuka iskenbe örtüsü 1, kırmızı çuka kablı kürk 1, sandâl tesbih 1, akîka tesbih 1, kuddûsî tesbih 1, harîr-i Diyarbekir kuşâk-ı mâ çuka şâlvâr 1, bez çarşâb 2, simli münakkaş kardân örtüsü 1, çuka makrame kesesi 1, Mısır makramesi 2, uçkur 2, ketân peşkir 1, çuka beşne ve kılıfı 1, yemlik makramesi 4, ibrişim kılıç bağı1, ayna tarak 1, demir zırh sîm 1, kayışlı pişdâr kuburî 1, çuka yük/yedek örtüsü 1, çuka leğen örtüsü 1, sağır çuka mak'ad çit 1 mak'ad 1, küdrî ve zekin 1, balgamî hancer kabzası 6, kayış tuzluk 1, kemik hoşab kaşığı 1, kırmızı kumâş sârik peşkir 2, Mısır ketân peşkir 2, sâkız seccâde 2, nefdi çuka kılâbdan işleme kese 1, Musul sarığı 2, şâllı zira' 4, def'a bağı-ı sâkar 4, kılâbdan işleme Şâm hâşâsı 2, çilkvâ kürk 1, def'a çuka mak'ad 1, Şıyâk/şıbak mak'ad 3, âl çuka hâşa köhne 2, cedîd at gömleği 1, cedîd çizme çift 1, def'a çift mak'ad 6, cicim at gemi 9, peştü sârı-yı etemme çift 1, beyâz etemme , pişdâr çift 1, çift def'a kayış pişdâr kubûrî çift 6, cedîd def'a münakkaş Şam kesesi 1, sadepli çekmece 2 , zerfesiz köhne sansâr kürk 1, köhne katun cübbe kürk kutnî yüz 1, el şâlî zarflı sincâb kürk 1, farsâk kuntuş çuka kablı kürk 1, zarfesi varşâk cübbe kürk 1, köhne farsâk cübbe kürk 1, nefdi çuka kablı çilkvâ kürk 1, kermesûd kablı farsâk kürk 1, germez şâlî kürk benekli zarf 1, şikkârî kelâgir şâlî 2, ceviz şâlî kelâgir 1, beyâz şâl-ı kelâgir 1, def'a şâl-ı kırmızı beniş 1, gümüşî şâl-ı beniş 1, bâkır kahve ibriği 7, kadîfe müsta'mel, Bursa yastığı 14 kutnî, yastık 1, mâ'i şilte mertebe 4, münakkaş kilim 18, Yânbolu kebesi 1, hâlî seccâde 2, köhne kilim seccâde 2, mâi hamâkârî mak'ad 2, cedîd çuka mak'ad 2, çuka yedek örtüsü 1, münakkaş Şâm-kârî hâşiyel, Mardinkârî at gömleği 1, def'a çit mak'ad kutnî sağır 2, def'a şıbak mak'ad 2, kutnî döşek 5, kutnî yorgan 7, def'a cicim 1, def'a hâlî seccâde 1, Selânikkârî seccâde 1, yan hâlısı 4, orta hâlî 2 kilim hurç 1, kutnî kapma 1, kutnî anterî 1, parça kürk elvân, kapaklı sahan 9, bâkır matara 1, kapaksız bâkır sahan 49, bâkır ibrik 1, kapaklı bâkır tâs 6 fağfurî filcân 57, çalâr bâkır sa'at 1dürbîn 1, bâkır güğüm 1, def'a bâkır kahve ibriği 2 pirinç şem'idân 1, bâkır şerbet ibriği 2, def'a kilim 2, kumâş minder 2, kumâş yastık 2, bâkır lengeri 15, bâkır şerbet tâsı 6, def'a bâkır tâs 6, 3, 6 , bâkır sağır sini 2, bâkır sâtil 1, susma yastık 6, elçe döşek 3, alâca yorgan 3, mâ'i şilte mertebe 2, (S-64) keçe mak'ad 2, def'a kilim def'a çuka mak'ad 1, def'a kadife yastık 5, def'a minder 1, kebîr bâkır bârîye 1, yan hâlî1, bağa ve kemik hoşab kaşığı 14, kebîr kayışlı kutu 3, def'a ibrik 1, kebîr ta'am tencere 3, teşt kebîr 3, sağır teşt 1, sağır sâtil 1, bâkır yağ debbesi 1, def'a sini 1, def'a lengeri 2, def'a tâs 1, def'a ibrik 1, kebîr bâkır divân sini 1, def'a sahan 11, harar 11, def'a bâkır sini 2, def'a teşt 2, def'a şilte mertebe 1, def'a bakır şerbet tası 3, bakır acem ibriği 1, yemeklik tâs 1, demir mangâl 3 ve havan 1, kırmızı şilte döşek 33, İslâmbolî tüfenk 1pirinç mangâl 1, kebîr bâkır lengeri 2, def'a kilim 4, keçe 1 ve hâlî 1, def'a yorgan 2, def'a döşek 2, kaplan postu fûrûht şüd, gümüşlü üzengi fûrûht şüd. def'a çalar ve sâ'at 1, köhne Şam kılıcı 1, kara nâmlî demir, def'a tüfenk cedîd 12, 'Akarât ve ba'zı devvâb-ı bi-gayr-i takdîm , Tarlâ-yı Atik mahallesinde menzil bâb 1, Tarlâ-yı Cedîd mahallesinde dahiliye ve hariciye menzil bâb 1, Nısf-ı hisse Kandilli nâm hân verese-i duhanû'l-cem'idir 1, İttisâlinde menzil bâb 1, Müteveffa olan Amucası Bekir Ağa hânesindeki hissesi, Karagöz çarşısında berber dükkânı bâb 1, Suk-ı mezbûrda tütüncü dükkânı bâb 1, Haffafhâne kurbunda üzüm dolıbeyt bâb 1, Karye-i Cedîd turâbında bağı kıt'a (2) fûrûht olmuştur, Karye-i Kafîr Öyüğü turâbında zeytunluk kıt'a 1, Orta bölük hadravâr bostânı fûrûht itirildi mübâşir Süleymân Ağa bahâsı ahz itmişdir, Ma'ân şerefoğlu yerinde kezalik hızırvât bostânı bahâsını ahz itmişdir, Katır re's 7, baygir re's 7, karye-i Gürgün'de üzüm bağı kıt'a 1, karye-i Ağcekend'de üzüm bağı kıt'a 1, Gürgün'de kısraç 2, Karye-i Kefercebel toprağında zeytunluk kıt'a 1, Gert/Kürt karyesinde değirmân bâb 1, Silan karyesinde değirmân bâb 1, Araplı karyesinde nısf-ı hisse kısraç, Tahnatan karyesinde nısf-ı hisse kısraç, Hâsılat-ı mezru'ât cem'-i tohum defter-i sâbıkda sicilde yalnız tohum-ı mezru' tahrîr olunur.

İşbu defterde tohum ve hâsılın cümlesi tahrîr olunmuştur.

Telbeşar karyesinde İbiş kethüdâ ile müşteregin hintadan hâsıl Aynitabi müd 35, şa'ir müd 10, Karye-i mezbûrda Yegen Halîl ile müşteregin hâsıl hinta müd 25, hâsıl şa'ir müd 10, Boybegi Hasan'da hâsıl-ı müşteregin hinta müd 15, şa'ir müd 8, Karye-i mezbûrda kötü Ali ile müşteregin hâsıl hinta müd 14 küşne müd 6, Karye-i mezbûrda Uzun Mehmed ile müşteregin hâsıl hinta müd 22, şa'ir müd 12, küşne müd 6, Karye-i Gürgün'de Hacı Ahmedoğlu ile müşteregin hâsıl hinta müd 20, şa'ir müd 20, küşne müd 6, Nohut müd 6, Karye-i Şuğidin'de Köle Ömer ile müşteregin hâsıl hinta müd 14, küşne müd 6, Karye-i mezbûrda Atvalıoğlu ile müşteregin hâsıl hinta müd 30, şa'ir müd 18, Karye-i Silânda Ali ile müşteregin hâsıl hinta müd 13, Karye-i Bagavir'de Elife Hatun ile müşteregin hâsıl hinta müd 12, cem'an hinta müd-i Ayıntabî 190, şa'ir müd-i Ayıntabî 96, nohud müd-i Ayıntabî 6, küşne müd-i Ayıntabî 24

Müteveffâ-i mezbûr el-Hâc Mehmed Ağa medine-i Ruha'da fevt oldukda vezîr müşârün-ileyh hazretleri müteveffâ-i mezbûrun 'inde mevcûd olan emlâk-i metrukisini ber vech-i muharrer kırk beş günlük iskele mukata'ası var deyu ber mantık-ı defter dokuz yüz doksan beş buçuk guruş taksîmi ile zabt ve nezaretten sonra tarâf-ı aliden Ayıntâb'da olan emvâl ve eşyasını metrukisini tahrîr ve temhîr ve defter ta'yîn buyurdıkları merkûm Süleymân Ağa tereke-i mezbûru ve ba'de't-tahrîr derûn-ı defterde tâsîr olunan akardan iki kît'a bostânı ve ba'zı eşyâyı fûrûht ve kıymetini ahz ve ba'zı eşya ve defter dahi bi'ayine ahz eylediği sicil-i mahfûzdan müstenbit ve ahâli ihbârıyla mütehakkık olmağın ber vech-i atı zikr ve beyân olunur ber vech-i muharrer medine-i Ruha'da olan emvâl-i metrukesi guruş 995.5

(S-65) Derûn-ı defterde mestûr iki kît'a fûrûht olan hızırât bostânı semeni guruş 1200

Kızılhisarda Hasan Kethüdâ zimmetinde buğda akçesi guruş 600, katır re's 3, baygir 3, kıymet guruş 500, Engürî şâlî salâh top 1 guruş 40, Gümüş kaplama üzengi çift kıymet guruş 30, çuka hâşâbe 1 guruş 5.5, Kaplan postu 1 guruş 25, Maraşkârî hâşâbe gömlek 1 guruş 11, Cîrîd gömleği 1 guruş 5, çuka yedek örtüsü 1 guruş 10, cedîd hâlî seccâde 2 guruş 15, tüfenk 2 guruş 20, kilim 2 guruş 20, salîfû'z-zikr Görgün karyesinde nisfî hisse kısırâk re's 3 kıymet guruş 30, Tahnatara karyesinde nisfî hisse kısırâk guruş 40

Cedîd (Cüdded) karyesinde iki kît'a üzüm bağı guruş 200, Derûn-ı defterde mestûr nisfî hisse Kandil-i hân duhan ile aherden verese-i istidâne ile nakd. teslim eyledikleri guruş 643, Cem'an yekûn guruş 4250

İşbu dört iki yüz elli guruş meblağ vech-i muharrer üze vezîr-i müşârün-ileyh hazretleri mahmiye-i Ruha'da ba'de mübâşiri ma'rifetiyle terekede vereseden taleb ve istihsâl ve kabz buyurdukların haber vermişlerdir.

Ve müteveffâ-i mezbûr el-Hâc Mehmed Ağanın fevtinden kırk beş gün mukaddem Birecik iskelesi mukâta'asını iltizâm edüb Birecik'de vâk'-i mîrî sarâyına vazı' ve ilâ'l-an sarây-ı mezbûrda kaldığı ber muceb-i defter ihbâr olunan müteveffâ-i mezbûrun emvâl-i metrukesisidir ba-iltimâs işbû mahalle kayd şü. Mertebe 2, hâlî 2, orta döşeme hâlî 1, Yanbolu kebesi 1, kebîr yastık 12, sağîr yastık 1, hamâm gömleği 1, havlu 1, şerbet makramesi 2, kırmızı peştamâl 1, omuz makrame 2, sağîr döşek 1, çit bohça 1, kabaklı çorba tâsı 2, kabaklı bâkır lengeri 1, Kabaklı sahan 15, kadayıf tebsi 1, bâkır elleğeni 1, bâkır ibrik 3, abdest leğeni 1, divân sinisi 1, def'a gömlek 1, bâkır şem'idan 1, fiske şem'idan 1, tabe 1, kabaklı hoşab tâsı 2, kabaklı bâkır sahan 2, yasemîn çubuğu 1, orta çubuk 1, çubuk tablesi 7, tabağı fağfûr 1, bağçe sâtlı kaşığı 1, güllâbdan 1 ve buhûrdan 1, tonbalak kemikli kaşık ta'amı deste 1, hoşab kaşığı deste 1, bâkır lengeri 1, bâkır tencere 10, tencere kabağı 8, bâkır tabe 1, bâkır süzek 1, güğüm 1, kahve güğüm, pirinç müd 50, sîm cevkan 1, sâtlıbaz 1, kahve müd 2, sakadakçı tatlı kınızı 1, billur şerbet tâsı 1, sûtva baygiri 1

KAYNAKLAR

A-Arşiv Vesikaları:

Ayıntab/Antep Şer'iyeye Sicili No, 131

B-Tetkik Eserler:

CEZAR Mustafa, Osmanlı Tarihinde Leventler, İstanbul 1965.

DEVELİOĞLU Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara 1992.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2009-19/2

GİBB, H.A.R ve BOVEN Harold Bowen, *Islamic Society and the West, a study of the impact of Western civilization on Moslem culture in the Middle East*, Londra 1957.

Komisyon, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi C. 1*, İstanbul 1994.

ÖZKAYA Yücel, *Osmanlı Devleti'nde Ayanlık*, Ankara 1994.

NAGATA Yuzo, *Muhsin-zade Mehmet Paşa ve Ayanlık Müessesesi*, İzmir 1999.

ÖZDEĞER Hüseyin, *1463-1640 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri*, İstanbul 1988.

ÖZTÜRK Said, *Askeri Kasama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri*, İstanbul 1995.

C-Makaleler:

BARCAN Ömer Lütfi, "Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-1659), Belgeler, III / 5-6.

CEZAR Yavuz, "Bir Ayanın Muhallefatı, Havza ve Köprü Kazaları Ayanı Kör İsmail Oğlu Hüseyin", *Belleten*, XLI / 161.

McGAVAN Bruce, "Ayanlar Çağı" *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal tarihi*, İstanbul 1999.

NAGATA Yuzo, "Karaosmanoğlu Hacı Hüseyin Ağa'ya Ait Bir Tereke Defteri", IX. *Türk Tarih Kongresi* (Ankara, 21-25 Eylül 1981) *Kongreye Sunulan Bildiriler c. II*, Ankara 1998.

YEDİYILDIZ Bahaeddin, "Osmanlı Toplumunu", *Osmanlı Devleti Tarihi*, İstanbul 1999.

Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 19, Sayı: 2, Sayfa: 329-344, ELAZIĞ-2009

İNGİLİZLERİN KUDÜS'Ü ELE GEÇİRMESİ ve GENERAL EDMUND H.H. ALLENBY'NİN KUDÜS'E TÖRENLE GİRİŞİ (9-11 ARALIK 1917)

*The Capture of Jerusalem by British and Official Entry of Edmund H.H.
Allenby's to Jerusalem (9-11 December 1917)*

İsmet ÜZEN

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Tokat

ismetuzen@mynet.com

Özet

Türklerin başarısız iki Kanal Seferinden sonra İngilizler Sina Çölünü kontrol altına alarak Filistin'e dayanmıştı. Türkler Gazze-Birüssebi hattında savunmaya geçerek Mart ve Nisan 1917'deki 2 büyük İngiliz saldırısını püskürtmeyi başarmıştı. Ancak İngilizler olağanüstü insan, cephane ve malzeme yardımı olarak bu hatta direnmeye çalışan Türkleri 1917 sonunda yenmeyi ve 40 gün süren muharebe ve takip sonunda 9 Aralık 1917'de Kudüs'e girmeyi başarmıştı. Mısır Seferi Kuvveti Kumandanı General E.H.H. Allenby, 11 Aralık 1917'de resmî bir törenle şehre girdi. Törende Kudüs hakkında uygulanacak genel İngiliz politikası bir beyanname ile çeşitli dillerde açıklandı. Çok kısa süren tören boyunca şehrin ileri gelenlerini de kabul etmiş ve Türklerle savaşa kaldığı yerden devam etmek üzere şehirden ayrılmıştı. Bu çalışmada Türk kaynaklarında pek rastlanmayan, Kudüs'ün İngilizler tarafından işgal edildiği ilk üç günde yaşananlar hakkında bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kudüs, General Allenby, II. Wilhelm, Beyanname, Resmî Tören.

Abstract

After failure of two Turkish campaigns against Suez Canal, the British took control of Sinai Desert and reached the frontier of Palestine. The Turks withdrawn to the Gaza-Beersheba line and two great British assaults on Gaza repulsed. After receiving large reinforcement the British captured Gaza and Beersheba and began to pursuit the Turks. After 40 days pursuit and fighting the British entered Jerusalem in 9 December 1917. General E.H.H. Allenby who was Commander in Chief of Egyptian Expeditionary Force, and the procession officially entered Jerusalem in 11 December 1917. Allenby issued a Proclamation in which was stated the general policy of Britain in the future. The ceremony took very short time. At the same time, Allenby received the notables of the City and the heads of religious communities. Then, he left the city for going on fighting with the Turks. In this article, first 3 days of occupation of Jerusalem by the British and what was going on those days has been examined.

Keywords: Jerusalem, General Allenby, Wilhelm II., Proclamation, Official Entry.

Giriş

Almanya ile Osmanlı Devleti arasında 2 Ağustos 1914'te bir ittifak anlaşması yapılmıştı. Hemen ardından 10 Ağustos 1914'te Alman Genelkurmay Başkanı von Moltke Enver Paşa'ya

gönderdiği yazıda, Osmanlıların üzerine mümkün olduğu kadar çok Rus ve İngiliz kuvvetlerini çekmesi, enerjik bir çabayla İslam ihtilalini gerçekleştirmesi, bu amaçla Kafkasya'ya karşı harekete geçilmesi, özellikle Mısır'a karşı bir sefer yapılması ve Avusturya'nın yükünü hafifletmek için mümkün olduğu kadar çabuk savaşa katılmasını istemişti¹. Bu doğrultuda Türkler, yapılan hazırlıkların ardından İngilizlere karşı Birinci Kanal Seferi'ni düzenlemişti. Sefer başarısız olmuş ve yeni bir sefer hazırlıklarına başlanmıştı. Çanakkale Cephesi'nin açılması ve 1915 yılı sonuna kadar sürmesi, Mısır'a karşı yeni seferin yapılmasını 1,5 sene geciktirmişti. Ağustos 1916'da yapılan İkinci Kanal Seferi de başarısız olmuş ve İngilizler Türkleri Sina çölünün dışına itmeyi başararak Mısır ve Süveyş Kanalı'nın güvenliğini garantiye almışlardı.

Bundan sonra Türklerin çekildiği Gazze-Birüssebi hattı İngilizlerin Filistin'e girişleri için önemli bir direnç noktası oluşturmuştu. Bu hat aynı zamanda Kudüs'ün muhafazası için de gerekiyordu. İngilizler, Kantara'dan başlayarak Gazze Vadisi'ne kadar demiryolu döşedikleri gibi Nil'in tatlı suyunu da demiryoluna paralel döşemişlerdi. İngilizlerin Mart ve Nisan 1917'de Gazze'ye düzenlediği iki önemli saldırı, başarısızlığa uğramıştı. Bunun üzerine Mısır Sefer Kuvveti Komutanı General A. Murray'ın yerine, General E.H.H. Allenby atanmış ve kendisine her türlü destek verilmişti. Hatta İngiliz Başbakanı D. Lloyd George, Allenby'e, Kabine'nin Noel'den önce Kudüs'ün ele geçirilmesini beklediğini söylemişti. Haziran 1917'de göreve başlayan General Allenby, yaz boyunca daha önce başlanan hazırlıkları hızla tamamlamaya çalışmıştı. Bu sırada Türk Genelkurmayı, İngilizlerin büyük çaptaki hazırlıklarını doğru okuyamamış ve ağırlığını 11 Mart 1917'de kaybettiği Bağdat'ın geri alınması projesine vermişti. Bunun sonucunda "Yıldırım" projesi doğmuştu. Buna Almanlar, büyük oranda asker ve silah desteği vermişti. Oluşturulan Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı'na Alman Generali Falkenhayn atanmıştı. İngilizlerin Filistin'deki tehdidinin arttığı konusunda Türk ve Almanların anlaşmaya varması üzerine, Bağdat'ın kurtarılması için oluşturulan "Yıldırım" Filistin'e gönderilmiş ancak çok geç kalmış ve Türkler yarı hazır bir durumda yakalanmıştı. Hazırlıklarını tamamlayan General Allenby, 31 Ekim 1917'de Birüssebi ve Gazze üzerine saldırıya geçmişti. Türkler, gelişen İngiliz saldırısı karşısında dayanamamış, önce Birüssebi, ardından da Gazze elden çıkmıştı. İngiliz başarısı, bununla sınırlı kalmamış ve geri çekilmekte olan Türkleri takip etmişti. 40 gün süren takip ve muharebeler sonunda Türkler 8/9 Aralık gecesini Kudüs'ü boşaltmak zorunda kalmıştı. Türkler Kudüs'ten sonra şehrin doğu ve kuzeydoğusunda bir hatta doğru çekilmişti. Bu nedenle, direnişle karşılaşmayan İngilizler öğleden önce Kudüs'e girmişti. Öğleden sonra Türk hattına yaptıkları saldırı ise geri püskürtülmüştü. 10 Aralık sakin geçmiş ve İngilizler 11 Aralık'tan itibaren dikkatlerini Kudüs'ü

---

¹ Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, Çev. Mazhar Besim Özalpsan, İstanbul, Askerî Matbaa, 1943, s.13; Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, İstanbul, Vatan Neşriyat, 1953, s.21.

Türk karşı saldırılarına karşı koruma planları ve harekâtları üzerinde yoğunlaşmışlardı².

11 Haziran 1916'da İslam'ın kutsal kenti Mekke, İngilizlerin kışkırtması sonucu isyan eden Şerif Hüseyin'in eline geçmişti. 11 Mart 1917'de İngilizler Halifeler kentini yani Bağdat'ı ele geçirmişti. Bu, Mekke'nin düşmesinden sonra Türk prestijine indirilen ikinci bir darbe idi³. Aynı yıl dokuz ay sonra, Kudüs'ün 9 Aralık 1917'de İngilizlerin eline geçmesi, üçüncü darbe olmuştu. Artık dinî semboller olan büyük şehirler Türklerin elinden çıkmıştı. Daha kötüsü İngilizler, bunu sürekli bir propaganda malzemesi yaparak hem işgalleri altındaki İslam topraklarında Osmanlı sempatanlığını yok etmeye çalışmış, hem de Osmanlı egemenliğindeki topraklarda yaşayan Arapları kendi tarafına çekmek için bulunmaz bir fırsata sahip olmuştu.

Kudüs'ün Teslimi

9 Aralık 1917 günü Osmanlı Devleti'nin son Kudüs Mutasarrıfı –İngiliz kaynakları yanlış olarak Kudüs Valisi olarak verirler- İzzet Bey, Belediye Başkanına bir teslim mektubu vererek sabah erkenden şehirden ayrıldı. Ayrılmadan önce de telsiz makinesini çekiçle paramparça etti⁴. İzzet Beyin 8/9 Aralık 1917 tarihli imzaladığı belgede Osmanlıların dinî binaların tahrip olmasından çekindiği için şehirden çekildiği, buralara muhafızlar yerleştirildiği ve İngilizlerin de aynı yolda hareket edeceğinin umulduğu ifade edilmişti. Ekte yer alan belgenin resminden, propaganda amaçlı olarak şehrin bir duvarına da asıldığı anlaşılmaktadır. Belge sadeleştirilmiş hali şudur:

“İngiliz Kumandanlığı'na

2 Bu uzun dönem hakkında bkz. T. C. Genelkurmay Başkanlığı, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi C.1-2, Haz. Yahya Okçu-Hilmi Üstünsoy, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1979; Mahmut Nedim Şükrü, Filistin Savaşı (1914–1918), Çev. Abdullah Es, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1995; Stoyber, Yıldırım, Çev. Nihat, İstanbul, Askerî Matbaa, Ali Fuat Cebesoy, Birüssebi-Gazze Meydan Muharebesi ve Yirminci Kolordu, İstanbul, Askerî Matbaa, 1938; Kress von Kressenstein, a.g.e.; Ali Fuat Erden, Paris'ten Tih Sahrasına, Ankara, Ulus Basımevi, 1949; Ali Fuat Erden, “Çölde Son Türk Destanları”, Dünya, 2 Ekim-10 Kasım 1955; Ali Fuat Erden, Birinci Dünya Harbinde Suriye Hatıraları, İstanbul, b.y., 1954; Cemal Paşa, Hatıralar, Düz. Behçet Cemal, İstanbul, Çağdaş Yay., 1977; Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet, Yıldırım, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2002; 1932; C. Guy Powles, The New Zealanders in Sinai and Palestine, Eastbourne, Antony Rowe Ltd, 1922; G. MacMunn,-Cyril Falls, Military Operations; Egypt & Palestine, Vol. I. London, The Imperial War Museum, 1996; Cyril Falls, Military Operations; Egypt & Palestine, Vol. II., Part I, London, The Imperial War Museum, 1996; H. S. Gullett, The Australian Imperial Force in Sinai and Palestine 1914–1918, Sydney, Angus & Robertson Ltd., 1941; Archibald P. Wavell, The Palestine Campaigns, London, Constable and Co. Limited, 1941; W.T. Massey, How Jerusalem Was Won Being The Record of Allenby's Campaign in Palestine, New York, Charles Scribner's Sons, 1920. Massey, “London Newspapers” gazetesinin bölgedeki savaş muhabiriydi.

3 J. L. Wallace, Bir Askerî Yardımın Anatomisi, Çev. Fahri Çeliker, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1985, s.192.

4 H. Pirie Gordon, **Mısır Kuvvei Seferiyesinin İleri Harekâtı**, Çev.Adil, İstanbul, Matbaai Askeriye, 1926, s. 264; Edmund Dane, **British Campaigns in The Nearer East 1914-1918**, Vol. II, Hodder And Stoughton London New York Toronto, 1919, s.109. Dane, **"Westminster Gazette"**nin bölgedeki savaş muhabiriydi. Kudüs'ten Şam'a gönderilen en son mesaj şuydu: “Düşman önümüzde. Buradan sadece yarım saat mesafede.” Bkz. Raymond Savage, **Allenby of Armageddon**, London, Hodder and Stoughton Ltd., 1925, s.230; B. Gardner, **Allenby**, Cassell, London, 1965, s.158.

Her milletçe kutsal sayılan Kudüs'teki yerleşim yerlerine iki günden beri obüsler düşmektedir. Osmanlı Hükümeti sırf dinî mekanların zarar görmemesi için kasabadan çekilmiş ve Kamame, Mescid-i Aksa gibi dinî mekanların korunmasına memurlar görevlendirmiştir. Tarafınızdan dahi bu yolda muamele edileceği ümidiyle bu belgeyi Belediye Reisi Vekili Hüseyin-zâde Hüseyin Bey eliyle gönderiyorum efendim.

Kudüs Müstakil Mutasarrıfı

İzzet

8/9.12.33"⁵

Belediye Başkanı, sabahleyin yanında birkaç polis memuru ile Lifta'da bulunan İngiliz birliklerine doğru yola çıktı. Saat 08.30'da İngilizler, beyaz bir bayrakla yaklaşan heyeti gördü⁶. Heyeti ilk karşılayan iki İngiliz çavuşu oldu ve kendilerine şehrin teslim mektubu ve anahtarları sunuldu ise de kabul etmediler. Arkadan gelen İngiliz subaylarından iki binbaşı ve Tugay komutanı da kabul etmedi. Kimse teslim işini üzerine almak istemedi. Sonunda 60. Tümen Komutanı Tümgeneral J.S.M. Shea, Korgeneral P. Chetwode'a danıştı ve Chetwode da teslim işini kabul etmesini bildirdi. O da, Allenby adına saat 11.00'de şehrin teslimini kabul etti. 31 Ekim'den beri 40 gündür devam eden muharebeler sonunda Kudüs teslim alındı. Böylece Hristiyanlar, 730 yıl sonra Kudüs'e döndü. 180. Tugay Komutanı Tuğgeneral C.F. Watson ve Belediye Başkanı birlikte Kudüs'e döndü. Tuğgeneral Watson postaneye, bazı hastanelere ve Yafa Kapısı'na muhafızlar yerleştirerek kamu güvenliğini sağlamaya çalıştı. Aynı zamanda, General Allenby'nin resmî girişinin kısa bir provası hazırlandı⁷.

İngiliz Savaş Kabinesi Kudüs'ün ele geçirilmesinden hemen önce basın muhabirlerinin mesajlarını ve askerî ataşelerin telgraflarını, zaferin Avam Kamarası'nda bir bakan tarafından dünyaya duyurulmasına kadar bekletmeleri emrini vermişti. Bu emir, Kudüs'ün ele geçirilmesinden önce Mısır Sefer Kuvveti'nde bulunan gazetecilere de bildirilmişti⁸. Nihayet 9 Aralık 1917'de resmî duyuru yapılmıştı⁹. Maliye Bakanı Bonar Law, Avam Kamarası'nda resmî duyuruyu yapmış ve kutsal şehrin ve çevresinin zarar görmesinden kaçınmak için Kudüs'ün ele geçirilmesinin geciktiği değerlendirmesini yapmıştı. Resmi duyurunun ardından Westminster Katedrali'nin büyük çanı üç yıl aradan sonra çalmaya başlamıştı. Paris'te Notre Dame Katedrali'nde özel bir tören düzenlenmişti. Duyurunun ardından İngiliz Savaş Kabinesi, Allenby'e gönderdiği telgrafta dünya çapında tarihî bir anlamı olan ve İngiliz ve Müttefik halklarına büyük bir sevinç yaşatan Kudüs'ün

⁵ Bkz. **Fotoğraf 1.**

⁶ Bkz. **Fotoğraf 2.**

⁷ Falls, a.g.e., s.253-254; Gordon, a.g.e., s. 265-266; Archibald Wavell, A Study in Greatness The Biography of Field-Marshal Viscount Allenby of Megiddo And Felixstowe, New York, Oxford University Press, 1941, s.228; Dane, a.g.e., s.110; Gullett, a.g.e., s.516-517. Ayrıca bkz. Fotoğraf 3 ve 4.

⁸ Wavell, a.g.e., s.230.

⁹ Savage, a.g.e., s.223.

ele geçirilmesi olayında kendisini tebrik ettiklerini ve başarılarının devamını beklediklerini bildirmişti. Allenby, şehirde iken İngiliz Kralı V. George'dan da bir mesaj almıştı¹⁰. Kudüs'ün ele geçirilmesi üzerine Roma'da 15.000 öğrenci dâhil 35.000 kişi St. Onoforio Tasso Türbesi'ne yürümüştü. Aynı yerde 16. yüzyılda "Kudüs Kurtarıldı" diye yazan şair Torquato Tasso'nun da türbesi vardı. Bu sırada Roma'daki yüzlerce çan çalmış ve Kardinal Lega, kalabalığa hitap etmiş ve kalabalığı kutsamıştı. Papa, savaşa katılan ülkelerdeki tüm papazlara bir genelge göndererek, her hangi bir Hıristiyan devletin Kudüs'ün geri alınması girişiminde Türklere yardım etmesi halinde aforoz edileceğini bildirmişti¹¹.

İngilizlerin şehri ele geçirmesine en çok sevinenler, şüphesiz Hıristiyan, Yahudi ve bölgede Türk hâkimiyetini görmek istemeyen bazı Araplar idi. Gazeteci W.T. Massey, Allenby'nin şehre girişinden birkaç saat önce şu olaylara tanık olmuştu: "*Davut Sokağında gezerken bir Yahudi kadını, beni durdurdu ve dedi ki 'Bu gün için dua ettik. Bu gün şarkı söyleyeceğim. Tanrı Bağışlayıcı olan Kralı Korusun, Çok Yaşa bizim Soylu Kral. Açlık çekiyorduk fakat mesele mi? Şimdi kurtulduk ve özgürüz.' Ellerini göğsünün üstünde bağladı ve birkaç kez 'Ah ne kadar müteşekkirim' dedi. Yaşlı bir adam da beni elleriyle tuttu ve dedi ki Tanrı bizi kurtardı. Ne kadar mutluyuz.*" dedi. Bundan başka yazar, 10 yıldır Kudüs'te yaşayan ve Kızılhaç Hastanesi'nde çalışan bir Amerikalının, Türk ordusunda görevli üç yaralı Arap subayın hastaneye getirildiğini, bunlardan birinin "*şimdi Yaşa İngiltere diye bağırabilirim*" demesi üzerine, hastanede çok sayıda yaralı Türkün olduğunu ve dikkatli olması gerektiğini hatırlatması üzerine bunu dikkate almadığını ve "*Yaşasın İngiltere*" diye bağırdığını anlatmaktadır¹².

Çoğu İngiliz yazarı, Kayser II. Wilhelm'in 1898'de at üstünde Kudüs'e gösterişli bir şekilde girişi ile, 11 Aralık 1917'de İngiliz Generali Allenby'nin bir hacı gibi yaya olarak saygılı bir şekilde girişini mukayese etmiştir¹³. Kısaca bu konuya değinmekte yarar vardır.

Alman İmparatoru II. Wilhelm'in 1898 Kudüs Ziyareti

Alman İmparatoru I. Wilhelm ile General Allenby'nin farklı dönemlerde ve farklı siyasî ve askerî ortamlarda Kudüs'e girişini dikkate almayan İngiliz yazarlarına göre, Kayser beyaz, kırmızı, mavi ve altın renginde giyinmiş bir heyetle ve süslü atlarla Kudüs'e girmişti. Kayser gerçek bir gösteri adamı gibiydi. Kayser'in Kutsal Şehre girebilmesi için şehrin duvarlarında geniş bir gedik bile açılmıştı. Tüm bunlar Alman imparatorluk gücünü göstermeye yönelikti. Allenby ise, daha dar

¹⁰ Wavell, a.g.e., s.230; Gardner, a.g.e., s.160.

¹¹ **The New York Times**, 18 Aralık 1917. <http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?res=9F0DE6D8133BEE3ABC4052DFB467838C609EDE>.

¹² Massey, a.g.e., s.196.

¹³ Massey, a.g.e., s.202-203; Gullet, a.g.e., s.523, Gardner, a.g.e., s.160, Powles, a.g.e., s.170.

olan Yafa Kapısından yaya olarak geçti¹⁴.

Almanya, II. Wilhelm döneminde etkili ve yoğun bir diplomasi ile Yakındoğu'da önemli roller oynaya karar verdi. Bu, dünya egemenliğini sağlama yolunda atılacak adımlardan biriydi¹⁵. Bunun bir aracı olarak, İmparator II. Wilhelm Osmanlı Devleti'ne 1898'de bir ziyaret gerçekleştirdi.

Almanya ile Osmanlı Devleti arasında kararlaştırılan teşrifat programına göre, Alman İmparatoru, 29 Ekim 1898 Cumartesi ve 5 Kasım 1898 Cumartesi arasındaki bir haftalık süreyi Kudüs ziyaretine ayrılmıştı¹⁶.

Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Filistin'i ziyaret edeceği kararlaştırılması üzerine Girit Vali Vekili ve Fevkalade Kumandanı Ahmet Cevad Paşa, Filistin ve Suriye'de alınacak tedbirlerin kontrolü ve ikmalî ile görevlendirilmişti. Kendisine verilen talimatta, İmparatorun yanında büyük bir şahsın bulunmasından hoşlanmadığı ve yanında bir Paşanın bulunmasının diğer devletler nezdinde ziyaretin siyasî bir anlam taşıyacağı düşüncelerinden dolayı kendisine İmparator'dan uzak durması tavsiye edilmişti. Talimatta ayrıca Alman İmparatoru'nun Filistin ve Suriye'de yapacağı ziyaretler sırasında güvenlik ve merasim konularında aksaklıklar meydana gelmemesi uyarıları yapıyordu. Ahmet Cevat Paşa İmparator'dan önce gezilecek yerlere gidip gerekli kontrolleri yapacaktı. 27 Ekim 1898'de Kudüs'e gelen Cevat Paşa gerekli tedbirleri alıp İmparatorun güzergâhı üzerindeki evleri polis tarafından aratmıştı¹⁷. Bundan başka Kudüs Mutasarrıfı Mehmet Tevfik Bey (Biren) de İmparatora suikast yapılmasını önlemek için bir hayli tedbire başvurmuştu¹⁸.

Bu bilgileri veren kaynaklar İmparator II. Wilhelm'in İngiliz kaynaklarında yer alan gösterişli girişi hakkında bilgi vermekten uzaktır. II. Wilhelm'in Kudüs ziyaretine katılanlardan hem Prince Von Bülow Bernhaud'un anılarında gösterişli giriş hakkında¹⁹, hem de bizzat II. Wilhelm'in anılarında da bu konuda hiçbir bilgi yoktur ve daha çok Almanların kilise politikası ve Kudüs'teki Alman Kilisesi'nin inşası konusu işlenmiştir²⁰.

Bayram Soy'un II. Wilhelm'in Kudüs'ü ikinci ziyaretini konu alan makalesinde, II. Wilhelm'in Kudüs'e gösterişli girişi hakkında bilgiler verdiği gibi, ayrıca, İmparatorun niçin şehrin

14 Massey, a.g.e., a.g.e., s.203; Gullet, a.g.e., s.523, Gardner, a.g.e., s.160, Powles, a.g.e., s.170.

15 İlber Ortaylı, Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1983, s.64-65.

16 Mehmet Mercan, "Alman İmparatoru II. Wilhelm'in 1898 Yılı İstanbul ve Filistin Seyahatinin Teşrifat Programı", Doç Dr. Günay Çağlar Armağanı, Erzurum, 2004, s.124.

17 Mehmet Mercan, **Sadırazam Ahmed Cevat Paşa**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1998, s.100-103.

18 Mehmet Tevfik Bey (Biren), **II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları**, Haz. F. Rezan Hürmen, İstanbul, Arma Yayınları, 1993, s.123-125.

19 **Memoirs of Prince Von Bulow**, Vol 1. Translated by F. A. Voigt, Boston, Little, Brown and Company, 1931, s.296-299.

20 **The Kaiser's Memoirs: Wilhelm II Emperor Of Germany 1888-1918**, Translation by Thomas R. Ybarra, Harper & Brothers Publishers New York and London, 1922, s.212-217.

surlarında bir gedik açtırdığına da açıklık getirmektedir. Buna göre, Eski bir İslam geleneğine göre, ancak Kudüs'ü ele geçiren bir hükümdar at sırtında girebilirdi. Bu sorunu aşmak için Yafa Kapısı'nın yanındaki surda bir gedik açılmış ve Kayser ile kafilesi buradan içeri girmişti. II. Wilhelm, İmparatorluğunun haşmetini sergileyecek bir tören alayı ile şehre girmişti. En önde dört bedevî şeyhi vardı. Arkalarında Osmanlı muhafız süvarileri, piyadeler, Kudüs Alman Konsolosluğu güvenlik görevlileri Alman Büyükelçi Marschall von Bieberstien ile Konsolos Tischendorf yer alıyordu. Bunları da, kısa bir mesafe arayla, saltanat arabası ile İmparatoriçe ve hizmetçileri takip ediyordu. Kayser ise, doru atı üzerinde, uzun beyaz pelerinli hâkî renkli tropik üniforma, başında tolga ve adeta taştan yontulmuş yüzüyle, ciddî ve vakurdu. II. Wilhelm'in arkasında, yirmiden fazla maiyet arabası ve son olarak, yine bir Osmanlı muhafız grubu geliyordu. Şehre girişten sonra kafileyi, Suriye Valisi Nazım Paşa karşıladı. İmparator şehre girişinden sonra dinî mekânları gezmiş ve dinî liderleri kabul etmişti²¹. İlber Ortaylı'ya göre, İmparatorun 1898 Kudüs ziyareti bir çeşit "Haçlı seferi" idi²².

İngilizler, Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Kudüs'e at üstünde girişi ile İngiliz Generali Allenby'nin bir hacı gibi yaya olarak girişini kıyaslayarak kendilerinin şehrin ruhuna daha uygun davrandıklarını savunmuşlardır. Oysa Allenby'nin şehre girişi için hazırlanan program ve programın uygulamasına dikkat edilirse kendi çapında bir gösteriş havası olduğu görülür. Ayrıca kıyaslama eşitler, zaman ve şartlar arasında yapılır ise İmparator ve ordu kumandanının kıyas edilemeyeceği açıkça ortaya çıkar. Biri, barış zamanında İmparatorluğunun haşmetini ve kendi gururunu yansıtmaya çalışırken, diğeri, savaş zamanında şehri ele geçiren ve İngiliz Kralının emrinde bir general idi. Eğer İngiliz Kralı Kudüs'e barış veya savaş zamanında girseydi, hiç şüphesiz manzara daha farklı olacaktı. Bu açıdan kıyaslanmanın hatalı olduğunu düşünüyoruz.

General Allenby'nin Törenle Kudüs'e Girişi

Kudüs'te bir polis memuru olarak atanan Joseoh F. Broadhurst, Allenby'nin Kudüs'e girişinden hemen önce General Allenby'nin güvenliği için yaptıklarını şöyle anlatmaktadır: "*11 Aralıkta, ordumuzun girişinden iki gün sonra, General Allenby gelecekti. Aceleyle güzergâhı üzerindeki her evi araştırarak güvenliği için ne gerekiyorsa yaptım. Bu yolla, herhangi bir Türk subayı veya askerinin hâlâ saklanıyorsa bulunması sağlanacaktı. Ek bir tedbir olarak ayrıca evlerin çatısına adamlar gönderdim.*"²³

Allenby, Latron yolundan Kudüs'e kadar otomobille geldi. Yafa Kapısı'nın dışında 50 kişilik

²¹ Bayram Soy, "Kudüs'teki Erlöserkirche'nin Açılışı: II. Wilhelm'in İkinci Doğu Seyahatindeki (1898) Dinî Motifler", **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**, Güz 2007-Kış 2008, Sayı.6 (246), İstanbul, İletişim Yayınları, s.128.

²² Ortaylı, **a.g.e.**, s.66.

²³ Joseoh F. Broadhurst'un **From Vine Street to Jerusalem** adlı eserinden aktaran, Abraham Ezra Millgram, **Jerusalem Curiosities**, Jewish Publication Society, 1990, s.265. Bkz. **Fotoğraf 5**.

bir imparatorluk onur muhafız kıtası vardı. Bunlar İngiliz, İskoç, İrlandalı ve Galler askeri idi. Bunların karşısında ise Yüzbaşı V.C. Throssel komutasında 50 kişilik Avustralya ve Yeni Zelanda birliği²⁴ vardı. sağ tarafta 20 kişilik bir Fransız ve sol tarafta 20 kişilik bir İtalyan onur muhafız kıtası Yafa Kapısı'nın içinde görevlendirilmişti. İtalyanlar Gazze önünde mürettep bir tugayla bir hattı tutarken, Fransızlar bir savaş gemisiyle Gazze bombardımanına yardım etmesine rağmen Filistin'de Türklerle çatışmaya girmemişti. Şehre resmî girişte müttefik temsilcilerinin yer alması iyi bir şeydi. Yafa Kapısı dışında Allenby Kudüs'e Askerî Vali olarak atanan Tuğgeneral Borton tarafından karşılandı ve bir tören alayı oluşturuldu. Allenby, şehre önünde iki yaveri, sağında Fransız Filistin Müfreze Komutanı ve solunda İtalyan Filistin Müfreze Komutanı ile ilerledi. Onları dört kurmay subay izledi. Ardından siyasî işlerden sorumlu Tümgeneral Clayton, Fransız Heyeti Başkanı M. Picot, Fransız, İtalyan ve A.B.D. askerî ataşeleri geliyordu. Allenby'nin Kurmay Başkanı Tuğgeneral L.J. Bols ve Tuğgeneral G. Dawnay, 20. Kolordu Komutanı Korgeneral P.W. Chetwode ve Kurmay Başkanı Tuğgeneral Bartholomew'in önünde yürüdü. Muhafızlar da arkadan takip etti²⁵.

İngiliz askerleri tören için özel olarak giyinmemişti ve savaşın tozu, çamuru hâlâ elbiselerinin üzerindeydi. Diplomatik nedenlerden dolayı orada bulunan ve savaşın hiçbir aşamasında rol oynamayan Fransızların temiz ve açık mavi üniformaları ile İtalyanların temiz ve güzel giysileri, İngiliz askerlerinin giysilerine göre tezat oluşturuyordu²⁶.

Yerli halk Yafa Kapısı'na "Babü'-Halil" yani "Dost Kapısı" derlerdi. Allenby Kudüs'e girdiği zaman indirilecek ne düşman bayrağı vardı ne de çekilmiş dost bir bayrak. Bu, Müttefiklerle daha önce yapılan bir anlaşma gereği idi. Anlaşma sebebiyle Filistin ve Suriye'de İngiliz bayrağı dalgalanmayacaktı²⁷. Düşmanı mağlup etmiş askerlerin zafer çılgınlıkları, antik çan kulelerinde çan sesleri, şarkılar, galipleri övecek veya kalabalığın moralini yükseltecek tarzda dinsel konuşmalar yoktu. 150 kişiden az olan Allenby'nin tören alayı bir tek trompet eşliğinde kapıdan geçti. Bu küçük askerî gösteri halka eski düzenin değiştiğini ve yerini yenisine bıraktığını ifade ediyordu²⁸.

Tören alayı Kale (Davut Kulesi) basamaklarında durdu. Burada Allenby ve heyeti ile şehrin ileri gelenleri, çeşitli dillerde okunacak olan Beyannameyi dinlemek üzere dizildi. Davut Kulesi'nin gölgesinde okunan beyanname daha sonra şehrin stratejik noktalarına da konacaktı²⁹.

Kudüs duvarlarına yapıştırılan "**Beyanname**"nin başlığı altında sıkıyönetim ilan edildiği

²⁴ Powles'a göre, Yeni Zelanda Tugayından görevli olanlar 1 subay, 33 Astsubay ve er idi. Powles, **a.g.e.**, s.170.

²⁵ Massey, **a.g.e.**, s.206-207; Falls, **a.g.e.**, s.259-260; Wavell, **a.g.e.**, s.229; H. O. Lock, **With the British Army in the Holy Land**, London, Robert Scott Roxburghe House Paternoster Row E.C., 1919, s.84-85. Bkz. **Fotoğraf 7**.

²⁶ Gullet, **a.g.e.**, s.523.,

²⁷ Massey, **a.g.e.**, s.203; Gullet, **a.g.e.**, s.524; Millgram, **a.g.e.**, s.265.

²⁸ Massey, **a.g.e.**, s.203-204; Gullet, **a.g.e.**, s.524; Gardner, **a.g.e.**, s.160; Savage, **a.g.e.**, s.232.

²⁹ Massey, **a.g.e.**, s.207. Bkz. **Fotoğraf 6**.

yazılıdır. Beyannamenin bir paragrafı, bu konu ile ilgili olup diğer kısmı daha çok üç büyük semavî dinin beraber yaşadığı Kudüs'ün ruhuna uygun ifadelerle doludur. Herkesin kendi işine korkmadan devam edeceği, dinî mekânlar arasında ayırım yapılmadan işlevlerini devam ettireceği, her dine ait mekânların o dinin mensuplarının kontrolüne verildiği hatta bu mekânların korunması için muhafızlar yerleştirildiği anlatılmaktadır. Mısır Sefer Kuvveti Komutanı General Allenby beyannameyi tüm isimlerini kullanarak imzalamıştı: General Edmund Henry Hynmen Allenby³⁰.

Beyannamenin dikkati çeken bir yönü de, İngilizlerin 11 Mart 1917'de Bağdat'ı ele geçirdikten sonra yayınladıkları beyannamedeki gibi, İngilizlerin işgalci olarak değil kurtarıcı olarak geldikleri, Türklerin kötü yönetimi, Almanların entrikaları, Türklerin Arapları sömürdüğü ve bir millete bağımsızlık vermek gibi konulardan hiç bahsedilmemiş olmasıydı³¹.

Beyannamedeki ifadeler, İngiliz Hükümeti tarafından düzenlenmişti ve üç hafta önce Allenby'e telgraf ile gönderilmişti. “*Mübarek Kudüs'ün sakinleri ve çevresinde ikamet eden halka*” hitap eden ve dinî kurumların ve kutsal yerlerin var olan durumunun yürürlükte kalmaya devam edeceği, kanun ve düzenin korunacağı ifade eden Beyanname İngilizce, Fransızca, Arapça, İbranice, Yunanca, Rusça ve İtalyanca olarak okundu³². Beyannamenin İngilizcesini Tuğgeneral Borton³³, Arapçasını Haddad Bey³⁴, İtalyanca ve Fransızcasını bir Fransiskan rahip³⁵ okudu. Beyannamenin İbranice, Yunanca, Rusçasını da bir/birer rahibin veya hahamın okuduğu tahmin etmekteyiz.

Okunan Beyanname şuydu:

“Mübarek Kudüs'ün sakinleri ve çevresinde ikamet eden halka:

Komutam altındaki askerlerin Türkleri bozguna uğratması kuvvetlerim tarafından şehrinizin işgaliyle sonuçlanmıştır. Bundan dolayı, şimdi, burada yönetim şekli olarak sıkıyönetim ilan ediyorum ve askerî şartlar gerektirdiği kadar da sürecektir.

Bununla beraber, çekilmiş düşmanın ellerindeki tecrübeniz sebebiyle herhangi biriniz telaşa kapılabilirsiniz. Bundan dolayı herkesin kesinti korkusu olmadan meşru işini devam ettirmesinin arzum olduğunu size bildiriyorum.

Ayrıca, şehrinize insanlığın büyük dinlerinden üçünün bağlularınca tutkuyla bakıldığından ve birçok asırdır bu üç dinin ibadet eden ve dindar halk yığınlarının hacıları tarafından şehrin ruhu

30 Bkz. Fotoğraf 16.

31 Bağdat'ta yayınlanan beyanname için bkz. F.J. Moberley, The Campaign in Mesopotamia 1914–1918, Vol.3, London, The Imperial War Museum, 1997, s.404-405.

32 Falls, a.g.e., s.260. Dikkat edilirse İngiltere'nin müttefiki olan devlet ve devlet olmayan müttefik milletlerin dili tercih edilmiştir. Türkçe ve Almancaya yer verilmemiştir.

33 Bkz. Fotoğraf 8.

34 Bkz. Fotoğraf 11.

35 Bkz. Fotoğraf 9 ve 10.

tanrıya adandığı için, her kutsal bina, anıt, kutsal yer, tapınak, geleneksel mevki, vakıf, dini teberru veya 3 dinin hangisi olursa olsun mutlak ibadet yerinin muhafaza edileceğini ve onların kutsal olduğuna inananların mevcut gelenek ve inançlarına göre korunacağını bilmenizi isterim.”

Aralık 1917

*Edmund Henry Hynmen Allenby, General
Mısır Seferi Kuvveti Komutanı³⁶*

Ardından tören alayı yaklaşık 100 metre uzaktaki eski Türk Kışla Alanına yöneldi. Burada General Allenby şehrin ileri gelenlerini ve dinî cemaatlerin liderlerini kabul etti. Müslüman bir aileden gelen Kudüs Belediye Başkanı –ki 15 gün sonra zatürreeden ölmüştü-, Müftü, Ömer Camii ve el-Aksa Camii şeyhleri ile Haldiye ve Alamiye ailesi mensupları da General Allenby’ye tanıtıldı. Latin, Yunan Ortodoks, Ermeni Kiliseleri patrikleri ve Kıpti papazı Türkler tarafından şehirden sürülmesi yüzünden, orada kalan temsilcileri ile Yahudi, Süryani Kilisesi, Yunan Katolik Kilisesi ve Habeş Papazı ve Anglikan Kilisesi temsilcileri Allenby’ye tanıtıldı. Savaş sırasında bütün ülkelerin çıkarlarını koruyan İspanyol Konsolosun Allenby’ye tanıtılması dikkate değerdi. Allenby böyle bir yoğun işle uğraştığı için kendisini kutlamıştı. Tanışma faslı bitince Allenby Yafa Kapısına döndü ve ilerlemiş olan Genel Karargâhına katılmak üzere yine yaya olarak şehirden ayrıldı. Kudüs ziyareti ancak çeyrek saat sürmüştü³⁷.

Bu sırada, birisi tarafından garip bir Arap kehaneti keşfedilmişti. Buna göre, ancak bir peygamber Nil’in suyunu Filistin’e getirdiği zaman Türkler Kudüs’ten sürülecekti. Araplar, bu yüzden, Allenby’ye “Allah Nebi” adını verdiler³⁸. 1917 sonunda İngilizler Sina Çölünün kuzeyinden Akdeniz kıyısı boyunca Filistin’e demiryolunu ulaştırdıkları gibi, demiryolu hattı boyunca Nil’in tatlı suyunu da bir boru hattı ile döşemişlerdi. Bunun gerçek sebebi, narin İngiliz askerlerinin çölün tuzlu suyunu içmeye dayanamamalarıydı³⁹.

Allenby 11 Aralık’ta yaşadıklarını Londra’ya gönderdiği telgrafta şöyle özetlemişti:

“1- Bugün öğlen, kurmaylarımdan birkaçı, Fransız ve İtalyan bölük komutanları, Picot Heyetinin başkanları, Fransız, İtalyan ve Amerika Birleşik Devletleri Askeri Ataşeleri ile resmen şehre girdim.

Tören Alayının hepsi yaya idi.

Yafa Kapısında İngiltere, İskoçya, İrlanda, Galler, Avustralya, Hint, Yeni Zelanda, Fransa ve İtalya muhafızları tarafından karşılandım.

2- Halk tarafından iyi karşılandım.

³⁶ Beyannamenin metni için bkz. **Fotoğraf 16**; Ayrıca üç dilden örnek için bkz. **Fotoğraf 6**.

³⁷ Massey, **a.g.e.**, s.208; Wavell, **a.g.e.**, s.229. Kutsal Mezar Kilisesi’nin inşa edilmeden önceki alanda Hz. İsa’nın çarınha gerildiğine inanılıyordu. Bkz. **Fotoğraf 12 ve 13**.

³⁸ Gordon, **a.g.e.**, s.266; Wavell, **a.g.e.**, s.202-203; Dane, **a.g.e.**, s.111; Gardner, **a.g.e.**, s.161; Savage, **a.g.e.**, s.233.

³⁹ MacMunn-Falls, **a.g.e.**, s.175.

3- Kutsal Yerlere muhafızlar yerleştirildi.

4- Askeri Vali Latinlerin müteveli vekiliyle temas halindedir ve Yunanlı temsilci Hıristiyan Kutsal Yerleri yönetmek üzere seçildi.

5- Ömer Camii ve çevresi Müslüman kontrolüne verildi ve Camii çevresinde Hintli subay ve askerlerden oluşan askerî bir kordon oluşturuldu⁴⁰. Askerî valinin ve Camii yöneticilerinin izni olmadan Müslüman olmayanların bu kordonu geçemeyecekleri hakkında emirler verildi.

6- Beyanname duvarlara asıldı ve Arapça, İbranice, İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Yunanca ve Rusça olarak Kalenin basamakları üzerinde huzurunda okundu.

7- Beytullahim'e ve Raşel Türbesi'ne muhafızlar yerleştirildi.

8- Kamame Kilisesi⁴¹ kapılarındaki vakıfların irsî mütevellilerden, Kiliseyi koruyan Halife Ömer'in yüce hukuku doğrultusunda geleneksel görevlerini kabul etmeleri istenildi.⁴²

Sonuç

Birinci Dünya Savaşında, 1915'te Çanakkale ve 1916'da Irak cephesinde Kut'ül-Amare zaferleri ile Türkler İngiliz gururuna önemli darbeler indirmişti. Fakat Mart 1917'de Irak cephesinde ve Ekim 1917'den başlayarak Filistin cephesinde İngilizlerle yapılan başarısız muharebeler sonucunda Türkler, Ortadoğu'nun önemli şehirlerinden olan Bağdat ve Kudüs'ü kaybetmişti.

Türkler, 11 Mart 1917'de kaybettiği Bağdat'ı kurtarmaya çalışırken, aynı yıl izledikleri yanlış askerî politikalar yüzünden Kudüs'ü de kaybetmişlerdi. Bağdat'ın kaybı ile beraber Kudüs'ün de kaybedilmesi İslam dünyasında Türk prestijne önemli bir darbe daha vurulmuştu. Ayrıca Osmanlı Ordusunun savaş değeri konusunda da ciddi sorular oluşturmuştu. Diğer taraftan, Kudüs'ün İngilizler tarafından ele geçirilmesi Hıristiyan dünyasında büyük bir sevinç yaratmış ve olay hemen bir Haçlı zihniyetine dönüşmüştü.

Kanaatimizce, İngiliz yazarlar, Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Kudüs'e at üstünde girişi ile İngiliz Generali Allenby'nin bir hacı gibi yaya olarak girişini kıyaslama noktasında hatalıdır. Kıyaslama eşitler, zaman ve dönemin şartları arasında yapılırsa daha uygun olacaktır.

Allenby, resmî bir törenle girdiği Kudüs'te yayınlanan beyanname, ağırlıklı olarak kutsal yerler ve dinî mekânların ruhuna uygun ifadeler yer almaktadır. Kutsal yerlerin geçmişten gelen geleneklerin devam edeceği, güvenliğin sağlanacağı, kutsal yerlerin ait oldukları dinin mensuplarına veya vakıfların kontrolüne verildiği ifade edilmiştir. Ayrıca bu mekanların korunması

40 Bkz.. Fotoğraf 14.

41 Bkz. Fotoğraf 15.

42 Massey, a.g.e., s.209. Başbakan Lloyd George bu telgrafi Avam Kamarası'nda okumuştur. The New York Times, 13 Aralık 1917. <http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?res=9F02E4DA1E3AE433A25750C1A9649D946696D6CF>.

için de ilgili dinden askerler görevlendirilmiştir.

Allenby kısa ziyareti sırasında şehrin her dinden önden gelen aile reisi ve dinî cemaat önderlerini de kabul ederek iyi bir izlenim bırakmaya, kendileriyle gelecekte de işbirliği yapmaya niyetlerinin olduğunu ifade etmeye çalışmıştır. Bu kısa görüşmeden sonra, Türkleri Kudüs'ten uzak tutmak ve daha kuzeye iterek tehditlerini azaltmak için şehirden ayrılmıştı. Böylece Ortaçağdaki Haçlı Seferlerinden yaklaşık 700 yıl sonra Hıristiyan bir devletin eline geçen Kudüs'te İngiliz yönetimi başladı.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR ve MAKALELER

- Dane Edmund, *British Campaigns in The Nearer East 1914–1918*, Vol. II, London New York Toronto, Hodder And Stoughton, 1919.
- Falls Cyril, *Military Operations; Egypt & Palestine*, Vol. II., Part I, London, The Imperial War Museum, 1996.
- Gardner B., *Allenby*, London, Cassell, 1965.
- Gordon H. Pirie, *Mısır Kuvvei Seferiyesinin İleri Harekâtı*, Çev.Adil, İstanbul, Matbaai Askeriye, 1926.
- Gullett H. S., *The Australian Imperial Force in Sinai and Palestine 1914–1918*, Sydney, Angus & Robertson Ltd., 1941.
- Lock H. O., *With the British Army in the Holy Land*, London, Robert Scott Roxburghe House Paternoster Row E.C., 1919.
- W.T. Massey, *How Jerusalem Was Won Being The Record of Allenby's Campaign in Palestine*, New York, Charles Scribner's Sons, 1920.
- Mehmet Tevfik Bey (Biren), II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları, Haz. F. Rezan Hürmen, İstanbul, Arma Yayınları, 1993.
- Memoirs of Prince Von Bulow*, Vol 1. Translated by F. A. Voigt, Boston, Little, Brown and Company, 1931.
- Mercan Mehmet, "Alman İmparatoru II. Wilhelm'in 1898 Yılı İstanbul ve Filistin Seyahatinin Teşrifat Programı", Doç Dr. Günay Çağlar Armağanı, Erzurum, 2004.
- Mercan Mehmet, *Sadırazam Ahmed Cevat Paşa, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998.
- Millgram Abraham Ezra, *Jerusalem Curiosities*, Jewish Publication Society, 1990.
- Moberley F.J., *The Campaign in Mesopotamia 1914–1918*, Vol.3, London, The Imperial War Museum, 1997.
- Ortaylı İlber, *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1983.
- Powles C. Guy, *The New Zealanders in Sinai and Palestine*, Eastbourne, Antony Rowe Ltd, 1922.
- Savage Raymond, *Allenby of Armageddon*, London, Hodder and Stoughton Ltd., 1925.
- Soy Bayram, "Kudüs'teki Erlöserkirche'nin Açılışı: II. Wilhelm'in İkinci Doğu Seyahatindeki (1898) Dinî Motifler", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, Güz 2007-Kış 2008, Sayı.6 (246), İstanbul, İletişim Yayınları.
- The Kaiser's Memoirs: Wilhelm II Emperor Of Germany 1888–1918*, Translation by Thomas R. Ybarra, New York and London, Harper & Brothers Publishers, 1922.
- Wallace J. L., *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, Çev. Fahri Çeliker, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1985.
- Wavell Archibald, *A Study in Greatness The Biography of Field-Marshal Viscount Allenby of Megiddo And Felixstowe*, New York, Oxford University Press, 1941.

İNTERNET SİTELERİ

<http://19141918.invisionzone.com/forums/index.php?s=38dfe16a61e3082168c0ecd976f41f11&showtopic>
<http://19141918.invisionzone.com/forums/index.php?s=38dfe16a61e3082168c0ecd976f41f11&showtopic=>
<http://19141918.invisionzone.com/forums/index.php?showtopic=88077&pid=818688&mode=>
<http://hdl.loc.gov/loc.pnp/matpc.00164>
<http://hdl.loc.gov/loc.pnp/matpc.00166>
<http://hdl.loc.gov/loc.pnp/matpc.00168>
<http://hdl.loc.gov/loc.pnp/matpc.00170>
<http://hdl.loc.gov/loc.pnp/matpc.00171>
<http://hdl.loc.gov/loc.pnp/matpc.00173>
<http://hdl.loc.gov/loc.pnp/matpc.00174>
<http://hdl.loc.gov/loc.pnp/matpc.00175>
<http://hdl.loc.gov/loc.pnp/matpc.00176>
http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/D?matpc:2::/temp/~pp_nghb::
<http://query.nytimes.com/mem/archivefree/pdf?res=9F02E4DA1E3AE433A25750C1A9649D946696D6CF>
<http://query.nytimes.com/mem/archivefree/pdf?res=9F0DE6D8133BEE3ABC4052DFB467838C609EDE>
<http://www.iwm.org.uk/upload/package/95/collections/documents/martial-law-in-jerusalem.html>
<http://www.old-picture.com/american-adventure/Jerusalem-Allenby-General-Enters.htm>

EKLER VE FOTOĞRAFLAR

EK. 1: Allenby'nin Kudüs'e Resmî Girişi İçin Hazırlanan Tören Programı⁴³

1- Allenby, 11 Aralık 1917'de saat 12.00'de Bab el-Halil'den (Yafa Kapısı) Kudüs'e girecektir. Tören alayının düzeni aşağıdadır:

2 Yaver

(20 Adım)

İtalyan Filistin Kuv. Kom.

(Albay F. d'Agostino)

Kurmay Subay 2 Kurmay Subay

Yarbay Dalmeny ve Yarbay A.P. Wavell

(10 Adım)

M. Picot (Fransız Yüksek Komiseri)

Fransız Askerî Ataşesi

(Yüzbaşı St. Quentin)

(5 Adım)

Kurmay Başkanı Tuğgeneral L.J. Bols

Tuğgeneral G. P. Dawnay

5 Adım)

20. Kolordu Komutanı Korgeneral Philip W. Chetwode

Kurmay Başkanı Tuğgeneral Bartholomew

(10 Adım)

Allenby

(Albay P. de Piépape)

Kurmay Subay

Fransız Filistin Kuv. Kom.

İtalyan Askerî Ataşesi

(Clayton)(Binbaşı Caccia)

A.B.D. Askerî Ataşesi

(Albay E. Davis)

⁴³ Massey, a.g.e., <http://www.gutenberg.net/1/0/0/9/10098/>.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2009-19/2

İngiliz Muhafızlar

Avustralya ve Yeni Zelandalı Muhafızlar

Fransız Muhafızlar

İtalyan Muhafızlar

2- MUHAFAZLAR: Aşağıdaki Muhafızlar 20. Kolordu tarafından sağlanacaktır.

Kapı Dışında:

İngiliz Muhafızlar: Tüm rütbelerden 50 kişi, İngiliz, İskoç, İrlandalı ve Galler askeri dâhil.

Avustralya ve Yeni Zelandalı Muhafızlar: Tüm rütbelerden 50 kişi, 20 Yeni Zelandalı asker dâhil.

Bu muhafızlardan İngilizlerin sağ kanadı ve Avustralyalıların sol kanadı şehir duvarına gelecek biçimde dizilecektir.

İngiliz muhafızlarının komutanı tüm muhafızların komutanı olacaktır.

Kapı İçinde:

Fransız muhafızlar: Her rütbeden 20 kişi

İtalyan muhafızlar: Her rütbeden 20 kişi

Bu muhafızlar Fransızların sol kanadı ve İtalyanların sağ kanadı Şehir duvarına dayanacak şekilde karşı karşıya sıralanacaktır.

3- SELAMLAMA: Allenby'nin yaklaşması üzerine muhafızlar silahlarıyla selama duracaktır.

4- Şehrin Askerî Valisi Allenby'yi Kapıda saat 12.00'de karşılayacaktır.

5- GÜZERGÂH: Tören alayı, Sueykat Allah ve el-Maukkaf sokağından Kale basamaklarına ilerleyecek. Orada şehrin ileri gelenleri Vali kurmayının rehberliğinde Allenby'yi karşılayacak ve vatandaşlara Beyanname okunacaktır. Tören alayı kendilerini Avustralya ve Yeni Zelanda, Fransız ve İtalyan muhafızlar kafilenin arkasında dört sıra halinde yerini alacaktır.

Kaleyeye varınca, İngiliz muhafızlar solda, İtalyan muhafızlar sağda çizgi halinde el-Maukkaf sokağının karşısında basamaklara bakacak şekilde dizilecektir. İngiliz ve İtalyan muhafızlar sağ ve sol kanatlarını cadde boyunca söylenen sıraya göre Kalenin güney ve kuzeyine gelecek şekilde duracaktır.

Tören Alayı Kaleden ayrılınca önceki düzende olduğu gibi Kışla alanına ilerleyecek, orada Allenby şehrin ileri gelenleriyle görüşecektir. Kışla alanına girerken muhafızlar sola çark edecek, her dört sıra askerin sol tarafı Kışla Alanının yanına gelecek şekilde ve son İtalyan muhafızı Alana girinceye kadar ilerleyecektir. Muhafızlar durduğunda (Alanın merkezine bakacak şekilde) sola dönecek ve öyle kalacaktır.

Tören Alayı şehre girdiği aynı güzergâhta ve düzende şehirden ayrılacaktır.

Allenby ve tören alayı Kışla alanından ayrılırken muhafızlar silahlarıyla selama duracak ve sonra hareket edecek ve İngiliz muhafızlarının arkasında tören alayındaki yerlerini alacaktır.

Yafa Kapısına varınca muhafızlar ilk pozisyonlarını alacak ve Allenby'nin ayrılmasıyla 20. Kolordu Komutanının emriyle uzaklaşacaktır.

6- POLİS: Şehrin Askerî Valisi tören alayının güzergâhında düzeni sağlama ve güzergâhın her iki yanındaki evleri araştırma işini düzenleyecek. Ayrıca Kale'de sivil memurların Beyanname'yi okumasını düzenleyecek.

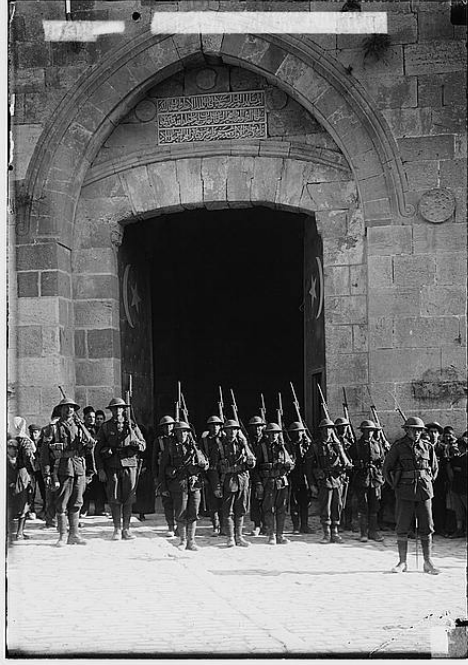
EK. 2: FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1. Kudüs Belediye Başkanının İlk İngiliz Askerleriyle Karşlaşması,
<http://19141918.invisionzone.com/forums/index.php?s=38dfe16a61e3082168c0ecd976f41f11&showtopic=88077&pid=819949&mode=threaded&start=>

Fotoğraf 2. İngiliz Generali Watson Kudüs Önünde, <http://hdl.loc.gov/loc.pnp/matpc.00164>

Fotoğraf 3. Yafa Kapısında İngiliz Muhafız Birliği, <http://hdl.loc.gov/loc.pnp/matpc.00166>

Fotoğraf 4. Müslüman Hintli Askerlerin Korumasına Verilen Hz. Ömer Camii

<http://1914-1918.invisionzone.com/forums/index.php?showtopic=88077&pid=818688&mode=threaded&start=#>

entry818688